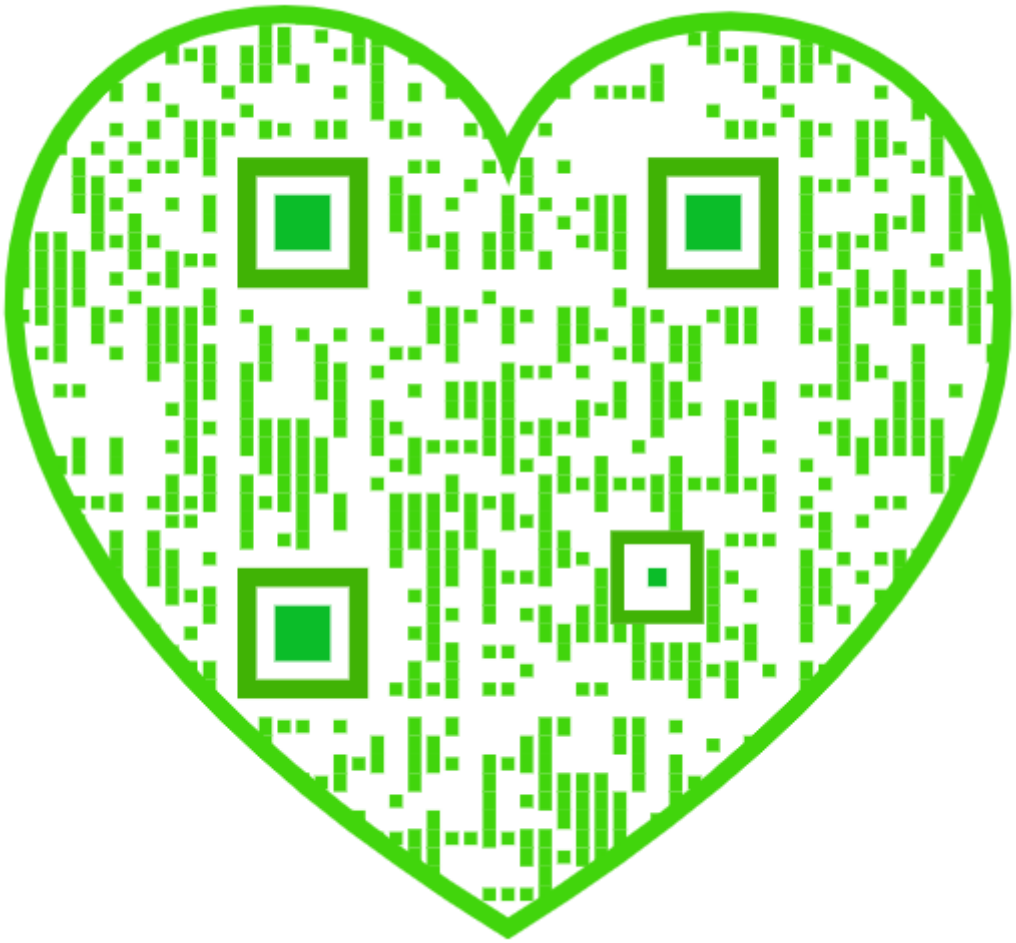

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG-, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG
MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

VIJF EN ZESTIGSTE DEEL.

1874.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum.
1 Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede
En hine Aertsche Bisscop wiede.

Melis Stoke.

LEIDEN,
J. W. VAN LEEUWEN.

INHOUD

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

De algemeene vergadering der fransche geestelijkheid van 1682. I. . . . . 1.
P. A. DE BRUIJN.

Onze Lieve Vrouwe van Lourdes . . . . . 33.
H. J. J. PRENGER.

Sanctissimi Domini Nostri Pii Papae IX Epistola Encyclica »Etsi multa" . . . . . 43.

De algemeene vergadering der fransche geestelijkheid van 1682. II. . . . . 69.
P A. DE BRUIJN.

Erasmus. . . . . 96.
W. J. VAN CAMPEN.

Sanctissimi Domini Nostri Pii Papae IX Constitutio super vicariis capitularibus necnon electis et nominatis ad sedes episcopales vacantes. . . . . 122.

De strijd tegen het Vaticaansch Concilie. I. . . . . 128.
J. KIMMAN.

De algemeene vergadering der fransche geestelijkheid van 1682 III. . . . . 161.
P. A. DE BRUIJN.

Bladz.

Veroordeeling van de Jansenisten-bissch oppen van Deventer en van Haarlem . . . . . 194.
Het Enthusiasme. Eene voorlezing . . . . . 199.
G. F. DRABBE.
Het lijdelijk verzet. I en II. . . . . 248.
H. J. H. RUSCHEBLATT.
Broere's Constantijn.
Vijfde Zang . . . . . 271.
De strijd tegen het Vaticaansch Concilie. II. . . . . 298.
J. KIMMAN.
Broere's Constantijn.
Zesde Zang . . . . . 339.
Mgr. Antonius Joseph Pluym. I. . . . . 365.
TH. BORRET.

VERSCHEIDENHEDEN.

Liever heiden dan christen . . . . . 59.
V. D. H.
Naschrift. . . . . 61.
De Vincentius-Almanak voor 1874 . . . . . 62.
V. D. H.
Jaarboekje van de H. Familie, 1874 . . . . . 63.
V. D H.
Scheurkalender der Katholieke Illustratie, 1874 65.
H. J. J. P.
Challoner's Overwegingen . . . . . 128.
H. J. J. P.
»Staatsgefaehrlich" . . . . . 264.
H. J. J. P.
Maand van Maria, Onze Lieve Vrouw van Lourdes . . 338
H. J. J. P.

Bladz.

»Afstamming van Z. M. Koning Willem den Derde en van H. M. Koningin Sophia uit Keizer Karel den Groote". 425.
H. J. J. P.

SPROKKELINGEN.

Een Protestant bij een »Requiem". . . . . 65.
»Liever Modern dan Paapsch". . . . . 197.
Eene protestantsche gemeente op Zondagmorgen . . . 269.

LETTERLOOVER.

Kruiszang . . . . . 66.
J. P. G.

DRUKFEIL.

Broere's Constantijn, Vierden Zang, blz. 292 (laatsten regel) *staat:* Hij kraakte, *lees:* Het kraakte.

DE ALGEMEENE VERGADERING DER FRANSCHE GEESTELIJKHEID VAN 1682.

I.

Als in 1661 de 23jarige Lodewijk XIV zelf de teugels van het bewind in handen nam, liet het zich alras aanzien, dat de tamelijk gunstige verhouding, waarin Frankrijk onder Richelieu en Mazarin tot den H. Stoel zich had bevonden, spoedig door eenen meer gespannen toestand zou worden opgevolgd. Wel is waar hadden de zoogenaamde gallicaansche meeningen veel van haar tooverkracht verloren en hing verreweg het grootste gedeelte der geestelijkheid met trouwe aanhankelijkheid aan den Paus als den onfeilbaren regter over de christelijke waarheid [1]); maar toch waren in de laatste jaren onder de bisschoppen sommigen opgenomen, die hunne benoeming minder hadden

1) Fleury getuigt bij Gérin, *Recherches historiques sur l'assemblée du clergé de France de* 1682, p. 340. „En France on ne trouvera guère de réguliers qui ne soient persuadés de l'infaillibilité, et non seulement les religieux, mais les communautés de prêtres, quoique sans privilèges et soumis aux évêques, inclinent de ce côté, comme plus favorable à la piété." Een gelijk getuigenis gaven de Gallicanen A de Harlay en J Domat. Verg *Acta et Decreta S. Conc. recentiorum Collectio Lacensis* Tom. I, p. 800, nota 3 et 5.

te danken aan hun kerkelijken geest en levenswandel dan wel aan hunne buigzaamheid onder het gezag van den Staat. Vele misbruiken waren langzamerhand ingeslopen, die de onafhankelijkheid der Kerk maar al te veel benadeelden, en deze onder eene onregtmatige overheersching van den Staat hadden gebragt. De geestelijkheid was met belastingen van allerlei aard, met gewone en buitengewone, zoogenaamd vrijwillige, maar in de daad gedwongene offergaven, die bij millioenen telden, overladen. De Koning beschikte als opperheer over de inkomsten van bisdommen en kloosters en liet hiervan naar zijn willekeur groote pensioenen aan zijne gunstelingen uitbetalen. Het allerverderfelijkst was evenwel de wijze, waarop de bisschoppelijke zetels en abdijen bezet werden. Vele schenen niet anders als een domeingoed van zekere familie te wezen, en de bevordering van ongeschikte en onwaardige personen, die zich echter bij het hof verdienstelijk hadden gemaakt, was geene zeldzaamheid. De commendatuurabten, een soort menschen, wier eenige bezigheid hierin bestond, de inkomsten der kloosters te verteeren, en die overigens naar karakter en stand geheel wereldlingen waren, werden hoe langer hoe meer een landplaag van Frankrijk. Bij dit alles kan het niemand verwonderen, dat ook onder de geestelijkheid een zekere slaafsche geest tegenover het staatsgezag doordrong, welke nog gevoed werd door de schitterende en onder meerdere opzigten ook prijzenswaardige eigenschappen van Lodewijk XIV, niet het minst door het groote geluk zijner wapenen [1]).

Daarbij, had het Gallicanisme onder de geestelijkheid ook vele aanhangers verloren, uitgestorven was het niet, en vooral in de parlementen, inzonderheid in het Parijsche

1) Verg *Stimmen aus Maria-Laach* V S 241, v

was zijn invloed nog magtig. Het was of bij de Fransche magistraatspersonen een ingeboren afkeer tegen den H. Stoel heerschte [1]); en terwijl zij de koninklijke magt steeds zochten uit te breiden en een waar despotisme hielpen vestigen, hielden zij met de grootste hardnekkigheid aan meeningen vast, welke vijandig waren aan het gezag des Pausen. Hetzij de zucht om hun eigen gezag steeds te vergrooten, hetzij de studie en de voortdurende toepassing van 't Romeinsche regt, hetzij het verlangen om aan den Vorst te behagen oorzaak zij van dit verschijnsel, zeker is het, dat reeds van de dagen van Philippus den Schoone af een dergelijke geest inzonderheid het Parijsche parlement bezielde en met den tijd eer toedan afnam. De stelling, door P. Pithou in 1594 geformuleerd, dat het gezag van den Paus, schoon souverein in geestelijke zaken, in Frankrijk altoos gelimiteerd was door de canons en regels der oude Kerk, die in Frankrijk waren aangenomen, bleef gehandhaafd. Het parlement stelde zich aan als de verdediger van de vrijheden der Fransche Kerk en besliste natuurlijk zelf, wat onder die vrijheden moest worden verstaan, welke canons en regelen van vroegere Concilien door de Kerk van Frankrijk waren aangenomen of niet [2]).

Ook het Jansenisme, ofschoon veroordeeld en veelzins gefnuikt, had nog niet allen invloed verloren. Openlijk kon het zich niet meer zoo vertoonen als weleer, des te

---

1) Ik spreek hier natuurlijk in het algemeen. Het ontbrak niet aan loffelijke uitzonderingen.

2) Niet ten onregte geeft J de Maistre de volgende definitie der gallicaansche vrijheden: „Elles ne sont qu'un accord fatal signé par l'Eglise de France, en vertu duquel elle se soumettait à recevoir les outrages du parlement, à la charge d'être déclarée libre de les rendre au Souverain-Pontife" Vgl. *De l'Eglise gallicane.* Livre II, Chap. XIII.

sterker werkte het in het geheim; en daar verschillenden zijner aanhangers zich door groote geestesgaven onderscheidden, of tot aanzienlijke familiën behoorden, of gewigtige ambten bekleedden, laat het zich gereedelijk begrijpen, dat die werking niet zonder gevolgen bleef. De Jansenisten vereenigden zich met de Gallicanen, om door de medewerking van deze tot stand te brengen wat zij alleen niet vermogten: de liefde voor den H. Stoel te verminderen en daarmede tevens de onderworpenheid aan het leerend gezag des Pausen.

Uit dit beknopte overzigt van den algemeenen kerkelijken toestand van Frankrijk op het oogenblik, dat de jeugdige Lodewijk XIV den troon besteeg, blijkt genoegzaam, dat het niet ontbrak aan elementen om een aanslag op de regten van den H. Stoel te beproeven, noch aan dezulken, die hetzij uit instemming, hetzij uit zwakheid, den verschuldigden wederstand niet zouden bieden.

Ongelukkig voor den jeugdigen monarch waren zijne drie voornaamste ministers sterk van gallicaansche meeningen doortrokken, en hadden zij ieder een Jansenist tot vertrouwden vriend en raadgever [1]). Colbert stond op den besten voet met den abbé de Bourseys, LeTellier met den docter der Sorbonne Cocquelin en Hugo de Lyonne met J. Gaudon. Zoo verkregen de Jansenisten, ofschoon persoonlijk door hem gehaat, niettemin grooten invloed op den Koning, en wordt het ons verklaarbaar, dat van het begin zijner regering af, volgens het woord van Bossuet de politiek „d' humilier Rome et de s'affermir contre elle" gevolgd werd [2]). Bij zijn ambitieus karakter en het hooge

---

1) Rapin. *Mémoires.* III, p. 193. *Coll. Lac* I, p 797

2) *Journal de* Le Dieu I. p. 8. v. Bossuet wijt deze politiek vooral aan Colbert, dien hij den waren auteur noemt van de *Declaratio gallicana*,

denkbeeld, wat hij koesterde van zijn onbeperkt gezag, bij zijne uiterste gevoeligheid omtrent alles, wat zijn eer betrof, kon het zijnen raadslieden niet moeijelijk vallen, hem tot een breuk met Rome te verleiden.

En in de daad het duurde niet lang, of eene vechtpartij tusschen soldaten van het gevolg des Franschen ambassadeurs te Rome, den hertog van Crequi, en eenige Corsicanen, die tot de lijfwacht des Pausen behoorden, op den 20 Augustus 1662, gaf aanleiding, dat Lodewijk XIV in hevigen toorn ontstak tegen den H. Stoel, en toen deze in de buitensporige en onregtvaardige eischen van het Fransche hof niet wilde treden, met een heir van 15000 man den geheel verlatenen Paus dwong den vernederenden vrede van Pisa, den 12 Februarij 1664, te sluiten.

Te midden der hierdoor ontstane gisting waagden de vereenigde Gallicanen en Jansenisten met behulp van het parlement eene poging, om hun altoos nagejaagd doel te bereiken. Op den 19 Januarij 1663, zoude de baccalaureus Gabriel Drouet van Villeneuve, voor de Sorbonne o. a. ook deze theses verdedigen, die onder goedkeuring van den syndicus Grandin gesteld waren: 1. Christus heeft aan den H. Petrus en zijne opvolgers het hoogste gezag in de Kerk geschonken; 2. de Pausen hebben op goede gronden aan eenige Kerken, ook aan de Fransche, privilegiën (alzoo bloote gunsten, geen regten) verleend; 3. de algemeene Conciliën zijn wel hoogst nuttig, maar niet volstrekt noodzakelijk. Hoe onschuldig en onbetwistbaar deze stellingen ook waren, de Jansenist Thomas Fortin, provisor

---

en van wien hij getuigt, dat hij er steeds op uit was het gezag des Pausen te verminderen en tweedragt te stoken tusschen den Paus en den Koning, daar anders het rijk der gallicaansche vrijheden zou ten einde loopen. t. a p.

van het Collegie van Harcourt, denuncieerde dezelve aan het parlement als in strijd met de gallicaansche leer. Het parlement riep den syndicus Grandin, den president der Sorbonne en den baccalaureus Drouet ter verantwoording. Het mogt niet baten, dat Grandin de stellingen verdedigde; de gelegenheid was te schoon voor het parlement, om zich weder eens als handhaver der gallicaansche vrijheden te toonen, en daardoor zich behagelijk te maken aan het driemanschap [1]) Colbert, Le Tellier en de Lyonne. Boven allen muntte in hevigheid uit de advocaat generaal Talon. Deze ontzag zich niet een voorbeeldige bestraffing der drie aangeklaagden te eischen en eene plegtige herroeping van de theses door de gansche universiteit, wier statuten er door waren geschonden. Hij toch zag in die theses eene zamenzwering tegen de regten der kroon, tot omverwerping der monarchie, en zij, die deze stellingen verkondigden, waren hem verstoorders der openbare rust en vijanden des rijks. Op den 22 Januarij besloot het parlement in dien zin, verbood dergelijke theses te stellen en gaf bevel zijne verordening in de vergadering der doctoren en licentiaten voor te leggen en in het register der faculteit in te schrijven [2]).

Nog op denzelfden dag verscheen eene deputatie van het parlement voor de Sorbonne, doch geen ander gevolg had zij van hare bemoeijing, als dat de faculteit beloofde de zaak in overweging te zullen nemen. Deze overweging duurde evenwel te lang naar den zin van het parlement en daarom werd nu deze, dan gene der doctoren geciteerd, om te verantwoorden, waarom het parlementsbesluit nog niet geregistreerd was. Toen bij dergelijke gelegenheid door

1) Zoo worden zij genoemd door V. de Flavigny. Vgl. d'Argentré, *Collectio Judiciorum* T. III, p 97. *Collectio Lacensis.* I, p 803.

2) Rapin *Mémoires.* III, p. 195—201. Gérin. t. a. p p. 17 v *Coll. ac.* 1, p 801.

een doctor geantwoord werd, dat de faculteit de beslissing des parlements met eerbied had vernomen, doch niet kon begrijpen, hoe het een dogmatisch oordeel vellen of over theologische propositiën beslissen wilde, duwde de eerste president, Lamoignon, hem toe: „Als het parlement beveelt, heeft ieder onderdaan zonder verder onderzoek te gehoorzamen" [1]).

Ook dit antwoord kon de Sorbonne natuurlijk niet overtuigen. Zij zette hare beraadslaging voort, hevige redevoeringen werden gehouden, en de hevigste vonden den meesten bijval. Eene verdediging van 's Pausen onfeilbaarheid en van zijne superioriteit boven de Algemeene Conciliën werd met groote voldoening aangehoord, en vele leden, waaronder ook Bossuet, verlangden, dat de redevoering van den jongen de Harlay, die in naam der deputatie uit het parlement had gesproken, zou worden gecensureerd. De aartsbisschop van Auch deed zelfs een voorstel, om het parlementsbesluit niet te registreren, maar te censureren [2]). Zoo bleef de stemming der Sorbonne tot na den 1 Maart. Op den 4 April evenwel behaalde het parlement de overwinning: zijn besluit werd ingeschreven. List, omkooping, bedreiging en geweld zullen het wel die treurige zegepraal bezorgd hebben [3]).

---

1) Rapin, *Mémoires*. III, p. 201. *Coll Lac* I, p. 801.

2) In een memoriaal bij Gérin, p 26, medegedeeld uit een handschrift van Colbert lezen wij over de stemming der Sorbonne o.a. „M M. Bossuet, Leblond, Bonst, Joisel et Blanger, de Sorbonne, sortirent de leur place avec fureur.. Tous les professeurs de Sorbonne, sans exception, et les PP Louvet et Hermant, Bernardins .... parurent fort échauffés contre l'autorite du Parlament, et .. ils furent suivis de presque tous les moines."

3) *Stimmen aus Maria-Laach* V. S 37 v. Een enkel woord over de Sorbonne zelve is hier misschien niet misplaatst. Sinds de dertiende eeuw vormden zich nevens de Parijsche universiteit verschillende collegiën, bestemd tot huisvesting en ondersteuning van armere studenten en tot betere hand-

Op denzelfden 4 April verdedigde de Cisterciënser Laurentius de Plantes in het collegie der Bernardijnen de thesis, welke Grandin reeds in December 1662 had goedgekeurd, dat namelijk de Roomsche Paus zoowel voor het inwendige als het uitwendige forum de volheid der regtsmagt bezit in de gansche Kerk. Reeds op den 12 April bragt Talon dit voor het parlement, als eene overtreding van het den 22 Januarij uitgevaardigde bevel. Grandin, de Plantes en nog drie Bernardijnen moesten den 14 voor het parlement als beschuldigden verschijnen.

Grandin verdedigde zich met op te merken, dat hij de voorgedragen stelling reeds vóór den 22 Januarij had goedgekeurd en verklaarde tevens, dat hij de slechte tijden

---

having der tucht onder de dikwerf bandelooze jeugd. Zij dienden niet slechts aan studenten, maar ook aan leermeesters tot woning. In de vijftiende eeuw begon men nu aan deze collegiën ook lessen te geven; zij bleven echter met de universiteit als één ligchaam verbonden. Het meest bekende en invloedrijkste dezer collegiën was de Sorbonne. Door een kapellaan van den H. Lodewijk, Robert Sorbon, omstreeks 1252 gesticht en in 1268 door den Paus bevestigd, diende het spoedig als woonplaats voor een aantal der uitstekendste professoren der theologische faculteit, die eene eigen vereeniging onderling vormden. Met den tijd verhief het zich tot den rang eener faculteit, en beroemd was de *Disputatio Sorbonica*. Daar de theologische faculteit hier hare vergaderingen en doctorpromotiën hield, werd het langzamerhand gewoonte, beiden met elkaar te verwisselen en werd, gelijk ook boven reeds is geschied, de theologische faculteit der Parijsche universiteit dikwerf met den naam: de Sorbonne, aangeduid. — Een beslist kerkelijke geest heerschte sinds den aanvang der zeventiende eeuw aan de Sorbonne. Het was echter den „grooten doctor" Arnauld gelukt, meerdere leden tot het Jansenisme over te halen, zoodat zelfs de uitzetting van 60 leden in 1656 de Sorbonne niet van alle onzuivere elementen vermogt te reinigen. Onder de 178 (bij Gérin, p. 490—514) met name opgenoemde doctoren toonden zich in de verwikkelingen met het parlement 34 als weifelend, 55 als gallicaansch, 89 als ultramontaansch gezind. Aan deze laatsten sloot zich het groote getal aan van die medeleden, welke tot verschillende geestelijke orden behoorden, en wier namen niet vermeld zijn.

in aanmerking nemende, dergelijke stellingen niet meer zou laten verdedigen, alvorens de faculteit hare vrijheid had terug erlangd [1]). Hij toonde verder de overeenstemming aan tusschen de voorgedragen stelling en de leer van Gerson; waarbij de Bernardijnen nog voegden, dat dezelfde leer ook door den H. Bernardus was voorgedragen en door het Algemeen Concilie te Florence was uitgesproken. Te vergeefs, naar niets werd geluisterd. Alle redenering maakte Talon overbodig, als hij op zijne gewone wijze met de hem eigene hevigheid uitviel. „Het was een misdaad dergelijke leer te verdedigen, een snoode aanslag tegen het koninklijke gezag; daaruit toch ontstond het monster der pauselijke onfeilbaarheid, zoo verderfelijk voor den Staat; de strengste straf was nog te zacht om die pest uit te roeijen." Daarop stelde hij voor, dat het parlement den syndicus voor den tijd van zes maanden de uitoefening van zijn ambt zou verbieden, den rector van het collegie voor een jaar, en de Plantes van den tegenwoordigen concurs zoude uitsluiten. Zoo ook besliste het parlement [2]).

Door deze onregtmatigen suspensie van haren syndicus gevoelde zich de faculteit diep beleedigd, te meer daar eene vertraging van den gang der studiën en eene onderbreking der openbare disputatiën er een noodzakelijk gevolg van waren. Er moest derhalve naar een middel worden uitgezien, om uit dien toestand te geraken. Op den 2 Mei hield de faculteit in het collegie der Sorbonne eene vergadering, waarop de zaak werd behandeld. Op voorstel van Grandin werd besloten eene commissie te benoemen, ten einde de leer der faculteit omtrent den Paus te for-

1) Hierop werd hem door den president toegevoegd: „de tijden zijn alleen voor hen slecht, die een slechte leer voordragen."

2) Rapin. III, p. 202—207. Gérin, p. 32—39. *Coll. Lac.* I, p. 802.

muleren en aan den Koning voor te leggen; tevens den benoemden aartsbisschop van Parijs (de Péréfixe) te verzoeken zijn invloed bij den Koning aan te wenden, opdat de gesupendeerden weder in hunne regten werden hersteld. Inmiddels zou de schorsing van het syndicaat geëerbiedigd blijven [1]).

De benoemde commissie volbragt hare taak reeds den volgenden dag en op den 8 Mei werd door den aartsbisschop van Parijs, van verschillende doctoren vergezeld, de in zes propositiën vervatte leer der faculteit aan den Koning overhandigd [2]).

---

1) d'Argentré. III, p. 89 v. Grandin schijnt door Le Tellier bewerkt te zijn dit voorstel te doen, en zonder kwaad te vermoeden door den minister gebruikt te wezen om eene overwinning op de Sorbonne en den Paus te behalen. *Stimmen aus Maria-Laach.* V. S. 39.

2) Zie hier den tekst, gelijk hij is medegedeeld bij d'Argentré, t. a. p. *Declarationes Sacrae Facultatis Theologiae Parisiensis, factae apud Regem super quibusdam propositionibus, quas nonnulli voluerunt adscribere eidem Facultati.*

1. Non esse doctrinam Facultatis, quod S. Pontifex aliquam in temporalia Regis Christianissimi auctoritatem habeat. Imo Facultatem semper obstitisse etiam iis, qui indirectam tantummodo esse illam auctoritatem voluerant.

2. Esse doctrinam Facultatis ejusdem, quod Rex Christianissimus nullum omnino agnoscit nec habet in temporalibus superiorem praeter Deum, eamque suam esse antiquam doctrinam, a qua nunquam recessura est.

3. Doctrinam Facultatis esse, quod subditi fidem et obedientiam Regi Christianissimo ita debent, ut ab iis nullo praetextu dispensari possint.

4. Doctrinam Facultatis esse, non probare nec unquam probasse propositiones ullas Regis Christianissimi auctoritati aut germanis Ecclesiae Gallicanae libertatibus et receptis in regno canonibus contrarias, verbi gratia quod Summus Pontifex possit deponere Episcopos adversus eosdem canones.

5. Doctrinam Facultatis non esse, quod Summus Pontifex sit supra Concilium Oecumenicum.

6. Non esse doctrinam vel dogma Facultatis, quod Summus Pontifex, nullo accedente Ecclesiae consensu, sit infallibilis.

Conclusum per D.D. Deputatos sacrae Facultatis Theologiae Parisiensis,

Den 11 Mei gaf de commissie in eene buitengewone vergadering der faculteit, in het Collegie der Sorbonne gehouden, verslag van hare zending [1]). De Koning had geantwoord, dat hij niet de overtuiging koesterde, dat de faculteit hem vijandig gezind was of meeningen verdedigde, welke strijdig waren met de regten van den Staat; dat hij zoodra de gelegenheid zich voordeed openlijk bewijs zou geven van zijne gunstige gezindheid omtrent de faculteit. Wat hun verzoek aanging, dat de syndicus en de overige gesuspendeerden in hunne regten zouden worden hersteld, daarover zou hij rijpelijk nadenken.

d'Argentré vermeldt, dat de faculteit hare goedkeuring hechtte aan de handelingen der commissie [2]). In waarheid was het er echter zeer ver af, dat de faculteit de zes propositiën als de hare wilde erkennen [3]). Slechts 70

---

die quarta mensis Maji anno Domini 1663 et subsignatum: E Dufresne, de Mincé, C. Morel, A. de Breda, P. Betille, M. Grandin, P. Guischard, N. Gobillon, Coquelin, et J. F. de Montgaillard.

De eerste dezer onderteekenaars komt niet voor onder de leden der commissie, zooals zij oorspronkelijk gekozen werd. Daarentegen ontbreken de namen Guyard en Marlin aan de onderteekening, ofschoon zij onder de gekozenen worden aangetroffen.

1) d'Argentré, t. a. p.

2) „His ita relatis, praedicta omnia ab Illustrissimo Parisiensi Archiepiscopo designato nomine Facultatis apud Regem Christianissimum acta omnes et singuli magistri comprobarunt."

3) In de „*Relation de ce qui s'est passé en Sorbonne au sujet de l'enregistrement de l'édit du Roi, sur la Déclaration de M.M. du clergé de France* (uit een handschrift van het seminarie van St. Sulpice medegedeeld door Gérin, p. 526), staat: „Il est vrai que... l'on députa quelques docteurs pour informer la cour des véritables sentiments de la Faculté.... mais il est vrai aussi, qu'ils les [propositions] donnèrent sans que la Faculté les eût examinées ni approuvées, et sans même qu'elles eussent été mises en délibération dans aucune assemblée. On ne peut pas néanmoins désavouer, qu'elles n'y aient été rapportées et qu'on ne les y ait lues hautement; mais quoique alors elles fissent peine à plusieurs, qui

doctoren onderschreven haar; in openbare discussie werden zij niet gebragt en ofschoon na de voorlezing er van niemand het woord nam ter bestrijding: dit stilzwijgen kwam voort uit vrees voor verdere onaangenaamheden, niet uit instemming. En in de daad, alhoewel de vorm der propositiën zoo zacht mogelijk gekozen was, en de onfeilbaarheid des Pausen er niet direct in geloochend werd, meenden de meesten teregt, haar niet zonder nadere verklaring te mogen onderschrijven, daar zij al te veel aanleiding gaven tot eene verkeerde uitlegging. Zij werden dan ook door geen enkele der professoren geleeraard [1]), en meerderen, waaronder ook Grandin, dienden bij den verdreven Nuntius een protest er tegen in [2]).

Den 30 Mei moesten de syndicus en zeven leden der faculteit voor het parlement verschijnen, om de zes propositiën te overhandigen en in de akten in te schrijven.

---

croyaient qu'il fallait en expliquer quelques-unes, de peur que dans la suite on ne les portât, comme l'on fait aujourd'hui, au delà des sentiments de la Faculté, pas un néanmoins n'en dit mot en ce temps-là, parce qu'on ne crut pas devoir renouveler en cour l'aigreur que l'on y avait conçue contre la Faculté, de sorte que si on ne se plaignit point alors de ces docteurs, ce n'est pas que l'on approuvât leur conduite, mais c'est que l'on avait sujet de craindre que le Roi ne crût que la Faculté désapprouvait le fond de la doctrine contenue dans ces propositions."

1) Dit wordt zelfs uitdrukkelijk verklaard door de procureur generaal des Konings Achille de Harlay in een schrijven van 1682 aan Colbert: „Les professeurs, excepté M. le syndic, y ont une si grande opposition, que ceux mêmes, qui sont payés par le Roi n'ont pas voulu enseigner aucune des Propositions, qui ont été presentées à Sa Majesté en 1663." Gérin. p. 369. *Coll. Lac.* I, p. 843.

2) Verg. *Katholik.* B. XIII, S. 520. Dit protest werd ruchtbaar, en den 28 Mei werden 22 van hen, die het hadden ingediend, bij 't parlement aangeklaagd. — Teregt worden deze zes propositiën aangezien als een voorspel der Declaratio Cleri Gallicani van 1682; deze vond in genen hare eerste algemeene omschrijving. Beiden hadden, gelijk wij nog verder zullen aantoonen, ook één gemeenschappelijken oorsprong.

Op die wijze zoude wat slechts het werk van enkelen was geweest, als het werk der gansche faculteit verklaard worden. Talon hield bij deze gelegenheid weder eene redevoering, welke een bewijs te meer levert voor de vrijheid, waarmede de faculteit gehandeld had. Sinds 30 jaar, zeide hij, hebben Roomsche partijgangers beproefd, door Ultramontanisme de reinheid der Fransche leer te bezoedelen, en eindelijk het gewaagd, zelfs in theses de verderfelijke grondstellingen te verdedigen. Toen heeft het verheven parlement zich aangegord ten strijde, tot verdediging der gallicaansche vrijheid en der bedreigde leer, welke lijnregt in strijd is met de meening (opinion) van de onfeilbaarheid en superioriteit des Pausen over de Conciliën; het heeft door strafuitspraken deze monsters in de geboorte gestikt De strijd is voor de faculteit moeijelijk en zwaar geworden tegen de magtige cabalen der monniken en der met dezen verbondene wereldgeestelijken; dappere tegenweer heeft eindelijk door de zes propositiën de zegepraal behaald over het droombeeld der pauselijke onfeilbaarheid; het is thans onnoodig te onderzoeken af deze propositien affirmatief gesteld zijn [1]).

Daarop gaf het parlement bevel aan alle universiteiten, om de zes propositiën in de registers in te schrijven, en verbood, onder zware straffen, stellingen te verdedigen, welke er mede in strijd waren.

Op den 4 Augustus volgde de koninklijke goedkeuring der zes propositiën, tegelijk met het verbod, „sous peine de punition exemplaire", ultramontaansche stellingen in zijn koningrijk te verdedigen [2]).

---

1) *Coll. Lac* I, p 813. Grandin werd bij deze gelegenheid van zijne suspensie ontheven

2) De tekst der koninklijke declaratie is medegedeeld *Coll. Lac.* I, p, 814 v. Der vermelding waardig zijn de volgende woorden: „Si don-

In dit koninklijk besluit, niet in de verklaring der faculteit, is de kracht der zes propositiën te vinden. Maar ook de oorsprong er van moet veel meer aan het hof, dan in de faculteit gezocht worden. Colbert, Le Tellier en de Lyonne zijn de eigenlijke auteurs [1]); het parlement handelde, ofschoon met volle instemming en met groote gretigheid, op hunne instigatie; de Koning gaf gemakkelijk toe, verstoord als hij was op den Paus. Dit alles was zoo onbetwistbaar, dat Valerianus de Flavigny in eene openbare vergadering der faculteit niet aarzelde het uit spreken als eene zaak, die overbekend was [2]).

Nog waren evenwel 's Konings ministers niet tevreden met hunne behaalde zegepraal. Aanleiding vindende in eene scholastieke thesis, welke in het collegie der paters

---

nous en mandement à nos aimez et feaux les gens tenans notre Cour de Parlement.... que ces Presentes, ensemble la Declaration de ladite Faculté contenuë èsdites six Propositions, ils ayent à faire lire, publier et enregistrer aux Greffes de nos dites Cours, et en toutes les Sénéchaussées, Bailliages et Universitez du ressort d'icelles, et à tenir soigneusement la main à l'exacte observations d'icelles, sans y contrevenir, ni permettre qu'il y soit contrevenu en aucune manière. CAR TEL EST NOTRE PLAISIR."

1) Het bewijs hiervoor levert Bossuet in zijne woorden aan zijn secretaris LeDieu: "Surtout depuis M. Colbert, on avait eu cette politique d'humilier Rome et de s'affermir contre elle.... De là la décision de la Faculté de théologie en 1663." *Coll Lac.* I, p. 840. Ook A. de Harlay schreef den 16 Junij 1682 aan Le Tellier: "Comme ils firent leurs articles en 1663, par les soins, que vous en prîtes apres l'interdiction du Sieur Grandin." *Coll. Lac.* I, p. 843.

2) Zie hier zijne woorden gelijk zij bij d'Argentré III, p. 97, worden medegedeeld: "Sciant omnes, qui Lutetiae degunt, aut qui curiose de iis, quae ibi peraguntur, inquirunt, Triumviros Regios omnia Senatus-Consulta, quae ad asserenda jura regis Christianissimi et ejus regni pertinent, postulare et impetrare solitos esse; immo et eos postremum istud Senatus Consultum, quo theses, quas Dominus Syndicus parum prudenter et satis inconsulte subsignaverat, proscriptae sunt ac prohibitae, pro sui muneris officio revera postulasse et impetrasse."

Jesuiten te Poitiers verdedigd was, rakelden zij een verouderd decreet op, waarbij bepaald werd, dat niet meer dan twee leden eener zelfde geestelijke orde in de vergadering der Parijsche faculteit stemregt konden bezitten, en de overigen naar de provinciën moesten worden gezonden [1]). Op die wijze werden 170 doctoren, die gunstig gezind waren jegens den H. Stoel, van hun stemregt beroofd [2]). Den 25 September eischte het parlement, onder voorwendsel, dat zij de goede leer, die zij te Parijs hadden geleerd, ook in de provinciën zouden verbreiden, de verwijdering der reguliere doctoren uit de hoofdstad.

Daar alle orden zich tegen dezen eisch verzetteden, werd bij den Koning — „daar het om zijne kroon en zijne veiligheid te doen was" — om eene ordinantie aangezocht, welke de verwijdering beval. Den 1 October werd dezelve door A. de Harlay, den zoon van den procureur generaal, aan de faculteit in openbare zitting voorgelezen. Dr. Lombard, een Carmeliet, wilde in naam van alle reguliere doctoren protesteren, doch hij ontving het honende antwoord: hij kon protesteren naar welgevallen, als hij maar gehoorzaamde. En daarbij bleef het [3]).

Te gelijkertijd werd ook aan de faculteit het regt ontnomen, om bij het aftreden van Grandin, zelve haren syndicus te kiezen. De aartsbisschop van Parijs Harduin de Péréfixe drong haar Antonius de Breda als zoodanig op, een ouden Jansenist, die uit afgunst jegens Saint-Beuve, weder eenvoudig gallicaan geworden was [4]).

1) Men had aan de Parijsche Universiteit vier klassen van Doctoren, de doctoren van de Sorbonne, de doctoren van het Collegie van Navarra, de doctoren uit de regulieren en de Ubiquisten, dat is die, welke tot geene der drie eerste klassen behoorden

2) *Coll, Lac* I, p. 803

3) Rapin *Mémoires* III, p. 206 *Stimmen aus Maria-Laach*, t. a p, S 41.

4) Gérin, p 520.

Om de faculteit nog meer onder zijne magt te brengen liet Colbert eene lijst opmaken van al de doctoren, waarop achter ieders naam zijne bijzondere geaardheid en vooral zijne stemming tegenover den H. Stoel vermeld stond; opdat hij steeds met zekerheid zoude weten, wie hij door gunsten winnen, wie tot zijne doeleinden gebruiken kon [1]). De gelden der staatskas konden naar zijne meening hierbij zeer voordeelig worden aangewend [2]).

Onder deze omstandigheden kon het wel niet anders, of de anti-kerkelijke elementen in de Sorbonne moesten worden versterkt. Allen, in wien de oude zuurdeesem van Richerismus, Gallicanismus of Jansenismus nog was overgebleven, voelden in zich den moed tot stouter optreden herleven, en hoe meer zij onder de slavernij des parlements verzuchtten, des te luider verheerlijkten zij de vrijheden der gallicaansche Kerk. Spoedig werd hun de gelegenheid aangeboden zich te doen gelden.

De Carmeliet Bonaventura Heredie had, onder den pseudoniem van Jacob Vernant, reeds in 1658 een werk [3]) uitgegeven, waarin hij het gezag van den H. Stoel en de regten der regulieren verdedigde tegen de aanvallen van Frans Bonichon [4]). De pastoors van Poitou denunciëerden

---

1) Deze lijst deelt Gérin, p 481 v. uit een handschrift van Colbert mede.

2) Den 16 Juny 1682 schrijft A. de Harlay, procureur generaal, aan Le Tellier: „Cependent, Monseigneur, ce serait une grande consolation, si l'on voulait profiter de cette extrémité pour le service du Roi, *en travaillant sérieusement à la réforme nécessaire de ce corps, pour le conserver en état de servir*" *Coll Lac* I, p. 843. Waarlijk, zoo de Koning in gebreke bleef, zijne ministers lieten niet na bewijs te geven van de bijzondere achting, welke zij der faculteit toedroegen.

3) *La défense de l'autorité de N. S. P. Pape .. Contre les erreurs de ce temps* par Jacques Vernant Metz 1658.

4) Bonichon, *L'autorité épiscopale defendue contre les nouvelles entreprises de quelques réguliers mendiants du diocèse d'Angers sur la hiérarchie*

dit boek aan de theologische faculteit, en werkelijk was het ook niet vrij van sommige overdrevene meeningen. Gretig greep de Sorbonne de gelegenheid aan om haar gallicaanschen ijver aan den dag te leggen.

Twee maanden duurden de verhandelingen. In den beginne verhieven zich nog vele stemmen voor Vernant, doch zij werden op zoodanige wijze overschreeuwd, dat de goedgezinde doctoren eenvoudig van de volgende vergaderingen verwijderd bleven. Den 24 Mei 1664 werden verschillende stellingen, uit het boek van Vernant getrokken, veroordeeld, waarvan sommige in vrij scherpe bewoordingen.

Een gelijk lot trof den 3 Februarij 1665 een ander werk, door den Jesuit Matthaeus van Moya, onder den pseudoniem van Amadeus Guimenius de Lomara in 1664 in 't licht gegeven [1]).

Had de Sorbonne zich vergenoegd met het werkelijk valsche of overdrevene in beide werken af te keuren, voorzeker had niemand haar dit euvel geduid. Doch nu zij in hare censuren de onfeilbaarheid des Pausen, zijn opperste regterambt in de Kerk en dergelijke leeringen meer als valsch, vermetel en strijdig met de gallicaansche vrijheden veroordeelde, mogt de Paus niet zwijgen, en in eene breve van den 6 April 1665 wendde Alexander VII zich door den Nuntius tot den Koning, om van dezen de herroeping der censuren te vragen. Lodewijk XIV verwees de zaak aan het parlement; dit besliste, dat de Koning

---

ecclésiastique Angers 1658 De bisschop van Angers H Arnauld, de broeder van den fameusen doctor, had door sommige jansenistische verordeningen in zijn bisdom aanleiding tot de controverse gegeven.

1) Guimenii, *Singularia universae fere Theologiae moralis complectens.* Lugd. 1664.

zonder overtreding der rijkswetten aan den Paus geene onfeilbaarheid kon toekennen [1]).

Den 25 Junij 1665 vaardigde nu Alexander VII motu proprio eene bul uit, waarin hij de Parijsche censuren, vooral in betrekking tot hetgeen er in over den H. Stoel gezegd werd, als ergerlijk en vermetel, voor nietig verklaarde, het oordeel over beide veroordeelde werken zich zelven voorbehoudend.

Eene onbeschrijfelijke opschudding veroorzaakte deze bul in de Sorbonne en het parlement. De faculteit besloot haar onecht te verklaren, daar het motu proprio in Frankrijk ongehoord was. In het parlement noemde de bekende Talon haar maar al te echt en trok woedend tegen haar te velde. Op denzelfden dag (29 Julij) nog besloot het parlement op voorstel van den procureur des Konings A. de Harlay, het lezen der bul te verbieden, hare uitlevering te vorderen van ieder, die haar bezat, en alle exemplaren te vernietigen. De censuren tegen Vernant en Guimenée zouden gehandhaafd blijven, de verkondiging der veroordeelde stellingen ten nadrukkelijkste verboden zijn, en aan alle tribunalen en universiteiten moest dit parlementsbesluit voorgelezen, afgekondigd en geregistreerd worden.

Den 1 Augustus bragt eene deputatie, aan wier hoofd zich weer de jonge de Harlay bevond, den dank des parlements aan de Sorbonne over, moedigde haar aan tot verder verzet tegen den Paus en beloofde haar in alle ondernemingen den bijstand en de bescherming van het parlement [2]).

---

1) Curieus, in dezen zelfden tijd vorderden Koning en parlement van de Jansenisten, een formulier als onfeilbaar te bezweren, wat de Paus had voorgeschreven *Stimmen aus Maria-Laach.* V, S. 44.

2) *Stimmen aus Maria-Laach* V, S 44 45.

Gelukkig beletteden de ijverige pogingen der godvreezende Koningin-moeder, dat ook Lodewijk XIV in dezen strijd tegen den H. Stoel werd medegesleept [1]). Waren de ministers alleen meester geweest, de vergadering van 1682 had allerwaarschijnlijkst reeds op een vroeger tijdstip haar heilloos werk verrigt. Nu echter zagen zij zich genoodzaakt geduld te oefenen, tot eene nieuwe gelegenheid zich voordeed hun werk te bekroonen: ook de bisschoppen dienstbaar te maken aan de zaak der gallicaansche vrijheden en zoo de Kerk geheel onder het juk te brengen van den Staat [2]). Deze gelegenheid bood zich aan in het geschil over de regaliën, en daarmede zijn wij tevens gevorderd tot de naaste aanleiding der vergadering van 1682.

Men verstaat onder r e g a l i a een dubbel regt, waar de kroon van Frankrijk aanspraak op maakte: 1. om gedurende het openstaan van een bisschoppelijken zetel de kerkelijke beneficiën en praebenden (met uitzondering van diegene, waaraan zielzorg verbonden was) te vergeven; 2. om de

---

1) Rapin. III, p. 326—328: „ Tout eût été gâté, si les ministres eussent été les maîtres." *Coll. Lac.* I, p. 803.

2) Opmerkelijk is de rassche voortgang, welken de leer, dat de Paus in geloofszaken dwalen kan, in Frankrijk maakte In 1663 verklaarde de Sorbonne slechts gedwongen, dat zij hare professoren niet *beval* de pauselijke onfeilbaarheid te leeren. In 1665 *verbiedt* het parlement de pauselijke onfeilbaarheid in de school, in boeken of in het volksonderrigt te onderwijzen. De onfeilbaarheid behoorde alzoo tot die onderwerpen, welke minstens doodgezwegen moesten worden. De wachters voor de reinheid der katholieke leer zijn niet meer de bisschoppen, maar de Koning, het parlement en de gendarmen. Is het te verwonderen, dat op die wijze het volk langzamerhand het klare bewustzijn der pauselijke onfeilbaarheid verloor? Doch ook hier bleek wederom het onvermogen van alle aardsche magt tegen de Kerk. Dat zelfde Frankrijk, wat de leer der pauselijke onfeilbaarheid zoo geweldig zag onderdrukken, legde tijdens het Vaticaansch Concilie welligt meer dan eenig ander land der wereld getuigenis af van zijn geloof in 's Pausen onfeilbaarheid.

inkomsten der bisdommen zich toe te eigenen tot op het oogenblik, dat de nieuwe bisschop den eed van getrouwheid had afgelegd en aan de rekenkamer te Parijs eene zekere som betaald had. Waaruit en wanneer dit regt ontstond, is niet met zekerheid te bepalen. Reeds in de twaalfde eeuw worden er sporen van gevonden, en de meest waarschijnlijke meening vindt den oorsprong van dit regt in de oude investituur.

Niet alle Kerken in Frankrijk waren evenwel aan dit regaliënregt onderworpen. Het tweede algemeene Concilie van Lyon in 1274 verbood nu op straffe van excommunicatie (latae sententiae) kerken, welke tot nu toe vrij van dit regt waren, er aan te onderwerpen [1]), en in overeenstemming hiermede verbood Lodewijk XII in 1499 zijne beambten om het regalienregt op vrije bisdommen aan te wenden, onder dezelfde straf welke op sacrilegiën gesteld was. Sinds het begin der zeventiende eeuw echter toonde de wereldlijke magt in Frankrijk zich minder schroomvallig tegenover deze kerkelijke wet. Reeds den 24 April 1608 verklaarde het parlement, dat de Koning over alle bisdommen in zijn rijk het regaliënregt kon uitoefenen. Het protest der bisschoppen verhinderde evenwel, dat deze verklaring eenig gevolg had [2]). Onder Lodewijk XIV vermenigvuldigden zich de pogingen om het regaliënregt over geheel Frankrijk uit te strekken. Vooral sinds 1638 werd er geene vergadering der geestelijkheid gehouden, waarop de Koning niet eene bijzondere commissie over de regalia liet vormen. Onophoudelijk kwam hij

---

1) Hefele, *Conciliengeschichte. VI*, *S.* 132 Jager, *Histoire de l'Eglise Catholique en France.* XVII, p. 265 v. In vier provincien Languedoc, Provence, Dauphiné en Guyenne bestond het regalienregt niet.

2) Gérin, t. a. p., p. 43.

er op terug en alle bedenkingen, er tegen ingebragt, vermogten niets [1]). Zoo kwam hij er eindelijk toe om op den 10 Februarij 1673, zich grondende op bovenvermelde verklaring van het parlement, eene declaratie te geven, waarin hij vaststelde: 1. alle bisdommen van Frankrijk zijn aan het regaliënregt onderworpen; 2. de bisschoppen zullen voortaan gehouden zijn om binnen twee maanden, gerekend van den dag, waarop zij den eed van getrouwheid hebben afgelegd, dezen eed in de akten der koninklijke rekenkamer te Parijs te doen inschrijven en een bewijs te vragen, dat het regaliënregt heeft opgehouden. Zoo zij dit verzuimen, blijft het regt voortduren alsof de zetel nog vacant ware; 3. de bisschoppen, die reeds in functie zijn en deze bepalingen nog niet zijn nagekomen, zijn onder dezelfde straf er toe gehouden binnen twee maanden na afkondiging dezer declaratie [2]).

---

1) „Appuyé", zegt Gérin, t. a. p 43, „sur un principe qu'il s'était fait et qui de nos jours révolterait tous les esprits Il faut l'entendre l'exprimer lui-même avec une bonne foi qui étonne „Tout ce qui se trouve dans l'étendue de nos Etats", dit-il au dauphin dans les mémoires qu'il a laissés, „de quelque nature qu'il soit, nous appartient au même titre . . Vous devez donc être persuadé que les rois sont seigneurs absolus, et ont naturellement la disposition pleine et libre de tous les biens qui sont possédés aussi bien par les gens d'église que par les séculiers" *Mémoires et oeuvres de Louis XIV* T II, p 121 (édition de 1816).

2) Sfondrati, *Gallia vindicata* Ed II, p 30 „La régale", zegt de Maistre. *De l'Eglise gallicane. L. II*, Chap *II*, „tendait directement à ramener l'investiture *par la crosse et l'anneau*, dont j'ai tant parlé ailleurs (*Du Pape* L II, Chap VII, art II), à changer le *bénéfice* en *fief* ou en emploi, à faire évaporer l'esprit de l'institution bénéficiaire, pour ne laisser subsister que le *caput mortuum*, je veux dire la puissance civile et l'argent. C'était une idée tout à fait protestante, et par conséquent très-analogue à l'esprit d'opposition religieuse qui n'a cessé de se manifester chez les Français en plus ou en moins, surtout dans le sein de la magistrature Ook Le Tellier keurde in later tijd deze declaratie

Zoo onregtvaardig deze verordening ook was, en hoe regtmatig ook de ontevredenheid, welke zij verwekte, waren er echter slechts twee bisschoppen, die zich openlijk verzetteden: Nicolaus Pavillon van Alet en Franciscus Caulet van Pamiers. Beiden waren vreemd genoeg geprononceerde Jansenisten [1]). De Koning stoorde zich evenwel in 't geheel niet aan hunnen wederstand, en als zij weigerden hun eed van getrouwheid te laten registreren, deed hij de benoemingen voor de opengevallen beneficiën, waarvan zij het collatieregt bezaten. Den 5 Maart 1675 deed Pavillon nu de door den Koning benoemden in den ban; doch ook dit had geen ander gevolg als dat Lodewijk XIV den 2 April zijne declaratie vernieuwde. Thans wendde zich Pavillon den 28 Junij onmiddelijk tot den Koning; zijne poging mislukte weder; evenzoo wat hij beproefde bij den aartsbisschop van Parijs en zijn eigen metropolitaan, den aartsbisschop van Narbonne. Toen bragt hij de zaak voor den H. Stoel en appelleerde aan den Paus; spoedig daarop, den 8 December 1677, verscheidde hij, den strijd alleen overlatende aan den bisschop

---

van Lodewijk XIV af; echter niet om de zaak zelve, maar alleen om de terugwerkende kracht, aan de uitbreiding van het regalienregt gegeven. Mavidal *Mémoires du marquis de Pomponne*, p 33; Jager, t. a. p., p. 267.

1) In het artikel *Regalienstreit in Frankreich* (*Kirchenlexicon von* Wetzer und Welte IX, S. 91) schrijft Dollinger; „Durch den sogenannten Frieden v. 1669 hatten die jansenistischgesinnten Pralaten, unter denen die Bischofe von Alet und Pamiers hervorragten, freie Hand, die meisten und bedeutendsten Stellen ihrer Diocesen mit gleichgesinnten Männern zu bezetzen, der Erfolg lag vor Augen, die Partei hatte sich in diesen Jahren betrachtlich verstarkt und consolidirt, diesem Uebel sollte nun durch die Ausdehnung der Regale ... einigermaszen abgeholfen werden. Dasz diesz das wahre Motiv sei, sprach der Jesuit Rapin spater (1683) in einem Schreiben an den Cardinal Cibo unumwunden aus."

van Pamiers [1]). Ook deze had den 27 April 1677 de koninklijke benoemingen in zijn bisdom ongeldig verklaard, en hen, die ze hadden aangenomen, getroffen met den ban. Daardoor ontstond eene verwikkeling met den aartsbisschop van Toulouse, die de geexcommuniceerden in bescherming nam en hun vonnis den 1 September casseerde, terwijl Caulet deze tusschenkomst als onbevoegd verwierp en in Pamiers zijne beslissing handhaafde [2]).

Den 28 November gaf nu de staatsraad bevel, dat de bisschop binnen twee maanden zijn eed van getrouwheid zou laten registreren en al de door den Koning benoemden erkennen, op straffe van zich zijne inkomsten te zien onttrekken. Juist op den laatsten dag, den 28 Januarij

---

1) Op den naam van „les deux plus vertueux hommes du royaume", aan Pavillon en Caulet bij deze gelegenheid door Voltaire (*Siècle de Louis* XIV. Tom. II, Chap XXI) gegeven en door zeer vele schrijvers herhaald, valt zeker zeer veel af te dingen, vooral wat Pavillon betreft. „Nicolaus Pavillon", zegt de *Coll. Lac.* I, p 804 „Episcopus Alectensis, natura austerus ac rigidus suopte ingenio in duriores Jansenii inclinabat sententias, solitus alioquin, quod semel imbibisset, constantissime retinere, eodemque vicinum Antistitem impulerat, Franciscum de Caulet *a*), qui ejus doctrinae et virtutis opinione captus prorsus ab ipsius nutu et arbitrio pendebat Vix illi subdolae factionis artibus irretiti erant, quum falsa quadam veritatis et justitiae specie velut obcoecati, in apertam contumaciam ruere coeperunt, a qua nulla unquam ratione vel auctoritate revocari se passi sunt" Wat verder daar ter plaatse over hen wordt medegedeeld is wel in staat dit oordeel ten volle te bevestigen Verg Ook Guéranger, *Institutions liturgiques* II, p 60—64. Dat juist deze twee bisschoppen zich verzetteden, die hem in de jansenistische woelingen reeds zooveel moeijelijkheid hadden veroorzaakt, zal bij den bekenden afkeer, dien Lodewijk XIV van het Jansenisme koesterde, wel niet weinig hebben bijgedragen om zijn gemoed te verbitteren en voor allerlei gallicaansche raadgevingen toegankelijk te maken

a) „Apamiensis caeteroquin homo frugi erat et pius atque praesertim erga pauperes liberalis et benignus."

2) *Stimmen aus Maria-Laach.* V, S 244 v.

1678, gaf Caulet in een uitvoerig schrijven aan den Koning kennis, dat hij zich aan dit bevel niet mogt onderwerpen. Hij ontving geen antwoord, maar de aangedreigde straf werd met zulke hardheid op hem toegepast, dat hij zich verpligt zag alleen van aalmoezen te leven [1]). Zelfs ging men zoo ver, dat men ook deze hem wilde onttrekken [2]), en ware de Koning niet billijker geweest dan zijne raadslieden, een aanzienlijk persoon zoude in de Bastille zijn gezet, omdat hij eene aalmoes van 2000 kroonen aan den bisschop gezonden had.

Niets vermogt evenwel den tegenstand van Caulet te breken; hij bleef standvastig, ook als de maatregel, die hem had getroffen, tot zijn gansche kapittel, wat trouw hem ter zijde stond, werd uitgestrekt. En als al zijne protesten en bemoeijingen bij den Koning, bij den procureur-generaal, bij den aartsbisschop van Parijs enz. vruchteloos bleven, appelleerde hij den 4 Mei 1678 andermaal aan den Paus [3]).

Reeds vóór dit appel van den bisschop van Pamiers had Innocentius XI, den 12 Maart 1678, zich tot Lodewijk XIV gewend en hem aangemaand de kerkelijke wet te eerbiedigen. Den 21 September herhaalde hij zijne vermaning in een tweede breve. Hij ontving echter geen antwoord. Nog een jaar wachtte Innocentius en toen rigtte hij den 29 December 1679 een derde breve aan den Koning, waarin hij op ernstigen toon zich beklaagt, dat hij noch eenig antwoord op zijne twee brieven ontvangen heeft, noch eenige vrucht er van heeft kunnen bespeuren [4]).

---

1) Jager, t a p., p. 269 v.

2) Gérin, t. a p., p. 45.

3) „Que le droit commun et le concordat même constituaient juge d'une affaire de cette importance." Zie Gérin, t. a. p., p. 45.

4) „Nullum adhuc neque ad eas responsum neque ex his fructum videmus."

Hij wijst op de rampzalige gevolgen, welke de handelwijze des Konings voortbrengt; herinnert hem aan het gestrenge oordeel [1]), wat eenmaal hem wacht voor den regterstoel Gods; toont aan, hoe vroeger altoos in Frankrijk de kerkelijke wet op dit punt is opgevolgd; prijst den Koning om zijn ijver, onder andere opzigten voor Kerk en godsdienst aan den dag gelegd; doch verklaart tevens, dat het niet voldoende is met de eene hand op te bouwen en met de andere af te breken. Daarop spreekt hij zijne afkeuring uit over het stilzwijgen der bisschoppen [2]) en vermaant nogmaals met allen ernst, dat de Koning alles, wat tegen de vrijheid en de regten der Kerk tot nu toe gedaan is, zal terugnemen en herstellen [3]).

Dergelijke taal was men in Frankrijk niet gewoon, en

---

1) „Principum, qui, ubi ad districtum Dei judicium vocarentur, illuc accederent sine custodibus, sine comitatu, sine ullis regiae dignitatis insignibus vel potentiae praesidiis nudi atque inermes, reddituri omnis anteactae vitae rationem judici, scrutatori cordium, quem nulla res latet, apud quem non est acceptio personarum, qui potestatem habet mittere in gehennam, ubi potentes potenter tormenta patientur."

2) „Metu quodam, justo, ut ipsis videtur, ignoscendoque, ut Nos autem judicamus, vano et non solum Episcopali officio, sed etiam magnanimitati et aequitati Tuae injurioso, retenti silent."

3) Heerlijk, maar snijdend zijn de volgende woorden aan het slot der brieve „Alioquin magnopere veremur ne subire aliquando debeas, quam Tibi alias in litteris denuntiavimus, coelestis irae animadversionem. Nos sane neque hoc negotium per litteras amplius urgebimus, neque desides erimus in adhibendis remediis, quae traditae Nobis divinitus potestati competunt, quaeque in tam gravi periculosoque morbo omittere sine gravissima neglecti Apostolici muneris culpa non possemus. Neque tandem ullum inde incommodum aut periculum, nullam quantumvis saevam atque horribilem tempestatem pertimescemus .... Causam Dei agimus, quaerentes non quae nostra sunt, sed quae Jesu Christi. Cum Eo propterea, non Nobiscum Tibi negotium erit in posterum, cum Eo scilicet, adversus quem non est sapientia, non est consilium, non est potentia."

De gehecle breve is afgedrukt *Coll. Lac.* I, p. 817—819.

althans Lodewijk XIV had nimmer op zoodanige wijze zich hooren toespreken. De Gallicanen ontstaken dan ook in hevigen toorn en wilden aanstonds een nationaal Concilie beroepen. Dit voorstel werd echter verworpen, omdat men niet zeker was van de meerderheid der Fransche bisschoppen. De breve ignoreren ging ook niet [1]); daarom werd voorgesteld, den Paus met de meeste voorkomenheid te bejegenen, en zonder in bijzonderheden te treden, hem te doen weten, dat men een gezant tot hem zenden zou. Men wilde tijd winnen en welligt de zaak verschuiven tot aan den dood des Pausen, die reeds bejaard was [2]).

Met het laatste voorstel vereenigde zich de Koning en den 21 Junij 1680 schreef hij aan den Paus, dat hij den kardinaal d'Estrée als onderhandelaar zoude zenden. Werkelijk vertrok deze ook naar Rome, niet evenwel om de onderwerping des Konings te melden, maar om den Paus mede te deelen, welk goed gebruik de vorst van de regaliën maakte, de inkomsten, die hij er van trok, òf aan de nieuwe bisschoppen weer ter hand stellend, òf ze aanwendend tot onderstand van nieuwbekeerden [3]). Dat dit geheel buiten de quaestie was, behoeft wel niet te worden opgemerkt.

Intusschen was de tijd gekomen, dat de Fransche geestelijkheid hare gewone periodieke vergadering hield te St. Germain en Laye. De Koning wilde haar oordeel weten over de breve van Innocentius, en welverre, dat de taal

---

1) Volgens de gewoonte van het Romeinsche hof had Innocentius XI zijne breve, tegelijkertijd als hij haar zond aan Lodewijk XIV, ook doen toekomen aan de Fransche kardinalen. Bovendien had hij den kardinaal d'Estrée, aan beide hoven goed gezien, in het bijzonder opgedragen aan den Koning de waarheid te doen hooren. Jager, t. a. p., p. 273.

2) Jager, t. a. p., p. 272 v.

3) *Ibidem.*

des Pausen eene gunstige uitwerking op de vergadering uitoefende, koos deze onmiddelijk de zijde des Konings en rigtte den 10 Julij 1680 tot hem een schrijven, waarin zij haar uiterste leedwezen over de handelwijze van Innocentius te kennen gaf en zich zoo naauw met den Koning vereenigd verklaarde, dat niets in staat zou zijn haar van hem te scheiden [1]).

Nog altoos duurde te Pamiers de vervolging voort, en als Caulet den 7 Augustus 1680 stierf, nam zij eer toe dan af. Het kapittel koos Cerles [2]) tot vicaris generaal, en als deze geheel de voetstappen drukte van den overleden bisschop, ging het parlement van Toulouse zelfs zoo ver, hem ter dood te veroordeelen en ook werkelijk het vonnis — doch alleen in effigie, daar Cerles zich wist te redden — te voltrekken [3]).

Thans nam de Paus de vervolgden van Pamiers onder zijne bescherming Bij eene breve van den 1 Januarij 1681

---

1) Deze brief staat afgedrukt *Coll Lac.* I, p. 819 v. Zie hier enkele passages « Nous souffrons avec une peine extraordinaire, que l'on menace le fils aîné et le protecteur de l'Eglise . . . Nous sommes si étroitement attachez à Votre Majesté, que rien n'est capable de nous en séparer Cette protestation pouvant servir à éluder les vaines entreprises des ennemis du Saint-Siége et de l Etat, nous la renouvelons à V M avec toute la sincérité et toute l'affection qui nous est possible, car il est bon que toute la terre soit informée, que nous sçavons comme il faut accorder l'amour que nous portons à la discipline de l'Eglise, avec la glorieuse qualité que nous voulons conserver à jamais, Sire, de vos très-humbles, très-obeissants, très-fidèles et très-obligez serviteurs et sujets " Dit stuk was door al de leden der vergadering, 16 bisschoppen en aartsbisschoppen, 10 andere geestelijken en de twee dusgenaamde generale agenten der Fransche geestelijkheid onderteekend Zie de namen *Coll. Lac* I, p. 820.

2) Eerst waren de P. Rech en d'Aubarède gekozen. Deze hadden echter moeten kiezen tusschen de gevangenis of de vlugt Jager, t. a p, p 276 v.

3) Brief van Cerles aan Innocentius XI, 14 Juny 1681, Sfondrati, *Gallia vindicata*, p. 318.

verbood bij den aartsbisschop van Toulouse onder straffe van excommunicatie alle bemoeijingen in Pamiers, annulleerde alle beschikkingen en benoemingen, door hem gedaan, en verklaarde de biechten, bij de ingedrongen pastoors afgelegd, en de huwelijken, voor deze gesloten, voor ongeldig [1]). Het parlement vond goed deze breve den 31 Maart te onderdrukken. Daarop gaf Innocentius XI den vicaris generaal der Jesuiten te Rome, Carolus Noyelle, bevel de provincialen in Frankrijk met de afkondiging der breve te belasten. Deze zond de breve aan de Jesuiten van Toulouse, Pamiers en Parijs. De parlementen van Parijs en Toulouse dagvaardden nu de Jesuiten en verboden hun en tevens alle andere orden deze breve af te kondigen of eenige andere ten uitvoer te leggen, welke niet de orde zelve betrof [2]).

Bij al deze moeijelijkheden had zich intusschen nog eene andere gevoegd. In de voorstad St. Antoine te Parijs bevond zich een nonnenklooster, door Charonne, eene bloedverwante des Konings, gesticht en naar haar genoemd. De nonnen volgden den regel van den H. Augustinus en hadden van Alexander VII het regt verkregen, zelven hare overste te verkiezen. Als nu de eerste overste, die met bijzondere vergunning levenslang het klooster bestuurd had, was overleden, stelde de Koning eigenmagtig eene non van de orde van den H Benedictus, de Querveno, tot hare opvolgster aan De H. Stoel keurde zulks af, en kort daarop stierf de Querveno Niettemin werd nu wederom het regt der nonnen geschonden, en benoemde de

1) Sfondrati, t. a. p, p 308, Jager t. a p, p. 277, *Stimmen aus Maria-Laach* V, S 246. De aartsbisschop van Toulouse had Fortassin tot vicaris generaal benoemd, daartoe door den Koning aangewezen.

2) *Stimmen aus Maria-Laach* V, S. 246, Busz, *Die Gesellschaft Jesu*, S. 1137.

aartsbisschop van Parijs, de Harlay in naam des Konings eene Cisterciensernon Angelica le Maître, als overste des kloosters. Ook thans weigerde de Paus zulks goed te keuren. Doch met geweld werden de deuren opengebroken, de benoemde overste ingevoerd, en de wederspannige nonnen naar Lotharingen verbannen. De overige wendden zich tot den Paus, zijne tusschenkomst inroepend. Bij eene breve van den 7 Augustus 1680 veroordeelde Innocentius XI het gepleegde geweld, verbood de ingedrongen Angelica te gehoorzamen en beval de nonnen zelven hare overste te verkiezen. Naauwelijks had deze verkiezing plaats gehad, of de staatsraad verklaarde haar den 19 September ongeldig, en den 24 September teekende de procureur des Konings A. de Harlay bij het parlement appel comme d'abus aan tegen de pauselijke breve. Als nu de Paus het besluit des parlements veroordeelde, onderdrukte dit op zijne beurt den 24 January 1681 de breve des Pausen [1]).

Bij dezen stand van zaken namen de raadslieden des Konings een plan weder op, wat vroeger was verworpen, om namelijk een nationaal concilie, of ten minste iets, wat daarop geleek, te houden. Zij wilden steun zoeken bij de geestelijkheid, ten einde daardoor te ontsnappen aan de afkeuring, welke hun gedrag vrij algemeen bij het volk gevonden had [2]). De generale agenten der geestelijkheid

---

1) *Coll. Lac.* I, p. 809, 2 2, Jager, t a. p. p 277 v.; *Stimmen aus Maria-Laach* V. S. 246 v. Dienzelfden dag supprimeerde de aartsbisschop van Parijs het klooster, daarin reeds den 14 dier maand voorgegaan door het parlement. Als reden werd opgegeven, dat het klooster zijne schulden niet kon voldoen. Eene colossale onwaarheid, te meer stuitend, dewijl Lodewijk XIV zelf reeds verscheidene jaren in gebreke was gebleven, eene som van 78600 livres uit de nalatenschap van Charonne aan het klooster te voldoen. Gérin, 2e uitg., p. 109.

2) Gérin, p. 53 v.

werden door hen overgehaald, bij den Koning het verzoek in te dienen, de te Parijs aanwezige bisschoppen tot eene buitengewone vergadering bijeen te roepen. De Koning stemde toe, en in de maanden Maart en Mei [1]) van 1681 vergaderden te Parijs 52 bisschoppen en aartsbisschoppen (9 dezer waren nog niet geconsacreerd) onder voorzitterschap van de aartsbisschoppen van Parijs en Rheims, de Harlay en Le Tellier, ten einde te beraadslagen, wat tegenover de eischen van het hof van Rome te doen stond.

Eene commissie van 6 leden werd door de Harlay benoemd, en den 1 Mei deelde de aartsbisschop van Rheims Le Tellier (zoon van den minister) het resultaat harer beraadslagingen in een zeer uitgebreid rapport aan de vergadering mede. Het kwam hierop neer, dat de Paus zoowel in de zaak van Pamiers als van Charonne onregt had, en dat de bisschoppen wél hadden gedaan, met om wille van den vrede zich te schikken naar de declaratiën van 1673 en 1675. Men kon aan den Paus schrijven, dat hij ten onregte zich tegen den Koning had verzet in de zaak der regaliën, doch dáár te vreezen was, dat hij in hun schrijven niet het woord der geheele Fransche Kerk zou erkennen, werd voorgesteld den Koning te verzoeken een nationaal concilie of ten minste eene algemeene vergadering der Fransche geestelijkheid te beroepen [2]). Den 2 Mei werd dit voorstel aangenomen, en den 7 Mei onderteekenden de aanwezigen het proces-verbaal der vergadering [3]).

---

1) In de maand April had de Koning hun eene onderbreking van hunne ingespannen werkzaamheid voorgeschreven.

2) *Procès verbaux de l'assemblée de* 1681, Jager, t. a. p., p. 279 v.

3) Dat in den strijd over de regaliën de invloed van het Jansenisme sterk geweest is, kan niet worden betwijfeld. Niettemin heerscht ook hier nog veel duisternis. Wij hebben boven, blz. 22, het gevoelen van Döllinger

Van een nationaal concilie wilden echter de Koning en zijne raadslieden niets weten. Dit ware al te gewaagd geweest, en vóór alles moest de uitslag verzekerd wezen Bovendien was voor een nationaal concilie de toestemming noodig van den Paus; en zonder deze kon het tot niets leiden. Eene algemeene vergadering der geestelijkheid daarentegen had een politiek karakter, en werd door den Koning bijeengeroepen. Daarop kon op verschillende wijze invloed worden uitgeoefend. Het getal harer leden was meer beperkt; men kon zorg dragen, dat alleen dienstbare personen bij hare zamenstelling werden gekozen; men kon een wakend oog houden over hare beraadslagingen en aldus verzekerd zijn, dat zij geheel aan haar doel zoude beantwoorden. Tot dit laatste werd dus besloten, en den 16 Junij 1681 riep Lodewijk XIV tegen den 1 October eene zoodanige algemeene vergadering der geestelijkheid te Parijs bijeen [1]).

(*Wordt vervolgd.*) P. A. DE BRUYN.

---

reeds medegedeeld. Hiertegen kan worden opgemerkt, dat de Koning moeijelijk vooruit kon weten, dat de bisschoppen van Alet en Pamiers zich zouden verzetten In geen geval kan op dien grond het gedrag van Lodewijk XIV worden verdedigd Anderen willen, dat de bisschoppen van Alet en Pamiers c s in hun verzet tegen den Koning geleid werden door de hoop, op die wijze Innocentius XI gunstig voor zich te stemmen en zoo aan de partij der Jansenisten hem dienstbaar te maken (Verg. Lucius Ferraris, *Prompta Bibl* in voce *Regalia*) Uit de brieven, welke Cerles aan den Paus schreef, blijkt in ieder geval, dat jansenistische nevenbedoelingen hun niet vreemd zijn gebleven. Dat zij evenwel bij Innocentius geen succès hebben gehad, lijdt geen twijfel, al zegt ook Voltaire· „Ce pape, ennemi du roi, les [Jansénistes] favorisait, sans les aimer" (*Siècle de Louis XIV.* Chap 35)

1) Deze vergaderingen der geestelijkheid („assemblées du clergé") zijn eene eigenaardige Fransche instelling Zij dagteekenen van den tijd des Hugenotenkrijgs In de drukkende omstandigheden, waarin het rijk in

1561 verkeerde, vroeg de regering van de geestelijkheid eene buitengewone tegemoetkoming De geestelijkheid bewilligde een verdrag, om binnen 16 jaren eene som van 17,160,000 livres te betalen Sinds trachtte de regering deze vrijwillige bijdragen te bestendigen, en tot het toestaan dier bijdragen zoude uit iedere kerkelijke provincie een bepaald getal geestelijken tot eene vergadering bijeenkomen, welke telkenmale met vergunning of eigenlijk op bevel des Konings gehouden werd Sinds 1586 werden deze vergaderingen, welke men de *groote* noemde, regelmatig om de tien jaren gehouden, iedere provincie vaardigde twee bisschoppen en twee leden der lagere geestelijkheid daartoe af De zoogenaamde *kleine* vergaderingen, welke alleen tot taak hadden de rekeningen na te zien, werden om de vijf jaren gehouden, en telden de helft slechts van het ledental der groote. Behalve deze gewone werden naar goedvinden des Konings dikwerf nog buitengewone vergaderingen gehouden Om de vijf jaren werden ook, telkens om de beurt uit twee provincien, twee geestelijken gekozen, om als gemachtigden der geestelijkheid rekening te houden van de toegestane gelden. Dit waren de generale agenten der *clergé* Daar zij te Parijs gevestigd waren, dienden zij tegelijk als tusschenpersonen tusschen den Koning en de geestelijkheid. Patru. *Sur les assemblées du clergé*, *Oeuvres diverses* II, , p 445, Durand de Maillane, *Dictionnaire de Droit Can* I, p. 219, *Stimmen aus Maria-Laach* V, S. 249.

O. L. VROUWE VAN LOURDES. [1])

De zeer eerwaarde pastoor van der Horst gaf gehoor aan de menigmaal uitgesproken wenschen van velen en heeft de negen artikelen over Lourdes, die hij in dit tijdschrift (Deel LVIII en LIX) liet verschijnen, op nieuw bewerkt en met zeven andere vermeerderd. [2])

Ten einde aan zijnen arbeid hoogere waarde bij te zetten, heeft hij zelf den pelgrimstogt naar Lourdes ondernomen, daar verscheidene kostbare inlichtingen verzameld, en — wie ondervindt het niet bij de lezing van zijn geschrift? — met een hart, vol van de warmste devotie voor Onze Lieve Vrouw van Lourdes, de indrukken weêrgegeven, die den pelgrim in de beroemde bedevaartsplaats overmeesteren en blijven beheerschen. Dit boek is met een gloed geschreven, alsof de schrijver nog verkeerde in die liefelijke en opwekkende atmosfeer van godsvrucht, welke bij de geheimzinnige grot zoo goed doet aan de ziel. Hij bragt ons bloemen mede, die aan den voet der Massabiella-rots geplukt zijn, en droeg zorg, dat zij niet verwelkten; ook in ons midden verspreiden zij iets van

1) Door J. J. van der Horst, pastoor te Zaandam Met vier platen. Leiden, J. W. van Leeuwen. 1873.

2) De zorg, door den uitgever aan den uitwendigen vorm van dit boek besteed, strekt hem tot niet geringe eer.

dien geur van het hemelsche, waardoor de pelgrim te Lourdes het hart sneller voelt kloppen en de ellenden dezer aarde bijna vergetend, met godsdienstige blijdschap aan Haar denkt, die de Troosteres der bedrukten, de Hulp der Christenen, de Toevlugt der zondaren is, en door wier handen hij zijne gebeden aan den Zoon Gods opdraagt.

De heer van der Horst heeft in onze nederlandsche literatuur en ook buiten Nederland [1]) eenen zeer goeden naam. De eigenaardige voortreffelijkheid, welke zijn stijl kenmerkt, dat gemakkelijke en losse zijner taal, dat schilderachtige en levendige zijner voorstelling, die goedhartigheid in het opvatten der zaken, het komt hem hier alles uitmuntend te stade, en naar onze meening heeft hij nooit op sprekender en behagelijker toon iets verhaald dan de verschillende gebeurtenissen, die hij in de hoofdstukken zijner O. L. Vrouwe van Lourdes schetst of liever gezegd, afteekent. Somtijds zegt gij met Rhijnvis Feith: ik lees niet meer, ik zie, en er zijn gedeelten van dit boek, die iets geven van het genot eener schoone, godsdienstige poëzie.

Tot zulk eene behandeling was het onderwerp bijzonder geschikt; of is er geen poëzie in die heerlijke streek van het Gave-dal, eene plek, zoo schoon, zeide onlangs een pelgrim, dat de H. Maagd, indien zij wilde verschijnen om Frankrijk te troosten, wel deze plaats moest uitkiezen? Is er geen poezie in dat grootsche kerkgebouw, hetwelk, hoog op de rots gelegen, zijn ranke spits door de wolken heft? in die stille grot, waarlangs de Gave bruischt en waarbij eene onafzienbare menigte in innig zielsgebed, bij

1) De *Literarische Handweiser* (1873, N. 141) berigtte de uitgave van: J. J. van der Horst. *Vater Bruno, der Klausner von Overveen*, autoris. Uebersetzung von A. Steinbach. Regensburg, Manz.

de genezende bron en voor het witte marmerbeeld der Onbevlekte Maagd ligt neêrgeknield? Geen poëzie in de inroeping harer moederlijke voorspraak door het diep vernederde Frankrijk, dat zijne bisschoppen en priesters, maar ook zijne edele vrouwen, zijne staatsambtenaren, legeroversten, soldaten en werklieden daarhenen zendt om te bidden en te leeren hopen? Zouden we bij zulk een schouwspel niet met den dichter willen uitroepen:

This is indeed the blessed Mary's land,
Virgin and Mother of our dear Redeemer!
... even as children, who have much offended
A too indulgent father, in great shame,
Penitent, and yet not daring unattended
To go into his presence, at the gate
Speak with their sister, and confiding wait
Till she goes in before and intercedes:
So men, repenting of their evil deeds,
And yet not venturing rashly to draw near
With their requests an angry Father's ear,
Offer to her their prayers and their confession,
And she for them in heaven makes intercession.
And if our faith had given us nothing more,
Than this example of all womanhood,
So mild, so merciful, so strong, so good,
So patient, peaceful, loyal, loving, pure,
This were enough to prove it higher and truer
Than all the creeds the world had known before. [1])

Het waarlijk schoone in de gebeurtenissen te Lourdes heeft de schrijver innig gevoeld; hiermede is de groote aantrekkelijkheid van zijn boek verklaard, en de kracht, welke het bezit om zoo gemakkelijk in den lezer de over-

1) Longfellow *The golden Legend.*

tuiging over te storten, dat Gods almagt en liefde dáár te Lourdes, werkelijk door de verschijning der Onbevlekte Maagd en tal van andere mirakelen een afgedwaald en zwaar gestraft volk tot zijne dienst wil terugroepen en de gansche Kerk in dezen tijd van harde beproeving vertroosten.

Voor eenige jaren is door een begaafd Protestant van de Katholieke kerkleer gezegd: Ziedaar een heerlijk epos, eene allerschoonste poezie; jammer, dat het maar poëzie is! Er zijn velen, wier hart niet ongevoelig is voor het verheven schoon, dat ons bij de overweging der gebeurtenissen te Lourdes treft, maar zij roepen terstond uit: jammer, dat het maar poëzie is! Veel aanzienlijker is het aantal van hen, die van deze schoonheid niets waarnemen, en in de verschijning en hare gevolgen niets beters zien dan het hatelijk voortbrengsel van een vroom zelfbedrog of van eene fijne politieke berekening, of zelfs van een listig overleg der eerzuchtige en hebzuchtige geestelijken.

Men kan, wat er tegenwoordig te Lourdes geschiedt, die magtige beweging van een geheel volk, die talrijke pelgrimaadjes uit allerlei natiën, die vele onverklaarbare genezingen, nu eenmaal niet meer ignoreren, en Lourdes is in de laatste jaren een onderwerp geweest, waarmede de pers zich ijverig heeft moeten bezig houden. Zeer dikwijls is het besproken op denzelfden of soortgelijken toon, waarop Dr. R. C. H. Rómer er in zijne Acht dagen in het zuiden van Frankrijk [1]) over schrijft:

„Weder ruim een half uur verder en ik was bij het stedeke, waarvan in de jongste weken de naam door geheel ons wereldeel heen genoemd is, bij Lourdes. Nu 14 jaar geleden ver-

1) Dit *specimen* van zonderling hollandsch is te vinden in *De Tijdspiegel* (September 1873, blz. 219).

scheen er Maria bij herhaling aan een veertienjarig meisje [Bernadetta Soubirous], indien men althans aan de verzekering van den bisschop van Tarbes geloof kan hechten. Bovendien betoonde zich het water van de grot der verschijning tot genezing van kranken in staat, niet krachtens zijne bestanddeelen, naar de verklaring van den geraadpleegden scheikundige en dus, naar die van twee artsen, krachtens bovennatuurlijke inwerking. Geen wonder, dat de H. Maagd meer dan zij vroeg: eene kapel, verkreeg, namelijk eene schoone kerk en dat niet alleen velen den pelgrimsstaf opnamen om op den gezegenden bodem den voet te zetten en in het verrezen heiligdom de knie te buigen, maar dat óók het water der bron heinde en ver heengebragt, door niet weinigen beschouwd wordt als ver te verkiezen boven kinine en wat verder de apotheek oplevert. Zal men bij deze dingen het voorhoofd fronsen? Het zij zoo, maar men bedenke tevens, dat zij, 't zij gewijzigd, in Holland als in Frankrijk, in Engeland als in Italie zich moeten en ook zullen voordoen, indien het volk zich laat leiden door wie de godsdienst voor eigen verrijking of eigen verheffing exploiteren — men bedenke dit mede en wake en werke."

Geeft het werk van den heer van der Horst bewijzen aan de hand om dergelijke kwaadaardigheden te niet te doen, en het goed regt van hen aan te toonen, die geloof slaan aan de werkelijkheid der verschijning en der daarop gevolgde mirakelen?

Dat de Almagtige op eene buitengewone wijze kan ingrijpen in den loop dezer wereld, dat Hij mirakelen doen kan, deze algemeene waarheid wordt door den heer van der Horst als aangenomen ondersteld, zooals dit de geheele aanleg van zijn arbeid medebragt [1]) Doch dat er te Lourdes

1) Wie eene beknopte en degelijke bewijsvoering voor de mogelijkheid van het wonder verlangt, verwijzen we naar het opstel van den zeer eerwaarden pater W. Wilde, *De moderne wondervrees door de geschiedenis en de rede veroordeeld.* In de *Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied* (Jaarg. V, No. VII).

werkelijk wonderen geschied zijn, dat wordt krachtig door hem aangetoond. Men zou bijna geheel zijn geschrift een betoog daarvoor kunnen noemen; het eenvoudige verhaal der feiten met de bewijsstukken, die er bijgevoegd zijn, laat onzes inziens geene mogelijkheid voor een ernstigen twijfel over.

Van overwegend gewigt is hier de omstandige mededeeling zoowel omtrent het onderzoek als de uitspraak van den zoo voorzigtigen bisschop van Tarbes. We krijgen eerst de bisschoppelijke ordonnantie te lezen, waarbij eene commissie werd ingesteld, ten einde hetgeen over de verschijning en de daarop gevolgde genezingen algemeen besproken werd, aan een naauwkeurig onderzoek te onderwerpen. Deze ordonnantie is gedateerd van 18 Juli 1858. De commissie zal niets anders voorleggen dan feiten, die steunen op grondige bewijzen, en zij zal over die feiten uitvoerige verslagen geven, die haar gevoelen zullen behelzen. Zij bestaat uit de negen leden van het kapittel, de oversten der beide seminariën, den overste der missionarissen van het bisdom, den pastoor van Lourdes, de professoren der dogmatiek, der moraal en der physica in het seminarie. De commissie voegde zich toe den professor in de scheikunde uit dezelfde inrigting, benevens Dr. Vergès, geneesheer aan de baden van Bareges en hoogleeraar der faculteit van Montpellier, en eindelijk Dr. Dozous, geneesheer te Lourdes. Zij riep in de bisdommen van Tarbes, Auch en Bayonne, allen voor zich, die als wondervol genezen waren aangegeven. Zij ondervroeg hen omtrent alles wat met hunne ziekte en genezing in verband stond, deed vervolgens het onderzoek herhalen door geneeskundigen en won verder narigten in bij allen, die op eenige wijze met de genezenen in betrekking stonden. Aan iederen getuige werden twee voorwaarden ter toelating gesteld, namelijk, dat hij niets zou

mededeelen dan hetgeen hij persoonlijk had gezien en bijgewoond, en vervolgens dat hij zich met eede verbond om niets dan de waarheid te spreken.

De commissie bepaalde haar onderzoek tot een dertigtal genezingen van die het luidste spraken; zij kwam in overeenstemming met de beëedigde geneesheeren tot het besluit, dat vijftien van deze genezingen klaarblijkelijk en onloochenbaar, een bovennatuurlijk karakter bezaten.

Den 17 November 1858 begaf zij zich naar Lourdes, onderzocht de grot, ondervroeg herhaaldelijk Bernadetta, ging tot in de kleinste bijzonderheden na, of haar gestel, hare opvoeding, haar karakter, de invloed harer ouders of van anderen, haar gedrag, de verklaringen, welke zij aflegde, ook eenige aanwijzing gaven om hier aan hallucinatie, dweepery of leugen te denken.

De taak der commissie was in het voorjaar van 1859 volbragt; een uitgebreid verslag werd aan den bisschop voorgelegd; de prelaat deelde het gevoelen der commissie en was van het bovennatuurlijke karakter der verschijning overtuigd, hij wilde echter nog aan den tijd eene bevestiging vragen; in 1860 riep hij de commissie weder te zamen en deed haar onder voorlichting der geneesheeren het geheele onderzoek herhalen; in de laatste maanden van 1861 betuigde zij in haar tweede verslag, op nieuw in haar oordeel bevestigd te zijn. Eerst toen meende de bisschop genoegzame zekerheid te hebben; den 18 Januari 1862 gaf hij zijne officiéele, met redenen omkleede uitspraak, welke verklaarde, dat de verschijningen der H. Maagd aan Bernadetta Soubirous „alle kenmerken der „waarheid bezaten, en de geloovigen geregtigd zijn die „voor waar te houden."

Het behoeft niet opgemerkt te worden, dat dit geen onherroepelijke uitspraak is, welke de Katholiek ver-

pligt is aan te nemen, zooals dan ook de prelaat er bijvoegde, zijn oordeel aan dat van den Paus te onderwerpen.

Zoodanig dan was de voornaamste conclusie van dit merkwaardige stuk, hetwelk de schrijver in deszelfs geheel overneemt, terwijl hij het in het volle licht stelt door de levendige beschrijving der gebeurtenissen, die er aan voorafgingen en van die er op volgden.

In hetzelfde mandement gaf de bisschop zijn voornemen te kennen om ter voldoening aan den wil der Heilige Maagd op het terrein der grot een heiligdom haar ter eere te stichten.

Hoofdstuk XI van O. L. Vrouwe van Lourdes is gewijd aan het verhaal van den bouw dezer kerk en beschrijft deze als een waar reuzenwerk en tevens een pronkjuweel van bouwkunst. „Meer dan twee millioen francs „zijn door de geloovigen van Frankrijk en de pelgrims „van alle natiën geofferd, meer dan tien jaren arbeids zijn „reeds besteed, en nog is de bouw niet voltrokken, maar „zal nog duizenden francs en nog vele jaren arbeids vragen, „alvorens het plan van den architekt is volvoerd."

Den 14 April 1864 werd een beeld van carariesch marmer in de grot geplaatst; het stelt de Heilige Maagd voor gelijk zij aan Bernadetta verscheen; Hoofdstuk XII beschrijft de plegtigheden dezer plaatsing.

Het volgende Hoofdstuk is wel geschikt ons eenig denkbeeld te geven van de stemming der duizenden en duizenden, welke Lourdes ter vereering der H. Moeder Gods ziet bijeenstroomen; hier treft den lezer menig dieproerend tafereel uit het godsdienstige leven van het tegenwoordige Frankrijk; hier leert men iets begrijpen van de edele geestdrift, die te Lourdes de zielen der pelgrims verheft, en die zich ook op menige bladzijde van de O. L. Vrouwe van Lourdes uitspreekt.

Geen wonder, dat alles, wat deze gezegende plaats betreft, aan den heer van der Horst dierbaar is; ligt is het te verklaren, dat hij eenige bijzonderheden mededeelt, welke ons als minder belangrijk of althans als der vermelding in dit werk minder waardig kunnen voorkomen. Hoe dit zij, hij bespreekt in de nu volgende hoofdstukken ook zeer veel wat we hier, zeker, niet gaarne zouden missen.

„Wat ligt Lourdes toch schoon!...." zoo begint hij in het veertiende Hoofdstuk, eene schilderachtige plaatsbeschrijving van de stad en haren naasten omtrek, gevolgd van een overzigt harer geschiedenis. In Hoofdstuk XV bespreekt hij den tegenwoordigen, inzonderheid den godsdienstigen toestand der stad. Hij voert u hare oude kerk binnen, brengt u bij den grijzen deken der stad, „den „man, die alles heeft beleefd, in de volle beteekenis des „woords, wat te Lourdes is geschied"; naar de eenvoudige woning van Bernadetta's zuster, naar het gesticht der eerwaarde zusters van Nevers, waar Bernadetta ter school heeft gegaan en later zes jaren woonde, naar de ijverige paters, aan wie de bediening der grotkerk is opgedragen, maar vooral moet gij hem vergezellen naar de grot der verschijning.

„Wat men aan de grot gevoelt, kan ik niet uitdruk-„ken, veel minder beschrijven. 't Is of een heilige adem-„tocht u omgeeft, en de tegenwoordigheid van God en „zijner onbevlekte Moeder doet gevoelen; bidden moet „gij er, en bidden kunt gij er. Vraagt het aan de hon-„derden, die ik daar van den vroegsten morgen tot den „laten avond vond nedergeknield of gezeten op de banken „van het ruime plein: en zij zullen u getuigen, hoe de „geest des gebeds u in de ziele vaart, en bidden doet, „zooals gij nog nooit hebt gedaan."

Voor hen, die daar heen willen reizen om er te bidden, geeft de schrijver ten laatste naauwkeurige inlichtingen omtrent de regeling der reis, terwijl het werk besloten wordt met eene opgave der literatuur over de oudere zoowel als de nieuwere geschiedenis van Lourdes.

Aan dit geschrift viel de hooge eer ten deel eene aanbevelende goedkeuring te ontvangen van hunnen Doorluchtige Hoogwaardigheden den Aartsbisschop van Utrecht en de Bisschoppen van Haarlem en van Breda; Onze lieve Vrouw van Lourdes, aan wie de schrijver het toewijdde, verkrijge, dat de verwachting, door hunne Hoogwaardigheden uitgedrukt, ruimschoots worde vervuld: dat deze arbeid onder Gods zegen veel bijdrage ter verheerlijking van de Allerheiligste Maagd en Moeder Gods Maria, en ter bevordering der godsvrucht en van het vertrouwen op hare voorspraak.

H. I. I. Prenger.

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI

PII

DIVINA PROVIDENTIA

PAPAE IX

Epistola Encyclica.

AD OMNES PATIARCHAS, PRIMATES, ARCHIEPISCOPOS,
EPISCOPOS ALIOSQUE LOCORUM ORDINARIOS
GRATIAM ET COMMUNIONEM CUM APOSTOLICA SEDE HABENTES.

PIUS PP. IX.

VENERABILES FRATRES

SALUTEM ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM.

Etsi multa luctuosa et acerba pati ex ipsis diuturni Nostri Pontificatus exordiis Nobis contigerit variis de causis, quas in litteris encyclicis crebro ad Vos datis explicavimus; adeo tamen postremis hisce annis crevit aerumnarum moles, ut ea paene obrueremur, nisi Nos divina benignitas sustentaret. Imo vero modo res eo devenit, ut mors ipsa vitae tot fluctibus exagitatae praestare videatur, et elatis in caelum oculis exclamare cogamur interdum: *melius est nos mori, quam videre mala sanctorum* [1]). Scilicet ex quo alma haec Urbs Nostra, permittente Deo, armorum vi capta hominumque regimini subacta fuit contemptorum juris, religionis hostium, quibus humana omnia

1) 1 Machab. III, 59.

et divina promiscua sunt nulla ferme dies transiit, quin aliis atque aliis injuriis atque vexationibus cordi Nostro jam saucio novum aliquod vulnus infligeretur. Personant adhuc ad aures Nostras questus et gemitus virorum et virginum e religiosis familiis, quae a suis sedibus exturbatae et egentes hostili more profligantur ac disjiciuntur, quemadmodum in iis locis fieri solet ubicumque ea factio dominatur, quae ad socialem ordinem pervertendum intendit; quippe velut, Athanasio teste, magnus inquiebat Antonius, omnes quidem christianos diabolus odit, sed probos monachos, Christique virgines tolerare nullo modo potest. Illud etiam nuper vidimus quod nunquam futurum suspicabamur, sublatam et abolitam Universitatem Nostram Gregorianam ideo institutam, ut ad eam (juxta veteris auctoris effatum de Romana Anglo-saxonum schola scribentis) juniores clerici e longinquis etiam regionibus in doctrina et fide catholica erudiendi venirent, ne quid in suis ecclesiis sinistrum, aut catholicae unitati contrarium doceretur, et sic in fide stabili roborati ad propria remearent. Ita dum per nefarias artes paulatim omnia Nobis subducuntur praesidia et instrumenta, quibus Ecclesiam universam regere ac moderari valeamus, luculenter patet, quantopere a veritate abhorreat quod affirmatum fuit, nihil esse imminutum, urbe Nobis adempta, de libertate Romani Pontificis in exercitio spiritualis ministerii et in iis agendis quae ad catholicum pertinent orbem; simulque manifestius quotidie evincitur quam vere ac merito declaratum toties a Nobis et inculcatum fuerit, sacrilegam ditionis Nostrae usurpationem eo praesertim spectasse ut Pontificii Primatus vis et efficacia frangeretur, ipsaque tandem catholica religio, si fieri posset, plane deleretur.

Verum non hoc Nobis potissime constitutum est ut de iis malis ad Vos scriberemus, quibus Urbs haec Nostra et universa simul divexatur Italia; imo angores hosce Nostros moesto fortasse premeremus silentio, si divina daretur clementia, lenire Nos posse dolores acerrimos, quibus tot Venerabiles Fratres sacrorum Antistites eorumque Clerus et populus in aliis regionibus cruciantur.

Vos enimvero non latet, Venerabiles Fratres, quosdam ex Helveticae foederationis Pagis, non tam ab heterodoxis compulsos, quorum imo nonnulli facinus reprobarunt, quam ab actuosis sectarum asseclis hodie passim rerum potitis, omnem pervertisse ordinem, ipsaque suffodisse constitutionis Ecclesiae Christi fundamenta non modo contra quamlibet justitiae rationisque normam, sed obstante etiam data publice fide; quum ex solemnibus pactis, suffragio et auctoritate quoque legum foederationis munitis, sartam tectam catholicis manere oporteret religiosam libertatem. Deploravimus equidem in Allocutione Nostra habita die 23 Decembris anni praeteriti illatam religiosae rei vim ab illorum Pagorum Guberniis „ sive decernendo de dogmatibus catholicae fidei, sive favendo apostatis, sive exercitium intercipiendo episcopalis potestatis." At vero justissimae querelae Nostrae, exhibitae etiam mandantibus Nobis foederali Consilio a Nostro Negotiorum Gestore, neglectae plane fuerunt, nec aequior ratio habita fuit expostulationum a catholicis cujusvis ordinis, et ab Helvetico Episcopatu iterum atque iterum editarum; quin imo irrogatae pridem injuriae novis et gravioribus cumulatae sunt.

Nam post violentam ejectionem Venerabilis Fratris Gasparis Episcopi Hebronensis et Vicarii Apostolici Gebennensis, quae tam decora et gloriosa patienti, quam foeda et indecora mandantibus atque exequentibus extitit, Gebennense Gubernium diebus 23 Martii et 27 Augusti hujus anni duas promulgavit leges plane consentaneas edicto proposito mense Octobri superioris anni, quod in memorata Allocutione fuerat a Nobis improbatum. Nimirum idem Gubernium sibi jus arrogavit refingendi in eo Pago constitutionem Ecclesiae catholicae, eamque exigendi ad democraticam formam, subjiciens Episcopum cum quoad exercitum jurisdictionis et administrationis, tum quoad potestatis suae delegationem auctoritati civili; vetans ne in Pago illo domicilium haberet; definiens paroeciarum numerum et limites; proponens formam et conditiones electionis parochorum et vicariorum, casusque et modum revocationis eorum aut suspensionis ab officio; tribuens laicis hominibus jus illos no-

minandi, laicis item credens temporalem cultus administrationem, eosque, inspectorum instar, rei ecclesiasticae generatim praeficiens. Cautum praeterea his legibus, ut sine Gubernii venia, et hac quidem revocabili, parochi et vicarii functiones nullas exercerent, nullas dignitates acciperent illis ampliores quam per populi electionem essent adepti, iidemque a potestate civili ad jusjurandum adigerentur in ea verba quibus veri nominis apostasia continetur. Nemo non videt hujusmodi leges non solum irritas et nullius roboris esse ex omnimodo potestatis defectu in legislatoribus laicis et utplurimum heterodoxis; sed etiam in iis quae praecipiunt sic adversari catholicae fidei dogmatibus, et ecclesiasticae disciplinae per oecumenicam Synodum Tridentinam et Pontificias constitutiones sancitae, ut eas omnino a Nobis improbari damnarique oporteat.

Nos itaque ex officii Nostri debito, auctoritate Nostra Apostolica eas solemniter reprobamus et condemnamus; declarantes simul, illicitum esse ac plane sacrilegum juramentum ab ipsis indictum; eosque propterea omnes, qui in Gebennensi tractu aut alibi juxta earumdem legum decreta aut non absimili modo, suffragante populo et confirmante civili potestate electi, audeant obire munia ecclesiastici ministerii, ipso facto incurrere in excommunicationem majorem peculiariter reservatam huic Sanctae Sedi aliasque poenas canonicas: adeoque eos omnes fugiendos esse a fidelibus, juxta divinum monitum, tamquam alienos et fures qui non veniunt nisi ut furentur, mactent et perdant [1]).

Tristia quidem et funesta haec sunt, quae hactenus commemoravimus, sed funestiora etiam contigerunt in quinque ex septem Pagis, quibus constat Basileensis Dioecesis, nempe Soloduri, Bernae, Basileae-campestris, Argoviae, Turegi. Ibi quoque de paroeciis, deque parochorum atque vicariorum electione et revocatione leges latae sunt Ecclesiae regimen, divinamque constitutionem evertentes, ecclesiasticum ministerium saeculari dominationi subjicientes et omnino schismaticae; quas proinde, eamque nominatim, quae lata est a Gubernio Solo-

1) Joan. X, 5, 10.

durensi die 23 Decembris anno 1872, reprobamus et damnamus, et tamquam reprobatas et damnatas perpetuo habendas decernimus. Quum porro Ven. Frater Eugenius Episcopus Basileensis justa indignatione et Apostolica constantia rejecisset articulos quosdam in conciliabulo seu *conferentia*, ut aiunt, *dioecesana*, ad quam convenerant Delegati quinque Pagorum supra dictorum, constitutos, sibique propositos, et omnino necessariam haberet rejiciendi causam, quod episcopalem auctoritatem laederent, regimen hierarchicum subverterent, et haeresi faverent aperte; ob eam rem ab Episcopatu dejectus, a suis aedibus abstractus et in exilium violenter actus fuit. Tum nullum fraudis aut vexationis genus omissum, ut in quinque Pagis praedictis clerus et populus in schisma induceretur; interdictum clero a quolibet commercio cum Pastore exulante, jussumque datum cathedrali Capitulo Basileensi, ut ad electionem Vicarii Capitularis vel Administratoris conveniret, perinde ac si Sedes episcopalis reapse vacaret; quod facinus indignum strenue Capitulum edita protestatione ab se rejecit. Interim decreto et sententia Magistratuum civilium Bernensium novem et sexaginta parochis territorii Jurensis primo indictum est ne ministerii sui functiones obirent, dein vero abdicatum officium, hac una de causa quod palam testati essent, sese legitimum Episcopum et Pastorem Ven. Fratem Eugenium unice agnoscere, seu nolle se turpiter ab unitate catholica desciscere. Quo factum est, ut totum illud territorium quod catholicam fidem constanter retinuerat, et Bernensi Pago jampridem junctum fuerat ea lege pactoque ut religionis suae liberum atque inviolatum exercitium haberet, paroecialibus concionibus, solemnibus baptismatis, nuptiarum et funerum privaretur, conquerente frustra et reclamante fidelium multitudine jam per summam injuriam in hoc discrimen adducta, ut vel schismaticos haereticosque pastores politica auctoritate intrusos recipere, vel quocumque sacerdotum auxilio et ministerio destitui cogatur.

Nos utique Deo benedicimus qui eadem gratia, qua martyres olim erigebat et confirmabat, sustentat modo ac roborat eam partem electam catholici gregis, quae viriliter sequitur

Episcopum suum opponentem murum pro domo Israël ut stet in praelio in die Domini [1]), et nescia formidinis vestigiis ingreditur ipsius Capitis Martyrum Jesu Christi, dum agni mansuetudinem ferociae luporum objiciens fidem suam alacriter constanterque propugnat.

Nobilem hanc Helvetiorum fidelium constantiam aemulatur haud minori commendatione clerus populusque fidelis in Germania, qui et ipse sequitur exempla illustria Praesulum suorum. Hi enimvero spectaculum facti sunt mundo et angelis et hominibus, qui eosdem indutos catholicae lorica veritatis et galea salutis praelia Domini strenue praeliari undique circumspiciunt, eorumque animi fortitudinem invictamque constantiam eo magis admirantur et eximiis laudibus extollunt, quo magis in dies invalescit acerrima persecutio adversus eos commota in Germanico Imperio ac potissimum in Borussia.

Praeter multas et graves injurias catholicae Ecclesiae superiori anno irrogatas, Gubernium Borussicum durissimis et iniquissimis perlatis legibus a pristino more prorsus alienis universam clericorum institutionem et educationem laicae potestati ita subjecit, ut ad hanc pertineat inquirere ac decernere, quomodo clerici erudiendi ac fingendi sint ad sacerdotalem vitam et pastoralem; atque ulterius progrediens eidem potestati jus tribuit cognoscendi et judicandi de collatione cujusvis officii et beneficii ecclesiastici, atque etiam sacros pastores officio et beneficio privandi. Praeterea quo celerius et plenius ecclesiasticum regimen et hierarchicae subjectionis ordo ab ipso Christo Domino constitutus subverteretur, plura ab iisdem legibus injecta sunt impedimenta Episcopis quominus per censuras poenasque canonicas sive animarum saluti, sive sanitati doctrinae in scholis catholicis, sive obsequio sibi a clericis debito opportune prospiciant; non aliter enim per eas leges fas est Episcopis haec agere, quam juxta placitum civilis auctoritatis et ad normam ab ipsa propositam. Demum nequid deesset quo catholica Ecclesia penitus opprimeretur, regium tribunal pro ecclesiasticis

1) Ezech. XIII, 5.

negotiis institutum fuit, quo vocari possint Episcopi sacrique Pastores cum a privatis hominibus qui iis subsunt, tum a publicis magistratibus, ut reorum instar judicium sustineant, et in exercitio spiritualis muneris coerceantur.

Sic Ecclesia Christi sanctissima, cui solemnibus etiam iteratisque supremorum Principum sponsionibus, publicisque pactis conventis asserta fuerat necessaria et plena religionis libertas, nunc luget in iis locis omni suo spoliata jure, et infestis obnoxia viribus quae extremum illi minantur excidium; novae enim leges eo pertinent ne amplius possit existere. Nil mirum igitur quod religiosa tranquillitas pristina graviter eo in Imperio perturbata fuerit ab hujusmodi legibus aliisque Borussici Gubernii consiliis et actibus Ecclesiae infensissimis. At perturbationis hujus culpam perperam omnino conjicere quis vellet in Germanici Imperii catholicos. Nam si istis vitio vertendum est, quod legibus illis non acquiescant, quibus salva conscientia acquiescere nequeunt, pari de causa parique modo taxandi essent Jesu Christi Apostoli et Martyres qui atrocissima quaeque supplicia et mortem ipsam subire maluerunt, quam proprium prodere officium sanctissimaeque suae religionis jura violare, impiis obsequendo persequutorum Principum mandatis. Sane, Venerabiles Fratres, si praeter leges civilis imperii aliae nullae extarent, et hae quidem sublimioris ordinis, quas agnoscere oportet, violare nefas: si propterea civiles eaedem leges supremam constituerent conscientiae normam, sicut impie juxta et absurde quidam contendunt, reprehensione potius quam honore et laude digni forent primaevi martyres et qui deinceps eos sequuti sunt dum pro Christi fide et Ecclesiae libertate sanguinem fuderunt; imo vero ne licuisset quidem obstantibus legibus invitisque principibus christianam tradere et propagare religionem, Ecclesiamque fundare. Fides tamen docet, et humana ratio demonstrat, duplicem existere rerum ordinem, simulque binas distinguendas esse potestates in terris, alteram naturalem quae humanae societatis tranquillitati et saecularibus negotiis prospiciat, alteram vero, cujus origo supra naturam est, quae praeest civitati Dei, nimirum Ecclesiae Christi ad

pacem animarum et salutem aeternam divinitus instituta. Haec autem duplicis potestatis officia sapientissime ordinata sunt, ut reddantur quae sunt Dei Deo, et propter Deum quae sunt Caesaris Caesari; qui *ideo magnus est, quia caelo minor est; illius enim est ipse, cujus caelum est et omnis creatura* [1]). A quo certe divino mandato nunquam deflexit Ecclesia, quae semper et ubique fidelium suorum animis ingerere contendit obsequium, quod inviolabiliter servare debent erga supremos Principes, eorumque jura quoad saecularia; docuitque cum Apostolo, esse Principes non timori boni operis sed mali, jubens fideles subditos esse non solum propter iram, quia Princeps gladium portat vindex in iram ei qui malum agit, sed etiam propter conscientiam, quia in officio suo Dei minister est [2]). Hunc autem Principum metum ipsa cohibuit ad opera mala, eumdem plane excludens a divinae legis observantia, memor ejus quod fideles docuit beatus Petrus: *nemo vestrum patiatur ut homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor: si autem ut christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine* [3]).

Quae cum ita sint, facile intelligetis, Venerabiles Fratres, quanto animi dolore Nos affici oportuerit legentes in epistola nuper ad Nos data ab ipso Germanico Imperatore criminationem non minus atrocem quam insperatam adversus partem, ut ipse ait, catholicorum sibi subditorum, praesertim vero adversus catholicum Germaniae Clerum et Episcopos. Cujus criminationis ea causa est quod hi nec vincula et tribulationes verentes nec facientes animam suam pretiosiorem quam se [4]), parere recusent commemoratis legibus, eadem constantia, qua priusquam illae juberentur, protestati fuerant denunciantes earum vitia, expostulationibus explicata gravibus, luculentis, solidissimis, quas toto plaudente orbe catholico et non paucis etiam ex he-

1) Tertull. apolog. cap. 30.
2) Rom. XIII, 3. seqq.
3) 1 Petr. IV, 14, 15.
4) Act. XX, 24.

terodoxis, Principi, Administris ejus, atque ipsis supremis Regni Comitiis exhibuerant. Ob eam rem nunc ipsi perduellionis crimine insimulantur, quasi in unum consentiant et conspirent cum iis qui omnes humanae societatis ordines perturbare nituntur, posthabitis innumeris, praeclarisque argumentis quae inconcussam eorum fidem et observantiam in Principem, studiumque incensum erga patriam evidenter testantur. Imo Nos ipsi rogamur, ut catholicos illos et sacros Pastores adhortemur ad earum legum observantiam, quod eo valet ut Nostram Ipsi operam gregi Christi opprimendo et dispergendo conferamus. Verum Deo freti confidimus, serenissimum Imperatorem, rebus melius compertis ac perpensis, rejecturum suspicionem tam inanem atque incredibilem erga subditos fidelissimos conceptam, neque passurum diutius ut eorum honor tam foeda discerpatur obtrectatione, et immerita adversus illos perduret insectatio. Ceterum Imperialem hanc epistolam ultro praeteriissemus hoc loco, nisi, Nobis plane insciis et more certe insueto, vulgata fuisset ab officiali Berolini ephemeride una cum alia manu Nostra exarata, qua, serenissimi Imperatoris justitiam pro Ecclesia catholica in Borussia appellavimus.

Haec quae hucusque recensuimus, ante omnium oculos posita sunt: quare dum coenobitae et Deo devotae virgines communi omnium civium libertate privantur et immani asperitate ejiciuntur, dum publicae scholae, in quibus catholica juventus instituitur, a salutari Ecclesiae magisterio ac vigilantia quotidie magis eximuntur, dum sodalitia ad pietatem fovendam instituta ipsaque Clericorum Seminaria dissolvuntur, dum libertas intercipitur evangelicae predicationis, dum elementa religiosae institutionis in nonnullis regni partibus materna lingua tradi prohibentur, dum a suis abstrahuntur paroeciis Curiones quos iisdem Episcopi praefecerunt, dum Praesules ipsi redditibus privantur, coercentur multis, carceris comminatione terrentur, dum catholici omnigenis vexationibus exagitantur; fierine potest, ut in animum inducamus quod Nobis subjicitur, neque religionem Jesu Christi neque veritatem in causam vocari?

Neque hic finis injuriarum quae catholicae Ecclesiae infe-

runtur. Nam accedit etiam patrocinium a Borussico, aliisque Guberniis Germanici Imperii aperte susceptum pro novis illis haereticis, qui se *veteres-catholicos* dicunt per ejusmodi nominis abusionem, quae ridicula plane foret, nisi tot errores monstrosi istius sectae adversus praecipua catholicae fidei principia, tot sacrilegia in re divina conficienda et in sacramentorum administratione, tot gravissima scandala, tanta demum animarum Christi sanguine redemptarum pernicies vim lacrymarum potius ab oculis exprimerent.

Et sane quid moliantur ac spectent miserrimi isti perditionis filii, luculenter patet tum ex aliis eorum scriptis tum maxime ex impio illo et impudentissimo quod nuper ab eo vulgatum fuit, quem ipsi modo pseudo-episcopum sibi constituerunt. Quandoquidem inficiantur ac pervertunt veram jurisdictionis potestatem in Romano Pontifice et Episcopis beati Petri et Apostolorum successoribus, eamque ad plebem seu, ut aiunt, ad communitatem transferunt: rejiciunt praefracte et oppugnant magisterium infallibile cum Romani Pontificis, tum totius Ecclesiae docentis; et adversus Spiritum Sanctum a Christo promissum Ecclesiae ut in ea maneret in aeternum, ausu incredibili affirmant Romanum Pontificem, nec non universos Episcopos, sacerdotes et populos unitate fidei et communionis cum eo conjunctos in haeresim incidisse, quum definitiones oecumenici Concilii Vaticani sanxerunt et professi sunt. Eapropter denegant etiam indefectibilitatem Ecclesiae, blasphemantes ipsam in toto perisse mundo, proindeque visibile ejus Caput et Episcopos defecisse, ex quo sibi ferunt necessitatem impositam legitimi episcopatus instaurandi in suo pseudo-episcopo, qui non per ostium sed aliunde ascendens, uti fur et latro, in suum ipse caput Christi damnationem convertit.

Nihilosecius infelices isti, qui catholicae religionis fundamenta suffodiunt, qui notas ejus omnes et proprietates evertunt, qui tam foedos et multiplices commenti sunt errores, seu potius depromtos e veteri haereticorum penu et simul collectos in medium protulerunt, minime erubescunt se catholicos dicere, et *veteres-catholicos*, dum doctrina, novitate et numero suo

utramque a se vetustatis et catholicitatis notam quam maxime abjudicant. Potiori certe jure adversus istos quam olim per Augustinum contra Donatianos, exurgit Ecclesia in omnes diffusa gentes, quam Christus Filius Dei vivi aedificavit super petram; adversus quam portae inferi non praevalebunt; et quacum Ipse, cui data est omnis potestas in caelo et in terra, se esse dixit omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. „Clamat Ecclesia ad sponsum suum aeternum: quid est, quod „nescio qui recedentes a me murmurant contra me? Quid est „quod perditi me periisse contendunt? Annuntia mihi exi„guitatem dierum meorum: quamdiu ero in hoc saeculo? An„nuntia mihi propter illos, qui dicunt: fuit et jam non est; „propter illos, qui dicunt: impletae sunt Scripturae, crediderunt „omnes gentes, sed apostatavit et periit Ecclesia de omnibus „gentibus. Et annuntiavit, nec vacua fuit vox ista. Quomodo „annuntiavit? *Ecce ego vobiscum sum usque in consummationem „saeculi.* Mota vocibus vestris et falsis opinionibus vestris „quaerit a Deo, ut exiguitatem dierum suorum annuntiet sibi; „et invenit, Dominum dixisse: *Ecce ego vobiscum sum usque „in consummationem saeculi.* Hic vos dicitis: De nobis dixit; „nos sumus et erimus usque in consummationem saeculi. In„terrogetur ipse Christus: *Et praedicabitur*, inquit, *hoc Evan„gelium in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, et „tunc veniet finis.* Ergo usque in finem saeculi Ecclesia in „omnibus gentibus. Pereant haeretici, pereant quod sunt, „et inveniantur ut sint quod non sunt [1])".

Sed homines isti per iniquitatis et perditionis viam audacius progressi, uti justo Dei judicio haereticorum sectis usuvenit, hierarchiam quoque sibi fingere voluerunt, sicuti innuimus, ac notorium quemdam a catholica fide apostatam Josephum Hubertum Reinkens pseudo-episcopum sibi elegerunt et constituerunt; atque ut nihil impudentiae deesset, pro consecratione ejus ad illos confugerunt Ultrajectenses Jansenianos, quos ipsi antequam ab Ecclesia desciscerent, haereticos et schismaticos

1) August in Psalm 101 enarrat. 2, num. 8, 9.

ducebant una cum ceteris catholicis. Josephus tamen ille Hubertus audet se dicere episcopus, et, quod fidem excedit, tanqam episcopus catholicus, edito decreto, agnoscitur et nominatur a serenissimo Germaniae Imperatore, ac justi episcopi loco habendus et observandus subditis universis proponitur. Atqui vel ipsa catholicae doctrinae rudimenta declarant, nullum posse legitimum Episcopum haberi qui fidei et caritatis communione non jungatur Petrae, super quam una aedificata est Ecclesia Christi; qui supremo non adhaereat Pastori, cui omnes Christi oves pascendae commissae sunt; qui non devinciatur confirmatori fraternitatis, quae in mundo est. Et sane „ad „Petrum locutus est Dominus; ad unum ideo, ut unitatem „fundaret ex uno;[1])" Petro „magnum et mirabile consortium „potentiae suae tribuit divina dignatio, et si quid cum eo „commune ceteris voluit esse principibus, nunquam, nisi per „ipsum, dedit quod aliis non negavit.[2])" Hinc est, quod ab hac Apostolica Sede, ubi beatus Petrus „vivit et praesidet „et praestat quaerentibus fidei veritatem[3]), in omnes vene„randae communionis jura dimanant;[4])" et hanc eamdem sedem „ecclesiis toto orbe diffusis velut caput suorum certum „est esse membrorum, a qua se quisquis abscidit, fit christi„anae religionis extorris, cum in eadem non coeperit, esse „compage." [5]).

Hinc sanctus martyr Cyprianus de schismatico disserens pseudo-episcopo Novatiano ipsam ei negavit *christiani* appellationem, utpote sejuncto et abscisso ab Ecclesia Christi. „Quisquis ille est, inquit, et qualiscumque est, christianus

---

1) Pacianus ad Sympron ep 3. n. II. Cyprian. de unit Eccl Cptat. contra Pasmen. lib. 7, n. 3 Siricius, ep. 5 ad Episcopos. Afr. Innoc. I epp. ad Victric ad conc. Carthag. et Milev.

2) Leo M. serm. 3 in sua assumpt. Optat. lib. 2, n 2

3) Petr. Chrys ep. ad Eutich.

4) Concil. Aquil. inter. epp. Ambros. ep. II. num. 4 Hieron. epp. 14 et 16 ad Damas.

5) Bonif. I. ep. 14. ad Episcopos Thessal.

„non est qui in Christi Ecclesia non est. Jactet se licet, et „philosophiam vel eloquentiam suam superbis vocibus prædicet; „qui nec fraternam caritatem, nec ecclesiasticam unitatem „retinuit, etiam quod prius fuit amisit. Cum sit a Christo „una Ecclesia per totum mundum in multa membra divisa, „item episcopatus unus episcoporum multorum concordi nume„rositate diffusus, ille post Dei traditionem, post connexam et „ubique conjunctam catholicæ Ecclesiæ unitatem, humanam „conatur ecclesiam facere. Qui ergo nec unitatem spiritus, „nec conjunctionem pacis observat, et se ab Ecclesiae vinculo „et a sacerdotum collegio separat, episcopi nec potestatem „potest habere, nec honorem, qui episcopatus nec unitatem „voluit tenere, nec pacem 1)."

Nos igitur qui in suprema hac Petri cathedra ad custodiam fidei catholicæ et ad servandam ac tuendam universalis Ecclesiæ unitatem, licet immerentes, constituti sumus, Decessorum Nostrorum sacrarumque legum morem atque exemplum sequuti, tradita Nobis a coelo potestate, non solum electionem memorati Josephi Huberti Reinkens, contra sacrorum canonum sanctionem factam, illicitam, inanem et omnino nullam, ejusque consecrationem sacrilegam declaramus rejicimus ac detestamur; sed et ipsum Josephum Hubertum, et qui eum eligere attentarunt, et qui sacrilegae consecrationi operam commodarunt, et quicumque iisdem adhaeserint, eorumque partes sequuti opem, favorem, auxilium, aut consensum praebuerint, auctoritate Omnipotentis Dei excommunicamus et anathematizamus, atque ab Ecclesiae communione segregatos et in eorum numero habendos esse, a quorum consuetudine congressuque sic omnibus Christifidelibus interdixit Apostolus, ut nec ave illis dicere diserte præceperit 2), declaramus, edicimus et mandamus.

Ex his quae deplorando magis quam enarrando attigimus, Venerabiles Fratres, satis Vobis perspectum est, quam tristis

1) Cyprian contra Novatian ep 52. ad Antonian.

2) II Ioan. V. 10.

et periculo plena sit in iis quas significavimus Europae regionibus catholicorum conditio. Neque vero commodius res agitur, aut pacatiora sunt tempora in America, cujus regiones nonnullae ita catholicis infestae sunt, ut earum Gubernia factis negare videantur catholicam qnam profitentur fidem. Ibi enim aliquot abhinc annis bellum asperrimum contra Ecclesiam, ejusque institutiones et jura hujus Apostolicae Sedis coepit commoveri. Haec si prosequeremur, Nobis non deesset oratio; cum autem propter rerum gravitatem obiter perstringi non possint, de illis alias fusius agemus.

Mirabitur fortasse quispiam ex Vobis, Venerabiles Fratres, tam late patere bellum quod aetate nostra Ecclesiae catholicae infertur. Verum quisquis probe noverit indolem, studia, propositum sectarum, sive masonicae dicantur, sive alio quovis nomine veniant, eaque conferat cum indole, ratione, amplitudine hujus concertationis, qua ferme ubique terrarum Ecclesia impetitur, ambigere non poterit, quin praesens calamitas fraudibus et machinationibus earumdem sectarum potissimum accepta referenda sit. Ex his namque coalescit synagoga Satanae quae contra Ecclesiam Christi suas instruit copias, infert signa, et manum conserit. Hasce jampridem ab ipsis exordiis Prædecessores Nostri vigiles in Israel, regibus et gentibus denunciarunt, has deinde iterum iterumque damnationibus suis perculerunt; neque Nos ipsi huic officio defuimus. Utinam supremis Ecclesiae Pastoribus major habita fuisset fides ab iis, qui pestem tam exitiosam potuissent avertere! At illa per sinuosos anfractus irrepens, opere nunquam intermisso, versutis fraudibus multos decipiens, eo tandem devenit, ut e latebris suis erumperet, seque jam potentem dominamque jactaret. Auctam in immensum adlectorum turba, putant nefarii illi cœtus se voti iam compotes factos ac metam praestitutam tantum non attigisse. Id assequuti aliquando, quod tamdiu inhiaverant, ut pluribus in locis rerum summæ praeessent, comparata sibi virium et auctoritatis praesidia eo convertunt audacter, ut Ecclesiam Dei durissimo mancipent servitio, fundamenta convellant quibus innititur, divinas conentur depravare notas queis

praefulget insignis: quid multa? ipsam crebris concussam ictibus, collapsam, eversam, si fieri possit, ex orbe penitus deleant Quæ cum ita sint, Venerabiles Fratres, omnem adhibete operam muniendis adversus harum sectarum insidias et contagionem fidelibus curæ vestræ commissis, illisque qui nomen infauste dederint iisdem sectis, a perditione retrahendis. Eorum vero præsertim ostendite et oppugnate errorem, qui dolum sive passi sive molientes non verentur adhuc asserere socialem tantum utilitatem ac progressum mutuæque beneficentiæ exercitium spectari a tenebricosis hisce conventiculis. Exponite iis sæpe, et altius animis defigite Pontificias hac de re constitutiones et edocete, non unos ab iis percelli masonicos cœtus in Europa institutos, sed omnes quotquot in America, aliisque totius orbis plagis habentur.

Ceterum, Venerabiles Fratres, quoniam in haec tempora incidimus, quibus multa quidem patiendi sed et merendi instat occasio, illud curemus prae primis tamquam Christi milites boni, ne animum despondeamus, imo in ipsa qua jactamur procella certam spem nacti tranquillitatis futurae, et clarioris in Ecclesia serenitatis, nos ipsos et laborantem clerum et populum erigamus divino auxilio confisi et nobilissima illa excitati Chrysostomi commentatione: „Multi fluctus instant, „gravesque procellae; sed non timemus ne submergamur: nam „in petro consistimus. Saeviat mare, petram dissolvere nequit: „insurgant fluctus, Jesu navigium demergere non possunt. „Nihil Ecclesia potentius. Ecclesia est ipso caelo fortior. *Cae-*„*lum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* „Quae verba? *Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo* „*Ecclesiam meam et portae inferi non praevalebunt adversus* „*eam.* Si non credis verbo, rebus crede. Quot tyranni Ec-„clesiam opprimere tentaverunt! Quot sartagines, quot for-„naces, ferarum dentes, gladii acuti! nihilque perfecerunt. „Ubinam sunt hostes illi? Silentio et oblivioni traditi sunt. „Ubinam Ecclesia? Plus quam sol splendescit. Quae illorum „erant, extincta sunt; quae ad illam spectant, sunt immor-„talia. Si cum pauci erant Christiani, non victi sunt; quando

„ orbis totus pia religione plenus est, quomodo illos vincere „ possis? *Caelum et terra transibunt, verba autem mea non „ transibunt*" [1]). Nullo itaque commoti periculo et nihil haesitantes perseveremus in oratione, idque assequi contendamus, ut universi caelestem iram flagitiis hominum provocatam placare nitamur; quo tandem in sua misericordia exurgat Omnipotens, imperet ventis et faciat tranquillitatem.

Interim benedictionem Apostolicam praecipuae Nostrae benevolentiae testem Vobis omnibus, Venerabiles Fratres, Cleroque et populo universo singulorum curae commisso peramanter impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum die XXI Novembris anno Domini MDCCCLXXIII. Pontificatus Nostri vicesimoctavo.

PIUS PP. IX.

---

1) Hom. ante exil, n. 1 et 2.

VERSCHEIDENHEDEN.

Liever heiden dan Christen.

„Liever Turksch dan Paapsch" is reeds versleten, is ook niet krachtig genoeg voor de moderne heidenen; het Christendom moet uitgeroeid, en daarom „liever heiden dan christen!' voortaan de leuze zijn. Lees den niets meldenden brief van den welbekenden papenvreter E. Verwijs in den Spectator, en de haren rijzen u te berge van de Godlasterende taal, die daarin wordt uitgebraakt. De schrijfwijze der Joodsche dagbladpers is er kinderspel bij; 't is de waanzinnige taal der tot krankzinnigheid overgeslagen razernij.

In de Notre-Dame te Parijs kan de verlichte Leidenaar het natuurlijk niet uithouden, „die kille, vunzige holen, waarin geen zonnestraal binnendringt," zij zijn „de geschikte kerkers voor lichtschuwe geesten en kerkuilen, die zich gevangen geven aan dweepzieke of sluwe priesters"; zij zijn „de graven der vrije gedachte, de geschikte bewaarplaatsen voor de mysteriën van een vermolmd Christendom. In uw heilig duister", zoo roept hij schaterlagchend uit, „is de plaats voor de onzinnige leerstukken eener onbevlekte ontvangenis, eener pauselijke onfeilbaarheid, voor het gebazel over een H. Hart van Jezus, de misgeboorte eener hysterische, minzieke non. Onder uwe gewelven mag men zonder blozen 't domme volk doeken met wonderverhalen van O. L. Vrouw van Lourdes."

Natuurlijk liep hij er zoo spoedig uit als hij maar kon, om in een frisschen regenbui wat op te koelen; en toen in galop naar het Louvre. Eindelijk vond hij daar „het doel zijner bedevaart", „de Overwinnende Venus!" — „Het heldere, volle daglicht straalde op uw beeld, en verlichtte met zuiveren hemelglans uw reine, smettelooze schoonheid". Toen nam hij met eerbied den hoed af, „niet als met den afkeer van daar ginds voor de bloedtooneelen van marteling en kruisiging", en zou zelfs gaarne de knie gebogen hebben „voor u, gebenedijde Lieve Vrouwe van Milo!".... en toen begon hij te bidden.

En wat begon hij te bidden? Eene Godlasterende parodie op het verheven Gebed des Heeren, dat hij aan de knie zijner moeder heeft leeren stamelen..... De lezer bidde met mij God om vergeving.

Hij bad.

„Lieve Vrouwe der eeuwige schoonheid, rein en vlekkeloos als het schuim der zee, waaruit Gij werd geboren!

„Uw Koningrijk, het rijk van het eeuwige en ware Schoone, kome.

„Uw geest vervulle den hemel en de wedergeboren aarde.

„Verlos ons van het Christendom, het rijk der duisternis en nevelen, en van geloofshaat en onverdraagzaamheid, de onafscheidbare gezellinnen van dien godsdienst van bloed en martelingen.

„Verlos ons van de zoogenaamde Christelijke liefde, eene tweelingzuster van den haat, en stort weder in onze harten de reine en zuivere menschenliefde.

„Geef ons werk en daarvoor brood, en laat ons niet jagen naar de onverteerbare spijze die niet vergaat, noch onze hoofden warm en onze harten koud maken met spitsvondigheden, uit het kranke brein van theologen ontsproten; noch onzen geest vermoeien met het ontwarren van onoplosbare geheimnissen, en bij verschil van meening elkander te haten met een bloedigen, alverdelgenden haat.

„Met u keere het rijk van schoonheid, liefde en vrede weder op aarde terug! Amen."

Dat „Amen" werd gesproken, omdat hij naar den zin zijner vrouw te lang de heidensche godin bekeek, en door haar uit zijne mijmering werd opgeschrikt met de aansporing van verder te gaan. Zoo'n man, of hoe moet ik hem noemen, durft nog spreken van geloofshaat en onverdraagzaamheid, en bloedigen alverdelgenden haat! C'est l'horreur du ridicule, et le riducule de l'horreur. Zijn deze nu de mannen, die aan onze kinderen wetenschap en kunst moeten leeraren, ze moeten verlichten en beschaven? Arme jongelingschap, arme ouders, arm Nederland!

V. D. H.

Naschrift.

Ook in den Spectator zelf (N°. 46) — het nummer kwam ons bij het ter perse leggen der bovenstaande bijdrage in handen — wordt geprotesteerd tegen den brief van hem, die het Christendom haat en het Venus-beeld bijna aanbidt.

De Heer J. C. de Marez Oyens schrijft aan de redactie: „O Spectator! één oogenblik in uwe voorhoven is ons beter dan duizend elders.

Maar ziet! een schril geluid.... stoort ons in de heilige rust onzer bewondering. Een vurig gebed van een ongeloo igen fanaticus weêrklinkt langs wanden, die geen dweepers binnen hun ruimte moesten dulden. „Verlos ons van het Christendom", zoo luidt het.

Verlos ons, uwe lezers, mijnheer de Spectator! in Gods naam [men vergeve ons, dat wij ook de eerstvolgende woorden overnemen] en in den naam der Venus van Milo, verlos ons van de fanatieken! Zoowel van hen, die eene schennige hand zouden willen slaan aan de kunstgewrochten der blinde heidenen, als van dezulken, die de schimmen beleedigen van een Buonarotti, een Dante Allighieri, een Bossuet of da Costa; van

de onverbeterlijken, die, schoon onder den invloed der Griekse kunstvolmaaktheid, zelfs voor geen oogenblik den ouden mensch der onverdraagzaamheid en hatelijkheid kunnen afleggen."

Waarlijk niet de taal des geloofs: de aangehaalde regelen konden ook door een heiden geschreven zijn, maar ze getuigen in allen geval van aesthetiesch gevoel en regtschapenheid.

De redactie van den Spectator weigerde niet ze op te nemen; zij plaatste zelfs „gaarne" dezen brief. Zij kon ook nog den wensch der Heeren Oyens deelen. „Evenwel niet zonder voorbehoud."

Natuurlijk.

Zonder dit voorbehoud zou de redactie bang zijn om tot „een onverschillig quietisme" te vervallen. Zij is nog veel banger om onverdraagzaam te worden: „toegevendheid jegens den een [wordt] juist dikwijls onverdraagzaamheid tegen den ander, en men moet de verdraagzaamheid zoo ruim nemen, dat ook de oprechte overtuiging van den niet geloovige zich vrij kan uiten."

Hoe lief en toegeeflijk van den Spectator! welk een beminnelijk karakter!

De Vincentius-Almanak voor 1874.

Voor de negentiende maal komt de Vincentius-Almanak met zijn nederig en zacht uiterlijk een „Zalig-Nieuwjaar" wenschen. Ook wij roepen hem een hartelijk „welkom en treed binnen" toe. De hand des geleerden verzamelaars weet zich zoo meesterlijk te verbergen in de plooijen van het eenvoudig, maar reine kleed der godsvrucht en der deugd, dat gij haar volstrekt niet ontdekken zult. En toch, hoeveel studie, hoeveel menschenkennis, hoeveel taalkunde wordt er niet vereischt, om groote en treffende waarheden in bevattelijken vorm te gieten, zoodat ook de minder ontwikkelden ze begrijpen;

die in een nederig, maar behagelijk gewaad te steken, zoodat ze bij de eenvoudigen overal een goed onthaal ontvangen en worden opgenomen!

De Vincentius-Almanak daalt niet af tot de taal des volks, maar trekt het volk naar zich omhoog; h is nooit ruw of onbeleefd, geeft geen valschen humor en ook geen drooge zedenpreken. Hij is prettig voor het kleine volkje, ook door zijne houtsneden; nuttig voor het aankomend geslacht; leerrijk voor het huisgezin; en heeft voor allen een goed woord en een vriendelijken handdruk over.

De twee prosa-stukken Pelgrim en bedelaar en Vader en dochter verraden een meesterhand; Een berijmd woord aan dienstmeisjes noem ik een kunststuk van naïviteit en versificatie. Ook het gesprek Nijd, ofschoon wat stroef van versbouw, is degelijk en vol waarheid. Niet alleen een zeer vermakelijk, maar tevens een zeer leerrijk Allerlei besluit het nuttige boekje, dat zeer te pas dit jaar ook opgeeft, in welke garnizoensplaatsen Militaire Congregatiën bestaan, en welke geestelijken daarvan de bestuurders zijn. 't Is onze innige overtuiging, dat de Vincentius-Almanak een der meest nuttige is van de liefdewerken der Vereeniging.

Jaarboekje van de H. Familie, 1874.

De leden der H. Familie ontvangen dit jaar een eigen almanak of Jaarboekje, hun aangeboden door pastoor Brinkman. Zooals men verwachten mogt van den geleerden schrijver van De Sterrenhemel, opent een zeer uitgebreide Kalender het nieuwe jaarboekje, waarin, behalve de kerkelijke feestviering van iederen dag, ook de dagelijksche zonsop- en ondergang, en de zons- en maansdoorgang worden aangegeven, met kleine rijmspreuken en opgaven van

jaarmarkten enz. Dit gedeelte, vereenigd met de Uitlegging van den Kalender is de glorie van het boekske. Ook dit jaarboekje zal, voorzeker, zijnen weg vinden, en nut kunnen stichten in de huisgezinnen der leden van de H. Familie.

V. D. H.

Scheurkalender der Katholieke Illustratie, 1874. [1])

In het verloopen jaar scheurden we dikwijls bij 't voortgaan der dagen met eene zekere nieuwsgierigheid de blaadjes af van den Scheurkalender der Katholieke Illustratie, en de korte levensbeschrijving der Heiligen, die op de verschillende dagen in de H. Kerk gevierd worden, bragt ons met weinige woorden, beknopt de voornaamste eigenaardigheden der Heiligen in 't geheugen terug. Ieder dag gaf alzoo eene kleine stichtelijke vermaning.

De gunstig bekende bewerker des Kalenders voor 1874 heeft voor iederen dag van 't jaar eene berijmde spreuk gekozen. Eenige goede oude bekenden ontmoeten we daarbij met genoegen, verreweg de meeste versjes zijn gedicht door den bewerker, wat genoeg is om ze te karakteriseren en te prijzen. Leest gij ze achter elkander door, dan wordt gij getroffen zoowel door die rijke verscheidenheid van goede spreekwoorden, nuttige regelen van voorzigtigheid en wijsheid, goedwillige en toch soms ondeugende opmerkingen, godsdienstige wenken en opwekkingen als door de telkens afwisselende wijze van voorstelling en versificatie, waarop de bewerker u op ernstigen of vrolijken toon voor iederen dag iets goeds en nuttigs te

1) Bewerkt door B. van Meurs. 's Hertogenbosch — Amsterdam. Henri Bogaerts.

overdenken geeft, zoodat gij u althans dikwerf tot de stemming voelt opwekken, welke deze spreuk beschrijft:

„ Ware deugd en zielevrede
Brengen ware blijdschap mede;
Wie met onschuld in 't gemoed
Lachen kan, is braaf en goed."

En nu wat het uiterlijke van den Kalender betreft, hij beveelt zich aan door bruikbaarheid en vriendelijke netheid.

H. J. J. P.

SPROKKELING.

„Een Protestant bij een » Requiem."

In de Geneeskundige Courant van 26 October ll. lezen wij in eene beschrijving van Dr. Nélatons's begrafenis het volgende:

„..... De godsdienstige plegtigheid werd in de kerk gevierd, die geheel met zwart laken was behangen.

Onwillekeurig maakte ik eene treurige vergelijking tusschen de pracht, die aan de Katholieke godsdienst verbonden, het gemoed verheft, de smart verzacht en het hart voor de hoop opent, en de sceptische en ijskoud latende wijze, om het stoffelijk overblijfsel terstond van het doodbed naar den grafkuil over te brengen. Ja — sprak ik tot mij zelven — laat al wat onbekend is onbekend blijven, zoo men dan toch volstrekt twijfelen wil, maar laat ons toestemmen dat de godsdienst voldoeningen schenkt, die, bij het einde van het leven, door niets kunnen worden vervangen. En laat ons in het oog houden, dat wij, alvorens het zoo diep in het hart van den mensch gegrifte geloof en de ingewortelde gevoelens te vernietigen, daarvoor ten minste iets beters in de plaats moeten weten te stellen, dan het loochenen van het bestaan eener ziel, en het begraven zonder gebeden."

LETTERLOOVER.

KRUISZANG:

„Pange lingua gloriosi lauream certaminis".

Zing, mijn tong, het zegepralen
Uit den glorievollen strijd,
Zij der kruisbanier des Heeren
Een triomfzang toegewijd:
Hoe Hij stervend overwonnen
En de wereld heeft bevrijd.

Uit genâ, als de eerste vader,
Onder zonde en vloek gebukt,
Door de heillooze appelbete
In 't verderf had neêrgerukt,
Koos Hij 't hout om te herstellen
't Onheil van het hout geplukt.

Deze wijze om ons te redden
Vond in de orde haren grond,
's Duivels velerhande listen
Te beschamen door dien vond,
Dat Hij daármeê zou genezen,
Waármeê Satan had gewond.

Als dan 't tijdstip was genaderd
Van het grootst genadeblijk,
Kwam de Zoon, de Wereldschepper,
Neêr van 's Vaders hemelrijk,
Nam Hij uit de Maagd-en-Moeder
't Vleesch aan, werd den mensch gelijk.

Zie hoe in eene enge kribbe
't Kindje spraakloos nederligt,
Hoe de Moedermaagd omzwachtelt
Handjes, voetjes van het Wicht,
Van haar God; en dekkend, koest'rend
Wat zij kan aan Hem verrigt.

Zesmaal vijf jaar had Hij wand'lend
In dat ligchaam doorgebragt,
Vrij, gewillig geeft de Redder
Nu zich in des vijands magt,
Aan een kruis omhoog geheven,
Wordt Hij, 't Offerlam, geslagt.

Gal zijn drank! ach, zie Hem smachten.
Doornen heeft Hem 't helsch gebroed,
Nag'len, speer in 't Lijf gestoken,
Water stroomt er uit en bloed!
Aarde, zeeën, hemel, wereld
Worden rein in dezen vloed.

Trouwe Kruisboom! verre de eêlste
Uit 't geboomte, dat er wast,
Nergens staat in 't woud een zulke
Zóó van loover, bloei of mast.
Hout zoo zoet, aan zoete nag'len
Draagt gij zoeten zwaartelast.

Hooge Boom! buig neêr uw takken,
Sprei zacht lommer om Hem rond,
Laat uw hardheid minder wezen

Dan toen Gij in 't woud nog stondt,
Wees ten rustbed d' afgestreden
Koning van het Nieuw Verbond.

Gij alleen waart waard te dragen
't Offer, dat ons redden kwam.
's Werelds Arke! heel bestreken
Met het heilig bloed van 't Lam,
Gij verhoedt dat zij verzinke
In de zee der hellevlam.

Aan de Heilige Drieëenheid
In alle eeuwigheden eer!
Vader, Zoon gelijke aanbidding,
Den Vertrooster evenzeer:
Driepersoonlijk, één in Wezen,
Loven allen God den Heer! Amen.

O. — A. J. P. G.

DE ALGEMEENE VERGADERING DER FRANSCHE GEESTELIJKHEID VAN 1682.

(*Vervolg van blz.* 1.)

II.

Hetgeen aan het slot van ons vorig artikel omtrent den aard van de vergaderingen der Fransche geestelijkheid (assemblée du clergé) is medegedeeld, toont genoegzaam, dat zij geenerlei overeenkomst hebben met een kerkelijk concilie, en bijgevolg in geestelijke zaken op hoegenaamd geen canoniek gezag aanspraak kunnen maken. Niet zoozeer als leden der Kerk, maar als eene afzonderlijke orde in den Staat, kwamen de geestelijken in zulke vergadering bijeen, om op last en onder bescherming des Konings over zuiver tijdelijke zaken te beslissen.

Reeds sedert geruimen tijd echter had het hof en vooral Colbert naar een middel uitgezien, om van deze vergaderingen ook partij te trekken in den strijd tegen Rome. Wel bleek hare onbevoegdheid zonneklaar; doch voor den wil van Lodewijk XIV en zijne ministers had al zoo menig regt moeten bukken, dat ook in deze zaak de wil des Konings voldoende werd geoordeeld, om allen twijfel over onbevoegdheid weg te nemen [1]).

1) « L'autorisation du Souverain », zegt ook Portalis (*Discours et Rapports*, p. 182), «lui donnant un nouvel être, sa compétence n'avait plus de limite que la volonté du Roi.»

De wil des Konings! — Hierin eigenlijk alleen lost zich de geheele vergadering van 1682 op. — Reeds in vroegere vergaderingen had Lodewijk XIV het „Magt boven regt" laten gelden; wat evenwel thans in het werk werd gesteld om alle vrijheid aan banden te leggen, zal bezwaarlijk overtroffen kunnen worden.

In de vergadering van Maart 1681 had eene commissie onder voorzitterschap van den aartsbisschop van Parijs, Harlay de Champvallon, die nooit buiten den Koning om handelde, eene volmagt opgesteld, welke aan de verschillende afgevaardigden zou worden verstrekt. De invloed des Konings ten deze moest evenwel volstrekt geheim blijven [1]), even als de bijeenroeping der vergadering in schijn enkel geschied was op aandrang der bisschoppen. Den 29 Junij zond Colbert deze volmagt aan de intendanten van alle metropolitaan-steden met een begeleidend schrijven, waarin hij hun aanbêval zorg te dragen, dat aan de te kiezen afgevaardigden deze volmagt, zonder de minste verandering, zou worden gegeven [2]). Op deze wijze werd reeds van te voren beslist, dat de Paus in alle hangende quaestiën in het ongelijk zou worden gesteld.

Tot nu toe hadden de afgevaardigden uit de lagere geestelijkheid met de bisschoppen zitting en stem gehad in de vergaderingen. Waarschijnlijk om aan de uitgeschreven vergadering den schijn te kunnen geven van een nationaal concilie, en in ieder geval om zich minder

1) „Sa Majesté ayant estimé, qu'il ne fallait pas qu'il parût rien de sa part", schrijft Colbert 16 Junij 1681 aan Harlay de Champvallon.

2) „Que le dit projet de procuration soit suivi dans l'assemblée de sa province, sans y rien changer." Gérin, *Rech. Hist. sur l'assemblée de* 1682, p. 173. Wij citeren hier en in 't vervolg naar de tweede uitgave. Kardinaal Grimaldi noemde de volmagt „une procuration qui condamne d'abord le Pape sans l'ouïr et décrie la conduite du Saint-Siége. Jager, *Hist. de l'Eglise Cath. en France* XVII, p. 280.

moeijelijkheden te berokkenen, bepaalde de Koning, dat dezen keer alleen de bisschoppen eene beslissende stem zouden bezitten, de overige leden slechts eene raadgevende.

Van het grootste belang was evenwel de zamenstelling der vergadering. Alleen zij mogten tot afgevaardigden worden gekozen, die de Koning wenschte. Om dit resultaat te bereiken, werden alle middelen in het werk gesteld, hoe onkiesch en onregtmatig ze ook mogten wezen. Den aartsbisschoppen werd aangeschreven, wie ze in hunne provincie hadden bijeen te roepen om de afgevaardigden te kiezen [1]); zonder omwegen werd hun aangezegd, wien de Koning verlangde gekozen te zien [2]); waar de gekozene verhinderd werd te verschijnen, benoemde de Koning zelf een ander in zijne plaats [3]); de aartsbisschop van Lyon, Camille de Neuville de Villeroy, ofschoon primaat van den aartsbisschop van Parijs, in wiens bisdom de vergadering zou worden gehouden, mogt niet worden gekozen [4]); de vierentachtigjarige kardinaal Grimaldi, aartsbisschop van Aix, door madame de Sévigné, nooit anders als le saint archevêque genoemd, die trouw aan zijn pligt alle medewerking weigerde, werd op de schandelijkste wijze misleid en bedrogen [5]). Wien kan het ver-

---

1) „J'estime nécessaire", zoo schrijft Lodewijk XIV zelf aan den aartsbisschop van Besançon, den 10 Augustus 1681, „que vous appellez à votre assemblée provinciale l'évêque de Belley avec les abbés pourvus ou nommés par moi et les ecclésiastiques constitués en dignité seulement, sans y joindre les chapitres entiers ni les curés." Deze laatsten, zegt Gérin, p. 175, „échappaient plus facilement à l'influence du pouvoir séculier."

2) Gérin, p. 176.

3) t. a. p.

4) Gérin, p. 180.

5) Gérin, p. 184—207. Het is dan ook ligt begrijpelijk wat de procureur generaal de Harlay kort na de vergadering van 1682 aan Colbert

wonderen, dat eene vergadering, op dergelijke wijze tot stand gekomen, een willoos werktuig was in de handen van Lodewijk XIV en zijne ministers?

Er valt zeker veel af te dingen op den lof, waarmede de Gallicanen gewoon zijn, de gekozene afgevaardigden te overladen. Er is veel ijdele grootspraak in het woord van Dupin: „Nooit bood eene vergadering een grooter aantal aan van bisschoppen en geestelijken, uitstekend door deugd en wetenschap." [1]) Toch waren onder die 36 bisschoppen en aartsbisschoppen en onder die 38 andere geestelijken mannen van wezenlijke verdiensten en talenten, maar ongelukkiglijk was de onafhankelijkheid van hun karakter niet in overeenstemming met hunne andere gaven. Er waren er echter ook onder, die alles behalve uitmuntten door verdiensten. Ons bestek gedoogt niet, dat wij van al de gekozenen eene uitvoerige karakterteekening geven. Wie haar verlangt, kan haar, door gelijktijdige documenten gestaafd, vinden bij Gérin [2]). Toch zal een enkel woord over de voornaamste niet ondienstig zijn.

De eerste president der vergadering was de aartsbisschop van Parijs, Harlay de Champvallon, een man van onbetwistbare talenten, maar wiens gedrag niet in overeenstemming was met zijnen stand. Fénelon heeft in zijn brief aan Lodewijk XIV volmaakt den man geteekend, die naast den Koning en Colbert den meesten invloed heeft uitgeoefend op de vergadering van 1682. „Gij hebt", zoo schrijft hij, „een aartsbisschop, die bedorven is, ergernisgevend, onverbeterlijk, valsch, boosaardig, listig, vijandig aan alle deugd en die alle goeden doet treuren. Gij

schreef: „La plupart changeraient demain de bon coeur, si on le leur permettait." Jager, t. a. p., p. 280.

1) *Manuel. Introduction*, bij Gérin, p. 208.

2) p. 208—304 en 567 v.

duldt hem, omdat hij op niets anders uit is, als om door zijne vleijerijen u te behagen. Reeds meer dan twintig jaren geniet hij, zijn eer prijsgevend, uw vertrouwen. De goeden levert gij aan hem over; de Kerk laat gij hem overheerschen en geen enkele deugdzame prelaat wordt zoo goed behandeld als hij." [1])

Gunstiger onderscheidde zich Charles-Maurice Le Tellier, aartsbisschop van Rheims, de tweede president der vergadering. Hij was de zoon des ministers van dien naam en met zeldzame talenten begiftigd Ongelukkiglijk echter was zijn geest van jongs af verblind door de vooroordeelen van het Fransche hof, en waren de gallicaansche beginselen diep bij hem geworteld. Eerzuchtig van aard, was hij niet altoos naauwgezet in de middelen, die hij aanwendde om zijn doel te bereiken. Vol bewondering voor het hof van Rome, als het gold eenige gunst te verkrijgen, terwijl alle eerbied en ontzag geweken was, waar een pauselijk bevel gehoorzaamheid vorderde. Hij had zich dan ook verstout, het pallium te dragen, voordat zulks hem door den Paus was toegestaan geworden, iets, waarover zelfs de Harlay zich ergerde [2]). Overigens zou deze prelaat, ware hij niet zoo vervoerd geweest door gallicaansche be-

---

1) Bij zijn dood, die zeer plotseling was, schreef madame de Coulanges, den 12 Augustus 1695, aan madame de Sévigné: „Il s'agit maintenant de trouver quelqu'un qui se charge de l'oraison funèbre du mort. On prétend qu'il n'y a que deux petites bagatelles qui rendent cet ouvrage difficile, c'est la vie et la mort." Gérin, p. 215. Reeds den 30 Junij 1680 had madame de Sévigné aan hare dochter geschreven: „On dit que le Roi se lasse de M. de Paris et de sa vie." Maar, gelijk Bossuet zegt: „Feu M. de Paris ne faisait en tout cela que flatter la cour, écouter les ministres et suivre à l'aveugle leurs volontés comme un valet." En daarom bleef hij. Gérin, p. 220.

2) Gérin, p. 230.

ginselen, zeer groote diensten aan de Kerk hebben bewezen [1]).

Onder de overige leden der vergadering verdienen nog eene bijzondere opmerkzaamheid de zoon des ministers, Nicolaus Colbert, destijds coadjutor, later aartsbisschop van Rouaan, en Gilbert Choiseul, bisschop van Doornik. De eerste toonde in alles veel overeenkomst met Le Tellier [2]), was als deze een bedorven kind der Kerk, wat zich zeer ondankbaar toonde jegens zijne Moeder. Zijne zeden konden echter minder den toets doorstaan. Hij kenmerkte zich door groote praalzucht en verkwisting, was minnaar van het spel en goede sier. Ook hij zou in lateren tijd geweigerd hebben het pallium van den Paus te vragen, als niet Lodewijk XIV er ten sterkste op had aangedrongen [3]).

De tweede, die als bisschop van Comminges reeds eene treurige rol in de geschiedenis van het Jansenisme gespeeld had, gaf van zich zelven het getuigenis, dat hij alles veil had om aan de minste bevelen des Konings te gehoorzamen [4]). Omtrent de regtzinnigheid van zijn geloof heerschte gegronde twijfel, en meer dan eenig ander lid der vergadering was hij vijandig aan den H. Stoel en geneigd den strijd tot het uiterste door te zetten.

Het uitstekendste lid en het glanspunt der vergadering was Bossuet, eerst sedert 2 Mei 1681 tot bisschop van

---

1) Saint-Simon zegt, dat hij was „grand aumônier, assez résidant chaque année, gouvernant et visitant lui même son diocèse qui était le mieux réglé du royaume, et le mieux pourvu des plus excellents sujets en tous genres, qu'il savait choisir, s'attacher, employer et bien récompenser." — „Ik geloof", laat Gérin op de aanhaling dezer woorden volgen, „dat deze lof verdiend is." p. 567.

2) Gérin, p. 236 v.

3) Gérin, p. 243.

4) In zijn schrijven aan den aartsbisschop van Rheims van den 20 Augustus 1680. Gérin, p. 258 v.

Meaux benoemd. Op uitdrukkelijk verlangen des Konings was hij gekozen geworden, en hem misschien ware het gelukt bij grootere vastheid van karakter en minder toegevendheid tegenover de koninklijke majesteit, de bisschoppen en den Vorst van eenen rampzaligen misstap af te houden [1]). Doch ook hij, helaas, was niet vrij van gallicaansche opiniën, en bij al de schitterende gaven van zijn genialen geest, bij zijne liefde voor het heil der Kerk bezat hij niet die onafhankelijkheid van karakter, zoo noodig om tegenover de magten dezer wereld altoos de regten der waarheid te handhaven [2]).

Den 30 October 1681 kwam de vergadering bijeen. Aan Bossuet was, ook op aanwijzing des Konings, de taak opgedragen, de openingsrede te houden. Hij kweet zich er van op den 9 November met zijn beroemd sermon sur l'unité de l'Eglise. Groot was de bijval, dien zijn

---

1) Teregt zegt Gérin aan het einde van zijn chapitre, *Dénombrement de l'assemblée*: "Non, l'Eglise de France n'était pas là. Est-ce qu'en effet, parmi ces prêtres et ces évêques, il y en a un seul qui puisse être cité pour avoir aimé, servi et sauvé les âmes comme les François de Sales, les Charles Borromée, les Vincent de Paul, les Bérulle, les Olier, les César de Bus? Est-ce qu'il y en a un seul qui ait attaché son nom à une grande institution chrétienne, à une réforme importante de la discipline ou des moeurs? Qui d'entre eux a exercé une salutaire influence sur ses contemporains? Quel est celui dont les générations bénissent encore la mémoire comme celle de leur père spirituel?" p. 301, en verder: "Les députés de 1682 n'appartenaient qu'à cette partie du clergé qui arrêta le mouvement religieux dont les signal avait été donné quatre-vingts ans auparavant. Ces prélats gorgés de bénéfices, ces abbés de cour .... paralysèrent les progrès de la Réforme catholique, et préparèrent les défaillances et les malheurs du dix-huitième siècle." p. 304.

2) Men verhaalt, dat hij eenigen tijd na 1682 tot eene religieuse van zijn bisdom zeide: "Priez, que je n'aie pas de complaisance pour le monde." Jager, t. a. p., p. 283. — Een zeer belangrijk hoofdstuk heeft Gérin aan Bossuet gewijd. p. 334—371.

woord vond, en de vergadering besloot de rede te laten drukken, eene onderscheiding, die nooit aan iemand anders was ten deel gevallen.

Het doel, waarom de vergadering heette bijeengeroepen te zijn, was de quaestie omtrent de regaliën tot eene beslissing te brengen. Het lijdt evenwel geen twijfel, of zij, die in de eerste plaats als oorzaak van het bijeenkomen der vergadering te beschouwen zijn, hadden daarmede nog eene andere bedoeling: een aanslag door te drijven op het hoogste leerend en bestierend gezag des Pausen. De beide Le Tellier's waren de eersten, die het denkbeeld opwierpen, om de zes artikelen der Sorbonne van 1663 tot algemeene leer der Kerk van Frankrijk te verklaren. Omtrent het gezag des Pausen, meenden zij, zou nooit eene beslissing worden genomen, als in een tijd van spanning en verdeeldheid. Bossuet verzette zich evenwel met alle kracht tegen dit plan, en zijne bemoeijingen schenen met gunstig gevolg bekroond te zullen worden [1]), als Colbert, ondersteund door den aartsbisschop van Parijs en pater de la Chaise [2]), die al hunnen invloed bij Lodewijk XIV aanwendden, den Koning wisten te bewegen bevel te geven, dat over het gezag en de onfeilbaarheid des Pausen zou worden gehandeld.

Bossuet, die teregt voor rampzalige gevolgen duchtte, zocht nu door een uiterst redmiddel de zaak op de lange baan te schuiven en stelde voor, dat aleer eene beslissing zou worden genomen, eerst de gansche traditie zou worden onderzocht [3]). De aartsbisschop van Parijs doorschouwde deze bedoeling, en wist nu met medewerking van Colbert

1) Fleury, *Nouveaux opuscules*, p. 210, bij Gérin, p. 306.

2) t. a. p. „Père de la Chaise joint: Pape nous a poussés, s'en repentira."

3) Gérin, p. 306 en 336. Jager, t. a. p., p. 285.

een tweede bevel des Konings te verkrijgen, om de vraag over de pauselijke onfeilbaarheid spoedig te beslissen [1]). Hiermede was alle hoop vervlogen en de vergadering op de ongelukkige baan gestuwd, die zij niet meer konde verlaten.

Den 26 November 1681 werden verschillende commissiën gekozen, onder welke de te behandelen zaken werden verdeeld. De twee voornaamste waren die, welke zich moesten bezighouden met de regaliën en met het gezag des Pausen. Van beide was Bossuet lid, insgelijks de bisschop van Doornik [2]). Twee anderen commissiën hadden zich bezig te houden met de zaak van het klooster van Charonne en van den bisschop van Pamiers.

Over deze twee laatste punten kunnen wij kort zijn en volstaan met de beslissing der vergadering te vermelden. Deze viel, gelijk wel niet anders te verwachten was, geheel ten ongunste van den Paus uit.

Gelijk uit eene ons bewaard gebleven, eigenhandige minute van den aartsbisschop van Rheims blijkt, gaf deze den 20 April 1682, aan den Koning mededeeling van de voorgestelde resolutie, betrekkelijk de opheffing van het klooster van Charonne. Nadat de Koning zijne goedkeuring er aan gehecht had, werd zij den 22 in de commissie vastgesteld en den 5 Mei door de vergadering aangenomen. Daarin werd het leedwezen der vergadering uitgesproken, dat het hof van Rome in deze geheele zaak niet beter onderrigt was geweest, inzonderheid dat het geen kennis had gedragen van een proces-verbaal, op last van den aartsbisschop van Parijs opgemaakt, den 23 De-

1) Jager, a. w. p. 286; Gérin, p. 306. Hiernit ziet men, hoeveel waars er ligt in de bewering der Gallicanen, dat Bossuet de ziel was der vergadering van 1682.

2) Jager, t. a. p.

cember 1673, door wijlen Charles d'Hennequin de Benjamin,[1]); werd verklaard, dat de Paus door zijne breven op ongehoorde wijze inbreuk had gemaakt op de jurisdictie der bisschoppen; werd den Koning dank gezegd voor de bescherming, welke hij in deze zaak aan den aartsbisschop van Parijs, en in hem aan de gansche Kerk van Frankrijk had verleend[2]).

Op dienzelfden 5 Mei gaf de vergadering ook hare beslissing over de aangelegenheid van Pamiers. Zij betreurde, dat het gedrag van den bisschop van Pamiers niet voorzigtiger, gematigder en eerbiediger jegens den Koning geweest was; prees de handelwijze van den aartsbisschop van Toulouse en protesteerde tegen alle breven, welke in deze aangelegenheid door den Paus waren uitgevaardigd[3]).

Van grooter gewigt was de zaak, welke de naaste aanleiding geworden was van de bijeenroeping der vergadering. Zij betrof niet enkel eene usurpatie van den kant der koninklijke magt, waartegen twintig vroegere vergaderingen zich met alle kracht hadden verzet, en welke door Fleury immer met regt eene slavernij der gallicaansche Kerk genoemd wordt; zij betrof ook het beginsel der algeheele overheersching van de Kerk door den Staat[4]). Niettemin

---

1) Dit proces-verbaal was, *nota bene*, een valsch en ondergeschoven stuk. Fleury, *Nouveaux opuscules*, p 210, bij Gérin, p. 306.

2) Gérin, p. 309 v.

3) Gérin, p. 310 Geheel in overeenstemming met het te voren vastgestelde plan: „Affaires de Pamiers et Charonne: tort au fond. Mal blâmer évêque de Pamiers, louer archevêque de Toulouse" Fleury, t. a. p.

4) Als een staaltje, hoever de legisten van Lodewijk XIV onder dit opzigt reeds gevorderd waren, verdient het volgende schrijven, door den procureur generaal de Harlay, den 24 Maart 1680 aan Colbert de Croissy gerigt, bijzondere opmerkzaamheid: „A l'égard du second Concile de Lyon, et de tous les autres qui ont fait des règlements semblables, nous estimons que, le droit de Régale n'étant point un privilége accordé par l'Eglise à nos

ook hierin zou de vergadering, geheel ontrouw aan hare traditie, zich verlagen tot een gedwee werktuig van het despotisme van Lodewijk XIV en zijne ministers.

Men zal zich herinneren, dat Lodewijk XIV eigenmagtig, ondanks het uitdrukkelijk verbod van het tweede Concilie van Lyon, het regaliënregt uitgestrekt had over die bisdommen, waarin het vroeger niet bestond, en dat deze daad van onregt en geweld oorzaak was geweest van groote verwikkelingen met den H. Stoel, waarvan het einde nog niet was gekomen. Bossuet die de handelwijze des Konings niet goedkeurde [1]), deed niettemin in de vergadering der commissie voor deze aangelegenheid het voorstel, om, de tijdsomstandigheden in aanmerking genomen, aan den Koning de uitoefening van het regaliënregt, zooals deze het zich had toegeëigend, te laten, doch datgene, wat er hatelijks in lag opgesloten, er uit te verwijderen [2]).

---

rois, mais une partie de la reconnaissance des biens qu'elle en a reçus, et ainsi un droit de la couronne qui ne relève que de Dieu seul, *l'Eglise ne peut prendre connaissance ni de sa nature ni de son exercice, et qu'elle n'a que des prières envers le Roi pour toutes armes*, Sa Majesté étant le seul juge sur la terre des choses de cette nature, et ne dépendant que de Dieu dans tout ce qu'il fait pour le gouvernement de son Etat."

« D'ailleurs, il est certain que les règlements des Conciles qui ne regardent pas la foi n'ont d'autorité dans le royaume *que lorsqu'il plaît aux rois d'en autoriser l'exécution;* qu'ainsi, les canons de discipline du Concile de Trente n'ont pas pouvoir de loi en France, parce que les rois ne les ont pas acceptés, encore que leurs ambassadeurs y eussent assisté, de même que le Concile de Bâle a été reçu dans le royaume sous de certaines modifications; de sorte que celui de Lyon, qui n'est antérieur que de cent cinquante ans, ne se trouvant point autorisé par des lettres-patentes d'aucun de nos rois, ses règlements de discipline ne nous obligent pas." B. I. Mss. fr 6901, bij Gérin, p. 307 v.

1) Den 6 Februarij 1682 schreef hij aan Dirois, als theologant geattacheerd aan den kardinaal d'Estrées te Rome: « qu'il ne pouvait aller jusqu'à trouver bon le droit du Roi." Gérin, p. 307.

2) Jager, t. a. p., p. 286 v.

Zijn voorstel vond bijval, en men besloot, dat zij, die voor beneficiën, waaraan zielzorg of eenige jurisdictie verbonden was, door den Koning tijdens het openstaan van den zetel benoemd werden, van den kapittelvicaris de canonieke institutie moesten ontvangen. Men hoopte op die wijze te voorkomen, dat weer onlusten zich konden voordoen, gelijk in Alet en Pamiers hadden plaats gehad [1]).

Lodewijk XIV, voor wien natuurlijk niets van het verhandelde geheim bleef, wachtte evenwel het besluit der vergadering zelve niet af; maar vaardigde reeds in Januarij 1682 een edict uit, den 22 dier maand door het parlement geregistreerd [2]), waarin hij zich het regaliënregt toekende en dit als iets bijzonder verblijdends voor de bisschoppen verklaarde, omdat hij zich zoovele moeite gaf tot uitroeijing der ketterij. Hij wilde echter eenige verzachtingen toestaan en beloofde voor plaatsen, waaraan zielzorg verbonden was, alleen geschikte mannen van den gevorderden leeftijd te zullen benoemen, de institutie zelve te zullen overlaten aan de ordinarii of aan de vicarissen generaal.

Hoeveel vernederends in deze handelwijze des Konings voor de vergadering ook gelegen was, het gevoel van waardigheid en zelfstandigheid schijnt er niet door ontwaakt te wezen. De vergadering juichte veelmeer over de gematigdheid des Konings, waande reeds de gansche aangelegenheid afgedaan en nam, den 3 Februarij, hare beslissing geheel in overeenstemming met het edict van Lodewijk XIV [3]). Wel is waar, bestond er nog ééne

---

1) t. a. p.

2) *Stimmen aus Maria-Laach*. V, S. 252.

3) Zichier den tekst van hare beslissing: „Nous soussignés, archevêques, évêques etc..... représentant l'Église gallicane.... de l'avis unanime de toutes les provinces, avons résolu de mettre le droit de Régale universelle

moeijelijkheid, de goedkeuring van den Paus op de genomen beslissing te verkrijgen, doch men meende, nu de Koning eene concessie gedaan had, van den Paus geen verderen weerstand te behoeven te duchten [1]). Daarom had dan ook de vergadering besloten een gezamelijk schrijven tot Innocentius XI te rigten, wat door Bossuet opgesteld, dienzelfden 3 Februarij onderteekend en verzonden werd.

Dit schrijven, wat in zijn geheel te vinden is in de Collectio Lacensis [2]), wordt door Arnauld „pitoyable" geheeten [3]), en is ook in den vollen zin des woords

---

hors de doute et de contestation, et pour cet effet, avons consenti et consentons par ces présentes, en tant que besoin serait, que le même droit de Régale, dont Sa Majesté jouissait sur la plus grande partie de nos églises avant l'arrêt du Parlement du 24e d'avril 1608, demeure étendu à toutes les églises du royaume, aux termes de la Déclaration du 10e de février 1673; espérant que notre très-saint Père le Pape, voulant bien entrer dans le véritable intérêt de nos églises, recevra favorablement la lettre que nous avons résolu d'écrire à Sa Sainteté sur ce sujet, et que, se laissant toucher aux motifs qui nous ont inspiré cette conduite, elle donnera sa bénédiction apostolique à cet ouvrage de paix et de charité." Gérin, p. 308.

1) „Nous serions ici bien surpris," schrijft Bossuet aan Dirois, „qu'ayant trouvé dans le roi tant de facilité à les obtenir [les tempéraments], la difficulté nous vînt du côté de Rome, d'où nous devons attendre toute sorte de soutiens." *Lettres diverses*, n. 94, bij Jager, t. a. p., p 287 v. Hoe de vergadering eene dergelijke meening kon koesteren, zal wel alleen uit hare blinde vereering van 't koninklijk gezag verklaard kunnen worden. De Paus zeker had er geen reden toe gegeven. Wat beteekenden bovendien de concessiën, door Lodewijk XIV gedaan? En was dezelfde wil, die ze nu eigenmagtig verleende, ook niet in staat ze elk oogenblik eigenmagtig terug te nemen? Teregt zegt de Maistre, *De l'Eglise gallicane*. Livre II, Chap. II: „L'arrangement final fut que le Roi ne conférerait plus les bénéfices en régale, mais qu'il présenterait seulement des sujets qui ne pourraient être refusés."

2) Tom. I, p. 821 v.

3) De Maistre, t. a. p.

erbarmelijk. Beginnende met eene herinnering aan de gehoorzaamheid, welke de bisschoppen bij hunne wijding den Paus beloofd hebben, is het geheele stuk niet anders als eene les, den Paus voorgehouden, hoe hij zich hebbe te gedragen, met volslagen ignoreren van alle besluiten, vroeger reeds door Innocentius XI in deze aangelegenheid uitgevaardigd. De bisschoppen ontzien zich zelfs niet, argumenten te bezigen, waarvan de valschheid hun in geenen deele verborgen kon wezen [1]), en terwijl zij in de walgelijkste vleitaal Lodewijk XIV tot in de wolken verheffen [2]), om zijnen ijver voor het heil en het welzijn der Kerk, durven zij van den Paus eischen, dat hij hem ten gelieve de regten der Kerk zal laten vertreden.

---

1) „Neque vero obstare", zeggen zij, „Lugdunense Concilium, quippe quod nec Reges nominet, ex Pontificiis quoque Decretis pro sua Majestate specialiter appellandos, nec de Praebendis loquatur, et alio verti possit, neque a Pontificibus Regibusve in quaestione Regaliae, cum de ea maxime ageretur, memoratum aut leviter saltem indicatum fuerit." Dat zeggen zij ondanks Innocentius XI zelf in zijne breve aan Lodewijk XIV van den 29 December 1679 schreef: ... „manseritque propterea inviolata tamdiu atque inconcussa sanctio Oecumenici Concilii Lugdunensis; adeo ut nonnulli Galliae Reges impios ac sacrilegos publico decreto eos appellaverint, quicumque Regaliam ad Ecclesias ei non assuetas extendere aliqua ratione tentarent, sicuti in vestris Annalibus traditum reperitur."

2) Zoo o. a. „Adhibe pias aures, S. Pontifex, et tantisper cogita quem Regem habeamus.... Eo protegente, Jurisdictio episcopalis propemodum profligata emergit e tenebris. . Regia Decreta Canonicae disciplinae ancillantur... Est profecto Ludovicus Magnus alter ille Mauritius a S Gregorio Antecessore Vestro toties commendatus.... Quid enim videt orbis Magno Ludovico majus?" — Het schijnt, dat de bisschoppen zelven het onvoegzame van hun schrijven inzagen, als zij aan het einde zeggen: „Haec dicendo doctam Paternitatem Vestram non docemus, sed eandem consulendo et rogando monemus, ut ibi consilii et pietatis studeatis visceribus abundare, ubi fas non est fortitudinem exercere." Dat deze woorden een citaat zijn uit Ivo Carnotensis (Ep. 190), verandert toch aan de zaak niet veel.

Als Innocentius XI, wien het besluit der vergadering reeds bekend was geworden, dit schrijven ontving, liet hij het in billijke verontwaardiging drie dagen ongeopend liggen. Men zegt, dat hij in den beginne voornemens was het volstrekt onbeantwoord te laten. De verdere loop der gebeurtenissen gaf hem evenwel zijne overheerlijke breve in de pen van den 11 April 1682, welke in het begin van Mei te Parijs aankwam [1]). Vóór wij evenwel hierover verder handelen, moeten wij eerst onze aandacht vestigen op de werkzaamheden der zoogenaamde commissie „van de zes propositiën der Sorbonne."

Deze commissie bestond uit twaalf leden, zes bisschoppen, en zes lagere geestelijken; voorzitter was de aartsbisschop van Parijs, rapporteur de bisschop van Doornik, die in deze hoedanigheid belast werd met de redactie der artikelen over het gezag des Pausen. Zijn arbeid mogt echter de goedkeuring der commissie niet wegdragen, en vond vooral een hevigen bestrijder in Bossuet. Was bij de overige leden de vorm, waarin de artikelen gesteld waren, meer de grond hunner afkeuring [2]), bij Bossuet was het vooral de leer, die er in werd voorgedragen. De bisschop van Doornik toch loochende niet alleen de onfeilbaarheid des Pausen, maar ook de indefectibiliteit van den Romeinschen Stoel. Aan deze laatste wilde Bossuet met alle magt vasthouden, omdat hij in de verwerping er van eene tegenspraak vond met het woord van Christus, tot Petrus gesproken: „Ik heb voor u gebeden, opdat uw geloof niet bezwijke" [3]).

---

1) Jager; t. a. p., p. 289; *Stimmen aus Maria-Laach.* V, S. 253.

2) „Les propositions étaient mal et scolastiquement dressées", zegt Fleury. Gérin p. 341.

3) Luc. XXII, 32.

Interessant is de woordenwisseling, welke over dit punt tusschen Bossuet en den bisschop van Doornik ontstond [1]). De bisschop van Meaux handhaafde hier zijne bekende onderscheiding tusschen den Paus en den Stoel van Petrus, welke door Choiseul teregt werd verworpen. Als toch niet iedere Paus voor zich onfeilbaar is, kan onmogelijk ook de Stoel van Petrus onfeilbaar wezen. De strijd, welke lang duurde en met warmte werd gevoerd, eindigde hiermede, dat Choiseul voor de redactie der artikelen bedankte, en nu werd deze aan Bossuet opgedragen.

Het was voor hem waarlijk geen gemakkelijke taak, en alhoewel hij zich er van niet op zoodanige wijze gekweten heeft, als zijn bisschoppelijke pligt vorderde, heeft hij toch door zijne bemoeijingen veel erger kwaad voorkomen [2]). Vooral door den aartsbisschop van Parijs zag hij zich bemoeijelijkt. Deze wilde volstrekt niet gesproken hebben van het primaat des Pausen, wilde, dat melding zou worden gemaakt van het beroep op een algemeen Concilie tegen de uitspraken van den H. Stoel, waartoe Bossuet zich niet wilde leenen; en zoo kwam het, dat ondanks de Koning op nieuw op eene haastige beslissing aandrong, bijna vier maanden verliepen, eer Bossuet met zijn arbeid gereed was [3]).

Eindelijk den 17 Maart kon Choiseul in de vergadering der commissie verslag van de verhandelingen geven, was de taak van Bossuet afgewerkt [4]). Eerst legde hij der

1) Fénelon heeft de bijzonderheden dezer woordenwisseling uit den mond van Bossuet vernomen en opgeteekend In het begin dezer eeuw werden zij uitgegeven door Emery in zijne *Nouveaux opuscules de* M. l'abbé Fleury.

2) „Ledieu", zegt Gérin, p. 342, „a pu dire avec verité, qu'il y avait même servi Rome très-utilement, car on proposait de porter les choses à une extrémité dangereuse."

3) Jager, t. a. p., p. 290 v.

4) *Stimmen aus Maria-Laach.* V, S. 256

commissie de inleiding voor, welke algemeen werd goedgekeurd. Daarna vier ontwerpen van de artikelen zelve, waaruit de commissie datgene koos, wat nu als de declaratio gallicana bekend is [1]). Twee dagen later werd door de geheele vergadering het werk harer commissie goedgekeurd, naar het schijnt zonder verdere discussie, en de declaratio gallicana door 34 bisschoppen en 37 andere geestelijken onderteekend [2]).

---

1) Jager, t. a. p., p. 291. Ook het aangenomen ontwerp schijnt niet geheel volgens de redactie van Bossuet te zijn goedgekeurd. In de papieren toch van Le Tellier van Rheims en Colbert van Rouaan vond Gérin een afschrift van de *declaratio*, waarin de vierde propositie in een voor den H. Stoel minder ongunstigen vorm was vervat. In het handschrift van Le Tellier waren door dezen de afwijkende woorden doorgeschrapt en de aangenomene lezing er voor in de plaats gesteld. Gérin, p. 342 v.

2) Getal en namen der onderteekenaars stemmen nergens volkomen overeen. Ziehier den tekst, gelijk hij is medegedeeld bij Gérin, p. 317:

CLERI GALLICANI DE ECCLESIASTICA POTESTATE DECLARATIO.

Ecclesiae gallicanae decreta et libertates a majoribus nostris tanto studio propugnatas, earumque fundamenta sacris canonibus et Patrum traditione nixa multi diruere moliuntur; nec desunt qui earum obtentu primatum B. Petri ejusque successorum Romanorum Pontificum a Christo institutum, iisque debitam ab omnibus Christianis obedientiam, Sedisque Apostolicae, in qua fides praedicatur, et unitas servatur Ecclesiae, reverendam omnibus gentibus majestatem imminuere non vereantur: haeretici quoque nihil praetermittunt quo eam potestatem qua pax Ecclesiae continetur, invidiosam et gravem regibus et populis ostentent, iisque fraudibus simplices animas ab Ecclesiae matris, Christique adeo communione dissocient.

Quae ut incommoda propulsemus nos archiepiscopi et episcopi Parisiis mandato regio congregati, Ecclesiam gallicanam repraesentantes, una cum caeteris ecclesiasticis viris nobiscum deputatis: diligenti tractatu habito haec sancienda et declarauda esse duximus.

I. — Primum B. Petro, ejusque successoribus Christi vicariis, ipsique Ecclesiae rerum spiritualium et ad aeternam salutem pertinentium, non autem civilium ac temporalium a Deo traditam potestatem dicente Domino, Regnum meum non est de hoc mundo, et iterum, Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo; ac proinde stare

Gelijk bekend is, is deze declaratio in vier artikelen vervat.

In het eerste wordt gezegd, dat de vorsten in tijdelijke zaken volkomen onafhankelijk zijn van de kerkelijke magt,

---

apostolicum illud, omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, non est enim potestas nisi a Deo; quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt; itaque qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit: Reges ergo et principes in temporalibus nulli ecclesiasticae potestati Dei ordinatione subjici, neque auctoritate clavium Ecclesiae directe vel indirecte deponi, aut illorum subditos eximi a fide atque obedientia, ac praestito fidelitatis sacramento solvi posse, eamque sententiam publicae tranquillitati necessariam, nec minus Ecclesiae quam imperio utilem ut verbo Dei, Patrum traditioni et sanctorum exemplis consonam omnino retinendam.

II. — Sic autem inesse Apostolicae Sedi ac Petri successoribus Christi vicariis rerum spiritualium plenam potestatem, ut simul valeant atque immota consistant sanctae oecumenicae Synodi Constantiensis a Sede Apostolica comprobata, ipsoque Romanorum Pontificum ac totius Ecclesiae usu confirmata, atque ab Ecclesia gallicana perpetua religione custodita decreta de auctoritate Conciliorum generalium quae sessione IV et V continentur; nec probari a gallicana Ecclesia qui eorum decretorum, quasi dubiae sint auctoritatis, ac minus approbata robur infringant, aut ad solum schismatis tempus Concilii dicta detorqueant.

III. — Hinc Apostolicae potestatis usum moderandum per canones Spiritu Dei conditos, ac totius mundi reverentia consecratos; valere etiam regulas, mores, et instituta a regno et Ecclesia gallicana recepta, Patrumque terminos manere inconcussos; atque id pertinere ad amplitudinem Apostolicae Sedis ut statuta et consuetudines tantae Sedis et ecclesiarum consensione firmatae propriam stabilitatem obtineant.

IV. — In fidei quoque quaestionibus praecipuas summi Pontificis esse partes, ejusque decreta ad omnes et singulas ecclesias pertinere, nec tamen irreformabile esse judicium nisi Ecclesiae consensus accesserit.

Quae accepta a Patribus ad omnes Ecclesias gallicanas, atque episcopos, iis Spiritu Sancto auctore praesidentes, mittenda decrevimus, ut idipsum dicamus omnes, simusque in eodem sensu et in eadem sententia." — Bossuet „n'a pas osé", zegt Gérin, p. 318, „citer le passage entier du grand apôtre qui parlait *per nomen Domini nostri Jesu Christi* et non *mandato regio*, et qui condamne précisément toute division, tout *schisme* semblable à celui dont les quatre Articles pouvaient être l'occasion." Verg. I Cor. I, 10.

dat zij noch direct, noch indirect kunnen worden afgezet [1]). In het tweede wordt de superioriteit van een algemeen Concilie over den Paus uitgesproken; het derde verklaart, dat de Paus zijne magt alleen in overeenstemming met de H. Canones mag uitoefenen en daarbij ook heeft acht te geven op de gewoonten der gallicaansche Kerk. In het vierde wordt eindelijk geleerd, dat aan de beslissingen des Pausen in geloofs- en zedeleer geen onfeilbaar gezag kan worden toegekend, zoolang niet de Kerk er hare goedkeuring aan geschonken heeft [2]).

Op denzelfden 19 Maart, waarop de vergadering haar onderteekend had, zond zij de declaratio cleri gallicani aan al de bisschoppen van Frankrijk, met een begeleidend schrijven, door den bisschop van Doornik gesteld, waarin de geestelijkheid werd opgeroepen trouw te

---

1) Om den zin van dit eerste artikel goed te begrijpen, vergete men niet, dat het naar aanleiding en met betrekking tot den strijd over de regaliën is gesteld. Wij hebben boven reeds opgemerkt, welke meeningen onder de Fransche legisten destijds heerschten omtrent de verhouding tusschen Kerk en Staat. Men zou daarom dit artikel veel te eng opvatten, als men het alleen in verbinding bragt met de veel besproken vraag over de directe of indirecte magt der Kerk in tijdelijke zaken, als men er alleen een protest in zag tegen eene verkeerde opvatting van de bulla *Unam Sanctam;* het bevat wel degelijk eene stuitende begunstiging van het willekeurigste absolutisme. Bovendien geeft het te verstaan, dat een vorst in de uitoefening van zijn wereldlijk gezag zich om de leer en de geboden der Kerk niet heeft te bekommeren. Verg. *Stimmen aus Maria-Laach* V, S. 257.

2) Het verdient opmerking, dat in de *declaratio gallicana* volstrekt niet gesproken wordt van de zes propositiën der Sorbonne van 1663. Gérin vond onder de papieren van Colbert een manuscript van eenen nog onbekenden auteur: *Remarques sur la déclaration de l'assemblée du clergé.* Daarin heet het: „Il est remarquable qu'on ne fait aucune mention de ces articles de Sorbonne dans cette Déclaration, parce qu'on aurait peut-être trop témoigné par là que c'était sans necessité et, pour ainsi dire, de gaieté de coeur qu'on la donnait." Gérin, p. 321.

waken, dat noch in de kerk noch in de school iets, wat met deze declaratio strijdig was, zou worden geleerd [1]). Insgelijks rigtte zij op denzelfden dag een verzoek aan Lodewijk XIV, dat hij het beslotene zou willen bevestigen en door een koninklijk edict er kracht van wet aan verleenen zou.

De vergadering behoefde niet lang te wachten op de inwilliging van haar verzoek. Reeds den 22 Maart [2]) gaf de Koning het gevraagde edict [3]). Ofschoon, zoo zegt hij daarin, „de onafhankelijkheid onzer kroon van elke andere magt dan die van God eene zekere en onbetwijfelbare waarheid is, steunende op de eigen woorden van Jesus Christus, hebben wij niettemin met genoegen de declaratie ontvangen, welke de afgevaardigden der Fransche geestelijkheid, met onze toestemming in onze goede stad Parijs vergaderd, ons hebben aangeboden." Te liever wil hij het verzoek der vergadering inwilligen, omdat zij zamengesteld is uit zoovele personen, „aanbevelenswaardig niet minder door hunne deugd dan door hunne wetenschap, et qui s'employent avec tant de zèle à tout ce qui peut estre avantageux à l'Eglise et à nostre service." Daarop bevestigt hij de besluiten der vergadering en beveelt, dat zij in alle parlementen, universiteiten enz. zullen worden ingeschreven en geregistreerd. En hiermede nog niet tevreden, laat hij zeven ordonnantiën volgen, waarin 1. aan al zijne onderdanen en ook aan vreemdelingen, in Frankrijk vertoevende, van welken stand zij ook mogen zijn, verboden wordt, iets met deze declaratie in strijd te leeren

1) Dit schrijven is afgedrukt in de *Coll. Lac.* I, p. 829 v.

2) Deze datum wordt opgegeven in het herroepingsschrijven van Lodewijk XIV aan Innocentius XII. *Coll. Lac.* I, p. 835. Anderen, ook Gérin, p. 327, noemen den 20 Maart.

3) Afgedrukt *Coll. Lac.* I, p. 833 v.

of te schrijven; 2. bepaald wordt, dat niemand professor der godgeleerdheid wezen kan, die niet eerst de declaratie heeft onderschreven en zich verbonden de leer, er in vervat, voor te dragen; dat 3. in alle collegies, waar meer professoren zijn, een hunner belast is jaarlijks de leer der declaratie te onderwijzen, en waar slechts één professor zich bevindt, deze om de drie jaar er toe gehouden zal zijn; 4. aan de syndici van de faculteiten der theologie wordt voorgeschreven, jaarlijks vóór den aanvang der lessen den naam op te geven van den professor, die met dit onderrigt is belast, en daarenboven diens dictaten aan den procureurgeneraal voor te leggen; 5. wordt beslist, dat geen baccalaureus noch in de theologie noch in het canonieke regt den graad van licentiaat kan behalen, zoo hij niet eerst in een zijner theses de leer der declaratie heeft verdedigd. In 6. en 7. eindelijk wordt de handhaving van dit edict den bisschoppen en den dekens en syndici der faculteiten tot pligt gemaakt. Waarlijk, met zulk een edict kon de vergadering zich wel bevredigd gevoelen.

Zonder eenige moeijelijkheid te maken registreerde het parlement 's Konings edict reeds den volgenden dag, den 23 Maart. Niettemin voegde de procureurgeneraal de Harlay er een geheim protest aan toe, om te verklaren, dat het eigenlijk de geestelijkheid in 't geheel niet toekwam over de koninklijke magt eenige leerstellige bepaling te formuleren. Dit protest moest als een wapen dienen tegenover eene toekomstige, welligt minder buigzame, vergadering [1]).

---

1) *Stimmen aus Maria-Laach.* V, S. 260. Zonderling in strijd met de geheele handelwijze der vergadering zelve zoowel als des Konings zijn de woorden van Bossuet: „On ne prétendait pas en faire une décision de foi." — „Mens nostra non fuit quidquam decernere. Id enim nec per somnium cogitabant." (*Gall. Orth.* n. 6 en 10.) — „Clerus gallicanus

Middelerwijl de vergadering zich nu met de aangelegenheden van Pamiers en het klooster van Charonne onledig hield, waaromtrent wij boven den uitslag reeds hebben medegedeeld, kwam in het begin van Mei de breve „Paternae caritati" van Innocentius XI te Parijs aan. In deze bewonderenswaardige breve [1]) spreekt de Paus over de handelwijze der vergaderde bisschoppen in de zaak der regaliën een allerstrengst afkeurend vonnis uit. Hij verwijt hun de droefheid, waarmede zij zijn hart hebben vervuld, door, terwijl hij voor hunne eigene regten streed, uit laffe vrees zijne zijde te verlaten. Het ware hun pligt geweest, het gezag van den H. Stoel te handhaven, den Koning aan de kerkelijke wet te herinneren, op gevaar af zijn gemoed tegen hen te verbitteren; opdat zij in het vervolg zonder blozen in de kerkelijke getijden de woorden van den koninklijken profeet konden herhalen: „Loquebar de testimoniis tuis in conspectu Regum et non confundebar." En des te meer waren zij hiertoe verpligt geweest, daar, gelijk zij zelven geschreven hadden, hun Koning zoozeer uitmuntte door regtvaardigheid en godsvrucht, door ijver voor de belangen der Kerk, door genegenheid en welwillendheid jegens de bisschoppen. Nu zij echter, ongedachtig aan hunnen pligt en den geregtigheidszin des Konings, gezwegen hadden in eene zaak van

---

ea ut sibi certa, non ut fide credenda proponit." (*Append. ad def. decl.* L. I, c. 1.) Ook de vergadering zelve getuigde in een schrijven van den 1 Julij: „Censuimus, non de fidei doctrina, non de morum institutis, verum de disciplinae rationibus aliquot, nos cum ministris summi Pontificis contendere." Een gelijke verklaring had zij ook reeds afgelegd den 19 Maart, als de aartsbisschop van Kamerijk, de Brias, aarzelde te onderteekenen. Jager, t. a. p., p. 294. Zou uit dit alles niet blijken, dat de vergadering zelve zeer goed èn het onwettige èn het onware harer beslissing gevoelde?

1) De breve is afgedrukt *Coll. Lac.* I, p. 827 v.

zoo hoog belang, hoe konden zij getuigen in den strijd verwonnen te zijn. Hij toch kon niet vallen, die nooit stond; hij niet overwonnen worden, die nooit streed. Ook was het een ijdele uitvlugt, wat zij als reden of liever als verontschuldiging hunner gedragingen aanvoerden, dat zij om grootere onheilen te voorkomen (daar immers de waarheid des geloofs of de reinheid der zeden ér geen gevaar door liepen) hunne regten aan den Koning hadden overgedragen. Niet alleen liep door het misbruik der regaliën de discipline der Kerk gevaar, maar ook wel degelijk de ongeschondenheid des geloofs, gelijk duidelijk bleek uit de woorden zelf der koninklijken decreten, welke het regt om beneficiën te vergeven den Koning toekenden, niet als voortvloeijende uit eenige vergunning der Kerk, maar als van nature der koninklijke magt eigen. Niet zonder afschuw had hij in hun schrijven gelezen, dat zij hun regt afstonden en aan den Koning overdroegen. Welk regt konden zij afstaan, daar zij niet eigenaars, maar alleen bestuurders der hun toevertrouwde Kerken waren! Hoe konden èn de Kerken zelve èn hare geestelijke regten onder het juk der wereldlijke magt gebragt worden door bisschoppen, wier pligt het was voor hare vrijheid zich zelfs in boeijen te laten slaan. Daarop vernietigt en casseert hij alles, wat door de bisschoppen was gedaan of in 't vervolg nog in deze zaak door hen ondernomen mogt worden, en spreekt de hoop uit, dat zij door eene spoedige herroeping zoowel voor de rust van hun geweten als voor het aanzien der gallicaansche Kerk zullen zorg dragen.

Als de vergadering van deze breve had kennis genomen, geraakte zij in eene onbeschrijfelijke verbittering. De gallicaansche hoogmoed voelde zich gekwetst en dreigde tot de vreeselijkste uitersten over te slaan [1]) Den 6 Mei stelde

1) Als een bewijs hiervoor dienen de volgende kantteekeningen, door den

zij een protest [1]) op tegen 's Pausen breve, 't welk met een begeleidend schrijven, door Bossuet vervaardigd, aan alle bisschoppen van Frankrijk zou worden verzonden. Daarin beklaagt Bossuet zich vooral over het verwijt van laffe vrees, den bisschoppen gedaan. Niet laf, maar voorzigtig waren de bisschoppen geweest. Innocentius daarentegen was misleid en bedrogen [2]).

Noch dit protest noch deze brief werd evenwel verzonden. Lodewijk XIV, die van den eenen kant zijnen wensch voldaan zag en van den anderen kant zeer goed begreep, dat de weg, dien de vergadering thans dreigde te bewandelen, niet anders als tot rampzalige uitersten leiden kon, belette dit, door den 9 Mei de zittingen te schorsen.

---

aartsbisschop van Rheims op een exemplaar der breve gemaakt: „Cela s'appelle vouloir dire une chose piquante sans autre motif que celui de vouloir fâcher. — Cet endroit est pitoyable. — Cela s'appelle insulter sans raison. — Nous avons parlé très-sincèrement; c'est l'auteur du bref, qui est de fort mauvaise foi. — Personne ne se repent de l'avoir faite. — Ce sont ceux qui conseillent le Pape qui exposent l'Eglise à de grands malheurs que l'Assemblée saura prévenir par sa bonne conduite. — On doit se souvenir, en travaillant sur ce bref, d'insinuer qu'en temps et lieu les remèdes de droit ne manqueront pas à l'Assemblée. — On peut dire qu'il est subreptice." Gérin, p. 327 v. — Der vermelding waardig is het volgende oordeel van den aartsbisschop van Parijs over deze breve van Innocentius XI: „De longtemps on n'a avait vu de si beaux brefs. Quoiqu'on eût tout lieu de se plaindre du zèle de ce secrétaire [Favoriti] qui porta les choses trop loin, on ne pouvait nier que ce ne fût un bel esprit, et que, dans les actes qu'il a dressés, il n'ait fait parler le Pontife avec force et délicatesse et une grande dignité." Gérin, p. 350.

1) Dit protest begint aldus: „Ecclesia gallicana suis se regit legibus, propriasque consuetudines inviolate custodit, quibus gallicani pontifices majores nostri nulla definitione, nulla auctoritate derogatum esse voluerunt." Gérin, p. 328.

2) Deze brief van Bossuet werd ingevolge het koninklijk besluit van schorsing niet bij de acten der vergadering gevoegd. Hij raakte in vergetelheid en werd eerst in 1778 in eene nieuwe uitgave zijner werken door Dom Déforis aan het licht gebragt. Jager, t. a. p., p. 301.

Den 29 Junij [1]) teekende de Koning het bevel tot onmiddelijke ontbinding; naar het heette, omdat de bisschoppen niet langer uit hunne bisdommen verwijderd konden blijven, en de Koning geen tijd meer had om zich met de aangelegenheden der geestelijkheid te bemoeijen, daar dringende staatszaken hem bezig hielden; in waarheid echter, omdat de Koning duchtte door de vergadering in moeijelijkheden gebragt te worden [2]).

Als de eerste president Harlay de Champvallon van dit koninklijk bevel kennis kreeg, was hij zeer teleurgesteld, doch durfde geen weerstand bieden. Het eenige, waartoe hij moed gevoelde, was te verzoeken, dat het bevel tot ontbinding in eervolle termen zou zijn vervat. Zijne poging, bij Colbert aangewend, droeg geen vruchten [3]).

Den 1 Julij hield de vergadering hare laatste zitting. Hare verbazing was groot, als het koninklijk bevel tot ontbinding werd voorgelezen. Zij profiteerde evenwel niet van de les, door Lodewijk XIV haar gegeven, en wist zelfs niet met waardigheid te eindigen. In een laatst procesverbaal moest zij nog een gallicaanschen pijl op

---

1) Verkeerdelijk wordt door de meesten de 23 Junij opgegeven. Gérin, p. 329.

2) „La véritable raison est," zegt een brief van den 5 Julij 1682, door Gérin, p 329 medegedeeld, „que l'affaire s'accommode à Rome, et que, l'Assemblée faisant tous les jours quelque chose de nouveau, cela rompait toutes les mesures que l'on pouvait prendre."

3) Ziehier het antwoord, wat hij den 30 Junij van Colbert ontving: „Monsieur, vous aurez un peu tard la lettre du Roi à l'Assemblée du Clergé, mais il m'a été impossible d'en rendre plus tôt compte à Sa Majesté, qui était aujourd'hui à la chasse. Je lui ai lu l'observation que vous avez faite; mais elle m'ordonne de l'expédier en la forme qu'elle vous avait été envoyée, et de vous dire en même temps qu'elle vous expliquerait les raisons pour lesquelles elle n'a pas voulu y rien changer." Teregt noemt Gérin, p. 329, dit antwoord „une réponse sèche et méprisante."

Innocentius XI afschieten en hem verwittigen, dat hij zich wel gelukkig mogt achten, dat het koninklijk bevel tot ontbinding haar belette zijne breve te beantwoorden en hem met schaamte voor de gansche Christenheid te overdekken [1]).

Zoo stierf de vergadering van 1682, gelijk haar paste, een roemloozen dood [2]). Als willoos werktuig in de handen des Konings was zij bijeengekomen, als zoodanig ook werd zij verworpen, nu zij gedaan had wat men van haar verwachtte. Lodewijk XIV wilde zelfs niet eens, dat de procesverbalen harer zittingen in de archieven der gees-

---

1) Deze laatste acte der vergadering, waarschijnlijk door Le Tellier opgesteld, luidt als volgt:

DÉLIBÉRATION DE L'ASSEMBLÉE DU MERCREDI 1er JUILLET 1682.

„L'Assemblée, après avoir entendu la lecture de la lettre que le Roi lui a fait l'honneur de lui écrire, a reçu les ordres de Sa Majesté avec respect, et a résolu unanimement de se séparer. Elle a déclaré en même temps qu'elle ne s'abstient de prendre une résolution sur le bref que Sa Sainteté lui a écrit en réponse à sa lettre du 3e fevrier dernier que pour obeïr au Roi, et pour l'amour de la paix, puisque rien ne lui serait plus facile que de justifier sa conduite par des moyens invincibles et de faire voir à toute la Chrétienté que les officiers du Pape ont commis en cette occasion l'autorité du Saint-Siége et le nom de Sa Sainteté avec aussi peu de nécessité qu'ils ont eu peu d'égard à la dignité de l'épiscopat, et à la solidité des raisons qui ont déterminé l'Assemblée au parti qu'elle a pris." Gérin, p. 330.

2) Dat ook het Fransche volk zeer goed de waarde begreep, welke aan de handelingen der vergadering te hechten was, blijkt uit verschillende couplettен, well e destijds circuleerden. Zoo zong men bij de ontbinding:

„Prélats, abbés, séparez-vous;
Laissez un peu Rome et l'Eglise!
Un chacun se moque de vous,
Et toute la cour vous méprise.
Ma foi! l'on vous ferait, avant qu'il fût un an,
Signer à l'Alcoran!"

telijkheid eene plaats zouden vinden. Zij bleven in handen van den aartsbisschop van Parijs, later in die van Le Tellier van Rheims; eerst na den dood van dezen laatste in 1710 kwamen zij in het archief [1]).

(*Wordt vervolgd.*) P. A. DE BRUYN.

---

1) "Par quelle providentielle singularité," zegt Gérin p. 333, "faut-il que le volume qui renferme les actes de la fameuse Assemblée se termine par ces paroles de Fulbert de Chartres:

"Et jacet interim victa confusaque fratrum expulsorum humilitas; nec est praesul in Galliis cujus viscera tangat affectio pietatis, aut zelus sacrae religionis inflammet, ut consurgat ad frangendos impetus errorum et relevandas spes dolore tabescentium. Defuncta etenim est Dionysii fortitudo, nec comparet pietas Martini. Tu quoque dereliquisti nos, beate pater Hilari, qui olim unitatem Ecclesiae Sancti Spiritus gladio tuebaris! O derelicta, o moesta, o desolata Galliarum Ecclesia!""

ERASMUS.

Er zijn weinig namen van geleerden in onze vaderlandsche geschiedenis, die zoo populair, en wier persoon tevens zoo weinig bekend is als die van Erasmus. Ieder jongeling, die eenig onderrigt genoten heeft, kent den grooten Rotterdammer, den fijn beschaafden schrijver, den geestigen spotter uit het begin der zestiende eeuw, die toen in gansch Europa beroemd was en met alle vorsten en groote mannen van zijn tijd briefwisseling hield; maar meer dan deze oppervlakkige kennis van dien gevierden man wordt bij weinigen aangetroffen. Soms zal men iemand ontmoeten, die iets van Erasmus gelezen heeft, een gedeelte, b. v., van zijne Zamenspraken, van zijne Brieven, of zijn Lof der dwaasheid; maar wie is bekend met de folianten, die hij gevuld heeft, met de verschillende uitgaven, die door zijne zorg zijn tot stand gekomen?

Bij Protestanten geldt hij altijd als een voorlooper der Reformatie, als een geestverwant van Luther, met wien hij in sommige punten van gevoelen kan verschillen, maar die niet meer dan hij van Rome verwijderd stond. Het is, ongetwijfeld, aan deze opvatting, dat Erasmus het metalen standbeeld in zijne geboortestad te danken heeft, een beeld, hem opgerigt in de eerste helft der 17de eeuw,

dus nog midden in het ikonoklastisch tijdvak onzer geschiedenis!

En was de oprigting van dit beeld in dien tijd moeijelijk verklaarbaar, nog minder verklaarbaar is de oorsprong der buitengewone reputatie, die Erasmus in weinige jaren verwierf. Immers noch zijne geboorte, noch zijne familie, nog zijn vaderland konden tot zijn roem bijdragen; hij was geen man van daden, maar slechts van wetenschap en nog wel van de minst praktische der wetenschappen, van de letterkunde [1]). Hij schreef een beter latijn dan de meesten zijner tijdgenooten, ofschoon hij het slaafsch nabootsen der oude classieken, wat in zijne dagen zoozeer gezocht werd, verachtte en zelfs in een zijner geschriften bespottelijk maakte; maar een stylist toonde hij zich, waarlijk, niet altijd. Daarbij behoorde Erasmus tot geene partij; hij hekelde allen en was met allen in strijd, en de Duitsche Reformatoren, met Luther aan het hoofd schreven niet minder heftig tegen hem, dan de Katholieke godgeleerden van Leuven en van de Sorbonne. En toch diezelfde Erasmus onderhield briefwisseling met alle groote mannen zijner dagen: met de Pausen Leo X, Adrianus VI, Clemens VII, Paulus III; evenzoo met Karel V en zijn broeder Ferdinand, met Hendrik VIII en Frans I, met Joannes III, Koning van Portugal, en met Christiaan van Denemarken, met Sigismund van Polen en met de Prinsen van Saxen; vele kardinalen en nog meerdere bisschoppen achtten zich vereerd door een brief van zijne hand, zoodat men gerust kan zeggen, dat geen mensch ter wereld, behoudens enkele Pausen, zulk eene uitgebreide correspondentie onderhield, als onze Erasmus [2]). En

1) Zijne geschriften over den Bijbel en zijne uitgave der Kerkvaders begon hij toen zijn naam reeds in gansch Europa beroemd was.

2) In de Baselsche uitgave zijner werken beslaan zijne brieven een foliant van meer dan 1200 bladzijden.

bedenkt men daarbij, dat deze geleerde leefde te midden van een hoogst bewogen tijdvak [1]), toen de grootste godsdienstige en politieke vraagstukken alle gemoederen in gisting bragten, dan wordt het inderdaad onverklaarbaar, hoe onze literator in zulk een tijdvak en onder zulke omstandigheden in korten tijd een Europeschen naam kon maken, die na 300 jaren nog niet vergeten is.

Niet minder vreemd dunkt het ons, dat de veel besproken Erasmus niet meer biografen heeft gevonden. De geschiedschrijvers, die het tijdvak der geschiedenis, in hetwelk hij leefde, bespreken, noemen hem als ter loops; zelfs professor W. Moll heeft, in zijne uitgebreide Kerkgeschiedenis van Nederland, slechts een paar malen zijn naam genoemd. En toch Erasmus behoorde tot het tijdvak, waarvan de verdienstelijke historiograaf ons een beeld wilde schetsen.

In Frankrijk zijn eenige biografieën van Erasmus verschenen, en nog in het vorige jaar eene zeer uitgebreide in twee lijvige octavobanden van H. Durand de Laur [2]). Wij hebben zelden eene zoo uitgebreide biografie gelezen, waarin de schrijver voor zijn held zoo weinig voorliefde en tegelijk zoo weinig afkeer betoont. Misschien, ofschoon het voor sommigen als een paradox zal klinken, is hierin een bewijs gelegen, dat Durand de Laur Erasmus volkomen naar waarheid heeft geschetst, omdat deze bij veel goeds ook veel kwaads bezat.

Hoe het zij, wij zullen trachten in korte trekken het beeld weêr te geven, dat bij ons de lezing dezer biografie heeft achtergelaten, om daardoor den beroemden Nederlander bij sommigen beter bekend te maken, en om

1) Hij stierf te Basel op de 12de Julij, 1536.

2) *Erasme, précurseur et initiateur de l'esprit moderne, par* H. Durand de Laur. Paris. Didier et comp. 1872.

anderen aan te sporen zelven Durand de Laur ter hand te nemen.

Erasmus werd den 27ste of 28ste October 1466 te Rotterdam geboren. Hij was de onwettige zoon van Petrus Gerards, van Gouda, die, om zich aan de schande en aan het verwijt zijner familie te onttrekken, nog vóór de geboorte van het kind, zijn vaderland ontvlugtte. Gerards kwam te Rome, waar hij door schrijfwerk behoorlijk in zijn onderhoud kon voorzien, en zich op ernstige studieën toelegde. Om hem te doen wederkeeren schreef hem zijn vader, dat de vrouw, die hij bemind had, overleden was, waarop Gerards priester werd; het bedrog vernam hij eerst vele jaren later, toen hij terugkeerde in Nederland.

Als kind werd Erasmus verzorgd en opgevoed bij zijne grootouders te Gouda, en zijn oom Te Winkel, een onderwijzer van die plaats, leerde hem lezen en schrijven. Voor een korten tijd werd hij als koorknaap aan de kathedraal te Utrecht geplaatst, en toen hij negen jaren oud was, naar Deventer gezonden; zijne moeder vergezelde hem, om over zijne, toen reeds zwakke gezondheid te waken. Zij overleed aldaar na drie jaren aan de pest.

Te Deventer was toen de meest beroemde school [1]) van Nederland, alwaar den leerlingen door Alexander Hegius eene vurige liefde voor de classieke literatuur werd ingeboezemd, die men bijna honderd jaren vroeger in Italië met ijver was begonnen te beoefenen. Daar heeft Erasmus zich in korten tijd gevormd voor hetgeen hij later werd. Toen hij elf jaren oud was, kon hij Horatius en Terentius

1) *Gymnasium* zouden wij nu zulk een inrigting noemen.

van buiten, en twee jaren later had hij zijne letterkundige studieën benevens die van logica, physica en metaphysica voltooid. Hij toonde reeds in dien jeugdigen leeftijd een buitengewonen lust voor den arbeid, maar niet minder voor onafhankelijkheid.

Na het einde zijner studieën in Gouda teruggekeerd, werd hij door zijne voogden met veel drang aangespoord om zich in een of ander klooster aan den dienst van God toe te wijden, en niet minder ondervond hij dezelfde pressie van de oversten der verschillende kloosters, die hij in Gouda en omstreken bezocht, en die allen ijverzuchtig waren om den veelbelovenden jongeling in hun midden op te nemen [1]). Hij evenwel gevoelde zich voor het kloosterleven niet geroepen en bood langen tijd ernstigen weêrstand aan dergelijken aandrang.

Op een zekeren dag bezocht hij het klooster van Stein, in de nabijheid van Gouda, dat toen een rijke bibliotheek en enkele geleerde kloosterlingen bezat. Daar vond hij een ouden studie-makker van Deventer, Willem Herman genaamd, die een paar jaren ouder was, en als novice onder de reguliere kanunniken was opgenomen. De onafhankelijke geest van Erasmus liet zich door dezen vriend, gereeder dan door zijne voogden, overhalen, om het monastieke leven in Stein ten minste voor eenigen tijd te beproeven. Te Stein was de studie der klassieke literatuur in haar opkomst, en naar men uit zijne brieven kan opmaken, heeft hij de beide jaren van zijn noviciaat meer met de Musen dan met de ascese doorgebragt. Toch deed hij na twee jaren zijne geloften als religieus.

---

1) Over dit tijdvak van zijn leven hebben wij alleen zijn eigen getuigenis, en het zal voorzigtig zijn daaraan niet te veel gewigt te hechten, omdat hij zich later in den religieuzen staat niet gelukkig gevoelde.

Naauwelijks twintig jaren oud, schreef hij een werk over literatuur, genaamd Anti-barbaros; hij schreef verhandelingen over den vrede en over de verachting der wereld, als ook eene lijkrede op Bertha van Heijen, eene weduwe van Gouda, aan wie hij groote verpligting had. Door die geschriften, waarvan de stijl veel beter dan die zijner tijdgenooten was, werd zijn naam spoedig buiten het klooster bekend; maar voor hem, die welligt juist een naam in de letterkunde zocht, werden ook tegelijk die kloostermuren te eng, waarin hij, met weinig roeping gekomen was, en waar hij zich om de zwakte van zijn ligchaam maar moeijelijk aan de orde en kloostertucht wennen kon.

Zijne vijanden en vooral Julius Scaliger beweren, dat hij in het klooster door zijn zedeloos gedrag zijnen broeders tot ergenis strekte; maar behalve dat daarvoor moeijelijk bewijzen zijn te vinden, is het niet waarschijnlijk, dat Erasmus, die later buiten zijn klooster nooit, voor zoover bekend is, onzedig leefde, in zijn klooster een slecht voorbeeld zal gegeven hebben.

Zijn letterkundige naam verloste hem spoedig van het kloosterleven. De bisschop van Kamerijk, de Bergues, die, zooals Erasmus beweert, op een kardinaals-hoed hoopte, zocht een secretaris, die in aangenaam en vloeijend latijn zijne correspondentie met Rome voeren kon. Daarom viel zijne keuze op Erasmus, den regulieren kanunnik van Stein, die na eenige onderhandelingen, met verlof van den bisschop van Utrecht en van zijn prior het klooster verliet en naar Kamerijk toog.

In volgende jaren werd voor Erasmus dat verlof om buiten zijn klooster te leven nog een paar malen vernieuwd, en daar hij bovendien tot aan zijn dood het kleed zijner orde bleef dragen, kan men niet van hem zeggen, dat hij een afvallige monnik werd.

Erasmus bleef niet lang in zijne nieuwe betrekking. Het groote voordeel, hetwelk deze hem opleverde was, dat hij er Jacobus Battus, den voogd van den Prins van Veere, leerde kennen, die hem jaren achtereen met geld ondersteunde. Met verlof van den bisschop van Kamerijk vertrok hij naar Parijs, naar het Collegie van Montaigu, om aan de universiteit zijn studieën voort te zetten. Hij kreeg reisgeld en de belofte van een jaarlijksch pensioen, dat hem echter nooit werd uitbetaald.

Hij was vijfentwintig jaren oud, toen hij te Parijs kwam. Hij was klein van gestalte en van eene zwakke gezondheid, en had een onverzadelijke zucht naar kennis en wetenschap en naar den roem, die in zijne dagen den geleerde ten deel viel. Van eigen middelen ontbloot, had hij genoegzaam geen inkomen dan hetgeen zijne pen hem opleverde, zoodat hij voortdurend, maar niet altijd met edele middelen, op de beurs zijner vrienden en begunstigers spekuleerde. Bedenkt men hierbij, dat hij de behoefte gevoelde om als een man van reputatie te leven, en dat het aankoopen van boeken en manuscripten in zijn tijd veel geld vorderde, dan verklaren zich de aanhoudende klagten in zijne brieven over zijne armoede en over de geringe hulp, die hij bij zijne tijdgenooten vond.

Ongeveer acht jaren bragt hij, behoudens enkele tusschenpozen, in Parijs door, eerst met studie en later met les geven. Zoo dikwijls zijne gezondheid door nachtwaken ondermijnd was, of de pest zich in Parijs vertoonde, trok hij voor een paar maanden naar België of naar Holland; maar niet alleen tot herstel zijner gezondheid, ook tot versterking zijner zwakke beurs. Vooral zijn vriend Battus en de Princes van Veere, Anna van Borselen, moesten hem aanhoudend met hunne giften ondersteunen, en bij zijne vleijende brieven voegde hij soms vreemde

verhalen om de gaven hunner milddadigheid ruimer te doen vloeijen. Twee malen gebeurde het, dat hij, met geld en geschenken der Princes te Parijs teruggekeerd, aanstonds schreef, dat hij onderweg alles verloren had; de eerste maal was zijn valies van zijn paard gevallen en niet teruggevonden; de tweede maal heette het, dat hij door roovers was uitgeplunderd. Toen die giften verminderden in plaats van te vermeerderen, nam hij zijn toevlugt tot les geven, waardoor hem nieuwe relatieën geopend werden.

In die dagen bevonden zich aan de universiteit te Parijs vele aanzienlijke jongelieden uit Engeland. Onder hen vond hij verschillende leerlingen, die zijn onderrigt op prijs stelden, en hem al spoedig in hun vaderland bekend maakten. De voornaamste van dezen was de jonge lord Mountjoy, die in hoog aanzien stond aan het hof; deze was te Parijs zijn leerling, en werd later zijn Mecaenas. Zoodra de jonge lord zijne studieën voltooid had, schreef hij Erasmus herhaalde malen om naar Engeland te komen, en toen deze begreep, dat hij zijn plan om Italië te bezoeken uit gebrek aan geld moest opgeven, stak hij in het najaar van 1499 naar Engeland over.

Daar genoot hij, vooral door den invloed van Mountjoy, een ongemeen eervol onthaal. Reeds in de eerste dagen na zijne aankomst leerde hij Thomas Morus kennen, en aanstonds vestigde zich tusschen hen eene vriendschap, die tot den marteldood van Morus voortduurde. Door dien hoveling werd Erasmus voorgesteld aan de kinderen van Hendrik VII, en werd hij genoodzaakt op den oudsten zoon, den toekomstigen Hendrik VIII, toen 10 jaren oud, een gedicht te maken, wat hem na veel arbeid gelukte. Even spoedig kwam Erasmus in aanraking met Fisher, Wolsey en andere mannen van invloed; zoo groot was toen reeds zijn naam, dat men hem te Oxford tot

professor der grieksche taal wilde benoemen en met verschillende beneficieën begunstigen.

Van meer belang voor zijne toekomst was de kennismaking, die Erasmus te Oxford deed met Joannes Colet, een professor in de godgeleerdheid. Deze bewandelde in de studie der theologie een anderen weg dan zijn voorgangers in de twee laatste eeuwen hadden gedaan. Hij verliet namelijk de methode der Scholastieken, die vooral in den laatsten tijd in spitsvondige haarkloverij ontaard was, en trachtte de patristische theologie van vroegere eeuwen wederom in achting te brengen. Daarbij was hij een goed literator en misschien wel daarom juist spoedig in hooge vereering bij Erasmus. Die kennismaking was van zooveel invloed, dat van toen af aan Erasmus zich zeer veel met de studie van theologie en met het uitgeven van Kerkvaders bezig hield. Hij, die tot nog toe al zijne krachten had geoefend op de classieke literatuur, die nog kort te voren, toen hij in Parijs een wijl met theologie bezig was, daarover spottend aan een ouden vriend te Stein schreef, hij veranderde geheel van rigting, toen hij eene methode leerde kennen, die beter met zijn smaak overeenkwam.

Hoezeer alles in Engeland aan Erasmus beviel, blijkt uit de verschillende brieven, die hij in die dagen aan zijne vrienden in Frankrijk schreef, en vooral uit een aan Andrelinus, wien hij drong en smeekte om hem naar Engeland te volgen; en toch terwijl hij dien laatsten brief schreef, pakte de onstandvastige en onopregte man reeds zijn valies om dat land te verlaten.

Op zijn overtogt van het kanaal had de onhandige geleerde zeer groote verwikkelingen met de douane, zoodat hij van het geld en de geschenken, die hij, van zijne bewonderaars had ontvangen, beroofd en arm, bij de Princes

van Veere aankwam. Deze voorzag hem weder van het noodige, en zoo vertrok hij andermaal naar Parijs. Een paar jaren was hij afwisselend, uit vrees voor de pest, te Parijs en te Orleans, totdat hij ook van daar, door de pest verjaagd, zich te Leuven vestigde. Te Parijs bezorgde hij de eerste uitgave van zijn boek der spreekwoorden: Adagia [1]), waarin hij verschillende spreekwijzen der grieksche en latijnsche schrijvers toelicht en verklaart, een boek, dat zeer vele uitgaven beleefde en telkens werd uitgebreid; de laatste uitgave legt bijna negenduizend zulke spreekwijzen uit.

Terwijl zijne Adagia gedrukt werden, bestudeerde hij met al den ijver van zijn werkzamen geest de geschriften van den H. Hieronymus. Toen reeds nam hij zich voor om eene betere uitgave te leveren van dien Heilige, maar er moesten nog vele jaren verloopen voor hij dat plan kon uitvoeren.

Te Leuven werd Erasmus niet minder gunstig dan in Engeland ontvangen. De toenmalige deken der universiteit, Adrianus van Utrecht, later Paus Adrianus, wilde hem benoemen tot professor der grieksche taal, maar de literator haakte te zeer naar onafhankelijkheid, om zich aan iets bepaald te verbinden. Hij lag daar ter perse zijne Handleiding tot de godsvrucht, een boek, waarin zijne vrienden meer godsdienstzin vonden dan in den schrijver, en dat later in de handen zijner vijanden een wapen werd tegen hem.

In den zomer van 1505 vinden wij den onrustigen geleerde weder in Engeland, en dat tweede bezoek bezorgde hem zijne langgewenschte reis naar Italië. De geneesheer des Konings, Boërio, een Italiaan, wilde zijne beide

1) Het was vooral door dit boek, dat zijn literarische naam over geheel Europa werd verspreid.

zonen naar hun Vaderland zenden en verzocht Erasmus hen op die reis te vergezellen. Natuurlijk werd dit aanbod gretig aangenomen door hem, die reeds zoolang naar het Eldorado der classieken had gehaakt. Hij rekte zijn verblijf in Italië bijna drie en een half jaar, knoopte er betrekkingen aan met alle groote geleerden van dien tijd, maar van bijzonderen invloed op zijne wetenschappelijke rigting schijnt die reis niet geweest te zijn.

Overal waar hij kwam, vond Erasmus zijn naam reeds bekend en beroemd. Eerst verbleef hij acht maanden te Venetië, waar de beroemde uitgever Aldus Manutius eene tweede editie van zijne Adagia bezorgde, en door zijne hulp eenige tragedieën van Sophocles en eenen verbeterden Terentius en Plautus drukte. Slechts korten tijd was hij te Padua, aan de toen zoo beroemde universiteit: de lucht was hem daar zeer nadeelig; maar zooveel te langer moest hij te Bologna verblijven, omdat de reis van daar naar Rome door den oorlog onveilig was. Toen hij eindelijk in de Eeuwige Stad was aangekomen, vond hij allen met zijn naam en zijne werken bekend.

Vele kardinalen en vooral Joannes de Medicis, later Leo X, deden hem de schoonste aanbiedingen, als hij zich in Rome wilde vestigen, doch hij verschoonde zich met de verklaring, dat hij zijn woord aan den Koning van Engeland had gegeven. Maar iets anders trok hem naar Engeland terug. Zijn vriend, Mountjoy had hem gemeld, dat Hendrik VIII zijn vader in de regering was opgevolgd; „nu", schreef hem die edelman, „nu, komt er een einde aan uwe tegenspoeden; nu roept de Koning van Engeland u tot zich, en hij zal u zeggen, wees rijk, en word de grootste der poëten." Met dien brief ontving Erasmus geld voor de reis, en daarom was zijn besluit

spoedig gemaakt; reeds in het begin van 1510 was hij bij Mountjoy aangekomen.

In Engeland bleef hij gedurende vier jaren; hij genoot er, even als de eerste maal een eervol en hartelijk onthaal; maar voor de hoofdzaak, een rijk en onafhankelijk bestaan, zag hij zich bitter bedrogen. Hij moest leven van zijne pen en van eenige lessen, die hij te Cambridge gaf, en vooral van de giften zijner vrienden. In die jaren schreef hij zijn boek: De copia rerum ac verborum, benevens eenige vertalingen van stukken uit Luciaan en Plutarchus. Ook voltooide hij aldaar zijne vertaling uit het grieksch van het Nieuwe Testament, met vele aanteekeningen, alsmede eene verbeterde lezing der werken van den H. Hieronymus.

Het was niet enkel uit spijt, dat Erasmus Engeland verliet. Hij had vernomen, dat de gebroeders Froben te Basel, wier drukkerij toen zeer in aanzien kwam, zich bezighielden met de uitgave van verschillende Kerkvaders en ook van den H. Hieronymus, en dewijl hij zijn Hieronymus genoegzaam voltooid had, begreep hij, dat het voordeelig voor hem kon zijn, om eene reis naar Basel te ondernemen. Hij beval aan Morus en aan Ammonio, den gezant des Pausen, de waakzaamheid voor zijne belangen in Engeland aan en vertrok met zijne manuscripten naar Zwitserland.

Op zijn reis door België bezocht hij zijne verschillende vrienden, en ontving hij ook een brief van zijn ouden vriend uit Stein, die toen prior geworden was, en die Erasmus dringend noodigde, om naar zijn klooster terug te keeren. In zijn antwoord doet de ijdele man zich geheel kennen: hij achtte zich toen reeds te groot en te beroemd om binnen kloostermuren opgesloten te blijven; hij beriep zich wel is waar op zijn zwak ligchaam, dat

de kloosterlijke boetvaardigheid niet dragen kon, maar nog veel meer op het goede, dat hij door zijnen arbeid voor de schoone letteren en voor de theologische wetenschap stichtte en op de goedkeuring, die hij overal van bisschoppen en vorsten genoot.

In Augustus 1514 kwam Erasmus te Basel aan. Daar, niet minder dan in Engeland, werd hij door alle geleerden met warmte ontvangen en vooral door Froben, die zich aanstonds met hem aan den arbeid zette, om van zijne geschriften eene nieuwe verbeterde uitgave te leveren, Erasmus gaf in volgende jaren met hem de werken van Hieronymus en van verschillende andere Kerkvaders uit.

Van nu tot aan zijn dood verbleef Erasmus afwisselend te Basel en te Leuven, en de tegenstrijdige rigtingen, welke in die dagen in beide steden heerschten, vonden misschien beiden in de ziel van onzen literator genoegzaam weerklank om hem een afwisselend verblijf in Basel en in Leuven mogelijk, ja, aangenaam te maken.

Het was in den tijd, dat de Hervorming in Duitschland zich begon te verheffen, en openlijk het gezag in Jesus' Kerk aanviel. Allen, die de nieuwe rigting waren toegedaan, zochten heil in hét herleven der heidensche literatuur, en daar men algemeen Erasmus als den Prometheus beschouwde, die het vuur den goden ontstolen had, zochten allen vriendschap met hem. Te Basel kwam hij in aanraking met Hutten, Oecolampadius, Melanchthon en anderen, met wie hij evenals met Luther een drukke briefwisseling onderhield. Te Leuven daarentegen bevond hij zich te midden van geleerden, die van geene hervorming wilde weten, tenzij deze van de Kerk zelve uitging. Daar verweet men hem zijn omgang met de Duitsche Reformatoren, maar meer nog de nieuwe rigting, die hij in de studie der godgeleerdheid wilde in-

voeren, en zoo ontstond allengs tusschen Erasmus en de theologen van zijn vaderland en van Frankrijk een strijd, die eerst met zijn leven eindigde. Ontelbaar zijn de boeken, in die jaren door verschillende geleerden tegen Erasmus geschreven, en evenzoo de Apologieën [1]), die hij ter zijner verdediging in het licht gaf.

Maar waarom, zal men vragen, brak Erasmus niet voor goed met deze mannen? waarom keerde hij telkens naar Leuven terug? Omdat hij tot aan zijn dood getrouw bleef aan het geloof zijner jeugd en aan het gezag der Kerk, waaraan hij eenmaal gehoorzaamheid had beloofd. Twee fransche geleerden [2]) hebben ieder een boek geschreven om uit de werken van Erasmus te bewijzen, dat hij op geen enkel punt het geloof der Kerk verzaakt heeft; en inderdaad zonder dat laat het zich moeijelijk verklaren, hoe pausen en bisschoppen hem tot aan zijn dood geëerd en zelfs de hulp zijner pen hebben ingeroepen. Maar niettemin blijft het waar, dat hij in zijne geschriften en vooral in zijne brieven en gesprekken zich soms zoo vrijzinnig, zoo modern, uitliet, dat hij aan de meeste Katholieken aanleiding gaf om hem te verdenken en aan de Hervormers om hem hun vriend en begunstiger te noemen.

Om die dubbelhartigheid te verklaren, zou men willen aannemen, dat Erasmus de gevolgen der Reformatie niet spoedig heeft ingezien, te meer omdat het uit zijne werken telkens blijkt, dat hij geen groot dogmaticus was. Maar van den anderen kant zijn er te veel plaatsen in zijne brieven, welke toonen, dat hij al spoedig het gevaarlijke

---

1) De verzameling der *Apologieën* vormt een folio-band van bijna 1500 pagina's.

2) J. Richard in 1688 en Marsollier in 1713.

van dien geestelijken opstand gevoelde, en telkens zette hij den Paus en de kardinalen aan om toch ernstige en afdoende maatregelen te nemen, eer het te laat zou wezen.

Hier intusschen was Erasmus weder volkomen in tegenspraak met hetgeen hij op den rijksdag te Keulen tot den Keurvorst Frederik zeide: toen toch (1520) waren de duitsche vorsten genoegzaam allen van meening, dat men Luther — die zich op den Paus beroepen had, maar niet naar Rome wilde trekken en zich evenmin aan des Pausen legaat Aléandro stoorde — des noods met geweld naar Rome voeren moest; maar door een gesprek van Erasmus met Frederik kwamen de vorsten, zooals Spalatin verhaalt, tot besluit om Luther volkomen vrij te laten. Intusschen protesteerde Erasmus uit al zijne magt tegen de beschuldiging, die hier en daar veld won, dat zijne zaak dezelfde als die van Luther was. Hij zelf, zoo schreef Erasmus in 1520 aan Leo X, en Reuchlin verdedigden de zaak der schoone letteren en hadden met Luther of de zijnen niets gemeens. En inderdaad het schijnt, dat hij hier volkomen waarheid sprak. De herleving der letteren, de renaissance op literair gebied, te bevorderen, beschouwde hij als zijne zaak, als het doel van zijn leven. Daarvoor heeft hij tot aan zijn dood met onbegrijpelijken ijver gearbeid. De strijd van en tegen Luther was hem een doorn in het oog, omdat die strijd schadelijk was voor den bloei der letteren. Het is, alsof bij Erasmus de kamp om de geopenbaarde waarheid moest achterstaan bij den strijd voor de letteren; dat hij dikwijls meer neigde tot sommige Reformatoren en met Melanchthon, b. v., zoolang vriendschap onderhield, vindt misschien zijne verklaring hierin, dat hij bij sommigen hunner meer ijver voor de renaissance der letteren meende aan te treffen dan bij velen hunner bestrijders, en wie weet, hoe Erasmus

zou geëindigd zijn, als Luther even groot stylist als Reformator ware geweest.

Maar wij zijn geheel van 's mans levensgeschiedenis afgedwaald.

Nadat Erasmus te Basel gedurende acht maanden onafgebroken gearbeid had, toog hij voor eenigen tijd naar zijn vaderland. Bij de afmattende bezigheid, die hij dagelijks in de drukkerij van Froben met de vergelijking van handschriften en de verbetering zijner eigene werken verrigten moest, had hij tijd gevonden om een nieuw werk te schrijven, over de opvoeding van den Christelijken vorst, Institutio principis Christiani. Hij droeg dien arbeid aan prins Karel op, die spoedig als Karel V over een groot deel van Europa regeren zou. Dit boek bewerkte Erasmus in hetzelfde jaar, waarin Machiavelli zijn berucht werk Il Principe schreef [1]); maar onze Rotterdammer volgde goede, Christelijke beginselen; het boek bragt hem bij de mannen der politiek in aanzien, en zelfs werd hij door Maximiliaan tot raadsheer van het Rijk benoemd. In deze hoedanigheid, woonde hij te Keulen en later te Worms den rijksdag bij. Voor hij naar Basel terugkeerde, bezocht hij zijne goede vrienden in Engeland.

Gedurende zijn tweede verblijf in Zwitserland werkte hij niet minder dan de eerste maal. Hij voltooide er zijne vertaling van het Nieuwe Testament en zijne uitgave van Hieronymus. Het eerste werk droeg Erasmus op aan Paus Leo X, van wien hij een zeer vleijend antwoord ontving. Deze arbeid [2]), ofschoon zeer gebrekkig,

1) Machiavelli schreef in 1514, maar eerst na zijn dood, in 1532, werd het uitgegeven.

2) Zijne eerste uitgave was niet veel meer dan eene vertaling. Later heeft hij achtereenvolgens verschillende stukken van het N. Testament met *annotationes* uitgegeven.

was het begin eener nieuwe rigting in de studie der H. Schrift. Wat Reuchlin had gedaan voor het Oude Testament, deed Erasmus voor het Nieuwe. Beiden namelijk begonnen de grammaticale kritiek op de verklaring der H. Schrift toe te passen, en wel zoo, dat alleen de grondtext geraadpleegd werd; daardoor moest allengs het geschreven woord van God buiten de traditie en buiten het gezag der Kerk gebragt worden. Men kan dus moeijelijk toegeven, dat Erasmus' arbeid voor de studie der H. Schrift van groot nut is geweest.

Meer verdiensten heeft in ons oog zijn groote arbeid voor het uitgeven der Kerkvaders, die hij deels uit het grieksch vertaalde en deels in betere lezing uitgaf. In de dagen van Erasmus, toen de boekdrukkunst nog niet lang bestond, waren vele gedenkstukken der Christelijke oudheid nog niet door den druk verspreid. Men vond in alle kloosters en abdijen en in menige bijzondere bibliotheek afschriften van de werken der Kerkvaders, maar de text dier Vaders had door het menigvuldig overschrijven zeer veel geleden. Erasmus nu was een dergenen, die in het begin der XV^{de} eeuw met behulp der gebroeders Ammerbach en anderen, veel tot de verbeterde uitgave der Vaders heeft bijgedragen.

De werken van Hieronymus waren de eerste bijdrage van dien aard. Reeds in 1499 hield hij zich met dien arbeid bezig, die eerst in 1516 verscheen. Drie jaren later gaf hij de werken van den H. Cyprianus uit, waarvan hij twee zeer oude handschriften in de abdij van Gemblours gevonden had. Bijna gelijktijdig bezorgde hij de uitgave van den H. Hilarius.

Dienzelfden arbeid heeft Erasmus voortgezet tot aan zijn dood: om nog slechts enkelen te noemen, in 1526 verschenen door zijne zorg de werken van den H. Irenaeus, iets

later die van Ambrosius, en eindelijk ook sommige werken van Augustinus; hij vertaalde de geschriften van Athanasius, een gedeelte van Joannes Chrysostomus, van Gregorius van Nazianze en van Basilius; al moet men dan ook aannemen, dat Erasmus, bij al die uitgaven, waarbij verschillende handschriften moesten geraadpleegd worden, veel hulp had van andere geleerden, men zal toch bij het hooren van die namen een zeer gunstig denkbeeld kunnen maken van zijne werkzaamheid.

Ongetwijfeld heeft Erasmus hiermede veel nut gesticht. Zijne uitgaven waren stellig vol onnaauwkeurigheden; wij willen gaarne aannemen, wat de Benediktijnen, die honderd jaren later hunne uitgave begonnen, van hem zeiden, dat de literator in zijnen Ambrosius, b. v., meer zijne eigene conjecturen dan zijne handschriften geraadpleegd had; doch hoe het zij, hij was de eerste op dien weg, en de studie der Kerkvaders, die in de XV^{de} eeuw door de eenzijdige ontwikkeling der Scholastiek, niet genoeg werd beoefend, begon weder te bloeijen, toen hunne geschriften onder de vlag van den beroemden Erasmus de wereld werden ingezonden.

Naarmate de werken van Erasmus meer bekend werden, ontstond er ook onder de beschermers der wetenschappen meer naijver en zucht, om dien gevierden man aan zich te verbinden. Reeds in 1517 deed Frans I eene ernstige poging om Erasmus aan het collegie van geleerden te plaatsen, dat hij te Parijs had opgerigt. De Koning bood hem eene rijke belooning aan; maar zoodra dit aan den ijverzuchtigen Hendrik VIII bekend werd, deed deze aan Erasmus hetzelfde voorstel, zoo hij zich voor goed in Engeland wilde vestigen. De geleerde bedankte beide Vorsten in zeer hoffelijke woorden en wees den franschen Vorst op andere uitstekende mannen, die hij in zijn eigen rijk vinden kon; ook beriep hij zich op zijne

zwakke gezondheid; maar de ware reden zijner weigering bestond in zijne buitengemeen groote zucht naar vrijheid. Toen hij een paar jaren later door den Kardinaal Ximenes dringend werd uitgenoodigd, om zich aan de universiteit van Alcala, waarvoor die groote Kardinaal zooveel gedaan had, te vestigen, gaf hij een meer ondeugend antwoord: hij betwijfelde, zoo schreef hij, zijne eigene orthodoxie, en vreesde daarom de Dominicanen der Inquisitie, die in Spanje zooveel magt hadden.

Inderdaad werd Erasmus in dit tijdvak van zijn leven, vooral in 1519 en volgende, verdacht door bijna alle theologen, die strijd voerden tegen de nieuwe leer. Werd hij in alle landen door vorsten en bisschoppen gezocht, hij vond niet minder overal geleerde en heftige bestrijders. Lee in Engeland, Lefêbre en Budaeus in Frankrijk, Stunica in Spanje, Scaliger in Italië, en niet het minst Dorpius van Leuven, traden beurtelings tegen hem in het strijdperk, en er waren, vooral in de Nederlanden, vele geestelijken, die op den preekstoel openlijk den naam van Erasmus met dien van Luther verbonden.

De aanleiding hiertoe was niet alleen te zoeken in de reden, die wij boven reeds aangaven. In die dagen, zelfs reeds voordat Luther openlijk als Hervormer optrad, werden telkens in Duitschland kleine, anonyme geschriften verspreid, die den opstand tegen de Kerk predikten, en die, omdat zij in goed latijn geschreven waren, door de faam aan Erasmus werden toegeschreven. Zoo verschenen, b. v., de Dialoog van Julius II, iets later de Brieven van onbekende mannen [1]) en anderen. Erasmus verzette zich uit al zijne magt tegen dergelijke verdenking, maar, zooals het altijd gaat, de laster vond gretige ooren.

---

1) Van deze heeft later Ulrich von Hutten het vaderschap aanvaard.

Nog meer werd in het oog van velen Erasmus verdacht, omdat hij niet openlijk de zaak van Luther wilde bestrijden. Reeds Leo X had hem daartoe dringend aangemaand, maar te vergeefs. Toen, na den dood van dezen, Adriaan van Utrecht tot Paus was gekozen, schreef hij uit Spanje, nog voor zijn vertrek naar Rome, eene uitnoodiging aan Erasmus, om spoedig naar Rome te komen en tegen Luther te schrijven; opmerkelijk zijn de woorden, die Adriaan VI tot hem rigtte [1]): Ik geloof dat gij met de hulp van God het in uwe magt hebt om een groot gedeelte van hen, die door Luther misleid zijn, op den regten weg terug te brengen, en om hen, die nog niet zijn afgevallen, standvastig te doen blijven.

En toch bleef de ijverige Erasmus hier werkeloos; hij beriep zich op zijn gebrek aan kennis der theologie en vooral op zijn tegenzin in dien strijd. Zonderling, zoo dikwijls zijne eigene eer door zijne bestrijders werd aangevallen, had hij altijd lust en tijd om zich te verdedigen, maar nu het de eer, ja, het geloof der Kerk gold, onttrok hij zich aan den strijd. Geen wonder, dat zijne vijanden hem van verstandhouding met Luther beschuldigden, en was Erasmus altijd op dezen weg voortgegaan, dan zou het moeijelijk wezen om hem van die blaam te zuiveren. Maar Erasmus liet zich eindelijk overhalen door den Hertog van Saxen en vooral door zijn vriend Louis Vivés; hij zette zich aan den arbeid om een boek te schrijven tegen Luther; en toen hij tot dien strijd besloten was, bewees hij een diep inzigt te hebben in de zaak der Reformatie; immers hij schreef eene verhandeling, waarin hij tegen Luther 's menschen vrijen wil verdedigde [2]).

1) *Editio Froben*, *Epistolarum liber* XXIII, pag. 865.

2) *Dissertatio de libero arbitrio.*

Dit boek, hetwelk hij in 1523 uitgaf, is in ons oog voldoende om Erasmus te zuiveren van de blaam, alsof hij in het geheim met Luther en de zijnen heulde tegen het geloof en het gezag der Kerk; dat Luther zelf het in dien geest beschouwde, blijkt uit het heftig antwoord, hetwelk die hartstogtelijke man er op liet volgen, onder dezen titel: Over den slaafschen wil. Het schijnt, dat Luther al zijne woede verzameld had om Erasmus te verpletteren, waarschijnlijk om den grooten invloed, dien de naam van onzen geleerde in Europa had.

Maar had Erasmus niet meer kunnen doen voor het geloof, waaraan hij getrouw bleef? Ongetwijfeld: had hij zijne scherpe pen, en de fijne satyre, die hij tegen zijne persoonlijke vijanden zoo meesterlijk wist te hanteren, tegen de vijanden der Kerk gebruikt, had hij in navolging van Luther en andere Reformatoren in de volkstaal geschreven, wie weet, welk geducht bolwerk hij tegen de Hervorming ware geworden. Dit evenwel kan men ter zijner verschooning aanvoeren, dat hij zich tot een dergelijken strijd niet geroepen achtte. Hij stelde zich tot hoofddoel van zijn leven om den bloei, de renaissance der schoone letteren te bevorderen en om eene hervorming in de beoefening der wetenschappen te brengen; aan dat doel heeft hij gearbeid tot aan zijn dood, en men kan niet zeggen, dat zijn arbeid onvruchtbaar was.

In deze schets hebben wij reeds verschillende werken genoemd, die Erasmus vervaardigde om de herleving der schoone letteren te bevorderen; wij zouden hier nog verschillende andere geschriften van dien aard kunnen aangeven, maar wijzen liever op eene stichting, die voor de toekomst der letteren van meer belang was, en die door zijn invloed tot stand kwam, namelijk het Collegie voor de drie talen te Leuven.

Nog in de dagen van Erasmus werd de grieksche taal weinig, en de hebreeuwsche nog minder beoefend, terwijl het latijn door de meesten op erbarmelijke wijze geschreven werd. Een der vrienden van onzen literator, Hieronymus Buslidius, die te Leuven overleed, vermaakte zijn geheel vermogen aan de universiteit, onder voorwaarde, dat daarmede de taalstudie zou bevorderd worden. Zoo kwam met behulp en onder den invloed van Erasmus dat Collegie tot stand; hij wees de eerste professoren aan, stelde voortdurend het levendigste belang in die stichting, waarvoor hij van aanzienlijke en rijke vrienden dikwijls groote geschenken verkreeg. Spoedig werd het voorbeeld van Leuven in Engeland en Frankrijk nagevolgd, en daardoor veel meer dan door zijne geschriften heeft Erasmus bij zijne tijdgenooten de taalstudie bevorderd en den smaak voor een goed en zuiver latijn hersteld.

Daarbij had Erasmus genoeg gezond verstand om niet te vervallen in dezelfde dwaasheid, waartoe sommigen zijner voorgangers, vooral in Italië, gekomen waren. Deze namelijk hadden de invoering van het classieke latijn zoo streng doorgezet, dat zij geen woord, geene constructie zouden gebezigd hebben, die niet bij Cicero of Livius gevonden werd. Zelfs voor de Christelijke waarheden gebruikten zij de uitdrukkingen der heidenen. Om zijne tijdgenooten daartegen te waarschuwen, schreef hij in 1528 zijnen beroemden Ciceronianus, een geestige dialoog, waarin hij de dwaasheid dier slaafsche navolging scherp geeselde.

Met den titel van dit geschrift raken wij een kant aan van 's mans karakter, die het meest bekend, maar, zoo het ons voorkomt, het minst verklaarbaar is. Erasmus, die ernstige geleerde, die zich zooveel met de studie der H. Schrift en der Kerkvaders bezig hield, die op de geheele rigting der godgeleerde studieën zulk een invloed

zocht uit te oefenen, die zijn leven wijdde aan de renaissance der schoone letteren, was, naar het schijnt, in de eerste plaats een geestig spotter, althans de satyren, die hij geschreven heeft behooren tot de beste voortbrengselen zijner pen. Reeds noemden wij zijn Ciceronianus; maar vooral hebben wij hier te denken aan zijn Laus stultitiae, lof der dwaasheid — een boek, dat bij zijn leven tien verschillende uitgaven zag — en niet minder aan zijne Colloquia en andere kleinere geschriften, waarin hij dikwijls met al te groote vrijheid, alles en allen hekelde, en waardoor hij zich in alle landen van Europa verschillende vijanden berokkende. Men moet bekennen, dat Erasmus in die geschriften niet altijd binnen de grenzen der Christelijke betamelijkheid gebleven is, en dat hij soms aan den geest zijner bedorven eeuw geofferd heeft, maar altijd toont hij zich vol geest en humor, zoodat hij als satyricus niet bij Pascal of Voltaire behoeft achter te staan.

Maar meer nog dan in zijne hekelschriften munt Erasmus uit in zijne brieven, vooral in de meer gemeenzame, die hij aan zijne talrijke vrienden schreef; daar toont zich de juistheid, de levendigheid en de natuurlijke bevalligheid van zijn geest, daar vindt men een gemakkelijken stijl, die zich rigt naar het onderwerp, dat hij behandelt, en naar de personen, tot wie hij spreekt, zoodat wij ons best kunnen begrijpen, waarom zijne tijdgenooten er op verzot waren om een brief van zijne hand te ontvangen.

Wat van Erasmus wel het minst bekend is, zijn de verschillende ascetische werken, die hij schreef [1]). Zij zijn in den regel niet groot van omvang, en sommigen zijn

1) In de Baselsche uitgave der werken van Erasmus vormen zij het vijfde deel, te zamen een folio-band van bijna 1200 pagina's. Het zijn veertig verschillende werken. Daaronder vindt men ook eene nieuwe Mis, ter eere van de Allerheiligste Maagd, met eene preek.

voor een bepaalde persoon geschreven. Gedurende het leven van Erasmus waren zij zeer getrokken, en werden zij in verschillende talen overgezet. De H. Ignatius gebruikte ze eenigen tijd, maar toen hij bemerkte, dat zijne godsvrucht verkoelde, las hij ze niet meer en verbood er de lezing van aan zijne volgelingen. Hetzelfde deden de Carthuizers, zoodat men niet kan zeggen, dat Erasmus zich met dien arbeid veel naam verworven of veel goeds gesticht heeft.

Niettemin bleef hij tot aan zijn dood bij alle bisschoppen en bij de verschillende Pausen in hoog aanzien. Toen Paulus III in 1534 op den Stoel van Petrus kwam en zich dadelijk aan den arbeid zette om eene algemeene kerkvergadering bijeen te roepen, wilde hij Erasmus tot kardinaal verheffen, opdat de geleerde in die hooge waardigheid in het concilie zitten zou. Dat aanbod werd hem door een brief des Pausen op de meest vleijende wijze gedaan; maar ook hiervoor bedankte Erasmus op grond van zijne slechte gezondheid, en toen ten minste met volle waarheid. Immers hij, die van jongs af aan geen sterk gestel had en zijne weinige krachten door overspannende arbeid nog had afgebroken, leed sedert vele jaren aan het graveel, dat hem voortdurend pijn en nu en dan ondragelijke smarten veroorzaakte. In de laatste jaren werd het paardrijden hem onmogelijk, en moest hij in een rijtuig [1]), zich van Freiburg naar Basel laten vervoeren.

Sedert April 1529 had hij zijn verblijf te Freiburg in Breisgau gevestigd, omdat die plaats, gelijk hij voorgaf, beter was voor zijne gezondheid, maar waarschijnlijk ook omdat de Reformatie te Basel de overhand verkreeg, en hij liever te Freiburg woonde, waar de regering en het

1) Hetgeen in dien tijd alleen door vrouwen gebruikt werd.

volk trouw bleef aan het Katholieke geloof. Daar was hij toch altijd in de nabijheid van Basel, waar zijne tegenwoordigheid voor de uitgave zijner werken telkens noodig was.

In 1533 ondernam Erasmus nog een laatste reis naar het vaderland, vooral op aandrang van Maria van Bourgondië, de vroegere koningin van Hongarijë, die hem 300 gulden reisgeld zond. Hij werd die laatste maal buitengewoon eervol ontvangen, en de Staten van Holland schonken hem, als een nationale gift, de som van driehonderd gulden tot jaarlijksch inkomen.

Hij bleef tot aan zijn dood even werkzaam en onvermoeid. In Augustus 1535 liet hij zich nogmaals naar Basel voeren, om zijn laatste werk: Ecclesiastes sive concionator evangelicus, ter pers te leggen. In zijn Lof der dwaasheid en in andere hekelschriften had Erasmus de wijze van preeken, die in zijn tijd door vele priesters en monniken gevolgd werd, deerlijk gegeeseld; in het laatste boek, dat hij schreef, en dat van grooten omvang is [1]), geeft hij eene geregelde verhandeling over het zamenstellen en voordragen van preeken, eene studie, die door zijn jongsten biograaf zeer geroemd wordt, en waarom deze Erasmus een leermeester van Bossuet en Fénelon noemt.

Eindelijk, op den 12de Julij 1536, maakte de dood een einde aan zijne smarten en aan zijn onrustig leven. Hij stierf te Basel in zeer godsdienstige stemming en onder het aanroepen van Jesus en zijne Gezegende Moeder. Zijne bezittingen vermaakte hij bij testament aan de armen, aan behoeftige studenten en aan jonge dochters, die geen bruidschat hadden.

In de kathedraal te Basel, waar Erasmus begraven werd,

---

1) Bijna 300 bladzijden in folio.

hebben zijne vrienden een gedenkteeken voor hem opgerigt, dat nog aan alle bezoekers dier schoone kerk met zekeren trots wordt getoond. Froben, die zoo bijzonder veel aan Erasmus te danken had, stichtte een ander monument voor hem. In 1540 namelijk leverde deze eene schoone uitgave van al de werken van Erasmus in negen folio-banden [1]), een monument, dat zeker op vele groote bibliotheken gevonden, maar sedert meer dan tweehonderd jaren weinig benuttigd wordt.

En hiermede eindigen wij onzen korte en zeer onvolledige schets aan Erasmus, die eenmaal gansch Europa met den roem van zijnen naam heeft vervuld. Zal de lezer dezer bladzijden een gunstig of ongunstig denkbeeld van hem ontvangen hebben? Hij had als mensch vele en groote gebreken, vooral weinig standvastigheid van karakter en veel eigenliefde, en diezelfde gebreken vindt men, naar het ons voorkomt, overal in zijne werken terug. Was hij enkel literator gebleven, hij had zich waarschijnlijk een meer duurzamen roem verworven; maar Erasmus wilde alles behandelen en alles hervormen; men moet echter niet vergeten, dat vooral de geleerde den invloed van zijn tijd ondervindt.

Gelukkig voor hem, dat zijn geloof van dien invloed vrij bleef; want wat hij ook deed of schreef, altijd bleef hij getrouw aan de woorden, die hij in 1520 aan Franciscus Chirechatto, den secretaris des Pausen, schreef, en die op het voetstuk van zijn standbeeld moesten staan:

Nunquam ero neque magister erroris, neque dux tumultus.

W. J. VAN CAMPEN.

1) Een goed en volledig exemplaar daarvan bevindt zich op de parochiale bibliotheek te Buitenveldert en is afkomstig van Pastoor Nanning

SANCTISSIMI IN CHRISTO PATRIS ET DOMINI
NOSTRI DOMINI

PII

DIVINA PROVIDENTIA

PAPAE IX

CONSTITUTIO SUPER VICARIIS CAPITULARIBUS, NEC NON ELECTIS ET NOMINATIS AD SEDES EPISCOPALES VACANTES.

PIUS EPISCOPUS

Servus servorum Dei

AD PERPETUAM REI MEMORIAM.

Romanus Pontifex, pro munere sibi divinitus collato regendi ac gubernandi universam Christi Ecclesiam, non solum SS. Canonum observantiam urgere, sed etiam illorum certum et authenticum sensum declarare satagit, si quando quidpiam dubitationis in aliquo occurrat, ne diversis interpretationibus materia præbeatur, atque inde ecclesiasticæ disciplinæ unitas rumpatur, cum magno ecclesiastici regiminis detrimento.

Sane juxta antiquam Ecclesiæ disciplinam, sede episcopali vacante, dioecesis administratio ad Capitulum cathedralis Ecclesiæ devolvitur; quod olim per se ipsum diœcesim toto tempore, quo sedes vacabat, administrare poterat, vel uni, aut pluribus diœcesim administrandam committere, libera eidem relicta potestate deputatos eligendi, eisque delegatam jurisdictionem, sive quoad usum, sive quoad tempus arctandi, et constringendi.

At vero Concilii Tridentini Patres animadvertentes gravis-

sima, quae passim oriebantur incommoda ex administratione viduatæ ecclesiæ cœtui personarum diversi fere ingenii concredita, ad ea vitanda sapienter decreverunt: ut „Capitulum, sede va- „cante, officialem seu vicarium, infra octo dies post mortem „Episcopi, constituere, vel existentem confirmare omnino tene- „atur, qui saltem in jure canonico sit doctor, vel licentiatus, „vel alias quantum fieri poterit idoneus. Si secus factum fuerit, „ad Metropolitanum deputatio hujusmodi devolvatur, et si Ec- „clesia ipsa Metropolitana fuerit, aut exempta, Capitulumque, „ut præfertur, negligens fuerit, tunc antiquior Episcopus ex „suffraganeis in Metropolitana, et propinquior Episcopus in „exempta, vicarium possit constituere." [1])

Hujusmodi vero decretum varie interpretati sunt privati canonicarum rerum scriptores. Quidam enim censuerunt posse Capitulum in constituendo vicario aliquam jurisdictionis partem sibi reservare; alii putaverunt fas esse Capitulo ad certum tempus vicarium deputare; nec defuerunt qui arbitrati sunt, licere Capitulo vicarium pro arbitrio removere, et alium substituere.

Recensitæ scriptorum sententiæ a nonnullis Capitulis libenter exceptæ sunt: quo factum est, ut in hac re tam magni momenti disciplinæ uniformitas deficeret, et Tridentinum decretum optatum finem plene non attingeret. Quamvis autem SS. Urbis Congregationes has sententias, suis responsis in casibus occurrentibus, pluries reprobaverint, ita ut ex earum responsis manifeste appareat, quæ fuerit mens Patrum Tridentinorum in edendo decreto superius relato; attamen cum nondum omnia ubique ad eam mentem exigi videamus, ad submovendam prorsus quamlibet dubitationis causam vel obtentum, iisdem responsis et declarationibus Apostolicæ auctoritatis robur adjiciendum censemus. Quocirca, motu proprio, ac certa scientia, et matura deliberatione Nostris deque Apostolicæ Potestatis plenitudine declaramus et decernimus: totam ordinariam Episcopi jurisdictionem, quae vacua sede Episcopali ad Capitulum venerat, ad

1) Sess. 24, cap. 16 de Reform.

vicarium ab ipso rite constitutum omnino transire; nec ullam hujus jurisdictionis partem posse Capitulum sibi reservare, neque posse ad certum et definitum tempus vicarium constituere multoque minus removere, sed eum in officio permanere quousque novus Episcopus Litteras Apostolicas de collato sibi Episcopatu Capitulo, juxta Bonifacii VIII Prædecessoris Nostri constitutionem [1]), vel Capitulo deficiente, ei exhibuerit qui, ad normam SS. Canonum, vel ex speciali S. Sedis dispositione, vacantem diœcesim administrat, vel ejusdem administratorem, seu vicarium deputat.

Quamobrem pro nullis habendæ sunt limitationes, seu quoad jurisdictionem, seu quoad tempus adjectæ a Capitulo electioni vicarii capitularis, qui idcirco, iis non obstantibus, officium semel sibi rite collatum, toto tempore, quo sedes Episcopalis vacua fuerit, totamque ordinariam jurisdictionem Episcopalem libere et valide exercere perget, donec novus Episcopus Apostolicas canonicæ suæ institutionis Litteras, ut diximus, exhibeat.

Hac autem occasione declaramus etiam, et decernimus ea, quæ a Gregorio X Decessore Nostro in concilio Lugdunensi secundo de electis a Capitulis constituta sunt [2]), comprehendere etiam nominatos, et præsentatos a supremis publicarum rerum moderatoribus, sive imperatores sint, sive reges, sive duces, vel præsides, et quomodocumque nuncupantur, qui ex S. Sedis concessione, seu privilegio jure gaudeut nominandi et praesentandi ad sedes Episcopales in suis respectivis ditiouibus vacantes, abolentes idcirco, cassantes, et penitus annullantes usum, seu potius abusum sub quovis titulo, vel prætenso et asserto privilegio, quæsito colore, et quacumque causa, licet speciali et expressa mentione digna, in quibusdam regnis seu regionibus præsertim longinquis invectum, quo Capitulum Ecclesiæ cathedralis vacantis obsequeus invitationi seu mandato, licet verbis deprecatoriis concepto, supremæ civilis potestatis concedere et transferre præsumit, ac de facto concedit et transfert

1) Extravag. *Injunctæ*, de Electione inter comm.

2) Cap. *Avaritiae*, de Electione, in 6°.

in nominatum et praesentatum ad eamdem Ecclesiam illius curam regimen et administrationem, eamque nominatus et praesentatus sub nomine provisoris, vicarii generalis, aliove nomine gerendam suscipit ante exhibitionem Litterarum Apostolicarum, uti superius dictum est, de more faciendam, remoto proinde vicario capitulari, qui ex juris dispositione toto tempore vacationis Ecclesiae eam administrare, ac regere debet. Confirmantes autem alia etiam Decessorum Nostrorum, et præsertim sa. me. Pii VII decreta et dispositiones, declaramus et decernimus, ut si interea vicarius capitularis decesserit, aut sponte sua muneri renuntiaverit, aut ex alia causa officium ipsum legitime vacaverit, tunc Capitulum, vel Capitulo deficiente, qui potestatem habet deputandi vacantis Ecclesiæ administratorem, seu vicarium. novum quidem vicarium, vel administratorem eligat, nunquam vero electum in Episcopum a Capitulis, aut a laica potestate nominatum seu præsentatum ad dictam Ecclesiam vacantem, cujus electionem ac deputationem, si eam Capitulum, vel alius, uti supra, peragere præsumpserit, cassamus, annullamus, et omnino irritam declaramus.

Confidimus autem dignitates, et canonicos cathedralium Ecclesiarum vacantium, ac illos qui, deficientibus Capitulis, vicarios deputant, aut vacantes Ecclesias legitime administrant, plene exequuturos quæ hisce Nostris Litteris declarata et decreta sunt; ubi vero, quod Deus avertat, ea exequi detrectaverint, ac concedere et transferre in nominatum et præsentatum ad eamdem Ecclesiam ejus curam, regimen et administrationem sub quovis titulo, nomine, quaesito colore ausi fuerint, praeter nullitatem jam decretam praedictae concessionis et translationis, praefatos canonicos ac dignitates excommunicationis majoris, nec non privationis fructuum ecclesiasticorum beneficiorum quorumcumque, aliorumque reddituum ecclesiasticorum per eos respective obtentorum, similiter eo ipso incurrendis pœnis innodamus, et innodatos fore decernimus, et declaramus, ipsarumque pœnarum absolutionem seu relaxationem nobis et Romano Pontifici pro tempore existenti dumtaxat specialiter reservamus.

In easdem pœnas pariter reservatas ipso facto incurrunt no-

minati, et præsentati ad vacantes Ecclesias, qui earum curam, regimen et administrationem suscipere audent ex concessione, et translatione a dignitatibus et canonicis aliisque, de quibus supra, in eos peractam, nec non ii qui in præmissis paruerint, vel auxilium, aut favorem praestiterint, cujusque status, conditionis, præminentiæ, et dignitatis fuerint.

Præterea nominatos et præsentatos jure, quod eis per nominationem et præsentationem forte quæsitum fuerit, decernimus eo ipso privatos.

Si vero aliqui ex prædictis Episcopali charactere sint insigniti, in pœnam suspensionis ab exercitio Pontificalium, et interdicti ab ingressu ecclesiæ ipso facto, absque ulla declaratione, incidunt, S. Sedi pariter reservatam.

Insuper quæcumque a sic nominatis et præsentatis in administrationem vacantium Ecclesiarum intrusis fiant, mandentur, decernantur et ordinentur, cum omnibus et singulis inde quovis modo sequutis et quomodocumque sequuturis omnino nulla, invalida, inania, irrita, et a non habentibus potestatem damnabiliter attentata, et de facto præsumpta, nulliusque valoris, momenti et efficaciæ esse, et perpetuo fore tenore præsentium declaramus et decernimus, illaque damnamus et reprobamus.

Hæc volumus, statuimus, ac mandamus, decernentes has Nostras Litteras, et omnia in eis contenta nullo unquam tempore a nemine cujusque conditionis, et dignitatis, etiam imperialis et regiæ, sub quovis titulo, quæsito colore, ac prætenso et asserto privilegio, quod si forte sit, cassamus et annullamus, infringi, impugnari, vel in controversiam revocari posse, sed semper firmas et efficaces existere et fore, suosque plenarios et integros effectus semper sortiri et obtinere debere. Non obstantibus Apostolicis generalibus vel specialibus constitutionibus et ordinationibus, ac Nostris et Cancellariæ Apostolicæ regulis, præsertim „de jure quæsito non tollendo", cæterisque etiam speciali mentione dignis contrariis quibuscumque.

Volumus autem, ut facta harum Litterarum publicatione per affixionem transumptorum ad valvas Basilicarum Urbis, omnes

ubique fideles, ad quos spectat, qui quomodocumque noverint eas, prout dictum est, Romæ fuisse promulgatas, ad earum exequutionem perinde obstringantur, ac si personaliter singulis notificatæ fuissent.

Volumus pariter, ut earumdem præsentium Litterarum transumptis, seu exemplis etiam, impressis manu tamen alicujus notarii publici subscriptis, et sigillo personæ in ecclesiastica dignitate constitutæ munitis, eadem prorsus fides, ubique locorum habeatur, quæ haberetur ipsis præsentibus, si forent exhibitæ, vel ostensæ.

Nulli ergo omnino hominum liceat paginam hanc Nostrarum declarationis, decisionis, annullationis, irritationis, statuti, praecepti, mandati et voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis vero hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei, et Beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Pomae, apud Sanctum Petrum, anno Incarnationis Dominicae millesimo octingentesimo septuagesimo tertio, quinto Kalendas Septembris, Pontificatus Nostri anno vigesimo octavo.

F. Card. Asquinius.

G. Gori, Subdatarius.

Visa

De Curia J. De Aquila e Vicecomitibus.

Loco † Plumbi. I. Cugnonius.

VERSCHEIDENHEID.

Challoner's overwegingen. [1])

Men kent den bisschop Dr. Richard Challoner, niet slechts als een ook door Protestanten hooggewaardeerd Apostolisch-Vikaris, die Londen's Katholieken in een tijd van verdrukking († 1781) met ijver en voorzigtigheid bestuurde, maar ook als een vruchtbaar, degelijk en zeer gezocht schrijver. De heer H. Raëskin heeft onzen Katholieken eene goede dienst gedaan door een der godsdienstige geschriften van den engelschen bisschop, namelijk de Overwegingen over de groote waarheden van het Christelijk geloof, in vloeijend Hollandsch over te brengen. Het boekje bevat eenendertig overwegingen over: de bestemming van den mensch, de weldaden Gods, de ijdelheid der wereld, de vier uitersten, de doodzonde, de alomtegenwoordigheid Gods en het lijden des Heeren. Het is geschikt voor leeken zoowel als voor geestelijken. De overwegingen zijn kort, maar zaakrijk, en de geleerde Challoner heeft zich meer toegelegd om het verstand te overtuigen dan om het gevoel op te wekken, zonder evenwel dit laatste, voor eene overweging volstrekt noodige moment te verwaarloozen. Hij geeft doorgaans een overvloed van gedachten aan, die geschikt zijn om door den lezer gemakkelijk ontwikkeld en op eigen leven en zielstoestand toegepast te worden. Mogen velen dezen bundel ter hand nemen; moge de zoo noodzakelijke oefening van het inwendig gebed ook hierdoor al meer en meer verspreid worden!

H. J. J. P.

1) *Denk er wel aan of Overwegingen over de groote waarheden van het Christelijk geloof voor iederen dag van de maand. Naar het engelsch van R. Challoner, door* H. Raëskin. Leiden, J. W. van Leeuwen. 1873.

DE STRIJD TEGEN HET VATICAANSCH CONCILIE.

..... Onderstaand opstel, geschreven in de dagen zelven, toen de daarin vermelde en gekarakteriseerde feiten plaats grepen, is om redenen voor den lezer van geene waarde tot heden onuitgegeven blijven liggen. Daar evenwel de daarin neergelegde gevolgtrekkingen op ontzettend duidelijke wijze door de later ontstane gebeurtenissen bevestigd zijn en — zooals de hedendaagsche geschiedenis voortloopt — telken dag nieuwe bevestiging erlangen, achtte schrijver het thans nog van eenig belang daarvan de uitgave te bezorgen, en alzoo in het licht te geven (slechts gaf hij hier en daar aan de gedachte eenige uitbreiding, doch liet de conclusiën onaangeroerd) wat hij zoo voor de toekomst als voor 't verledene meende verstaan te hebben in de eerste galmen, die van vijandelijke zijde tegen het groote Dogma der Vaticaansche Kerkvergadering zijn opgegaan. Dat sedert veel is geschied, en de dingen in dezen tijd van stoom een verbazend harden loop hebben aangenomen, belet niet te zien, dat al hetgeen geschiedt eenzelfde karakter draagt, nl. dat van bestrijding der pauselijke onfeilbaarheid, eene bestrijding, die in het laatste gedeelte van dit opstel, naar den aard, dien ze thans heeft aangenomen, reeds met haar waren naam genoemd, en ook (waarvan we ons zeker overtuigd houden) naar

haar eenig mogelijken afloop geteekend is; terwijl in het eerste gedeelte o. a. de motieven worden ontwikkeld, waarop wij dit ons oordeel gegrond hebben. Met deze opmerkingen meenen we nu al gezegd te hebben, wat ons ter inleiding van „De strijd tegen het Vaticaansch Concilie" noodig scheen.

I.

De Oostenrijksche Staatsminister von Beust ziet, nu de dogmatiesche uitspraak der pauselijke onfeilbaarheid gevallen is, een wezenlijke verandering in den persoon des Pausen, eene verandering zoo wezenlijk als die gevorderd wordt en genoegzaam is om een plegtig aangegaan verbond met dezen, als niet meer houdbaar, op te zeggen. En zoo wij ons niet vergissen, zijn te Neurenberg duitsche professoren bijeen om de quaestie te bespreken, in hoever er een wezenlijke verandering in de kerkleer ontstaan is; eene verandering wederom zoo wezenlijk als die genoegzaam hun verzet tegen het nieuwé Dogma zou moeten regtvaardigen. De Protestantsche Heer von Beust en de Katholieke Heeren te Neurenberg merken alzoo ieder op hunne wijze eene verandering op, die, niet strookende met hunne denkwijze en belangen, hen noodzaakt daartegen in verzet te komen.

Heeft er dan werkelijk zulk eene verandering in den persoon des Pausen plaats gehad? is er verandering van zulk een aard gekomen in de kerkleer? Zietdaar vragen, welke men doen kan of die men geregtigd is achterwege te laten al naar men gezind is, of beter gezegd, al naar men vijandige gevoelens tegen de Katholieke Kerk koestert, of als geloovig kind haar als de Moeder en Leermeesteresse der waarheid huldigen wil. Ofschoon wij door Gods genade behooren tot deze laatste soort, en hier ook hoofd-

zakelijk tot dezulken zullen spreken, is het misschien niet overbodig, ja, kan het welligt noodig zijn deze vragen eens in behandeling te nemen.

Vele Katholieken toch, wier geloof niet vast genoeg of wier kennis des geloofs niet genoeg ontwikkeld is, kunnen in navolging van de vijanden van Gods Kerk zich zulke vragen stellen, zonder aanstonds bij magte te zijn ze voor zich op bevredigende wijze op te lossen. Wij willen hun dan daarin behulpzaam wezen; en daar ook wij onze vragen hebben, waarop tegelijkertijd het antwoord dient gegeven te worden, zullen we de zaak eenigzins breeder en algemeener opvatten, en daarom luidens onzen titel spreken over „den strijd tegen de Vaticaansche Kerkvergadering."

Sprekende over een strijd, spreken we natuurlijk over vijanden; en daar het doel, waarmede die strijd besproken wordt, dit medebrengt, zullen we aanvangen met een korte schets dier vijanden zelven, nog afgezien van hunnen huidigen aanval.

Ieder Katholiek, hij behoeft zich slechts zijnen Catechismus te herinneren, weet, dat de Kerk voornamelijk twee soorten van vijanden heeft, die wij, in tegenoverstelling harer uitwendige, inwendige vijanden noemen, omdat zij, uit haren boezem voortgekomen, haar ook inwendig, d. i., in haar eigen leven kunnen bestoken. Zij zijn de ketters en de scheurmakers, vijanden, voornamelijk ontstaan, nadat de Heidenen en de Joden, uitwendige vijanden, afgedreven of verwonnen waren. Ketters zijn de zoodanigen, die door den Doop in de Kerk zijn ingelijfd, maar daarna een of meerdere harer leerstukken hardnekkig [1]) verwerpen;

---

1) Ten opzigte der ketters is op te merken, dat iemand niet zoodra hij in het geloof gezondigd heeft, daarvoor is te houden. Zooals toch Augus-

scheurmakers noemt men, die den Doop en het geloof wel ontvangen hebben, maar niet willen staan onder de gehoorzaamheid van den Paus van Rome.

Deze eenvoudige bepaling van den Catechismus zullen we thans een weinig uitbreiden, ten einde vooral uitkome, waarin beider distinctieve eigenaardigheden gelegen zijn.

Om ze in korte woorden neer te schrijven: de ketter wil niet gelooven, de scheurmaker wil niet doen; de ketter verzet zich tegen de leer, de scheurmaker tegen de handeling of wil der Kerk. De ketter begint met eene dwaling, aanvankelijk vaak voor de leer der Kerk aangezien, hardnekkig vast te houden en ziende, na gewaarschuwd te zijn, dat zijne meening tegen het algemeen erkende Dogma aandruischt, zoekt hij de letter in zijn voordeel te trekken tegenover het levende en door de Kerk als zoodanig overgeleverde leerstuk. Die letter vindt hij in oude geschriften, ook door Katholieken, zelfs door Kerkvaders opgemaakt, en

---

tinus zegt: "Zij die hun gevoelen, hoe valsch en verkeerd het ook zij, zonder eenige hardnekkige hevigheid verdedigen — vooral wanneer zij het niet in den overmoed hunner vermetelheid uitgedacht, maar van hunne verleide en tot dwaling vervallen ouders ontvangen hebben — en met voorzigtige zorgvuldigheid de waarheid zoeken, bereid zich te verbeteren, wanneer zij haar hebben gevonden: de zoodanigen zijn geenzins tot de ketters te tellen." Derhalve wordt hij geen ketter, die, hoewel hij tot goddelooze meeningen verviel, echter aan de Katholieke Kerk gelooft, aan wier gezag hij zich onderwerpt; evenzoo is ook hij geen ketter, die wel niet gehoorzaamt aan het gezag der Kerk, maar toch niet met hardnekkigheid in dwaling is. Hierover moeten de geloovigen met zorg onderwezen worden, opdat zij van den eenen kant krachtdadiger tegen de listen des vijands beschermd worden en in de waarheid des geloofs blijven, en van den anderen kant weten, dat het oordeel over de schuld des dwalenden aan God is voorbehouden, die ieders hart doorzoekt." Zoo spreekt het laatste, te Rome goedgekeurde Provinciale Concilie van Utrecht van 1865. (Tit. I, cp. VIII.) Wanneer ook zij, die zonder hardnekkigheid of onbewust dwalen, ketters worden genoemd, dan is dit slechts in oneigenlijken zin.

eindelijk in den Bijbel, welke geschriften hij losrukt van de levende belijdenis des geloofs in de Kerk; in welke letter hij het verband der zinnen en gezegden over het hoofd ziet en de schrijvers zeggen laat hetgeen hij, niet wat zij bedoelen. Juist hetzelfde doet de scheurmaker met de overlevering — niet zooals deze de geopenbaarde waarheden van geslacht tot geslacht overbrengt — maar zooals zij de handelingen, de inrigting, de daden der Kerk omvat, de overlevering, waarin die inrigting voortleeft en zich naar de behoefte des tijds ontwikkelt. De scheurmaker begint met een eigenmagtige daad; en wanneer hij in zijn verzet stuit op de bestaande kerkelijke magt, op vigeerende verordeningen en inrigting, roept hij oude toestanden, verouderde bepalingen ten zijnen gunste, tegenover de levende wetgeving en inrigting der Kerk, in, ja, klimt ten laatste, gelijk de ketter zijn toevlugt neemt tot den Bijbel, tot aan de Apostolische tijden op, waarin als het aan iederen aanvang eigen is, wederzijdsche regten en verpligtingen nog niet scherp geteekend, nog niet ten duidelijkste omschreven waren. — Men zal zonder verdere toelichting uit deze voorstelling ook begrijpen, hoe de ketter aanstonds, zoodra hij zijn leer tegen de leer der Kerk overzet, ophoudt te gelooven en ketter is, al denkt hij oogenblikkelijk nog niet aan den Paus; en tevens, hoe de scheurmaker eerst dan als zoodanig kan worden aangezien, wanneer zijn verzet tegen het hoogste kerkelijk gezag, tegen den Paus zelven gerigt is [1]). Immers in elk

---

1) De schisma's, die ontstaan in of wel tusschen particuliere Kerken, en waarbij de eene partij weigert met de andere kerkelijke gemeenschap te onderhouden, zonder dat nogtans een van beide zich direktelijk aankant tegen den H. Stoel, zijn niet het schisma in den vollen en eigenlijken zin en kunnen, alhoewel werkelijk schisma's, omdat de door Christus in zijne Kerk gewilde eenheid onder de leden er door verbroken

ander geval kan zijn daad ongehoorzaamheid zijn, zelfs de qualificatie van scheurzieke woeling daarop toepasselijk wezen, in het laatste geval alleen scheurt hij zich werkelijk af, is hij scheurmaker. Scheurmaker zeggen we. Want ook nog een ander onderscheid moet hier opgemerkt worden, nl. dit: dat zoo de ketter met zijn ketterij zeer goed alleen kan staan, de scheurmaker echter, om waarlijk dit te zijn, reeds van zelven — hetzij dan dat deze laatsten bedrogenen of wel medepligtigen zijn — anderen in zijn verzet medevoert [1]). Hij organiseert, roept een toestand in 't leven

---

wordt (S. Thomas, 2. 2. q. 39, art. 1), hier bij de behandeling van het schisma tegenover de ketterij — beide gemeen hebbende, dat hunne aanhangers zich van de Kerk en niet van een gedeelte afscheiden en haar alsdan beoorlogen gaan — niet in aanmerking komen dan in zoover ze het eigenlijk schisma voorbereiden en, helaas, maar al te dikwijls voorbereid hebben. Wij kunnen ze dan ook in betrekking tot hetgeen *hier* besproken wordt eenvoudig weg schismatieke woelingen heeten.

1) Het hier bedoelde onderscheid, hierin gelegen, dat de ketter reeds bij zich zelven zijne zonde voltooit, terwijl de scheurmaker daartoe anderen noodig heeft, komt voort uit het verschil van het object, waartegen ieders respectieve aanslag gerigt is. Dat object is bij den eerste het meer private of vaderlijke, bij den laatste het publieke of koninklijke gezag der H. Kerk. Nu tegenover een koning staat geen individu, maar wel de gemeenschap of op het allerminst een maatschappelijk lid (uit vele individuen organiesch zamengesteld), terwijl tegenover een vader elk zijner kinderen staat. Wij ontkennen echter niet, dat, om het bovennatuurlijk karakter der kerkelijk gemeenschap, teweegbrengende, dat aldaar een individu reeds de waarde of het gewigt van een *maatschappelijk* lid bekomt, hetgeen (except, in theorie althans, bij de diep verdorven moderne) in de tijdelijke maatschappij in geenen deele het geval is — wij ontkennen niet, dat ook hij reeds als scheurmaker zou aan te merken zijn, die zich blootelijk tot het opzeggen der gehoorzaamheid door een persoonlijk zich terugtrekken zonder meer bepalen zou, zijnde hij waarlijk op zich zelven lid en dus zijn scheiding, om hier het minste te zeggen, van maatschappelijke beteekenis. — Nogtans om het strikt bovennatuurlijke dezer onder de kinderen der Kerk bestaande verhouding kunnen we denzulke bij de behandeling van het historiesche schisma, de Kerk voornamelijk als zigtbare en op natuur-

tegenover de organisatie der Kerk, terwijl menig ketter slechts hardnekkig dwaalt, en zonder nog zijn dwaling verspreid te hebben — mits uiterlijk zijne hardnekkigheid blijke — voor ketter moet gehouden worden. Deze verschijning evenwel eens ketters, bleef het daarbij, zou van geen historiesche waarde wezen, weshalve wij voortaan met dien naam slechts hem bedoelen, die zijne dwaling te verspreiden, die aanhangelingen te werven zoekt; in welk geval hij dan ook zeer zeker reeds met den Paus in aanraking is, en dus de voorlaatst gemaakte onderscheiding tusschen hem en den schismaticus onder dit opzigt wegvalt. De laatstgemaakte echter blijft, niettegenstaande het zooeven aangemerkte, in haar volle waarde: ketterij is in den grond individualisme, hetgeen door het verspreiden der ketterij juist te sterker uitkomt, terwijl schisma daarentegen partijschap of clique is.

Meerdere of fijnere onderscheidingen hebben we hier niet noodig te maken.

Wanneer beiderlei kwaad zich alzoo in zijn ware en eigenaardige gedaante voordoet, dan is ketterij aanranding van der Kerke leergezag, en schisma aanranding van der Kerke opperst of koninklijk bestuur, beide in het laatst ressort uitgeoefend door den Paus. De scheurmaker is daarom de oproerige: hij ageert tegen het pauselijk koningschap of zijn primaat van jurisdictie, hij is zamen-

---

lijke wijze bestaande maatschappij bestrijdende, niet in aanmerking nemen. Wanneer evenwel zulk een persoonlijk zich terugtrekken gepaard zou gaan met het indienen van protesten in den vorm van oprijende libellen als anderzins, of wanneer ook maar iemand wetens en willens schismatieke leerstellingen zoude trachten te verspreiden, dan zeker zouden we het schisma of althans schismatieke woelingen in hunne eigenlijke gedaante voor ons zien — doch die gevallen zijn reeds in het hier besprokene begrepen.

zweerder, intrigant, hij is de man van actie. De ketter daarentegen is de onleerzame: hij verzet zich tegen 's Pausen onfeilbaarheid of zijn opperst leergezag; hij is daarom de eeuwig twistende letterknecht, de betweter, hij is de man der gedachte. Domme waan en fanatisme moeten hoofdzakelijk den laatste, den eerste moeten vooral list en fijne geslepenheid worden toegeschreven. Deze, de scheurmaker, zoekt zijn „regt"; gene, de ketter, zijn „gelijk". Het spreekt dan ook van zelven, dat de laatste „Protestant" en de eerste „Oudroomsch" verkiest te heeten, dat is Roomsch volgens een niet meer vigeerend regt of wetboek: heerlijke uitkomst .... voor alle schurken niet waar?

Doch laten we nog een oogenblik bedoelde Heeren met rust, en vervolgen we.

Om ketter te zijn behoeft men evenwel niet alle gezag in het stuk van leering van zich af te werpen, en scheurmakerij bepaalt zich niet enkel tot het zoeken van zijn regt en diensvolgens tot oproerig verzet, maar loochent ook vaak de volstrekte oppermagt des haar tegenstrevenden pauselijken gezags mede. Aldus en van dit gehalte waren in het algemeen de ketterijen en de scheuringen, die vóór het tijdvak der Hervorming ontstaan zijn. De ketterij nam ook overlevering, ook kerkelijk gezag, niet echter de overlevering en het gezag der Roomsche Kerk aan. Zoo de Arianen, Nestorianen, Eutychianen enz. enz., die allen zelfs de geheele hierarchie behielden, doch het leerstellig gezag in geloofszaken der Katholieke Kerk bleven betwisten. De scheurmakers van hunne zijde stelden een ander gezag tegenover het pauselijke, welk laatste zij hoogstens nevens, niet boven het hunne wilden erkennen. Zoo de scheuring der Grieken, de Russiesche Kerk, eenigermate,

althans in den beginne, ook de Kerk van Engeland. Hetgeen hierin te zien is, is dit: dat de vroegere ketters tevens schismatiesch, de vroegere scheurmakers op hunne beurt tevens kettersch te werk gingen. Immers ontkenden de Grieken bij de scheuring, die zij bewerkstelligden, tegelijk den Paus het primaat van jurisdictie, welke ontkenning ketterij is. En de vroegere ketters, behoudende het gezag der overlevering en de prediking met gezag in een geordende hierarchie, stelden deze tegenover de hierarchie der Kerk, welke handeling schismatiesch is.

Gelijk men ziet, liepen dan voorheen de eigenaardigheden van beiderlei kwaad bij eene enkele partij eigenlijk door elkander, en was het eer een voorheerschen van de eene of de andere, dan wel een uitsluitend aankleven van eene enkele der genoemde wijzen van verzet, hetgeen hun een bepaalde qualificatie geven moest. Zeggen we liever: de allereerste wijze, op welke zij met Gods Kerk in botsing geraakten, en die natuurlijkerwijze het hoofdkarakter bleef van hun verzet, heeft hoofdzakelijk beslist, of zij voortdurend onder de ketters dan wel onder de schismatieken moesten gerangschikt worden. — Het tijdvak van radicalisme en daarmede van de uiterste onderscheidingen was nog niet aangebroken.

Het brak aan met de Hervorming: eene herhaling van alle en eene volmaakte verschijning van elk der aanvallen, welk tot nog toe tegen Gods Kerk gepleegd zijn, een aanslag, zoo groot, als waarvan vroegere eeuwen slechts eene onvolmaakte beeldtenis hebben aangeboden. — Wij schrijven dit met jubelend hart, wijl juist die grootste der aanslagen ook de meest mislukte is. — In de Hervorming dan verschijnt de ketter volkomen, d. i., als volslagen ketter, werpt hij alle gezag in geloofszaken af en grondt zich

slechts en uitsluitend op de doode letter der H. Schrift. Van geene hierarchiesche orde is er sprake meer, van geen leergezag tegenover den Paus kan meer gerept worden; naakt en ontbloot in hare eigenlijke gedaante staat het monster der ketterij voor u. Het schisma ook vertoont zich in zijne ware volkomenheid. 't Is enkel verzet, verzet van den wil tegen het oppergezag des Pausen, geen kettersche loochening van zijnen voorrang; men kent en erkent zijnen vorst als zoodanig, maar wil hem in zijne opperste souvereiniteitsregten niet gehoorzamen. Zoo het Gallicanisme, het Josephisme en als voltooide scheuring het Jansenisme, dat geen Paus of Patriarch stelt tegenover den Paus, maar alleenlijk een eigenen toestand of organisatie tegenover de zijne plaatst, en ten laatste zijn toevlugt neemt tot de Apostolische oudheid Het is om deze redenen, gelijk de ketterij van Luther de hevigste was, ook de gevaarlijkste scheuring, wijl ze als in de Kerk zelve verblijvende een uiterst bedriegelijk karakter had. Dat ze evenwel, even als het vroegere schisma, ook tot ketterij overhelde en daarin ontaard is, is even natuurlijk als dat de ketterij van Luther, insgelijks even als hare voorgangsters, al zeer spoedig een gezag in geloofszaken huldigen ging, het gezag der formulieren; voegen we er bij het gezag der Reformatoren zelven. Niettemin bleef ieders aard met dien hunner voorgangers het zeer karakteristiek verschil aanbieden, hetgeen we beschreven hebben: de eigenlijke ketter en de eigenlijke scheurmaker vertoonde zich in zijn meest zuiveren of eigenaardigen vorm.

Stellen wij nu — want thans zijn we waar we wezen moeten — deze nieuwe ketterij der Hervorming en deze nieuwe scheuring van het Jansenisme tegenover den Paus, immers voor beiden het eigenlijke punt van aan-

val, dan kunnen we beider werking aldus formuleeren. Geen Paus! zegt Luther, en hij bespot, beoorloogt en verguist hem: zijn letter, geen specie van leergezag meer overlatende, zal den levenden Paus onfeilbaar van zijn stoel zetten. Wel een Paus! zeggen de Jansenisten; maar hun wil zal hem doemen tot eeuwigdurende werkeloosheid, zij verbergen hem in het binnenste heiligdom der Kerk, gelijk de Chineezen hun Keizer doen, terwijl zij in fijne geslepenheid dien afgod bewierooken, middelerwijl zijn rijk door mindere dienaren bestuurd wordt, en ieder doet wat hij wil. De felste strijd was dan wel tegen Christus' Kerk, speciaal tegen den persoon zijns Stedehouders losgebroken en worstelt reeds drie eeuwen om zijnen zetel.

Te vergeefs evenwel.

Hem, gelijk de Protestanten wilden, van dien zetel afrukken, het ging niet: drie eeuwen hebben het beproefd; zijn stem, gelijk de scheurzieke fractiën zulks beoogden, van verbindende kracht berooven, ook dit ging niet op: allen luisteren naar zijn eindbesluit en sluiten daarom — zelfs ook zij, die aan hun geest niet geheel vreemd waren als Gallicanen en Josephisten — de scheurmakende Jansenisten buiten de Kerk. Dat is.... de Paus onderwijst de leer van Christus niettegenstaande het protest van Luther en de zijnen; de Paus oordeelt en vonnist en regeert de Kerk van Christus niettegenstaande het verzet der scheurzieke fractiën. En dat alles tot op den datum 8 December des vorigen jaars 1869.... als wanneer de groote strijd een aanvang nam, welks karakter en afloop wij thans, na ons in de vorige bladzijden op behoorlijke hoogte geplaatst te hebben, voor zooveel reeds doenlijk is, beoordeelen zullen. Wij gaan thans over tot het be-

spreken van den strijd tegen de Vaticaansche Kerkvergadering.

Daar weergalmt van het eene einde der aarde tot het andere de welbekende stem des Opperherders. Eene algemeene Kerkvergadering gaat geopend worden. Zij beraadslaagt, en beraadslaagt .... over den Paus. De Paus is onfeilbaar! zal het klinken gaan; en dat woord weerklinkt door aller harten, dondert in de ooren van die 't niet wilden, van die 't niet mogelijk achtten het ooit te moeten vernemen.

Geheel het vijandelijk kamp, beide afdeelingen van het vijandelijk leger stellen zich te weer. In een niet geheel te loochenen bondgenootschap met elkander beoorlogen èn de kinderen der Hervorming en de erfgenamen der Gallicanen en Josephisten het werk Gods, het grootsche werk der Kerkvergadering, en verzuimen niets, volstrekt niets om hunne plannen door te zetten, al moesten ook middelen in het werk gesteld worden, die, helaas! de proef der eerlijkheid niet konden doorstaan. Hartstogtelijk was de aanval, en dreigend het geweld, tegen haar zaamgebragt. Dan de beslissing des H. Geestes zou vallen; er was geen keeren aan. „Euntes, docete omnes gentes": „gaat, en onderwijst alle volken", had de Stichter der Kerk haar bevolen en de belofte er bijgevoegd van met haar te zullen zijn tot aan de voltrekking der tijden. Ga: en zij gaat; geen magt ter wereld, zelfs niet van hen, die binnen de Kerk haren gang zouden meenen te moeten temperen, is in staat dien gang te keeren. Zij gaat haar eigen weg, d. i., zij onderwijst en onderwijst met zulk een gezag, dat zelfs de weerbarstigsten met haar uitspraak te rekenen, en de man van illusiën, ten eene male onttooverd, hare diepe wijsheid te bewonderen heeft.

Gelijk wij reeds in 't kort opmerkten, betrof de vraag, welke de scheurzieke fractiën der latere tijden opwierpen, niet zoozeer de volstrekte opperhoofdigheid des Pausen over de geheele Kerk in den algemeenen zin als wel de daartoe behoorende, en, zou zij geene zinledige waardigheid zijn, noodzakelijke attributen; welke echter, en hierin verschillen ze het meest van de schismatieken der oudheid [1]), alweder niet vlakweg geloochend, maar op eene gevaarlijke wijze, wat betreft hunne uitgestrektheid en beteekenis, in discussie getrokken werden. De vraag nl. werd gedaan, of 's Pausen opperleermeesterschap over de gansche Kerk ook inhield, dat hij met onfeilbaar gezag besliste over geloofs- en zedeleer, buiten een algemeen Concilie en afgezien van de bijstemming der Bisschoppen. De eigenlijke regtsvraag — wij zeggen de eigenlijke, want ook de daargenoemde had hij hen dit karakter — betrof op dezelfde wijze 's Pausen opperkoningschap of zijn primaat van jurisdictie: of nl. de Paus stond boven de canons, boven de gevestigde kerkelijke regeling, speciaal, of verkregen regten en nationale tradities zijner opperste regtsmagt voortdurend onderworpen bleven, of hem alleen, zonder een goddelijk regt daartoe in den wereldlijken souverein [2]) te moeten huldigen, de opperste regeling van geestelijke en kerkelijke aangelegenheden in diens staten was toevertrouwd, of niet vorstelijke privilegiën van geestelijken aard onherroepelijk verkregen regten

---

1) Van een zekere algemeene opperhoofdigheid of zekeren voorrang van eer des Roomschen Bisschops boven alle andere was ook bij de oude schismatieken nog eenigermate sprake en is zelfs nu nog een schemering overgebleven.

2) Het schisma is van natuur hoveling.

waren, of de Bisschop ook van den Paus, en niet enkel van den Heer der Kerk, zijne plaatselijke jurisdictie bekomen had; gelijk men ziet, allen questiën van zeer praktischen aard, en die allen de pauselijke regtsmagt of het primaat van jurisdictie ten gronde hebben. — De pauselijke onfeilbaarheid stelt hem boven de Bisschoppen der Kerk, in Concilie vergaderd of verspreid over de wereld, maakt hem tot oppersten leermeester ook der Kerk; het primaat van jurisdictie stelt hem boven de canons; en al het bovengenoemde maakt hem tot oppersten bestuurder niet alleen in, maar ook van de gansche kudde van Jesus Christus. Beide waardigheden èn die van oppersten leeraar èn die van oppersten bestuurder zijn vereend in den oppersten priester; den opperpriester bij uitnemendheid, zoodat hij, die deze laatste waardigheid bekleedt, die den oppersten priesterlijken zetel der wereld bezet, in zijnen persoon alleen Christus' vólle vertegenwoordiger op aarde is, als Diens drievoudige waardigheid op het allerhoogst in zich vereenigende. Men ziet derhalve, hoe de beide opgenoemde vraagstukken innig aan elkander hangen niet alleen, maar hoe ze tegelijk voor hem, die de Kerk van Christus niet verlaten wil, van de uiterste consequentie zijn. Moet ik gelooven wat de Paus mij leert, zonder zelfs om te zien, of zijne uitspraak door de Bisschoppen, hetzij in Concilie vergaderd, hetzij verspreid over de wereld, wordt goedgekeurd? dat is de eerste vraag. Moet ik doen wat de Paus mij gebied, moet ik mij onderwerpen aan zijn vonnis, zonder mij te kunnen beroepen op een jus particulare (een bijzonder regt), op eene andere regtbank, op een algemeen Concilie? dat is de tweede vraag. Moet de eerste vraag bevestigend beantwoord worden, dan ga ik verloren wegens ongeloof, indien ik mij niet aan 's Pausen leeruitspraak onderwerp. Moet

ook de tweede vraag bevestigend worden beantwoord, dan ga ik verloren wegens verzet tegen de hoogste magt, welke God op aarde gesteld heeft. In beide gevallen ben ik buiten de Kerk; in het eerste geval ben ik niet meer met haar vereend in de leer, ben ik ketter; in het tweede geval niet meer met haar vereend in één ligchaam, ben ik scheurmaker. Om noch het een noch het ander te wezen, scheidde men zooveel mogelijk den Paus van de Kerk: de Kerk is onfeilbaar, de Kerk bezit de hoogste regtsmagt; en met deze waarheid, die ongetwijfeld waarheid is, maar nog niet alles zegt, bestreed men eene andere evenzeer waar, welke wij zoo even uiteenzetteden, en zocht men aldus de scheurzieke handelingen goed te maken. Zij, die nu in de praktijk gehoorzaamden, waren geen scheurmakers, evenmin ketters, wijl van de opgenoemde vragen de eerste, nl. de pauselijke onfeilbaarheid, volstrekt niet dogmatiesch was uitgesproken, en de laatste tot zekere hoogte, gelijk het met alle praktische questiën het geval is, kon beknibbeld worden zonder het streng dogmatiesche regtstreeks aan te tasten. — Niettemin, wijl de Paus ten allen tijde voor onfeilbaar gehouden werd en steeds als zoodanig handelde, en wijl de opperste regtsmagt in den Paus, als opperste, in een welgezind gemoed alle tegenstrevingen en beroep op vrijheden en uitzonderingsregten natuurlijkerwijze moest voorkomen of dempen; zoo was, bij de onderwerping in het punt van handelen — niet zelden gevolg van uitersten maatregel, en met voorbeeldelooze spaarzaamheid geëischt — een geest, als die genoemde vraagpunten beknibbelde, een scheurzieke geest; voegen we hierbij, dat ook in elk geval een kerkelijk onregtmatige toestand niettegenstaande pauselijke protesten gehandhaafd werd. Vandaar, dat wij het Gallicanisme en

Josephisme en wat daarmede in verband staat scheurzieke woelingen genoemd hebben [1]).

De scheuring is voltooid in het Jansenisme, dat wel niet volkomen hetzelfde is met de vorige opgenoemde partijschappen, maar van denzelfden geest getuigt, en dit te sterker, wijl de knoop aldaar is doorgehakt, en men eindigde met volstrekt niet meer te gehoorzamen en wel op de wijze van alle schismatieken: door nl. eene geheele kerkelijke organisatie [2]) te stellen tegenover de pauselijke. Zijne aanhangers werden dan ook eindelijk formeele ketters, hetgeen om de positie, waarin ze zich gesteld hadden, niet kon uitblijven. Afgesneden toch van den levenden wijnstok, hetgeen ze met alle schismatieken gemeen hebben, kunnen zij bovendien niet, wat bij eenige oostersche schismatieken volstrekt niet onmogelijk is (wijl deze als buiten de beschaving en buiten de geschiedenis leven [3]), kunnen zij niet onkundig zijn van hetgeen de Kerk na hunne scheuring als dogmatiesch bepaald en uitgesproken heeft. Zij weten dus wat de Kerk leert, zeggen op uitdrukkelijke wijze tot de Kerk te behooren, en nemen — het protest tegen de Onbevlekte Ontvangenis strekke ons tot

---

1) Men bedenke, dat dit alles over een geheel tijdvak gaat, en dus volstrekt niet ieder individu aansprakelijk kan gesteld worden. Als eenmaal een toestand staande is, is het niet het werk noch de roeping van iedereen noch van iederen tijd daaraan een einde te maken. Bovendien — we wezen daar expresselijk op — had men te doen met een goedertieren *Vader*.

2) Men lette op het onderscheid tusschen de woorden „kerkelijk onregtmatigen toestand", welke wij zoo even gebruikten, en de woorden „een geheele kerkelijke organisatie", welke wij thans bezigen.

3) Ook nog onder andere opzigten zijn de Jansenisten, wat hunne orthodoxie ook wat hunne goede trouw betreft, van mindere conditie dan alle vroegere schismatieken. Hunne afscheuring is te versch en heeft plaats gehad nadat alle hoofdquestiën, den Roomschen Stoel en zijne regten betreffende, veel definitiever waren uitgemaakt.

getuige — de leer der Kerk niet aan: zijn dus ketters.

Van laatstgenoemden derhalve spreken we, wanneer wij — gelijk zoo aanstonds geschieden zal — over de ketterij zullen spreken; of wilt ge, men rangschikke hen bij de kettersche schismatieken der vroegere eeuwen. Zij hebben geene beteekenis meer in de geschiedenis dan deze, dat zij in hunne scheuring de fijnste ontwikkeling van het schisma der laatste tijden zijn: eigenlijk schisma, dat den Paus als het middenpunt der eenheid erkennen blijft, zijne attributen zelfs in het algemeen aanneemt, en zich echter met de daad van hem losscheurt. — Wat later van hen geworden is, dat zij nl. volop vervielen in ketterij, heeft geene andere beteekenis dan te zijn een vreesselijk sprekende commentair op de woorden des Goddelijken Zaligmakers: „wie niet met Mij vergadert, die verstrooit; die u versmaadt (tot zijne Kerk sprekende), die versmaadt Mij."

Keeren we ons thans tot de demonstratiën, waarvan wij getuigen waren tijdens de beraadslaging over 's Pausen onfeilbaarheid op het Vaticaansch Concilie. — Wij zagen, gelijk gezegd, de kinderen der Hervorming en de kinderen der scheurzieke Gallicanen en Josephisten schier vereenigd tegen haar te velde trekken. Een onfeilbare Paus! ... en .... wij wilden zelfs geen Paus, riepen de ongeloovige Liberalen. Een onfeilbare Paus! riep de duitsche Josephistiesche wetenschap, ... dan is het gedaan met onze speculatiën, en een enkele pijl van het Vaticaan treft ons doodelijk en sluit ons buiten de Kerk; tot nu toe (ten minste zoo gaven ze voor) konden we ons onttrekken aan zijne uitspraken en beoordeelingen: de Paus is de Kerk niet. Weder anderen duchtten de pauselijke onfeilbaarheid om andere redenen, die echter goed gezien in dezelfde oorzaken, duitsche toestanden nl. (allen meer of min laatste gevolgen van het Josephisme, maar meer van zijn prak-

tiesche of staatkundige zijde beschouwd) gegrond waren. Een onfeilbare Paus! zoo riepen eindelijk, gelukkig voor Frankrijk, slechts enkele, evenwel niet de minst luidende stemmen als nagalm van het Gallicanisme. Een onfeilbare Paus!.... En wij droomden nog van de oude dagen der Gallicaansche vrijheden! De Paus onfeilbaar!... wel is waar slechts in geloofs- en zedeleer, maar wat terugslag, wat ontzettende kracht verkrijgt daardoor zijn primaat van jurisdictie niet! Een van beiden: dit primaat moet in zijn volle beteekenis worden aangenomen, en dan zelfs geen schaduw van een oude Fransche Kerk met hare vrijheden en regten meer, die de volle uitoefening van dit primaat belemmerden; òf de Paus is niet onfeilbaar. Ofschoon de beide voorregten des Roomschen Opperpriesters wezenlijk verschillen, het levend verband werd zeer goed ingezien en begrepen. Is die opperste Leermeester onfeilbaar, zonder dat de bijstemming der Bisschoppen gevorderd wordt om zijne leer als goddelijke waarheid te moeten omhelzen, dan is zijn opperste vonnis, zijne opperste regeling en regtspraak, immers in den eigen kring, waarin hij leeraart, van zulk een gewigt als aan dit opperst leermeesterschap beantwoordt; 't is een en dezelfde opperpriester. Wordt die onfeilbaarheid uitgesproken (want wij mogen wel aannemen, dat de meesten aan de onfeilbaarheid des Pausen niet meer twijfelden, maar slechts dezer verheffing tot Dogma vreesden), in wat ontzettend verduidelijkt licht verschijnt dan tevens 's Pausen opperste regtsmagt! Bovendien — en zoo werd van beide zijden gevreesd — wat moet dit Dogma ons eene onhoudbare positie scheppen tegenover den modernen Staat! wat anachronisme toch met de thans aldaar gehuldigde beginselen! Tal van „onnoodige" moeijelijkheden zal het ons bezorgen en slechts den zoozeer gewenschten vrede van Kerk en Staat te meer in den weg

staan. Aldus de erfgenamen der Gallicanen en Josephisten, allen, gelijk wij weten, tegen het nieuw uit te spreken Dogma ijverig in de weer gekomen.

Dit wat betreft het karakter of den aard van hunne bestrijding.

Wat nu was, waar het ons voornamelijk om te doen is, daarvan de afloop of het gevolg, nadat dan eindelijk die zoo gevreesde onfeilbaarheid des Pausen tot leerstuk uitgesproken was? Zeer begrijpelijk en toch onder andere omstandigheden even bevreemdend was die afloop juist bij hen, die het meest den alouden aard van schisma vertegenwoordigden, d. i., voor wie de vraag naar 's Pausen onfeilbaarheid minder de gedachte dan wel de praktijk betrof:... eene volkomen onderwerping. Bevreemdende uitkomst zeer zeker van den eenen, maar — beschouwen we de overwinningen, welke de Kerk reeds ongevoeliglijk over het scheurzieke element der latere tijden behaald had — een even begrijpelijke uitkomst van den anderen kant. Het hoofd moge geward, ja, zelfs nog gedwaald hebben, maar was niet slecht; het hart alleen beangst; het gemoed slechts hartstogtelijk, niet bedorven. Een oud en nog geliefd prestige, dat men aan kan nemen zoowel bij de Duitschers als bij de Franschen, moest nog eens gehandhaafd worden. Men dacht zóó, en men dacht weder zoo niet; men wilde zóó, en men wilde zoo niet; vooral men wilde beide: Katholiek zijn en de „nationale traditiën" zooveel mogelijk in eere houden. — Daar doet de Kerk uitspraak... het geloof zegeviert. — Ziedaar onzes bedunkens de geschiedenis van het scheurzieke element der latere tijden, d. i., zooals het zich gedurende het tijdvak der Hervorming, en daarmede in volkomen overeenstemming, geopenbaard heeft. Het Gallicanisme en Josephisme hebben opgehouden zelfs in schaduw meer te bestaan. (Wat

nog bestaat is het Jansenisme; doch hoedanige liefhebbers wij zijn van kerkelijke antiquiteiten, déze laten we den uitdrager; het Jansenisme kan als hedendaagsch scheurziek element, hetwelk Gods Kerk nog zoude kunnen of onlangs hebben kunnen schaden, niet meer worden aangemerkt.)

Dan iets anders komt op, waarop wij den blik moeten vestigen: eene andere scheuring, die wij zoo straks zullen te bespreken hebben. Zij is, dit zij reeds hier gezegd, blijkbaar de agitatie van hen, voor wie, in tegenstelling met de zoo straks genoemden, de vraag naar de pauselijke onfeilbaarheid in de eerste plaats de gedachte en niet de handeling betrof. Doch over hen ter bestemder plaatse.

Wij zagen alzoo de eene helft van het vijandelijk leger: het schisma nl. zich in zijn laatste aanhangelingen aankanten tegen het Concilie, en eindelijk, gelijk het zich in de nieuwere geschiedenis, d. i., in zijn meest zuiveren vorm, vertoond heeft [1]), ... uitgedoofd.

Wenden we ons thans tot de ketterij.

Wat nu heeft deze, insgelijks in hare laatste aanhangelingen of erfgenamen, te weten de ongeloovige Liberalen gedaan? Van de Orthodoxen toch spreken wij niet, om dezelfde reden eenigermate [2]) als wij bij de bestrijding van het Concilie ook de Jansenisten niet besproken hebben. Zij bestrijden het Concilie en de pauselijke onfeilbaarheid op eene wijze, die hen niet meer treffen kan. Een tekst, zelfs een Gustaaf-Adolf- of een Statenzwaard, het is nu eenmaal zoo, doodt geen Paus, zoo min als een beroep

1) Vgl. blz. 137.

2) Wij zeggen *eenigermate*, want de rede is niet vlakweg dezelfde, wijl o. a. de Orthodoxie gedeeltelijk reactie, en het Jansenisme daarentegen niets anders zijn kan dan verval. — Verder gaan wij hier deze zaak niet in.

op vaderlandsche, zelfs niet op Apostolische oudheden. Maar indien hij gedood kon worden, dan waarlijk hebben de Liberalen het beste wapen uitgekozen. Zij dooden zijne kinderen, d. i., bederven ze, ontchristelijken de instellingen, liberaliseeren de maatschappij. Dan immers zal er eindelijk een Paus zonder kinderen, een Paus buiten de maatschappij, buiten de wereld, d. i., geen Paus meer zijn? Des noods zou wel kanon of mitrailleuse hier dienst verrigten kunnen, doch deze wapenen zijn niet onfeilbaar en moeten bovendien met veel omzigtigheid worden aangewend. Te veel sensatie verwekken is immers niet goed, martelaars maken zelfs een onbekookte maatregel. Vandaar, dat de sluwe von Bismarck een veel gevaarlijker vijand van Kerk en Pausdom is dan Garibaldi, en deze laatste slechts mag schieten als het gecommandeerd wordt [1]).

Wat nu hebben de ongeloovige Liberalen, wij zouden ook eenvoudig Liberalen zeggen kunnen — de geloovige Liberalen toch zijn in de dienst der ongeloovigen — wat hebben zij tegen de Vaticaansche Kerkvergadering uitgerigt? Zij hebben daartegen op echt moderne wijze slag geleverd. Naast den Bijbel, die natuurlijkerwijs nog deze laatste (?) dienst te verrigten had, heeft men „de

---

1) Tot goed verstand van hetgeen hier gezegd wordt, zij de lezer er op bedacht, dat het geschreven werd in het jaar '70, als wanneer het tijdperk der zoogenaamde moreele middelen nog niet gesloten was; toen ook von Bismarck openlijk en persoonlijk nog niets tegen de Kerk had ondernomen (trouwens de oorlog was nog in vollen gang, en de Jezuiten en de Liefdezusters zouden nog gedecoreerd worden, het nieuwe Duitsche Rijk zou nog moeten worden gesticht, en zou, gelijk het zich aanvankelijk liet aanzien, bij eenigen zelfs de hoop doen ontstaan, dat daaruit iets goeds voor de duitsche Katholieken geboren wierde): toen ook zelfs bij 't plegen van geweld, zoolang althans het feit geen beslag verkregen had, men nog met *omzigtigheid* naar eenige vormen omzag, in één woord, toen het brutaal en *dom* geweld, *dat komen moest*, nog niet was uitgebroken.

wetenschap" met alle haar ten dienste staande middelen tegen Paus en Kerkvergadering in het werk genomen: men heeft gelasterd en gestookt, gesmaad en gelogen, niet minder dan hoogwijselijk gedoctrineerd, en dat alles met de waardigheid en de overredingskracht, uitsluitend aan het moderne Evangelie eigen: geen schot is er gelost! De liberale pers vergenoegde zich met het verspreiden van leugenberigten, waarin iederen dag de op het Concilie genoten vrijheid van spreken, de ordelijkheid der beraadslaging, het te volgen program enz. enz. besproken, voor hare regtbank gedaagd, gewogen en natuurlijkerwijs te ligt bevonden werden. Zelve heeft zij dan ook het kanonieke regt moeten bestudeeren, zelve heeft zij uit louter meewarigheid moeten vaststellen, wat eene algemeene Kerkvergadering was, wat deze onmogelijk zijn kon; Rome had dat alles vergeten of liever het verwaarloosde en miskende, blijkbaar ten gunste eener enkele partij, de meest heilige bepalingen van haar eigen kerkregt. Men heeft vervolgens geïntrigeerd, men heeft gespioneerd, men heeft verraders in zijn dienst gesteld. Partijschappen werden aangevuurd of getracht gaande te houden op het Concilie zelf, en daarbuiten moesten even monsterachtige als onware voorstellingen van hetgeen er menschelijksch in eene vergadering van menschen voor kon vallen, den besten Katholiek den schrik om 't hart doen slaan, en hem, den argelooze, voor zijne Kerk en de integriteit harer leer het uiterste doen vreezen. In één woord de doorloopende taktiek is geweest, — zoo dan al de uitspraak der meerderheid niet te keeren was — het Concilie in miscrediet te brengen, het wantrouwen der moderne staatsmannen tegen hetzelve gaande te houden, en, wat alles moest afdoen, men heeft niet opgehouden, de aldaar te proclameeren waarheden met Bijbel en modern Evangelie, met de eischen

des tijds, met de hoogte der wetenschap, met de vrijheid der volken en het modern staatsregt, ja, met de ware belangen en de leer der Kerk zelve te confronteeren. De eigenlijke punten dan ook, waarvoor men beducht was: de Syllabus en de pauselijke onfeilbaarheid werden dagelijks gemonsterd en behoorlijk in het allerliefelijkst licht der hedendaagsche beschaving ten toon gesteld. Geen Hottentot zou er aan geloofd hebben. Men heeft dan al gedaan, wat men kon; openlijk geweld zou niet gebaat en slechts de zaak verschoven of welligt nog verergerd hebben. Of men dan geen pressie uitgeoefend, of men niet getracht heeft de uitspraak ten eenemale te beletten? Ongetwijfeld, doch ook dit op zeer moderne, d. i., fatsoenlijke en hoogstbeschaafde wijze. 't Is immers de tijd van moreele middelen, niet van stoffelijke? Von Bismarck bleef zelfs op den achtergrond en gebruikten liever den liberalen Minister von Hohenlohe van het Katholieke Beijeren om een diplomatieken dwang op het Concilie uit te oefenen. Daru van Frankrijk, insgelijks door zijn liberale Vrienden daartoe aangezet, beproefde hetzelfde middel. Men heeft derhalve, gelijk wij zeiden, gedaan wat men kon en oorbaar achtte; openlijk geweld werd niet uitgeoefend, eensdeels en wel voornamelijk omdat de Almagtige God het anders beschikte en den gewapenden vrede met zijne spanning zoolang staande hield, totdat de meest gewigtige uitspraak der Kerkvergadering gevallen was; maar van de andere zijde, omdat openlijk geweld niet bij voorkeur in het plan der Liberalen ligt; zij hebben iets beters, waarlijk iets beters.

Welnu, wat heeft al dat betere, wat hebben hunne beste pogingen tot resultaat gehad? Wij kennen den afloop. De Kerk, geen haarbreedte van haar plan afwijkend, heeft, met eene meerderheid van stemmen als slechts zelden

bij eene geloofsbeslissing voorkwam, de pauselijke onfeilbaarheid als geloofszaak afgekondigd; en alle hare kinderen, zelfs zij op wie men niet meende te mogen rekenen, haastten zich het oude Credo op het nieuw uitgesproken Dogma aan te heffen. Gelijk het schisma afstuitte op het geloof dergenen, die het eenigermate begunstigden, zoo stuitten de pogingen der ketterij af op den goeden wil der menigte, die door haar op duivelachtige wijze tegen het Leerstuk ingenomen en, zoo men verwachten mogt, reeds lang was gehard gemaakt. Ziedaar het resultaat — Is het geen schande?.... En dat na driehonderdjarigen arbeid! En dat, nadat men minstens reeds een volle eeuw alle mogelijke begrippen van middeleeuwsche domheid en bijgeloof allerwege op het felst bestreden had! Is het waarlijk geen schande? mannen van het Liberalisme, nadat het thans levend geslacht schier uitsluitend onder uwe handen is opgegroeid, d. i., geliberaliseerd, ditzelfde geslacht nog hun Credo aan een onfeilbaren Paus te moeten hooren uitgalmen! Gij zijt dan zeker niet onfeilbaar; althans niet in uwe berekeningen. Het resultaat is alzoo: dat evenals het schisma, ook de ketterij in hare laatste erfgenamen — met minder goed gevolg echter voor deze [1]) — hare laatste krachten tegen Gods Kerk verspild heeft. Ook de ketterij der namiddeneeuwsche geschiedenis, want het is van deze dat wij gesproken hebben, de meest zuivere ketterij nl. [2]), bleek, en wel in haar meest sluwen en fijnst berekenden aanval, tegen de Vaticaansche

---

1) Eigenlijk *servatis servandis* met gelijk gevolg. Het zou echter een anderen loop van behandeling vorderen, deze woorden hier aanstonds verstaanbaar te doen zijn.

2) Die volstrekt niet het minste gezag noch eenige kerkelijke organisatie aannoemt en zich slechts op de letter beroept; wier leuze is individueel onderzoek der H. H. Schriften. Vgl. blz. 137.

Kerkvergadering onmagtig. Hoewel als ketterij reeds eeuwen buiten haar staande, had zij toch — 't hier bedoelde is, evenals van het namiddeneeuwsche schisma, een bijzondere eigenschap der namiddeneeuwsche ketterij [1]) — had ze toch ook binnen de Kerk, en dat gedurende den ganschen loop haars bestaans, bondgenooten of aanhangelingen in tal en magt genoeg, om zelfs als binnenlandsche vijand te kunnen blijven ageeren; zoodat haar onvermogen wel deugdelijk beslist, wel zoo definitief mogelijk uitgemaakt is. Of ook zij, evenals het zusterkwaad, is..... uitgedoofd, zullen wij zoo aanstonds zien.

Ook hier toch is insgelijks, evenals na de demping van het laatste schisma, weder iets anders opgekomen, waarop tegelijk met dit zoo straks onze aandacht zal moeten gevestigd worden.

Rest hier nog de vraag naar de beweegredenen der zooeven besproken vijandelijkheden, bepaaldelijk van die, welke van de zijde der ketterij ondernomen zijn, m. a. w., naar de eigenlijke beteekenis van het immers oogenschijnlijk zonderlinge feit, dat de ketterij nog in hare ongeloovige kinderen zulk een rumoer tegen het Concilie en zijn te verwachten uitspraak gemaakt heeft? Op welke vraag geen ander dan het volgend antwoord kan gegeven worden.

Krachtig vooreerst moet het leven der Kerk zijn, dat hare vijanden — en dit geldt van allen; ook het Joodsch element heeft een belangrijke rol gespeeld — zich onophoudelijk met haar bemoeijen en ofschoon telkens veroordeeld het tegen haar op te geven, telkens weder op nieuw hunne beste pogingen tegen haar in het werk stellen. Het

---

1) Voor zooveel noodig, zal dit eigenaardige van de ketterij der Hervorming, overigens een bekende zaak, in de volgende bladzijden nog nader besproken worden.

leven der Kerk moet in de oogen harer vijanden wel een grootsch en benijdenswaardig schouwspel wezen.

Ten andere — en dit geldt speciaal van de moderne Christenen — moeten de kinderen den XIXe eeuw, het blijkt uit hun vrees voor pauselijke qualiteiten, nog wel degelijk kinderen der XVIe, d. i., opvolgers van de Hervormers der zestiende eeuw genoemd worden. Wat hebben zij met een onfeilbaren Paus te doen? Zij gelooven naauwelijks zich zelven, en den Paus — beweert hij niet, slechts tot zijne kinderen, tot die hem hooren willen, met onfeilbaar gezag te willen spreken? Dat een Luther een onfeilbaren Paus niet verdragen kon, het is begrijpelijk. Dat zich in diens gemoed een ontembare haat tegen den Paus vestigen moest, het is te verklaren: die Paus wilde hem leeren, hem teregtwijzen; hij worstelde, maar gevoelde zich niet los van dien Paus; die Paus bestond hem tot ketter te doemen. Maar wat bekreunen zich de Liberalen om dergelijke nietigheden, zij, de ongeloovigen, die zich reeds lang van alle geloof, laat staan van dat des Pausen geëmancipeerd hebben? Laat den dwaas, die zich onfeilbaar waant, zoo zouden ze immers kunnen spreken, den dwaas leeren; wat gaat ons dat aan? Wij zijn hem lang ontwassen .... Met uw verlof, Heeren, gij zijt hem niet ontwassen. Nog, 't is of uw instinct het u verklaart, uwe tegenspartelingen getuigen het, zijt gij dien Paus niet te groot geworden: gij zijt nog altoos gedoopte Christenen, die een dwaalleer huldigen. Neen, gij zijt geen ongeloovigen in dien zin alsof nooit Paus u geleerd, nooit Kerk u onder hare kinderen gerekend had. Dat uwe dwalingen nog van beschaving, nog van ontwikkelden geest getuigen, dat zij nog voorwerp van wetenschappelijk onderzoek zijn, dat uwe drogredenen in zekeren zin nog iets redelijks en toepasselijks hebben op den werkelijken toestand,

't is omdat zij verbasterde Katholieke leerstukken zijn, en haar grond hebben in een, wel is waar, weerbarstig en hoogmoedig, maar nog altoos min of meer geloovig gemoed. Uwe dwalingen bieden een gedrogtelijke parodie der Roomsche geloofsleer aan, en zijn niet uit te leggen zonder de kennis van den Roomschen Catechismus. Voorzeker, gij zijt dwalende Christenen, geene Chineezen; dankt er den Hemel voor. Aan de Katholieke Kerk zijt gij het verschuldigd, dat men aan uw wetenschap ten minste aandacht wijdt, en een fatsoenlijk mensch er meer aan heeft dan aan de mythologie der Indianen. Uw Pantheïsme, waarin ge uw laatste woord hebt uitgesproken, is hoewel oneindig valscher, tevens oneindig meer verstaanbaar dan dat der grootste wijsgeeren der oudheid en waarom? omdat het consequent, omdat het volkomen is. Welnu die volkomenheid bezit het, door volkomen tegenstuk der Katholieke waarheid te zijn en zich te ontwikkelen naast dezer voortdurende openbaring; ze is niet uit te leggen, ze is in uwe hoofden niet vast te houden zonder die openbaring. En gij zoudt vlakweg ongeloovigen zijn! — Wat eindelijk alles zegt: uw beginsel zelf, waarop gij u nog altoos verhoovaardigt, is nog niets meer dan een geloofsartikel, met name een kettersch, geen rede-beginsel. 't Is een valsch dogma, mijne Heeren, uwe totale verwerping van gezag, uw individueele rede: eenig mogelijk op te maken door een ketter, een razenden ketter, als Luther, die met een Paus, en eenig mogelijk uit te slingeren tegen een Paus, die met een ketter te doen heeft. Tegen elk ander of door ieder ander gebezigd, zou het het werk van een ongelukkige, van een krankzinnige wezen. Slechts een Paus — waar ter wereld werd het ooit als redebeginsel, en wat hier de questie is, als eenig criterium, erger nog, als bron der waarheid geproclameerd, tenzij door een

zot? — slechts een onverzettelijke Paus, de eenige, die moet geloofd worden, maar ook de eenige, die der rede zulk een hoogen dunk harer zelfstandigheid instorten kan — slechts een Paus kon van zoodanig een beginsel het oprapen mogelijk maken, en slechts een moedwil als die 't een Paus naar 't hoofd blijft slingeren, kon en kan het volhouden .... maar dan (het strekke tot uw waarschuwing) dan ook slechts tot zoolang als die twist voortduurt, en het beginsel niet ontaarden zal, d. i., als het van den eenen kant nog altoos als een soort van geloofstuk omklemd, en van de andere zijde tegen een Paus zal worden ingebragt. [1]) Het een is zoo noodzakelijk als het ander: als puur redebeginsel heeft uw princiep naar de orde der gedachte geen inhoud, en naar die der handeling of daad geen kracht, en moet het van zelf, wat wij zoo even zeiden, het woord eens krankzinnige, hetzij dan van een onnoozele of, wat welligt beter klinken mogt, van een te binden krankzinnige worden. Wee u, als het zoover zal gekomen zijn.... Doch loopen we onze gedachten niet vooruit. — Nog eens, gij zoudt slechts mannen der natuur, gij zoudt vlakweg ongeloovigen wezen! is het niet uw liefst beweren? Gij zoudt inderdaad een Christendom huldigen, waarbij gij met geen Paus of eenige zijner dogmen meer kunt te maken hebben! Gij zoudt hem inderdaad reeds ontwassen zijn? En, behalve al het

1) Ofschoon Luthers beginsel wel verder gaat dan den Paus en Christus zelf raakt, had het echter een Paus noodig, om te kunnen ter wereld komen, en zal het dan ook van zelf een Paus behoeven om te worden volgehonden. De zijde nl., vanwaar dit beginsel Christus aandoet, is zijne menschheid of uiterlijke verschijning, alzoo datgene, waarvan de Paus het bewijs en de levende beeldtenis is. Verder komen we hier in deze zaak niet in, wijl wij hier het beginsel der Hervorming slechts als uitvlugt der ketterij en niet in zijn ganschen omvang behandelen.

opgenoemde, uwe jongste woelingen dan tegen dien Paus? nog altoos tegen een Paus, niet waar? nog altoos tegen een Concilie, waar toch niets dan dogmen uitgesproken, en hem die niet gelooven wil slechts het anathema, immers geen bommen, tegen 't hoofd worden geworpen? En uw blijkbare vrees, uw bekommering dan? — uw zigtbare angst, niet waar? over hetgeen dat Concilie wel bepalen zou, en dat toch, indien uw bewering waarheid bevatte, u niets meer aan zou gaan?... Ongelukkigen! Gij zijt beteren dan gij u waant of voorgeeft; niettemin gij zijt schuldigen, althans velen onder u medepligtigen aan uwer vaderen schuldigen afval. Wij zullen u dan zeggen, wat gij zijt, en wat uwe jongste woelingen tegen den Paus en zijn Concilie te beteekenen hadden. Gij zijt nog altoos dwalende Christenen der bovennatuurlijke orde, en uw jongste, Paus en Pausdom betreffende strijd was nog, evenals al uwe vorigen, een strijd van de zoodanigen. Nog altoos, of gij het bekennen wilt of niet, is die Paus uw meester, en zijt gij zijn gedoopte, of althans de in hun schade en schande deelende regtmatige erfgenamen zijner gedoopte, maar onwillige, maar afgedwaalde kinderen, over welke hij nog regtspraak en magt, zij het ook onder uw voortdurend protest, uitoefent. Nog altoos voelt gij het eerste banvonnis, dat over uwe ketterij werd uitgesproken; en het is vandaar, dat elk anathema u verschrikken, elk nieuw van het Vaticaan te verwachten vonnis u instinctmatig naar uwe hoofden grijpen doet; vandaar, dat elk Concilie u nog altijd de gespannen vierschaar is, waartegen gij lijf en have en heel den toestel uwer moderne beschaving te veiligen hebt. 't Is vandaar, dat elk dogma u treft, dat elk leerstuk, inzonderheid dat der onfeilbaarheid u treffen moet, uwe hartstogten in beweging zet en u de wapenen tot tegenweer in de hand

doet nemen. — Nog altoos, evenals uwe vaderen omklemmen u pauselijken banden, en zoekt gij u, maar te vergeefs, los te worstelen van 's Pausen heerschappij, de heerschappij der zielen.

Een derde waarheid eindelijk, die ons bij de bestrijding der pauselijke onfeilbaarheid insgelijks zonneklaar in de oogen springt, is deze: dat Europa, ook in zijn staatsinstellingen, nog altoos aan een Paus gebonden en zonder hem nu eenmaal niet te denken is. Men ducht de onfeilbaarheid van den Paus, en . . . men heeft hem alles onttrokken; men heeft zijn invloed verbannen uit de instellingen der hedendaagsche maatschappij; men heeft zich immers van hem losgemaakt, en regeert Europa zonder hem! . . . Dan, alles is in verwarring, zoo roepen zelfs de voorstanders der huidige beschaving, alles is proefneming, alles revolutie, alles phase van overgang, tijd van ontzettende verwikkelingen, van algemeen gevaar, van spanning en wat dies meer zij! — Zou men ook welligt den in zulke tijden noodzakelijk geworden Dictator duchten; immers den man, die steeds in tijden van algemeen gevaar met de opperste en eenige leiding der dingen pleegt belast te wezen? En, groote Hemel! indien die Dictator nu eens de Paus, altijd weder die gehate Paus eens ware, nu toch meer dan ooit als souverein, als onbeperkt magthebber geproclameerd in zijne onfeilbaarheid? Maar die hoogste onbeperkte magt is immers bloot een geestelijke, strekt zich slechts uit tot het gebied der zielen? en gij, heerscht gij niet over de ligchamen, mannen van het moderne regeerstelsel? Stelt u dan gerust; gij hebt niets anders te verwachten dan een boetepreek. — Doch laten we ernstig zijn. Zeer zeker, gij heerscht over de ligchamen, maar die ligchamen hebben zielen, en zijn niet te beheerschen dan door deze. Nu hebt gij die zielen geliberaliseerd, d. i.,

verdorven, dat is onwillig, dat is oproerig, dat is onmaatschappelijk, dat is revolutionair gemaakt; een groote revolutie, nog grooter (indien God het niet verhoede) dan die op het slagveld tusschen de ligchamen plaats heeft, staat voor de deur; de materalistiesche omkeering aller orde grijnst u aan; in alle rangen der maatschappij is het kwaad, het eigenlijk maatschappelijk kwaad, de revolutie doorgedrongen. Gij schrikt voor uw eigen werk, dat gij voor het uwe niet erkent: maar niettemin gij siddert. Gij beproeft het kwaad te bezweren. Is 't u mogelijk? . . . Een van beide: kiest in dien hopeloozen toestand u een Dictator, hij wordt u aangeboden òf wel gij zult genoodzaakt zijn te ontvangen een geweldenaar. Zou de geweldenaar welligt reeds in aantogt wezen? . . . Of — om hier nog eene andere vraag te stellen — zouden de tijden vervuld zijn van de komst „des grooten Monarchs en des heiligen Pausen", beiden door den Hemel zelven af te zenden ter redding der diepgezonken maatschappij? [1]) Van „een witten Keizer" droomt het volk [2]), en een geestelijk opperhoofd, als de wereld nimmer in die gestalte gezien heeft, is verschenen in Pius IX, wiens attribuut van onfeilbaarheid nu niet slechts levend alle phasen der geschiedenis beheerscht, maar als met het verscherpte zwaard des woords daar voortaan gaat doordringen tot in der geledingen geledingen. Dat er in elk geval dooden zullen vallen, is ontwijfelbaar, want de onbuigzame letter van het anathema doodt zoowel als het staal, doch .... scheidt, ook even als dit, de gestorven ledematen af, ten einde het levend ligchaam des te meer in kracht en wasdom kunne toenemen.

---

1) Naar veler meening zou op dergelijke wijze het herstel der maatschappij — althans in zekere phase der geschiedenis — plaats grijpen.

2) Men herinnere zich hier, hoe te dien tijde gesproken en geschreven werd.

En nu zijn we in onze beschouwing gekomen tot het tijdstip, waarop de pauselijke onfeilbaarheid, na dan onherroepelijk tot kerkelijk Leerstuk verklaard te zijn, nu als zoodanig, te weten als uitgesproken Dogma, het mikpunt van vijandelijke aanvallen geworden is, het tijdstip nl., waarmede wij dit geschrift zijn aangevangen.

(*Wordt vervolgd.*) J. KIMMAN, Rect.

DE ALGEMEENE VERGADERING DER FRANSCHE GEESTELIJKHEID VAN 1682.

(*Vervolg van bls.* 69.)

III.

De leden der vergadering van 1682 hadden weinig reden om zich over hunnen volbragten arbeid te verheugen. Het was er verre af, dat de vier artikelen der declaratie algemeenen bijval vonden [1]); nog was de vergadering niet uiteengegaan, als reeds van de zijde der Sorbonne een verzet tegen de declaratie zich openbaarde, wat, in die mate althans, niemand welligt verwacht had.

Het koninklijk edict van den 22 Maart beval, dat de declaratie aan alle universiteiten en theologische faculteiten

1) Een gewis onverdacht getuige, Le Gendre, secretaris van den Parijschen aartsbisschop de Harlay, zegt in zijne *Mémoires*, p. 46: „La Déclaration du Clergé ne fut point d'abord applaudie. Loin de là, plusieurs l'attribuèrent à la lâcheté, disant que c'était l'effet de l'obéissance servile des évêques pour la volonté de la cour. D'autres trouvèrent qu'il n'y avait ni prudence ni honnêteté à s'élever de gaieté de coeur contre les prétentions du Pape, dans le temps même que le Pontife risquait tout pour soutenir les leurs. Ce soulèvement, qui était quasi général, produisit des récits piquants, où M. de Harlay était le plus maltraité, parce qu'on le regardait comme le premier mobile et quasi comme l'unique auteur de tout ce qui s'y était fait."

moest worden geregistreerd en door de professoren geleeraard. De theologische faculteit van Parijs telde destijds 753 doctoren, en van deze waren de meeste, de geleerdste en de godvruchtigste [1]) alles behalve geneigd, zich door een onbevoegd gezag te laten voorschrijven eene leer te verkondigen, welke zij wisten, dat in strijd was met het algemeene geloof der Kerk [2]). Het parlement van Parijs, aan 't welk de taak was toegewezen voor het registreren der vier artikelen zorg te dragen, schijnt dan ook voor moeijelijkheden beducht te zijn geweest; althans het nam tot ongewone maatregelen zijn toevlugt. Den 2 Mei verscheen eene deputatie van acht zijner leden, waaronder de eerste president de Novion en de procureur generaal de Harlay, in de vergadering der Sorbonne, waar van de 300 aanwezige doctoren alleen de syndicus Pirot, die voor hèt plan gewonnen was, te voren kennis van hunne komst had gedragen.

De president de Novion zette in korte woorden de reden van hun verschijnen in de vergadering uiteen, liet de declaratie gedeeltelijk voorlezen en gaf toen het woord aan de Harlay, die in eene lange redevoering de doctoren tot gehoorzaamheid aan het koninlijk edict trachtte te overreden. Daarop beval de president aan de faculteit het

---

1) Gérin, p. 375—382.

2) De theologische faculteit van Parijs was destijds de eenige in gansch Europa, waar de onfeilbaarheid des Pausen niet geleeraard werd. Gérin, p. 581. — In de provinciën waren de antigallicanen nog veel talrijker dan in Parijs. De bekende vriend van Pascal, de Jansenist Domat, procureur des Konings te Clermont, getuigt dan ook in een brief aan den procureur generaal de Harlay: „cette doctrine [de onfeilbaarheid des Pausen] est devenue si commune, que non seulement elle passe pour catholique, mais que la doctrine contraire passe, dans l'èsprit de ces personnes, pour une hérésie." Gérin, p. 376.

koninklijk edict en de vier artikelen der declaratie te registreren [1]).

Deken der faculteit, die regtens de vergaderingen presideerde, was destijds Bétille, een man door de jaren verzwakt, en op wiens toegevendheid men meende te kunnen staat maken. Op hem vestigde de Novion zijn blik, als hij geëindigd had met spreken, als om hem tot een antwoord te nopen. Werkelijk sprak hij dan ook deze drie woorden: „Gratias agimus amplissimas, wij brengen u onzen besten dank." Doch met deze enkele dankbetuiging was de Novion niet tevreden; hij ging met de andere parlementsleden voort hem aan te zien, totdat Bétille eindelijk er bijvoegde: „Facultas pollicetur obsequium, de faculteit belooft gehoorzaamheid." Thans stond de president aanstonds op en verwijderde zich met de andere afgevaardigden des parlements. Ook de deken der faculteit verdween met hen en keerde niet weder.

De overige doctoren verlangden nu van den syndicus Pirot, dat de zaak in discussie zou worden gebragt. Deze echter weigerde halstarrig en verklaarde na het gegeven bevel alle verdere beraadslaging overbodig en nutteloos. Ontevreden gingen de doctoren eindelijk uiteen, besloten te gelegenertijd de beraadslaging door te zetten.

Eenige dagen later zond de Harlay naar de faculteit om de acte van inschrijving van 't koninklijk edict te vragen. Hij ontving ten antwoord, dat men hem niets geven kon vóór den 1 Junij, aangezien het de gewoonte was der faculteit, dat hetgeen in eene vergadering besloten was nooit van kracht was, voordat het in de volgende vergadering was herlezen [2]).

1) De president handelde hier zeker in strijd met alle usances, zoo niet geheel onwettig. Alleen in het parlement had hij het regt een dergelijk bevel te geven. Gérin, p. 382 en 579.

2) Gérin, p. 577—579.

Aan het hof was men intusschen weinig tevreden met dezen afloop. Lodewijk XIV wilde volstrekt alle discussie over deze aangelegenheid geweerd hebben. Den 16 Mei zond hij aan Pirot een schrijven, waarin hij zijn verlangen met nadruk te kennen gaf, er bijvoegend, dat zoo soms een der doctoren de zaak ter spraak brengen mogt, hij, Pirot, hem zulks moest beletten door het bevel te toonen, hem in dit schrijven geworden [1]). Colbert scheen evenwel met dit laatste niet bijzonder ingenomen; althans den 31 Mei schreef hij aan den aartsbisschop van Parijs, dat deze den syndicus zou gelasten niet dan in de uiterste noodzakelijkheid zich van het koninklijk schrijven te bedienen [2]).

Op den 1 Junij vergaderde de Sorbonne weder, en hare eerste werkzaamheid was het aanhooren van het verslag der vorige vergadering, door den syndicus Pirot opgemaakt. Deze, zich bewust van verschillende onwaarheden in zijn verslag ingelascht te hebben, was reeds zijne voorlezing begonnen, toen nog slechts enkele doctoren aanwezig waren. Zijne list mogt echter niet gelukken. Want Dumont, die juist nog tijdig genoeg kwam om een gedeelte der voorlezing te hooren, verklaarde aanstonds, dat de zaken zich niet zoo hadden toegedragen, als de syndicus had voorgesteld en protesteerde tegen het opnemen van dit verslag in de registers der faculteit. De woordenwisseling, die hierop tusschen hem en Pirot ontstond, gaf aan de andere doctoren gelegenheid om nog in tijds in de vergadering zitting te nemen [3]).

1) Gérin, p. 384. — De reden, waarom het hof zoozeer alle discussie vreesde, wordt ons uit een *Mémoire* van Colbert aan den procureur generaal duidelijk: „On a craint de faire connaître à la cour de Rome, que les sentiments de ladite Faculté sur le sujet de la Déclaration du Clergé ne sont pas conformes à ce qui est contenu dans ladite Déclaration." t. a. p.

2) Gérin, p. 385.

3) Gérin, p. 583.

De discussie werd thans voortgezet op het terrein, waarop zij was begonnen, en eindigde hiermede, dat het verslag van Pirot werd afgekeurd en eene commissie benoemd, om in de volgende vergadering een verbeterd verslag in te dienen [1]).

Als dit besluit aan het hof berigt werd, ontstak Lodewijk XIV in woede en wilde aanstonds de drie doctoren, Mazure, Despérier en Blanger, die zich het sterkst geprononceerd hadden, uit Parijs verjagen. De vrees echter, dat daardoor de tegenstand der faculteit en het aandeel, wat hij zelf aan de declaratie had, te duidelijk zouden blijken, deed hem van zijn besluit terugkomen [2]). Er moest niettemin iets gedaan worden om de faculteit tot gehoorzaamheid te dwingen, en hiermede te wachten tot hare volgende gewone vergadering in Julij was hem onmogelijk. Daarom gaf het parlement op zijn last aan den deken der faculteit bevel, om den volgenden vrijdag, den 5 Junij, 's morgens ten 7 uur, met twintig genoemde doctoren ter zittingszaal te verschijnen. Zij kwamen, en nu werd den deken gelast eene buitengewone vergadering der faculteit tegen den 15 Junij bijeen te roepen, om daarop zonder verder uitstel het koninklijk edict en de vier artikelen te registreren. Want, voegde de president er bij, na het bevel des Konings en het arrest van het hof, was er geen spraak meer van beraadslagen, maar van gehoorzamen [3]).

---

1) Gérin, p. 586.

2) Brief van Colbert van den 1 Junij 1682, bij Gérin, p. 386.

3) Gérin, p. 586. In de correspondentie, tusschen Colbert en den procureur generaal de Harlay in deze dagen gevoerd, om de middelen op te sporen, waardoor op de zekerste en veiligste wijze de tegenstand der Sorbonne kon worden overwonnen, verdienen de volgende woorden van de Harlay onze opmerkzaamheid: „De trouver si étrange qu'elle se plaigne

Eene vergadering der Sorbonne werd alzoo tegen den 15 Junij bijeengeroepen, en de commissie, met het opmaken van het verslag belast, kreeg bevel te zorgen, met haren arbeid op dien dag geheel gereed te zijn. Na verschillende beraadslagingen besloot deze commissie het verslag van Pirot ter zijde te leggen, en nam een geheel nieuw ontwerp aan, waarin gezegd werd, dat het registreren van 't koninklijk edict beloofd was, zonder dat eenige discussie had plaats gehad, ofschoon niet weinigen haar hadden verlangd [1]).

Daags vóór de Sorbonne zou vergaderen, werden de leden der commissie bij den aartsbisschop van Parijs ontboden, die in eene lange toespraak, door den Koning hem voorgeschreven [2]), allerlei betuigingen deed van de gunstige gezindheid, welke de Vorst jegens de faculteit koesterde, over de zaak zelve zoo weinig mogelijk sprak,

---

de la forme de l'édit du Roi et pour la nouvelle soumission et... enfin pour l'obligation d'enseigner une doctrine, lorsqu' *une assemblée du clergé dont la plupart changeraient demain et de bon coeur, si l'on le leur permettait*, cela n'est pas tout à fait sans prétexte." Gérin, p. 387. Bij den tegenstand, welken de Sorbonne aan de vier artikelen bood, vond zij grooten steun bij de bisschoppen, zelfs bij sommige, die aan de vergadering hadden deelgenomen. Dit blijkt uit het getuigenis van Boucher, een der doctoren, die later uit Parijs gebannen werden, aan den pastoor van Angers Grandet afgelegd: „Beaucoup d'évêques, après avoir fait cette belle affaire [la Déclaration de 1682] lui en avaient paru au désespoir et lui avaient dit: Monsieur tirez-nous de là par ce que vous ferez en Sorbonne .... M. Boucher leur répondit: Eh! que voulez-vous que nous fassions, Messeigneurs? Nous qui sommes de simples docteurs, pourrons-nous nous opposer à la Déclaration de Nosseigneurs et de tout le Clergé? Et *ces seigneurs lui avaient témoigné qu'ils eussent souhaité que la Sorbonne eût réparé leur faute.*" *Revue des sciences ecclésiastiques*. Mei, 1867; Gérin, p. 389.

1) Gérin, p. 588.

2) t. a. p.

de vier artikelen stempelde als geene geloofsartikelen, maar als bloote stellingen, in Frankrijk aangenomen voor den vrede tusschen Kerk en Staat, en eindigde met hen aan te sporen den volgenden dag eenvoudig tot het registreren van 't koninklijk edict over te gaan.

's Maandags den 15 Junij, zag men eene buitengewoon talrijke vergadering in de Sorbonne bijeenkomen. Wel had de Koning aan de professoren van het seminarie van St. Sulpice uitdrukkelijk verboden te verschijnen [1]); doch vele doctoren uit de provinciën en vele ook uit Parijs, die nimmer vroeger eene vergadering bijwoonden, hadden thans zitting genomen, zoodat hunne plaatsen ruimschoots waren aangevuld.

Het verslag der zitting van den 2 Mei, zooals het door de commissie was opgesteld, werd voorgelezen, en nadat de syndicus had medegedeeld, wat de aartsbisschop den vorigen dag gezegd had, vroeg de deken de meening der vergaderde doctoren.

Reeds van zeven uur 's morgens tot den middag had de zitting geduurd, en slechts 64 doctoren hadden hunne meening geuit, als Pirot, die nog even te voren had verklaard, dat het parlement bevolen had, de zitting niet op te heffen, vóór de zaak tot eene beslissing was gebragt, plotseling, een ongunstigen afloop voorziende, de zitting schorste en het opnemen der overige stemmen tot den volgenden morgen uitstelde.

Den volgenden morgen evenwel verscheen reeds ten zes uur een deurwaarder van het parlement bij den deken der faculteit, om hem een besluit van het parlement, dien-

1) Gérin, p. 590. Ook de aartsbisschop van Parijs had een dergelijk verbod doen toekomen aan Chamillard en Boucher, gelijk de bisschop van Coutances aan Blanger. Deze doctoren waren evenwel toch verschenen. Gérin, p. 591 en 592.

zelfden dag genomen, mede te deelen, waarbij wegens het gedrag, den vorigen dag door de doctoren gehouden, de vergadering der faculteit verboden werd, en de deken gelast om klokslag zeven uur zich met zes professoren der Sorbonne en den grootmeester en vier professoren van 't collegie van Navarre voor het parlement te vertoonen [1]).

Als de geciteerden verschenen waren, werden zij door den cersten president op onbeschaamde wijze toegesproken. „Wij vernemen met droefheid," zoo sprak hij, „dat de geest van vrede niet meer onder u heerscht, en dat geheime kuiperijen de onderwerping weerhouden, welke gij aan de bevelen van het hof verschuldigd zijt... Nooit zou het hof geloofd hebben, dat gij hadt durven wagen, het registreren te verschuiven, wat het u bevolen had. Uwe ongehoorzaamheid doet het de blijken van achting betreuren, waarmede het u heeft vereerd. Overtuigd, dat gij zijn vertrouwen niet meer verdient, verbiedt het u alle verdere vergadering tot op het oogenblik, dat het u de wijze zal hebben doen kennen, waarop gij in 't vervolg zult zamenkomen."

Daarop werd de griffier der faculteit ontboden en hem gelast op staande voet het edict des Konings, de vier artikelen en het besluit des parlements in de registers der faculteit in te schrijven. Dit had onmiddelijk plaats, waarna de doctoren zich verwijderden [2]).

---

1) Zoo groot werd aan het hof het gevaar geacht, dat de Koning nog in den nacht, den markies de Seignelay, zoon van Colbert, van Versailles naar Parijs had gezonden, om met den aartsbisschop en de hoofden van het parlement dezen kleinen *coup d'état* te beramen. Gérin, p. 395.

2) Gérin, p. 396 en 596. De procureur generaal de Harlay gevoelde zeer goed, wat doodelijken slag de faculteit aan de declaratie had toegebragt. Ten duidelijkste blijkt dit uit zijn schrijven aan Le Tellier van den 15 Junij, waarin hij verslag geeft van 't geen dien morgen in het parle-

De Koning was evenwel te veel gebelgd om zich met dit parlementsvonnis tevreden te stellen. Den 21 Junij teekende hij het besluit, waarbij acht doctoren, die zich het meest hadden verzet, in verbanning werden gezonden. Slechts één dag werd hun gelaten, om zich voor hun vertrek gereed te maken [1]).

Het hof had alzoo gezegevierd. Niettemin slechts schijnbaar. De ware overwinning was behaald door de Sorbonne. Men prees algemeen haar moed en ijver, aan den dag gelegd voor de zaak der godsdienst. Men koos zelfs aan het hof voor haar partij tegen het parlement en de vergadering der geestelijkheid [2]); onder het volk ook circuleerden weder verschillende liederen, welke duidelijk zijne sympathie voor de Sorbonne verkondigden [3]). Nooit had de Sorbonne zoozeer de algemeene achting genoten als juist thans.

---

ment was voorgevallen: „avec bien du déplaisir de ma part qu'avec autant de peine que je suis obligé d'en avoir pour ces affaires, nous apportions des remèdes presque aussi fâcheux que le mal, et que nous soyons encore exposés à beaucoup de choses désagréables." Gérin, p. 397.

1) Gérin, p. 398 v. „Dans ce rencontre", merkt een tijdgenoot op, „Dieu envoyait des docteurs dans toutes les provinces du royaume pour y maintenir les peuples dans l'unité de l'Eglise .... On aurait de la peine à concevoir la politique de la Cour en ce rencontre, si l'on n'était persuadé que la Providence de Dieu permet que les hommes travaillent à l'établissement de la religion lors même qu'ils semblent la vouloir détruire."

2) Gérin, p. 597. In eene *Relation de quelques particularités sur l'affaire de la régale*, een manuscript, door Gérin in de abdij van St. Victor gevonden, lezen wij: „On dit qu'étant la semaine dernière à la cour Madame la Dauphine lui [den aartsbisschop van Parijs] dit agréablement: „Au moins, Monsieur de Paris, je vous déclare que je veux mourir catholique."" Gérin, p. 400.

3) Zoo o. a.

La Sorbonne défend la foi
Et le Clergé l'édit du Roi;
On ne sait qui l'emportera;
Alleluja.

Onder deze omstandigheden kon het Lodewijk XIV en zijne ministers niet ontgaan, in welke ongunstige stelling zij zich zelven en het parlement door hunne overwinning hadden gebragt. De vergaderingen der faculteit te blijven beletten was eene onmogelijkheid, zulks zou bovendien hunne positie voortdurend neteliger hebben gemaakt. De vergaderingen weer veroorloven, zonder dat de faculteit schuld had beleden, ging ook niet; daarmede hadden zij hun eigene veroordeeling uitgesproken. De faculteit tot eene belijdenis van schuld te bewegen, durfde zelfs de stoutmoedigste niet hopen. Toch moest er een middel worden gevonden, om althans schijnbaar met eere te kunnen retireren. Na lang beraad besloot men eindelijk eenige doctoren, die tevens leden der vergadering van 1682 waren geweest, in den arm te nemen en te beproeven door deze onderteekeningen te verzamelen op een verzoek aan het parlement, om der faculteit te veroorloven, dat zij weder geregeld hare vergaderingen zou mogen houden. Op deze wijze ware ten minste eene implicite schuldbelijdenis verkregen.

Harlay, la Chaise et Champvallon
Et le président de Novion,
N'ont voulu que le Roi cédât;
Alleluja.

Qu'on nous tienne pour insensés
S'ils sont jamais canonisés
A moins d'un bon mea culpa;
Alleluja.

Deze liederen bleven niet verborgen voor Lodewijk XIV, en gelijk begrijpelijk is, waren hem niet aangenaam. Hij zocht dan ook op alle wijzen de auteurs er van te achterhalen. Gérin, p. 402.

De procureur generaal ontving den last met behulp van zijn broeder, den aartsbisschop van Parijs, het verzoekschrift op te stellen [1]). Deze kweet zich van zijne taak, zoo goed mogelijk in listig gekozen bewoordingen het eigenlijk doel verbergende. De bovenbedoelde doctoren, twaalf in getal, trachtten nu dit verzoekschrift door de leden der faculteit te doen onderteekenen. Hunne eerste poging strekte om Grandin te winnen, hopende door zijne autoriteit verschillende anderen over te halen. De tachtigjarige grijsaard verklaarde onder twee voorwaarden te willen onderteekenen; de eerste was, dat men geen blaam zoude werpen op het gedrag zijner verbannene medebroeders; de tweede, dat de declaratie er niet in zou worden goedgekeurd. Op de verzekering, dat aan beide voorwaarden voldaan was, had hij de zwakheid het verzoekschrift, zonder het eerst zelf te lezen, te onderteekenen. De naam van Grandin bewoog ook andere doctoren tot de onderteekening. Niettemin gelukte het niet, meer dan 162 handteekeningen op het verzoekschrift te verkrijgen; wel een zeer geringe minderheid bij 753 doctoren. Bovendien waren er verschillenden, waaronder ook Grandin, die zich later beklaagden, dat zij misleid waren geworden en anders niet zouden hebben onderteekend [2]).

De aartsbisschop van Parijs koos Courcier, doctor der Sorbonne en secretaris van de vergadering van 1682, uit, om het verzoekschrift aan den Koning ter hand te stellen. De Koning las het en stond toe, bij het parlement

---

1) Gérin, p. 598.

2) Gérin, p. 403 en 602. „On est persuadé," zegt een manuscript van St. Sulpice: *Récit de ce qui s'est passé sur le sujet de la Requête des Docteurs* „que, si on eût délibéré sur cette affaire en Faculté, il n'y aurait pas eu quarante personnes qui eussent signé la requête."

het in te dienen [1]). Den 30 Julij had dit plaats, en den volgenden dag gaf het parlement zijn besluit te kennen, dat reeds den 1 Augustus de faculteit weder vergaderen mogt.

Den 1 Augustus vergaderde de faculteit ook werkelijk. De syndicus las het parlementsbesluit en stelde voor, dat eene commissie van doctoren zou worden benoemd, om den dank der faculteit over te brengen aan den eersten president, den procureur generaal, den aartsbisschop en den markies de Seignelay. Toen de doctoren zagen, dat er niet anders te verhandelen viel dan dit voorstel van den syndicus, gingen zij bijna allen heen. Slechts 30 à 40 bleven, die het voorstel aannamen [2]).

Deze verschillende gebeurtenissen in Frankrijk trokken natuurlijk ook de aandacht van het buitenland. Van alle zijden gingen er stemmen op, om de vier artikelen der declaratie af te keuren en te veroordeelen. Verschillende universiteiten verklaarden zich er met nadruk tegen, ook die van Douay [3]), welke eerst onlangs onder Frankrijks

1) "Le Roi", zegt hetzelfde handschrift, "dit en voyant le nom de M. Grandin qu'il ne fallait pas le compter parce qu'il s'était repenti d'avoir signé. Le sieur Courcier répondit qu'il était vrai que M. Grandin avait témoigné du regret d'avoir signé la requête, mais que c'était parce qu'il avait cru que la requête portait quelque *soumission* à la Déclaration du Clergé, et qu'ayant été informé depuis que la requête ne portait que le terme de *respect*, il avait été content."

2) Teregt besluit hetzelfde handschrift zijn verhaal met deze woorden: "On ne peut tirer aucune conséquence ni aucun avantage de cette requête pour faire croire en France ou ailleurs que la Faculté ait consenti à l'enregistrement de l'édit du Roi, ou qu'elle ait approuvé la Déclaration du Clergé." Gérin, p. 603.

3) De tekst is te vinden bij Bouix, *De Papa*. II, 121; *Coll. Lac.* I, p. 845; Gérin, p. 428. "Nous avons même consulté", zoo spreken hier de professoren van Douay, "les plus savants théologiens, tant séculiers que réguliers, et nous n'avons encore pu trouver aucune raison valide pour nous former une conscience qui nous ait permis d'enseigner lesdites propositions."

schepter gekomen was. Het meeste opzien in Frankrijk baarde echter de veroordeeling der vier artikelen, door den primaat van Hongarië, den aartsbisschop van Gran, George Szelepchény, in vereeniging met andere bisschoppen te Tyrnau, den 24 October 1682, uitgesproken [1]).

Het hof en de hoofden der vergadering van 1682 waren uitermate verbitterd over deze veroordeeling en besloten den Hongaarschen prelaat te beantwoorden op eene wijze, die anderen zou afschrikken zijn voorbeeld te volgen [2]).

Overeenkomstig den raad, door den aartsbisschop van Rheims gegeven, beval het parlement, op last des Konings, aan de theologische faculteit van Parijs, het decreet van de Hongaarsche bisschoppen te onderzoeken en te veroordeelen en inzonderheid eene verordening te vragen, waarbij de publicatie er van in Frankrijk verboden werd.

De Sorbonne toonde niet veel lust aan dit parlementsbesluit te voldoen, en haastte zich in het geheel niet, om tot eene beslissing te komen. Met uitzondering van haren syndicus Pirot, was zij zoo goed als geheel het met de Hongaarsche bisschoppen eens. Ondanks alle inwerking van het parlement en 's Konings ministers, sprak zij dan

---

1) De tekst is afgedrukt *Coll. Lac.* I, 836 v. „Quae quidem propositiones", zeggen de Hongaarsche bisschoppen, „auribus Christianis absurdae et plane detestabiles, cum per Hungarici quoque Regni provincias a satanae ministris disseminatae sint eo fortasse consilio, ut perduellioni et caeteris malis intestinis pabulum et fomentum suppeditent..... Nos ..... praefatas quatuor propositiones configimus et proscribimus et universis istius Regni Christi fidelibus interdicimus ac prohibemus ne eas legere vel tenere, multo minus docere audeant, donec super iis prodierit infallibile Apostolicae Sedis oraculum, ad quam solam divino et immutabili privilegio spectat de controversiis fidei judicare."

2) Gérin, p. 417. „Par les brocards qu'on donnerait au Hongrois, on detournerait d'autres prélats de suivre son exemple." Woorden van Le Tellier, aartsbisschop van Rheims. Gérin, p. 418.

ook geene veroordeeling over hen uit. Als zij, na van den 1 Maart tot den 18 Mei 45 verschillende zittingen gehouden te hebben, eindelijk hare beslissing gaf, luidde deze: als de Hongaarsche aartsbisschop had willen zeggen, dat de bisschoppen en Conciliën, ook de algemeene, geene beslissingen in geloofszaken kunnen geven, was zijne leer valsch, vermetel, in strijd met de praktijk der Kerk en Gods woord [1]). — Dit had echter de aartsbisschop niet gezegd, en het was ook in strijd met zijne eigene handelwijze. De Sorbonne zeide dan ook niet, dat dit de bedoeling zijner woorden was; maar koos met opzet hare bewoordingen zóó, dat de Hongaarsche beslissing geheel ongedeerd bleef.

Dat het hof met dezen afloop weinig tevreden was, behoeft wel niet te worden opgemerkt. Nieuwe maatregelen werden dan ook weder beraamd en in het werk gesteld, om van de Sorbonne een buigzamer werktuig te maken. Deze vallen echter buiten de ons gestelde grenzen.

Een nog geduchter tegenstand wachtte Lodewijk XIV van de zijde des Pausen, waarbij hij bovendien in zijn nadeel had, dat hij niet als in zijn strijd met de Sorbonne zich zelven achter zijne handlangers verbergen kon, maar persoonlijk zich op den voorgrond moest plaatsen. Innocentius XI bleef zich zelven volkomen getrouw in de houding, welke hij tegenover de vergadering van 1682 had aangenomen; niettemin sprak hij geene veroordeeling uit der declaratie. Tot den schijn toe wilde hij vermijden als wreekte hij zich over eene persoonlijke beleediging, en

1) „Haec propositio, quatenus excludit ab Episcopis et Conciliis, etiam generalibus, judicandi de fidei controversiis auctoritatem, quam habent immediate a Christo, falsa est, temeraria, erronea, praxi Ecclesiae adversa, verbo Dei contraria, doctrinam renovans alias a Facultate reprobatam." Gérin, p. 419; *Stimmen aus Maria-Laach.* V, S. 325 v.

daarom week hij in niets af van de traditioneele bedaardheid, het hof van Rome eigen. Toch zou Frankrijk spoedig genoeg weten, hoe de Paus over de declaratie oordeelde.

Korten tijd na de vergadering benoemde Lodewijk XIV bisschoppen voor verschillende openstaande zetels en daaronder twee, die leden waren geweest der vergadering. Als deze nu aan den Paus ter bevestiging werden voorgedragen, weigerde Innocentius vlakweg hun de canonieke institutie te verleenen. Hij wilde niet aan het volk mannen tot herders geven, die zoo groot gebrek aan priesterlijken moed hadden getoond en hunnen naam geleend hadden tot eene daad, welke alleen de vijanden der Katholieke eenheid verheugen kon. De Koning, gekrenkt in zijn trots, verbood nu aan de overigen, te Rome om hunne bevestigingsbullen aan te vragen, ofschoon Innocentius verklaarde ten hunnen opzigte geene moeijelijkheid te hebben, en ging voort met zijne benoemingen, terwijl de Paus even standvastig aan ieder zijne bevestiging bleef weigeren, die de vier artikelen onderteekend had. Hierdoor vermeerderde het getal openstaande zetels voortdurend, zoodat in 1688 reeds 35 bisdommen zonder geestelijk hoofd waren [1]).

Lodewijk XIV had gehoopt door zijne hardnekkigheid den Paus te doen zwichten; hij zag zich echter teleurgesteld in zijne verwachting. Wel gaf hij hoog op van al de nadeelen, welke het gevolg waren van het openblijven der verschillende bisschoppelijke zetels; de Paus antwoordde hem met volle regt, dat hij dit alles alleen aan zich zelven had te wijten, dat hij zijn gedrag slechts had te veranderen, om oogenblikkelijk alle openstaande zetels bezet te zien. Volgens het concordaat had de Koning het regt van benoeming; de Paus kon evenwel de bevestiging weigeren,

1) Gérin, p. 431 v.

en zoo hij dit deed was hij daarvan alleen aan God en zijn geweten verantwoording schuldig. Geen wonder dan ook, dat zelfs vijanden van den H. Stoel, als Arnauld [1]), den ongelukkigen toestand, waarin de Kerk in Frankrijk geraakte, aan de hardnekkigheid des Konings weten.

In het jaar 1687 deed zich nu nog een nieuw geschil op tusschen Lodewijk XIV en den Paus, waardoor de Koning niet alleen met het algemeene Opperhoofd der Kerk, maar ook met den Vorst van den Kerkelijken Staat in onmin geraakte. Reeds sinds Julius III hadden de Pausen meermalen beproefd het regt van schuilplaats (franchise) af te schaffen, wat de vreemde gezanten zich in Rome hadden aangematigd, en wat herhaaldelijk tot de grootste wanordelijkheden en schromelijkste misbruiken aanleiding gaf. Deze verschillende pogingen hadden echter geen vrucht gedragen, en daarom was Innocentius XI, zoodra hij den pauselijken zetel had beklommen, begonnen, een meer doortastenden maatregel aan te wenden en elken ambassadeur te weigeren, die niet eerst afstand had gedaan van het regt van schuilplaats. De meeste vorsten hadden zich aan dezen pauselijken maatregel zonder tegenspraak onderworpen; met betrekking tot den Franschen gezant was hij nog niet toegepast geworden. Innocentius XI wilde den hoogmoed van Lodewijk XIV zooveel mogelijk ontzien en had daarom gewacht, totdat eene verandering van ambassadeur de toepassing vergemakkelijken zou. Als nu de Fransche gezant Annibal, hertog d'Estrées, den 30 Januarij 1687 overleed, wendde de nuntius Rannucci alle pogingen aan bij Lodewijk XIV, dat ook hij afstand zou doen van het regt van schuilplaats. De Koning bleef

---

1) *Oeuvres* d'Arnauld, Tom. XXXVII, p. 682.

weigeren [1]) en zond den markies de Lavardin als gezant naar Rome met uitdrukkelijk bevel de franchisen te handhaven [2]).

Thans publiceerde de Paus nog vóór de aankomst van de Lavardin, den 12 Mei, eene bul, reeds geruimen tijd voorbereid, waarin hij de franchisen afschafte en in overeenstemming met de oude, te Trente hernieuwde canons, welke ten allen tijde de tijdelijke bezittingen van den H. Stoel onder de sanctie der kerkelijke straffen geplaatst hebben, de excommunicatie uitsprak tegen elk, die het wagen zou, zijn gebod overtredend, het gezag van den Roomschen Opperpriester aan te randen [3]).

Ongeschikter gezant dan den markies de Lavardin, had Lodewijk XIV moeijelijk kunnen kiezen. In de hoogste mate ijdel en doldriftig, was hij alleen geschikt om het bestaand geschil te vergrooten. Het kan ook niet worden betwijfeld, of Lodewijk XIV had hem met opzet gekozen

---

1) Gérin, p. 438 Lodewijk sprak bij deze gelegenheid de veel geciteerde woorden: „qu'il ne s'était jamais réglé sur l'exemple d'autrui; que Dieu l'avait établi pour donner l'exemple aux autres et non pour le recevoir."

2) De publieke opinie was in deze zaak geheel voor den Paus tegen den Koning. „L'opinion publique", zegt C. Rousset, *Histoire de Louvois* (bij Gérin, p 438), „n'était pas du côté du Roi. Un courtisan disgracié, qui n'en était que plus courtisan, Bussy-Rabutin, osa't écrire à madame de Sévigné: „Il faut dire la vérité, les Franchises sont odieuses quand elles vont à rendre les crimes impunis. Il est de la gloire d'un grand Pape de réformer ces abus, et même de celle d'un grand roi de ne s'en pas trop plaindre. Comme le Pape est un grand homme de bieu, il est fort entier dans ses résolutions, et quand il est bien persuadé qu'il a raison, rien ne saurait le faire changer. Il est vrai qu'il est fâcheux de trouver eu son chemin de ces saints opiuiâtres. Mais sa vie est si sainte, que les rois chrétiens se décrieraient s'ils se brouillaient avec lui. 4 juin 1687." Bussy jugeait bien."

3) Gérin, t. a. p.

om den Paus vrees aan te jagen. Alle moeijelijkheden, die zouden oprijzen, waren voorzien, en het Fransche hof bereidde zich voor, om zonder aarzelen de wereld het schandaal te aanschouwen te geven van een Franschen gezant, strijd voerend tegen den Paus in diens eigen hoofdstad [1]).

De Lavardin, tot alles bereid, zond vierhonderd soldaten en officieren, vermomd in burgerkleeding, voor zich uit, Rome binnen, die allen hunnen intrek namen in den omtrek van het paleis der ambassade. Zelf deed hij, in November 1687, zijn intogt aan het hoofd van 800 goed gewapenden, meerendeels officieren of gardes van de marine.

Men kan begrijpen, dat de Paus alle audiëntie weigerde aan dezen zonderlingen ambassadeur van den Allerchristelijksten Koning, maar integendeel de excommunicatie over hem uitsprak. De Lavardin bekreunde zich echter hierover niet en verscheen des ondanks op Kersnacht in de kerk van den H. Lodewijk, om de H. Mis bij te wonen. Den volgenden dag stelde de Paus deze kerk onder interdict.

Zoodra de tijding dezer gebeurtenissen, welke Lodewijk XIV voorzien had, te Versailles was aangekomen, ontving het parlement bevel zijne gallicaansche proceduren te beginnen. Den 23 Januarij 1688 hield de advocaat generaal Talon de heftigste en woedendste zijner woedende redevoeringen. Hij, zelf vriend en begunstiger der Jansenisten, verweet den Paus, dat hij de Jansenisten beschermde en met gunsten overlaadde [2]); in de onpassendste bewoordingen veroordeelde hij het gedrag van Innocentius

1) Gérin, p. 439.

2) „Il y avait", zegt Sismondi, XXV, p. 557, „d'autant plus de bassesse dans cette accusation, que Talon lui-même et le corps auquel il s'adressait étaient en secret attachés à ces opinions qu'il nommait jansénistes."

XI en appelleerde in naam van den procureur generaal aan een algemeen Concilie. Nog denzelfden dag nam het parlement dit appel aan en verzocht den Koning door provinciale of nationale Conciliën een einde te maken aan het openstaan der bisschoppelijke zetels [1]).

Tegelijkertijd werd geene beleediging aan den Paus gespaard. De nuntius vernam van 's Konings ministers niet anders als bedreigingen. Ook waren reeds aanstalten gemaakt om in de aanstaande lente met een leger te Civita-Vecchia te landen [2]), en zoo dit leger op den bepaalden tijd niet in zee stak, was het alleen, omdat inmiddels ontstane politieke verwikkelingen het voor Lodewijk XIV wenschelijk maakten met den Paus niet geheel te breken. Reeds vroeger had hij pogingen aangewend om den kardinaal van Furstenberg tot Keurvorst van Keulen te doen benoemen, omdat hij in dezen een bevorderaar zijner politieke plannen meende te bezitten. Thans werd die benoeming door hem dubbel gewenscht, daar de liga van Augsburg tegen hem gevormd werd. Deze benoeming nu was niet mogelijk zonder tusschenkomst des Pausen, en zoo was Lodewijk XIV uit politiek gedwongen Innocentius XI te ontzien. In plaats van een leger zond hij daarom den markies de Chamlay in alle stilte en onder een valschen naam naar Rome en gelastte hem met den Paus te onderhandelen, buiten alle medeweten der Fransche ambassade niet alleen, maar zelfs zóó, dat ook de Paus zijnen waren naam en hoedanigheid niet mogt weten, vóór hij onder het geheim der biecht zich verbonden had, vol-

1) *Stimmen aus Maria-Laach.* V, S. 329; Gérin p. 440 v.

2) Rousset deelt in zijne *Histoire de Louvois.* II, p. 63 v. in haar geheel eene *dépêche* mede van den 31 December 1687, waarin Louvois al de regimenten en corpsen aanwijst, welke dit leger moesten vormen.

strekt tegen niemand van de hem gedane voorstellen te spreken. Zijne instructiën betroffen den vrede van Europa, de bevestiging der benoemde bisschoppen, de moeijelijkheden der regaliën en eindelijk de quaestie der franchisen. Mogt de Paus weigeren op de gedane voorstellen acht te slaan, dan moest hij zich verwijderen, maar eerst den Paus bedreigen, dat zoo deze ooit iets van het gesprokene openbaarde, hij zoowel als de Koning de gansche zaak volstrektelijk zouden negeren.

De Chamlay was intusschen niet gelukkig in zijne zending. Wat hij ook beproefde, niemand wilde hem toegang tot den Paus verschaffen, en als hij ten einde raad, tegen zijne lastgeving in, zich aan de Lavardin bekend maakte en de Fransche kardinaal d'Estrées, in het geheim betrokken, persoonlijk voor hem eene audiëntie bij den Paus ging aanvragen, weigerde Innocentius XI op zulke wijze, dat geene nieuwe poging werd aangewend.

Den 18 Augustus werd hij teruggeroepen en den 6 September een koninklijk schrijven verzonden aan den kardinaal d'Estrées, vol van aantijgingen en bedreigingen tegen den Paus. Zoodra Innocentius de voorlezing van dit schrijven had aangehoord, liet hij voor alle antwoord zijn secretaris ontbieden en gelastte dezen onmiddelijk de bullen te verzenden, waarbij prins Clemens van Beijeren tot aartsbisschop van Keulen werd benoemd [1]).

Niets alzoo had Lodewijk XIV meer van den Paus te hopen; thans durfde hij ook hem den oorlog verklaren. Den 13 September gaf Louvois aan den markies de la Trousse last zich gereed te houden, om op het eerste bevel het pauselijk gebied van Avignon en Venaissin te bezetten en den vice-legaat te verjagen. Het bevel kwam,

1) Rousset, *Histoire de Louvois*, t. a. p.; Gérin, 444 v.

en spoedig was het ten uitvoer gebragt en de roof voltrokken [1]).

Den 24 September gaf de Koning, in bijzijn van den aartsbisschop van Parijs en pater de la Chaise, last aan den procureur generaal te appelleren aan een algemeen Concilie van alles, wat de Paus tegen hem gedaan had of nog doen zou. Drie dagen later was het stuk gesteld en onderteekend. In eene vergadering der bisschoppen, die zich op dat oogenblik te Parijs bevonden, werd het door den aartsbisschop de Harlay voorgelezen; evenwel vorderde de Koning van geen enkelen bisschop de goedkeuring of onderteekening er van. Hij gevoelde, dat hij op het punt stond een vormelijk schisma uit te lokken, en dit wilde hij in elk geval niet [2]). Niettemin de gezindheid, welke hij jegens den H. Stoel aan den dag bleef leggen, was alles behalve vredelievend. De nuntius van den Paus werd op zijn uitdrukkelijken last ten strengste bewaakt en met de grootste minachting behandeld. Al het mogelijke stelde hij in het werk om de publieke opinie tegen den Paus in te nemen; pamfletten, daartoe dienstig, werden voor zijne rekening geschreven en door heel Europa verspreid; aan den brief, welken hij den 6 September aan kardinaal d'Estrées verzonden had, werd de grootste ruchtbaarheid gegeven. En als de Paus het noodig achtte een antwoord op dit schrijven het licht te doen zien, werd dit antwoord overal door de policie opgespoord en in beslag genomen [3]).

1) Gérin, p. 446.

2) Gérin, p. 446 v. Toen een magistraatspersoon van Poitiers in een openbare redevoering Lodewijk XIV het zigtbaar hoofd der Fransche Kerk noemde, werd hij daarover streng berispt. Gérin, p. 449.

3) Gérin deelt dit pauselijk antwoord in zijn geheel mede, p. 450—459. Leibnitz getuigt er van: „Le public a été satisfait de ce qu'on a répondu à Rome à la lettre au Cardinal d'Estrées." *Oeuvres*. III, p. 152. Ed. de Foucher de Careil.

Ondanks dit alles bespeurde Lodewijk XIV zelf, dat hij te ver was gegaan in zijn gedrag tegenover den Paus, en bovendien in oorlog verkeerende met een groot deel van Europa, wilde hij den strijd met den Paus niet verder doordrijven. In April 1689 riep hij den markies de Lavardin uit Rome terug, en als spoedig daarop Innocentius XI stierf en den 6 October door Alexander VIII werd opgevolgd, zond hij een geschikteren ambassadeur in den persoon van den hertog de Chaulnes naar Rome met bepaald bevel om afstand te doen van de franchisen. Ook gaf hij in 1690 Avignon en Venaissin terug en trad in onderhandeling met Alexander VIII.

Ook thans echter zouden de onderhandelingen tot geen resultaat leiden. Even als zijn voorganger gedaan had, deed ook Alexander. Van niemand, die lid was geweest van de vergadering van 1682, wilde hij de benoeming tot een bisschoppelijken zetel goedkeuren en bevestigen, zoo deze niet eerst de vier artikelen der declaratie had herroepen. Hij kende bovendien te goed den toestand van Frankrijk en het onbeperkt gezag, wat de Koning er uitoefende, om niet met allen nadruk van Lodewijk XIV te eischen, dat hij zijn edict, waarbij de declaratie werd bekrachtigd, zou terugnemen en vernietigen [1]). Deze voorwaarden wilde echter Lodewijk XIV niet aannemen. Daarom

---

1) Gérin, p. 460. De standvastigheid van Alexander VIII bragt de spotters niet op de zijde des Konings. Men zong destijds:

Qu'a-t-on gagné de se moquer
De Rome et du Saint-Père!
Il faut maintenant lui céder,
Et l'on craint sa colère.
Les Romains sont de fines gens:
On les connaissait mieux du temps
De Jean de Vert.

vaardigde Alexander VIII eindelijk den 4 Augustus 1690 motu proprio eene bul uit tegen de declaratie zelve. Daarin verklaart hij zoowel de uitbreiding, aan het regaliënregt gegeven, als de declaratie met hare vier artikelen als ongeldig, nietig en krachteloos [1]). Zijn verlangen echter om in der minne tot overeenstemming te komen, of door de Fransche geestelijkheid zelve hare dwalingen te zien herroepen, deed hem besluiten de publicatie der bul nog te verschuiven.

Als hij evenwel spoedig daarop door eene doodelijke ziekte aangetast, zijn einde voelde naderen, riep hij twaalf kardinalen en twee apostolische protonotarii tot zich, en liet in hun bijzijn de bul voorlezen en afkondigen onder dagteekening van den 30 Januarij 1691. Dienzelfden dag rigtte hij een schrijven aan Lodewijk XIV, waarin hij zegt, dat hij, op het punt om te verschijnen voor Gods regterstoel en rekenschap af te leggen van zijn pauselijk bestuur, zich gedwongen gevoelde om de bul te publiceren, en den Koning bezweert deze zijne laatste handeling goed op te nemen en zorg te dragen, dat de bul in zijn rijk worde aangenomen en ten uitvoer gebragt. Het was de voorlaatste dag zijns levens; den 1 Februarij ontsliep hij [2]).

1) „Omnia et singula, quae tam quoad extensionem juris Regaliae, quam quoad declarationem de potestate ecclesiastica ac quatuor in ea contentas propositiones in supradictis comitiis Cleri Gallicani anno 1682 habitis acta et gesta fuerunt, cum omnibus et singulis mandatis, arrestis, confirmationibus, declarationibus, epistolis, edictis et decretis a quibusvis personis, sive ecclesiasticis, sive laicis, quomodolibet qualificatis, quavis auctoritate et potestate, etiam individuam expressionem requirente, fungentibus, editis seu publicatis ... ipso jure nulla, irrita, invalida, inania, viribusque et effectu penitus et omnino vacua ab ipso initio fuisse et esse ac perpetuo fore .... declaramus et decernimus." De bul is afgedrukt *Coll. Lac.* I, p. 89 v.

2) Gérin, p. 461 v. Het schrijven van den Paus aan Lodewijk XIV is afgedrukt *Coll. Lac.* I, p. 834.

Met Innocentius XII, die den 12 Julij 1691 den pauselijken Stoel beklom, en reeds vroeger zeer in aanzien was bij het Fransche hof, werden nu de onderhandelingen voortgezet, en thans zouden ze eindelijk, hoewel niet zonder veel moeite, tot eene gunstige uitkomst leiden. De nieuwe Paus plaatste zich volkomen op hetzelfde standpunt als zijne beide voorgangers en week in niets van hunne gedragslijn af. Wat zij hadden geëischt, bleef ook hij als noodzakelijke voorwaarde stellen, welke onmogelijk kon worden teruggenomen.

Innocentius XI had niet gevorderd van de onderteekenaars der declaratie van 1682, dat zij vier tegenovergestelde artikelen zouden onderschrijven, maar alleen dat zij de declaratie zouden herroepen. Ook het decreet: „Inter multiplices" van Alexander VIII veroordeelde niet de leer, in de vier artikelen vervat, als kettersch of als valsch; het veroordeelde alleen de act der declaratie en verklaarde zoowel alles, wat de vergadering van 1682 gedaan had, als alle edicten, welke hare handelingen hadden bevestigd — dus vooral het edict des Konings — ongeldig, nietig, volkomen krachteloos. De H. Stoel vorderde dus niet van de Fransche bisschoppen, dat zij de leer van 's Pausen onfeilbaarheid en superioriteit boven een algemeen Concilie zouden onderschrijven, maar veroordeelde de poging om de tegenovergestelde gallicaansche grondstellingen verpligtend te maken en eischte dien overeenkomstig, dat de declaratie met hare vier artikelen zou worden teruggenomen en ongeldig verklaard [1]).

---

1) De Gallicanen hebben op dien grond beweerd, dat de leer, in de declaratie vervat, niet door den Paus veroordeeld is geworden, en in dien zin zijn de bekende woorden van Bossuet te verstaan: „Abeat declaratio, quo libuerit! Manet tamen inconcussa et censurae omnis expers prisca illa sententia Parisiensium." Hoe het met die „prisca sententia Pari-

Daar tegenover stelden de Fransche onderhandelaars hun beweren, dat de vergadering van 1682 niets had beslist noch gedecreteerd; weshalve zij ook niets behoefde terug te nemen. Dat dit beweren in strijd was zoowel met de woorden der declaratie als met het schrijven der vergadering aan de Fransche bisschoppen; dat de eisch, aan de theologische faculteit gesteld, en niet minder de handelwijze, tegenover sommige doctoren, die de leer der declaratie niet doceerden, gevolgd [1]), hunne woorden wederspraken, scheen hen niet te hinderen. De Paus evenwel nam de vrijheid zulks op te merken en bleef herroeping der declaratie vorderen.

Tijdens Alexander VIII waren de onderhandelingen, alhoewel zij nog tot geen resultaat hadden gevoerd, toch reeds zoover gevorderd, dat van Fransche zijde de herroeping in beginsel was toegegeven en alleen nog over den vorm beraadslaagd werd [2]). Innocentius XII mogt

---

siensium" gesteld is, dit is, dunkt mij, reeds genoegzaam uit onze artikelen gebleken. Maar ook dit daargelaten, bleef wel de leer der vier artikelen zoo geheel "inconcussa en omnis censurae expers"? Zou Alexander VIII in zulke sterke bewoordingen (verg. blz. 183, noot 1) den act der declaratie hebben afgekeurd en veroordeeld, als de daarin voorgedragen leer geheel zuiver en rein ware geweest? De Gallicanen vergeten bovendien, dat reeds den 7 December 1690 door Alexander VIII de thesis was veroordeeld: "Futilis et toties convulsa est assertio de Pontificis Romani supra Concilium Oecumenicum auctoritate, atque in fidei quaestionibus decernendis infallibilitate." Denzinger, *Enchir.* n. 1186. Ed. 3a.

1) Zoo werd P. Domart met geweld gedwongen, in tegenwoordigheid zijner leerlingen en ordensgenoten, de stelling te onderteekenen: "Sententiam quae Pontificis judicium, non accedente Ecclesiae consensu, emendari posse asserit, non esse in Patribus problematicam, sed eorum testimoniis fulciri." Het geschiedde "afin que les autres professeurs de théologie reconnaissent avec quelle exactitude ils doivent enseigner la bonne doctrine." Gérin, p. 467—471.

2) Gérin, p. 474.

derhalve de hoop voeden, dat eindelijk een einde zou komen aan den treurigen toestand der Kerk in Frankrijk. Den 9 Januarij 1692 hield hij een consistorie en besprak daarin deze aangelegenheid, zijne goede verwachting niet verbergend. Even als zijne voorgangers verklaarde hij zich bereid bevestigingsbullen te verleenen aan al diegenen, welke tot bisschoppelijke zetels benoemd waren en geen deel hadden genomen aan de vergadering van 1682; van de anderen bleef hij herroeping eischen. Ook sprak hij zijn vertrouwen uit, dat de Koning zijn edict van den 22 Maart, wat in zich reeds nietig was, ook als nietig erkennen zou.

Zoowel 's Konings ministers als de hoofden der vergadering van 1682 waren ongeneigd, om door hen, die vreemd waren gebleven aan de declaratie, de bekrachtiging hunner benoeming bij den Paus te doen aanvragen [1]), en zonnen op allerlei middelen om aan de zaak eene andere wending te geven. Gelukkig echter bezat Lodewijk XIV meer verstand en ook meer geloof dan zij. Hij zag in, dat wilde hij zich niet in een schisma werpen, geen andere weg hem open bleef dan toegeven aan de billijke eischen van den Paus. Hij begon daarom met de aangebodene bevestigingsbullen aan te nemen, en hij kwam overeen met Innocentius XII, dat ook zij, die lid waren geweest van de vergadering van 1682, hunne benoeming door den Paus zouden bekrachtigd zien, zoodra zij aan Z. H. den brief hadden geschreven, over welks opstelling men nogmaals zoude onderhandelen.

---

1) "Mon sentiment est", antwoordt Colbert van Rouaan aan den minister Colbert de Croissy op diens aanvraag, " qu'il est de la gloire du Roi de ne pas abandonner ceux qui ont été de l'Assemblée; que, dans l'état présent des affaires, ce serait les abandonner que de demander les bulles pour les autres évêques." Gérin, p. 479.

Reeds in December 1691 was op last des Konings de aartsbisschop van Rouaan N. Colbert aangezocht zijn gevoelen te zeggen over een ontwerp van bedoelden brief, door den Paus opgesteld. Tevens waren er nog twee andere ontwerpen bijgevoegd van de hand der Fransche onderhandelaars, de kardinalen d'Estrées en Forbin-Janson. Geen dezer drie ontwerpen werd evenwel aangenomen; nog verschillende andere werden opgemaakt en verworpen [1]), en wie weet, hoe lang op deze wijze nog zou zijn voortgegaan, had Lodewijk XIV niet eindelijk al zijne raadgevers ter zijde gesteld en zelf beslist, dat aan de eischen van den Paus zou worden voldaan.

Den 14 September 1693 schreef elk der benoemde bisschoppen, die lid waren geweest der vergadering van 1682, aan den Paus een brief, welke in hoofdzaak overeenkwam met het pauselijk ontwerp van December 1691. Daarin beleden en verklaarden zij ten hoogste te betreuren wat in de vergadering van 1682 was geschied en wat den Paus en zijne voorgangers zoo zeer mishaagd had, verklaarden zij dienvolgens alles, wat in gezegde vergadering met betrekking tot de kerkelijke magt en het pauselijk gezag als besloten kon worden geacht, voor niet besloten te houden, en insgelijks alles, wat ten nadeele van de regten der Kerk kon schijnen beslist te wezen, voor niet beslist te houden [2]).

---

1) Vgl. hierover Gérin, p. 482—490.

2) „Ad pedes B. V. provolutus, profiteor ac declaro me vehementer quidem et supra omne id quod dici potest ex corde dolere de rebus gestis in comitiis praedictis, quae Sanctitati Vestrae et ejusdem praedecessoribus summopere displicuerunt, ac proinde quidquid in iisdem comitiis circa ecclesiasticam potestatem et pontificiam auctoritatem decretum censeri potuit, pro non decreto habeo et habendum esse declaro. Praeterea pro non deliberato habeo illud quod in praejudicium jurium Ecclesiarum de-

„Deze brief", zegt de secretaris van Harlay de Champvallon [1]), „maakte groote opspraak .... In den vreemde werd hij aangezien als eene vormelijke afzwering en als eene voldoening, welke de Koning, uit verlangen naar vrede, wel had willen geven aan den Paus en aan het hof van Rome, om hem het bittere der voorgevallene dingen te doen vergeten. In Frankrijk daarentegen, zeide men, „dat deze terugkeer (retour), als alleen door particulieren gemaakt, geen afbreuk kon doen aan 't geen in 1682 was beslist."" Ook Bossuet schreef den 25 September 1693 aan madame d'Albert de Luynes, dat deze brief eigenlijk slechts een compliment voor den Paus was, wat de leer geheel intact liet. Het is begrijpelijk, dat de Gallicanen zich over dezen brief weinig gesticht voelden en hun spijt in dergelijke bewoordingen lucht gaven. De ware beteekenis er van laat zich toch niet miskennen, en wat Colbert van Rouaan schreef over het ontwerp van December 1691, geldt ook van den in hoofdzaak er mede overeenkomende brief van September 1693: „Les personnes éclairées ne croiront pas que ce ne soit que l'action particulière de quelques évêques intéressés. C'est une contestation formée entre le plus grand royaume du monde et la Cour de Rome, et la suite d'une des plus longues négociations que nous ayons eues avec cette cour. Toute l'Europe considère quelle en sera l'issue; la postérité ne manquera pas d'en être bien informée, et Rome, à la

---

liberatum censeri potuit; mens nempe mea non fuit quidquid decernere et Ecclesiis praedictis praejudicium inferre." De geheele brief staat bij Gérin, p. 490 v.; *Coll. Lac.* I, p. 835. Colbert van Rouaan moest denzelfden brief opzenden om het *pallium* van den Paus te vragen. Dat de Paus niet zeer exigent was geweest, blijkt wel uit dat „censeri potuit" en „mens nostra" cet.

1) Le Gendre. Vgl. zijne *Memoires*, p. 159.

première occasion, se prévaudra de tout l'avantage qui lui aura été accordé."

„On ne peut pas dire aussi que ce n'est qu'une lettre de compliment et non pas un acte authentique. Toute la terre sait que le déni des bulles dépend de cette condition, qui par conséquent devient l'affaire de toute l'Eglise de France." [1])

Overigens als de Gallicanen het voor 't belang van 't oogenblik nuttig oordeelden, spraken zij geheel anders over dezen brief. Zoo schrijft Chauvelin: „Une démarche aussi criminelle ne montrait que trop visiblement que la plupart de ceux qui avaient signé la Déclaration du Clergé en 1682 ne s'y étaient prêtés que par respect humain, et que, dans le fond du coeur, ils conservaient ces sentiments ultramontains." [2])

Met de retractatie der bisschoppen was evenwel de zaak nog niet geheel ten einde. Gelijk zijne voorgangers gedaan hadden bleef ook Innocentius XII de intrekking vorderen van het koninklijk edict van 22 Maart 1682, waarbij de declaratie was bekrachtigd en tot wet verheven geworden. Reeds in zijne allocutie van den 9 Januarij 1692 had de Paus zijne verwachting uitgesproken, dat Lodewijk XIV, gelijk hij reden had gegeven te hopen, dit edict krachteloos zoude verklaren. Deze verwachting werd niet teleurgesteld. Lodewijk XIV toonde zich bereid te doen wat Innocentius XII van hem vroeg, en zonder veel moeite werd hij het met den Paus eens over de wijze, waarop hij de gevraagde voldoening geven zou [3]). Denzelfden

1) Gérin, p. 495.

2) *Tradition des faits*, p. 266 en 274 bij Gérin, p. 496.

3) „Il n'y eut pas de contestation", zegt de kardinaal d'Estrées. „Le palais seul représenta qu'au lieu de dire que S. M. *donnerait* ordre, le Pape désirait, qu'on mît qu'elle *avait donné* ordre, ce qui se réduisait à

14 September, waarop de bisschoppen hunne retractatie aan den Paus hadden verzonden, rigtte de Koning tot hem een schrijven, waarin hij verklaart de noodige orders te hebben gegeven, opdat zijn edict van den 22 Maart 1682 niet zou worden geobserveerd [1]).

Den 21 September zond de staatssecretaris, graaf de Pontchartrain, op bevel van Lodewijk XIV, aan A. de Harlay, destijds eersten president van het parlement, de beide brieven (dien der bisschoppen en dien des Konings)

---

changer un futur en prétérit", bij Gérin, p. 499. Zoo geheel onbelangrijk als d'Estrées deze verandering wil doen voorkomen, was zij wel niet. Het is toch waarlijk niet hetzelfde te verklaren, dat men iets gedaan heeft, of eene bloote belofte te geven van iets te doen, wat men onder duizend voorwendsels zou kunnen verschuiven.

1) Ziehier den tekst van dit gewigtig schrijven:

„ Très-Saint-Père,

J'ai toujours beaucoup espéré de l'exaltation de Votre Sainteté au pontificat pour l'avantage de l'Eglise et l'avancement de notre sainte religion. J'en éprouve maintenant les effets avec bien de la joie dans tout ce que Votre Béatitude fait de grand et d'avantageux pour le bien de l'une et de l'autre. Cela redouble mon respect filial envers Votre Sainteté, et, comme je cherche de lui faire connaître *par les plus fortes preuves que j'en puis donner*, je suis bien aise aussi de faire *savoir à Votre Sainteté que j'ai donné les ordres nécessaires pour que les choses contenues dans mon édit du 22e Mars* 1682, *touchant la Déclaration faite par le Clergé de France, à quoi les conjonctures passées m'avaient obligé, ne soient pas observées*. Désirant que non-seulement Votre Sainteté soit informée de mes sentiments, mais aussi que tout le monde connaisse par une marque particulière la vénération que j'ai pour ses grandes et saintes qualités, je ne doute pas que Votre Béatitude n'y réponde par toutes les preuves et démonstrations envers moi de son affection paternelle, et je prie Dieu cependant qu'il conserve Votre Sainteté plusieurs années et aussi heureuses que le souhaite, Très-Saint-Père, votre dévot fils, Louis. — A Versailles, le 14 Septembre 1693." — Dit schrijven berust nog in 't Archief van het Vaticaan. Wat de Pradt (*Les quatre concordats*) verhaalt, dat Napoleon het in het vuur had geworpen met de woorden: „ On ne viendra plus nous troubler avec ses cendres", is onwaar. Verg. Artaud, *Histoire de Pie VII*, 3e Ed. II, p. 171; Gérin, p. 499 v.

met bevel de noodige maatregelen te nemen, opdat het woord, wat de Koning in zijn brief gegeven had, zou worden nagekomen [1]).

De declaratie van 1682 was alzoo herroepen, het bevel, dat uitsluitend de leer der vier artikelen in Frankrijk mogt en moest worden voorgedragen, was teruggenomen, wat de Paus had geëischt was geschied. Dat hiermede evenwel nog niet de verpligting was gegeven, de leer der declaratie te verwerpen, kan niet twijfelachtig zijn na 't geen wij boven reeds hebben opgemerkt en blijkt ten overvloede nog uit het volgende.

De abbé Saint-Aignan werd in 1713 door Lodewijk XIV benoemd tot bisschop van Beauvais. Het gerucht ging, dat hij op last des Konings in 1705 de leer der vier artikelen in eene thesis verdedigd had. De Paus zag hierin een ontrouw aan het door den Koning gegeven woord en weigerde de benoeming te bekrachtigen. In een schrijven aan den kardinaal de la Trémouille van den 7 Julij 1713, wat deze aan den Paus moest mededeelen, zettede Lodewijk XIV nu uiteen, dat de verpligting, welke hij tegenover Innocentius XII op zich had genomen, enkel bestond in het niet ten uitvoer brengen van het edict van 1682, zonder daarom zijne onderdanen te moeten verbieden stellingen te verdedigen, „qu'il est libre de soutenir de part et d'autre." En dewijl ten onregte was gezegd, dat Saint-Aignan op zijn bevel de leer der declaratie verdedigd had, meende hij bij den Paus geene verdere moeijelijkheid te zullen ondervinden om de gedane benoeming te bekrachtigen. Deze verklaring oordeelde de Paus gegrond, en de benoeming werd goedgekeurd [2]).

1) Gérin, p. 504.
2) Gérin, p. 501 v.

Overigens blijkt uit dit voorval tevens, dat Lodewijk XIV zijn woord gestand deed, wat hij aan den Paus had gegeven, 't geen ook door andere getuigenissen gestaafd kan worden [1]). Wel heeft men beweerd, dat hij door te verzuimen het edict van 1682 in de registers van het parlement te doen doorhalen, aanleiding gegeven heeft, dat het parlement later dit edict nog als regtsgeldig kon beschouwen en handhaven [2]); 't schijnt evenwel niet met afdoende redenen. Uit verschillende getuigenissen van tijdgenoten, ook Gallicanen, blijkt, dat zij wel degelijk door den brief der bisschoppen en des Konings de acten van 1682 vernietigd achtten [3]). En als vijftien jaren na den dood van Lodewijk XIV, in 1730 het parlement het waagde zich op het edict van 1682 te beroepen, ontving het eene ernstige bestraffing van den kanselier Daguesseau, die uit naam van Lodewijk XV het verklaarde: „S. M. n'aurait pas laissé passer dans votre discours ce que vous y avez mis sur l'édit de 1682. Vous ne sauriez avoir oublié ce qui vous fut dit, il y a quelque temps, de l'attention qu'on devait avoir aux engagements que le feu Roi avait pris avec le Pape sur cette matière." Het hof hield zich dus nog degelijk gebonden door het schrijven van Lodewijk XIV en achtte het edict van 1682 zonder twijfel herroepen en krachteloos gemaakt. De woorden echter, welke onmiddelijk op de aangehaalde volgen: „sans cesser cependant d'approuver et de soutenir l'ancienne doctrine de France", bewijzen duidelijk genoeg, dat het Gallicanisme, al was het ook niet meer verpligtend,

1) Zoo zegt Daguesseau: „Conformément à l'engagement qu'elle contenait, sa Majesté ne fit plus observer l'édit du mois de mars 1682." Gérin, p. 503.

2) *Stimmen aus Maria-Laach.* V, S. 335.

3) Gérin, p. 512 v.

geenszins dood en begraven was [1]). Tot ongeluk van Frankrijk herleefde het, helaas, geheel, en vond het parlement later niet meer denzelfden wederstand, als het 't edict van 1682 uit zijn graf te voorschijn riep. In 1766 werd het edict zelfs door Lodewijk XV weder van kracht verklaard [2]).

Gelukkig heeft het Vaticaansch Concilie het Gallicanisme voor goed begraven, wel om nooit meer op te staan [3]).

P. A. DE BRUIJN.

---

1) Cérin, p. 511 v.

2) Phillips. *Kirchenreeht.* III, 364.

3) Vergelijk een artikel van den Franschen afgevaardigde P. Pradié in de *Revue du monde catholique*, Sept. 1873, p. 21—24.

VEROORDEELING VAN DE JANSENISTEN-BISSCHOPPEN VAN DEVENTER EN VAN HAARLEM [1]).

VENERABILIBUS FRATRIBUS ANDREAE IGNATIO ARCHIEPISCOPO ULTRAJECTENSI EJUSQUE SUFFRAGANEIS ET DILECTIS FILIIS CATHOLICIS UNIVERSIS IN HOLLANDIA COMMORANTIBUS.

PIUS PP. IX.

VENERABILES FRATRES ET DILECTI FILII SALUTEM ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM.

In magnis illis quae cor Nostrum assidue sauciant, Ecclesiae injuriis et tribulationibus, non levi Nos acerbitate affecerunt sacrilegi ausus, qui in regione ista ab Hermanno Heycamp pseudo-episcopo Daventriensi Jansenianae sectae patrati sunt, et de quibus idem ipse Nos suis litteris die XXIV. elapsi Septembris datis certiores facere non erubuit. Ipse enim qui ab Ecclesiae vinculo et a sacerdotum Collegio schismatica et haeretica pravitate separatus Episcopi nec potestatem potest habere nec honorem [2]), ausus est exsecrando scelere in locum defuncti pseudo-episcopi Harlemensis Lamberti de Jong Casparum Joannem Rinkel ex damnatae suae sectae sociis die XI. Augusti hoc anno Roterodami consecrare, itemque eodem die episcopalem consecrationem Josepho Huberto Rein-

1) Vgl. *De Katholiek*. Dl. XLIX, blz. 209 v. en Dl. LXV, blz. 53—55.
2) S. Cypr. Epist. 52 ad Antonian.

kens, a catholica fide apostatae, impertire, quem neo-haeretici Germaniae, qui se veteres catholicos dicunt, in suum pseudo-episcopum sibi temere elegerant et constituerant.

In his vero sacrilegis ordinationibus sanctorum canonum praecepta ab se sancte servata fuisse, suis litteris Nobis demonstrare praesumpsit, tanquam sanctorum canonum jure niti possit quod contra Romanorum Pontificum et Conciliorum oecumenicorum, maxime Tridentini, sanctiones, contra Apostolicae Sedis jura, contra unitatem Ecclesiae Christi impie actum est. Praeterea incredibili audacia non dubitat corrupta Ecclesiae membra, quae ab ipsa turpiter in Germania desciverunt ipsamque hostiliter oppugnant, veluti catholicos fideles persecutionem pro justitia patientes habere, dum e contrario spectatissimos Episcopos Dei causam in ea regione strenue tuentes veluti crudeles gregis Christi vexatores indigne vituperat. Nec demum refugit tamquam profanas novitates traducere ea dogmata, quae de praerogativis Apostolicae Sedis ab oecumenico Vaticano Concilio definita omnium Catholicorum pietas debito fidei obsequio prosequitur.

Vos jam noscitis, Venerabiles Fratres et Dilecti Filii, ex encyclicis litteris nuper a Nobis datis judicium quod de nefaria electione et sacrilega consecratione Josephi Huberti Reinkens edidimus, et solemnem poenam canonicae animadversionis, quam Nos, tamquam custodes et vindices fidei et unitatis Ecclesiae Dei, in illum ferre debuimus; cujus profecto animadversionis vim si non intelligit, miser; multo vero miserior, si intelligit et contemnit.

Nunc vero, Venerabiles Fratres et Dilecti Filii, cum aliud illud detestabile facinus in electione et consecratione pseudo-episcopi Harlemensis admissum, quod magno cum dolore ex memoratis Hermanni litteris pariter cognovimus, a Nobis aeque postulet, ut rei gravitati pari sollicitudine occurramus et schismaticae pravitatis fallacias et contagem a populo Dei repellamus, officium Nostrum incunctanter implendum censuimus, quo Christi gregem Nobis concreditum ab omni fraudis periculo eripere, ejusque salutem, ac fidei et Ecclesiae unitatem sacra-

rumque legum jura tueri tenemur. Quapropter exempla Decessorum Nostrorum sequuti, primum tam electionem Caspari Joannis Rinkel in Harlemensem pseudo-episcopum illicitam, irritam et omnino nullam, quam subsequentem ejus consecrationem a praedicto pseudo-episcopo Daventriensi peractam jamdiu ecclesiasticarum censurarum vinculis obstricto et omni exercitio Episcopalis jurisdictionis ac ordinis destituto, illegitimam ac sacrilegam esse Apostolica Nostra auctoritate decernimus ac declaramus; easque reprobamus, rejicimus ac detestamur. Deinde tum memoratum pseudo-episcopum Daventriensem Hermannum consecratorem, tum ipsum Rinkel contra jus fasque electum et consecratum, necnon eos omnes, qui ejusdem electioni aut consecrationi operam, consilium, consensum praestiterunt, auctoritate omnipotentis Dei excommunicamus et anathematizamus, atque ab Ecclesiae communione segregatos et prorsus schismaticos habendos et a Catholicis universis vitandos esse districte praecipimus et mandamus.

Sciat insuper praedictus Rinkel sibi, nisi novis se poenis obligatum velit, ab iis omnibus plane esse abstinendum, quae Episcopalis ordinis aut jurisdictionis propria sunt. Quamobrem numquam ipsi fas erit, sacrum chrisma conficere, sacramenta confirmationis et ordinis administrare, quemquam animarum curae praeficere, et alia quaecunque agere, quae vel Episcopalis sunt ordinis, quem nullo modo licite exercere potest, vel ad Episcopalem pertinent jurisdictionem, qua omnino caret.

De hisce rebus apud vos agere, Venerabiles Fratres et Dilecti Filii, muneris Nostri duximus, Nos admonente paterna Nostra charitate, quae ad sedulo vigilandum pro salute crediti Nobis gregis Nos movet ac urget. Cujus charitatis Apostolici Nostri ministerii propriae testis est Nobis Deus quam libenter erga illos ipsos a Nobis memoratos schismaticos et haereticos partes expleremus, si eosdem, disruptis schismatis vinculis et sui facti poenitentes, in fidem et gratiam hujus Romanae Ecclesiae recipere possemus. Nihil enim Nobis optabilius esse potest, praesertim in hoc vitae spatio quo Principis Pastorum adventum propius respicimus, quam istorum animas erutas e

potestate tenebrarum lucrifacere Redemptori Nostro qui et pro ipsis mortuus est, et hanc a divina bonitate gratiam obtinere, ut salvus sit eorum spiritus in die Domini Nostri Jesu Christi. Hoc ut ipsis feliciter et salutariter contingat, desinant latus Domini gloriae crudeliter confodere, dividentes Ecclesiam, pro qua illud est in cruce divisum [1]); malint esse obedientes Ecclesiae filii in suam salutem et gloriam, quam illi rebelles et contumaces in perditionem; utantur clementia quam ipsis Deus patiens et misericors offert, qui non vult mortem impii sed ut convertatur et vivat. Hoc et vos enixe et fervide a Domino, vestras preces Nostris assiduis votis addentes, exposcite, Venerabiles Fratres et Dilecti Filii; quibus a Patre misericordiarum adprecamur, ut auspex sit fortitudinis in catholica fide strenue tuenda ac intemerate retinenda, sit auspex virtutis et gratiae in ea uberibus justitiae et sanctitatis fructibus magis magisque comprobanda, sit auspex praesidii et protectionis ut possitis in hac perversitate saeculi stare adversus insidias diaboli, Apostolica Benedictio, quam vobis omnibus in nomine Domini Nostri Jesu Christi peramanter et ex corde impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum die XXVII. Decembris anno 1873. Pontificatus Nostri vicesimoctavo.

PIUS PP. IX.

1) S. Bernardus ep. 126.

SPROKKELING.

„Liever Modern dan Paapsch."

In 't orgaan der confessionele predikanten, het Kerkelijk Weekblad (1873, N°. 22), bespreekt V. het voorstel, hier door sommigen gedaan, om, even als op de mislukte meeting, een dankadres aan Keizer Wilhelm, den onderteekenaar der Pruisische vervolgingswetten, aan te bieden. V. keurt zulks af, want de bedoelde wetten oordeelt hij „in strijd met de in Duitschland gewettigde verhouding van den Staat tot de

Kerk"; maar in weerwil van deze beoordeeling vergast hij ons op de volgende liefelijkheden: — „Er ligt iets bekoorlijks in dat voorstel.

„Voor ons volk; welks gezindheid (door den voorsteller) beschreven werd met deze woorden: „dit hebt gij, dat gij Rome haat." — Voor mij; die de leuze der oude Geuzen: „Liever Turksch dan Paapsch" aldus lees: „Liever Modern dan Paapsch." Paapsch-zijn houd ik voor het toppunt van verstandelijke en zedelijke krankzinnigheid.

„Ook ik ben dankbaar voor de koelheid en dekwalijk bedwongen spotternij, waarmee ons volk de klaagliederen over „de gevangenschap van den heiligen vader" aanhoort. De Paus heeft gestolen van God en menschen eeuw in eeuw uit; hij heeft zich tot God gemaakt en de menschen tot werktuigen, ja lijken; hij is dronken geworden van het bloed der heiligen, van het dierbaar bloed ook mijner voorvaderen, hij is met den gepleegden statenroof gestraft, ja, doch niet voor 't millioenste deel van hetgeen hij verdient. Geen wonder dus, dat ik met dankbaarheid in den bedoelden roof een oordeel Gods huldig."

Het Kerkelijk Weekblad heeft, volgens mededeeling van De Standaard (Zondags-nummer. 1874. N°. 90), later eene verklaring over de aangevoerde woorden gegeven. Van Paapsch sprekende als het toppunt van verstandelijke en zedelijke krankzinnigheid, bedoelde het iets anders dan Roomsch, dat op zijne beurt iets anders is dan Katholiek. Er zijn in de Kerk van dien naam ongetwijfeld zielen, die den gekruisten Christus hartelijk beminnen; zij leert waarheden, die de orthodoxe Protestanten liefhebben met geheel hun hart. Maar men heeft thans te doen met het feit, dat de Roomsche Kerk zich vereenzelvigt niet slechts met Maria-vergoding, maar met aanbidding van den Paus. Dit is zoo beleedigend voor rede en geweten, gezwegen van de Schrift, dat de schrijver, moest hij kiezen, liever Modern dan Paapsch werd.

HET ENTHUSIASME.

EENE VOORLEZING.

Voorwaar, neen, Mijne Heeren, nooit is het mij eene zwakheid voorgekomen in onzen grooten landgenoot, den katholieken wijsgeer bij uitnemendheid, dat hij, voor de eerste maal zijns levens, den snellen spoortrein in zijn vaart aanschouwend, diepbewogen stond bij dat tooneel. Ook maakte hij zelf van die gevoelsaandoening geen geheim: en toen wij, in onze jongelingsjaren, het onschatbaar voorregt zijner onderwijzing mogten genieten, deelde hij persoonlijk ons den overweldigenden indruk meê, die haar had veroorzaakt. Ja, het heeft den schijn zelfs, of de traan, in dat oogenblik gestort, hem in latere dagen als eene verkwikkende levensherinnering dierbaar geworden, aan die groote ziel al de blijdschap schonk eener edele daad. In een zijner meesterlijke maandschriftartikelen toch gaf hij eens deze woorden te lezen: „op het gevaar af van te „worden uitgelagchen, zullen we hier zeggen, dat, toen „de ijzeren spoorwagen voor het eerst uit ons oog ont„snelde, er in dat oog een traan was opgeweld." [1])

1) *De Katholiek.* Dl. XXV, blz. 19.

Wie Uwer mij vragen mogt, den zin dezer aandoening te vertolken, ik zou hem, zonder aarzeling wijzen op de grootsche zegepraal van den menschelijken geest, die dáár den wijsgeer tegenblonk.

En inderdaad, M. H., bedenken wij toch, wat ingespannen en volhardende verstandswerking den weg tot zulk eene overwinning heeft moeten banen! Beseffen we, wat er moet zijn voorafgegaan, eer zooveel onbuigzame natuurkrachten zich als een wagenspan lieten breidelen! Wie zal haar opmaken de som van geestkracht, staal geduld en schranderen vlijt, die er is aangewend, eer zooveel onhandelbare elementen: water, ijzer, vuur, stoom zich in 't gareel lieten kluisteren door den mensch om hem te dienen op zijn wenken! Wie, kortom, zal ons beschrijven, wàt er al gedacht en gezwoegd, hoevéél er bestreden en overwonnen is, alvorens onze rijk begaafde Da Costa kon zingen:

„Een nieuwe loopkring is voor heel deze aard begonnen!
„Uit kool- en ijzermijn ontsprongen haar de bronnen
„Van snelheid, macht en licht. Het helle koolvuurgaz
„Vervangt de tinteling van 't maagdelijke was.
„Het zeegevaarte voelt zijn ingewanden leven,
„En roept geen drijfkracht meer van buiten, om te zweven.
„Ja meer! de vrije zee, waarin de stoomboot zwemt,
„En 's aardrijks vaste korst in ijzeren band geklemd,
„Waarop de spoortrein gonst, wedijv'ren met elkander.
„Zie langs zijn tweelingslijn dien fellen Salamander!
„Vuur sist het uit zijn buik, die rammelt over de aard.
„Hij voert bevolkingen en legers in zijn staart,
„Metalen tenten, die met bliksemende wielen
„Wat stand houdt, waar hij schreeuwt, verplettren en vernielen.
„Hij runt, hij vliegt, hij rukt, verwaten en verwoed,
„Afgronden in 't gezicht, en bergen te gemoet,

„Die wijken, of, doorboord, een open heirbaan laten.
„De steden naadren tot elkander; Volken, Staten
„Doorkruisen, mengen zich." [1])

Ja, betwijfelen wij het niet, die traan van Prof. Broere was aan eene diepe zielsaandoening ontsprongen: 't was de uitdrukking zijner hooge vervoering over die nieuwe glorie van den menschelijken geest: 't was de welsprekende hulde zijner bewondering bij die reuzenschrede, door onze eeuw, op de baan van stoffelijken vooruitgang gezet. „Zoo er iemand is," — schreef hij terzelfder plaatse — „wij zijn het niet, die heden alles afkeuren, en.... geen „eerbied hebben voor de steeds vorderende wetenschap en „de vindingen van den menschelijken geest." [2])

Ziet dan ook, M. H., hoe die koninklijke gave des geestes elken strijd beslist tegen de onstuimige krachten en den onwil van het stof: hoe zij duurzaam hare heerschappij blijft uitbreiden over geheel de ons omgevende natuur. Ziet, naauwelijks is het uitgestrekte vasteland geëffend tot een baan, waarlangs, door stoomkracht, de volkeren worden voortgevoerd, of 's menschen vernuft spoort het middel op tot zaâmverbinding van werelden, door breede zeeën gescheiden, en vestigt — als een trait d'union leggend tusschen de natiën — dat onafgebroken, rustig en snel verkeer der geesten, dat wij als een der grootste weldaden waarderen der toegepaste wetenschap.

„Hij weeft zich vleugelen uit de onderworpen krachten
„Van ieder element,
„Waarmeê hij langs een draad zijn vliegende gedachten,
„Naar 's waerelds einden zendt." [3])

1) Da Costa. *Vijf en twintig jaren, een lied in* 1840.
2) *De Katholiek.* Dl. XXV.
3) J. L. ten Kate. *De Schepping. Zesde Tafereel.*

Herinneren we ons, M. H., hoe, onder het licht der nieuwere wetenschap, de verst verwijderde afstanden, als tot een handspan, zijn ineengekrompen. Meerdere malen, iederen dag, treedt Europa in gedachtenwisseling met de volkeren van Afrika, Amerika, Azië en Australië. Binnen twee uren tijds circuleren de nieuwstijdingen der Japanesche handelsmarkt op de beurs van Parijs, en de Engelsche bladen immers hebben ons in den loop van dit jaar gemeld, dat, aan het grafelijk diner van den staatssecretaris voor de Koloniën ter inwijding van de nieuwe telegraaflijn, feestdronken gewisseld werden, M. H., tusschen Adelaïde en Londen.

Op gelijke wijze zou ik wenschen voort te gaan en achtereenvolgens àl de sferen der menschelijke werkzaamheid doorloopend, U voor den geest willen roepen, hoe zij er in heeft mogen slagen, schier alom op haren weg den tegenstand der natuur te onderdrukken en, met elken dag, de reeks harer zegepralen vermenigvuldigend, van iedere overwinning als eene verdere schrede te maken tot nog luisterrijker verovering.

Doch mijne vlugtige vingerwijzing heeft reeds volkomen haar doel bereikt, wanneer zij in mijne geëerde Toehoorders dat levendig gevoel van bewondering vernieuwt, dat ook mij bezielt bij zoo grootsche openbaringen van het menschelijk genie, en als zij mij regt verschaft om, met het oog op de reuzenwerken onzer eeuw, deze vraag tot U te rigten: waaraan toch anders hebben wij ze te danken dan aan de energieke drift, waarmeê de menschelijke geest zich op de natuurstudiën heeft geworpen? Ziedaar alzoo, wat volhardende toewijding vermag! Ziedaar, wat wonderen Enthusiasme kan wrochten!

Maar, wat zeg ik? Neen, M. H., ik ga te ver, mijn gevoel treedt tegen mijne woorden in verzet, en mijn hart

weigert vrede te nemen met de betuigingen van waardering en lof, die daar zooëven aan mijne lippen ontsnappen. Zeker, hoog gaat de wetenschappelijke vlugt dezer tijden, en verbazingwekkend blijf ik met U, de werken noemen onzer eeuw; nooit echter zal ik instemmen met degenen, die de levensbeweging, welke haar kenmerkt, met de natuur van het welbegrepen Enthusiasme mogten verwarren. Integendeel. Onder de heerschappij toch van het ware Enthusiasme moest noodwendig de menschelijke maatschappij in blijdschap ademen en zou, mét haar zedelijken bloei, ook haar gelukstaat rijzen: thans echter, geeft naauwkeurig acht, M. H., en altoos dieper zult Gij allerwege de gemoederen hooren zuchten, en naarmate de torenbouw onzer negentiend'eeuwsche beschaving de wolken nadert, zullen zich scherper teekenen aan Uw oog vertoonen eener drukkende malaise onder al de kringen der menschheid.

Helaas, onze eeuw ziet voorbij, dat in de menschelijke ziel nog andere behoeften om voldoening vragen, buiten louter kennen en weten. Helaas, onze eeuw vergeet, dat er eene breede klove gaapt tusschen het meesterschap over de stof en de veredeling des menschen. Helaas, wat al wonderen zij ons dan ook oogenblikkelijk te aanschouwen geeft, haar eigenaardig geestesleven blijkt in strijd met de waarheid der dingen: 't is geen harmonieuse werking der gansche, volle ziel, maar de buitensporige en gevaarvolle overspanning ééner enkele kracht. Voor mij, ik aarzel niet, het eenzijdig te noemen, onnatuurlijk, valsch. Ziedaar dan ook, M. H., wat bij het overdenken van de grootheid dezer eeuw niet slechts mijne bewondering verzwakt, maar mijn gevoel van waardering en hoogschatting zoo snel doet plaats maken voor levendige bekommering en mistrouwen, ja zelfs, voor pijnlijke vrees.

Laat mij U, dezen avond, eenige oogenblikken mogen onderhouden over het onmisbaar element aller opvoeding zoowel van volken als individuën: over het echte keurteeken eener gezonde, alzijdige en heilrijke beschaving: over het ware Enthusiasme; over het zuiver, beminnelijk en vruchtbaar Enthusiasme der menschelijke ziel. Naauwelijks zullen we elkaâr ontmoet hebben in de gelijke opvatting der beteekenis van het woord, of wij zullen, vermoed ik, onderling overeenstemmen in de erkenning van de maatschappelijke malaise, die noodlottige kwaal onzer eeuw.

I.

Één blik, M. H., één énkele blik in de onbegrensde en prachtig vonkelende sterrenwereld boven onze hoofden, geeft U aanstonds, in het heerlijke licht van Gods schepping, die wet te aanschouwen, die hiërarchische levenswet, welke geheel deze eindige orde beheerscht en allerwege de schoonheid der orde voortbrengt in de duizendvoudige verscheidenheid der stoffelijke krachten. Dat ontelbare heirleger, die voor het starend oog zich telkens als vermenigvuldigende groepen van wentelende hemelbollen — niet waar? — hoe eendragtig ook zamenwerkend, wat zijn ze onderling verscheiden in omvang, in werkkracht, in rijkdom van stralen, in klaarheid van licht!

Niet anders is het zamenstel der bovenzinnelijke wereld. Ook aan dien hemel heerscht de wet van voorrang en minderheid: ook dáár zijn niet alle sterren aan elkanderen gelijk. Er bestaat eene aristocratie der geesten. Zelfs deze telt weder hare verdere onderscheidingen: ook zij heeft haar hoogeren adel en haar koningschap.

Doorloopt de geschiedenis der beschaafde volken, en zij

zullen, hoe zeldzaam hare verschijning zij, aan Uw oog niet ontsnappen die fiere gestalten, welke door de voortreffelijkheid harer zielegaven zoo hoog uitsteken boven haren tijd. Het zijn die bevoorregte naturen, in wie zich aan een hooggaanden geest de uitgestrektste en vurigste liefdekracht des harten paart: die bevoorregte naturen, wier verstandsblik mateloos verder dan het gewone menschenoog reikt: die, wat anderen niet dan voet voor voet hun weg vervolgend en langzaam voortredenerend achterhalen, eensklaps, en als met de snelle vaart van lichtstraal of klank, bereiken: die de meest uiteenloopende verbanden en spelingen der dingen niet door trage oplossing en ontleding, maar, als staarden zij in een doorschijnend en vonkelend diamant, met één oogopslag, doorschouwen: aan wie, kortom, de waarheid zich altijd in concrete, levende eenheid vertoont, zóó dat ze haar zelfs, bij de eerste aanraking huns geestes, onwillekeurig in al de weelde harer diepste betrekkingen tevens gevoelen, bewonderen, beminnen. Hunne kennisneming der dingen is gelijktijdig daad van het hart evenzeer als van het verstand, en, zoodra de diepe blik huns geestes de oneindige harmoniën van het schoone en goede in de waarheid erkent, omhelzen ze haar met de eerbiedigste, maar ook teederste liefde hunner ziel. Dat bovenzinnelijk liefdegevoel doordringt geheel hun wezen, zet alle krachten des geestes aan het werk, ontsluit wijder het oog der rede, bevrucht hunne verbeelding en maakt hun begeesterde ziel voor duizenderlei spanningen en trillingen, gelijk de citersnaar, vatbaar. In eindelooze verscheidenheid dan ook kunnen zij het uitspreken en overgieten, en vloeit het, in klanken, zwaar of zoet, maar in altoos welluidende toonen van hunne lippen, het verwekt buiten hen een gelijk gevoel, dat de zielen, die het mogen genieten, boven zichzelf verheft, weg-

rukt uit haar kring en als in een hoogere wereld verplaatst.

Deze uitstekende natuurgave, deze onweêrstaanbare vervoering des gevoels hielden de Ouden, in letterlijken zin, voor de aanblazing van een' bovenmenschelijken geest, voor een geheel goddelijke aandrift, en gelijk de Pythische priesteres op haar gouden drievoet, zoo werd de echte poëet door hen vereerd als een „Ziener", terwijl zij hem het oor leenden, als aan een „Vates", een profeet.

Het komt niet in mij op, M. H., U deze los ontworpen lijnen en omtrekken aan te bieden als het gelijkend beeld van den genialen dichter: genoeg echter, indien ze U overtuigen, dat op die verheven kruinen van den zangberg, waar hemel en aarde elkander schijnen te raken, slechts weinig uitgelezen stervelingen wonen, en dat dit koningschap in hooger orde tot de uiterst zeldzame natuurgunsten moet worden gerekend; genoeg, indien uit mijne vlugtige teekening door U werd opgemaakt, dat noch deze doordringende en veel omvattende blik des geestes, noch deze sterk bruischende stroom van aandoeningen te begrijpen is onder dàt Enthusiasme, hetwelk door mij zoo even het onontbeerlijke element aller opvoeding, het echte keurteeken eener heilrijke beschaving geheeten werd, en aan welks gemis ik de algemeene malaise durfde toeschrijven onzer tegenwoordige maatschappij.

Doch, ook ná deze éérste beperking van den zin mijner thesis, M. H., waag ik het niet, aanspraak te maken op Uwe onvoorwaardelijke ingenomenheid met mijn beweren.

Om mij haar te verzekeren, behoor ik vooraf nog op de kenmerken te wijzen, die de echo van den waren klank of liever, die het bedriegelijke schijngoud van het onvermengde en kostbare metaal onderscheiden.

Welnu, M. H., bedwelming is nog geen begeestering, en elke opgewektheid des gevoels verdient den naam van

edele vervoering niet. Er valt een degelijk onderscheid te maken tusschen waar en valsch Enthusiasme.

Er bestaat eene verhoogde zielestemming, die de vrucht is van een kalmen en helderdenkenden geest, maar er bestaan ook toestanden van spanning en ijlhoofdige opgewondenheid, die gevolg zijn van de verwrongen en scheeve voorspiegeling eener overprikkelde en kranke fantasie.

Er bestaan hooge graden van gemoedsverheffing, die zich met bezielende kracht naar buiten openbaren en de levenswarmte, die haar voorbragt, ook rondom zich verspreiden; maar er bestaat evenzeer een schijngevoel, dat verwarring wekt in de geesten en met zijn kouden adem het gemoedsleven, zelfs in anderen, doodt.

Er bestaat eene opgewekte geestesgesteldheid, die een hoog en volledig ontwikkeld zieleleven openbaart, maar niet zelden ook nemen wij abnormale verheffingen van het innerlijk leven waar, die met een reëel ziekteverschijnsel gelijk staan.

En, zonder nu in verdere onderscheiding te treden tusschen geaffecteerde geestdrift, zelfopwinding en eigentlijk fanatisme, durf ik dit alles, zonder aarzeling, de mislukte nabootsing, de wanstaltige karikatuur, de afzigtelijke parodie te noemen van dat gezonde Enthusiasme, waarop alléén mijne voorgedragen stelling doelt.

Toch, dunkt mij, mag het ons niet bevreemden, M. H., wanneer we — bij zooveel overeenkomst als er in de uiterlijke verschijning dezer toestanden is waar te nemen — door niet weinigen ook tot gelijkheid der innerlijke oorzaak zien besluiten. Neen, het kan redelijkerwijze geene verwondering wekken, dat die onnatuurlijke gevoelsaffectatie gelijk dat afstootend gedweep, door het ongeoefend oog, vaak met de zuivere verheffingen van het gemoedsleven zijn vereenzelvigd; zóó zelfs, dat bij eenigen eene schuchtere

vrees voor elke gemoedsverheffing, bij anderen een ware afkeer van alle Enthusiasme ontstaan is.

Of is het U, gelijk mij, niet van tijd tot tijd gebeurd, op uwen weg, menschen te ontmoeten, die zich weinig ingenomen toonden met dit woord en niet hoog opgaven van de zaak, die er door wordt beteekend? Inderdaad toch, er worden menschen gevonden, die alle opgewekte zielestemming, zelfs voor het waarlijk goede, mistrouwen en, door onjuiste opvatting geleid, in anderen dat hoogere leven gispen, terwijl ze het zorgvuldig in zich zelven onderdrukken. Ja, men treft in het maatschappelijk leven somtijds menschen aan, op wier borst een zware loodmassa schijnt te wegen, en die, als zij zielen ontmoeten, welke, minder koud dan de hunne, van edele aandoeningen trillen: zielen, die zich met vervoering toewijden aan den dienst van regt, zedewet en geweten, hen met een glimlach om de lippen nastaren en spottend zich zelven afvragen: waartoe die kinderachtige opgewondenheid?

Niet beter staat het met hunne ingenomenheid voor letter- en kunstschoon. Waarlijk, men stoot somtijds tegen wezens, die zich daarvoor onverschillig verklaren, die het versmaden en verachten. Stijfafgemeten geesten, wie niets lief is buiten de werkingen der koude rede, en die hun glorie stellen in eene Stoïcijnsche onvatbaarheid voor alle indrukken des harten. Hun blik is die van een anatomist; hun woord gelijkt op dat van een mathematicus; hun frasen gloeijen als eene arithmetische vergelijking en, zoo dikwijls iemand in hun gezelschap zich een gezegde veroorlooft, waaruit iets meer spreekt dan koel gezond verstand, en zoo dikwijls iemand het in hunne tegenwoordigheid waagt te denken met zijn hart en zijne taal te verwen in den gloed van het gevoel, even dikwijls halen zij hooghartig de schouders op, en

zouden zij wel gaarne luide willen uitroepen: wat dan toch, beteekent die vervoering?

Wat die vervoering beteekent? Het is, dat de ziel, in welke die snaar kan trillen geen gebrekkig speeltuig is, gelijk het arme gemoed van hem, die haar mist. Wat die vervoering beteekent? Het is, dat hij, in wie mét het licht des geestes ook het leven des harten werd verhoogd, een zielekracht te méer bezit en in staat is zich naar de meest verschillende zijden te bewegen. Wat die vervoering beteekent? Het is, dat hij, in wien dat edele zielevuur kan ontvonken, zich mateloos hoog boven den ijskouden denker verheft, een onbegrensd overwigt uitoefent in zijn kring en in den gloed zijner ziel een kracht van toewijding put, die niet zelden op verstandelijk gelijk op zedelijk gebied wonderen werkt.

Ongetwijfeld, M. H. — verstaan wij toch elkanderen wél — het zou een ledig, soms schuldig, altijd onveilig en gevaarlijk gevoel des harten zijn, wat niet aan het redelicht ontstoken, niet door het helderziend verstand geleid, beheerscht, beteugeld werd. Geheel iets anders echter schijnt het mij, 's menschen eerste gave en haar wettig aandeel in al de bewegingen der ziel te huldigen, geheel iets anders ook te beweren, dat dit vermogen alléén ons ten gids moet strekken in dit leven, dat uitsluitend het verstand onze schreden behoort te leiden, dat, met veronachtzaming van de stem des harten, alléén onze rede de maatstaf geven moet voor al onze daden. Of is dan verstand het eenig vermogen onzer ziel? Of hebben dan op hunne beurt, de regten der rede hunne grenzen niet?

Wie dan ook dit beginsel tot het hunne maken, ze worden door de natuur zelve gelogenstraft en geraken — wilden ze het maar in opregtheid getuigen — niet zelden met zich zelven in strijd. Ook hun gemoed vindt vaak

geen vrede bij voorstellingen, die louter vrucht zijn van het berekenend verstand. Dan echter vooral, M. H., wanneer ge er in slagen moogt hen met hun ondoordacht beginsel, op het terrein van het meer intieme leven, bij verrassing, te verplaatsen, o zeker, dan zult ge onfeilbaar hen zien wankelen of liever neen, zij zullen hun eenzijdig principp onwillekeurig verloochenen. Zoo zou ik, bijvoorbeeld, zonder eenige vrees voor teleurstelling, het antwoord van dezulken durven afwachten op de geestig gestelde vraag, die ergens in zijne Soireés de St. Pétersbourg Graaf de Maistre, in genoegzaam gelijken zin voordraagt: „Luister, bid ik „u," — zoo vangt de geleerde schrijver aan — „luister „naar dit kort verhaal: misschien is het wel eene ware „geschiedenis. Verbeeld u twee zusters. Haar vader be„vindt zich in den oorlog. Beide zusters slapen in dezelfde „kamer. 't Is buiten koud en het weêr slecht. Zij spreken „met elkander over de moeijelijkheden en gevaren, die „haren vader omringen. Welligt, zegt de eene, slaapt „hij, op dit oogenblik, onder den blooten hemel, welligt „is hij gelegerd op den blooten grond; zonder vuur, „zonder dekking. Wie weet, of dit niet het oogenblik „is door den vijand gekozen..... Ach!.... Zij springt „van haar legerstede, loopt in allerijl naar haar schrijftafel, „haalt het portret haars vaders er uit, legt het onder „haar kussen, werpt haar hoofd op dat dierbaar klei„nood..... Goede papa, ik zal u beschermen!.....

„Maar, mijne goede zuster, zegt de andere, ik geloof „dat gij buiten uwe zinnen zijt. Meent gij dan, dat gij, „met u verkouden te maken, uwen vader zult redden? „Denkt gij, dat papa veel veiliger is, omdat uw hoofd „rust op zijn portret? Wees voorzigtig, dat gij het portret „niet breekt, en, geloof mij, slaap in.

„Ongetwijfeld," zoo vervolgt de Maistre — „deze laatste „heeft gelijk, en al wat zij zegt is waarheid. Doch, in- „dien gij eens de eene of de andere dezer beide zusters „tot uwe echtgenoote nemen moest, zegt mij, ernstige filo- „sofen, welke van beiden zoudt gij kiezen? De eerste of de „laatste? La Logicienne ou la Superstitieuse?"

Maar laat ons ernstig blijven, M. H., en liever zelfs de meer voortreffelijke middentype tusschen deze beide rigtingen onbesproken laten, dan de diepe beteekenis onzer thesis te vergeten. Neen, er is geen kracht in den mensch aan die van het ware Enthusiasme gelijk, en al wie die vonk in zich verwaarloost loopt gevaar, mét de aantrekkelijkste eigenschap van zijn gemoed al de veerkracht zijner ziel en den adel zijner daden prijs te geven: en van het oogenblik, waarin een eeuw den gloed van het Enthusiasme gaat dooven, wordt zij arm aan heldhaftige feiten, daalt het levensgeluk harer geslachten, en sluit zij met eigen hand de groote tijdperken van haren roem in de geschiedenis.

Maar wat dan toch — hoor ik u vragen — wat eigentlijk hebben wij te verstaan door dat veredelend en bezielend Enthusiasme, dat we eene levensbehoefte hooren noemen onzer natuur gelijk van ons maatschappelijk bestaan?

Hoe vurig wenschte ik, M. H., het u op waardige wijze te kunnen beschrijven! Hoe gelukkig zou ik mij rekenen, mogt ik in staat zijn, in een sprekend beeld, u heel de volheid van dat hoogere leven aanschouwelijk voor oogen te stellen! Gij vraagt mij, wat het Enthusiasme is, en ik zoek vruchteloos naar woorden, waarmeê ik het begrip, met eenige volkomenheid, kan bepalen! Gij vraagt mij, wat het Enthusiasme is, maar ik gevoel het, wat, helaas, kunnen ledige klanken, wat stoffelijke

kleuren en licht mij baten ter gelijkende schildering van die fijnere uiting des geestes!

Het was Enthusiasme, M. H., die levendige trilling uwer ontroerde ziel, toen gij, staande aan den oever der zee, u onmagtig voeldet met één blik hare grenzen te omvademen, terwijl de goudstroom der dalende avondzon, die den hoogen hemel gelijk den helderen waterspiegel kleurde, uw hart door het bewustzijn van Gods nabijheid overstelpte, en er onwillekeurig eene stem uit u opging: O God, hoe groot, hoe prachtig zijn uw werken!

Enthusiasme, M. H., is die spontanëe werkeloosheid van al uwe zintuigen: dat opgaan aller zielekrachten in één enkel waarnemingsvermogen, het gehoor: dat diep en ademloos stilzwijgen: dat stilzwijgen, dat nóg blijft voortduren, láng, nadat ook de laatste toonen van Haydn's aangrijpende oratoria of Beethoven's grootsche symphoniën uit uwe feestzalen zijn weggestorven.

Enthusiasme is die begeestering, welke, bij de verschillende wonderen van natuur en kunst, zich van uwe zielen meester maakt en, onder tranen vaak en handgeklap, zich lucht geeft in den kreet: hoe schoon! hoe verrukkelijk schoon!

Wie onzer kent de strijdleus niet dier oude krijgshaftige Bretanjers: die strijdleus vol ridderlijk bewustzijn: „Po- „tius mori quam foedari." „Liever de dood dan een „vlek op mijn eer!" Ziedaar, M. H., het Enthusiasme van vaderlandsliefde en zelfgevoel!

Enthusiasme is de zielestemming van den kunstenaar, die, boven den toegang tot zijn atelier, deze woorden van eerbiedige toewijding schreef; „Mon Dieu, mon âme a „été ravie par le spectacle de vos oeuvres et je passerai „ma vie à célébrer mon Maître."

Enthusiasme is het blakend krijgsvuur, dat de ten strijd-

geroepen Vendeërs hunne dierbare landouwen, echtgenooten, kinderen vaarwel zeggen, zelfs hun leven deed verachten, toen hun legerhoofd Laroche-Jacquelein, vol mannelijke begeestering, tot' hen sprak: „Si j'avance, „suivez-moi! si je récule, tuez-moi! si je meurs, vengez-moi!"

Enthusiasme is het edele liefdegevoel van het kind, dat in den vollen bloeitijd haars levens, aan alle voorspiegelingen der jeugdige verbeelding den rug keert en elke aandoening in zich uitdooft, die oog en hart zou kunnen afleiden van haren hulpbehoevenden vader, wiens leidende engel zij is, zoo dikwijls hij, blinde grijsaard, zijn brood gaat vragen langs de pleinen en straten der stad.

Enthusiasme, M. H., is de heldhaftige huwelijksliefde dier jeugdige vrouw, wier echtgenoot, in den regtvaardigsten en heiligsten krijg, aan de spits des legers, door eerloos verraad gevallen was, en die bij het verpletterend berigt van zijn sterven, een gemoedskracht openbaarde, de groote ziel van haren echtgenoot waardig. Om haar den pijnlijk verrassenden slag van het doodsberigt te verzachten, beproefde men, haar aanvankelijk te doen gelooven, dat de veldheer door den vijand krijgsgevangen gemaakt was. Maar wat was haar antwoord?" Prisonnier!" zoo sprak zij, „c'est impossible .... Il est mort .... allons à l'église." En vervolgens, als ware plotseling het hart des krijgsmans in haar overgegaan, grijpt zij een der jeugdige kleinen, die de roemrijk gesneuvelde held haar ten kostbaarsten erfschat achterliet; zij heft het in haar armen ten hemel en, het met moederlijke kussen overladend, roept zij uit: „Eh bien, toi aussi, tu seras soldat!"

Ongeveer zes jaren geleden, in de maand Augustus van het jaar 1867, werd eene kleine stad in Italië eensklaps door een ontzettende ramp geteisterd. In één enkelen nacht, waren op een bevolking van 7 à 8000 inwoners,

meer dan honderd slagtoffers aan de besmetting eener vreeselijke ziekte bezweken. Alle stedelingen namen de wijk; echtgenooten ontvlugtten elkander, ouders zelfs verlieten hunne kinderen; zieken en stervenden riepen vruchteloos om hulp, en de dooden bleven onbegraven. Hooge stapels van lijken lagen daar ordeloos boven elkander. Wat afgrond, M. H., wat peillooze afgrond van ellende en nood! Maar wilt ge nu met eigen oogen zien, wat het Enthusiasme is? Wilt ge al den adel kennen en de verheffende kracht van dat gevoel? Welnu dan, niet verre vandaar bevond zich eene kleine schaar, grootendeels zonen van onzen Nederlandschen grond, jongelingen in den vollen bloei des levens, zich destijds nog vleijend, met hunne breede schouders, den oudsten troon dezer wereld, tegen de aanslagen van het ruwst geweld, te zullen steunen. En ziet, naauwelijks is de tijding van Albano's ramp en vertwijfeling tot hunnen bevelhebber [1]) doorgedrongen, of hij vergadert zijne veertig manschappen, plaatst ze en carré en roept met grootmoedige geestdrift hun toe: „Mannen van goeden wil, vóór! Albano verkeert „in 't grootst gevaar. Wie zal er de dooden begraven? „Wie de zieken verzorgen? Onze liefde wordt ingeroe„pen! Dwingen kan ik u niet. Ik vraag mannen van „goeden wil. Ik zelf zal u bijstaan! Spreekt, mannen, wat „wilt gij?" Hier, M. H., wacht het berekenend verstand geen antwoord. Hier zou koude philanthropie zich aarzelend en dralend verschoonen. Doch het edele Enthusiasme van het Nederlandsche Zouavenhart vloeide van alle lippen gelijktijdig te zamen in dit ééne woord: „Bereid, „Luitenant! wij zijn bereid! Luitenant, u volgen wij!" En met geen ander wapen, M. H., dan de kracht van een beminnend hart, zijn zij, als reddende engelen,

1) Zeno de Résimont.

heengetogen naar de velden der verwoesting; om, ten aanschouwe van het verbaasde Europa, in dien fellen kampstrijd met den slaanden engel des doods, de grootheid en de wonderkracht te gaan openbaren van het ridderlijk Enthusiasme.

Zulke feiten van onbaatzuchtige toewijding, hoe verkwikkend klinken ze ons, als een echo uit hooger wereld in de ooren! Zij doen aan onze ziel goed, als de vervulling eener diepgevoelde behoefte. Zij bieden vertroosting aan in een zeker heimwee, dat ons hart doet lijden en door onze levenservaring van elken dag al te zeldzaam wordt bevredigd.

Niemand uwer, gis ik, M. H., vraagt mij langer, welke de natuur van het ware Enthusiasme is! Enthusiasme is blijkbaar de verheffing der ziel boven het stof en de perken der eindigheid! 't Is ademen, leven, handelen in het bewustzijn eener andere wereld dan die, welke wij met onze voeten betreden, en wier grenzen kunnen gemeten worden met het ligchamelijk oog. Enthusiasme is betrekking gevoelen, verwantschap, familieband met hooger en breeder levenssfeer. Enthusiasme is de sterke en altoos jeugdige aandrift der menschelijke ziel, die zich van haar Goddelijken oorsprong en bestemming bewust, óveral uitziet naar het oneindige, en de stralen van dat licht, waar zij zich aan het oog vertoonen, met opgetogen hart te gemoet snelt, bewondert en met innige liefde begroet. Enthusiasme is de geheele, naar God geschapen mensch, met de gelijktijdige en harmonieuse trilling van zijn volle geestesleven: verstand èn hart: met zijn heiligen hartstogt voor het waarlijk ideale: met zijne behoefte om vlugt te nemen buiten den engen kring van zichzelven: met zijn dorst naar onbaatzuchtige toewijding aan al wat groot is in de orde der Waarheid gelijk in de sferen van het Schoon en het Goed. Of liever, het is dit alles te zamen vereenigd

in één zelfde gevoel, dat wij zouden kunnen noemen: de zuivere poësie der denkende, maar tevens innig beminnende ziel.

O heerlijk tijdvak der menschelijke geschiedenis, toen het frisch en krachtig leven der Christenvolken zich niet slechts in de hoogere bezieling van enkele uitgelezene naturen, maar in de heilige vervoering der gansche ridderschap uitsprak! O, roemvolle eeuwen, wier maatschappelijke deugd te voorschijn trad in den Man der belanglooze toewijding, in den fieren held, in den loijalen ridder, die zich de verdediging der zwakken, de beveiliging der onschuld tot levensideaal verkoos en, voor de wetten van eer en pligt, ieder oogenblik bereid was te sterven. M. H., die dagen zijn niet meer; het gulden tijdvak van Godfried van Bouillon, van Lodewijk den IXe en Bayard behoort, helaas, tot de herinneringen uit een ver verwijderd verleden. Mogen echter die zielvolle eeuwen vervlogen zijn: nòg staan de onsterfelijke monumenten van haar hooger geestesleven onder ons; nòg staan ze daar, die waarachtig maatschappelijke werken, door mannen, vrouwen en kinderen, door vóór- en nageslachten opgetrokken; zij staan daar als de verbazingwekkende pronksieraden onzer Christelijke steden, maar tevens als welsprekende vermaningen, door eene vroegere wereld aan eene volgende gedaan; zij staan daar, maar om ons te getuigen, voor hoeveel enthusiasme de menschelijke ziel vatbaar is; en roepen ons met hunne slankopgaande lijnen en stoutrijzende torenspitsen, zonder ophouden, toe: „Naar boven!" „Naar boven!" „Sursum corda!" „Rijst „toch, onsterfelijke zielen, rijst omhoog uit het stof!"

Welk is het antwoord, M. H., onzer negentiende eeuw op die luide roepstem uit langverloopen tijden?

Al wie de taal der feiten verstaat, en niet doof is voor de welsprekendheid der contrasten, hij werpe een blik op het tooneel der moderne wereld: en wanneer hij dan, onder het licht onzer hooggeprezen Europesche beschaving, het élan van hooger bezieling meer en meer vervangen ziet door de wijsheid van mathematische demonstratiën: — en als hij dan ontdekt, dat de ateliers der vrije kunsten allerwege verdrongen worden door natuurkundige laboratoria: — en als dan voor zijne oogen het onbesmet en glorievolle ridderwapen alom heeft plaats gemaakt voor de koperen nummerplaat van den betaalden politieknecht — en als hij dan bevindt, dat de in hun onvergankelijke steenmassa, aarde en hemel, tijd en eeuwigheid verbindende tempels onzer Christelijke maatschappij in de schaduw dreigen gesteld te worden door de expositiepaleizen onzer hedendaagsche industrie — en als hij dan overtuigd wordt, dat de heerschappij der beginselen van eer en regt, van toewijding en pligt vernietigd of verlamd is door de zich veralgemeenende vergoding van het stof: welaan, hij hebbe dan nog moed om den diepen en beteekenisvollen grond dier strijdige verschijnselen te miskennen!

Wat toch heeft er plaats gehad? Zóó wordt men geneigd zichzelven af te vragen. Is het innigst wezen der dingen veranderd? Of wàt dan heeft aan den genius des tijds eene rigting gegeven, die meer en meer schijnt af te wijken van het echte spoor der natuur?

Laten we het ons niet ontveinzen, M. H., wij leven in de eeuw der regte lijnen en scherpe hoeken, der abstracte cijfers en klassificatiën, der Effectenbeurs en administratie-kantoren, der weelde en zelfzucht. Of wilt ge het anders? Wij ademen en leven in de eeuw der rede; der koude rede, die alles berekent en gelijkmatig verdeelt; der opgeblazen rede, die alleen zichzelve waardeert, alleen

zichzelve zoekt en geen invloeden naast of boven zich kan dulden; wij leven onder de alleenheerschappij dier koude rede, die, in haar hoogmoed, ten val gekomen, zich met al de kracht van een valsch en gevaarvol Enthusiasme uitsluitend geworpen heeft op de zigtbare natuur en het stof. Is het wonder, dat, onder zulke alleenheerschappij, kennen de eenige kracht is, die in den mensch wordt gehuldigd, en de berekeningen van het stoffelijk nut als het eenige doel worden geprezen, 's menschen handelingen waardig? Is het wonder, dat, onder die alleenheerschappij der koude rede, natuurwetenschap en geld tot de groote en eenige idolen des tijds zijn verheven?

Wat dunkt u, M. H., indien het eens aan een zoon uit vroegere eeuwen werd gegeven, uit het doodenrijk; waarin hij met al onze vaderen rust, op te staan, en een blik te komen werpen in den levenskring onzer tegenwoordige maatschappij, wát zou er wel, meent ge, in zijne ziel omgaan? Wàt zou hij denken, wàt gevoelen, als hij de reuzenwerken zag onzer industrie en onze bekendheid met de diepste geheimen der natuur? Welken indruk zouden onze ontdekkingen, de vernielingskracht onzer oorlogsmachinen, de stand onzer beschaving op hem maken? Wat mij betreft, ik stel mij hem gaarne voor, te moede genoegzaam als een reiziger op het Scandinaviesch gebergte bij het aanschouwen van het Noorderlicht in een helderen winternacht. Grootsch en betooverend — zoo verhalen de natuurbeschrijvers — is dit luchtverschijnsel; majestueus die uitgestrekte zee van licht met haar golven van purper, smaragdgroen en goud; doch de verstijvende koude, die dáár heerscht, laat niet toe, dat prachtvol tooneel lang te genieten, en wie zich te weinig gedekt in die kille luchtstreek mogt wagen, alligt zou hij het boeten met den

dood. Neen, M. H., zonder warmte geen leven; en licht, zonder gloed, kan wel verblinden, maar niet bezielen en verkwikken.

II.

Er heeft in de voorchristelijke geschiedenis een volk bestaan, dat tot het toppunt van magt, rijkdom en glorie was gestegen: een volk, dat door onbegrensde heerschappij aan de spits der toenmalige wereld stond. En ziet, de dampkring, waarin dat volk ademde werd bedorven, de valsche theoriën, uit de leerscholen der jongelingschap doorgedrongen tot de paleizen der grooten, verspreidden zich onder leger en volk, en het Rome der Oudheid werd ontrouw aan de levenwekkende begrippen van het ware, schoone en goede, verloochende de beginselen van eer, regt en pligt, verloor, met de idealen zijner roemrijke traditiën, den adel des gemoeds en zonk, ten eenemale zichzelf vergetend, diep vernederd, tot volkomen ondergang.

Egoïsme, heb- en genotzucht had de zielen verlaagd, en de Koningin der steden kwam tot den smadelijksten val.

Nòg staat het eeuwenheugend Coliseum: nòg ziet men, in zijn wijden cirkelvorm, de hoogopgaande rijen van zitplaatsen, waarop geheel Rome, geheel de Patricische wereld, àlle leeftijden en standen, tot zelfs de edele Matrona's en Vestalinnen kwamen deelnemen aan het gemeenschappelijk genot om het stroomend bloed te zien der arme gladiatoren, die, tot vermaak dier hoogbeschaafde wereld, elkander moesten pijnigen, wonden, vaneenscheuren, dooden.

Nòg wijst men u in de eeuwige Stad, naast den Appischen weg, de plaats aan, waar ook vermogende ouders, destijds hunne kinderen prijs gaven aan den wreeden hongerdood, ten einde, door geene zorgen, in den gang hunner onteerende weelde te worden gestoord.

Die verfijnde Patriciërs, M. H., zij smoorden hunne slaven en wierpen ze, in hun vijvers, tot aas voor aan de karpers, die door menschenvleesch gevoed, tot keuriger spijs strekten bij hunne maaltijden.

Maar laat ons eindigen; wenden wij haastig onze oogen af van die schandtooneelen van bloeddorst en zingenot om liever de belangwekkende vraag te stellen: wat toch, Rome, wat bragt u tot zoo diepen val?

M. H., de bekende trots der oude Romeinen, de onmetelijke rijkdommen van die veroveraars der wereld, de weelde der keizerlijke paleizen had een snelle en reusachtige ontwikkeling verschaft aan de valsche beginselen van Epicuur, die, in de schaamtelooze toepassing zijner wetenschap, nog verder ging dan die altoos lagchende wijsgeer Democritus van Abdera, de vader van het moderne gelijk van het oude Grieksche Materialisme. Stof, niets dan stof; de elementen aller dingen, M. H., louter stof: ziedaar hun albeheerschend beginsel, en deze leer, aanvankelijk door bijzondere personen gevolgd, trad over in het openbare leven, en werd regel zelfs der Romeinsche staatkunde, gelijk, onder anderen, hun egoïstische veroveringszucht, de heerschappij van het geweld en de onderdrukking der overwonnen volken ons zonneklaar getuigen.

Ongetwijfeld, het mag onze verwondering wekken, dat eene geheele maatschappij in zulk eene bedwelming des bederfs geraken en tot dien graad van ruwe barbaarschheid vervallen kan. Doch er is iets, M. H., dat méér nog ons moet verbazen, namelijk, dat de geschiedenis der volken, die toch de leermeesteresse des levens is, niet krachtiger, door zulke tooneelen, de nageslachten waarschuwt.

In de 18e eeuw zien wij dezelfde theoriën, uit Engeland, op Frankrijk's bodem overgebragt; en het eigen grove Materialisme maakt eene propaganda, even uitgestrekt als

toen het, in de laatste eeuw vóór Christus, uit Griekenland, het heidensche Rome kwam besmetten. En ziet, ter naauwernood zijn de ongekende gruwelen van de Fransche revolutie der vorige eeuw: naauwelijks zijn Jacobijnen en Encyklopedisten, de Guillotine en de Noyades van Nantes vergeten, of een goddelooze Duitsche wijsgeer Ludwig Feuerbach treedt op en ontmoet gretige hoorders, als hij, met luide stem, het hemeltergend woord durft uitspreken (dat hier mijn priesterlijke lippen schier weigeren te herhalen): „Christus heeft den geest vrij gemaakt van het „vleesch: wie echter zal het vleesch verlossen van den „geest?" M. H., wat hebben de regeerders der volken gedaan, om die doodende pest uit hunne staten te weren? Die engel des verderfs, is hij, bij zijne verschijning, gevloekt of gezegend? Let op de stem der feiten: Feuerbach's naam is luide geprezen: zijn devies is toegejuicht: zijn volgelingen in Duitschland, Italië, Frankrijk, België, Nederland zijn allengs legio geworden; en toch — verbergen wij ons de treurige waarheid niet — als de Catastrophe van 1793 het slottooneel heeten mogt van het vierde bedrijf der tragische geschiedenis van het Materialisme, sinds lang is de pauze afgebroken; sinds lang zijn de rollen hervat, en op dit oogenblik aanschouwt ons ligtzinnig Europa het spel der vijfde acte in vollen gang.

Wanneer ik, M. H., op het gevaar af van uw menschelijk eergevoel te kwetsen en niet zonder mijzelf geweld aan te doen, u ter dezer plaatse eenige stellingen onzer moderne wijsbegeerte laat hooren, 't is enkel omdat het mij noodig voorkomt tot volledige ontwikkeling mijner stof.

De opgeblazen wetenschap heeft gebroken met God, en ze is in aanbidding neêrgeknield voor de natuur en het stof. Alles is haar stof: louter stof; en empirische natuurvorsching, ziedaar haar eenig gebied. Vraagt den

materialist, wat is de mensch? En hij zal u antwoorden, de mensch is wat hij eet; de mensch is het produkt van lucht, licht, klimaat, voedsel. Wilt ge het anders? De mensch is een zoogdier van de orde der primaten en van de familie der bimanen. Wat is de mensch? Hij is een wezen, uit louter ligchamelijke grondstoffen bestaande, waarin zich niets bevindt, dat op den duur aan het lancet van den Anatomist, aan de oplossingen van den Chemist, aan de cijfers en lijnen van den Mathematicus zich zou kunnen onttrekken. Wat is 's menschen ziel? Ze is niets anders dan de vereenigde werkzaamheid van hersenen en ruggemerg. Wat is 's menschen verstand? Wat zijn denkbeelden, oordeelen, gevolgtrekkingen? Dat is alles niets anders dan het gevolg der werkzaamheid van het ligchamelijk organismus. Wat is 's menschen gevoel en gemoed? Niets anders dan uitingen van het ligchaam. Wat zijn vrije wil? De tot hoogere magtsontwikkeling verheven werking van de altijd trillende stofdeelen zijns ligchaams. Waarin bestaat pligt, regt, gezag? Pligt is een ijdele naam; regt bestaat in het feit; gezag is de slotsom van het getal en der stoffelijke krachten. Maar laat mij eindigen. Genoeg om U te doen begrijpen, hoe, onder den invloed van zulk een leer, den mensch zijn adel, der maatschappij de glorie en het geluk eener echte beschaving ontvallen moet. Bedenken wij, dat dagbladen en periodieke geschriften, de literatuur onzer theaters en de pamphletten van elken dag, de romans gelijk de boekwerken der geleerden deze wijsheid alom helpen verspreiden, en dat hare beginselen, sinds jaar en dag, aan een aanzienlijk deel onzer jongelingschap vormelijk worden onderwezen: en al zien we dan ook gelukkigerwijze het kamp der wederpartij nog geenszins ontvolkt en verlaten, het mag ons niet bevreemden, dat we, in onze negentiend'eeuwsche

maatschappij, een drukkenden dampkring waarnemen: een levenssfeer, waarin het moeijelijk is op den duur geheel onbesmet te blijven ademhalen: een onnatuurlijke levenssfeer, die verdoovend werkt en, op vele zielen, een gelijken invloed moet uitoefenen, als weleer verhaald werd van de uitwasemingen der Doode Zee, op de vogels, die zich bewogen boven haar watervlak.

Al wie nog niet ten eenemale slagtoffer werd van de overheerschende rigting des tijds: wie nog een spoor in zich bewaarde van dat goddelijke teeken, waaraan men de onsterfelijke schepselen erkent: wie nog een vonk in zijne ziel voelt gloren van dat hoogere leven, van dat zuivere Enthusiasme des harten, hij neemt eene leegte, eene smartelijke onvoldaanheid in zich waar, en, mogen hem ook de triumfen der wetenschap verblijden, ze bevredigen geenszins de diepste behoeften zijner ziel. Waar hij ook zijn oogen rigt, hij vindt zich al te dikwijls pijnlijk teleurgesteld.

Zijn denkkracht, veel hooger bestaan gevoelend dan dat, waartegen hij met de handen stoot, wil boven deze stoffelijke wereld stijgen; maar de blik zijns geestes dreigt telkens beneveld te worden door de donkere rookdampen, die er gestadig oprijzen van beneden, waar al het menschelijke denken en kennen gekluisterd blijft aan zinnen en stof.

Ver over den gezigteinder dezer begrensde wereld reikt zijn blik, en het heerlijke licht der onsterfelijkheid, waarin hij staart, hem de diepe beteekenis van dit aardsche leven verklarend, bemoedigt en vertroost, versterkt beurtelings en verkwikt zijne ziel; maar, wanneer hij rondom zich de taal zijns harten doet hooren, blijft zijn woord vaak onbegrepen: hij schijnt bijna een vreemdeling op eigen bodem, of een overgeblevene van uitgestorven geslachten, in den kring der zijnen, die wieg en graf als de twee polen beschouwend

van ons bestaan, blind blijven voor den diepen ernst van het menschelijk leven.

Hij gevoelt zichzelven, maar kent zich tevens deel en lidmaat van dat groote ligchaam, dat de menschheid vormt: en die eenheid is hem dierbaar; voor haar zou hij zijn eigen persoon kunnen vergeten, haar wijdt hij vaardig en met onbaatzuchtige liefde zichzelven toe; maar hij staat meestal alléén met die edele bewegingen zijns gemoeds: het zelfgevoel der hoogmoedige wetenschap heeft de harten met verstijvende koude geslagen, en de overschatting van het *ik* houdt de menigte besloten in dien engen cirkel van eigen persoonlijkheid, waarbinnen àlles geregeld wordt naar de strenge berekeningen van eigen voordeel en baatzucht.

Hij gevoelt zich fier, mensch te zijn en, bij het bewustzijn van zoo innige verwantschap met hooger schepping, bemint hij, in de gaven zijns geestes, de schitterendste parelen van zijn koningskroon; maar nevens hem ziet hij de menschheid haar oorsprong gelijk haar doel stellen in het lage stof: al haar grootheid en genot, al haar rijkdom en geluk putten uit het stof; maar nevens hem ziet hij de maatschappij zich aan het stof gelijk maken, ja, dieper zinken dan het stof, waarover zij toch van den troon des geestes geroepen was te heerschen.

„ Geen hymne meer voor God, geen hoogere idealen,
„ Die in het dor gemoed
„ Des levens volheid en der waarheid licht doen dalen
„ Met tintelenden gloed.

„ Die dagen zijn voorbij, die grootheid is vervlogen;
„ Der empirie alléen
„ Dankt zij den waarheidsschat, dien ze uitstalt voor onze oogen
„ Als louter werkelijkhêen;

„Bij 't chemiesch onderzoek, gehuld in vuile gassen,
„Sticht wetenschap haar hof,
„En op de vraag: „vanwaar?" komt u het woord verrassen:
„„Het eerste en laatste is: stof.""

. . . . . .
. . . . . .

„Stof is de menschheid, stof! — dan ook in 't stofgewemel
„Naar 't hoogste doel gestreefd!
„De mensch wil stijgen, wil een zaligheid, een hemel:
„De stof is 't, die ze geeft!

„Haar ideaal aanschouwt ge, in 't beeld der fille-mère;
„Het lied van Béranger
„Galmt van de lippen af der veile bayadère,
„En 't slavenkoor zingt meê."

Bij het lezen dezer versregelen, wier welluidende frischheid en teekenende kracht u reeds den naam van onzen genialen Schaepman op de lippen bragt, dringt zich — terwijl wij, ook in sprekende feiten, u de malaise onzer negentiend'eeuwsche beschaving willen aantoonen — als van zelf hier de vraag aan ons op: van waar toch mag het komen, dat onze tegenwoordige maatschappij zoo arm aan echte Poëten is? Hoe het te verklaren, dat onder de woordvoerders onzer eeuw reeds stemmen zij opgegaan, die ernstig klaagden, dat de moderne wetenschap nog altijd haren zanger mist?

Maar, M. H., de ware Poësie bemint het hoogere rijk der ideën, terwijl de moderne wetenschap ons onafgebroken doet kruipen langs den grond of minstens ons gekneld houdt in de ijzeren boeijen van het stof.

Maar de groote poëtische gedachten, M. H., komen immers voort uit het beminnend hart, terwijl de nieuwere

wetenschap niets anders kent dan de regtlijnige paden van het koud redenerend verstand.

Maar de ware Poësie kent immers geen rust dan in het genot van het bovenzinnelijk schoon, en de wetenschap onzer dagen zoekt geen einddoel boven het stoffelijk nut.

Maar de uitsluitende verstandsvorming onzer tegenwoordige wereld moet immers noodwendig de zielen ververkoelen, terwijl toch het innigst wezen der Poësie bestaat in het tintelend Enthusiasme der ziel!

Doorschouwt, M. H., met een enkelen blik geheel het rijk der kunsten en ziet, hoe zij allen, edele dochters van het Enthusiasme, hoe langer zoo meer, mèt de Muze der Poësie, binnengaan in het land van de schaduwen des doods.

De beeldende kunst, die onder de inspiratiën van het Christelijk idee, haar zegepraal stelde in de krachtige uitdrukking van het bovenzinnelijk leven harer typen, thans liefkoost zij, tot een plomp realisme vervallen, de meest uitvoerige teekening der stoffelijke verschijning boven de veraanschouwelijking van het hoogere beginsel.

En hoe staat het met de tooneelkunst in onze dagen? Wat bevatten de Répertoires onzer moderne wereld? Wat getuigen onze theaters voor den bloei onzer beschaving? Zal ik U in één woord de treurige waarheid zeggen? Welnu, M. H., geroepen om tot kweekscholen te dienen van kunst en maatschappelijke deugd, zijn ze de monumenten geworden van beider noodlottig verval. Tooneelstuk en voordragt, 't is àlles op wufte verstrooijing, dartele opwinding en gevaarvolle zinnenprikkeling berekend. 't Zijn vaak even onkiesche als geestelooze farcen, waaraan alle kunst vreemd is gebleven: grove spektakelstukken, waarbij bovendien èn decoratie èn mise-en-scène èn gebarenspel èn costumering zamenwerkt, om handtastelijk te bewijzen, hoe diep reeds, met den ernst des levens,

de echte kunstzin is gezonken, en hoe waar het is, dat, zoodra men eindigt die edele drift des geestes, het zuivere Enthusiasme, te kweeken, noodwendig de verlagende drift der zinnen overheerschen gaat.

En, wat dunkt u, M. H., verdient het, op 't gebied der hoogere toonkunst, in gelijken zin, onze aandacht niet, dat wij tegenwoordig — ik zeg niet in de ergerlijke Cafés-Concerts — maar bij de groote muziekale uitvoeringen, ook onzer Europesche hoofdsteden, eene zenuwprikkelende toonzetting à la Offenbach op weg zien, om de populariteit te gaan veroveren der echt klassieke compositiën?

Zóó de kunst van een volk: zóó zijn gemoedsleven: zóó zijne zeden: zóó geheel zijn maatschappelijk bestaan. Zoeken wij geen getrouwer spiegel, en waar ge de kunst tot dienaresse der hartstogtelijke zinnen ziet vernederd, en waar dit geschiedt vooral als gevolg der heerschende wetenschap en onder de luide bijvalsbetuigingen der menigte, dáár zullen langzamerhand alle sporen van menschelijke grootheid uit het hart worden weggevaagd: dáár blijft geen gevoel van eerbied en bewondering voor het hoogere: dáár verdwijnen toewijding en belanglooze liefde: dáár wijkt alle Enthusiasme uit het leven.

Wie dan ook geen gedachtelooze toeschouwer der werkelijkheid is, 't zal onmiskenbaar duidelijk hem in 't oog springen, hoe dat hoogere geestesleven, schier allerwege, in een staat van sluimering, zoo niet verkwijning, schijnt te verkeeren. Het kan, dunkt mij, zijn aandacht niet ontsnappen, hoe bijv. in het maatschappelijk verkeer van onzen tijd, de voor goud gekochte sieraden der weelde, bij ontelbaar velen, de armoede des harten moeten dekken, en hoe zich meer en meer een ziekelijke verflaauwing der zielen, eene verslapping van edeler zin, een

gemis van fijn gevoel, eene zekere vulgariteit — ik zou willen zeggen — platte alledaagschheid in oordeel en handelingen gaat openbaren, die allerminst door de conventionele levensvormen kan worden vergoed. Ook de vatbaarheid voor indrukken van buiten schijnt loomer te worden en trager dan te voren: 't is of tegenwoordig het menschelijk hart, voor dieper en inniger aandoeningen althans, minder open staat en, om te gevoelen, veel sterker prikkel behoeft dan in vroegere tijden. Zelfs de schrikwekkendste gebeurtenissen van rampspoed of misdaad verwekken ten hoogste nog eene ligte en snelvoorbijgaande sensatie, en, óók na de bloedigste tooneelen, des avonds, uit de dagbladen vernomen, hoort men niet zelden, den volgenden morgen reeds, met onbegrijpelijke koelbloedigheid vragen: melden vandaag de couranten geen ander nieuws? 't Verraadt immers alles, M. H., ledigheid der zielen, gebrek aan diepte, gebrek aan waren ernst en volheid des levens. En wie hiervan nog sprekender en in gelijke mate onheilspellender teekenen zoeken mogt, hij geve slechts acht op hetgeen zijn oogen zien, hij lette op den ligtzinnigen wedijver, in uiterlijk vertoon, tusschen de standen; op de verzwakte loyauteit en belangstelling des harten, ook onder innige betrekkingen; op de gewetenlooze onbetrouwbaarheid der operatiën in den handel; op de rampzalige losmaking van den altoos zoo heiligen familieband en hij sluite, bij dit alles, inzonderheid zijne blikken niet voor die rustelooze behoefte aan luidruchtige verstrooijing en dartel pleizier, welke zich, helaas, zoo algemeen, in onze dagen, openbaart.

En zal ik nu zeggen, wat de tegenwoordige beschaving, ons ter vergoeding, heeft aangebragt voor zoo onschatbaar verlies? Op de eerste plaats, M. H., eene koele beredeneerdheid, een hooghartig zelfbewustzijn, een steil en on-

maatschappelijk gevoel van eigen genoegzaamheid, dat geen ruimte overlaat voor de erkenning der verdiensten van anderen, veel minder voor de bewondering van hooger voortreffelijkheid.

De geschiedenis van vroegere eeuwen verhaalt, dat een Frans van Medicis nooit met Michel-Angelo sprak, tenzij met ongedekten hoofde; dat Karel V uit den weg ging voor Titiaan, en dat Paus Leo X zich bevond aan het sterfbed van Rafaël, gelijk Frans I bij dat van Leonardo da Vinci gestaan had. Let echter, M. H., op de vroegrijpe jongelingen, die naar de type van onzen tijd werden gevormd, en gij zult in die geblaseerde knapen een graad van voornaamheid ontdekken, waarboven zij niets ter wereld verheven achten. Blonde grijsaards, die zich, althans in de grootspraak hunner frasen, met ieder durven meten en, zelfs in beginsel, elk gezag, nu reeds verloochenen. Luistert naar hun oordeel over een anders woord of daad, en gij zult ontdekken, dat zij zich het ijskoude, echthoovaardige, en doodende: „Nil mirari" onzer zelfzuchtige eeuw tot levensleus hebben verkoren, maar tevens dat, met hun gevoel van eerbied en bewondering voor al wat groot is, óók hun beschermengel tegen dwaasheid en zelfverlaging van hunne zijde is geweken.

Het kon niet anders, of dat bekrompen, maar schijnbaar vleijend „Nil mirari", dat hoogmoedig beginsel, zoo verderfelijk voor alle gemoedsveredeling, moest zich, onder de alleenheerschappij der koude rede, noodwendig met zijn verwoestenden invloed meer en meer door de gansche maatschappij verbreiden. Vandaar dan ook tegenwoordig dat luide applaus aan die mannen, welke met bijtende scherts en platte geestigheid anderen weten te hekelen en den moed hebben al wat eerbiedwaardig en groot is

naar beneden te rukken en te honen. Vandaar, in ons modern Europa, die in 't oogspringende vermeerdering van scherpe spotbladen; vandaar dat welkom aan elke karikatuur-illustratie en die kwistige bijval aan ieder, die zich niet voor de laagheid schaamt, om, al wat hij zelf niet is te verkleinen, verachtelijk te maken, zedelijk te dooden.

Ja, M. H., zoover reeds is het gebrek aan gemoedsadel gekomen, dat er menschen worden gevonden, die dag aan dag hun gekozen levenstaak voortzetten, om alles wat uitstekend is, ongewone deugd, zeldzame verdiensten, doorluchtige persoonlijkheden, eerwaardige instellingen en regten door het slijk te halen. Luistert dan ook naar hetgeen in onzen tijd gesproken; leest wat er geschreven wordt, en gij zult beseffen, wat die verwoestende spotliteratuur reeds heeft uitgewerkt. Wie is er — mag men schier vragen — die in zijn medemensch nog eene opregte overtuiging veronderstelt? Wie gelooft nog aan eene ondubbelhartige bedoeling? Wie nog aan belanglooze gemoedsbewegingen? Wie erkent nog kracht van toewijding en echte liefde in eene daad?

Zulke moedwillige verkleining echter van anderen, die reeds begonnen zelfverlaging verraadt, werkt noodwendig op den bespotter terug om hem zelf nog dieper te verlagen en zal hem, met onweêrstreefbaren drang, tot het vergeten van alle menschelijke eigenwaarde en de diepste geringschatting van zichzelven doen zinken. Het zou niet moeijelijk vallen hier sprekende voorbeelden aan te halen, in den laatsten tijd, onder onze oogen geleverd. Doch waartoe noodig? Gij kent ze. Op één slechts wil ik wijzen en u herinneren aan die bange dagen uit het jongst verleden, toen, kort na de eerste Atchinesche expeditie, de treurmare dier verre kusten geheel Nederland met ontzetting en angst had geslagen. M. H., ik vraag het U, heeft het

U gelijk mij, destijds niet gefolterd in uw edelst gevoel, te zien, hoe een laaghartige pers, hoe mannen, aan den lachlust en hartstogst verkocht, zelfs toen, hunne bittere satyren niet onderbraken en het van zich konden verkrijgen, honenden spot te drijven met de dapperen, die daar gesneuveld waren gelijk met de rampspoeden van hun eigen vaderland?

En helaas, soortgelijke menschonteerende verschijnselen nemen we, in onze hedendaagsche maatschappij, geenszins als bij uitzondering waar. Hoe menigvuldig reeds zijn zij, die in stoffelijk geld een volkomen aequivalent erkennen van zichzelven! Mannen, die geheel hunne persoonlijkheid, hunne gedachten, hunne overtuiging, hun woord, hun talent, hun geweten, hun ambt aan anderen afstaan voor geld. Mannen, die, in letterlijken zin, geheel zich zelf aan den meestbiedende voor klinkend geld verkoopen. Vandaar vaak dat plotseling verloochenen van lang verdedigde stellingen! Vandaar dat eerloos spel met leugenachtige sensatie-berigten in de nieuwspapieren! Vandaar dat betaald gevlei der gelukkig geslaagde misdaad! Vandaar die karakterlooze omkoopbaarheid, die er zich toe leent om, tegen de stem van het geweten in, de geloofwaardigheid der onregtvaardigste verdichtselen, tot zelfs van den laster, te bepleiten. Vandaar eindelijk dat ergerlijke handeldrijven met beginselen naar den eisch der bovendrijvende partij of naar de luim der oogenblikkelijk heerschende meening!

Geld, M. H., ziedaar, in onze dagen, de maatstaf van aanzien, invloed, regt en persoonlijke waarde. „Gijlieden," — zeî vóór eenige maanden een afgevaardige op den Pruissischen Landdag — „zoodra ge maar cijfers hoort uit„spreken, denkt altijd aanstonds aan Thalers." En zijn woord, helaas, bevatte een veel te algemeen geldende waarheid. Geld is het voorwerp aller gedachten en zorgen:

geld het onderwerp aller gesprekken: geld hoogste doel en vrucht aller pogingen: geld het toppunt van eer, magt en geluk. De geldmarkt. M. H., is het levend middenpunt aller maatschappelijke bewegingen geworden en, terwijl de gulden straalkrans van alle gezag, in hooger orde, is verbleekt, zien wij op de effectenbeurs het eenige koningschap zetelen, dat nog algemeen wordt erkend en gevierd: het koningschap, onder wiens ijzeren schepter zoowel gouvernementen en natiën als familiën en individuen zuchten: het koningschap, op wiens despotiesch woord al de eerbiedwaardige stemmen van eer en geweten, van trouw en deugd, ook die des bloeds niet zelden, laaghartig worden tot zwijgen gebragt: het koningschap, dat in onze negentiende eeuw alles beslist, alles regelt, alles bestuurt.

Maar — merkt het op — met die toenemende vergoding van het stoffelijk kapitaal, heeft ook de verdwijning van de hoogere idealen des levens, de ontadeling des harten, de verlaging der zielen gelijken tred gehouden; zoodat meer en meer al de diepere behoeften des gemoeds zich hebben opgelost in dezen eenigen kreet: eigen verrijking om eigen genot! Welke eeuw toch uit den ganschen voortijd, M. H., bezat, gelijk de onze, zulk een aantal wetenschappelijke economisten? Wanneer toch tevoren werd de jeugd, gelijk thans, van de eerste leerbanken af, opgevoed met allerlei theoriën over producenten en consumenten? Wanneer ooit zag men hooger bedrevenheid in het voortbrengen en vruchtbaar maken van het kapitaal? Maar geeft nu eens acht en let op het verbruik dier ontzaggelijke en met zooveel administratief beleid gewonnen geldsommen! Ziet eens, wat enorme schatten verslonden worden door het despotisme eener grillig heerschende weelde- en modewet! Ziet — om dan toch een enkel voorbeeld in 't bijzonder te noemen —

ziet eens, wat al duizenden en duizenden guldens men over heeft — ik zeg niet voor de bouwpracht en stoffering onzer moderne theaters, ik zeg niet voor engagementsprijs van geheel een groep dramatische of muzikale artisten, neen, M. H., — voor élke verschijning van ééne énkele chanteuse of danseuse op een Europeesch tooneel: en vragen wij daarna niet langer, wat het eigenaardig karakter, welke de rigting is onzer moderne maatschappij!

Ieder dan ook, die nog, met de kracht der liefde, de behoefte in zijn hart gevoelt om zich ook aan anderen te schenken, hij neemt met verontwaardiging, rondom zich, den kouden adem waar van een plat en zeer sterk klimmend Egoïsme. Kent Gij een kwaal, M. H., meer in strijd met de natuur van het maatschappelijk leven? Kent Gij onteerender schandvlek voor het menschelijk gemoed? Het Egoïsme immers is de dood van alle Enthusiasme der ziel!

Het ware Enthusiasme treedt van nature naar buiten.

Het Egoïsme sluit in zichzelf zich op.

Het Enthusiasme erkent en vereert anderen.

Het Egoïsme aanbidt en dient eigen persoon.

Het Enthusiasme vereenigt: het Egoïsme scheidt vaneen.

Het Enthusiasme kweekt harmonie en vrede.

Het Egoïsme wekt verdeeling en strijd.

Het Enthusiasme geeft: het Egoïsme neemt.

Het Enthusiasme is liefde: het Egoïsme haat.

Het zou mij te ver voeren, wilde ik U, op elk gebied, dit Egoïsme onzer maatschappij met den vinger aantoonen: ook komt het mij overtollig voor. Het koude utiliteitsbeginsel, een onuitstaanbaar prosaïsme in het leven voortbrengend, heerscht al te zigtbaar en schijnt, bij velen, reeds de eenige maatstaf geworden, zelfs van pligtbetrachting en zedelijke deugd. O, verfoeijelijk systeem: die „morale fondée sur l'intérêt", waarvan men veilig

zeggen kan, dat zij niets achtenswaardigers heeft dan de telkens wisselende modesneê van 's menschen gewaad: eene deugd, die, altijd geregeld naar de eischen van het eigenbelang, zich oplost in het betrachten van de voorschriften eener bloot maatschappelijke, eener louter uitwendige voegzaamheid: eene philanthropie, die in zelfzucht wortelt en van bekrompen Egoïsme leeft: eene philanthropie, die vaak niets meer is dan een vernis der ijdelheid en zich niet schaamt, met groot vertoon van liefdevolle belangstelling in de lijdenden — gelijk het mij onlangs onder de oogen kwam — heel Nederland, in couranten-advertentiën, om geldelijke bijdragen op te roepen, al zijn dan ook, om den diepen afgrond van ellende te dempen, M. H., vier rijksdaalders, zegge: tien Hollandsche guldens, genoeg.

Zóóver zelfs is die doodelijke kanker reeds tot de intiemste levensbetrekkingen doorgedrongen, dat men opzettelijk zijne oogen zou moeten sluiten voor het licht om niet te zien, dat vaak in onze dagen, ook bij dat heilig kontrakt, waarin twee zielen zich onvoorwaardelijk aan elkander moesten wegschenken, alleen de aantrekkelijke glans van het goud de keuze des harten bepaalt, alleen het klinkend kapitaal den eed van huwelijkstrouw ontvangt. Wien kan het bevreemden, dat de maat der ouderliefde, de uitgestrektheid van vader- en moederlijke zorgen voor kroost en gezin, in later tijd, door dezelfde koude heh- en genotzucht, door het laagst en schuldigst Egoïsme worden geregeld!

Doch waartoe den zin mijner stelling verder nog in bijzonderheden aangetoond, nu toch deze, uit de groote maatschappelijke verhoudingen, reeds zoo luide en zoo krachtig ons toespreekt.

Welke toch is de groote en dreigende antithese, door onze moderne beschaving verwerkelijkt?

Immers buitensporige opeenhooping van kapitaal aan

de ééne en schrikbaar stijgend pauperisme aan de andere zijde. De uitgezochtste verfijning van genotzucht en weelde tegenover de altijd dieper gaande ellende der verarming. Onbegrensde vooruitgang der industrie in 't voortbrengen van het meest overtollige — naast ongekende schaarschte en zeldzame duurte van de onontbeerlijke behoeften des levens. Maar dan ook al de wrange vruchten der weelde: overprikkeling, verweeking, ontadeling aan den kant der vermogenden — spijt, afgunst, verbittering bij de behoeftigen. Maar dan ook onrustige vrees bij de eersten — naast misdadig overleg en poging tot overweldiging bij de laatsten. Maar dan ook de heerschappij van het Egoïsme in de beide uitersten. Maar dan ook pijnlijke onvoldaanheid in de verschillende partijen en malaise in de gansche maatschappij: waarachtige malaise in de openlijke verhouding tusschen vermogenden en behoeftigen: tusschen burgers en burgers van éénzelfde vaderland.

Verdenkt mij toch — bid ik U — niet, dat ik, aldus sprekend, de grootheid mijner eeuw misken of de glorie harer werken zoek te verduisteren: veeleer zou ik U willen uitnoodigen aan haren vooruitgang, naar het voorbeeld van mijn onvergetelijken Meester, een traan van hulde en hoogschatting te wijden. Maar dit gevoel van bewondering behoort ons oog niet te verblinden, en de fiere blijschap van ons menschelijk hart mag aan onzen geest de noodlottige feilen des tijds niet verbergen. Integendeel: al wie, met mij, zijne eeuw opregt waardeert en liefheeft, hij zou haar waarschuwend dienen toe te roepen: de glorie uwer zegepralen schijnt u te bedwelmen! Uwe eenzijdige wetenschap maakt de geesten opgeblazen! Uwe verwaarloozing van het hart doet de zielen verkoelen! Uw maatschappelijk levensgeluk daalt onder het glorielicht uwer overwinningen! Vóór het te laat

is, waak! Waak, opdat ge niet eenmaal verpletterd neder-stort onder de hooge zegeteekenen van uw roem!

III.

Misleiden wij ons echter niet; neen, M. H., niet slechts tusschen de burgers van een zelfde vaderland: ook tusschen regeerders en onderdanen, ook tusschen volken en volken brengen dezelfde oorzaken dezelfde zedelijke malaise voort; ook dáár erkent men aan gelijke vruchten denzelfden boom.

Of wat dan zijn de alom-weêrklinkende beginselen geworden van staatkunde en volkenregt? Of wat dan beteekenen de welluidende woorden, waarmeê de moderne humaniteit vruchteloos haar moreel verval poogt te dekken? Welke is bijv. de zin dier met zooveel zorg gekozen termen: — non-interventie; annexatie; fait accompli?

Non-interventie? Wat is het in den grond anders dan de deftig gedrapeerde armoede aan ridderlijk Enthusiasme en de wederzijdsche onverschilligheid van het koudste Egoïsme tusschen de Staten?

Annexatie? 't Is wederom de ongevoelige zelfzucht; maar de zelfzucht, die over legers beschikt en eigen onregtvaardige verrijking koopt met schennis van bezworene tractaten en stroomen van onschuldig bloed!

Het fait accompli en deszelfs erkenning is immers de openbare miskenning aller hoogere beginselen van eer, regt en loyauteit en de bekrooning der gelukkig geslaagde misdaad.

Wat eindelijk zullen wij hier zeggen van het beginsel, dat — ware het voor volkomen toepassing vatbaar — heel de wereldorde zou omkeeren: magt is regt? M. H., wat is het anders dan de willekeurige heerschappij van het

brutaalste geweld en de gruwel des oorlogs tot systeem gemaakt en vereeuwigd in de geschiedenis?

En als we nu eens onze oogen vestigen op dat volk, dat het materialisme der 18e eeuw onder zijn wijsgeerigen mantel bewaarde, om het in de jongste tijden allerwege te doen herleven: op dat volk, dat naauwelijks overwinnend van de slagvelden weêrgekeerd, thans de zegepraal schijnt te willen vieren van de alles ondermijnende en vernietigende theoriën zijner valsche wetenschap: dan verstout ik mij in gemoede te vragen: wat dunkt U, M. H., zouden openlijke daden van ten-hemelschreijend onregt en geweld, gelijk dáár, ten aanschouwe van ons uiterst humaan Europa, dag aan dag plaats grijpen: zouden ze, naar uwe meening, uitvoerbaar zijn in eene wereld, waarin geestdrift voor de hoogere beginselen algemeen levend was: in eene wereld, die door het waarachtig Enthusiasme des harten was geadeld?

Menigvuldige gebeurtenissen der laatste tijden, die met gelijke kracht de algemeene malaise openbaren, ga ik stilzwijgend voorbij. Op één feit echter wilde ik U ten slotte wijzen. 't Is het meest ingrijpend feit der nieuwere geschiedenis! 't Is het groote wereldfeit! Al de materialistische theoriën hebben tot deszelfs volvoering moeten zamenwerken, en àl de beginselen der moderne staatkunde: magt is regt, annexatie, non-interventie, fait accompli aanschouwen in dat feit hun gemeenschappelijken triumf. Ik bedoel, M. H. — en uwe gedachten zijn vermoedelijk mijne woorden vooruitgesneld — de overweldiging der Kerkelijke Staten: de omverstorting van den oudsten en eerbiedwaardigsten troon, de inbezitneming van de koninklijke heerschappij des Pausen.

Waar toch, waar was ooit dieper geworteld regt te verdedigen?

Waar vlekkeloozer onschuld te beschermen?

Waar hulpbehoevender zwakheid bij te staan?

Waar krachtiger prikkel voor ridderlijke toewijding dan dáár, waar àl deze titels verpersoonlijkt zijn in dien doorluchtigen en beminnelijken grijsaard, die tot zelfs zijn vijanden eerbiedige bewondering afperst, die, onder den dubbelen last des lijdens en der jaren gebukt, alleén nog de reddende beginselen van regt en liefde, boven de stormen des tijds, aan koningen en volken doet hooren, en die, als hoogste vertegenwoordiger van den Vorst des Vredes, nooit zijne handen uitstrekt over de volken dan om allen, zelfs zijn vervolgers, vaderlijk te zegenen!

En echter, wat is er gebeurd? De magtigen der aarde hebben dien grijsaard zien honen, berooven, onttroonen, en ze hebben niet eens gegrepen naar hunne zwaarden. De magtigen der aarde hebben de langzame voltrekking der misdaad koelbloedig aanschouwd en zelfs zich niet met woorden verzet, en aldus het onridderlijk Egoïsme hunner zielen verradend, hebben zij dieper weêr het Enthusiasme in het hart der volken doen zinken!

Ruim 20 jaren geleden, toen dezelfde Paus-Koning, het slagtoffer geworden der volksvrijheden, grootmoedig door hem geschonken, zich had gedrongen gezien, zijne Staten te ontvlugten, werd hij door de zegepralende wapenen van Frankrijk hersteld op zijn troon. Doch de onstuimige bergpartij, met Victor Hugo aan haar hoofd, zette de gemoederen aan om de behaalde overwinning te misbuiken en de glorie hunner toewijding te ontluisteren door den Paus tot concessiën te dwingen, die den demagogen als nieuwe wapenen zouden dienen ter verwoesting van het volksgeluk. In die dagen beklom Frankrijk's grootste redenaar de tribune der vergadering en, als voorvechter van 's Pausen zaak optredend, brandmerkte hij de

teugellooze uitspattingen der revolutie en herinnerde aan de laatste voorbeelden van de wraak Gods over hem, die zich aan het Pausdom had vergrepen. De herhaalde en woeste uitvallen der linker- gelijk de luide toejuichingen der regterzijde getuigden onophoudelijk, wat pijnlijke slagen Montalembert aan zijn weêrpartij toebragt, en hoe diep zijne welsprekendheid trof. Wilt gij echter weten, M. H., wélk woord des grooten redenaars alle hartstogten tot zwijgen bragt en hem als overwinnaar kroonde? 't Was een woord, waarmeê hij het ridderlijk gevoel der Franschen raakte: 't was een woord, dat door stormende bijvalsbetuigingen telkens onderbroken, maar even dikwijls hervat, niets anders deed dan het edele Enthusiasme hunner zielen verheffen: 't was een beroep op 's Pausen zwakheid! Vergunt mij u dien meesterlijken trek in Montalembert's eigen taal te doen hooren:

„Il y a une chose" — zoo ging hij voort — „que vous „ne pouvez pas nier, c'est la faiblesse du Saint-„Siége. Or, sachez-le, c'est cette faiblesse même, qui „fait sa force insurmontable contre vous. Ah, oui! il n'y „a pas dans l'histoire du monde, un plus grand spectacle „et un plus consolant que les embarras de la force aux „prises avec la faiblesse.

„Permettez-moi une comparaison familière. Quand un „homme est condamné à lutter contre une femme, si „cette femme n'est pas la dernière des créatures, elle peut „le braver impunément; elle lui dit: frappez, mais vous „vous déshonorez et vous ne me vaincrez pas. Eh bien! „l'Eglise n'est pas une femme, elle est bien plus qu'une „femme, c'est une mère.

„C'est une mère: c'est la mère de l'Europe, c'est la „mère de la société moderne, c'est la mère de l'humanité „moderne. On a beau être un fils dénaturé, un fils révolté,

„un fils ingrat, on reste toujours fils, et il vient un mo-
„ment dans toute lutte contre l'Eglise où cette lutte par-
„ricide devient insupportable au genre humain et où celui qui
„l'a engagée tombe accablé, anéanti, soit par la défaite, soit
„par la réprobation unanime de l'humanité."

Hoe, M. H., hoe toch, meent Ge, is het verklaarbaar dat thans — 20 jaren later — zulke zegepralen behaald en ongestoord kunnen genoten worden, terwijl nog altoos ontelbare stemmen blijven ontbreken aan die „réproba-
„tion unanime de l'humanité"?

't Is hier de plaats, geloof ik, U eene opregte, maar pijnlijke bekentenis te doen hooren, die mij, eenige maanden geleden, in het Fransche dagblad La Presse diep heeft getroffen, en welke een volledig antwoord bevat op mijn pas gestelde vraag. Er was spraak van den Graaf de Chambord: over een zijner laatste manifesten en zijne kansen op den troon. Hoort, wat smartelijk bewustzijn uit die weinige regelen spreekt, en hoe naauwkeurig ze het zedelijk verval dezer tijden teekenen: „M. le Comte de Chambord est un grand caractère et
„à mesure qu'il mérite plus de respect, il
„semble qu'il ait moins de chances.... C'est
„là," zoo vervolgt de Schrijver, „c'est là un phènomene,
„sur lequel il y a lieu de réfléchir et de s'affliger et qui
„dénote mieux que tout autre symptôme l'état moral du
„pays et les transformations qui se sont accomplies dans
„notre état social."

't Is waar, M. H., ik deed U de klaagstem hooren van een weldenkend kind uit dat volk, dat geen wijsheid leerde zelfs onder de slagen des ongeluks; dat nog altoos gretig het oor leent aan de vijanden van zijn bloei; dat, op dit oogenblik, de een en veertigste editie heeft uitgeput van het schotschrift „L'homme-femme", en dat den

auteur[1]) van het schandlibel in de rij der onsterfelijken plaatste, terwijl het den altoos ridderlijken Veuillot lafhartig tot zwijgen dwingt. Laat ons echter niet onregtvaardig zijn en den zin dezer woorden geenszins tot een bijzonder feit noch tot een enkel volk beperken. Hun waarheid, geldt algemeen; en wie eene verklaring zoekt van de diepschokkende tooneelen onzer moderne geschiedenis gelijk van den zedelijken toestand der volken, hij zal haar vinden in het gebrek aan eerbied en liefde voor de hoogere beginselen, in 't gebrek der zielen aan waarachtig Enthusiasme.

Zullen ze terugkeeren die gelukkiger tijden, waarin algemeen herleefde geestdrift de heerschende malaise herstellen en het toekomstig heil der maatschappij zal beveiligen?

M. H., ik zeg het met blijdschap: inderdaad, er begint vriendelijker licht aan den gezigteinder te dagen: gunstiger teekenen doen allengs zich voor: er schijnt eenig gevoel van behoefte aan hooger leven te ontwaken.

En wat hier — om minstens één gunstig voorteeken uitdrukkelijk te vermelden — inzonderheid onze aandacht verdient, het is, dat, in den jongsten tijd, zelfs uit het kamp dergenen, die te voren door den dampkring dezer eeuw bedwelmd schenen, stemmen zijn vernomen tegen de eenzijdige verstandsvorming der jeugd, tegen de uitsluitende beoefening der wetenschap. En inderdaad, M. H., al te lang reeds heeft men, bij het veelbeslissend werk van de opvoeding der nieuwe geslachten, vaneengescheiden wat toch door God werd vereenigd: verstand en hart. De jeugd, M. H., onmiskenbaar de helderste spiegel van den invloed der beschaving, hoezeer wijkt zij af, helaas, van de be-

1) Alex. Dumas fils.

minnelijke type, ons weleer door Hildebrand geteekend. „Een „weinigje meer geestdrift", schreef gisteren de Redacteur van het Nieuws van den Dag — en wij mogen dien Oud-Directeur der Delftsche Hoogere Burgerschool ten deze gelooven — „een weinigje meer geestdrift zou onze jeugd geen „kwaad doen. Ze zijn op hun hoede tegen het Enthusiasme. „'t Zijn altemaal jonge koopmannetjes. Bij al wat zij doen „of laten, berekenen zij de kosten.... ze geven niets „voor niet. Wat weten zij van een Vaderland, „een huis en erf, waaraan het hart geheel het leven „door gehecht blijft." [1]) M. H., mogt het toch algemeen worden erkend: al te lang reeds heeft men de aandacht onzer jongelingschap, genoegzaam uitsluitend, op abstracte cijfers en lijnen, op louter wis- en natuurkunde gevestigd gehouden. Al te lang reeds hield men ze voor haar gesloten die rijke schatten der Oudklassieke en Nederlandsche Letterkunde, waaruit zij grootheid van ziel, trouw aan edele beginselen, onbaatzuchtige toewijding, verfijning en adel des gemoeds konden putten. Men laat onzen jongelingen geen tijd meer voor Achilles en Andromache! geen tijd voor Virgilius en Sophocles! geen tijd voor Vondel en Bilderdijk! Ziet in onze steden, M. H., de officiële leerscholen der Oudklassieke letteren, ze leiden, schier ontvolkt, een kwijnend leven, en wie onder U zal mij de hoogere burgerschool aanwijzen, waar de studie der nieuwere Letterkunde niet door de beoefening der exacte leervakken wordt gedrukt of verdrongen? En toch, het ligt immers noch in de natuur, noch in de bestemming, noch in het vermogen der exacte wetenschappen om den mensch volkomen op te voeden. Laat ons toch beginnen éérst menschen, éérst karakters te vormen; vervolgens geleerden.

1) Wij spatiëren.

En ziedaar onmiskenbaar de roeping van Poësie en Letteren, die aloude priesteressen der beschaving.

Doch er bestaat een nog dieper ingrijpende oorzaak van de malaise en de zedelijke rampen onzer maatschappij.

De menschelijke rede, in haar hoogmoedige alleenheerschappij verdoold, tracht al wie haar volgen gelijk zichzelve diets te maken, dat zij, op de baan harer ontdekkingen, thans ver genoeg is gekomen om, voor de groeikracht van het aardrijk, voortaan het koesterend zonlicht te kunnen ontberen, en dat zij, op gelijke wijze, bij hare ontleding van het menschelijk organisme, het middel heeft gevonden om onze ademhalingswerktuigen lucht te doen putten zonder atmosfeer. Maar neen, noemen wij de bedroevende waarheid, liever zonder beeldspraak, bij haar eigen naam: de trotsche rede, M. H., beproeft heel de zedelijke wereld uit haar baan te rukken, en hoopt er in te slagen eene maatschappij te vormen zonder God. Is het dan wonder, dat het nachtelijk duister wordt om ons henen? Is het wonder, dat de koude des doods alom gaat heerschen, waar die zon, het licht en leven des geestes, aan onzen hemel wordt uitgedoofd? „God!" — roept Guizot ergens uit — „God! ziedaar de kreet der „menschheid op alle plaatsen, in alle tijden, behoudens „eenige dagen van vreeselijke krisis of schandelijk verval."

Mogt ik er in geslaagd zijn, M. H., U van de waarheid mijner stelling te overtuigen: o, slaan wij dan de handen in elkaâr, om allen en ieder in onzen kring de oorzaken van het noodlottig kwaad, met ware geestdrift, tot heil der toekomstige maatschappij, zooveel doenlijk, te bestrijden. Weêrstreven wij den geest der eeuw, met woord en daad, op elk gebied. Zorgen wij op de eerste plaats voor het onderwijs en de opvoeding der jeugd, de hoop der toekomst, en waar we onze vertegenwoordigers naar

's Lands raadzalen afzenden, kiezen wij, uit diep pligtbesef, altijd mannen, die, ten dezen, onze overtuiging deelen: mannen, die, met ons, de uitsluitende verstandsvorming, ten koste van het hart, als een dreigende ramp onzer maatschappij verfoeijen: mannen eindelijk, die, gelijk wijzelf, noch de natuur, noch den mensch, noch de maatschappij begrijpen, tenzij in het innigst levensrapport met Hem, wien het aardrijk toebehoort met zijn volheid, en wiens glorie de hemelen verkondigen! — Laat mij hier mogen sluiten met dat treffende woord van Guizot, dat den dubbelen ernst deelt eener bedreiging en van een behartigenswaardigen wenk: „Plus le mouvement social sera „vif et étendu, moins la politique suffira à diriger l'humanité „ébranlée. Il y faut une puissance plus haute que celle „de la terre, des perspectives plus longues que celles de la „vie: il y faut Dieu et l'éternité." — Nog één oogenblik, M. H., en ik eindig. Nog één woord en ik heb, zonder iets te verzwijgen, U heel mijn hart geopenbaard.

Wenscht Gij, waarlijk, de rampzalige kwaal onzer eeuw, naar vermogen, te helpen bestrijden; waakt dan, ja, voor het onderwijs onzer jeugd en kiest ter beraadslaging over de belangen van Rijk en Stad vertegenwoordigers, Uwer waardig. Maar doet méér nog, en zet vooral de kroon op uw pogen, door algemeene en krachtige aansluiting bij de groote en duidelijk geteekende levensbeweging der Katholieke Kerk!

Wie toch, M. H., zegt het mij, wie gaf in de jongstverloopen jaren — als prachtig contrast tegenover het beschamend Egoïsme der eeuw — ons de tooneelen te aanschouwen van Castel-fidardo, Bagnorea, Monte-Libretti, Albano en Mentana?

Wie toch, M. H., zond weêr, over de bloedige slagvelden van den Fransch-Duitschen oorlog, dat legioen van

engelen der liefde uit, die, om de stervenden te doen herleven, zichzelf edelmoedig prijs gaven aan den dood?

Wie ook heeft hèm in volle wapenrusting voor onze oogen doen optreden, die bloem der dapperen, die spruit, zou men zeggen, uit oudridderlijke tijden, — M. H., gij noemt hem reeds — Ignace Wills, den roemvollen krijger, die het volle Enthusiasme zijner groote ziel in de Spaansche legertroepen overstortte, als hij, in de schaduw zijner heilige banieren, tot hen sprak: „Neen, mannen, ik vecht „niet voor Don Carlos; en Don Alfonso ken ik niet! maar „ik strijd en sterf voor hem, wiens overwinnend zwaard „straks deugd en geloof, regt en eer, in den Stedehouder „van Christus zal verdedigen." Helaas, M. H., hij viel; in den prachtigen bloei zijns levens is hij gesneuveld; maar, voor de lauweren der zegepraal, heeft de Christenheld de bewondering en dankbaarheid der Katholieke wereld geoogst!

Doch laat mij voortgaan en U vragen: tot welk geslacht behoort hij? Wie heeft hem als telg gekweekt, dien reus in zielekracht: dien man, ontegensprekelijk — ná Pius IX — den grootsten onzer eeuw: dien doorluchtigen schatbewaarder der vorstelijke traditiën van een roemrijk volk, en die toch de glorie van kroon en purper onwrikbaar blijft verachten en het smeekend aangeboden koningschap versmaadt, zoolang zijn schepter niet onvoorwaardelijk de „regten Gods" zal mogen griffen aan het hoofd van de eerste bladzijde zijner grondwet!

En als wij nu, op breeder schouwtooneel ons verplaatsend, het oog rigten naar die tallooze schare van beider geslacht, die den bitteren beker der ballingschap, haar door een ondankbaar vaderland aangeboden, zoolang reeds zonder verzet, zonder eenige klagt noch verwijt heeft gedronken:

En als wij vervolgens onze blikken vestigen op dien kloeken voorvechter der Katholieke vrijheid, Mgr. Ledochoswky, sinds gisteren in boeijen zuchtend, en op heel die doorluchtige rij van Kerkvoogden, die, aan de spits hunner Priesterschap, onzen onsterfelijken Pius op zijn kruisweg volgend, openbare miskenning en veroordeeling grootmoedig trotseren en standvastig de martelie van armoede en kerkerstraf verkiezen boven ontrouw aan de alom vergeten beginselen van eer, regt en deugd; hoe, M. H., hoe zou dan in onze verrukte ziel de vraag niet oprijzen: wie is zij toch „de sterke vrouw"? wie toch is zij, de gezegende moeder, die niet ophoudt, terwijl elders alle hooger leven kwijnt, door zulk een teelt van waarachtige helden de wereld te verbazen?

Wie eindelijk, M. H., wie deed, als op ééns, dien verhoogden levensgeest stroomen door het hart der geheele Katholieke wereld? Wie deed plotseling, onder onze oogen, de volkeren opstaan om — ten spijt van het koude rationalisme, dat zich meester waande — met duizenden en millioenen, zingend en biddend langs den open weg, heen te spoeden naar die heilige oorden, welke God, in Zijne ondoorgrondelijke wijsheid, voor de bijzondere mededeeling zijner genade verkoos?

Wie toch biedt ons het schouwspel aan van al die wonderen der warmste vervoering? Wie anders dan de Katholieke Kerk? Wie anders dan die H. Bruid des Heeren? Zij, die onafgebroken zich bewegend rondom het Altaar en het Offer, ook onveranderd, het leven der hoogste liefde gekweekt en het zuiverst Enthusiasme des harten bewaard heeft!

Zij, M. H., heeft, in elke catastrophe der geschiedenis, de volken gered, ook nu zal zij zich aan hare verhevene roeping trouw betoonen: en gelijk zij der maatschappij, tot den staat van ruwe barbaarschheid gezonken, eenmaal

de rijke schatten der wetenschap ontsloot, evenzóó zal zij thans aan de wereld het verloren Enthusiasme hergeven.

Reeds heeft zij de hoovaardij der menschelijke rede gefnuikt door het leerstuk van de Onfeilbaarheid des Pausen: welnu, opent uwe oogen en ziet, hoe zij ijverig op weg is, om ook het Egoïsme dezer eeuw te dooden. Ziet, M. H., hoe krachtig en duurzaam zij, door woord en daad, de volkeren wenkt; ziet, hoe zij aller blik en gemoed tracht heen te rigten naar de bron, het toonbeeld en het loon der hoogste liefde: naar het teederbeminnend Goddelijk Hart van haar hemelschen Bruidegom, den oppersten en eenigen Koning der verloste menschheid.

Hageveld, 4 Febr. 1874. G. F. Drabbe.

HET LIJDELIJK VERZET.

Een reus, in het worstelperk getreden met een, in schijn, ongeoefenden en ongewapenden tegenstander — dit is het schouwspel, op Duitschlands en Zwitserlands, anders „vrij" genoemden, bodem voor het oog der geheele wereld vertoond. Gene is van herculische kracht en ontzaggelijke lengte van meer nog dan zes ellen; hij draagt een ijzeren helm, door geen slagen te beuken; een harnas van koperen schubben bekleedt zijn breede borst en van gelijk metaal zijn de beenplaten en zijn vervaarlijk schild; zijne lans is zoo dik als een weversboom en, door zijne forsche hand bestuurd, schijnt zij eer berekend op het doorboren van ijzersterke muren dan op het doorstooten van zwakke menschen.

Het vreeswekkende gezigt en zijne barsche taal, meer nog zijn godlasterlijk woord doet velen de schrik om het hart slaan en zich in het stof neêrbuigen en hun nek krommen, anders voor elk ander met trotschheid opgeheven. Zijne afkomst is van Kanaänitischen oorsprong, en hij beveelt over een leger van gedweeë vijanden van den waren God. Door de magt van zijn woord, doch vooral door zijn genie gesteund, deinst hij voor geen gevaar, voor geen strijd terug; liever zocht hij dien dan hem te ontwijken en in het gevaarlijkste spel vindt hij zijne liefhebberij. De keus der wapenen is hem onverschillig, ook de huichelarij is hem goed, als zij naar het beoogde doel geleidt. Reeds menigen vijand heeft hij in slavernij gekluisterd, en hij

ontving een loon, wat hem groot maakte, maar zijne eerzucht nog niet bevredigde. Nog hooger moest zijn roem stijgen, en nog meer verrijzen zijn standbeeld : alle toekomstige eeuwen moesten hem, als den afgod der moderne wereldbeschouwing, de wierook in dikke wolken toezwaaijen. Daarom andere vijanden gezocht en uit allen den sterkste, den geduchtste, met wien den strijd te aanvaarden zijner waardig is. En dagelijks daalt hij van de hoogte, waar hij en zijne drommen legeren, af om den ware vereerders van den driemaal Heiligen God toe te roepen: kiest iemand uit uw midden, opdat hij kome en tegen mij strijde; versla ik hem, dan zult gij ons dienen; indien hij mij overwint, zullen wij uwe dienaars zijn. Telkens herhaalt hij, in beleedigender en tergender taal, die uitdaging en voegt er in overmoed aan toe: ik versmaad de gelederen van Israël, geeft mij een man, die tegen mij optrede.

De uitdaging, daar zoo godslasterlijk uitgeworpen, kon en mogt niet onbeantwoord blijven. Een strijder uit Gods volk gloeide van heilige verontwaardiging bij het hooren van den hoon, aan het geheele volk aangedaan. Hij, de door God aangestelde wachter op Sions muren, was en achtte zich verpligt om de eer van God te wreken en riep in vervoering uit: wat is dan toch die reus, dat hij de gelederen van God durft smaden? ik zal gaan en tegen hem strijden. Reeds voor eeuwen heb ik gestreden tegen leeuw en beer en hen overwonnen. God, die mij altijd gered heeft uit de klaauwen der ondieren, zal ook nu mij redden uit de handen van dezen Philistijn.

En fluks werd de reeds dikwijls beproefde en altijd goed bevondene, de wel oude, maar niet verouderde wapenrusting weêr aangenomen. Zij hing dan altijd ook gereed, opdat geen dralen of toeven voor een gevaarlijken stoot gelegenheid kon geven. En welke of hoedanig was

zij? Geen zwaard of helm, noch pantser kon de uitrusting voor dien strijder Gods zijn. Dit alles paste hem niet, daaraan was hij niet gewoon, daarin kon hij niet gaan. Eene geheel andere was de zijne, eene hem geheel eigenaardige, eene, welke hem in schijn aan de willekeur zijns vijands overliet, maar inderdaad onverwinnelijk maakte. In den naam van den Heer der heirscharen, van den God Israëls, kom ik tot u — sprak de eeuwig jeugdige strijder, de gezalfde Gods, de David van het Nieuwe Verbond — heden nog zal de Heer u in mijne hand geven.

I.

De Kerk en Staat, twee magten, onderscheiden, maar niet gescheiden en van nature en door Gods verordening bestemd om elkander in haren werkkring te ondersteunen en in zusterlijke zamenwerking te arbeiden, gene aan het geestelijke, deze aan het wereldlijke welzijn van hare onderdanen, zij staan thans in Duitschland vijandig tegenover elkander ten strijde op leven en dood. De oorlogsverklaring, zij ging uit — volgens bewering der radikalen, van de centrumsfactie, waarin de ultramontaansche overmoed vertegenwoordigd werd — volgens de onwederlegde en onwederlegbare bewijzen der Katholieken van de clique te Varzin. Van daar klonk de kreet: „Te wapen", welke in duizenden onheilspellende echo's over Germanië's velden weerklonk tot in de dalen van Zwitserland, hetwelk zijn ouden roem verzaakte en zich slaaf maakte van zijn eeuwenouden vijand. Te wapen — zoo huilde men — tegen den eenigen vijand, die onze plannen nog niet billijkt, tegen het ultramontanisme, hetwelk zijn wachtwoord ontvangt uit Rome, tegen de Katholieken, die het bestaan van den Staat in gevaar brengen, den troon van hunnen nieuwen Keizer ondermijnen, tegen de Katholieke Kerk,

welke een anderen God aanbidt dan den staats-god en zelfs een hooger gezag huldigt dan dat der staatswetten.

De man van ijzer en bloed werd gehoorzaamd en zijne oproeping gretig opgevolgd. Zijn allengs meer en meer doorschemerend doel was immers reeds lang de zielewensch van zoovelen geweest. Die gisteren nog zijn gezworen vijanden waren, werden nu eensklaps zijne halsvrienden, al ware het dan ook ten koste van hunne eer, van hunne beginselen, wij zouden bijna gezegd hebben: ook van hun geweten.

Veelsoortig waren zijne volgelingen. Van allerlei slag en gehalte moogt gij ze noemen, zoowel op staatkundig als sociëel en theologiesch gebied. De gemeenschappelijke haat tegen hetgeen Katholiek heet vereenigde hen allen in éénen bond. Al waren hunne antecedenten ook in lijnregte tegenspraak met wat nu van hunne overtuiging gevorderd werd, niets hield hen terug om zich onder de banier van den, vroeger verguisden, nu gevierden leider te scharen.

Misschien gaat de vergelijking niet geheel mank, als wij het leger van Bismarcks strijdgenooten tegen de Katholieke Kerk vergelijken met de horden van wilde barbaren die, ofschoon weleer elkander op leven en dood bestrijdende, zich onder een beproefden veldheer plaatsten om hun aller vijand, het Romeinsch Keizerrijk, te verpletteren onder hunne overmagt. Namen op te sommen van de hulptroepen van den denker uit Varzin is onnoodig: men kent ze allen, omdat bijna elke partij, welke een anti-Katholiek beginsel huldigt, is vertegenwoordigd in den strijd tegen de Kerk Gods.

Gelijke vijanden hebben ook gelijke wapenen. List, leugen en geweld zijn de vervaarlijke strijdbijlen, waarvan de vijanden der Kerk zich bedienen en — voegen wij er aanstonds bij — met eene zoo groote handigheid, dat deze

bijna aan eene langdurige oefening zou doen denken. Beurtelings worden deze wapenen gebezigd naar gelang de omstandigheden het schijnen te vorderen. List is het gewone wapen tegen de eenvoudigen; dezen toch moeten verschalkt en zonder dat zij het bemerken van de partij der deugd en der eer afgetrokken worden om ten minste te dienen als marionetten, als zij niet als hulptroepen kunnen gebezigd worden. Hier behoort genoemd te worden de afgedwongen onderteekening van het adres des edelen Hertogs, die zijne voorvaderlijke noblesse verzaakte en een gedweeë slaaf werd der „politieke huichelarij"; verder de veel besprokene en genoegzaam bewezene pogingen om de kostleerlingen eener school te Bonn tot afval van het katholiek geloof te brengen door bemiddeling van reeds afgedwaalde leermeesteressen: zoo immers werd het gift weldra in nog onbesmette huisgezinnen verspreid.

De leugen is een krachtig hulpmiddel tegen de wankelmoedigen, welke nog aarzelen, aan welke zijde zij hunne plaats moeten kiezen. Hierom geeft men de zoetsappige verklaring, dat de begonnen strijd niet gerigt is tegen de Katholieke Kerk — wie men zegt achting toe te dragen — maar tegen het excentrieke ultramontanisme, dat zijne bevelen „van een man buiten Duitschland" ontvangt; maar tegen de onruststokers en de dweepers met een voor het welzijn van den Staat gevaarlijk beginsel; maar tegende kuiperij ender bisschoppen, „welke een aanmerkelijke schade aan een ander ge„deelte der bevolking toebrengen." Onware voorstellingen van het beoogde doel, valsche aantijgingen omtrent de meeningen der andere partij, bedriegelijke verheerlijking van eigene inzigten, verdachtmaking van het streven van anderen, vergoding van zich zelven, verguizing der tegenstanders — dit alles wordt met eene onbeschaamdheid doorgezet, welke aan het ongeloofelijke grenst en alleen in eene eeuw mogelijk

kan geacht worden, gelijk aan de onze in verbastering van zeden en in het lage peil van 't eergevoel. En dit wapen wordt niet alleen gehanteerd in de holen van zamenzweerders of van godloochenaars, ook niet slechts in pamfletten en schotschriften, neen, in deftige dagbladen, welke de hooge eer genieten van gelezen te worden bij een keizerlijk Frühstück, zelfs in rijksparlementen en bondsvergaderingen — meer nog: in keizerlijke brieven, aan een Paus gerigt, wordt een grove leugen door het handschrift en het zegel van den eersten Keizer uit het huis Hohenzollern bevestigd.

Maar boven alles uit prijkt het door alle nieuwerwetsche Aufgeklärten en Fortschrittmänner bezworen devies: „magt is regt", en het verkrijgt vleesch en been en leeft in het wapen des gewelds. Waar alle andere middelen te kort schieten, wordt het geweld, de brutale kracht, door politie-agenten en gendarmes, door sbirren en spionnen, door een geheel leger van beambten gesteund, in den volmaaksten vorm uitgeoefend. En hoe veelzijdig is de toepassing daarvan niet! Eerst werd aan de tegenpartij de keur der hulptroepen ontnomen, en de Jesuïeten met de hun verwante orden werden over de grenzen gezet. Aan wie nog blijven mogten, werd vervolgens het vrije woord ontzegd en de mond gebonden. De opvoeding der toekomstige geestelijken zou geregeld worden door eene onderafdeeling van het protestantsche ministerie van eeredienst; de staatsexamens werden als een gereed middel aangenomen ter wering van allen, die op het altaar van den staats-god geen wierook bragten; het aannemen van kloosterlingen hing af van de willekeur eens ministers; de Kerk had het regt verloren om leden, harer onwaardig, te vonnissen en buiten hare gemeenschap te sluiten; de dogmata stonden onder staatstoezigt, en de belijders der eenige waarheid

waren „Staatsgefährlich", misschien weldra staatsverraders. Dit alles en nog zoo veel meer van hetzelfde gehalte, zooals men verwachten kan van die soort van kerkververvolgers, die wel niet al de bevelen hernieuwen van een Nero of van een Diocletiaan, maar toch gaarne de voetstappen drukken van een Juliaan — dit alles wil men ten spijt van het christelijk geweten en in weerwil van alle regtsbegrippen, tegenover de volhardende verklaring en onbewimpelde geloofsuiting van millioenen geloovigen, laten onderteekenen en bezweren door hen zelven, wier hoogste pligt het is om al de regten der Kerk te handhaven en tot den dood toe te verdedigen. Men durft van priesters en bisschoppen eischen, dat zij aan den Staat meer dan aan God gehoorzamen, dat zij aan den Caesar geven wat aan God alleen toekomt; men vordert gehoorzaamheid aan staatswetten, welke tegen Gods wet strijden, aandruischen tegen onveranderlijke voorschriften der Kerk en hare erkende hiërarchie en onmiskenbare regten; men wil, in één woord, wat goddelijk en hemelsch is aan wat menschelijk en aardsch is onderwerpen.

En waar geen bedreiging baat, gebruikt men geweld en schaamt zich niet om te denken, dat boeten, verbeurtverklaringen, inhoudingen van regtens verschuldigde bezoldigingen, dat gevangenis of verbanning iets vermogen tegen de onweerstaanbare en onverwinnelijke kracht van een katholiek geweten. Wat verraadt al dit halsstarrig drijven weinig kennis van het christelijk gemoed, zelfs bij een onbetwistbaar genialen staatsman.

II.

Met welke wapenen mag de aangevallen Kerk hare regten verdedigen in dezen ongelijken strijd? Welke zijn de hulpmiddelen, die den Katholieken ten dienste staan ter afwering van het ruw geweld, hunne godsdienst, hunne

overtuiging, hun geweten aangedaan. Mogen ze geweld met geweld keeren? Hoe zich verzetten tegen het onregt, dat zij lijden? Hoe verre gaan de bevoegdheden der heerschers, hoe verre strekken de verpligtingen der onderdanen? Waar ligt de grens van de magt der eersten, waar houdt de verpligting der laatsten op? Waar eindigt het regt om te gebieden, waar is ongehoorzaamheid regt, waar zelfs pligt?

Dat zijn zeer groote, zeer netelige vragen; en toch de oplossing daarvan is in onzen tijd van spanning, van begripsverwarring, voordeelig zoo niet noodzakelijk. En de afscheidelijk daarmede verbonden moeijelijkheid mag ons niet doen terugdeinzen: „wel ontmoet men hier" — om de woorden van Balmès aan te halen — „afgronden, „bodemlooze diepten en waarlijk schrikverwekkende ge„varen; één misstap kan in het verderf storten, een „enkele misgreep de deur openen voor de teugelloosheid." Desniettemin moet der waarheid hulde gedaan worden, en openlijk verkondigd worden wat regt en onregt, wat pligt en verzaking van de ware beginselen zijn zou. Achterhoudendheid of dubbelzinnigheid, welke vleit, schaadt meer dan waarheid, welke kwetst. Het is daarom, dat wij in korte trekken den pligt der in Duitschland of waar ook vervolgde Katholieken wagen aan te geven. Wij ontveinzen ons geenzins de moeijelijkheid, aan ons voornemen verbonden; maar als de celebriteiten der theologie onze wegwijzers zijn, vreezen wij minder, dat wij van den weg der ware beginselen zullen afwijken.

Duidelijkheidshalve en tevens om aan onze tegenstanders elke gelegenheid tot eene valsche beschuldiging te ontnemen, zetten wij de leer der Kerk voorop ten opzigte van de verpligting aller onderdanen om aan de wettige verheid te gehoorzamen. Het kan sommigen welligt dwaas

toeschijnen om tegenover vrijwillige onwetendheid en boosaardig vooroordeel den handschoen voor de waarheid op te nemen; toch is het voor de Katholieken pligt om de getuigenis der waarheid steeds op nieuw tegenover de dwaling en de leugen te stellen. En — daar vooral in onze dagen de Jesuïeten van „Staatsgefährliche" en „Reichsfeindliche" beginselen beschuldigd worden, kiezen wij bij voorkeur als onzen zegsman een schrijver uit de „verdammte" Jesuïeten-orde. De geleerde pater Gury geeft in zijne moraal-theologie [1]) de volgende beantwoording der vraag, welke wij kunnen stellen:

„Volgens het natuur- en het positief-goddelijk regt „zijn wij, op titel van onderdanige liefde (titulo pie„tatis), verpligt aan onze burgerlijke overheden eer„bied en gehoorzaamheid te bewijzen. Want in de tijde„lijke orde bekleeden zij voor ons de plaats van God." Als bewijs voor deze stelling citeert onze zegsman de woorden van den H. Paulus in zijn brief aan de Romeinen (XIII, 1 v.): „Alle mensch zij aan de hoogere „magten onderdanig; want er is geene magt dan van God, „en de bestaande magten zijn van God verordend. Der„halve wie zich tegen de magt verzet, die verzet zich „tegen Gods verordening; en die zich [daartegen] ver„zetten, brengen een strafoordeel over zich zelven ..... „want zij [de hoogere magt] is Gods dienares, eene wreek„ster om te straffen wie kwaad doet. Weest derhalve uit

1) Onze protestantsche lezers gelieven op te merken, dat het leerboek van pater Gury in Frankrijk reeds meer dan *zestien* editiën, in Duitschland *vier*, in Italië niet minder beleefd heeft, en dat het prijkt met de goedkeuring van vier bisschoppen. In de meeste seminarieën wordt het, onder bisschoppelijke goedkeuring, als handboek bij de voorlezingen over de moraal-theologie gebruikt, en het bevindt zich, in de handen van verreweg het grootste gedeelte der geestelijkheid.

„noodzakelijkheid onderdanig, niet alleen om wille der „straf, maar ook om wille des gewetens." Vervolgens beroept hij zich op het algemeen erkende gezag van den Katechismus van het Concilie van Trente en maakt daarbij de opmerking, dat deze de onderhavige vraag te gelijk met die over den eerbied jegens het vaderlijk en het kerkelijk gezag behandelt. Nadat immers de Katechismus eerst gezegd heeft, dat men aan ouders en kerkelijke overheden de verschuldigde onderdanigheid moet bewijzen, voegt hij er aan toe: „Hetzelfde is te zeggen „van de koningen, vorsten, overheidspersonen en van de „overigen, aan wier magt wij onderworpen zijn." Na gewezen te hebben op de bekende plaatsen van I Petrus, II, 13—17, haalt hij ten derde de getuigenissen uit de Overlevering aan, beginnende met Justinus Martelaar en eindigende met den H. Augustinus, om te besluiten met de Encyclieken van Gregorius XVI en Pius IX.

Eene vraag, met de bovenstaande naauw verwant, is de volgende:

„Is het somwijlen geoorloofd om der wereldlijke over„heid niet te gehoorzamen?" en: „Is het somwijlen ge„oorloofd om oproer te maken?" In het antwoord, op deze vraag te geven, moet de geheele waarheid gezegd worden: tergiversatie is onmogelijk, en geene „Jesuitische „Kniffe" kunnen hier helpen. De moderne Jesuïetenhaters kunnen hier dus zien, of de revolutionaire beginselen der Jesuïeten in tegenspraak zijn met hunne eigene zuivere, moderne zedeleer. Gury dan antwoordt onbevreesd en zonder omwegen:

„De hierop betrekkelijke leer der H. Schriftuur, der „Kerkvaders, der Pausen, der Kerkvergaderingen, van „den Katechismus van het Concilie van Trente, „van den H. Alphonsus de Ligorio en ook van de En-

„cycliek van Gregorius XVI van 15 Aug. 1832, welke „de geheele katholieke overlevering uitdrukt, laat zich „met weinige woorden aldus zamenvatten:

„1. Evenals het duidelijk is, dat men aan het menschelijk „gezag nooit mag gehoorzamen in zaken, welke blijkbaar „tegen de wet Gods zijn, zoo moet men van den anderen „kant aan de vorsten, ook aan hen, die ons met hard-„heid behandelen, en aan degenen, die hunne „magt misbruiken, gehoorzamen in zaken, welke uit „haren aard geoorloofd zijn.

„2. Het is volstrekt nooit geoorloofd om oproer te „maken." [1]) Hier haalt onze auteur den H. Ligorio aan; deze schrijft: „Het was een allerverderfelijkst grondbe-„ginsel van Joannes Gerson, die de bewering waagde, „dat de Monarch regtmatig door de geheele natie kon ver-„oordeeld worden, een grondbeginsel, 't welk niet alleen „valsch, maar ook zeer verderfelijk is."

Maar welk middel blijft er dan voor de onderdanen over, als de heerschappij der vorsten boven alle mate en onverdragelijk tiranniek is? De Jesuïet Gury antwoordt met genoemden Heilige: „Het middel, dat overblijft, is volgens „den H. Thomas dit: tot God zijne toevlugt te nemen, „opdat Hij hulp verleene."

Deze kerkelijke leer is — zooals wij aanstipten — niet van heden of gisteren, zij dagteekent van het ontstaan des Christendoms, zij heeft hare volle uitdrukking in het even korte als beteekenisvolle woord des Zaligmakers: „Geeft den Keizer wat des Keizers is." In Schrift en Traditie, in het eenstemmige gevoelen van hare leeraars,

---

1) Men herinnere zich hier deze veroordeelde stelling (No. LXIII) van den Syllabus: „Men mag aan zijne wettige vorsten de gehoorzaamheid „weigeren en zelfs tegen hen opstaan."

zelfs in de martelingen en den dood van hare bloedgetuigen, in al de andere getuigenissen der vele eeuwen van haar bestaan, heeft de Kerk die leer uitgesproken, en wie het ontkent moet der waarheid een slag in het aangezigt geven. Ook zij zelven, die de Katholieken als schadelijk voor den Staat voorstellen, zijn zeer goed overtuigd, dat men reeds veel gezondigd heeft en nog voortdurend veel zondigt op de trouw van een opregt katholiek volk, dat vasthoudt aan de grondwaarheden van zijne Kerk.

En hoe heeft de Kerk niet gearbeid en hare beste krachten ingespannen om de menschen, die van nature tot niets minder dan tot onderdanigheid aan eene boven hen gestelde magt geneigd zijn, het bewustzijn van dien pligt in te scherpen? Waardoor is het haar gelukt om de menschelijke driften tot zwijgen te brengen zóó dat geheele volkeren den tol der gehoorzaamheid betaalden ook aan magthebbers, die hun gezag misbruikten en hun zelfs zeer drukkende persoonlijke offers oplegden? Dit wonder in de geschiedenis der Kerk zouden wij niet aanschouwen, had de Kerk niet voortdurend de waarde en wijding van het gezag en de verhouding er van tot God met theologische juistheid en met eerbied inboezemenden nadruk verkondigd en aan al hare kinderen diep in 't gemoed geprent, had zij het niet verstaan om in de diepten van het menschelijk geweten de noodzakelijkheid der onderwerping aan een heerschend gezag te grondvesten. Met krachtiger woorden en met dieper opvatting kan de pligt der gehoorzaamheid aan de wereldlijke overheid niet verkondigd worden dan reeds door den eersten Paus der Kerk (1 Pet. II, 13—17) geschied is; en zijne opvolgers zijn niet in gebreke gebleven om zijn voorbeeld op te volgen.

Door de kerkelijke leer worden twee hoogst gevaarlijke uitersten vermeden: de liberale theorieën omtrent

den Staat-God, omtrent den Staat zonder God, omtrent de zoogenaamde souvereiniteit des volks, de theorie van Rousseau over het verdrag tusschen het volk en zijn gevolmagtigde, in één woord: elke dwaalleer, welke het ontstaan der autoriteit niet van God afleidt en haar van God onafhankelijk maakt, wordt in het hart getroffen; maar van den anderen kant: geen heerscher is door God onmiddellijk aangesteld, noch met onbeperkte volmagt voorzien, zóódat ieder zijner handelingen, zelfs het onregtvaardigste misbruik van magt voor geldig of als eene uitoefening van goddelijke magt zou moeten gehouden worden. Zoo wordt de menschelijke vrijheid in hare hooge waarde en waardigheid gehandhaafd, terwijl aan het gezag de noodige waarborg, de noodzakelijke eerbied, de verpligte gehoorzaamheid verzekerd wordt. Men vergelijke nu eens met hetgeen de Katholieken over de gehoorzaamheid aan de wereldlijke overheid leeren de beginselen der revolutie en de holle theorieën der democratie, en beslisse dan, maar in gemoede en zonder vooroordeel, wie aan de wereldlijke magt hooger luister schenkt, haar in de oogen des volks meer verheft, haar gezag en regtsbevoegdheid luider verkondigt en aan het volk nederiger onderworpenheid en stipter gehoorzaamheid predikt. Waarlijk, de Katholieken, al zijn zij domperige ultramontanen, behoeven die vergelijking niet te duchten.

Voor hen is de persoon des konings met eene soort van goddelijken stralenkrans omgeven; hij staat in den glans der goddelijke Majesteit, daar hij de plaatsvervanger is van God, in Wiens naam hij regeert en gebiedt; zijn gezag en zijne magt ontleent hij aan den eeuwigen God en niet aan de wufte en daarom bedriegelijke en veranderlijke stemming van het volk, dat hem heden toejuicht en morgen vervloekt; de gehoorzaamheid aan zijn bevel en wetten is een pligt

des gewetens en geenszins een ijdel huldebetoon, dat wel gegeven kan worden, maar even goed kan worden geweigerd; zijn troon staat vast en hecht op de onveranderlijke grondslagen van regt en zedewet, en niet op de steeds veranderende meening van een volk, hetwelk ten speelbal wordt van volksmenners, die naar de ingevingen van een laag egoïsme luisteren. Door de toepassing van welke beginselen, van die der Katholieke Kerk of van die der revolutie, heeft bijv. Karel X van Frankrijk, Frans II van Napels, George IV van Hannover en zoo vele andere vorsten kroon en rijk verloren? De onwraakbare getuigenis der geschiedenis geeft op deze vraag een genoegzaam duidelijk antwoord.

Wordt aldus de drager der tijdelijke magt door de leer van de Katholieke Kerk geheiligd, ook de gehoorzaamheid der onderdanen wordt als gewijd en geadeld; geen slaafsche onderwerping, door den eenen mensch aan den andere door middel van vrees afgedwongen, is zij meer; zij wordt verheven tot eene godsdienstige onderdanigheid, uit vrije beweging, aan God in den persoon van zijn magthebber. Door zulk een beginsel gedragen, kent de pligt der christelijke gehoorzaamheid geene andere uitzondering dan in die gevallen, waarin de gehoorzaamheid met dat hoogere beginsel onvereenigbaar zijn zou. In alle andere gevallen, voor zoo lang er slechts spraak is van onregt-lijden en niet van onregt-doen, is wel den onderdanen de bevoegdheid gelaten om zich tegenover eene onregtvaardige handeling der wereldlijke overheid te verdedigen door een beroep op hun regt en door het aanwenden van wettelijke middelen; maar leidt ook dit niet tot het gewenschte doel — dan blijft den onderdanen niets over dan het onregt te lijden en voor het geweld te zwichten. Dit noemt men passieve, lijdelijke gehoorzaamheid.

Op treffende en verhevene wijze drukte de beroemde Bisschop van Milaan de trouwe vervulling van den pligt der passieve gehoorzaamheid uit, toen hij zeide:

„Wilt gij mijn vaderlijk erfdeel: neemt het; wilt gij „mij ter dood leiden: dit is mijn verlangen, en ik zal „mij niet met een volkshoop omgeven, evenmin de al- „taren omvatten, maar voor de altaren den doodende slag ont- „vangen. Tegenover wapenen en soldaten zijn tranen mijne „wapenen, dit toch is de verdediging des priesters; op „andere wijze kan en mag ik geen weêrstand bieden." (H. Ambrosius.)

Dat het gedrag van alle ware Katholieken met deze onveranderlijke grondbeginselen des Christendoms altijd in overeenstemming geweest is en nog is, getuigt de geschiedenis van alle eeuwen en niet het minst die van onzen tijd. De heldhaftige beoefening van die zoo moeijelijke deugd is ten allen tijde het eigenaardig kenmerk van den Katholiek van echten stempel geweest. Hoe vele geleerde en godvruchtige mannen geven nog in onze dagen, zoo wel in Europa als in Amerika, de bewijzen van hunne „Staatsgefährlichkeit" door het beoefenen van zulk eene gehoorzaamheid, van die virtus ardua, welke het heil der maatschappelijke orde, zoo mogelijk nog, tegen den invretenden kanker der revolutionaire beginselen staande houdt. Waarlijk, zoo er nog dankbaarheid in het hart van vorsten en ministers was, zij zouden aan hunne katholieke onderdanen de lasterlijke beschuldigingen niet voor de voeten werpen, waarvan de perodieke pers vol is, en waarvan de verklaringen en redevoeringen van hooge staatslieden, ja zelfs keizerlijke brieven de getrouwe naklank zijn. Geen lafheid of vrees doet de Katholieken buigen voor wetten, die ten hunnen opzigte onregtvaardig zijn, maar de krachtige stem van hun geweten, het onwankelbaar bewustzijn, dat

zij door aan de wereldlijke overheid gehoorzaam te zijn ook aan God, welke die magt verordend heeft, gehoorzamen, dit maakt hen tot getrouwe dienaren ook van overheden, welke jegens hen onregtvaardig zijn. Die moed, dat goede voorbeeld, die heilzame invloed zou — men mogt het met regt verwachten — gehuldigd en met dankbaarheid erkend moeten worden; maar voor deze laatste deugd schijnt geene plaats meer te vinden in het groote hart der moderne heroën.

(*Wordt vervolgd.*) H. J. H. Ruschebl.att.

VERSCHEIDENHEID.

„Staatsgefaehrlich." [1])

Het Utrechtsche Provinciale Concilie van 1865 (Tit. I, Cap. IX) leert, dat de Kerk en de Staat verschillend en onderscheiden zijn .... „er is echter geen strijd tusschen „de bestemmingen der kerkelijke en der burgerlijke maat- „schappij, maar verband, overeenstemming en harmonie: het „is dus onloochenbaar, dat dit verband, deze overeenstem- „ming en harmonie ook tusschen de gezagvoerders der beide „maatschappijen moeten bestaan. Zulk eene vriendschap- „pelijke zamenwerking wordt door de Kerk ernstig ge- „wenscht, en zij verfoeit diep de verkeerde meeningen, „wier strekking het is, dien heilzamen invloed te be- „letten en te verwijderen, welken de Katholieke Kerk, „volgens de instelling en den last van haren goddelijken „Stichter, vrijelijk moet uitoefenen, niet minder op de „volken en hunne opperste gezagvoerders dan op de bij- „zondere personen .... Wij weten het wel is waar, „wat de praktijk betreft, hangt hierbij veel „af van de feitelijke omstandigheden, waarin „een volk verkeert, maar hierom kan nog niet in „'t algemeen en in volstrekten zin beweerd worden, „dat de beste regeling der publieke maatschappij en de „burgerlijke vooruitgang volstrekt vorderen, dat de men- „schelijke maatschappij ingerigt en bestuurd worde,

---

1) *Toespraak gehouden in de Katholieke Vereeniging te Amsterdam door* Harry Barge. Amsterdam. C. L. van Langenhuysen, 1874.

„zonder eenige acht te slaan op de godsdienst, even alsof „zij niet bestond."

Leest gij deze verklaring met oplettendheid, dan zullen de woorden, welke wij onderstreepten, u terstond doen gevoelen, dat het hier geheel iets anders is in 't algemeen de beginselen op te zetten, en geheel iets anders te bepalen, wat in een bijzonderen toestand uitvoerbaar, wenschelijk, geoorloofd en goed is.

De Kerk kan, zonder de geringste verloochening harer leer, iederen staatsvorm verdragen; zoolang het beginsel: Scheiding van Kerk en Staat nog niet in dit: De Kerk onder den Staat overgeslagen is — wat overal zeer spoedig zou gebeuren, indien de menschen niet dikwerf beter waren dan hunne beginselen — kan de Kerk dien toestand verdragen, ja, zij kan zelfs een betrekkelijken bloei hebben. Gelijk geene enkele maatschappij zoo streng en vasthoudend en onverdraagzaam is, wanneer het op de beginselen aankomt, zoo is ook geene enkele zoo voorzigtig in de toepassing, zoo schikt zich geene enkele zoo gemakkelijk in de eenmaal bestaande omstandigheden, erkend geene enkele meer het goede, wat een gedeeltelijk aan hare beginselen beantwoordende of een nog slechts dragelijke toestand aanbiedt. Erkent de Hoogwaardige Bisschop van Haarlem het niet openlijk voor eene weldaad van Gods oneindige goedheid, dat wij in ons vaderland „het geluk hebben in vrede te leven"? (Vastebrief van 1874.)

Hoe streng de Katholieken ook op hunne beginselen staan: niemand is meer geneigd tot onderdanigheid aan ieder wettig gezag, niemand rustiger burger, niemand gemoedelijker en toegevender jegens andersgezinde medeburgers dan hij, die zich de Katholieke leer tot rigtsnoer zijner handelingen stelt.

Is het echter hiervoor noodig onze beginselen te verzwijgen of te verbloemen?

Neen, naarmate men zijne overtuiging in de praktijk met meer wijze liefde en toegevendheid toepast, in diezelfde mate heeft men meer regt en neiging om ze vrij en rond uit te spreken.

Moeten we, als we dit doen, er altijd noodzakelijk bijvoegen, dat we daarom niet de omverwerping van eenmaal bestaande wettige toestanden beoogen en het goede nog

niet miskennen, wat een niet geheel normale toestand kan geven?

Wie van genoegzaam goeden wil is om hetgeen hij niet weet te onderzoeken kan onze gezindheid altijd leeren kennen, en hen, die van kwaden wil zijn, zou eene dergelijke verklaring toch niet voldoen; we zouden hen eerst tevreden stellen, als we ophielden Katholiek te zijn.

Ook dewijl Mr. Barge in zijne korte toespraak zulk eene verklaring niet heeft afgelegd, maar zich alleen tot de uiteenzetting van, naar onze meening, ware en duidelijke beginselen over de verhouding der Kerk tot den Staat heeft bepaald en desniettemin zijne lezing openbaar heeft durven maken, werd hij door het Algemeen Handelsblad (van 9 Februarij ll. en vv.) hevig aangevallen en doorgehaald.

Hij behoorde tot de "valsche broeders", de "woeste Katholieken", die niet rusten, voordat zij alles, ook in Nederland, ten onderste boven hebben gekeerd, en is in zijn onberaden ijver bijna een gevaar voor de rust des Vaderlands. Ziedaar wat door het Handelsblad, of wij vergissen ons erg, ten minste sterk geïnsinueerd werd.

Wist de schrijver dier artikelen dan niet, dat Mr. Barge Katholiek is en er voor uitkomt het te zijn? En zijn de Katholieken dan zulke onruststokers?

Vorderden niet de billijkheid en de regtvaardigheid, dat men de woorden niet beoordeelde zonder te letten op de stemming en gezindheid van hem, die ze sprak, eene gezindheid, welke men gemakkelijk kon kennen?

Waarom beschouwde de schrijver dier artikelen de Toespraak niet voor hetgeen ze was, d. i., voor eene uiting des gemoeds, gedaan bij gelijkgezinden, zooals Mr. Barge het zelf verklaart en uit den geheelen toon blijkt? Waarom het eerst gaan voorstellen alsof zij de pretentie had een "pleidooi" te wezen over de verhouding tusschen Kerk en Staat, en ze dan veroordeeld omdat zij aan de eischen van zulk eene verhandeling niet beantwoordt?

De beschuldigingen van 't Handelsblad zijn ongegrond, maar daarenboven zijne voorstelling van de meening des Heeren Barge is dikwerf onjuist [1]), en waar de schrijver

1) Wonderlijk was de indruk, dien we ontvingen, bij het lezen der *rodomontade* van het *Handelsblad*, waarmeê het beweerde, dat de Heer

der artikelen hem met Dr. Nuyens in tegenspraak wil brengen, daar wordt hij belagchelijk.

Te lang misschien hebben we ons met dezen aanval van het Handelsblad beziggehouden; we verzoeken onze lezers de, over het geheel, zeer goed geschreven Toespraak zelve ter hand te nemen; zij zal, we vertrouwen het vastelijk, op hen een gunstigen indruk maken en hen overtuigen, dat de leden der Katholieke Vereeniging te Amsterdam, voor wie zij gehouden werd, er gerust hunnen bijval aan mogten schenken.

Omtrent den vorm moeten wij deze aanmerkingen maken: de gedachtenloop is, naar ons oordeel, vooral voor eene lezing, niet altijd duidelijk genoeg aangegeven; er komt eene

---

Barge erger dan onzin geschreven had. Hij had namelijk gezegd: in Pruissen zien wij, waartoe de scheiding van Kerk en Staat noodzakelijk leiden moet. Scheiding van Kerk en Staat heeft meerdere beteekenissen, de schrijver der artikelen neemt toevallig een anderen zin dan de Heer Barge heeft aangegeven, en *uitdrukkelijk* heeft aangegeven. Waar die woorden beteekenen: volslagen onafhankelijkheid des Staats van de Kerk, d. i., een zoodanige, dat de Staat zich in geen enkel opzigt om de Kerk heeft te bekommeren, en deze dus tegenover den Staat gansch regteloos is, daar moet dit beginsel noodzakelijk, ten laatste, strijd, vervolging tegen de Kerk voortbrengen. Nu neemt Mr. Barge het in dezen zin en kan dus zonder eenig gevaar van onzin te schrijven, ter verklaring van het beginsel op Pruissen wijzen.

Juist over eene scheiding, zooals de Heer Barge het opvat, beklagen zich de Bisschoppen van Pruissen in hun zendbrief van Februarij ll. Zij verklaren, dat de Meiwetten onvereenigbaar zijn met de katholieke godsdienst en met het geheele wezen der Katholieke Kerk, en voegen er bij: „Met geen enkel regtmatig vertegenwoordiger der Katholieke Kerk, met „geen Bisschop, ja, zelfs, met geen getrouwen katholieken leek, die be„grip heeft van ons geloof, is men te rade gegaan: men heeft slechts de „raadgevingen willen hooren van afvalligen en de Kerk bestrijdende zoo„genaamde *Oud*-Katholieken en eenige protestantsche geleerden, welke van „het geloof en het leven der Katholieke Kerk niets verstaan en bovendien „alligt van vooroordeelen en afgekeerdheid jegens haar vervuld zijn. Zóó „moest het wel geschieden, gelijk het geschied is."

Ziet gij hier niet den Staat aan het werk in het volle bewustzijn zijner alles te boven gaande en alle regt verzwelgende magt? Is dit niet de Staat zijne scheiding van de Kerk zoo ver mogelijk doorzettend?

enkele minder gebruikelijke zegswijze in dit opstel voor, en wij zouden wenschen, dat de schrijver bij de aangehaalde teksten uit de Vulgaat de Hollandsche vertaling gevoegd had. Overigens leeft in deze Toespraak eene diepe overtuiging, die zelfs den tegenstander eerbied kan inboezemen; zij is de vrucht van ernstige studie, met een geloovig gemoed verrigt.

De Pandecten van Justiniaan worden door den beroemden Pothier, „de tempel der geregtigheid" genoemd.[1]) Wat is het opschrift van dezen tempel? De Pandecten beginnen met de volgende allerschoonste geloofsbelijdenis:

„In den naam van onzen Heer Jesus Christus.

„De Imperator Caesar Flavius-Justinianus enz.

„Terwijl God .... het Rijk bestiert, dat ons door de „hemelsche Majesteit is toevertrouwd .... verheffen wij „aldus onzen geest tot de hulp des almagtigen Gods —, „dat wij noch op de wapenen steunen, noch op onze krijgs„lieden, noch op onze krijgsoversten, of op ons verstand, „maar alle hoop vestigen alleen op de voorzienigheid der „Allerhoogste Drievuldigheid."[2])

Wat men ook van Justinianus moge denken, in deze woorden, voor zijn onsterfelijk werk gesteld, ligt eene belijdenis, dat geene volmaakte kennis van het regt bestaat, die niet op de kennis van God, door Christus ons gegeven, is gegrond.

De Heer Barge behoort tot die regtsgeleerden, welke naar dezen wenk luisteren, en den blik ook op de H. Schrift, op de leer der H. Kerk en op de theologie rigten, om daar de laatste en diepste verklaring der regtsbeginselen te zoeken. In zijn Academiesch Proefschrift[3]) noemt hij onder de geraadpleegde werken ook de Summa van den H. Thomas en doet hij zijn nut met een diepzinnige verklaring van den grooten Kerkleeraar; in de Toespraak verzuimt hij niet, waar het pas geeft, zich op het gezag van den Syllabus en de Pauselijke Encycliek „Quanta

---

1) *Pandectae Justinianeae, in novum ordinem digestae. Auctore* R. J. Pothier. Parisiis. 1818. T. I, pag. LXIV.

2) T. a. p. pag. CCXIX.

3) *Beschouwingen over de grondbeginselen van het Strafrecht.* Amsterdam. C. L. van Langenhuysen 1872.

Cura" te beroepen; zij levert verder het bewijs, dat de H. Schrift ook voor den wetenschappelijk gevormden leek eene rijke schatkamer is van verheven waarheden en letterkundige schoonheden.

H. J. J. P.

SPROKKELING.

Een protestantsche gemeente op Zondagmorgen.

Laat de Stemmen voor waarheid en vrede ons eens zeggen, hoe het des Zondags in de morgengodsdienstoefening van protestantsche dorpsgemeenten toegaat.

„Gij zijt inwoner eener dorpsgemeente. Het is zondagmorgen. Gij verheugt u dat gij zult kunnen opgaan in het bedehuis. Vóór het bepaalde uur, waarop de godsdienstoefening heet aan te vangen, hebt gij uwe zitplaats ingenomen. Er zijn nog maar weinige personen ter Kerk gekomen en, 't is zeker vreemd, onder deze juist zij die het verst afwonen. De klok slaat en verkondigt dat de godsdienstoefening begint. De voorlezer plaatst zich voor den Bijbel, en zijn verzoek dat de gemeente gelieve te luisteren naar de Wet des Heeren wordt nagenoeg gelijktijdig vernomen met het eerste klokgelui dat de gemeente zamenroept. Terwijl de voorzanger leest, beginnen de banken vol te raken. Oud en jong, arm en rijk vervult het kerkgebouw door hun binnentreden met een luid geschuifel, dat de aandacht der reeds zittenden onaangenaam stoort. Middelerwijl komen ook de armverzorgers binnen en nemen hunne plaatsen in, en terwijl een der laatste Geboden wordt gelezen, ziet ge den leeraar, begeleid door de ouderlingen der gemeente, statig door de kerk stappen om ook hunne plaatsen te bezetten — de leeraar betreedt den kansel — de ouderlingen nemen hunne bank in.

Na het lezen der Tien Geboden, waarbij in sommige gemeenten nog gevoegd wordt het lezen van de hoofdsom der Wet zooals de Heer die opgeeft in Matth. XXII: 37—40,

vervolgt hij met eenig deel der Heilige Schrift, dat betrekking heeft op de leerrede die volgen moet. Een kuchje van den leeraar geeft te kennen, dat het werk van den voorlezer is afgeloopen.

De leeraar zet de aangevangen godsdienstoefening voort. „Ons begin zij in den naam . . . ." „Onze aanvang zij" . . . . òf slechts: „In den naam van" . . . . met deze woorden leidt hij zijn werk in, — en geeft daardoor te kennen, dat slechts datgene wat HIJ verricht, moet aangemerkt worden als de eigenlijke godsdienstoefening. Gebed, gezang en leerrede nemen nu den overigen tijd in en de gemeente verlaat het bedehuis, meestal met eene gejaagdheid, die bevreemdend afsteekt bij het trage en late binnentreden, vooral van sommigen, die 't zich tot eene gewoonte hebben gemaakt om zich eerst onder of nà het eerste zingen der gemeente te vertoonen.

Deze schets is, misschien met eenige wijziging voor sommige gemeenten, een trouw beeld van den aanvang onzer openbare godsdienstoefeningen." — Alzoo J. H. B. in de Stemmen v. W. en V. (1873, blz. 1113.)

Hoezeer zijn de waarlijk godsdienstiggezinden onder de Protestanten te beklagen! Hoeveel aanstootelijks en ergerlijks pijnigt en grieft hen, en dàt, al zijn ze vrij van een predikant, die den kansel gebruikt, om hunne dierbaarste overtuigingen te bestrijden of te weêrspreken!

BROERE'S CONSTANTIJN.

VIJFDE ZANG.

Sabinus, Flavia, grootmoedige Heleen!
En Rome's Christenschaar! verdubbelt uw gebeên:
Des afgronds schrikgeheim werd in den nacht voltogen;
Zijn kolk ging open, en door alle hemelbogen
Weergalmt het onweêr, dat deze aarde tegenbrandt,
Zoo redding mog'lijk is, 't is slechts van Godes hand.

Naauw was Segusio voor Constantijn gevallen,
Of Satan vloog verwoed uit hare ontvlamde wallen,
Bezwoer den ondergang van 't hem vijandig heer,
En daalde in de eigen vaart van dezen aardbol neêr.
Hij stortte star op star voorbij en 's afgronds kolken
Met zooveel snelheid in, dat langs de zwarte wolken
Zijn vuurlans, op en neêr geschud bij zijne vlugt,
Een bliksemslinger scheen, geslagen door de lucht.

Vóór Gods almagtig woord, als weerschijn van zijn luister,

Het licht verrijzen deed uit het oorspronk'lijk duister,
Toen de eerste bajert Hem omwoelde op zijn bevel,
In d' ordeloozen nacht vol schrik, schiep Hij de hel.
Zijn vloek weerklonk en deed een deel der mengelstoffen,
Waaruit de wereld werd, in d' afgrond nederploffen,
En zuchtend sloeg Hij 't oog voor immer er van af.
Diep onder 't maatloos ruim, waardoor, als lichtend kaf,
Miljoenen bollen gaan en zwaaijen in hun bogen,
Daar zonk die chaos heen, nooit uit zijn plaats bewogen,
Omringd van eind'loos niet, en wien de aloude nacht
Bleef klemmen in haar schoot als ongeboren dragt.

Maar met geen ijz'ren borst, geen honderd donderstemmen,
Die rotsen scheuren en in 't hart het leven stremmen,
Zing ik de buldering, den schrikb'ren worstelstrijd
Dier dolle stoffen aan almagte wraak gewijd. —
De krachten, die hier 't schoon der wereldschepping telen,
Deze aard' bezielen, der planeten loop verdeelen,
En 't zonlicht dragen als op onbewogen troon,
Dáár losgeketend van Gods orde en wetgeboôn,
Slaan stormende ondereen en schokken en verdelgen,
En schenken geen bestaan dan om het te verzwelgen,
En de eind'looze ondergang, gevormd door dit gevecht,
Dit is de hel, de plaats van 't eeuwig wraakgeregt.
Afgrijs'lijk oord! waarom bleeft ge immer niet begraven
In duisternis! ... waarom bragt, om haar wet te staven
En troongezag, de wraak der Godheid u in 't licht!

Zij zelv', toen Lucifer van voor haar aangezigt
De starren uitviel, en als wolken zijn legioenen
Afrolden door elkaâr, schoot, uit de lichtmiljoenen
Van eng'len om zich heen, een bliksem hem naar 't hoofd,
Wiens stralen, splijtend door de schepping heen gekloofd,
Aan alle zij' in 't hart des zwarten afgronds drongen.
Daar vattede de brand! de lichte pijlen sprongen
En sprankelden in 't rond, door laag, door ader heen
Van solfer en van pek; ja olie, diep in 't steen
Verborgen, raakte in vlam, en 't vuur, met donderslagen
Gebroken uit den grond, vloog, als de golven jagen
Om 's aardrijks assen, met der stormen buldering,
Zoo door dien bouwval heen van eenen wereldkring.

Dra zag dit Satan, bij 't aanhoudend nederzinken,
Met bloedig schem'ren door de duisternissen blinken.
Het wees hem 't spoor; en meer en meer deed, van beneên
Verwarrend opgegaan, 't geknarstand en 't geween,
Der ket'nen rateling, 't geklap der geeselslagen
En 't duivelengevecht de wolken om hem wagen.
Een ak'lig moordgedruisch, dat in den hollen nacht
Ontzetb're legers, door een toeval zaamgebragt,
Doen hooren, 't schrikgerucht der wap'nen bij 't ontzielen,
't Gekerm van duizenden, die in den bloedstroom vielen,
't Geroep, 't getrappel, en 't gerogchel van den dood:
't Haalt al niet bij dat wee, dat hem in de ooren vloot.

Eensklaps staakt hij zijn vlugt: op zijne trotsche lippen
Komt een afgrijsb're lach, en uit zijn binnenst glippen
Deez' woorden van zijn haat en hoogen hartstogt voort:
„O hel, wees welkom! u bemin ik! zielenmoord
„En ramp en razernij, en wat ge ook houdt verscholen
„Aan zwarte gruw'len in de diepste van uw holen,
„Meer nog, meer eischt mijn hart, 't wordt niet door u
(verzaad!"
Zoo sprak in eerste drift de vader van het kwaad,
Die, moê van al het schoon der schepping aan te staren,
Vol plannen van verderf den helnacht in kwam varen
En zelfs, door zijnen haat, voor God en de orde zwicht.
Hij daalde langzaam toen naar het vervaarlijk licht;
Maar, 'tzij in 't zien van 't leed, uit hem alleen geboren,
Hij nog voldoening zocht, of 't oord wenschte op te sporen,
Waar 't heilloos geestendom vergad'ren kon ten raad;
Of welligt 't boos gemoed in 't schouwspel zelf van 't kwaad
Een beter inspraak wachtte om 't opzet te volvoeren:
Hij dreef ter zijde voort en bleef de vleug'len roeren
Door 't rookgewelf, dat om deze onderwereld zwalkt.
Alleen zijne oogen, die, begeerig opgespalkt,
De gruw'len dronken, daar de diepe hel van wemelt,
Vertoonden zich van ver; gelijk aan 't droef gehemelt
Twee starren schem'ren, vóór de nachtstorm haar betrekt.

De ontzetb're vlammenzee lag voor hem uitgestrekt.
De helsche bajert, nooit van d' ouden strijd aan 't rusten,
Had heel dien solfervloed gevoerd naar and're kusten,

Door ketens bergen hem doen storten, waar in 't rond
De zwarte bouwval nog van in den vuurgloed stond.
Als toen in 't barre Noord het algeweld der wateren,
Die de afgrond uit zijn muil den hemel in deed klateren,
Het westlijk werelddeel afsloeg van Asia;
Gebergten in dien vloed en landen voor en na
Verzonken, en alom het wemelde van lijken:
Zoo deed deez' vuurzee 't al voor hare vlammen wijken
En spoog die blazend, als kwaadaardig opgetergd,
Met vonkenregens om het rookende gebergt.
Zij wentelde in haar schoot die voor- en nageslachten,
Die, eeuwen achtereen, en bloed en wierook bragten
Aan Goôn, meer dan zij zelv' met gruw'len overlaân.
Wat menigte! waarheen ook Satans oogen slaan,
Die dan verdween in rook, dan werd in vlam bedolven,
Dan weêr bij stapelen omhoog rolde uit de golven
En gilde, dat de hel weergalmde van 't geluid.
Hij zwol van trots op 't zien van dezen wereldbuit:
Hij wilde meer dan eens zich storten uit zijn wolken,
Zich weêr aanbidden doen van deze ontelb're volken
En dond'ren over 't meer met bliksems om zijn hoofd:
„Ik ben die Jupiter, in wien gij hebt geloofd!"

Helaas! het zijn voor hem onnoemelijke scharen
Van duivelen, die hier op drakenwieken varen
En 't grievend zielsverwijt den doemelingen doen.
Zij roepen krijschende, door rook en vlammenwoên,
Hun al hun misdaân toe; wat hemel hen verbeidde,

Wat hulp hun Gods genâ liefdadig toebereidde;
Of storten ze, als ze in 't eind op 't hopelooze strand
Des meers geworsteld zijn, weêr neder in den brand;
Of vliegen razend toe en prangen en benaauwen
En voeren ze in de lucht aan tanden en aan klaauwen
En tuim'len, bij 't geschreeuw van vloeken in hun oor,
Met hen weêr naar beneên en alle vlammen door.

Niet of het vuur alleen 't verblijf der doemelingen,
Dit al hun straffe waar; wie kan al 't leed bezingen,
Spoort de geheimen op van Gods regtvaardigheid?
Hij, goed nog in zijn wraak, heeft elk de maat bereid,
Die zijn vergrijpen van 't oneindig regt begeerden.
Zwaar straft Hij, die voor Hem hun handenmaaksel eerden;
Maar zwaarder, die, bestraald met 't onverdiende licht
Van waarheid en geloof, Hem hoonden in 't gezigt:
En schriklijk, schriklijk, ach! die, rijk door zijn genaden,
Met al de schatten van zijn liefde eens overladen,
Als in zijne armen, o! gesloten aan zijn hart,
Dit boos doorgriefden, van een heldrift aangesard.
Als dan die wereld, voor geregtigheid geschapen,
Hare elementen, welker krachten nimmer slapen,
Tot grooter strijd verwekt, dan splijt de grond vaneen,
Dan stroomt die zee van vuur naar and're kolken heen:
Dan rollen, door 't gevecht dier dolle mengelstoffen,
De doemelingen voort, om véraf neêr te ploffen
In om hen stollend ijs, of grooter vlamgewoel,
In 't hardste rotsgebergt, of slijkerigen poel,

En God, wiens regt ook dan hun lot nog blijft bepalen,
Doet in 't wanord'lijk rijk zijne orde zegepralen.

Ook 's afgronds koning, die in eenen oogenblik
Dien bajert overvloog van wanhoop en van schrik,
Zag andere oorden, uit verwoestingen geboren
En weder aan 't vergaan; soms rood geverfd door 't gloren
Der opgewaaide zee; soms in een zwarten mist
Bedolven, uit moeras geblazen en gegist;
Soms door de kloven, waar met snelvervliegend glimmen
Dan hier de vlam uit lekt, dan daar de vonken klimmen,
In zulk een wiss'lend licht, dat 't oog, gestaâg misleid,
Verschrikt en 't eind niet vindt van hun wanschapenheid.

Wat droeve bergen opgestapeld! die bij 't neigen
Van 't zwart-getorend hoofd, den omtrek reeds bedreigen,
Hem te overstelpen met de onmetelijke vracht;
Wat gapende afgrond, uit wiens ondoorzigtb'ren nacht
't Gerommel oprijst van zijn hong'rige ingewanden;
Wat velden, naakt en wijd, en roodgestorven landen
En die nog sidd'ren, pas gedonderd uit den grond;
Gedrogt'lijk rotsgesteent, waar ak'lig om in 't rond
De helwind huilt, en kluft en uitgestrekte poelen,
Doorkropen van dat slijk, dat, voor Gods wijs bedoelen
En schepping ál te onrein, hier later nederzonk:
Een gif, waarvan de naam op aarde nimmer klonk.
Alleen wanneer zijn hand het menschdom wil kastijden,
Laat hij van daar een walm op d' aâm der winden glijden,

En duizenden vergaan in de overpeste lucht.

Satan, schoon meer gedaald in zijne duist're vlugt,
Zag niet, wie op 't gebergt met ijs'lijk handenwringen
Staâg her- en derwaarts vliên, noch wie de duiv'len dwingen
Zich af te storten in den afgrond aan hun voet;
Slechts 't kermen kende hij dier monsters, die, met bloed
Der Christenen besmet, in zatheid van hun zwelgen,
Eens zwoeren 's Heeren naam van de aarde te verdelgen.
Geen straf is in de hel aan hen niet toegewijd,
Geen prooi, die 't duiv'lenheer elkander meer benijdt,
En thans, in 't walg'lijk slijk gedompeld door hun Goden,
Vervloekten zij vergeefs, wien ze eenmaal wierook boden.

Dan sijf'lend schoot een stem hier Satans wolken door:
„Gij, wien ik boven 't heil der hemelen verkoor
„En thans als koning eer, wat deed u 't licht ontvlieden,
„O Satan? Komt gij 't oord waarin ik peins bespieden?"
Zoo loog hem Nahas [1]) voor, veracht en toch gevreesd
Als duivel van de list; hij, 's afgronds snelste geest,
Zich zelv' steeds ongelijk, had vasten vorm noch kleuren,
Kon 't sidd'rend slangenlijf tot in den hemel beuren,
Terwijl hij in een wenk geschoten langs het vlak
Der aard', weêr zamensloop en zijne kroon verstak;
Of rollend in en uit, door honderd kronkelbogen
Rondblikt aan allen kant met nergens zigtbare oogen.
Het oud Egypte en Rome en Hellas' fabelgrond

1) Nahas, verkorting van Nahasson, gelijk die duivel verder heet.

Getuigden van zijn magt, en gij die 't eerst bestondt,
Chaldea! 's menschen lot uit 't stargewelf te spellen.
Hij wist de orakelspreuk spitsvondig op te stellen;
Hij deed in 't tempelkoor, bij 't vallen van den nacht,
De droomen rijden om de zachte lammervacht;
Hij leerde uit vogelvlugt de toekomst op te klaren
En pijlen schieten op den driesprong, en gevaren
Of voorspoed spellen uit het opgeslagt gediert
En al de kunsten van Etrurië gevierd.

In deze duisternis zwaarmoedig neêrgelegen,
Dacht hij, bij 't aanzien der verwiss'ling en 't bewegen
Der schimmen om zich heen, een nieuwe dwaling uit,
Wanneer door Satans komst zijn mijm'ring werd gestuit,
En de achterdocht, waarvan hij immer zich voelt prikkelen,
Dwong hem terstond een vraag in valsch gevlei te wikkelen.
„Verachtelijke geest!" hernam de vorst der hel,
„Ik ken uw boosheid, — beef! en hoor naar mijn bevel:
„Vlieg voort door ied'ren wind, langs aarde en starrebogen,
„Of waar door 't wijd heelal mijn benden zwerven mogen,
„En roep ze in 't gindsche veld ter raadsvergâring zaam."
Nahasson, woedend, dan tot geen gevecht bekwaam
Met Satan, schoot terug: „'k Ga," riep hij, bij 't verdraaijen
Van 't giftig oog, en deed zijn drakenvleug'len waaijen,
„Ik ga! maar in dien raad zal 't blijken, of mijn list
„Niet meer dan uw geweld den loop des lots beslist."

Verdwenen was hij, en bij 't verder voorwaarts dringen

Zag Satan voor zich uit de bleeke schemeringen,
Waar het gebied des doods den helnacht meê doorbreekt.
Een sneeuw, waardoor het ijs met spitse keg'len steekt,
Die hier tot bergen rijst, daar nederglooit in dalen,
En waar zij vlakten vormt, soms dikker duizendmalen
Een diepen afgrond vult, is alles wat het oog
Zou vinden, zoo van hier de duisternis vervloog.
Het monster, dat dit oord in stilte blijft beheeren,
De dood, in 't diepst der hel uit 't gruw'lijk echtverkeeren
Van Satan met zijn kroost, de misdaad, voortgebragt,
Behield al de inborst van dit lasterlijk geslacht.
Als dit, in strijd met God, die de oorsprong is van 't leven,
Doet hij wat adem haalt voor zijne sikkel sneven.
Ook hij, vol wanhoop, zwicht voor bede noch geweld;
Ook hij volgt wet noch orde in de offers die hij velt,
Weet zich met helsch verraad in elken vorm te steken
En doet door blijdschap zelfs den draad des levens breken.
Maar wien is 't zwart geheim, aan wien het lot bekend
Der doemelingen, hier gemarteld zonder end,
Begraven onder 't ijs en echter nog in leven?
O dood! hoezeer in 't stof de mensch voor u moog beven,
U kent hij niet, slechts smart die voor uw schreden gaat:
Bewustloos valt hij neêr zoodra uw zeisen slaat.
Hier eerst voelt hij die smart in hare bron ontkiemen:
U zelv' gevoelt hij en met uw vergiftig priemen
Scheurt gij geen stofkleed, maar hem liefde en waarheid af,
En vecht in de eeuw'ge ziel als in een levend graf!

De helvorst sloeg vergeefs naar hem zijn gretige oogen:
Sinds hem zijn hooge kroon door Christus werd onttogen,
Bergt hij voor Satan 't naakt en ingepletterd hoofd;
Hij dient zijn wil niet meer; ja haat, die nimmer dooft,
Is tusschen dezen zoon en vader uitgebroken,
En vaak weergalmt de hel, als zij, van spijt ontstoken,
Hun twist hernieuwen om 't verliezen van dien strijd,
En Satan 't aan den dood, de dood 't aan Satan wijt.

Bij 't slaken van een zucht, gelijk aan d' aâm van 't Noorden,
Die door de bosschen steunt, ging de aartsvijand deze oorden
Verlaten en terug naar d' opgeroepen raad.
Weldra gaf 't schor gedruisch, dat door heel d' afstand gaat,
Van die vergadering hem 't onmiskenbaar teeken.
't Scheen woester meer en meer het duister door te breken.
Als de oorlogswagenen, in ongestuimen loop,
Met scherpe zeisen, waar het bloed bij nederdroop,
Rondklaterden door 't staal, de lijken overholden
En doffe donders van hun ijz'ren wielen rolden:
Zoo klonk het: ja soms was 't of, al haar holen uit,
De hel haar stem verhief bij 't kaatsen van 't geluid.
Een schromelijke twist was weder uitgebroken:
Nahasson had het eerst de geesten toegesproken
En zich den grootsten steun der afgodsdienst genoemd.
Dit duldde Abaddon niet, Abaddon, die zich roemt,
Dat hij het menschdom leerde elkander te verworgen;
Hij, duivel van den moord, wien, in een hol verborgen,
De Persiaan met bloed kwam zoenen in den nacht;

Wien, als Saturn, Carthaag haar kroost ten offer bragt;
Als Mars of Odin, of wat naam hem ook verheelde,
Elk volk op 't wereldrond eens menschenoffers keelde.
Nog minder Astaroth, van 't zuiverst liefdevuur
Eens de engel: duivel van den wellust op dit uur.
Schoon bij zijn wreedheid hij Abaddons krachten miste,
Zijn slimme domheid 't aan Nahasson niet betwistte
In kloek beraad, wie had meer wanbedrijf gesticht?
Wie over 't aardrijk zich meer altaars opgerigt?
Zijn pestvuur deed niet slechts het weeld'rig Oost ontbranden,
Ook de allerkoudste nacht der barre Noorderlanden
Was hem en Satans eer op 't gruwzaamst toegewijd.
De twist dier duivelen klom spoedig tot een strijd,
Waar elk in deelen wilde, elk zij' koos, of verwaten
Aan niemand boven zich den voorrang wilde laten;
En toen de helmonarch tot aan het rotsig veld,
Waar hij zijn raad verdaagde, in haast was voortgesneld,
Zag hij, bij 't vlammend licht der omgelegen stranden,
Niets dan verwarring, dan gevecht, met klaauw en tanden
Al deze monsters aangevlogen op elkaâr.
Één was er, die alleen uit hun ontelb're schaar
Stilzwijgend nederzat; 't was Belial, die allen
Verachtte, vol van haat, en hier ook wilde brallen
Met leugenwijsheid, die 't bestaan van God ontkent.
Geen pligt, geen waarheid, die zijn lastertong niet schendt;
Alle orde lost hij op, stort temp'len om en troonen
En durft alleen aan de aard' de misdaad naakt vertoonen.

Satan sloeg oogen van bewond'ring op hem neêr;
Hij hield de drift, bij 't zien van 't razend duiv'lenheer
In zijne borst ontvlamd, op 's geesten voorbeeld tegen:
„Hoe!" riep hij, en 't geluid deed 't vurig strand bewegen,
„Wat spilt ge, voor beraad, in tweedragt hier den tijd?
„God is uw vijand! en met hem wacht u de strijd!"
Huns dwing'lands stem niet slechts, die eensklaps hen (verplette,
Versmoorde 't oproer: haat, hun haat op God belette
In 't eigen oogenblik elk ander zelfsgevoel.
Deez' haat vereenigt hen tot een gemeenzaam doel;
Hij doet, voor liefde, hier dien schijn van orde rijzen,
Die dwaling zamenknoopt met and're dwaalbewijzen,
Uit misdaad misdaad teelt en rustpunt vindt in dood.
Zij schaarden zich terstond elk naast zijn strijdgenoot..
De groote Abaddon, die drie eeuwen lang deze aarde
In Christen bloed verdronk, stond eerst; droefgeestig staarde
Hij rond en bij 't gebrul, dat sidd'rend hem ontgaat,
Scheen hij een berg, die zwart in 't vallend onweêr staat
En van de donders beeft op zijne kruin aan 't rennen.
Naast hem kwam Astaroth, gereedlijk te onderkennen
Aan 't rookend fakkellicht, waar al zijn kracht in woont
En hij zijn vrouwenhoofd en dierenbuik meê toont.
De duivel van 't bedrog en list, Nahasson daagde
Met drie gedrogten op, wier magt de zijne schraagde.
Elk droegen zij een kroon, elk wilden zij het lot
Beslissen dezer aarde, en in hun strijd met God

Hield gruwelijk belang op 't naauwst hen zaamverbonden.
't Was Roboam, de geest der staatszucht; schrikb're wonden
Sloeg hij het Christendom. O Cesars! die voor Goôn,
Aan wie ge uw troon niet dankte, een volksmoord hebt
(geboôn,
Gij liet door zijnen raad en inspraak u besturen.
't Was Mammon, zonder wien geen rijksgezag kan duren,
Des rijkdoms duivel, die zijn magt voor het behoud
Der Goôn toonde in Ephése. In ketenen van goud
Hield hij al wie ten dienst der afgodsdwaling stonden,
Zoowel aan 't bijgeloof als aan elkaâr verbonden.
De derde, Belzebub, verspreider van de faam
En ijd'len roem: Mammon, hoe laag, woekert met naam [1])
En glorie, blaast de wolk der Godheid om de troonen.
Zijn vliezen vleug'len, die zich talloos om hem toonen,
Waarop hij gonst en snelt, slaan op een luchttogt uit
En maken, eer hij 't weet, hem vaak den wind ten buit.
Dan zag men Jubal, door 't vermaak verlokkend, die
(met geesten
Vol boosheid omsprong in den dans der Godenfeesten,
Gevolgd van Nabal, die zoo gaarn in 't duister toeft,
Sinds God hem 't licht ontnam, waar hij om niet beproeft,
Zijn misdaân en zich zelv' voor immer te vergeten.
Niet minder is zijn magt. De wroeging van 't geweten
Bragt door de domheid, waar hij 't mensch'lijk brein in
(smoort,

1) Deze regel moest nog herzien worden.

Het eerst de afgoderij op deze wereld voort.
Dan volgde Alastor, Adramélech met zijn benden,
De dolle Horma, al de geesten, die de ellenden
En rampspoed van den mensch gebruiken tot hun doel.
Afzigtelijk was daar der duivelen gewoel:
Verlagende armoê, en de wanhoop, wild van blikken,
De twist met hare toorts, de krijg, vol van verschrikken,
De schele nijd, de haat met slangen door het haar,
De spijt, de wraakzucht, al wier aantal en misbaar
Geen tong verhaalt. Ook elk der opgenoemde magten
En honderd and're, die hier zamelden, zij bragten
Een geestenleger aan, door schromelijken dwang,
Door list of eigenbaat verknocht aan hun belang.
't Was alles overdekt met hunne duist're drommen.
Bij ied're vlaag des winds, als, hooger opgeglommen,
Het vlammenspuwend strand een grooter kring van licht
Deed vallen over 't veld, dan kwamen in 't gezigt
De duivelkoppen van nog verder staande scharen,
En tot in d' afstand, wien de helnacht bleef bezwaren,
Was 't niet dan fonkelen van oogen in het rond.
O God! wat is uw magt, die hun geweld weerstond.
Ook nu, liet Hij 't hun toe, zij zouden zon en starren
Doen tuim'len uit haar baan, 't heelal dooreen verwarren
En d' ouden bajert Hem doen drijven voor den voet.
Zelfs Satan beefde, schoon 't hoovaardige gemoed
Hem toeriep, dat slechts hij die menigte overheerde.
Met al de vreeslijkheid, die thans zijn angst begeerde

En hij vertoonen kon, daalt hij de wolken af.
Daar weegt hij op een rots en rekt zich aan zijn staf!
Ver uit de vuurzee rees de kreet der doemelingen,
Die de gedaante zien, terwijl de geestenkringen
Roerloos en zonder spraak opblikten naar omhoog.
Als de Kolossus, die tot in den hemelboog
't Verbazend lijf verhief op Rhodus' rotspilaren, [1])
Aan 't vreemde vlootvolk, 's nachts in stormen aangevaren,
Een spooksel scheen, waarvoor 't bestierf, in twijfeling,
Of het de zee doorstapte of in de wolken hing:
Zoo groot, zoo onbestemd in 't dreigend nederzweven,
Scheen Satan 't geestendom waarvan hij werd omgeven.

„O koningen der hel!" dus dondert hij hun toe,
„Die voor mijn schepter buigt, de Almagtige, nooit moê
„Van mij het lotbestier der wereld te betwisten,
„Geeft eindelijk den kamp, om door beleid en listen
„Mij te overwinnen op: met openlijk geweld
„Hervat hij dien, is hij ten oorlog aangesneld.
„Op Rome, dat zoo lang mijn Godheid heeft aanbeden,
„Op Rome, dat mijn wet en haar bedorven zeden
„Aan 't aardrijk opdringt, Rome, 't steunpunt mijner magt:
„Daarheen, daar trekt dit uur, mijn eigen oog aanzag't,
„Een leger, om het kruis er op den troon te planten.
„Zult gij 't gedoogen? u niet tegen 't opzet kanten,

---

1) De dichter heeft hier aangeteekend: „de vergelijking omkeeren: Gelijk de schepeling", maar heeft het niet verder uitgewerkt.

„Dat, zoo 't gelukt, den mensch uit mijne boei ontslaat?
„O vloek! mijn altaar! . . . al mijn tempeldienst vergaat?
„Neen, in die temp'len zelv' zal men den lofzang zingen
„Van hem, dien wij weleer aan 't slavenkruishout hingen?
„Van hem, die ons slechts haat . . . van hem" . . . maar
('t heilig woord,
's Verlossers zegennaam werd in zijn mond gesmoord.
De Godheid liet niet toe, dat hij dien uit zou spreken,
En Satan, of een dolk hem 't leven af kwam steken,
Staat grijnzend, met de hand in stuiptrek uitgebreid,
Verpletterd onder 't wigt van haar regtvaardigheid.
Verwarring rijst op nieuw! Als wen de bosschen wuiven
Van Libanon, met hem Hermon dreigt zaam te stuiven,
En Basan antwoordt aan de stemmen van d' orkaan:
Zoo was de tweespalt en 't gewoel, bij hen ontstaan.
Abaddon schreeuwt om bloed en wil naar Rome keeren.
Vol drift zwaait Astaroth zijn fakkel, en 't begeeren
Van alle duiv'len naar der Christ'nen ondergang
Uit zich naar ieders aard en gruwelijk belang.
Nahasson echter zag, dat Satans trotsche woorden
Niet min dan 't godlijk plan het geestendom verstoorden,
En van zijn kunstgreep wis, steekt hij den drakenkop
Met flikk'rende oogen naar des afgronds dwing'land op.
„Hoe!" roept hij schamper uit, „wie deed u 't spreken
(staken?
„Ga voort! . . . Doch zoo ge uw Raad vermeent bekend
(te maken,

„ Wat strijd wij voeren, of wat thans op aard' geschiedt,
„ Is 't zwijgen u vergund: ook ons ontging dit niet.
„ Zoo 't dan een krijgsplan geldt, zal ik hier verder spreken.
„ Wat moeit ge u d' ijz'ren wil des Eeuw'gen te verbreken?
„ Laat vrij te Rome 't kruis ten troon verheven staan,
„ Laat met haar tempelen de afgoderij vergaan:
„ Nog heb ik list genoeg om 't menschdom te verderven!
„ Baart God uit kwaad geen goed? leer zoo uw doel (verwerven,
„ En maak zijn goedheid zelv' ten bron van hooger kwaad.
„ Ha! zijn besluiten ook ... zal ik ... dit spelt mijn haat,
„ Eenmaal vernielen; ... maar van 't doel hen af te leiden,
„ Hen te bederven, 't gif der hel er in te spreiden,
„ Is veil'ger en tot nu al onze zegepraal! ..."
Hoe meer Nahasson sprak en Satan, door zijn taal
Beleedigd, vol van woede op 't rotsgevaarte trilde,
Hoe meer zich 't twistgedruisch der helsche geesten stilde.
Dan ijlings klonk een stem den zwarten afgrond door:
„ Nahasson, gij zijt wijs! — Gewis vernam uw oor
„ Ook Gods geheim: ... wat dan, wat zijn die raads- (besluiten?"
En de afgrond zweeg; — geen woord kon meer Nahasson uiten
En Satan, die vergeefs zijn vijand kronk'len zag,
Vroeg 't honend hem op nieuw. Toen ging er een gelach
Van kleiner duiv'len op. Met ijdel vlerkgeklater
Doorzwierden zij den nacht, en 't krijschende geschater
Klonk, als een zagend staal op 't rotssteen krast en gilt

En met zijn klaaggeluid tot in 't gebeent weertrilt.
„Ik," riep een hunner, die Nahasson door zijn vragen
Beschaamde, „ik ken 't geheim der hem'len, ik de lagen,
„Die God ons rijksgebied op aarde heeft gespreid:
„Aanhoort het, geesten! en bewondert mijn beleid."
Nu meldde hij al 'tgeen bij 't eerste morgengloren
Op Colzins stille kruin Antonius deed hooren
Aan d' afgezonden boô der Christen Keizerin.
De duiv'len waren 't, die des kluiz'naars vromen zin
Verwarren wilden, en door duizenderlei spoken
Verstoren in 't gebed, naauw door zijn slaap verbroken,
Bewust, dat 's menschen ziel niet eer ten val geraakt,
Vóór zij met haren God dien heil'gen omgang staakt.
Ofschoon hij zweeg, dat méér Antonius voorspelde,
Doch de eng'lenschaar, die uit de ontgloeide wolken snelde,
Hen voortjoeg van 't gebergt: dit bleek der gansche hel,
En Satan allereerst, dat naar Gods raadsbestel
Nog heilig martelbloed voor zijne Kerk moest vloeijen,
Haar slechts een Christeń held kon slaken uit haar boeijen,
Zelfs zoo zijn legerschaar met hem den waren God
Niet eerde, hij vergeefs zou worst'len tegen 't lot.

Waartoe zou Satan meer den raad der geesten hooren?
Geen keus was vrij en 't plan reeds in zijn brein geboren,
Hoe hij de zegepraal der Kerk beletten zou.
God eischte een heer, een held, aan zijne dienst getrouw?
Welaan! die Constantijn moest niet slechts 't kruis onteeren,
Maar alle Christenen van vaan en leger weren;

En zoo der hem'len hulp alleen door martelbloed
Gekocht werd: o hoe ligt kon hij 't barbaarsch gemoed
Van Rome's dwingeland een oogenblik betoomen!
Neen, geen vervolging meer! Als alle vrees benomen,
Als 't heer verslagen was, ter redding aangesneld,
Als in zijn eigen bloed de roekelooze held,
Die Satans troon bestreed, zou wentelen en sterven:
Dan eerst, dan zou hij zich een wisser wraak verwerven,
Het vuur doen uitgaan der vernieling, 't laatste zaad
Verstikken dezer leer en niets meer zien dan kwaad!

Hij maakte zich gereed, Abaddon aan te vallen
En hem den wederkeer naar Rome's droeve wallen
Te ontzeggen, tot zoolang zijn oogmerk waar volbragt;
Riep Astaroth reeds op en allen welker magt
't Verlossingsleger kon verderven of bedwingen.
Dan Gij, wiens mogendheid door zon- en starrenkringen
En tot in d' afgrond heerscht, die op den boord van 't niet
Aan Satan 't leven schenkt en t zwart gemoed doorziet:
O God! Gij wildet hem uw grootheid doen belijden,
Erkennen, dat hij 't perk kon uitgaan noch verwijden,
Door uwe hand gesteld, Ge in de orde, eens vastgezet,
Ook 't kwaad berekend hebt en 't ketent aan uw wet.

't Was 't tijdstip, dat op nieuw voor al der zal'gen koren
De Almagtige den Zoon, uit zijnen schoot geboren,
Omhelsde in 't eeuwig licht; van beider liefdegloed
Deed vreugd de hemelen omduiz'len aan hun voet,

Ontlook de schepping en de werkingkracht dier stralen
Kwam ongezien in 't diep des zwarten afgronds dalen.
De stilte sloeg of 't waar de duiv'len stom in 't rond;
Een onuitspreekbaar wee, dat onbeweeglijk stond
Op 't hart, verstikte en nam 't vermogen zelfs tot klagen;
't Was of hun aanzijn, niet bestand dit meer te dragen,
Zich op ging lossen, en 't beklemmen van den dood
Werd geesten voelbaar, wien zijn hoop niet overschoot.
Vergeefs beproefden zij te ontvlugten door de wolken:
Zij zweefden uit elkaâr, zij slopen in hun kolken,
Of klemden zich om klip en bergtop, waar hun oog,
Onrustig fonkelend, den omtrek overvloog.
Reeds deed des bliksems licht het nacht'lijk zwerk ont-
(branden;
Een wonderbaar geroep klonk langs de jammerstranden
En brokken rotssteen sloegen af en door de lucht;
Geen donder nog, maar als dat akelig gerucht,
Dat brult in de aarde, wen, van 't zwavelvuur aan 't beven,
Zij steden nederschudt en torens, volk'ren sneven
En ver de ontroerde zee terugslaat van het strand:
Zoo bleef 't gerommel in 't verborgenst ingewand
Van d' onderwereldkloot zich wentelen en loopen.

Dan de afgrond zet eensklaps al zijne monden open,
En doodend bulderen de stemmen van Gods wraak.
De helsche bajert gaat in werking; met gekraak,
Dat duizendmalen door elkander breekt, ontploffen
Ten schrikb'ren worstelstrijd de groote mengelstoffen.

De grond gaat als een kolk, die ronddraait in de zeên,
Aan 't wentelen, verzinkt, barst loeijende vaneen,
En voor gevaarten, die hij inzwelgt, slaan naar boven
Weêr andere op, met vuur en rook en asch omstoven.
Waarheen snelt de oceaan, die om het helrijk vloot?
Geen stranden heeft hij meer: er dond'ren uit zijn schoot
Gebergten op, die, met d' ontzetb'ren vloed aan 't kampen,
Zich stap'len op elkaâr en wagg'lend zamenklampen
En dra, zoo diep als 't vuur hier d' afgrond bleef doorwoên,
Zoo hoog hun toppilaars naar boven steig'ren doen.
Daar slaan de vlammen door de wolken! overwelven
Het rijk der jamm'ren, vliên de kolken, die zich delven
In d' omgewoelden grond, doorheen en weêr omhoog;
Of vechten de aardvracht om, die in haar nedervloog;
Neen, toen God van berouw dat Hij het menschdom maakte,
De hemelsluis doorstiet, die 't zondvloedwater braakte,
De aard' wegzonk voor den stap van zijne oneindigheid,
En de opgedrongen zee er werd op uitgebreid,
Was de omkeer niet gelijk aan 't door elkander woeden
Diens bajerts zonder eind', waar hier de solfervloeden,
Dáár poelen klaterden van slijk, 't gebergt versprong,
't Gesteente regende, en de rook en aschwolk drong
Tot bij de fonkelbaan, door 't ver gestarnt beschreven.
Die ketens rotsen zelv', die 't rijk der hel doorstreven,
Wier ijz'ren steenlaag schiet tot in haar diepen schoot,
't Ontzettende gebeent van dezen wereldkloot,
Hij kraakte en met een schok werd het vaneen gereten,

Tot daar waar de eeuw'ge nacht in stomheid is gezeten.

Driewerf rampzalig gij die er in nedervielt!
Waar had uw val een eind? Of zoo gij nog bezield
U zelven denkbaar waart, zal ik den naam van leven
Aan grondeloos vergaan, aan doodgeworstel geven?
Helaas! alom verloor zich der verworp'nen schaar:
Verdwenen waren zij, wat ook hun menigt' waar,
Verdwenen in 't tooneel van algemeen verdelgen;
Een oogenblik, vóór hen een afgrond in ging zwelgen,
Verschenen enkelen wanhopig op zijn rand,
Dáár op een vlotten berg, waarom aan allen kant
Een schrikb're watervloed zijn baren op deed klotsen,
Dáár spart'lend halverlijf uit zaamgeslagen rotsen;
Of zoo een vuurvolkaan weêr klaterde uit den grond,
Zag men in ak'lig licht hen wem'len in het rond,
Dan in den lava-stroom, die d' omtrek overstuwde,
Dan sling'ren in de vlam, die 't nachtgewelf doorspuwde,
En vuur en stollend ijs en aarde en watervloed,
En steen en woelend slijk en zwarte rook en gloed
Omgaf hen keer op keer, en 't mensch lijk denkvermogen
Volgt de verwarring niet, waardoor zij henen vlogen.

Satan zonk magteloos in eenen afgrond neêr.
Hij zonk en 't laatste licht verdween; geen schemer meer
Bleef van de vlammen, die den mengelklomp doorspringen.
Driewerf beproefde hij, om zijwaart door te dringen
En vond geen eind'; driewerf als door 't gewigt bezwaard

Van al zijne euveldaân, schoot hij in dolle vaart
De duisternissen in; maar immer bleef het open
En gapende de grond als onder hem verloopen.
Afgrijsb're ledigheid, onmetelijke nacht!
't Geraas des bajerts, der vernieling, nooit volbragt,
Verneemt hij slechts, en 't scheen hem dond'rend te vervolgen.
Van schrik krimpt hij ineen en hoe op God verbolgen,
Bij 't telkens omzien, bij zijn hangen, bij zijn vlugt,
Heeft de opgesparde kaak geen adem voor een zucht;
De kreet der wanhoop weet in 't eind een weg te vinden:
„O afgrond!" buldert hij, „zult gij mij hier verslinden?
„O niet! is dit uw kolk, die zich voor mij ontsloot?
„Welaan, ik roep u in! ontvang mij in uw schoot!"
Meer kon hij niet; hij zwicht: de zelfmoord van 't geweten
Voltrekt zich in zijn borst, en nu als voortgesmeten,
Doortuimelt hij ten lest dit ondoorpeilbaar zwart.
Ja, het geheim der hel, 't geheim der hoogste smart,
Ontving u, Satan! in zijn schrikb're duisternisse;
Naauw slaat hij op den grond, of tast in 't ongewisse
Op dor en kil gebeent, ... dat om zijn hand bewoog.
Verwilderd schiet hij toe: bij 't eigen stralend oog,
Bij 't schijnsel zijner speer, waar vuur en vonk uit spatten,
Ziet hij den gruwel, niet voor 't mensch'lijk brein te vatten,
Noch aan te schouwen met dit stoffelijk gezigt,
Ziet hij de misdaad die den dood in de armen ligt.

De dichtkunst zwijgt en neen, zij kan het niet bezingen,
't Gezigt dier monsters, die hun klaauwen zamenwringen,

Die liefde, de eenige, die 's afgronds rijk bedekt:
Afgrijs'lijk huw'lijk! waar de nacht voor luister strekt,
Voor allen bruiloftszang de chaos om gaat klinken,
Het leven niet ontkiemt, maar eind'loos blijft verzinken.

Satan stond roerloos! — had noch 't denkbeeld, noch de kracht,
Om de gedrogten, hem ontvlugtend in den nacht,
Te volgen op het spoor. Nu hij zich zelv' herkende
En 't grondelooze leed daar hij in wegzonk, wendde
Hij langzaam 't grimmig hoofd en zijne speer omhoog:
„Almagtige!" sprak hij, „die mij het licht ontloog,
„Moest gij, om uwen troon en godheid te bewijzen,
„Mij vangen in deez' nacht? Wat eer kan voor u rijzen
„Uit 't weig'ren van een strijd, dien ik u aan durf biên?
„Hoe! Satan daagt u uit en gij zoudt hem ontvliên?
„Vertoon mij uwen dag en 'k zal u tegentreden.
„Nog eenmaal! o nog eens! beslissen wij op heden,
„Beslissen wij voor 't oog van hemel en van aard',
„Wie beider de oppermagt en voor altoos aanvaardt!"

God hoorde in 't hart der hel zijn vijand tot Hem spreken;
Een donderslag kwam door 't geraas des bajerts breken,
Hij staakte allengskens zijn gevecht, en eene kloof,
Waar 't eigen oogenblik een vlammenstroom uit stoof,
Wees Satan 't steile spoor, waarlangs hij op moet rijzen.
De strijd ging aan, God zou nog eens zijn magt bewijzen
En 't kwaad verdulden, maar opdat het grooter straf
Aan Satan, aan Hem zelv' een hooger glorie gaf.

De Heil'gen om Hem heen verstemden reeds de snaren,
Om 't dav'rend zegelied aan haren klank te paren.

Uit deze diepte ontsneld, herkende Satan 't oord
Waarin hij keert, niet meer: de vuurzee had haar boord
Verlegd, 't scheen alles nog verwoester dan te voren.
Dan op zijn donderschreeuw, dien kolk aan kolk deed hooren,
Omringden hem weldra de grootste duiv'len weêr,
Als hij, vol grimmigheid en in geen twijfel meer,
Of 't God behaaglijk plan was hun ontdekt geworden.
Daarvan hing 't alles af! „En waarom toch," zoo morden
De geesten, „waarom brak zijn gramschap anders uit?"
Nahasson gaf het toe, en op het koen besluit
Van Satan, om terstond naar 't reddingsheer te snellen,
Verrees een kreet, die 't ver gestarnte deed ontstellen,
En de Engelen het oog verheffen naar Gods troon.
Op nieuw gaf Satan aan Abaddon zijn geboôn,
Van Rome nog te ontzien en naar zijn prooi te wachten.
„Welaan!" riep hij in 't eind, daar met zijn hellemagten
Hij door de wolken klom en 't voorhoofd tegen God
Omhoog hief, — „ik, als gij, ben meester van het lot.
„Zijt gij het goed? ik 't kwaad! gij, zoo gij van 't be-
(zielen,
„'t Bestaan, de Godheid zijt: ik ben het van 't vernielen!
„Verdelgen wil ik! — 't volk, dat u slechts hulde doet,
„Het zal niet heerschen, neen! vergaan in stroomen bloed.
„Mij hoort het menschdom! u heb ik er van verstoken.
„Eenmaal, gij zelf hebt 't woord uws ondanks uitgesproken,

„Zal ook op dit heelal, dat om mij henen barnt
„Mijn hand zich uitslaan, zal die zon en dat gestarnt
„En al die heerlijkheid, die thans uw naam doet eeren,
„Verduisteren, de loop verwarren aller sferen,
„Het oproer van de hel uw werken doen vergaan
„En 'k tegenover u mijn zetel nederslaan!"

DE STRIJD TEGEN HET VATICAANSCH CONCILIE.

(*Vervolg en slot van bladz.* 129 v.)

II.

Een heterogeen gerucht, lezer, heeft te midden van het oorlogsgedruisch onze ooren komen aandoen, en als wij u ververzekeren, dat het meer dan heel de oorlog met al de aankleve van dien onze aandacht trekt, en, hoewel naauwelijks vernomen, ons van grooter historiesche beteekenis voorkomt dan deze, kunt gij ons gelooven of niet. Wij zullen echter trachten u daaromtrent dezelfde belangstelling in te boezemen; dezelfde zeggen we: want in de verste verte niet die, waardoor misschien nog eenigen onder u zich op het vreemd gerucht bewogen gevoelen. — Vestigen wij dan nu de aandacht op de reeds kortelijk bij den aanvang dezes geschrifts gemelde feiten.

De liberale Protestantsche Minister van Oostenrijk verbreekt het in der tijd met den Paus van Rome aangegaan concordaat: hoofdzakelijk op dézen grond, dat er na de bewuste dogmatiesche uitspraak in den persoon des Pausen, den medecontractant, een wezenlijke verandering ontstaan zou zijn. Te Neurenberg vergaderen Duitsche Katholieke professoren, om maatregelen te nemen en te ageeren tegen dezelfde uitspraak. Heel Beijeren, hoorden we dezer dagen,

wordt door het schisma bedreigd. Wij zouden het niet denken; echter de zaak is, gelijk gezegd, van consequentie genoeg om er de aandacht aan te leenen.

Wat zien wij hier gebeuren? Vooreerst zij opgemerkt, dat de oorlog — wederom onder de leiding van Gods Voorzienigheid, die thans den oorlog wil, waar zij tijdens de beraadslaging vrede gebood — dat de oorlog verhindert, dat er een bijzonder dadelijke reactie tegen de verklaring des Concilies gesteld worde. Wat zien wij echter reeds gebeuren?

Genoeg naar onze gedachte en van zoodanigen aard, dat er niets meer noodig is om ons, althans in de hoofdzaken, een voldoende voorstelling van hetgeen nog komen moet te verschaffen. Gewis, die feiten teekenen.

Onzens bedunkens zijn het weder de oude, boven besproken vijanden, wier aanslagen wij hebben vernomen, de ketterij en de scheuring — maar thans op zoo bijzondere wijze aan het werk getogen, als dit nog nimmer in de geschiedenis heeft plaats gehad.

De ketterij? Maar zoudt gij deze werkzaam willen zien in hetgeen von Beust met toestemming zelfs van den ongelukkigen en zwakken Keizer van Oostenrijk onderneemt? zoo vraagt men mij welligt. 't Is immers de liberale, de mogelijk aan niets bovennatuurlijks meer geloovende von Beust; 't is immers in elk geval de staatsman, niet de Christen; 't is de politiek, niet de godsdienst, die hier staan tegenover den Opperpriester. Juist, zoo is ons antwoord, zeer juist geredeneerd, en ondanks dat houden wij staande, dat hier de ketterij doende is. Wij zouden dezelfde redeneering ongeveer omtrent het schisma kunnen maken, en nogtans tot dezelfde gevolgtrekking moeten komen. Nu schisma, of schismatiesche woelingen minstens, zult gij toch bij de andere partij wel zeer zeker willen aannemen.

De zaak zal zich overigens tijdig genoeg verklaren, weshalve we ons veroorloven vooralsnog zonder nadere opheldering voort te gaan.

Von Beust alzoo en tegelijk alle mannen zijner rigting (ook zelfs al heeten ze Katholieken) zijn óns volgelingen der ketterij, der ketterij van de laatste helft der XIX^de^ eeuw, wettig uit die van Luther voortgesproten; de liberale Beijersche professoren en consorten zijn de wettige erfgenamen van de scheurzieke Gallicanen, vooral van de Josephisten, en van alle dergelijken; want dat de woeling dezer professoren scheurziek is, dat zij een schisma in den zin hebben, zal wel reeds iedereen in het oog vallen. Zeer zeker, hetgeen wij zoo door dezen als door genen zien gebeuren is slechts weder het oude, maar, gelijk wij reeds aanmerkten, op geheel nieuwe wijze ondernomen werk van strijd en aankanting tegen Gods Kerk en zijnen Stedehouder. Wat namelijk deze laatstaangekomenen van hunne respectieve voorgangers, en voegen we er bij — want déze waren, gelijk we gezien hebben, de meest zuivere typen — wat hen alzoo van àl hun voorgangers in de ketterij en het schisma ten eene male onderscheidt, is, dat zij het gansche werk schijnen te voltooijen, en daarmede op den eigen stond zich zelven moetende vernietigen, de laatsten schijnen te wezen van hun geslacht. Het werk toch van aankanting tegen Gods Kerk wórdt niet voltooid, de laatste slag tegen hare oude muren is reeds geen slag, maar slechts wanhopige zelfverdediging, en de laatste aanval is reeds de tuimelzwaai des doods. Ons dunkt, en wanneer wij zoo spreken, drukken we niet enkel ons eigen gevoelen uit; ons dunkt, dat ketterij en schisma, zoodanig als wij dit dubbel kwaad tot nu toe kennen, en het in de historie der Kerk is voorgekomen, thans gaan sterven: wanneer de dingen hunne eigene namen verliezen,

veranderen ze van natuur, of liever is 't een bewijs, dat ze reeds van natuur veranderd zijn, en worden ..... neen, worden niet meer, maar vergaan. Het ligchaam wordt een lijk, en dat lijk?.... „un je ne sais quoi", zegt Bossuet: een iets, dat geen naam meer draagt, der geschiedenis ten eene male is ontvallen en slechts den jongsten dag, den dag de wrake gereserveerd blijft.

Doch wenden wij ons tot de feiten. — Zij zijn blijkbaar het eerste antwoord, door ketterij en schisma op de jongste ontwikkelingsphase des kerkelijken levens ingebragt; maar door dezulken, die zelve zich het meest op historiesche wijze ontwikkeld, en alzoo het meest het leven der Kerk medegemaakt hebben, m. a. w., door dezulken, die nog niet, hetzij als volkomen verslagenen, hetzij als volkomen teruggekeerden aan hare voeten liggen. Die feiten moeten dus wel van beteekenis, zij moeten ware typen zijn en ons op aanschouwelijke wijze den graad van ontbinding, waarop we zoo even doelden, blootleggen — of wel, zij moeten ons triomfantelijk logenstraffen.

Alvorens verder te gaan vragen wij den lezer verschooning voor de drift, waarmede wij onze beschouwing hebben voortgezet, èn, wij gevoelen het, die verder zullen voortzetten. De verschheid der feiten en de verrassende indruk, welken ze op ons gemaakt hebben, mogen welligt hiervan de reden zijn. Geldt het ook niet, eene overwinning van den eenen en van den anderen kant een overhaaste vlugt te schetsen, een vijand uit zijn laatste verschansing te zien opgejaagd, wat voor hem gelijkstaat met een totale vernietiging? Wij gelooven het althans.

Ter zake dan.

De Minister von Beust verbreekt een met den Paus van Rome aangegaan concordaat op grond, dat er in den persoon des Pausen een zoo wezenlijke verandering ont-

staan zou zijn, dat daarom het verdrag rescindiebel, d. i., verbreekbaar is. Vraagt men, waardoor die verandering moet hebben plaats gehad, dan is het antwoord: door de plegtige uitspraak van des Pausen onfeilbaarheid in geloofs- en zedeleer. Ziethier een te voren even ongekende, indien wij alsnog geen ander woord zouden willen bezigen, als thans in zulk een mond uiterst karakteristieke bewering. Drie vragen zullen we stellen, waarvan elke ter juiste waardeering van 's Ministers handelwijze wel genoegzaam zou zijn. Vooreerst vragen we: was de Paus vóór de bewuste dogmatiesche uitspraak dan niet onfeilbaar? ten andere — wij moeten bekennen den Minister lastig te willen vallen — ten andere: wat zou toch wel een minister van Staat bij een staatsverdrag, met den Paus aangegaan, eigenlijk met die onfeilbaarheid te maken hebben? en eindelijk: wat moet die onfeilbaarheid, na tot dogma verheven te zijn, bij de uitvoerders van dit staatsverdrag ter eene zijde, te weten bij de Oostenrijksche Bisschoppen en hunne geestelijken, voor verandering hebben te weeg gebragt, eene verandering, waarbij nl. een staatsman met betrekking tot het bewuste verdrag belang kan hebben? Om met de laatste te beginnen, immers geene andere verandering dan dat genoemde personen, is het mogelijk, nu nog naauwkeuriger uitvoerders van dat verdrag zullen wezen? Want krachtens zijne onfeilbaarheid in geloofs- en zedeleer predikt de Paus bij vele andere dingen ook „trouw aan 't eens ge-„geven woord", ook stipte nakoming van plegtig aangegane tractaten; wij zouden, indien men er niet te jaloersch om werd, er wel willen bijvoegen, dat de H. Vader in de thans loopende omstandigheden nu juist van zoodanige prediking het monopolie geniet. Wat verandering, waarbij een staatsman belang heeft, kan wijders gezegde

dogmaverklaring bij de Oostenrijksche geestelijken hebben te weeg gebragt? Om alle mogelijke veranderingen in eens te noemen, geene andere dan deze: dat die geestelijken en in 't algemeen alle Katholieken van den Oostenrijkschen Staat nu des noodig nog meer dan voorheen op het pauselijk woord gelooven en diensvolgens gehoorzamen zullen; maar dan ook in gelijke verhouding nu nog meer dan voorheen den Keizer en zijne rijkswetten zullen gehoorzaam zijn. Want krachtens zijne onfeilbaarheid in geloofs- en zedeleer leert de Stedehouder van Christus het een zoowel als, en het een niet minder dan, noch eindelijk het een ten koste van het ander. Het zou dus slechts en nu nog meer dan voorheen den Keizer zelven en zijnen Ministers te wijten zijn, indien de Katholieken niet gehoorzaamden, m. a. w., indien hun het gehoorzamen werd onmogelijk gemaakt. Alzoo van dien kant geen gevaar, geene verandering dan slechts ten gunste, die uit de dogmatiesche verklaring van 's Pausen onfeilbaarheid voor den Oostenrijkschen Staat, speciaal voor het besproken concordaat, zou gevolgd zijn; geen de minste reden diensvolgens van wantrouwen, tenzij — wij willen één geval uitzonderen — tenzij men welligt zich zelven niet vertrouwe, en iets vijandigs in 't eigen gemoed omvoere. Maar verandering is ontstaan in den persoon des Pausen, beweert de Minister. Een zeer gelukkige of welkome dan, niet waar? Een wezenlijke verandering, repliceert de Minister. Maar als dit nu eens niet zoo ware, Mijnheer de Minister, en uw concordaat eens bleek reeds met een onfeilbaren, alzoo niet wezenlijk verschillenden Paus te zijn aangegaan? Hetgeen immers werkelijk, en zelfs naar uw eigen ervaring, zoo is. Steeds toch zijn de Pausen door de overgroote meerderheid in de Kerk voor onfeilbare leermeesters in geloofs- en zedeleer gehouden; door allen werden ze ten

laatste in die hoedanigheid gehoorzaamd, of bij gesteld ultimatum werden den wederspanningen eenvoudig de kerkdeuren opengezet; en altoos heeft ieder ketter .. elken Paus .. voor een onfeilbare ... gescholden? De Minister moet het zich herinneren, al ware het alleen uit zijne leerjaren. Of zou dat welligt ook louter onzin, of misschien toeval, of ook wel alleen een profetische voorgalm geweest zijn? Aan u de beslissing. Aan ons echter eene andere, en wel deze: dat uw zoo geruchtmakend beroep op wezenlijke verandering ons voor de gezondheid van uw verstand zeer bezorgd gemaakt heeft; eene uitdrukking, waarop we zoo straks de eer zullen hebben terug te komen. — Toegegeven evenwel, d. i., gesteld, dat de onfeilbaarheid in den Paus nieuw, en een te voren ten eene male onbekende zaak ware. Wat dan, in 's hemels naam, een minister van Staat, bij een verdrag, met den Paus getroffen, met diens onfeilbaarheid zou te maken hebben? Immers niets ter wereld? Immers even zooveel als dat dezelfde Paus onder zijne kinderen heden den titel van „Vader", morgen dien van „Meester" of welken ook voeren zou? Slechts met zijne daden, met pauselijke handelingen heeft een zulke te maken: die, zoolang ze van eerlijke nakoming des verdrags zijnerzijds, alsmede van den kant dergenen, die onder hem met de uitvoering belast zijn, getuigen blijven, ook zóólang naar alle goddelijke en menschelijke wetten den medecontractant blijvend zullen verbinden; in casu zelfs (deze vooronderstelling voor een oogenblik eens gemaakt), dat de pauselijke begrippen door en door valsch, 's Pausen leer de dwaasheid zelve zou zijn; ja, al zou de pauselijke leer vijandig wezen aan de in den contracteerenden Staat meest gehuldigde theorieën [1]), zelfs aan

1) Gelijk immers steeds het geval is bij een concordaat, met een zoogenaamden Protestantschen Staat gesloten.

andere in zwang zijnde staatswetten. Is het niet juist om een modus vivendi vast te stellen tusschen verschillende en vaak verschillend denkende magten, dat een concordaat getroffen wordt, waarbij dan leer en geloof daargelaten en slechts op grond van feiten of regten wederzijdsche belangen behartigd worden? Nog eens dan, wat zou bij een zoodanig staatsverdrag een minister van Staat met s' Pausen leerambt het hoofd te breken hebben? Die deze vraag beantwoorden kan is de beste . . . wij kunnen het niet. — 't Is met den Koning, dat de contractant te doen, dat hij te handelen had en gehandeld heeft, niet met den Leeraar der Kerk, met wien, men weet het maar al te goed, zelfs geen schijn van contract zou mogelijk wezen [1]). 't Is het primaat van jurisdictie, 's Pausen koningschap nl. over geheel de Kerk, waarin een concordaat gegrond is — eene waardigheid in den Opperpriester, die steeds buiten kijf gestaan, en reeds tal van eeuwen in uitdrukkelijk geschrift is neêrgelegd; waarop dan ook alle koningen, haar erkennend en aannemend als feit, met den Paus onderhandeld hebben — maar met zijn opperleeraarschap, met zijne onfeilbaarheid, al ware

1) Opzigtens zijn geloofs- en zedeleer is de Paus onhandelbaar, maar ten opzigte zijner eigene wetten vermag hij als opperkerkvoogd, ten wille der menschelijke zwakheid of om wat reden dan ook, in zekere schikkingen te treden, die dan, bij gebreke van beter, zoo voor de Kerk als voor den Staat als de beste oplossing van bestaande moeijelijkheden kunnen beschouwd worden. Wij zeggen: „bij gebreke van beter", want men bedenke, dat het bestaan eens concordaats — wij zonderen natuurlijkerwijze eenvoudige regtsomschrijvingen of elkaar verleende en in schrift gestelde privilegieën uit — niet de meest gewenschte toestand is, en de Kerk liever wenschen zou zonder concordaten haar huwelijk met den Staat te kunnen beleven. Huwelijksche voorwaarden zijn altoos dingen van den tweeden rang: bewijzen, dat de liefde .... bekoeld is, en .... men aan 't rekenen gaat.

die van gisteren of wel van alle eeuwen, heeft noch concordaat noch contractant iets, het minste niet uit te staan.

Wat doet derhalve de Heer von Beust, met op dien grond zijn concordaat te verbreken? Wij zullen, na hem in alles toegegeven en nogtans zijn daad niet te hebben kunnen verklaren, de stoutheid nemen hierop het volgende te antwoorden. Eene kolossale dwaasheid; een leugen, die, als de kwaadaardigheid der bedoeling niet aanwezig was, zelfs geen leugen zijn zou. En daarmede nu onderneemt men op diplomatieke wijze, ten aanhoore van geheel Europa te paradeeren! daarmeê poogt men de daad van de schromelijkste ongeregtigheid, den Paus aangedaan, goed te maken! Is het, zoo vragen we hier — onzes bedunken met alle regt — is het geen bewijs, dat men dan eindelijk bij de bestrijding van den Paus uitgepraat heeft? .... En zoo wij deze daad, hetgeen meer en meer blijken zal waarheid te zijn, eens typiesch als de daad der wegstervende ketterij als zoodanig zouden mogen beschouwen, is het dan geen bewijs, dat die ketterij haar laatste woord, ik zeg laatste woord, gesproken heeft tegen het haar doemend en pletterend gezag? Zij zal tot geweld, tot niets dan geweld haar toevlugt moeten nemen. En zoekt men vooreerst een soort van geweld, dat nog in woorden vervat is, het zal den zin moeten hebben van den uitroep des gemeenen mans: „loop naar den du .... ik heb niets meer met u „te maken; gij zijt geen fatsoenlijk mensch, tot wien ik „spreken, met wien ik handelen wil." Want men lette wél, dezelfde reden, die de Minister zegt te bestaan en genoegzaam te zijn tot verbreking van het concordaat, dezelfde reden bestaat en is genoegzaam, om voor het vervolg nimmer een concordaat, zelfs niet eenige andere overeenkomt met den Paus meer aan te gaan. Hij is dus gesloten buiten de maatschappij; hij is niet in staat een burgerlijke

handeling meer te doen, eene acte van overeenkomst te passeeren; men kan niet met hem handelen, zelfs niet spreken meer: is hij niet onfeilbaar? ... Maar, Mijnheer von Beust, dat hebben uwe voorgangers allen immers ook geweten en duchtig ondervonden tevens, en nogtans hebben zij niet opgehouden met den Paus te redetwisten; en wijl voor zulke twist zijn Stoel wel wat al te hoog stond, hebben ze niet opgehouden althans tegen de zijnen, te theologiseeren, te protesteeren, hunne leerstukken tegen de pauselijke over te zetten, zijne onfeilbaarheid op alle mogelijke wijzen te bespotten, en onophoudelijk Bijbel en letter, ja eindelijk — ofschoon deze laatste wijze van strijdvoeren reeds van werkelijke ontaarding blijk gaf — hebben ze gemeend alle denkbare wetenschap, zelfs de hersens van een aap, tegen zijne onfeilbaarheid te moeten inbrengen. Kortom, zij hebben hem bestreden zooals aan de ketterij betaamt, en van haar te verwachten is. Gij nu doet van dit alles niets; de pauselijke onfeilbaarheid is voor u een reden om juist niet met den Paus te redetwisten, hem eenvoudig buiten de maatschappij te sluiten, en te verklaren, met een zoodanige niets ter wereld te doen hebben. Is het dan waarlijk zóóver met den Opperpriester gekomen? .... Of zou het ook welligt met de ketterij zóóver gekomen zijn, dat zij niets meer tegen de Paus weet in te brengen, en zich hier eenvoudig met .... een eclatanten zet! van hem zoekt af te maken. Is zij dan werkelijk ten einde spraaks?

. . . . . .

Doch neen, lezer, wij vragen niet; 's Ministers daad is eene daad, waarover hij zelf het laatste antwoord aan ons zou moeten schuldig blijven: wij verklaren en verklaren uit de hoogte, dat de ketterij, na dan in al hare stadieën door den Paus vervolgd, en daardoor steeds meer

en meer ten einde spraaks geraakt te zijn, hier eindelijk ten eene male van alle bestrijding van het pauselijk leergezag heeft afgezien; dat zij, zich eenvoudig in zich zelve terugtrekkende, haren ouden vijand den rug toekeert, verklarende hem niet langer te kennen: iets, waartoe reeds lang de thans door haar beleefde toestand haar aandreef... Máár dan is zij op denzelfden stond iets anders, dan is zij scheuring geworden; dan is zij volkomen schisma: in dien zin niet alleen, dat zij ten eene male van den boom, waarop zij leven en tieren moest, is losgerukt, maar ook, zooveel mogelijk, eene eigene Kerk tegenover de pauselijke heeft opgerigt: waartoe trouwens reeds lang de toestel gereed en de ernstigste pogingen ondernomen waren. Dan is zij schisma, dat wil zeggen: dan heeft de fatale NAAMSVERANDERING, waarop we zoo even doelden, reeds ten haren opzigte onherroepelijk plaats gehad; want men houde wél in 't oog, dat zij alsdan niet gelijk de oude ketterijen een mengsel is van beiden, maar als ketterij opgehouden hebbende te bestaan, ten eene male en niets dan schisma, een vreemdsoortig (zooals bij iedere ontaarding plaats heeft), geen de minste levensvatbaarheid meer hezittend schisma is — dan derhalve is hare geschiedenis uit, en kan zij zich onder hare nieuwe benaming nog slechts een tijd lang alleen als dom geweld doen gelden: hetgeen, naar wij vreezen, niet achterwege blijven zal.

Om deze onze laatste gezegden te verduidelijken, het volgende. — Men stelle zich von Beust en zijne geestverwanten voor als een nieuwe soort van ketters [1]), uit de oude wel is waar geboren, doch van deze zoo in leer als in doen volkomen verschillend. Zijn ketterij is: te gelooven aan

1) Dit woord wordt ook in oneigenlyken zin gebruikt. Vgl. blz. 131 1).

de alwijsheid en almagt van den Staat; gelijk men ziet, een leerstuk, dat zoowel met het beginsel van individualisme, aan alle ketterij meer of min eigen, als met het bestaan van een onfeilbaren Paus — een bewijs, dat het nog altoos een vrucht is der ketterij — in strijd is. De Paus immers beweert een hoogere wetenschap, eene hoogere magt te bezitten dan de Staat. Déze ketter is alzoo wel, gelijk al de vorige, nog altoos in botsing met den Paus, maar heeft een volkomen verschillende leer, een geheel ander ongeloof of ketterij tegenover het geloof der Kerk. Maar ook zijn doen verschilt volkomen. Hij twist of redeneert niet meer, maar kent slechts uitvoering. De Heer von Beust beroept zich dan ook, ter staving van zijne opgevatte dogma's tegenover de hem weêrsprekende pauselijke leer, niet meer op de letter noch op iets van dergelijken aard — hij handelt, verbreekt in eens alle gemeenschap, en zet, zich op de wijze van een schismatiek op oude toestanden beroepende [1]), eene organisatie, nl. zijn met den Paus niets meer te doen hebbenden Staat voor eenig antwoord tegen hem over. Is het in den grond iets anders dan schisma?

En wel een zoo consequent mogelijk, zoodat er niet meer aan te doen is, en het besproken feit ons op de allerduidelijkste wijze het einde der ketterij voor oogen stelt. — Het ergste toch van dit alles is juist gelegen in de consequentie, in het feit nl., dat de nieuwe ketter, gesteld zijn praemissen, volmaaktelijk gelijk heeft [2]); een bewijs, dat de periode van dwaling voor die, waarop welligt beter de naam van waanzin toepasselijk wezen zou, heeft plaats gemaakt. Wij hebben dan hier te doen met een vreeselijke consequentie.

Ten einde dit in te zien, zullen wij thans de handel-

1) Immers op het tijdvak voor de dogmaverklaring.

2) Ditzelfde vindt men ook eenigermate bij den aanvang der ketterij.

wijze des Heeren von Beust een weinig nader, en nu, zooals natuurlijk voegt, van zijn eigen standpunt inspecteeren gaan.

Vragen wij dan nog eens, en finaal: Wat doet, of wat deed onlangs de Oostenrijksche Staatsminister, met op grond van des Pausen opperst of onfeilbaar leermeesterschap zijn concordaat, met dezen aangegaan, op te zeggen? Zijn koningschap, men herinnert het zich, is die magt in den Paus, waardoor hij het Hoofd is zijner geestelijke kinderen, het Hoofd aller Katholieken, hetzij zij zelve bestuurders of wel leeken zijn, in Gods Kerk vergaderd; derhalve de magt, die hem, als een souverein in zijn eigen kring van gebied en van volmaakt verschillende orde, minstens naast de opperste staatsmagt plaatst, en het mogelijk maakt, dat tusschen beide magten een verdrag of concordaat getroffen wordt. 's Pausen onfeilbaarheid of zijn opperst leermeesterschap, overeenkomstig met hetgeen we er reeds van gezegd hebben, betreft slechts de leden, de geloovige individuen van den Staat, althans van den modernen, waarover sprake, en met hen is als geloovigen geen verdrag, veel minder — wijl zij individuen zijn — een staatsverdrag te treffen, zij hebben dan ook slechts, zonder naar iets anders te moeten of te mogen omzien, te gelooven. — „Alles in „orde", zegt nu de Heer von Beust. Van loochening of ontkenning immers dier pauselijke attributen, zelfs niet van het attribuut in quaestie is ons niets hoegenaamd gebleken, is geen enkel woord gerept. En te regt: want zoo wij nog altoos de hardnekkigheid hebben in den Oostenrijkschen Minister den volgeling der ketterij te willen zien, hij is daarover heen; hij kent zich slechts als staatsman, en neemt alzoo ..... feiten aan. Van loochening kan bij hem, hierin volkomen overeenkomende

met den Pantheïst, zijn voorganger in de ketterij, evenzoo min sprake komen als van geloof. Bovendien, is de staatsman niet reeds boven laatstgenoemde de man van actie en wel bij uitnemendheid; de man alzoo, die met zijn begrippen niet meer als resultaat van onderzoek te koop loopt, en daarom ook geen gevaar meer heeft zijn hoog neutraal standpunt uit het oog te verliezen, en met den Paus aan 't twisten te gaan? is hij niet de man, bij wien begrippen alleen als beginsel van handeling, niet meer als wetenschap kunnen gelden? Hij heeft dan alleen zijn praktijk of gedragslijn; hij heeft zijn politiek: een ding, dat veel hooger staat dan wetenschap, en dat in elk geval nog oneindig veel wijder van pauselijke onfeilbaarheid en geloof of geloofsartikels verwijderd staat. Kortom de nieuwe ketterij neemt zonder tegenredeneering als feit de opperste, zooeven beschreven regtsmagt in den Paus aan; zelfs zijne onfeilbaarheid wordt door haar als feit, d. w. z., als attribuut, hem door zijn geestelijke kinderen toegekend, aangenomen. Gelijk toch gezegd, is bij haar van ontkenning evenmin sprake als van geloof. Want reeds lang heeft zij een ander geloof, dat met het geloof, althans naar hare bewering, zelfs met de wetenschap niet de minste overeenkomst heeft.

Zij gelooft aan de onfeilbaarheid van den Staat, en wederom aan een geheel andere onfeilbaarheid dan die ooit door het geloof gehuldigd, of waarvoor ooit de wetenschap vatbaar geacht kon worden. 't Is de onfeilbaarheid, die bestaat in den pligt en dienstvolgens in het regt van uitsluitend te leeraren al wat te leeraren is, in het overdragen van alle kennissen en stelsels van kennissen, waaraan de mensch behoefte heeft, en waarin de Staat voorzien moet: eene onfeilbaarheid, waarbij de wetenschap slechts gehoorzaamt, en waarop nimmer eenige Paus heeft

aanspraak gemaakt; die dan ook van zelve alle pauselijke dogmen en pauselijke stelsels mede omvat en van haar hoog transscendentalen leerstoel naar 't publiek belang en den eisch der tijden te duiden en te beoordeelen heeft. Zietdaar de leer — hij noemt haar zijn politiek — van den volgeling der nieuwe ketterij, naar wij vermeenen, volgens echte bescheiden opgemaakt: een leer alzoo, die hem veroorlooft, en is hij consequent, zelfs dwingt de pauselijke onfeilbaarheid zonder eenige tegenredeneering, zelfs zonder eenige opzijredeneering als feit aan te nemen. Verschilt hij niet reeds tweemaal van principp, vooreerst door over het geloof (de Orthodoxie), ten andere door over de wetenschap ('t Pantheïsme) heen te zijn? ...

Maar die leer, zij moge hem dan veroorloven niet meer te twisten, zij veroorlooft hem evenwel niet, om in dat feit te berusten; zij dwingt hem tot handelen. Want met haar — en hetgeen nu volgt is een bewijs, dat de nieuwe ketterij ondanks haar beweren, d. i., buiten haar standpunt nog wel degelijk een kettersch en geen redebeginsel huldigt, wijl rede met geen Paus in botsing komt [1]) — want met die leer is in lijnregte tegenspraak de leer der pauselijke onfeilbaarheid. Door deze toch blijft steeds aan des Staats onfeilbaarheid de niet geringe exceptie opgeworpen, dat althans eenige menschelijke kennissen en dezer stelsels, wel niet de minst belangrijke, tot het uitsluitend leeraarschap des Pausen, en wel zoo volstrektelijk behooren, dat hier geen transscendentale leerstoel iets te duiden noch te beoordeelen heeft — eene hardnekkigheid, zoo men wil, maar in elk geval een feit, en weder hetzelfde feit: waaruit volgt, dat door de dogmatiesche uitspraak, die

1) *Regte* rede leidt zelfs tot den Paus, en *verkeerde* — zoo zij het geloof niet raakt, alzoo niet kettersch is — laat hem onverschillig.

(men lette wél, want hier zit het nijpende der gansche onfeilbaarheidsquaestie), die den Paus eéne onfeilbaarheid toekent zonder eenige contrôle, zelfs niet van den kant der zijnen, leden en leerlingen van den Staat, en derhalve eene even volstrekte, als zich de Staat bewust is die te bezitten, — waaruit dus volgt, dat dezelfde individuen, leden van den Staat, twee onfeilbare leermeesters bezitten zouden, die, nog afgezien van den respectieven inhoud hunner leer, reeds krachtens deze hunne eigenschap met elkander in volslagen tweestrijd zijn. De een beweert in alles onfeilbaar, de ander het ten minste en uitsluitend in iets te wezen, en dat met betrekking tot dezelfde individuen. Is er wel iets anders mogelijk dan te handelen?

Maar stellen we eerst den met de onderhavige quaestie in verband gekomen minor.

Nu hebben beide die leermeesters, d. i., nu heeft die onfeilbare Staat met dien onfeilbaren Paus een contract gesloten; máár — hoe er dan ook te voren over de pauselijke onfeilbaarheid gedacht moge zijn of niet — het contract is althans gesloten vóór dat dit attribuut den Paus vormelijk was toegewezen, en dus vóór dat hem de gave der onfeilbaarheid met hetzelfde peremptoir karakter (op het standpunt des Ministers en zijner geestverwanten immers bezat zij dit te voren niet) als de Staat geregtigd is die uit te oefenen, werd toegekend. Wat dan volgen moet, zal wel duidelijk wezen. Het spreekt toch van zelf, dat een zoodanige Staat met een zoodanigen Paus niets gemeens meer hebben, en, onverschillig of bij de gesloten overeenkomst diens onfeilbaarheid betrokken kunne worden of niet, geen overeenkomst meer kan aanhouden. Het spreekt van zelf, dat hij dien Paus, welks attribuut zoo vormelijk mogelijk het zijne loochent, slechts als

een indringende magt te beschouwen en als zoodanig te weren heeft: op straffe immers van zich zelven tegen te spreken, en elk oogenblik zijn hoog onfeilbaar leeraarsprestige bij zijne eigene onderdanen te moeten in gevaar stellen? Bij wien toch, om ons bij de zaak in quaestie te houden en reeds niet verder te gaan dan het besproken concordaat, bij wien zal de interpretatie eens concordaats berusten blijven, bij wien de beoordeeling, of het nagekomen zij of niet? Immers naar regt en rede bij den in alles onfeilbaren Staat? En — om nu van pauselijke redeneering, een ding van minder waarde, maar te zwijgen — een pauselijk dogma, geloofs- of zedeleer betreffende, zou die van Staatswege gegeven interpretatie of beoordeeling in éénen slag verijdelen en haar van het authentiek karakter berooven kunnen! en dat zonder eenig redres, daar zelfs den leerlingen van den Staat, door deze behoorlijk op de hoogte gehouden, alle regt tot contrôle ontnomen is!.... Een wezenlijke verandering is dan in den persoon des Roomschen Opperpriesters ontstaan, een verandering, die hem ongeschikt maakt om voortaan met eenigen Staat te onderhandelen, eene verandering, zoodanig, dat een gesloten verdrag daardoor van zelf en aanstonds verbreekbaar is.

Maar gaan we verder en helpen we den Heer von Beust in zijn ijver nog een schrede voort: gezegde onmogelijkheid zal nog duidelijker blijken..! 't Is reeds op grond der pauselijke regtspraak, op grond nl., dat de Paus beweert een geestelijk oppergebied of een primaat van jurisdictie over de zijnen uit te oefenen — het andere der twee genoemde feiten — dat het den Staat des Heeren von Beust niet mogelijk is een contract met hem te sluiten of zich door een aangegaan contract verbonden te beschouwen. Even toch als de leer van 's Pausen onfeil-

baarheid de leer van des Staats onfeilbaarheid loochent, eveneens loochent de leer van 's Pausen opperst regtsgebied over zijne geestelijke kinderen de leer van des Staats almagt, een ander modern leerstuk van niet minder waarde dan het eerste, en behelzende, dat, zoo volgens het eerste geene waarheid, er volgens dit tweede geene magt bestaat buiten, en alle magt wordt ingezwolgen door den Staat, en door hem wordt uitgeoefend; alzoo ook de magt over de zielen, gelijk immers blijkt uit de opvoeding, welke zich de Staat als zijn uitsluitend regt, ja bij uitsluiting van anderen als zijn pligt beschouwt? Een magt alzoo te erkennen, die over de eigen onderdanen, over welke deze Staat volstrektelijk heerscht, mede gebied voeren zou — eene veronderstelling, die aan elk concordaat ten grondslag ligt — is een zelfmoord, door den almagtigen Staat zich zelven aangedaan. Het contract was derhalve reeds van den aanvang af nietig, 't was van nul en geener waarde; en ik geloof, dat mij niemand van laster beschuldigen zal, indien ik beweer, dat de Minister, hij moge niet uitdrukkelijk zulks verklaren, evenwel zoo denkt; hij moet ten minste zoo denken op straffe van zijn eigen catechismus verleerd te zijn.

Welnu, lezer, wij moeten het bekennen, tegen bovenstaande redeneering is niets in te brengen, de Heer von Beust heeft volkomen gelijk; de eene onfeilbaarheid sluit de andere uit; de eene volstrekt opperste magt over dezelfde individuen sluit de andere eveneens volstrektelijk uit. Er is geen transactie, er is geen verdrag, er is zelfs geen redeneering mogelijk meer. Want nog eens, de leerstukken van des Staats onfeilbaarheid en zijne opperste onbeperkte magt worden niet als leer gesteld tegenover leer, en alzoo nog als van ouds met de halsstarrigheid der ketterij tegenover een pauselijk leerstuk volgehouden.

Dat alles is voorbij, en behoort tot het tijdvak der orthodoxie en der ongeloovige wetenschap, hoogstens tot dat der zich nog niet volkomen bewuste politiek. Hier echter is de ketterij zich haar laatste stadie zooveel mogelijk [1]) bewust, hier is haar volgeling van top tot teen staatsman geworden: alzoo een man, die niet meer redeneert, slechts uitgaat van het feit, van zijn regt, die alleen te handelen weet; een man, die geen waarheid of leer meer kent, die alleen zijn politiek bezit. Maar die politiek steunt toch op waarheid, zult gij mij toevoegen; zeer zeker, maar die waarheid — wij willen haar eens zoo noemen — is de Staat zelf; zij is zoo objectief, zoo werkelijk, dat zij feit zelve geworden, en alzoo over haar abstract bestaan en diensvolgens over haar innerlijk gehalte, van waar of niet waar te zijn, geen spraak meer is. Een staatsman vooral zou er niet over mogen redeneeren; hij mag, hij moet er slechts van uitgaan. Zóóver is het dan, naar de opvatting van den Heer von Beust, gekomen, dat de Staat, met op de wijze zooals wij vermeld en die wij aanvankelijk in onze onbedrevenheid brutaal en onregtvaardig genoemd hebben, te handelen, volkomen in zijn regt is. Hij maakt eene onregtvaardigheid goed, zich zelven in onbezonnen, zeggen we liever in oogenblikken, waarop het bewustzijn zijner ontzettende waardigheid hem nog niet genoeg ontwikkeld was, berokkend. Dat moge nu als een daad van geweld beschouwd worden, 't is evenwel niet mogelijk anders te doen, noch daarbij op andere wijze te werk te gaan. De Staat strijdt, d. i., voert tegen eene magt, die zich van de zijne meester zocht te maken — oorlog; hij redeneert niet, maar .... toont het zwaard.

1) Wij zeggen „zóóveel mögelijk" in den zin van: „in zoover het „haar gegeven is" zich zelve te kennen.

Echter merkt men mij aan, de Heer von Beust heeft geredeneerd. Excuus, lezer, hij heeft alleen ter staving van verzet een regtsgrond aangegeven, waarop dat verzet gebouwd is — wij namen van deze bijzonderheid reeds akte, om te beduiden, dat de tegenwoordige ketterij niet meer op haar voormalig terrein staat [1]). — Nogtans, wij erkennen, met dit te doen zooals hij het gedaan heeft, heeft hij zich waarlijk nog tot redeneeren, meer dan zijn hoog standpunt wel voegde, afgelaten, en zoo zien wij ons dan inderdaad genoodzaakt toch een enkele afwijking in 's Ministers consequentie aan te nemen. Wij voegen er evenwel in éénen adem bij, dat hij allererbarmlijkst geredeneerd heeft. Het moge hem, bij zijne overigens zoo cordate handelwijze, voor deze kleine afwijking tot verschooning strekken, aangezien het u de volslagen overtuiging schenkt, dat hij in deze slechts dilettant, en geenszins redeneerder van professie is — onbeholpener zeker is wel nooit een regtsgrond behandeld; op onhandiger wijze kon wel nimmer een redeneering worden op touw gezet!... Wanneer toch eenmaal het Oostenrijksche concordaat als van den beginne geldig wordt aangenomen, gelijk de redeneerende (wel te onderscheiden van den naar zijn valsch dogma handelenden) Minister doet; daar hij immers van een niet meer geldig zijn, van een verbreekbaarheid op grond van zekere verandering in den medecontractant gewaagt — dan heeft hij minstens als een in der tijd (en ook thans nog onbetwist gelaten) officiëel erkend en van Staatswege gehuldigd feit de opperste regtsmagt of het geestelijk koningschap des Pausen over de Katholieke zielen des Oostenrijkschen Staats mede aangenomen;

---

1) Vgl. blz. 309, waar wij van een beroep op oude toestanden gewaagden, hetzelfde voor de zaak in quaestie, wat hier regtsgrond is.

alzoo niets meer of minder dan hij aannemen kon, om al wat hij van een verandering in 's Pausen leermeesterschap te zeggen zal hebben zoo ongerijmd mogelijk te maken. Waarom is de Paus geestelijk koning, en over wie? Om geen andere reden, de geheele wereld is het bekend, dan omdat hij leeraar, omdat hij geloofsleeraar is; en op de vraag: over wie? antwoordt een elk: slechts over hen, die hem gelooven, die de leer, door hem verkondigd, belijden, en juist wijl zij die belijden, hem als den wetgever en oppersten bestuurder hunner zielen erkennen en volgen. De grond alzoo, waarop het pauselijk koningschap in effectu berust, is een tusschen hem en zijne geestelijke onderdanen gemeenschappelijk beleden geloof, een homogeniteit in het aankleven eener zelfde geloofsleer. Een staatsman derhalve, die er van uitgaat in den Paus die opperste bestuursmagt te erkennen, heeft minstens van gezegde homogeniteit kennis genomen, heeft vervolgens daarin berust, en moet als zeker weten, dat zij niet het minst gevaar voor den Staat oplevert; wat meer is, hij moet in haar alleen den grondslag zijner erkenning blijven stellen, met dien verstande, dat zoodra de homogeniteit in geloofsovertuiging tusschen den Paus en ziine volgelingen zoude ophouden te bestaan, ook de Staat diens Pausen geestelijk koningschap, als geen grond meer bezittende, zou moeten ophouden te erkennen, en gevolgelijk ook steeds te minder vertrouwen in dat koningschap zou moeten stellen, naarmate het blijken mogt, dat gezegde homogeniteit in beteekenis en krachten afneemt. De Minister nu slaat een geheel anderen weg in. Niet naarmate de geloofsovereenstemming afnemen, maar naarmate zij toenemen zal, bevind Z. Excellentie zich bezwaard. Hem toch is de pauselijke onfeilbaarheid, als een middel om des te zekerder en te spoediger tot gezegde

geloofsovereenstemming te geraken, een onoverkomelijk bezwaar, een zoo ongehoorde en met de belangen van zijn Staat zoo onvereenigbare zaak, dat hij daartegen met handen en voeten op moet komen. Kon het inderdaad bespottelijker? — Maar die pauselijke onfeilbaarheid zal terugwerken op zijn koningschap.... Zeer zeker zal zij dat: evenals de versterking van den grondslag terugwerkt op den ganschen bovenbouw. Zou het evenwel niet dwaas zijn, na den bovenbouw te hebben goedgekeurd, quaestie te maken over de meerdere soliditeit, na de officiëele keuring, aan diens fondamenten toegebragt? Dat ze verzwakt zijn, daarover kan geen sprake komen; evenmin, dat de bovenbouw zelf, immers de evenredigheden bezittende van gezegde geloofsovereenkomst, wezenlijk veranderd zou zijn. Doch houden we ons, zonder verdere beeldspraak, aan het geval in quaestie. Zou een vorst — altijd gaan wij er van uit, dat de Minister in zijne redeneering het pauselijk geestelijk koningschap over de zijnen heeft erkend, en daarbij van zijn beroep op verandering in diens leeraarschap het eenig houdbaar motief verzwijgt — zou een vorst niet grooter mogen worden in zijn eigen rijk; en indien dit geschiedde zijn crediet te loor gaan bij de nevenmagten, het handelen met hem eene onmogelijkheid worden? Immers vlakweg het tegendeel is waar? wij mogen den Minister ten minste even wijs vooronderstellen als een koopman, die liever met een „solied huis" te doen heeft, hoe solieder hoe beter, dan met een, waar geen orde is, en de zaken in 't honderd loopen. Of zou die vorst, althans *na het tijdstip*, waarop hij met een ander vorst een tractaat gesloten heeft, niet meer in gezag en aanzien onder de zijnen mogen stijgen; niet, met behoud overigens der aloude rijksconstitutie, tusschen hem en zijne onderdanen den band van eenheid en gehechtheid naauwer mogen toehalen; en

wanneer hij dit deed, het tractaat voor den medecontractant onhoudbaar maken?.... Doch genoeg, de hemel zij gedankt, dat wij den non-sens eenigermate in menschelijke taal hebben kunnen wedergeven: zoo voortgaande toch zouden we zelf verdwazen, en ten laatste nog een huurcontract verbreekbaar verklaren gaan op grond.... dat het verhuurd perceel te goed bewoond wordt! of wel, wij zouden een hypotheekhouder niet voor waanzinnig mogen beschouwen, die het de natuurlijkste zaak ter wereld vond, zijn hypotheek opeischbaar te verklaren op grond... dat het pand verbeterd is en te veel waarborgen voor zijn kapitaal oplevert! Zeer zeker zouden we een minister van Staat wel met Salomon zelf gelijk te stellen hebben, die zich in eene redeneering met zaken bemoeit, waarmede hij in dezelfde redeneering op den voorgrond zet, niets ter wereld te hebben uit te staan. Want nog eens, door het primitief geldig houden van het concordaat heeft de Oostenrijksche Minister de geestelijke souvereiniteit des Pausen over de zijnen, als ook voor den Oostenrijkschen Staat bestaande, erkend; hij beroept zich wijders op een verandering, die, behalve dat ze zelfs voor den Minister gunstig is, de grenzen van het erkende — als zijnde een gebied, uitgeoefend door een leeraar over de belijderen zijner leer, omdat en in zoover zij die belijden — met mogelijkheid niet kan te buiten gaan, en slechts dan in den mond een staatsministers zin verkrijgt, wanneer de Staat zelf gezegd wordt die verandering te hebben ondergaan, d. i., als moderne Staat dezelfde onfeilheid als die nu aan den Paus wordt toegeschreven uitsluitend in bezit te hebben, doch dan ook niet slechts de onfeilbaarheid, maar tevens 's Pausen opperste regtsmagt of geestelijk koningschap, gelijk van zelf volgen moet, mede; welke laatste dingen evenwel, zooals

gezien is, de eigenlijke inhoud van het dogma der laatste ketterij, en de eenige, die steek houden, in 's Ministers redeneering ten eene maal ontbreken.

Ellendige redeneering dan, zal men zeggen; dat is uitvlugten zoeken; dat is, en zoo blijkbaar mogelijk, zijne eigen zaak bespottelijk maken. Waarom niet, liever dan zulke redenen te gebruiken, een stap verder gegaan, en het gansch tractaat van den aanvang af voor nul verklaard? Waarom niet ruiterlijk zijn waar motief genoemd, en derhalve zijn dogma betreffende den Staat kort, gelijk 't een staatsman voegt, en krachtig geformuleerd? Voorzigtig, lezer, ook wij deelen eenigerwijze in uw verontwaardiging; doch matigen we ons — waarin, vraag ik u, zou dat ruiterlijke hebben moeten bestaan? welk formule zou dat dogma hebben moeten uitspreken? Toch geen geloofsformule — om de eenvoudige reden, dat men immers niet meer gelooft, en hoogstens wetenschap erkent? en om de nog eenvoudiger reden, dat geloofsformulen, als door de ketterij werden ingebragt, immers reeds te Trente niet voor ontvankelijk verklaard, en zonder genade aan Gods geregtigheid zijn overgeleverd? Maar ook geen wetenschappelijke formuul — om de eenvoudige reden, dat men immers geen wetenschap meer als zoodanig, en alleen praktiesche en wel politieke beginselen huldigt? en om de altijd nog eenvoudiger reden, dat men na zijn geloof immers reeds lang ook zijn wetenschap bij den Paus heeft ingebragt, en zij steeds door hem zonder eenig égard werd van de hand gewezen. Eindelijk ook geen politieke formuul: om reden dat hier immers geen op weg zijnde staats-filosoof met beginselen, maar reeds een doorkneed staats-man met zijn praktijk zelve, met zijn politieke gedragslijn aan het woord is? En alweder om de nog veel eenvoudiger reden, dat zoodanige

politieke formulen immers reeds hetzelfde lot der wetenschappelijke en der geloofsformulen gedeeld, en nog onlangs in Syllabus en Encycliek verworpen zijn? Blijft alzoo . . . niets meer over dan de reeds door ons aangegeven onbeschofte formuul: „ik heb niets meer met u uit te „staan", óf ..... het toevlugt nemen tot den prachtigen klinkklaren bombast, waarop we zoo even door den Heer von Beust onthaald zijn. — Zeiden we niet, dat de ketterij, die den Paus den rug toekeert, en zich nog in 't hoofd zou zetten te willen redeneeren, noodzakelijk nonsens praat.

Stappen we evenwel spoedig, bij het afscheid, hetwelk wij hier van den Oostenrijkschen Staatsminister nemen, over deze kleine inconsequentie heen, slechts in 't voorbijgaan bejammerend, dat een zoo schoone zaak, en die overigens door hem op zoo gevolgelijke wijze behandeld is, een enkel vlekje heeft moeten aankleven.

Of wij dan niets tegen de handelwijze des Ministers hebben in te brengen? vraagt reeds mijn ongeduldige lezer. Wij antwoorden: . . . niets. Beloofden wij niet het eigen standpunt van Z. Excellentie getrouwelijk te zullen overnemen, en dienovereenkomstig onze beoordeeling in te rigten? Maar ook zelfs met behoud van het onze, moet inderdaad ons antwoord ontkennend luiden blijven. — Weedom, zeer zeker, en medelijden, wij bekennen het, zouden hier veeleer dan spot onze toon moeten zijn, indien wij alleen den man en niet zijn zaak, niet de achter hem staande ketterij op het oog hadden, of liever indien het onmogelijke mogelijk, en de man ten eene male van zijn zaak te scheiden ware. — Onzes bedunkens dan heeft de Oostenrijksche Minister volkomen gelijk, met het concordaat van Pius IX op te zeggen, gelijk, met alle gemeenschap met den Roomschen Paus af te breken, gelijk, met

dit zoo schaamteloos mogelijk te doen, en daarbij zoo onzinnig mogelijk te redeneeren tevens,.... et si quid aliud, d.i., met nog veel meer, wat geweldig en dwaas is, bovendien te doen. Ons standpunt: rede noch geloof gebieden ons hem tot iets van dat alles het regt te moeten betwisten. Of heeft men geen gelijk met zóó en niet anders te handelen, wanneer men nu eenmaal zóó en niet anders handelen kan? Wanneer hoofd, en wil, en hart, wanneer alles van zijn regte plaats is, en de geheele mensch naar andere wetten geordineerd schijnt, dan die hem veroorloven redelijk te denken, en redelijk te handelen? In waarheid, als de Staat de hoogste en eenige wetenschap bezit, hij alleen in alles onfeilbaar is; als hem alleen de volstrekte heerschappij over den ganschen mensch toekomt, kan er van een vergelijk met den Paus geen sprake meer wezen, is zelfs het bestaan eens Pausen eene ongerijmdheid. — Het is slechts de vraag, en hier zou het verschil van standpunten in aanmerking moeten komen, of de onfeilbaarheid en onbeperkte oppermagt van den Staat feiten zijn; meer niets. 't Is nl. slechts de vraag, of de Minister een subjectief dan wel een objectief geloof aan de attributen van den Staat koesteren wil; of hij zich een Staat verkiest voor te stellen, dien hem zelfs een Nero of een Caligula zouden benijden, dan wel, of hij zich dien voorstelt, zooals hij is, en de Christelijke eeuwen, de beschaving, de regte rede hem gemaakt hebben; naar de variatie van het hierop te geven antwoord variëert natuurlijkerwijze ook zijn regt. ... en ook het onze om hetgeen hij doet aan moedwil of aan een verbijsterde rede toe te schrijven ....

Dan — en hier komen we tot onze eigenlijke conclusie, en tevens laatste confirmatie — de Minister en zijne geestverwanten zijn niet anders dan de laatste erfgenamen en uitvoerders van den uitersten wil der Hervorming. Zij

begon als ketterij, en moet als scheuring eindigen. Eindelijk hebben de brokstukken van leer, door Luther uit de Katholieke Kerk medegenomen, ten eene male opgehouden te bestaan. De ketterij is niet meer, zij heeft niet meer te twisten; ook de letter, waarop zij zich beriep, is haar ontvallen, de H. Schrift is voor haar van geen waarde meer; zelfs verloor zij alle positieve redewaarheid, zwanger als deze is van het licht der Openbaring [1]). Het booze beginsel, dat aan alle ketterij, maar bij uitstek der ketterij van de XVIde eeuw ten grondslag lag, het individualisme, het algenoegzame van den eenigen mensch, heeft dat alles in den loop der eeuwen weggenomen; de valsche wetenschap, daaruit ontstaan, heeft het gesloopt. Maar datzelfde booze beginsel heeft, bij zijn verdere ontwikkeling, de almagt en alwijsheid van den Staat, heeft den modernen Staat geschapen. Geen waarheid meer vindende, waarnaar zich te regelen, geen steun diensvolgens meer, waaraan zich vast te houden, want de algenoegzaamheid van den éénigen mensch is een leugen — moest de ongelukkige er wel toe komen die waarheid en dien steun eindelijk in den hem omgevenden Staat te zoeken, maar noodzakelijkerwijze onder verbeuring zijner niet alleen zoo hoog opgevoerde, maar zelfs zijner allernatuurlijkste individualiteit en vrijheid. Want de Staat kan slechts bevelen te doen, wat reeds als waarheid erkend wordt; hij kan de waarheid niet mededeelen; hij kan geschonden regten wreken, maar dat, waardoor de regten geëerbiedigd worden, innerlijke zedelijkheid nl. noch de genadegoederen daartoe, niet schenken. Wie nu zijn waarheid

1) 't Is daarom dat, bij ontkenning der Openbaring, de rede beneden haar eigen peil afdaalt; zij zal *nu eenmaal* of een hemelsch, of wel een helsch *dogma* huldigen. De middenweg is niet lang bestaanbaar in zaken, de *hoogste* belangen van God en menschen rakend.

bedelt van den Staat, hij ontvangt wet, wet, die reeds bindt en sanctie heeft, geen waarheid, waarnaar hij zich met vrijheid regelen kan; wie zijn zedelijken steun zoekt in den Staat, hij handelt slechts uit dwang, en in zooverr hij door straffen bedreigd wordt; er is van geen ware zedelijkheid sprake meer: zoo regeert men dieren. — De mensch heeft dan, bittere ironie! in dien Staat zijne algenoegzaamheid teruggevonden. Hij kan nu alles .... mits hij echter zich zelven verlieze, en als onmondig kind door den Staat behandeld en geregeerd worde. — Onmondig kind, voorzeker: want hij moet leeren van dien Staat, en wat die Staat wil, dat hij leere; onmondig kind: want hij ducht slechts de tuchtroede, geen andere drijfveer houdt hem in de orde: hij heeft geen godsdienst meer.

Zietdaar dan de ideale Staat (wij zeggen ideale, want hij is te slecht om in alle deelen te worden verwezenlijkt); zietdaar dan de Staat, zooals hij wezen moet. Één énkel individu in plaats van uit vele individuen zamengesteld. Eén éénige algenoegzaamheid, die Staat en wetenschap, kunst, nijverheid, godsdienst, alles en allen omvat, en tegelijkertijd alles is. Daar is niets meer tegen te doen. Zou men iets weten — de Staat weet alles, en wat men weet is door den Staat; zou men iets kunnen — 't is alweêr door hem, hij vermag alles; zou men godsdienst willen uitoefenen — maar wat is dat anders dan zich te doen regelen door den Staat, en zijne almagt en alwijsheid te huldigen? „In wien wij leven, ons bewegen en zijn", hij is de oorsprong onzes bestaans en het doel al onzer handelingen. Geen godsdienst derhalve, dan de eerdienst van den Staat, blinde huldiging zijner oneindige attributen. Geen staatsdienst alzoo, dan die absoluut, geen staatsdienaar dan die met zijn Staat ten eene male, bij bij uitstek, vereenzelvigd is, en buiten

deze geen andere orde van dingen, als werkelijk bestaande zien, veel minder erkennen kan.

En dat alles, de voorstanders van den modernen Staat zullen zelve de laatsten zijn om het te ontkennen, dat alles is vrucht en gewrocht van de Hervorming der XVI^de^ eeuw; is de ketterij, eens in wetenschap, daarna in Staat opgegaan. — Maar wie ziet niet in, dat zij dan in hare laatste ontwikkeling onmiddelijk scheuring is? Inderdaad volkomen scheiding van en organisatie tegenover de Kerk, gelijk elk schisma .... maar een scheiding, zoo volstrekt, dat er aan geen punt van aanraking meer te denken valt, dat er aan geen vergelijk, zelfs aan geen specie van redetwist meer gedacht zou kunnen worden; eene organisatie, zoo volkomen anders, dat zij geen de minste overeenkomst met die der Kerk meer heeft, en toch weder niets anders dan een monsterachtige nabootsing dierzelfde Kerk is; — een schisma derhalve, dat, werd het zooals het hier beschreven is doorgevoerd, om zijn vreemdsoortigen of wanstaltigen aard slechts ontaarding van een vroegeren, geen begin van een nieuwen toestand kan aanduiden.

Zouden wij nu geregtigd zijn in hetgeen onlangs in Oostenrijk door den liberalen minister von Beust ondernomen werd, een symboliseering, gelijk wij 't heeten, te zien van den ontbindingsgraad, waartoe de ketterij, moderne Staat geworden, vervallen is? Wat hij doet is consequente doorvoering van het Protestantsch beginsel, gelijk dit thans is ontwikkeld. En wat hier vooral uitkomt: hij is noodwending aan het einde. De ketterij, die dwaling, en daarom tegen zich zelve, die geloofsdwaling is, en daarom tegen den Paus protesteeren moet, heeft zich onder 's Ministers handen in zich zelve consequent afgerond, en in die afronding zich zoo volkomen mogelijk

van den Paus losgerukt, heeft zich georganiseerd tegenover hem: is derhalve geen ketterij meer, maar aanstonds schisma; — 't welk zoo zijnde, ons in haar de noodlottige NAAMSVERANDERING bespeuren doet, die het zeker teeken is van haar bestaansverandering, m. a. w., van haar historieschen dood.

Zouden we ten andere in de eigen daad niet het voorspel mogen zien van hetgeen voortaan de moderne wereld tegenover de Kerk doen zal, d. i., van hetgeen de ketterij nog een tijd lang onder haar nieuwe benaming zal uitrigten, en éénig kunnen uitrigten: nl. zich bij middel des modernen Staat meer en meer volkomen van haar scheiden, en als het voortbestaan der mededingster vervelen gaat, haar bestrijden en beoorlogen? Geweld, wij zeiden 't reeds, is het laatste en eenige woord, dat hier te wachten staat..... Doch middelerwijl werkt de Kerk voort, en het zoo kunstig opgetrokken staatsgebouw, eigenlijk niets anders dan een vorm zonder inhoud — immers de bastaardvorm van ketterij — lijdt aan onherstelbare gebreken. Die levende mensch, nu zoo ingesloten en als vernietigd in den staatsvorm, zal zich bedrogen vinden door niet te verkrijgen wat hij daardoor verlangd had; die levende mensch, men is er reeds voor beducht, zal zich zijne individualiteit op zekeren dag herinneren, en dat gansche kunstgewrocht van den dwalenden geest ... met ijzer en staal uiteenslaan en vermorselen. God geve, dat het zoover niet kome, en bij zachter middelen de moderne maatschappij ten gronde ga; doch wij maakten deze opmerking om te doen zien, dat het geweld van den modernen Staat, zoo het kome, niet lang kan duren, omdat hij zelf op geen langen levensduur meer rekenen kan, en van den anderen kant de Kerk in kracht en wasdom toeneemt.

En hiermede stappen we af van het eerste der twee feiten, welke we gezien hebben het eerste antwoord van vijandige zijde op het jongste uitgesproken dogma te bevatten: de verbreking nl. van het concordaat met Rome door een Protestantschen von Beust.

Slaan wij nu het oog op het tweede feit; het is de Neurenbergsche vergadering van scheurzieke Katholieken: een feit, dat, hoewel nog in zijn geboorte, niet minder dan het eerste onze volle aandacht tot zich trekt.

God, zoo roepen we menigwerf uit, wat schoone orde heerscht er in uwe werken! Maar ook in de werken van Satan heerscht orde, en slechts daarom, wijl zij tegen uwe oneindige orde gerigt zijn. Zoo ontvangt het vormelooze slijk de vormen van het kunstwerk, waartegen het geslingerd wordt: de eeuwige wanorde der hel verkrijgt vorm en gestalte door hare botsing met de Orde, zij wordt er door begrijpelijk. Het kwaad bovendien is niet absoluut of volstrekt kwaad, d. i., geheel van God onafhankelijk, maar moet in zijne duivelsche sprongen slechts de plannen der goddelijke goedheid en alwijsheid volgen.

Waarom deze bemerking tot voorafspraak, om te komen op de professoren der Neurenbergsche vergadering? Omdat ons hunne overeenkomst treft met het liberale Protestantisme: daar zij, evenzoo tegenover hunne voorgangers staande als dit tegenover de vroegere ketterij, ook weder, (in omgekeerde verhouding echter) hetzelfde lot met het Protestantisme gemeen hebben. Wij zullen ons, voor zooveel die mannen reeds te zien gaven en wij met zekerheid uit hun handelwijze mogen opmaken, verklaren.

De ketterij van Luther was, gelijk wij in den aanvang toonden, tegenover de ketterijen van vroegeren tijd meer zuiver ketterij; een ketterij, waarin de aard van dit kwaad,

eigenzinnigheid, nl., onleerzaamheid, zich zóó volkomen openbaarde, dat de individueele rede alleen uit den Bijbel, en uit dezen uitsluitend, haar geloof met onfeilbare zekerheid putten moest; alle leergezag was dus verworpen, alle overlevering, zelfs die van schriftuurverklaarders, evenzeer; van hierarchie kon van zelf bij dit individualisme geen sprake zijn. De vroegere ketterijen hadden bij deze hunne eigenschap van ketterij te zijn, tevens iets meer schismatieks, en waren minder doorgezet als zoodanig.

Die ketterij nu (te weten de meest zuivere en alzoo de type aller ketterij) vervalt, heeft geen Bijbel meer, geen brokstuk van geloof, maar had nog een tijd lang opzigtens de hoogste redewaarheden der zedelijke orde haren ouden Paus, tegen wien ze protesteeren kon. Thans ook dat niet meer: zij keert in zich zelve terug, protesteert niet meer tegen den Paus, en voltrekt zich — zij die het meest op scheuring geleek — als volkomen scheuring; een scheuring, die dan ook van zelf van den allervreemdsoortigsten aard is, en niets dan verderf en ontbinding aanduidt.

Gelijk we eveneens in den aanvang toonden, is het schisma der latere tijden (tot formeele scheuring gekomen in de Jansenisten) tegenover de vroegere meer eigenlijk schisma: een scheuring, waarin de aard dezes kwaads: ongehoorzaamheid of kwaadaardig verzet, zich zoo zuiver mogelijk openbaarde. Men scheurde zich niet van den Paus af in dien zin, dat men hem in zijn eenig en opperst primaat niet meer erkennen bleef, en alzoo in zijn scheuring ketterij mengde; maar men stichtte of handhaafde slechts een openbaren kerkelijken toestand of organisatie tegen 's Pausen uitdrukkelijken wil, in strijd met de rondom onder zijn opperst primaat vigeerende kerkelijke ordening; een kenmerk, dat zoowel het formeel als het niet formeel doorgevoerde schisma der latere tijden

eigen is. Een scheuring alzoo, die, zonder vermenging van het andere bestanddeel, zich als zoodanig in haar zuiversten vorm voordeed.

Wat zien wij nu gebeuren te Neurenberg? Met het oog op de mannen, die daar vergaderd zijn en hunne antecedenten, hunne qualiteit enz. komt de naam van scheuring ons onwillekeurig op de lippen, en eigenlijk is het... ketterij. De onfeilbaarheid des Pausen is als leerstuk uitgesproken; en .... men maakt aanstalte om tegen dat leerstuk in verzet te komen! Kan zulk doen wel iets anders zijn, dan ketterssche agitatie? — Om de gebeurtenissen niet vooruit te loopen, willen we evenwel nadere berigten van 't geen daar beraadslaagd is afwachten: echter meenen we reeds nu veilig het volgende te kunnen opmerken.

Dat hier het schisma der latere tijden (want die Duitsche hoofden zijn ontegenzeggelijk de erfgenamen hunner Josephistiesche vaderen) zich voltrekken gaat in ketterij: niet zooals de Jansenisten later in dat euvel vervallen zijn, evenmin zooals de oude schismatieken door het aanstellen of aankleven van een onafhankelijken Patriarch hun schisma met ketterij vermengd hebben; maar zóó, dat hier het schisma zelf, en dat wel oogenblikkelijk en aanstonds, ketterij is. Reeds de eerste woeling, reeds het eerst schismatiesch verzet zelf is kettersch ipso facto, en let wél, niets dan kettersch, vermits de eenige, eerste en eigenlijke quaestie een formeel geloofstuk raakt; zoodat al wat bij die woeling nog een schijn van schisma afgezonderd van ketterij behouden moge, louter schijn is, en dit laatste kwaad vlakweg, ja eenig op den voorgrond treedt. En dat nu is het schisma der latere tijden, te weten de meest zuivere scheuring als zoodanig, de type van dat kwaad!

Zoo schijnt zich dan, gelijk de ketterij in een vreemdsoortig schisma ontaard is, het schisma in een vreemd-

soortige ketterij te willen oplossen. — Is dat geen orde in de wanorde?

En hiermede stappen we, bij gebrek aan verdere gegevens, van de Neurenberger Heeren af, en hopen, dat God hun genadig zij. Evenwel merken we aan, dat die soort van ketterij Gods Kerk nog een tijd lang van binnen zou kunnen verontrusten, evenals de nieuwe soort van schisma, waarvan zoo even sprake was, van buiten; uit den aard der zaak echter niet zeer lang: wijl vooreerst ketterij zich zelve [1]) uitwerpt, en ten andere deze ketterij niet de minste levensvatbaarheid bezit, daar zij alleenlijk het doode ligchaam van het voor goed historiesch gestorven schisma is [2]). De noodlottige NAAMSVERANDERING, gelijk men ziet, en waarop we zoo aanstonds met betrekking tot het zusterkwaad gewezen hebben, heeft ook hier reeds onherroepelijk plaats gehad.

Thans zal het wel voldoende zijn op de vraag, welke wij ons bij het begin van dit opstel ter beantwoording gesteld hebben, een kort of althans zeer beknopt antwoord te geven. — Wij vroegen, of er dan werkelijk in den persoon des Pausen of in de kerkleer door het besluit der Vaticaansche Kerkvergadering een wezenlijke verandering ontstaan zou zijn. Het antwoord luidt, dat niet deze, maar hunne bestrijders veranderd zijn: de bedrogenen, maar overigens goedgezinden tot hun beterschap, en niet wezenlijk; doch de eeuwige vijanden van

1) Hetgeen met schisma niet zoo spoedig het geval is.

2) Zou dit *thans* niet meer dan genoegzaam blijken: daar immers de geheele Oud-Katholieke sekte veeleer een sekte van ongeloovigen dan van ketters is? Wel te regt zeiden we, dat het schisma ontaardde in een *vreemdsoortige* ketterij, die geen levensvatbaarheid meer bezit.

Kerk en Pausdom zijn wezenlijk veranderd, en wel door eene verandering, die hen, zoo we hunne gangen niet bespiedden, hunne kronkelpaden niet doorvorschten, totaal zoude hebben onkenbaar gemaakt. Neen, zóó zijn ze nimmer in de geschiedenis verschenen. Naakt en bloot, in al hunne ellende, in al hunne boosheid hebben de ketterij en het schisma zich moeten vertoonen.

Want het schisma, waarin de ketterij, en de ketterij, waarin het schisma ontaard zijn, is, goed gezien, niets anders, dat het respectievelijk blootkomen van hun beider eerst en diepst verderf beginsel (wij zeggen niet van hun beider verdorven aard of natuur; deze toch zijn blootgekomen of hebben zich, gelijk is aangetoond, het zuiverst geopenbaard in het schisma en in de ketterij der laatste eeuwen), maar wij zeggen van hun beider diepst verderf beginsel, van datgene nl., hetwelk dien verdorven aard tot stookhaard en voedsel dient, waarvan alle ketters en scheurmakers, waarvan reeds Arius, waarvan reeds Photius en zijne voorgangers noodzakelijkerwijs zijn aangestoken geweest, doch dat — ofschoon het zeer begrijpelijk in laatstgenoemden, omdat zij de eerste waren, en in Luther en de Jansenisten, omdat zij de laatste waren, op aanmerkelijke wijze doorbrak — echter nog nooit zóó aan het licht is gekomen als thans. Voor hem nu, die weet, dat het blootkomen der fondamenten de vernietiging van het gansche gebouw beduidt, is het blootkomen van het allerdiepst verderf beginsel des genoemden dubbelen kwaads het zeker teeken, dat dit kwaad uit de geschiedenis verdwijnt. — 't Is vandaar, dat we meenden te mogen beweren: ketterij en schisma, zoodanig als wij dit dubbel kwaad tot nu toe kennen en het in de geschiedenis der Kerk is voorgekomen, gaan thans sterven of liever hebben reeds blijk gegeven van gestorven te zijn. Slechts dom geweld, hetgeen naar we insgelijks be-

weerden ook te vreezen is, dat niet zal uitblijven, is alleen van deze beide zijden nog mogelijk; voegen we er bij ook dwaze, uitzinnige vertooningen.

Wat nu bedoeld beider diepst verderfbeginsel is, zullen we hier slechts met een naam noemen. Het is, overeenkomstig het zooeven gezegde, zigtbaar geworden in het schisma, waartoe de ketterij, en in de ketterij, waartoe het schisma vervallen zijn, en kan aldus worden geformuleerd. De ketterij, zich openbarend in halsstarrige onleerzaamheid in zake des geloofs, heeft tot diepsten wortel en stookhaard: boozen onwil [1]); het schisma, dat zich openbaart in kwaadaardig verzet tegen het kerkelijk gezag: trotsch, fijn ongeloof; korter: op den bodem aller schisma's ligt kwalijk geloof, op den bodem der ketterij een kwade wil. — Welnu, deze diepste verborgenheden, steeds zorgvuldig geheim gehouden en slechts bij verrassing nu en dan den mond ontsnapt, moeten thans in het volle licht der openbaarheid stralen en onvermond aan geheel de wereld bekend worden. Is 't geen bewijs, dat ketterij en schisma hun binnenste buiten gekeerd, èn — wie zou na zulk een metamorphose nog leven kunnen? — ook geen bestaan meer hebben?

Wij eindigen dan met de beantwoording onzer vraag: „wie eigenlijk veranderd zijn", nog met de beantwoording eener andere vraag aan te vullen.

---

1) Men moet, naar 't ons voorkomt, steeds in 't oog houden, dat Luther en in het algemeen de Reformatoren, zijnde de Reformatie meer dan ketterij, ook meer waren dan ketters, en dus in hen nog *dieper* kwaad huisvestte. Dat kwaad zouden we willen noemen met den enkelen naam van corruptie of verdorvenheid — echter, wijl deze mannen nog niet den uitersten graad bereikt hebben, altoos *nog meer* naar den geest dan naar den wil. De „mensch „der zonde" zal immers nog een ander man zijn.

Wat heeft, zoo vragen we, tot nog toe de verklaring van 's Pausen onfeilbaarheid, ten opzigte der vijanden van Paus en Kerk uitgewerkt?

Onzes bedunkens het volgende.

Dat zwaard des woords heeft den vijand uit zijn laatste verschansing opgejaagd, hij heeft zich openlijk moeten toonen gelijk hij is, en daarmede het slangenvel moeten afleggen, hetgeen eenig in den loop der tijden hem toegang tot het paradijs der Kerk heeft kunnen verschaffen....

De Paus is onfeilbaar. — Een reden om niets met hem te doen te hebben, dat is genoodzaakt geworden in te brengen de ketterij. Zij die zich steeds, ten einde haar ongeloof (bij haar de opvatting van het dogma) te regtvaardigen, van den levenden Paus op de doode letter beriep; die hemel en aarde bewoog en alle mogelijke wijsheid opzocht, om te bewijzen, dat de Paus niet onfeilbaar is, geen regt van leeren had; zij moet nu haar ware beweegreden blootleggen: hier sta ik, gij zijt de Paus? — tusschen ons is geen relatie; gij leert.... aan mij is de onwil om geleerd te worden.

De Paus is onfeilbaar. — Ik geloof het niet, dat is nu het schisma genoodzaakt geworden uit te roepen: de scheuring, die zich immers, ten einde haar verzet te billijken, beriep op haar orthodoxie; die volkomen onderwerping aan alle dogma's en dogmatiesche uitspraken voorgaf en ten hoogste alleen twist voerde over hetgeen dogmatiesche uitspraak was. Zij moet — en ook zelfs omtrent dit laatste punt, wijl geheel de Kerk het jongste dogma aanneemt — haar eigenlijk diepste zeer zoo bloot mogelijk openbaren; zij moet nu bekennen, dat het haar bij al hare woelingen steeds mangelde aan geloof; dat kwalijk geloof steeds aan het geruchtmakend beroep op zijne regten

tegenover Gods Kerk in het gemoed des scheurmakers is voorafgegaan, en gedurende den loop der eeuwen immer de geheime stookhaard was van al zijne bedrijven, van geheel zijn regtmatig (!?) verzet.

Psychologiesch komt het kwaadaardig volgehouden verzet der scheuring uit kwalijk geloof, uit ongeloof; en de onleerzaamheid der ketterij en hare warsheid van leergezag uit bedorven of kwaden wil voort. Die er aan twijfelen mogt, of het althans a priori niet zou willen aannemen, kan het nu uit de gevolgen met volstrekte zekerheid opmaken.

De vijand heeft zich alzoo, gelijk gezegd is, openlijk moeten toonen; maar daarmede heeft hij opgehouden te bestaan: zijn nieuwe vorm toch is vlakweg het omgekeerde van hetgeen hij wezen moet.

De ketterij, die als zoodanig individueel en onorganiesch is, wordt een schismatieke maatschappij, de Staat. Het schisma, dat als zoodanig maatschappelijk of organiesch is, is geworden een toevallig zaamgevloeide hoop van volgelingen der ketterij. Het laatste, dat handelen moet, denkt; het eerste, dat denken moet, handelt. Hij die over 't geloof moet twisten beroept zich op zijn regt, op een regtsgrond: en hij, die eeuwig den mond vol heeft van zijn regt, spreekt van vervalsching des geloofs. Om het in één woord te zeggen, en daarmede alles uit te drukken: de van nature hier en elders als uitgestrooide giftzaden werkende ketterij zal voortaan trachten te werken en vertegenwoordigd te worden door ..... een kunstig aaneengesloten Staat; en het als elk oproer praktiesch aaneengesloten schisma door .... eenige sporadiesche denkkoppen. — Is er meer noodig om te bevroeden, dat ketterij en schisma als zoodanig dood, d. i., der geschiedenis ontvallen zijn, en wij derhalve van die zijde niets meer

te wachten hebben dan hoogstens nog een tijd lang ruw geweld en ijdele, dolzinnige pogingen? — Wij voor ons gelooven het niet.

. . . . . .

Aldus schreven we in de dagen, toen de in dit geschrift besproken feiten naauwelijks hun beslag verkregen hadden, het laatste zelfs nog in wording was. Wij zullen hier niets meer bijvoegen dan de vraag, of — niettegenstaande de gezigteinder (bij de stichting immers van het Duitsche Rijk) een oogenblik scheen op te klaren — het „ruw „geweld" niet waarlijk gekomen is, en of de „ondernomen „pogingen" niet „dolzinnig en ijdel" zijn, en iets anders uitrigten, dan de glorie der Kerk en haar voortdurend veldwinnen op uitnemende wijze in de hand werken, terwijl van de andere zijde de Kerk niets verliest dan 't geen reeds vóór de Dogmaverklaring verloren was. Wij vragen, of de ketterij zich niet bijna volkomen tot een „schisma-„tieken Staat" heeft afgerond, die, geheel getreden in de geestelijke qualiteiten der Kerk en daarmee bekleed, zijne nog altoos weerbarstige „mededingster" op alle mogelijke wijzen „uitwerpt en bestrijdt"; en of het schisma, ondanks alle pogingen, ja, ondanks zijn schijnbare vestiging in het verkrijgen van een bisschop, nog wel iets anders is dan „een reddeloos verzinken in hare ketterij", of liever — want de in dit opstel besproken dingen, zoomin het een als het ander, zijn niet eigenlijk wat ze zijn, zijnde „un „je ne sais quoi" — wij vragen, of het schisma wel iets anders is dan een mengelmoes van ongeloof en kerkelijke plegtigheden, dat bovendien, en dat nog wel met behulp van den sympathieseerenden Staat en diens geweld, bij

mogelijkheid geen ander, dan een zeer dun, sporadiesch bestaan heeft kunnen aannemen?

Wij zeggen hier: „met behulp van den sympathieseerenden „Staat", en dit zou ons geleidelijk tot een derde moment bij de beschouwing van ketterij en schisma kunnen heenvoeren, nl. tot de eenheid, die daartusschen dient te worden aangenomen, eene eenheid, die voornamelijk — en veel meer dan wij hier reeds deden — op te merken valt in hetgeen de Reformatie heet. Daar we echter deze laatste niet in haar diepste natuur, zijnde zij alsdan revolutie, geboren uit zedebederf, beschouwd hebben, laten we deze zaak ten eene male onaangeroerd.

J. Kimman, Rect.

VERSCHEIDENHEID.

MAAND VAN MARIA,

Onze Lieve Vrouw van Lourdes. [1]

H. Lasserre heeft op zijn boek: Onze Lieve Vrouw van Lourdes (de uitgebreide beschrijving der verschijningen aldaar) buiten den bijval van honderdduizenden de goedkeuring van meer dan zestig Bisschoppen gekregen; de H. Vader heeft hem er hoogelijk om geprezen. Het is dan ook een allerschoonst verhaal, dat door een krachtige bewijsvoering geschraagd wordt. Later had hij de goede gedachte diezelfde zoo stichtende geschiedenis — wel aanmerkelijk verkort, maar toch niet zoo dat het geen boeijend verhaal bleef — in eenendertig lezingen te verdeelen voor iederen dag der Meimaand. Zijne godsvrucht gaf hem gevoelens en woorden om, voor het slot van iedere lezing, een heerlijk gebed tot God en de H. Maagd op te stellen. Over deze gebeden zegt de Hoogwaardige Bisschop van Tarbes: „geen enkel wordt er onder gevonden, dat niet rijke stof aanbiedt tot verheven overwegingen, die de godsvrucht verlichten en verwarmen." — Iedere lezing duurt ongeveer twintig minuten. Voor het gebruik in de Meimaand is dit boekje zeer aan te bevelen, en dat het voor de pelgrims naar Lourdes een aanprijzenswaardig vademecum is, zal, hopen we, uit hetgeen we gezegd hebben blijken. De Nederlandsche vertaling kan, eenige ongebruikelijke uitdrukkingen niet meêgerekend, welgeslaagd worden genoemd.

H. J. J. P.

1) *Getrokken uit het werk: Onze Lieve Vrouw van Lourdes door H. Lasserre. Vertaald door* Fr. Vanwersch, S. J. Amsterdam, J. Beerendonk. 1874.

BROERE'S CONSTANTIJN.

ZESDE ZANG.

Op nieuw had 't trekkend heer een korte rust genoten
En was een and're zon ten hemel opgeschoten,
Sinds 't voor Segusio den standerd had geligt.
Daar, van zijn drom gevolgd, kreeg Satan 't in 't gezigt;
't Ging woelend voort en scheen, van wolken stof omgeven,
Een onweêr, dat op vest en torens aan komt zweven.
Tot tweemaal vloog hij toe en tweemaal stoof, vervaard
Voor d' oorlogsengel, die met opgeheven zwaard
Vooruit snelde in de lucht, hij mijlen ver ter zijde;
Dan 's hemels hulpboô wist, hoe ten bekwamen tijde
De Godheid hare magt ontwikk'len, 's menschen trouw
Beproeven, zich den lof der uitkomst eig'nen woû;
Hij wendde 't stralend hoofd, en, suizend weêr genaderd,
Sloeg, als de nachtschaâuw valt bij 't ruischen van 't gebladert,
De duist're duiv'lendrom op 't heldenleger neêr. —
Nu meld, o Godheid! door wier inspraak, tot wier eer
Ik 't speeltuig dwing, hun list, hun boosheid, welke zaden,

Thans door hen uitgestrooid, zooveel eens konden schaden.

Satan joeg aanstonds voort, waar, hupp'lend met de rij
Der ruit'ren, Claudius en Polymeed op zij',
De Keizer trok aan 't hoofd; hoe deed de held hem vreezen!
Wat hoog-gewelfde borst! wat adel stond te lezen
Op 't voorhoofd en wat taal vol goedheid, die hij spreekt!
Neen, zoo hij zwicht, niets laags, niets, waarin lafheid steekt
Of euv'le wreedheid, kan daartoe als oorzaak gelden;
Welligt de glorie, 't hooge zelfgevoel der helden,
Hun drift, en misdaad min dan overdreven deugd.
Helaas, meer vatbaar scheen de woeste krijgsmansvreugd
Van grooten Atrebas; dat hart, zoo vol van togten,
Zich zelf ten prooi, wordt eens met beter kans bevochten.
U, schoone Clodion! die 't oog ten hemel sloegt,
Hem badt en nog geen roem op zijne gunsten droegt,
U kwam thans 't grootst getal van helbekoord'ren kwellen:
Aan de onschuld plegen zij den valstrik liefst te stellen;
In zijn verbeelding, die zijns ondanks zich ontglom,
Danste eer, vermaak en lust en droom op droomen om.

En niet de hoofden slechts, waar 't al van af zou hangen,
Dat gansche heer was oogst! moest dienen, naar 't belangen
Der hel zijn omgevormd; verbasterd en verkneed.
Waar onder 't krijgsvolk zich een uitroep hooren deed
Van onwil of van drift, waar ruwe boerterijen
Weerklonken, om een niet de tweespalt ging aan 't strijen,

Daar schoot een duivel toe, en, als de schrikb're pest
Met d' adem vliegt door 't bloed, er zich aan d' oorsprong vest
Van 't leven en een volk onzigtbaar uit komt moorden:
Zoo stortten overal de helsche fluisterwoorden,
Niet kennelijk, helaas! dan door een later smart,
Bij 't nietigst ongeval hun gif in 't moeizaam hart.

Nahasson hoort er een bij Jovis' godheid zweren,
Daar daalt hij af en doet zijn duiv'lenvorm verkeeren;
Zijn slangenstaart krimpt in, zijn zwarte drakenvlugt
Waait als een krijgsrok, slechts zijn borst toont in de lucht
Haar eigen glibberglans en blijft als harnas open.
Hij zweeft niet meer, hij schijnt zelfs afgemat te loopen,
Draagt helm en leder schild en voert een speer er bij;
De bijl, de zaag steekt door den gordel aan zijn zij';
Tot legerpalen had hij op den rug genomen,
En wie had niet gewaand een voetknecht te zien komen?
Onkenbaar dus ter zij' des heidens opgedaagd,
Spreekt hij, daar als vermoeid hij 't zweet van 't voorhoofd vaagt:
„Mijn vriend, gij roept Jupijn, maar beter waar 't gezwegen!
„Wat, zoo hij ons aanschouwt? daalt ooit der Goden zegen
„Op wap'nen, tegen hen voor lasteraars gevoerd?
„Gij immers weet wat doel tot dezen krijgstogt roert!
„'t Is om der Christ'nen bloed op Jovis' stad te wreken.
„Voor mij, ik oordeel niet, onthoud mij meer te spreken;
„Maar, vriend, ging mij het lot des Keizers minder aan:
„Gij zaagt me een wis verderf met u niet tegengaan."

Hij zwijgt en in 't gewoel der opgedrongen benden
Verdwijnt hij, eer tot hem de krijger om kan wenden,
Die in deez' twijfeling, en meer en meer verward,
Te dieper d' angel voelt, gelaten in zijn hart.

En waart gij 't, Astaroth! of, Jubal! die 't gevoelen,
Dat de edelste natuur doet in een boezem woelen,
Wist af te leiden en tot wrevel een begin
In haardsteêzucht ontdekte, in echt en kindermin?
Als, meer en meer gedaald uit de onbewassen oorden
Van 't Cottiesch berggebied, de Duria zijn boorden
Begon te sieren, men, hem volgend in zijn vloed,
Een dal zag opengaan, waar met den zonnegloed
Het koren 't veld vergulde, om olm en populieren
Reeds de opgekropen rank haar vrolijk loof liet zwieren,
Het vee sprong door het groen en in het wijd verschiet
Een kleine rookwolk klom uit 's landmans dak van riet;
Als dan de krijger 't zag, hij bij al 't wapenklinken
Aan eigen wingerd dacht en eigen haardsteê-blinken
En van de zijnen sprak: — o uit verteedering
Kwam onrust dan en angst; en in dien wervelkring
Van nev'len werd weldra een eerste wensch geboren
Naar wat niet doenlijk was, tenzij met pligtverstoren.

Dus trok het leger voort. 't Werd nu door 't veld geleid,
Dat om Augustus' stad, Turina, zich verspreidt,
En torens meer dan een had men in 't oog gekregen.

Hier snelde hun op eens een troep verspied'ren tegen:
„De vijand was gezien! de vijand, voor zijn wal,
„Stond tot den slag geschaard, onnoem'lijk in getal!"
„De vijand!" galmde 't nog en liep door de gelederen,
Toen reeds de veldheer vliegt, en men zijn witte vederen
Door 't landschap golven ziet naar 't wenden van zijn draf.
Hij is met Claudius weêr op verkenning af;
Hij acht het veilig, ook met weinig Batavieren,
Tot onder 's vijands oog zijn snuivend ros te stieren.

Een krijger, van wiens roem nog 't Afrikaansche strand
Gewaagde, Zena was 't, die 't hier voor 't vaderland,
Voor Rome, voor de Goôn, met Constantijn zou wagen.
Zijn ijver mogt voor 't minst die heil'ge namen dragen,
Hem zelven deerde 't niet; wat 's hemels haat of gunst
Bezorgde, wist hij min dan de ed'le wapenkunst;
Slechts 't overmatig loon, in 't dienen der belangen
Eens dwing'lands hem bereid, van niemand af te hangen
Bij 't zorg'loos rijksbestier, — was doel van zooveel moed.

Met schrander overleg had hij zijn oorlogsstoet
Geschaard; aan 's legers spits vertoonde zich in 't wapen
Een drom van ruiteren, die, als uit staal geschapen,
Geen leden hadden dan met harnas overdekt.
Van ijzer is de borst, die 't paard met schuim bevlekt,
Van ijzer 't voorhoofd, dat omhoog blinkt zonder manen;
Verschrikb're beelden die bewegen, zou men 't wanen,

Geen strijders, wien het zwaard een ziel ontrooven kon.
De voetknecht, die 't van hen in aantal tienmaal won,
Sloot achter op, maar liet zijn staâg-gevolgde scharen
Staâg wijder uit in 't veld en wederzijds ontwaren.
Eens driehoeks scherpen vorm bood 't leger aan 't gezigt,
En wie 't van 's vijands muur beschouwde, dacht welligt
Aan den gedrongen hoop, in blijder oogenblikken
In 't schouwburg-rond vergaârd, die rij op rij gaat schikken
En in één punt verengt van boven naar beneên;
Of, als een zonnestraal de ruiterspits bescheen,
Aan de ijz'ren scheepssneb, die bij 't dreigend voorwaarts (steken,
Door riem en stroom gevoerd, gereed is in te breken
Op 's vijands kielen en te scheuren wat weerstaat.
Ook dit was Zena's doel; als de eerste krijgstromp gaat
Aan 't schat'ren, moet die drom met uitgevierde toomen
't Vijandelijk gelid doorbreken en doorstroomen,
Dan wenden met een zwaai, om 't in den rug te slaan,
De voetbende op dat pas verbreedend voorwaarts gaan,
't Omvleug'len, en de dood zoo veler kruisaanbidderen
Zou 't eind des oorlogs zijn, die Rome had doen sidderen.

Dan 't wél voorzien gevaar wordt van een held veracht;
En kloeke Constantijn, die weet waar 't hem verwacht,
Hij weet een krijgsplan ook, om 't tijdig af te wenden.
„Gij, Claudius!" sprak hij, „met uwe ruiterbenden,
„Zult in 't geslagschaard heer ter regterzijde staan."

't Eensluidende bevel werd Clodion gedaan:
Aan 't hoofd der Trevirers, die 't Galliesch strijdpaard teugelen,
Moet hij de linkerzij behoên voor 't overvleugelen.
Kon 't standpunt voor den vorst nog twijfelachtig zijn?
Waar 't hoogst gevaar bedreigt is plaats voor Constantijn.
Hij, midden in zijn heer, wil, op het toomloos loopen
Dier ruit'ren, zijn gelid doen wijken, in een open
Hen vangen en hen dáár, van eig'ne wapens stijf,
Als ingesloten wild gaan storten op het lijf.
Een raad van Polymeed, met geestdrift aangenomen,
Deed 't opgevatte plan tot meer volmaking komen.
„Zie," sprak hij, „veldheer! zie dat blinkend ijzer aan:
„Moet uwer krijg'ren zwaard daar krom en stomp op slaan?
„Geef knodsen aan hun vuist, laat hen met legerpalen
„Dien stijfverstaalden hoop verplett'ren en vermalen;
„Dit wapen is 't alleen, dat tegen monsters past!"
't Ging aan; reeds hebben, naar des Keizers hoogen last,
Er duizenden de knods tot krijgsgeweer verkregen,
Spoedt Atrebas er bij, zijn strijdros afgestegen,
En plaatst en schaart zich 't volk en staat de ruiterij
Te trapp'len in 't gelid, aan 's legers wederzij'.

Maar de Áartsverleider had de krijgskans meê berekend.
Helaas! geen rampen, neen! de voorspoed, 't hart verweekend,
Die 't opent door zijn vreugd, 't benevelt door zijn waan,
Biedt immer 's afgronds list een vrijer toegang aan.

Een ad'laar stijgt er op uit 's vijands vestingwallen;

Een ander achter 't heer des Keizers: ijlings vallen
Ze boven 't veldruim, dat nog de oorlogsrijen scheidt,
Elkander krijschend aan. 't Geroep, eensklaps verbreid,
Wordt even snel gevolgd van een verwonderd zwijgen;
Men wijst, men staart omhoog, ontziet naar d' aâm te hijgen;
Twee legers staan verstijfd! en uit de krijgstrompet,
Die meer dan een heraut had aan den mond gezet,
Komt teeken noch geluid, voor d' aanval hem geboden.
Boosaardig was 't gediert' ten tweestrijd zaamgevloden;
Met kop, met klaauwen, met de wieken, slag op slag,
Ging 't op elkaâr te weer! 't Gepluimt stoof door den dag
En 't bloed droop neder! — Hoe, bij 't rijzen en bij 't dalen,
Bij 't draaijen om en om, bij 't her- en derwaarts dwalen
Herkend, wie beider uit de vestingwallen rees,
Waar' niet elk strijder, wien bij beurten hoop en vrees
Deed sling'ren en gestâge onzekerheid bleef prangen,
Met onverzaadb'ren blik aan 't schouwspel blijven hangen.
Wee, die 't bediedsel, hun van 't Godendom verleend,
Ten kwade had gekeerd met boogschot of gesteent!
In 't eind — een half-gewaagde kreet gaat op . . . ja, wijken
Moet Zena's adelaar! Hij vlugt en beide strijken
De vesting overheen als pijlen uit 't gezigt.
Heel 's Keizers leger, hand en wapens opgerigt,
Vervolgt hen met geschreeuw; 't ging rollend door de wolken,
Alsof die Jupiter, wien 't bijgeloof der volken
Met onweêr wapent, zijn gevogelt achteraan
In d' open wagen voer, waaruit de donders slaan.

„Ons is de zegepraal! wij nemen 't gunstig teeken,
„O Goden! van u aan; uw hulp is ons gebleken!
„Heil, heil!" zoo galmde 't rond. Ook Constantijn, helaas!
Hij sprak van Goôn; en zoo bij 't lasterlijk geraas
De zware godsdiensttwist in 't heer nog niet ontbrandde,
't Was Zena slechts, die 't nog voor 't oogenblik verbande,
Daar hij, na wel ter tijd der vogelen gevecht
Van Christen tooverkunst door hem was uitgelegd,
Het sein gaf, en zijn drom van ruit'ren in deed jagen.

Een waterstroom gelijk, die, uit 't gebergt geslagen,
Al klat'rend voorwaarts stort en plassend over 't veld
De stralen vliegen doet van 't licht, waarin hij snelt:
Zoo klonk en blonk en woelde op hobbelende paarden
't Geharnast volk vooruit. De krijgers, die 't ontwaarden
En komen zagen in dien onbehouwen draf,
Verstoven hier en ginds als 't opgewaaide kaf.
„Triumf, triumf!" zoo galmt reeds Zena's stem, wiens (scharen
Met uitgebreid gelid door 't ruime slagveld varen;
Dan 't strijden ving eerst aan: door 't open heer gejaagd,
Daar stuit zijn ruiterij! aan alle kanten daagt
't Verschrikkelijk geweer: de paal en boomknods slingeren
Ontelbaar opwaarts in Germaansch-gespierde vingeren
En pletteren dien hoop van opgezet metaal.
Wat baat hier speer of schild? wat puntig zwaard en staal?
Kon met dit wapentuig voor 't minst men 't lijf verweren!
Vergeefs is 't; naauw in staat, zijn strijdros te beheeren,

Verward, verdrongen, in zijn platen vastgesnoerd,
Heeft geen der ruit'ren magt, dat hij zijn leden roert.
De knodsen gaan vast voort, staâg heviger, staâg wreeder,
En duizend slaan er op, en duizend slaan er neder;
Het bonst en knettert, en hun woeden op deez' schaar,
Bij 't slaan en steigeren der paarden, door elkaâr
Aan 't tuim'len langs den grond, met stroomen bloeds (bespogen,
Stelt geen gevecht meer, maar een dierenslagt voor oogen.

Strijd was 't een oogenblik, waar der Bataven moed
Voor de overmagt niet zwichtte, of Clodion verwoed
Aan 't hoofd der Trevirers den vijand tegenrende;
Maar toen een ruit'rentroep ter vlugt den teugel wendde,
Streek plots'lings Zena's vaan, wierp elk, van schrik vermand,
Bij 't hielen-keeren zwaard en wapens uit de hand;
En als de stopp'len, die bij 't dartel windenwaaijen,
Een tijdlang op het veld in wervelkringen draaijen;
Maar als een stijver vlaag zich opheft, ze ijlings heen-
Gestoven, al te zaam gaan vliegen achtereen
En regenen langs 't vlak der afgemaaide gronden:
Zoo, na de worsteling waarin ze een wijl weerstonden,
Zag men die strijderen verstuiven over 't veld,
En hopman en soldaat verward dooreengesneld,
En gouden adelaars en vaandelen en veren,
En midden in een jagt van glinsterende speren,
't Verwilderd oorlogspaard, dat zonder ruiter holt,

En doôn en wapens treedt, op 't slagveld neêrgerold.

't Stroomde alles naar de stad, in welker hooge veste
Behoud en schuilplaats zocht wat van den vijand restte;
Maar overmaat van ramp! Turina's burgerij
Had naauw van muur en dak bespeurd, voor welke zij'
De zege zich verklaart, of wreekte ook haar belangen:
Men viel de wachters aan, had Zena zelv' gevangen,
Waar hij niet elders heen ontweken aan den dood;
En de ademlooze hoop, die 't eerst den slag ontvlood,
Vond bij zijn komst de vest meêdoogenloos gesloten.
Toen ging het op een slaan en houwen en doorstooten!
In tegenstand, is geen bescherming meer, hoe stout,
In vlugt geen redding, in gebeden geen behoud.
Vergeefs, het nutloos schild den schouder omgeslagen,
Met neêrgedoken speer om lijfsgenâ te vragen:
Het bloed moet vloeijen! 't zwaard zoekt borst en ingewand;
Elk wapen treft en slaat in de onvermoeide hand:
't Is moord! en 't ruitervolk, dolzinnig toegereden,
Trapt lijf en schedel in en spartelende leden.
't Bleek in dit schriktooneel, dat méér dan overmoed,
Dan wraak het leger dreef; in 's krijgsmans bruischend bloed
Iets werkte, dat de hel, die, hoe vol list en logen,
Zich nooit geheel verzaakt, daarin had uitgespogen.
Om niet riep Constantijn en zond bevelen uit:
Door geen bevelen werd de woede meer gestuit;
Geen eind aan 't slagten, vóór men 's vijands oorlogs-tallen

Vernield had, om zich heen niet vond om aan te vallen,
Niets zag dan lijken, langs de in bloed verzonken aard',
En zij met afschrik zweeg voor 's overwinnaars zwaard.

Toen nog had 't alles in, het krijgsvolk, steeds aan 't ijlen
Door d' omtrek, waar het hier en ginder blijft verwijlen,
De lijken uitschudt en naar goud en zilver tast,
Te gad'ren onder 't vaan en waar 't de vorst gelast.
Toen ook helaas! toen was 't, dat de eerste wrok zich zette
In Atrebas' gemoed, zich 't eerst uw deugd besmette,
O jonge Clodion! met ijd'le hoovaardij,
En 't plan der hel ontkiemde in beider jaloezij.
De jong'ling draafde, om 't heir ten intogt te hereenen,
Ter zij' van Constantijn door 't bloedig slagveld henen,
En werd met 't eigen doel naar Atrebas gestierd,
Wiens schromelijke knods nog 't vergezigt doorzwiert.
„Laat af!" riep Clodion, daar hij te viervoet nadert,
„Aanzie 't onbandig volk! waarom dit niet vergaderd?
„Deez' moord, o legerhoofd! onteert uw dapperheid;
„Ach, wierd der Christ'nen wet eens in dit heer verbreid!"
Dus eindt hij met een zucht; maar verder dan zijn spreken
Gaan zijn gedachten voort, uit d'oogwenk slechts gebleken,
Dien hij van 't wendend paard zijn schouder oversloeg.
Vergramd stond Atrebas, wierp 't wapen dat hij droeg,
Een eind weegs van zich voort, en hoonde d' ijd'len Christen
Met woorden, die verward als uit zijn binnenst gistten.
't Verwijt, waarmeê de vorst hem straks daarop ontving,

Was wis het middel niet tot zijn bevrediging:
En schoon ook Claudius, door zijn zachtaarde zeden
En billijkheid gevormd als scheidsman op te treden,
Hen aansprak en zoo 't scheen den vrede had gesticht,
Hij had de wond gezalfd, maar had haar niet gedigt.

Slechts kort besloot de vorst in de overwonnen wallen
Te toeven met zijn heer; den vijand te overvallen,
Vóór tijd en overleg en meer bepaald berigt
De vrees, hem aangejaagd, ten deele had verligt.
En ook had de oorlogsfaam niet slechts langs Padus' wateren
De ontzettende bazuin van vest tot vest doen schateren:
De Tiber hoorde 't! en zag 't jagen langs zijn vloed
Der onheilboden, uit Ligurië gespoed;
En Rome, dat thans mat van Christenen te martelen,
Herâming zocht in vreugd, bij 't zinnelooze dartelen
Den krijg vergeten had en 't haar bedreigend leed,
Schrikte uit haar zwijm'ling op bij nood- en wapenkreet.

't Was Flora's feestgetij, dat ze in haar muren vierde.
De pracht, waar 's Scheppers hand de lente meê versierde,
't Gebloemt, dat, als gestrooid op 't huw'lijk der natuur,
De vruchten ons belooft van 't haar bezielend vuur,
Was der gewaande zorg van deez' Godes bevolen.
En, hoever kon de mensch ontaarden en verdolen!
Die tijd, waarop Gods magt zich 't schitt'rendst openbaart,
Aan Hem die levensstroom ontvloeit, waarvan deze aard'

Hernieuwt, een hooger zon in 't vochtig veld komt spiegelen,
't Op nieuw gelooverd bosch staat in den wind te wiegelen,
't Al groent en kiemt en knopt, en 't uitgevlogen heer
Der vog'len zijn gezang verheft tót 's Scheppers eer;
Die tijd, waarop de mensch, in teederheid verzonken,
God schreijend danken moest voor 't goed aan hem ge-
(schonken,
Hij werd tot hooger kwaad bestemd, om gruweldaân,
Om boelschap met de hel in dolheid aan te gaan!

Tot in de wolken, met den gloed der altaarvieren,
Sloeg 't razend volksgedruisch, 't geloei der offerdieren,
De schelle wapendans, en 't luitspel en 't getrom
Der dart'le koren, die, en markt en schouwplaats om,
Een Syriesch lustgezang met wulpsch gebaar vereenen.
Ginds stroomen duizenden naar Flora's renperk henen,
Om 't hollen aan te zien van wag'nen, bij gevaar
Van menschenlevens, in een wedloop met elkaâr.
Ook daar moet 't zwaardgevecht van vuige slaven de oogen
Verzadigen met bloed; of die, ter jagt gevlogen,
Den kampstrijd wagen met den tijger en den leeuw.
Hier wordt een beeldenhoop van Goden, bij 't geschreeuw
Van 't rondomdringend volk, naar 't marktplein voortge-
(dragen;
Noch Jovis' feestdos, noch de keizer in zijn wagen
Wekt zooveel geestdrift op: bij 't lustig pijpen danst
Een vuile Sat'rentroep, met lenteloof omkranst,

En grilt onzinnig en beproeft, in 't wonder springen,
Der Goden bokkenaard voor de oogen te voldingen.
Nog doller, en waarbij naauw 't leven blijft vertrouwd,
Is 't vechtende gedrang, als spijs, als geld en goud
Gestrooid wordt onder 't volk; ja, het bezit te erlangen
Geheeler steden van een handgreep af blijft hangen;
Of als 't trompetgeschal tot schouwtooneelen noodt,
Waar de ontucht op verschijnt van kleederen ontbloot,
En vrouwen zonder eer, op 's volks luidruchtig vergen,
Het laatst gevoel van schaamt' verloochenen en tergen!
Dan eerst neemt 't gruwelfeest van Flora zijn begin;
Van u, boeleerster! die den eernaam van Godin
Voor d' eigen goudschat kocht, met wanbedrijf vergaderd!
Het licht des daags, verschrikt voor 't schouwspel dat
(er nadert,
Verhaast zijn ondergang; maar 't stelt gèen perk aan 't kwaad:
Ontelb're fakkelen, gezwaaid langs markt en straat,
Verdrijven 't duister, dat de naaktheên poogt te dekken;
't Klimt tot een razernij, wie niets ten teugel strekken,
Wie niets verzaden kan: door 't gansche Rome heen
En holt en krijscht men rond en tuimelt ondereen;
De hel breekt uit en slaat haar laaije flikkeringen,
En 't duivelengelach komt door 't geschater dringen!

O God! die Sodoma in regens vuur verslondt,
Wat hield uw wraak terug, dat niet ter zelfder stond
De vlammen, wervelend den hemel uitgestoven,

De stad des heidendoms bedolven? — onderstboven
Haar keerend, tot den grond vernielden, waar het kwaad
Klom boven alle peil dat menschenboosheid staat?
Der Christ'nen deugd! de beê van meer dan tien geregten!
't Onschuldig broederpaar, dat 't volksgeschreeuw tot (vechten
Met 't woedende gediert weldra had opgevraagd;
Met hen stierf Julia, nog ongerepte maagd:
Te midden van het perk en arm in arm gestrengeld,
Bemoedigden ze elkaâr; hun beê te zaam vermengeld,
Was om vergeving al der boosheên toen verrigt;
Drie eng'len waren 't, die 't vertoornend aangezigt
En d' opgeheven arm der Godheid tegenvlogen
En naar het eeuwig plan haar tot genâ bewogen.

Twee dagen duurde 't feest; den derden, die 't besloot,
Werd Rome's spelziek volk op 't scheepsgevecht genood,
Waarmeê Maxentius de zegepraal woû vieren,
Aan 't Afrikaansche strand behaald door zijn banieren.
De zee had niets gezien dan 's legers overvaart;
Dan de ijd'le dwing'land, die op nieuw door 't oorlogszwaard
Carthago had verwoest, Carthago, dat haar vloten
Den wereldroem verdankte, eenmaal door haar genoten,
Vond, om dit wapenfeit, een op het golvend meer
Geleverd spelvermaak 't geëigendst voor zijne eer.

In 't veld van Mars, nabij Salustius' waranden,
't Gewone lustverblijf van Rome's dwingelanden,

Had hij het schouwburg-rond, van vorst Domitiaan
Voor dit vertoon gesticht en half tot puin vergaan,
In zijne aloude pracht ten spoedigst doen herstellen.
Om de effen waterbaan, waarover vloten snellen
En gansch den zeekrijg konden mengen ondereen,
Stond een gebouw in 't rond van sneeuwwit marmersteen.
't Was trotsche boog aan boog en rijzende pilaren
En gaanderijen voor de zaamgevloeide scharen
En beelden zonder tal van nimfen en van Goôn.
Nog op den vroegen dag, bepaald voor 't feestvertoon,
Behing men lijst en zuil met plooijende gordijnen
Van licht Armeniesch groen, en purper, welks weêrschijnen
In 't golvend nat gewaai van vlammen bragt voor 't oog.
Betoov'rende aanblik! toen de ontzetb're schouwburg-boog,
Van duizenden bedekt, rondspiegelde in de stroomen;
Voor 't praalgebouw, waarop met uitgevierde toomen
De zege haar gespan ten hemel hollen deed,
De keizer nederzat, in fonk'lend goud gekleed,
En 't donderend geschreeuw, op zijne komst gestegen,
De krijgsgaleijen in de golven deed bewegen.
Een Christen moest het zijn, die, door dit praalvertoon
In 't rond geleid, tot voor den keizerlijken troon
Nog had gezegd: „'t Is niet, 't is ijdelheid der zinnen!
„Geen grootheid dan in God te kennen en te minnen!"
Een zilv'ren Triton, uit de scheepskom met behulp
Van kunstwerk opgebeurd, blies uit zijn horenschulp,
En 't grootsch gevecht begon van vijftig oorlogskielen.

De woede, waar ze straks meê op elkander vielen,
Men de ijz'ren nebbe dreef naar zijne weerpartij,
Het slaan met haak en dreg en 't klampen zij' aan zij',
En 't vechten op 't verdek en 't wenden en het wijken
Deed met zijn kunst en schrik weldra den zeekrijg prijken.

Reeds meer dan een galei, van roer en riem beroofd,
Drijft weerloos om; reeds zinkt een ander opgekloofd,
Ziet 't water rood van bloed en klinken jammerkreten
Van deez' rampzaligen, den golven ingesmeten
En stervend tot vermaak, door 't juichend volksgeweld!...
Barbaren! 't uur der wraak is welligt aangesneld.
't Was toen, dat 't schrikgerucht van Constantijns verovering
Zich rondspreidde onder 't volk, allengs de spelbetoovering
Verdween voor angst en vrees en 't fluist'ren hier en daar
Het dol geschreeuw vervving der zaamgepreste schaar.
Men zag den keizer aan, die nog van 't minst verschrikken
Niet blijken deed en 't spel verzwolg met zijne blikken.
Elk wist het om hem heen; doch uit den slavenstoet
Des woesten dwingelands gevoelde niemand moed,
Hem uit den zoeten droom van zijn genot te wekken.
Ruricius, in 't eind, stond op om 't hem te ontdekken;
Ruricius, die zich al de eer van 't zegefeest
Kon eigenen, die zelf het krijgshoofd was geweest,
Door wiens heldhaft beleid nabij Carthago's wallen
Maxentius nog roem ten deel had kunnen vallen.

Een bleeke stuip vertrok des dwing'lands aangezigt!

En sidd'rend zat hij, half ten zetel uitgerigt,
Als Balthasar weleer, toen de Almagt, die hij hoonde,
In 't licht van 't nacht'lijk feest hem hare hand vertoonde
En doodsvoorspelling voor kwam trekken op den muur!

Hij zag niet meer, noch had bij 't schouwspel langer duur;
Hij ging, en zijn vertrek bevestte de berigten,
Die midden onder 't feest de ontstelt'nis kwamen stichten.
Tenzij 't gepeupel, wat ook dreigend lijfsgevaar
Niet jagen zou van 't spel, vlood nu ook door elkaâr
En overhoop al 't volk de schouwplaats uit naar buiten.
De faam in dit gewoel, als 't water op komt stuiten
Om 't lange bruggenhoofd van Colchis' havenboord,
Bragt nieuwe leugenen en monsterspraken voort.
En wie, die met verlies van kleederen zag vlugten,
Had in de onzekerheid niet 't uiterst moeten duchten?
In 't onbesuisd gedrang vond menigeen den dood;
Heel Rome raakte in roer: de straten door vergoot
Zich het beangstigd volk, bestormde de drempelen
Van iedere overheid en aller Goden tempelen,
En gaârde in menigt zaam om elk wie narigt schonk;
En 't meest geloof vond steeds wat allerschriklijkst klonk.

Maxentius ving aan met alles te overijlen:
Hij riep een dubb'le wacht, liet oorlogsbenden wijlen
In ied're wijk der stad, en zond bevelen rond,
Om niet in Rome slechts, maar waar zijn magt nog stond,

Aan alle Christenen de kerkerdeur te ontsluiten.
Zelfs Constantijn zou hij zijn vredesbeê doen uiten
Door afgezanten van 't aanzienelijkst geslacht.
En o! zoo 't Godendom zijn zinkende oppermagt
Weêr ophaalde uit den druk: wat luisterrijke spelen,
Wier vreugd 't Romeinsche volk hun dienst zou aanbevelen!

Onnoodige gelofte, aan duivelen gedaan!
Wie kent in 't vrees'lijk uur, van God hun toegestaan,
Dier geesten werkzaamheid? Geen elektriek, bij 't zinken
Van zwarten onweersnacht, is sneller in 't ontblinken,
En worstelt met zijn licht het sidd'rend aardrijk om,
Als in den strijd van 't lot het fonk'lend geestendom.
Te midden van 't gedruisch en 't heen en weder treden
Der hoftrawanten en onzekere overheden,
Vermogten zij den vorst, zoo leidzaam door zijn vrees,
Te voeren naar het wit, waarheen hen Satan wees.
Ja, vrijheid moest terstond den Christenen geschonken!
Opdat geen martelbloed van de aarde wierd gedronken,
Dat Gods almagte wraak zou roepen van omhoog.
De keizer zelf, die zich aan alle zorg onttoog,
Behoefde zulk een schrik; en zoo ontzagb're benden
Vertrokken, om 't gevaar een tijdlang af te wenden,
Maxentius het volk in rust hield met vermaak,
Was het der hel genoeg, nam zij 't voor hare taak,
Dien schrikb're Constantijn, na zijner krijg're vlieden,
Verweer- en wapenloos ter slagting aan te bieden.

„Vorst!" sprak Androgeon, „de Goden zijn voldaan:
„Zij eischten eene proef, gij hebt die doorgestaan;
„Hun zelven kunt gij thans der Christ'nen straf vertrouwen.
„Edoch — moogt gij hierom hun de offerand onthoûen,
„Wier opdragt zij weldra verwachten van uw hand?
„En als ze u Constantijn gaan leveren, den band
„Van vriendschap en van vreê met deez' hun vijand sluiten?
„Nog, keizer! wil ik hier geheel mijn vrees niet uiten,
„Of de overweldiger naar uwen voorslag hoor';
„Of deed hij 't, wat welligt u zijn verraad beschoor;
„Maar zoo gij mijn gelooft aan mij, den tolk der Goden,
„Pleeg met uw wijsheid raad, en lees hun wilgeboden
„In al de omstandigheên, ontwikkeld voor uw blik:
„Segusio verging, en, zegt men, de eerste schrik
„Heeft ook aan Zena's troep den standerd neêr doen strijken;
„Zal daarom stad op stad en gansch Italje wijken?
„Tot honderdduizend klimt het heer daarin verspreid;
„Verdubbel 't, zoo gij wilt; is nog geen veiligheid
„In zulk een aantal voor een horde van barbaren:
„Welaan! nog een bevel, en al de legerscharen,
„Die 't Zuider werelddeel deên bukken voor uw naam,
„Gaan uit en wreken u en 't Godendom te zaam!"

Deez' grootspraak, toegejuicht van zijne hovelingen,
Die welbesliste toon en 't half-gebiedend dringen,
Uit naam der Goden, van den grooten offeraar,
Zoo 't nog niet al vermogt, verkleinde het gevaar,

En deed den wank'len vorst terugzien op zijn schreden.
Ook later kondschap stelde de oorlogstegenheden
In hare waarheid voor en van dat al ontbloot,
Waarmeê de ontrouwe faam ze onmatig had vergroot.
En hoe deed zich ten lest de kring der vleijers hooren,
Als weder, volgens 't spel haar wuftheid aangeboren,
Die faam het tegendeel van wat zij had verkond
En 't heugelijkst berigt deed gaan van mond tot mond.

Doch wat Maxentius tot vaster wil deed komen,
Zich voegen naar het plan, van Satan voorgenomen,
En overgeven aan de leiding van de hel,
Was 't door Androgeon vertoonde tooverspel.

De plaats is onbekend, waar onder Rome's daken
De tempel stond, dien hij door 't gruwzaamst godverzaken
Ten ingang had gemaakt van 't zwarte geestenrijk.
Nooit naderde hier licht, dan waarmeê heimelijk
De priester binnentrad, of het vervaarlijkst gloeijen,
Als de uitgebroken hel om de offerand kwam loeijen.
In 't midden lag een kuil gegraven in den grond;
Daarachter was 't altaar, en hoog daarboven stond
't Driehoofdig monsterbeeld van Hecaté, met slangen
Voor vrouwenlokken op 't afzigtelijkst behangen,
En waaijend fakkellicht van 'weêrszij' in de vuist.
Aan haar en 't Godendom dat in den afgrond huist,
Moest Constantijn gewijd; zij zou, dit was 't beloven

Des priesters, dra den held van 't levenslicht berooven
En slepen voor altijd in hare jammerkolk.

De keizer toog des nachts, als Rome's woelig volk
Van open markt en straat genoegzaam was verdwenen,
Vermomd en onverzeld naar dezen tempel henen.
Op 't teeken zag hij straks in eene zwarte toog
Den priester staan van ver, die hem met gapend oog
En opgeheven lamp een wenk gaf om te naderen.
Bij 't toetreên voelde reeds Maxentius zijne aderen
Verstollen van een schrik, die weldra hooger klom
En hem, na wat hij zag en hoorde, stijf en stom,
Bewusteloos ten lest der gansche toedragt maakte.
De kuil voor het altaar, waarop een vuurkool blaakte,
Bevatte 't lijk eens kinds, geplast in 't eigen bloed;
Daarneven stond vergif, onvruchtbaar kruid, gewroet
Uit graven, lijkcipres, met paddenslijm bezwadderd,
Geveêrte, waar de Stryx meê door het duister fladdert,
En platen lood vooral, waarop des priesters stift
Den naam van Constantijn veelvuldig had gegrift.

De dienst der hel ving aan! Bij 't murm'len van gebeden
Werd eerst het tempelkoor met 't lamplicht rondgetreden
En zuiv'ringswater door Androgeon gesprengd.
Hierop nam hij 't vergif; en als hij 't had vermengd
Met lijkcipres en wat hier gruwzaamst stond vergaderd,
En onder dit bedrijf dan 't altaar was genaderd,
Dan het ontweken, 't weêr geraakt had en, in 't rond

Zich draaijend, kus op kus geworpen van zijn mond,
Goot hij zijn gaaf op 't vuur en riep tot zevenmalen
De schrikb're Hecaté, den nacht, en wie er dwalen
In zijne duisternis, met dolle schreeuwen aan!
Hij zweeg; — 't was stil, de vlam scheen zachtkens uit
(te gaan;
Maar door het donker van den omloop der pilaren
Zwierf 't sissen van een geest!... kwam om den bloed-
(kuil waren,
En sloop den keizer en Androgeon voorbij!...
„Verneemt ge 't?" sprak hij; doch verstomd stond aan
(zijn zij'
Maxentius 't geluid te volgen met zijne oogen.
„Spoed! spoed!" hernam hij, „eer het uur is omgevlogen!"
Toen nam hij van het bloed en plengde een andermaal
Met vloekenbraken en al sidderend zijn schaal!...
Daar blazen uit 't gewelf hun kronk'lende add'ren tegen:
De monsterhoofden zijn 't der Godheid!... zij bewegen!...
Haar toortsen slaan in vlam!... en eensklaps in den kuil
Stort zich iets neder met een akelig gehuil!...
De vorst werpt wankelend zijn mantel over de oogen.
Goôn! nu ten derden maal hoort hij, als aangevlogen
Van razernijen, 's priesters buld'ren om 't altaar,
Het blaffen van de hel verdooft zijn dol misbaar;
De grond beweegt! en of hem deze zou verzwelgen,
Of 't krakende gebouw hem plett'ren en verdelgen,
Is 't laatst gevoelen, door Maxentius ontwaard.

Toen tot zich zelv' gekeerd, hij 't eerst weêr om zich staart,
Hervindt hij zich in nacht, en, door één vrees gedreven,
Androgeon met hem; zij stommelen en beven
En tasten zamen naar den ingang, waardoor heen
Zij storten en nog lang al vlugtend voorwaarts treên.

Wat was er omgegaan? wat uit den grond gevaren?
Noch wenscht de vorst, noch waagt de priester 't op te
(klaren;
Maar 't offer was volbragt, en dra zou Constantijn
Gevallen en de prooi der razernijen zijn.

Vol moed en hoogen trots en die wilkeurigheden,
Die eene beter luim aan 't hof herkennen deden,
Vertoonde zich de vorst bij 't volgend daglicht weêr.
Wie dacht er, of voor 't minst, wie sprak van vrede meer?
Neen, nu, en al te waar, nu zou de krijg beginnen,
Beslissend 't pogen en 't vergaan zijn of verwinnen.
't Gedrag des keizers zelf, ofschoon naar dwing'lands-aard
Van overdrijving vol, was eenen heerscher waard.
Ruricius, wiens list van moed niet was verstoken,
Wien slechts een ed'ler taak tot grootheid had ontbroken,
Die Constantijn alleen verdiende te weerstaan,
Aan hem beval hij thans 't beleid des oorlogs aan.
Wat voorts den legervoogd aan zijn belang verbinden
En den verloren moed aan 't volk kon doen hervinden,
Werd met een zorg volbragt, die de eeuwen wederriep,

Dat godsdienst Rome's staat en al zijn grootheid schiep.
Gelofte ging men aan, deed plegtige offeranden
Den dag, ten togt bestemd, op 't kapitool ontbranden.
„Treedt zoo niet Mars ten strijd?" dus klonk het overal,
Toen men den veldheer, die het gouden schildental
En de oorlogsspeer diens Gods al biddend had bewogen,
Den tempel uit zag gaan, van glinst'rend staal omtogen.
Bij nog meer juichen deed hij over de kolom
Zijn boogpijl snellen voor Bellona's heiligdom,
En werd nu bij den vorst in 't laatst gehoor ontvangen.
„Ruricius!" sprak hij, „aan u zijn de belangen
„Van mij, van Rome's troon, van 't Godendom vertrouwd!
„Vertrek! op uwen moed wordt niet vergeefs gebouwd!
„Zoo die nog prikkel hoeft, voor 't vaderland te strijden
„Nog andere eer aan 't hart eens krijgsmans laat benijden:
„Wis hij beschikt daarvan, wien 't keizerrijk behoort."
Toen trok hij van zijn hand een kostb'ren ring hervoort,
Stak zelf dit praaljuweel zijn veldheer aan den vinger,
Omhelsde hem en liet deez' grooten krijgsbedwinger,
Vol van een ijd'le vreugd', vertrekken uit zijn zaal.

Heel Rome spelde zich een wisse zegepraal.
De Christ'nen zelven, naauw herâmend van hun rampen,
Zij sidderden alreê voor d' uitslag van dit kampen,
Zij trouwden 's keizers gunst en hunne vrijheid niet;
Verborgen bleven zij, en ach, hun dankbaar lied
Voor dezen tijd van rust, na zooveel bloeds geschonken,
Klonk in de duisternis van graven en spelónken.

MGR. ANTONIUS JOSEPH PLUYM,

AARTSBISSCHOP VAN THYANE, VICARIS VAN HET PATRIARCHAAT VAN CONSTANTINOPEL, APOSTOLISCH DELEGAAT, RIDDER-GROOTKRUIS DER KEIZERLIJKE FRANZ-JOSEPH'S ORDE, ENZ.

Sinds de dagen van Adriaan en Pieter van Walenburch, roemrijker gedachtenis, had in ons Vaderland de bloeijende Maasstad geen harer zonen staf en mijter zien dragen. Die eer viel haar op nieuw te beurt toen vóor een tiental jaren aan een onzer landgenooten, binnen hare muren geboren, door het Hoofd der Kerk eene plaats onder de opvolgers der Apostelen werd aangewezen. Wel gold het toen niet gelijk vroeger een telg uit Rotterdam's vermogende en patricische geslachten, die nog in den bloei des mannelijken leeftijds tot de bisschoppelijke waardigheid werd verheven; maar een eenvoudig burgermanszoon, die langs verschillende lotswisselingen en eerst bij het klimmen der jaren door de goddelijke Voorzienigheid geroepen werd om den herdersstaf te dragen. Het was de in Januari jl. als Vicaris van het Latijnsche Patriarchaat en apostolisch

Delegaat voor de Oostersche Kerken te Constantinopel overleden Aartsbisschop van Thyane, Mgr. Antonius Joseph Pluym, die, eerst als Bisschop van Nicopolis en later op nog verhevener standplaats, bestemd was om de eer van den Hollandschen naam tot aan de grenzen van het westelijk Europa en tot aan de oevers van den Bosphorus te brengen. Van dezen doorluchtigen landgenoot, wiens priesterlijke arbeid vele jaren lang in verschillende betrekkingen hier te lande in gezegend aandenken blijft, en wiens naam voortaan met eere in de geschiedenis der Kerk zal worden vermeld, is aan den schrijver dezer bladzijden door eenige zijner vrienden en vereerders de taak opgedragen eene korte levensschets te ontwerpen. Hoewel overtuigd, dat het beeld van dien pligtgetrouwen priester, en voortreffelijken kerkvoogd met beter uitslag, dan hij zich durft beloven, door anderen zou kunnen worden geteekend, heeft hij toch gemeend zich niet te mogen onttrekken aan hetgeen hem zoo heuschelijk werd gevraagd. Ook vreesde hij door eene weigering te kort te doen aan zijne verpligting van dankbare verknochtheid jegens den hoogwaardigen afgestorvene, wiens ambtgenoot hij vele jaren geweest is, en wiens voortdurend vertrouwen en toegenegenheid, ook toen hij in den vroegeren ambtsbroeder den hoogen kerkvorst moest eerbiedigen, hem tot eer en vreugde geweest zijn. Geholpen dan door zijne persoonlijke herinneringen, en door de welwillende voorlichting van Mgr. Pluym's vrienden, maar inzonderheid door een aantal Brieven [1]), welke de bezitters goedgunstig ter zijner

1) Al deze Brieven werden geschreven in de jaren 1851 tot 1873 aan vier van Pluym's bloedverwanten of vrienden; waarom ik ze in vier Serien A, B, C en D heb onderscheiden. Om den sluijer der anonymiteit niet te veel op te ligten zal ik ze onder de rubriek *Serie A*, *Serie B* enz. met plaats en dagteekening aanhalen. De brieven na Pluym's benoeming tot bisschop geschreven zijn verreweg de talrijkste.

beschikking hebben gelaten, wil hij eene poging wagen om een kort levensberigt van onzen doorluchtigen landgenoot zamen te stellen. De twee hoofdtijdperken van Pluym's leven zullen van zelf de indeeling aangeven voor dezen kleinen arbeid, waarvan het eerste stuk een overzigt zal leveren van Pluym's jongelingsjaren en van zijne priesterlijke loopbaan als hoogleeraar, seminariebestuurder en kloosterling, tot aan zijne verheffing tot het Episcopaat; het tweede aan eene schets van zijn leven en werken als Bisschop van Nicopolis en als patriarchaal Vicaris en apostolisch Delegaat te Constantinopel zal gewijd zijn.

I.

Antonius Joseph Pluym werd den 15 October 1808 te Rotterdam geboren, waar zijn vader het beroep van stadsuurwerkmaker uitoefende en wegens zijne erkende braafheid en regtschapenheid de algemeene achting genoot. Zijne moeder, die haren echtgenoot vele jaren overleefde, was, gelijk mij door vrienden der familie is verzekerd, een vrouwenkarakter van den echt oud-Hollandschen stempel: vroom, huiselijk, schrander, werkzaam; en bij haar lieflijk beeld plagt haar zoon, in zijne laatste levensjaren, gaarne met zijne gedachten en herinneringen te vertoeven. In het ouderlijk huis, waar bestendig opregte liefde en ongestoorde eendragt heerschten, vond de jeugdige Antoon gelukkig die door godsdienst en pligtbetrachting geheiligde omgeving, welke voor het gansch leven een heilzamen en onuitwischbaren indruk in 't gemoed pleegt achter te laten. Welligt was aan den invloed dier zoete herinneringen toe te schrijven de bestendige voorliefde voor huiselijke opvoeding onder het oog en de leiding der ouders, vooral

voor meisjes onder die der moeder, boven die welke, buiten den invloed van 't familieleven, in gestichten of kostscholen kan worden genoten: eene voorliefde, die hem meer dan eens aan zijne vrienden den raad deed geven, om hunne kinderen niet uit het ouderlijk huis te verwijderen, tenzij speciëele doeleinden, toestanden of gevaren, eene collegiale opvoeding noodzakelijk of wenschelijk maakten [1]).

Reeds vroegtijdig openbaarde zich in den ligchamelijk tengeren, maar volgens den geest voor zijne jaren vroegtijdig ontwikkelden knaap eene zucht tot studie en onderzoek, die hem met weerzin vervulde voor elke andere inspanning of arbeid. Zijn vader, die aanvankelijk niet zeer met den boeken-aanleg zijns zoons was ingenomen, en hem eene meer praktische loopbaan had toegedacht, stemde er slechts noode in toe, om bij wijze van proefneming aan den jongen Antoon, die toch voor elke andere roeping ongeschikt bleek, te vergunnen op twaalfjarigen leeftijd s t u d e n t te worden. Om hem te Rotterdam zelf zijne humaniora te laten aanvangen door hem aan het stedelijk Gymnasium te plaatsen, scheen aan Pluym's vader niet raadzaam. Hij verkoos liever hem naar een der Latijnsche scholen van Noordbrabant te zenden, waar het landelijke leven, dacht hij, op het nog altoos delicate gestel van den jongen Antoon gunstig zou werken, en tevens de omgeving en de gevaren eener groote stad niet te vreezen waren. De keus viel op Gemert, een aanzienlijke gemeente, vroeger

1) Zoo schreef hij o. a. aan een zijner vrienden, die hem over het plaatsen van zijn dochtertje op eene kostschool had geraadpleegd: „Gij weet wel dat ik in den regel geen voorstander van pensionaten ben. De huiselijke en moederlijke opvoeding der meisjes, vooral als een goede school in de nabijheid is, gaat bij mij boven alles". *Brieven*, Serie A, *Bucharest*, 25 April 1867.

vrije heerlijkheid der Duitsche Orde, waar de nog bestaande Latijnsche School toen reeds door een vrij groot getal leerlingen werd bezocht: waaronder ook eenige Hollanders geweest zijn, die later in den geestelijken stand of in andere betrekkingen, der Gemertsche School tot eer hebben verstrekt.

De jonge Pluym onderscheidde zich reeds bij den aanvang zijner studiën door vlijt en gedrag zoo gunstig, dat hij in hooge mate de toegenegenheid zijner leermeesters verwierf en reeds in 't eerste jaar de primus zijner klasse werd: op welken rang hij zich in 't vervolg op al zijne klassen en bijna in alle leervakken wist te handhaven. Tot belooning werd hem reeds in zijn tweede studiejaar door de Curatoren der School een der beste collegiebeurzen toegewezen, waarvan hij echter de opbrengst, wijl zijne ouders genoegzaam in zijne behoeften voorzagen, tot het aankoopen van boeken besteedde: een karaktertrek van den leergierigen knaap, die reeds toen de liefhebberij voor fraaije en degelijke boeken voorspelde, welke hem zijn geheel leven bijbleef.

Pluym's zesjarig verblijf aan de Gemertsche School had bij hem de aangenaamste indrukken en herinneringen nagelaten. Gaarne herdacht hij op rijperen leeftijd dat tijdvak zijner jeugd: vooral wanneer hij een voormalig studiemakker van het Gemertsch Athene [1]) ontmoette, en dan over personen

---

1) Pluym verhaalde wel eens glimlagchend hoe op zeker jubelfeest (ik meen van het St. Joris-Gilde) een Hollandsch student op den voorgevel der Gemertsche School in gouden letteren de pompeuse inscriptie had aangeplakt: PALLADIS GEMERTANAE SEDES. Ik heb mij altoos verbeeld dat de Hollandsche student zich hier een plagiaat had te verwijten door het pedant opschrift te copiëeren, dat ik mij herinner meermalen in mijne jeugd op den onoogelijken gevel van het Haagsche Gymnasium in de Raamstraat te hebben gelezen: *Palladis Haganae Sedes.*

en toestanden van ouds naar hartelust ophaalde Beurtelings werden dan ter sprake gebragt de beugelbanen in de Hoeve bij het Kasteel en het hengelen op de vacantiedagen in de rivier de Aa of in de veenplassen der Peel; dan weêr de uitstapjes naar de nabijgelegen proostdij van de Mortel, waarvan de titularis, als Curator der Latijnsche School, het den studenten wel eens lastig maakte met zijne strikvragen over de ingewikkelde constructiën van het verbum videri. Dikwijls kwam ook de reeds bejaarde Rector Van der Aa ter sprake, en hoe hij met al zijn ijver voor de schooltucht toch nooit „Pluympje" op studieverzuim had kunnen betrappen; — of hoe hij, onder 't wandelen met de studenten in den akker bij de Molens, levendig gesticuleerend, hun het huis aanwees, waarin Georgius Macropedius (Joris Lankvelt) het levenslicht zag; of op den weg naar Bakel, de geboorteplaats aantoonde van Antonius Torrentinus (Antoon Van der Beeke), eene andere Gemertsche celebriteit, en dan, altoos getrouw Latijn sprekend, met geestdrift uitgalmde: „Torrentinus non torrens, sed flumen vere exundans divinae eloquentiae extitit"! Menig aardigen trek wist Pluym zich te herinneren van den zoo kundigen als goedigen Conrector Bevers, die het door taaije vlijt tot eene zeer groote vaardigheid in het Grieksch had gebragt, en met half-komische deftigheid en 't naïefst enthusiasme zijne vertalingen in Grieksche hexameters van Virgilius en Ovidius in zangerigen toon opdreunde. Onder de toen nog jongere leeraars schijnt Pluym bijzonder te hebben aangetrokken de altoos statige en toch minzame Rector Van den Wijmelenberg, even bescheiden als geleerd, wiens onverstoorbare sereniteit hij zich ten voorbeeld stelde. Zeker konden noch meester noch discipel, zelfs met de stoutste verbeelding, zich toen

niet beloven dat zij elkander, gelijk inderdaad gebeurde, na vele jaren het eerst als leden van het Vaticaansche Concilie te Rome zouden weêrzien [1])! Nu en dan kwamen ook, ter afwisseling, de Dii minores op het tooneel: de deftige Notaris Aelders, de Gemeente-Secretaris met zijn schat van stadhuis-woorden, de vrome en stokoude zuster Mieke, de overste der kwezels, en niet het minst de onovertreffelijke koster der parochiekerk met zijne Stentorstem, die alleen gansch de Vesper, antiphonen en Psalmen, kon afzingen. Zelfs de goedhartige burgemeester Rietman werd niet vergeten, die zóo langdradig vertellen kon van zijne kazerne-avonturen ten tijde van prins Willem V, en die zoo rustig plagt in te dutten bij de zomer-examens met een exemplaar van de Ilias ten onderste boven in de hand! Van dat alles en nog meer had Pluyms stalen geheugen tot in de kleinste bijzonderheden de herinnering bewaard; en 't was op rijperen leeftijd den hoogleeraar, den kloosteroverste en den bisschop dikwijls eene verpoozing en een genoegen de te Gemert gesleten jaren te herdenken en op die dagen der zorgelooze jeugd terug te zien: Et haec meminisse iuvabat. Zeker gevoelde hij dan de waarheid van Lamartine's schoone opmerking: „Les souvenirs de l' enfance et de la jeunesse sont la consolation de l'âge mûr et se reflètent sur la vie même la plus agitée".

Na voltooide humaniora was bij den achttienjarigen Pluym het voornemen gerijpt om aan den dienst des Altaars zijn leven te wijden. Het tijdstip echter, waarop dit besluit

---

1) De Hoogwaardige prelaat Van den Wijmelenberg is thans Abbas mitratus en Magister Generalis Canonicorum Regularium Ordinis S. Crucis, en heeft in deze hoedanigheid zitting gehad in het Vaticaansche Concilie.

zijne uitvoering zou erlangen door opneming in een Seminarium, waar gelegenheid bestond om de studie der wijsbegeerte te beginnen, viel ongelukkig te zamen met die jaren der regering van Koning Willem I, waarin de algemeen bekende en in hunne gevolgen zoo noodlottige maatregelen van dien Vorst met betrekking tot de kleine Seminariën hier te lande werden genomen. Al de bisschoppelijke inrigtingen van dien aard waren sedert Juni van het jaar 1825 gesloten, en het Collegium philosophicum te Leuven voor de voorbereidende opleiding der Katholieke Geestelijkheid door de Hooge Regering verpligtend gemaakt. Uit dien hoofde zag zich Pluym genoodzaakt om elders dan in een Seminarium zijne philosophische studiën te beginnen. Hij vond hiertoe gelegenheid bij den Eerw. Kortjanse, destijds pastoor te Oudheijerland, ook als dichter bekend, in wiens woning hij het jaar 1827-1828 doorbragt. Hij vulde het daar genoten onderrigt later aan, door als ter sluiks de lessen bij te wonen van Professor Coppens, die van 1823 tot 1830 [1]) in het Seminarium te Warmond de wijsbegeerte doceerde, terwijl hij daartoe in de pastorie aldaar bij den Eerw. Hoes zijn intrek had genomen [2]). Eindelijk kwam tot Pluym's innige voldoening een einde aan dien onzekeren toestand, toen hij in het najaar van 1829 met nog vijftig anderen, als student der Theologie in het Seminarium van Warmond werd opgenomen.

Aan het hoofd dier inrigting voor hoogere studiën was in die dagen geplaatst de geleerde Joseph Michaël Chedeville, een Mechelaar van geboorte, die aan de oude Universiteit van Leuven den graad van Baccalaureus

1) Professor Coppens werd in 1830 als Pastoor naar Vogelenzang verplaatst, waar hij in 1853 overleed.

2) Ook andere studenten waren destijds met hetzelfde doel bij burgerfamiliën te Warmond gehuisvest.

formatus in de Theologie had verworven, en slechts door de toenmalige politieke verwikkelingen verhinderd was geworden om zijne promotie tot aan het Doctoraat voort te zetten. President Chedeville was een theoloog der oude School, zonder evenwel hare streng scholastische methode in alles te volgen. Hij was doorkneed in de lezing der Oudvaders, vooral van Augustinus, van wiens exegetische of dogmatische Tractaten er bijna altoos een fraai exemplaar van de Benedictijner uitgave op een staanden lessenaar bij hem open lag. In de oude talen, wier kennis voor de wetenschappelijke Bijbelverklaring onmisbaar is, het Hebreeuwsch en Grieksch, was hij tamelijk ervaren, en wist dit subsidium interpretationis met de soberheid den waren geleerde eigen, en zonder omhaal van linguistische haarkloverij, aan de exegetische studiën dienstbaar te maken. Daarbij was Chedeville een uitstekend beoefenaar der Moraal-theologie; doch in zijn systeem van zedekunde een verklaard tegenstander van het Probabilisme, dat hij met het Laxisme zoo wat op éene lijn stelde. Vermakelijk was het, hem in een vlug gesproken Latijn de kopstukken der oude Casuïsten, een Diana of Escobar, een Leander of Caramuel onbarmhartig en soms niet zonder een greintje overdrijving te hooren geeselen. Zelfs werd, behoudens allen eerbied voor den gelukzaligen [1]) Auteur, het Aequiprobabilisme even weinig gespaard, en niet minder oorbaar bestreden dan het nog onlangs in een lijvig boekdeel is verdedigd geworden. Toen was toen en nu is nu: Quisque in suo sensu abundet. Immers vrije beweging in die open quaestiën wordt door de Kerk aan hare getrouwe zonen nooit belemmerd noch misgund [2]).

1) De H. Alphonsus de Liguori is eerst in 1839 door Paus Gregorius XVI *heilig* verklaard.

2) Een treffend bewijs voor deze vrijheid vindt men in het niet genoeg

Ook moet men, om Chedeville's handelwijze naar eisch te beoordeelen, zich bijna eene halve eeuw terugdenken. Toen was het moraal-systeem van den H. Alphonsus op verre na, vooral buiten Italië, niet zóo verspreid, als zulks het geval was, nadat de veel gebruikte handboeken van Gousset, Gury, Scavini en anderen voor dit systeem ontelbare aanhangers hadden verworven. Evenmin waren toen ter tijd de voor de toepassing der Moraal-theologie van den H. Alphonsus zoo gunstig luidende verklaringen der Romeinsche Congregatiën reeds gegeven. Eindelijk mag ook niet onopgemerkt blijven dat Chedeville in de bestrijding van het Probabilisme of Aequiprobabilisme op den katheder destijds hier te lande niet alleen stond. Ook in het Noordbrabantsche Seminarium, toen meen ik nog te St. Michiels-Gestel, waar men in andere opzigten zeker niet met Chedeville's theologische rigting was ingenomen, vond de Moraal-theologie van den H. Alphonsus nog geen aanhangers: de voortreffelijke President Van Gils en de diep geleerde Moser hadden er de oude traditiën der Leuvensche Universiteit doen bewaard blijven. Naderhand kwam ook daar gelijk te Warmond wijziging of verandering van systeem en methode. Wie zal zulks wraken? Elk zijn keus en elk zijn regt. Trouwens ten aanzien dier vrije opiniën, welke de Scholastieken liberae disputationis noemden, en die daarom in de theologische scholen afwisselende phasen van onderzoek doorloopend als aan een ebbe en vloed van wetenschappelijk gunstbetoon onderhevig zijn,

---

opgemerkt verschijnsel ten aanzien der jongste polemiek over het theologische systeem van den H. Alphonsus, dat zoowel de aanteekeningen op Gury's *Compendium* van P. Ant. Ballerini S. J., als de *Vindiciae Alphonsianae* van zijne bestrijders, *beide* te Rome met het *imprimatur* der kerkelijke Overheid zijn uitgegeven. 't Is in praktijk het oude adagium: *Quod libere disputatur ab Ecclesia toleratur.*

mag eenigermate de spreuk gelden: Tempora mutantur et nos mutamur in ipsis.

Als docent op den leerstoel had Chedeville groote, eigenaardige verdiensten. Aan veelomvattende, grondige kennis en bewonderenswaardige belezenheid paarde hij eene duidelijke, aangename en boeijende voordragt, en bezat daarbij het zeldzame talent, om bij de behandeling van elke belangrijke thesis, den hoofdinhoud en de noodzakelijkste of nuttigste onderdeelen voor al zijne hoorders bevattelijk te maken, terwijl hij toch, op 't eind, nog altoos voor de meer begaafden of gevorderden een wetenschappelijke bijgiftje wist over te houden [1]). Het destijds gebruikelijke Handboek, de Theologia ad usum Seminariorum, van den geleerden Lovanist Peter Dens, wist hij als in een nieuw gewaad te steken: zóo werd schier elk tractaat, ik zou bijkans zeggen elk nummer, door aangebragte bemerkingen van historischen of exegetischen aard doorloopend geïllustreerd. Waarlijk de commentaar was dikwijls voortreffelijker dan de tekst! Was het dan te verwonderen, dat de begaafde meester grooten bijval vond bij zijne leerlingen, en deze met gespannen aandacht aan zijne lippen hingen? .... Terwijl ik dit schrijf, rijst Chedeville's beeld na zoo vele jaren, weer met aangrijpende aanschouwelijkheid voor mijn geheugen. Mij dunkt ik zie hem nog zitten op den katheder der kleine leszaal den eerbiedwaardigen grijsaard, de handen voor de borst zaamgevouwen. in zijn deftig voorkomen

1) Ik herinner mij nog, welken indruk het op de *jongere* studenten maakte, wanneer de President, zijn bril afleggende en het Handboek toevouwend, zijne subsidiaire opmerkingen inleidde met de woorden: "*Iam nonnulla ad paululum provectiores loquar*". Men durfde zich bijna niet aanstellen als of men dan luisterde. Mogt men het reeds, vroeg men zich, zonder laatdunkendheid? Maar om het ook eens te mogen en *kunnen*, daartoe voelde elk jong student zich dan opgewekt zijn uiterste best te doen!

en statige houding, met zijn groot maar fraai gevormd hoofd, zijne helderblaauwe oogen, vol uitdrukking en geest, zijne fijnbesneden lippen, waarom dikwijls een schalksche glimlach speelde, zijne buitengewoon frissche, bijna jeugdige gelaatskleur, die met het nog welgevuld, doch sneeuwwitte hoofdhaar als in tegenspraak stond, en aan de woorden van Hieronymus over Paulus Concordia deed denken: pugnant cum rubore capilli. Alles bij elkaar genòmen was Chedeville eene hoogst aantrekkelijke persoonlijkheid: er lag in zijne ernstig-vriendelijke tronie iets dat u scheen te zeggen: „treed onbeschroomd toe", en ook iets dat er bij voegde: „wees niet te vrij". Tegelijk eerbied en vertrouwen, ontzag en liefde wekkend, door opregte, waarlijk priesterlijke vroomheid, strenge levenstucht en wonderbare gelijkmoedigheid uitmuntend, oefende hij op professoren en studenten een grooten maar welverdienden invloed; ja hij slaagde er in zelfs diegenen, welke zijne theologische rigting afkeurden, achting voor zijne bekwaamheid en eerbied voor zijne deugd of te dwingen. Zijn persoon vormde inderdaad een geheel van natuurlijke en aangeworven begaafdheden, die ik zelden in die mate zóo harmonisch vereenigd heb ontmoet, en die in President Chedeville, in mijn oog althans — en altoos onder het noodige voorbehoud ten opzigte van zijne opiniën — het ideaal veraanschouwelijkten, dat ik mij van een voortreffelijk Seminarie-bestuurder had voorgespiegeld. Ik wil hier nog bijvoegen: dat welke ook in de door hem voorgestane theologische rigting Chedeville's tekortkomingen mogen geweest zijn, hij ongetwijfeld, had hij in onze dagen geleefd, die zou hebben gewijzigd en in overeenstemming gebragt met de nader bepaalde en onfeilbaar uitgesproken leer der Kerk. Hij was toch van de Kerk van Christus een al te getrouw en gehoorzaam zoon, en daarbij een te

godvreezend priester, om een andere gedragslijn van hem te kunnen of te mogen verwachten.

Ik heb mij veroorloofd eenige oogenblikken te vertoeven bij het beeld van den merkwaardigen man, aan wien Pluym het meest zijne wetenschappelijke, en ook grootendeels zijne ascetische vorming had te danken. Reeds kort na zijne opneming in het Seminarium had Pluym de aandacht getrokken van den scherpzienden en menschkundigen President, die in den nieuw aangekomen kweekeling, bij mangel van schitterender gaven, de kiemen had ontdekt van die eigenschappen van geest en hart, welke later volmaakt en ontwikkeld, den degelijken geleerde en den pligtgetrouwen priester vormen. Spoedig mogt zich dan ook Pluym in Chedeville's toegenegenheid en vaderlijke belangstelling verheugen, en genoot dientengevolge dikwijls het voorregt om meer vertrouwelijk en van nabij tot hem te worden toegelaten. Het was trouwens een van de middelen, waardoor Chedeville invloed op zijne leerlingen en kennis van hun aanleg en karakter zocht te verkrijgen, om nu en dan eenigen onder de studenten, welke zich gunstig onderscheidden, na het avondeten een uurtje in zijn studeervertrek rondom zich te vereenigen, en hen dan op een glas goeden onversneden Bordeaux te onthalen. Pluym erkende later gaarne, dat hij uit die ongedwongen en blijmoedige gesprekken veel had geleerd. In den vorm van vriendschappelijken kout en bij vrijmoedige wisseling van gedachten, wist Chedeville zijnen jeugdigen vrienden menig ernstigen wenk, menige vaderlijke raadgeving in 't gemoed te prenten; ja zelfs in de vrolijke lazzi's van den gullen hospes lag menige les van levenswijsheid verscholen: want, zeide Pluym altoos als hij over die „avondstondjes" nog

eens ophaalde: „in het ridendo dicere verum was de Praeses een volleerde meester."

Ik mag van Pluym's studiejaren te Warmond niet gewagen, zonder tevens aan de verpligtingen te herinneren, die hij dankbaar erkende ook jegens een ander hoogleeraar dier inrigting te hebben gehad. Ik bedoel den toenmaligen Professor C. L. Baron Van Wijkerslooth van Schalkwijk, die aldaar sedert 1823 de theologie doceerde en aan het Seminarium verbonden bleef totdat hij in 1833 tot bisschop van Curium i.p.i. werd verheven. Al kon Baron van Wijkerslooth als man van wetenschap, als theoloog en veelzijdig ontwikkeld geleerde niet op éene lijn met Chedeville geplaatst worden; toch bezat hij vele en eigenaardige verdiensten en loffelijke hoedanigheden, welke zijn verblijf en werken te Warmond steeds in gezegend aandenken zullen doen houden. In zijn persoon zag men het zeldzame voorbeeld hier te lande, gegeven door een edelman uit een der vermogendste en aanzienlijkste katholieke geslachten gesproten, die aan de voorregten van geboorte en stand, en aan de wereldsche genietingen en vooruitzigten die hem wachtten, had vaarwel gezegd, om als eenvoudig priester aan den dienst der Kerk zijn leven te wijden: dat voorbeeld van onthechting en zelfopoffering moest reeds op zich zelf stichtend en bezielend op zijne jeugdige omgeving werken. Men voege daarbij 's mans waarlijk priesterlijken levenswandel, zijne teedere godsvrucht, zijne liefdadigheid, meer bijzonder in 't ondersteunen van minvermogende studenten, zijne minzaamheid en hoffelijkheid in het dagelijksch verkeer, met nog iets „ik en weet niet wat", dat ons in lieden van goeden huize en beschaafden toon als van zelf aantrekt: en men zal begrijpen dat Professor Van Wijkerslooth zich bij ambtgenooten en

leerlingen een welverdienden invloed verwierf en zich door aller achting en eerbied omringd zag. Van een aantal kweekelingen, van de meesten doorgaans, was hij de geestelijke raadsman en gids, en allen roemden om strijd de blijmoedige bereidvaardigheid en vaderlijke goedheid waarmede hij hun steeds ten dienste stond. Ook Pluym erkende zeer veel voor zijne geestelijke leiding en vorming aan Professor Van Wijkerslooth verschuldigd te zijn. Reeds als seminarist door hem met onderscheidende welwillendheid bejegend, genoot Pluym op rijperen leeftijd het voorregt een van 's Bisschops vertrouwdste en meest beminde vrienden te worden, en toonde zich dier hooge vriendschap voortdurend waardig. Niet dan met de uiterste kieschheid en alleen ten behoeve van anderen gebruikte hij den invloed, dien hem zijne vertrouwelijke betrekking tot den hooggeplaatsten prelaat verzekerde. Dienaangaande brengt mij hier de herinnering aan 't verleden een voorval te binnen, hetgeen ik hier niet onvermeld wil laten, omdat het vroeger besproken toestanden nader verklaart en ook op Pluym's karakter een nieuw licht werpt. Toen namelijk in 1839 President Chedeville in ongenade was gevallen, en van zijn ambt ontslagen een heenkomen moest zoeken, werd hem door Mgr. Van Wijkerslooth op zijn fraai gelegen landgoed Duinzigt bij Oegstgeest huisvesting en verpleging aangeboden. De Bisschop van Curium ondernam het zelfs de belangen van zijn voormaligen ambtgenoot met warmte te bepleiten [1]). Er waren er, die deze edelmoedige belangstelling jegens den beproefden grijsaard afkeurden, en het den Bisschop envel duidden, dat hij aan Chedeville dit blijk van blijvende vriendschap had gegeven [2]). Indien

1) Ik bezit afschriften van eenige Brieven door Mgr. v. W. in zake Chedeville geschreven, waaruit zulks overtuigend blijkt.

2) In mijn Dagboek dd. 30 Juli 1839, lees ik daaromtrent deze aan-

mijne herinneringen mij niet misleiden, was Pluym niet vreemd aan de gastvrije ontvangst, die aan Chedeville op Duinzigt werd bereid; en meer dan eens is bij mij het vermoeden gerezen dat hij zich de grootmoedige bejegening van zijn doorluchtigen vriend ten voorbeeld had gesteld, wanneer hij later — toen President Chedeville zich te Mechelen bij zijne reeds bejaarde Zuster in stille afzondering had teruggetrokken, waar ik hem zelf in 1841 begroette — jaarlijks zijn ouden Meester, zoolang hij leefde, een vriendschapsbezoek ging brengen [3]).

Na den vierjarigen cursus in het Seminarium van Warmond te hebben geëindigd, werd Pluym den 24 October 1832 te Luik door Mgr. Van Bommel priester gewijd [1]), en reeds den 7 November van hetzelfde jaar tot kapellaan te Warmond benoemd. Vermoedelijk geschiedde zulks met het doel om hem in de nabijheid van het Seminarium te houden, en hem gelegenheid te geven tot wetenschappelijk verkeer met de professoren dezer inrigting, waarin hem President Chedeville, gelijk wij reeds vermeldden, een leerstoel had toegedacht. Werkelijk volgde dan ook Pluym's aanstelling een jaar daarna, den 24 September 1833; edoch met het praedicaat van Professorum assistens, en onder de ietwat zonderlinge en vroeger nooit gebrui-

---

teekening: » Deken . . . . . heeft mij gezegd vernomen te hebben, dat een aantal geestelijken in België en Noordbrabant zich hebben verwonderd, dat Mgr. van Curium aan President Chedeville vergund had om op *Duinzigt* zijn intrek te nemen ".

3) In Juni 1844 vierde President Chedeville het gouden jubelfeest zijner priesterwijding, bij welke gelegenheid Z. E. de kardinaal-aartsbisschop Sterckx en Mgr. Van Bommel, bisschop van Luik, hem kwamen gelukwenschen. Hij overleed den 18 November 1847.

1) Ook na de Belgische omwenteling hadden wij destijds hier te lande nog geen Bisschoppen. Mgr. Van Wijkerslooth werd eerst in 1833 tot die waardigheid verheven.

kelijke bepaling, dat de nieuwe titularis niet in het Seminarium zelf, maar in de pastorie van Warmond zijn verblijf zou houden en daarenboven slechts voor een jaar zijne functiën zou aanvaarden. De beweegreden tot dezen exceptioneelen maatregel schijnt te moeten worden gezocht in zeker wantrouwen van doctrineelen aard, wat nog altoos door sommige, en daaronder ook hooggeplaatste, geestelijken werd gekoesterd omtrent Pluym's theologische rigting: waarom men 't voorzigtig vond aan zijne benoeming slechts een voorwaardelijk karakter te geven. Immers de warme aanbeveling van President Chedeville had voor zijn cliënt blijkbaar in ongunstigen zin gewerkt: men vreesde dat de jonge professor zich een al te getrouw volgeling zou toonen van den bij sommigen niet gunstig aangeschreven Meester, en dat hij bepaaldelijk, ook in die quaestiën van speciecle dogmatiek en kerkelijk regt, waarin Chedeville's denkwijze naar de Gallicaansche School zoo al niet naar wat Port-Royalisme scheen over te hellen, dezelfde gevoelens zou aankleven. Ofschoon voor die vrees en bekommering geen grond bestond in Pluym's eigen denkwijze en theologische rigting, konden toch sommigen hunne bezorgdheid ten dien aanzien kwalijk verbergen [1]).

1) Ik herinner mij zulks o. a. van den eerbiedwaardigen en goedhartigen Van Halen, een oud-Lovanist en groot vriend van President Chedeville. Hij was zelf eenigen tijd te Warmond professor geweest en kwam, toen pastoor te Lisse zijnde, meermalen het Seminarie bezoeken. Van Halen scheen van Chedeville's bekenden invloed op zijne omgeving ook voor Pluym's doctrineele gezondheid te vreezen. Meer dan eens heb ik hem, met eene woordspeling op Pluym's naam, op een half-ernstigen half-boertenden toon, hooren uitroepen: *Plumî, ne pluma sis!* Er lag dan, wees er verzekerd van, in die vriendelijke scherts van den beminnelijken grijsaard en in de vingerwijziging die haar vergezelde, eene vaderlijke waarschuwing tegen omringende gevaren en tevens een greintje van wantrouwende vrees, dat Pluym zich als een ligt meê te sleepen veertjen, mogt laten overhalen tot de gehasardeerde opiniën van Van Halen's geachten Confrater.

Zij schijnen niet te hebben geweten, dat Pluym reeds toen, zoowel door eigen onderzoek als door voorlichting van anderen, vooral van Professor Van Wijkerslooth, zich reeds in de bedoelde vraagstukken een eigen weg had gekozen, en zelfstandigheid genoeg bezat, om zonder laatdunkendheid zich een onvoorwaardelijk iurare in verba magistri, wat Chedeville betrof, niet tot beroepspligt te maken. Wel toonde Pluym voortdurend te Warmond, en bewaarde gansch zijn leven, dankbare verknochtheid en innige hoogachting jegens den President, zijn ouden en geliefden meester; maar van deze vereering en waardeering des persoons te willen besluiten tot eene algeheele gelijkvormigheid in denkwijze en beginselen, zou even onoordeelkundig als onbillijk zijn. Wat nu Pluym zelf betrof, hoewel ik hem nooit vroeger over verongelijking openlijk heb hooren klagen, meen ik toch dat hij zich door het hem betoonde wantrouwen gegriefd en gekwetst gevoelde. In eene vertrouwelijke uitboezeming aan een vroeger ambtgenoot, kwam hij, vele jaren later, op die vorige toestanden. terug en bevestigde op nieuw de ongegrondheid der verdenking, waaraan hij toen blootstond. „Gij zult u nog wel herinneren", schreef hij, „hoe ik een tijd lang bij de Hooge Heeren onder de verdenking lag, dat ik zekere opiniën van den president Chedeville was toegedaan, en dat mij de toegang tot het Seminarium gesloten bleef, omdat ik door ZEerw. was aanbevolen. En diezelfde arme assistens Professorum werd later door de Voorzienigheid bestemd, om in het Vaticaansche Concilie in het eerste gelid te staan met de verdedigers van 's Pausen onfeilbaarheid, en in het Tweede Rome [1]), als pauselijk vertegenwoordiger, tegen Oostersche Gallicanen, Febronianen en Jansenisten in 't strijdperk te treden" [2]).

1) *Constantinopolis, nova Roma.*

2) *Brieven*, Serie C, *Constant.* 25 Jan. 1871.

Na vijf jaren professors-noviciaat, gelijk men het zou kunnen noemen, werden eindelijk voor Pluym de deuren van het Seminarium geopend door zijne definitieve benoeming tot gewoon hoogleeraar in de Kerkelijke Geschiedenis op den 23 September 1838, terwijl hem tevens de leiding der praktische oefeningen in de Liturgie bleef opgedragen.

Als Professor in het hem toevertrouwde vak van wetenschap, onderscheidde zich Pluym meer door degelijke kennis en onverdroten pligtsvervulling dan door schitterende geestesgaven. Meer geschiktheid en aanleg bezittend voor naauwgezet en geduldig onderzoek dan voor geniale opvatting en wijsgeerige bespiegeling; meer genegen en ook meer bekwaam tot analytische navorsching dan tot synthetische beschouwing, behandelde hij in zijne lessen de Kerkgeschiedenis wel wat al te fragmentarisch en te kronijkachtig, en wist daarbij noch door voordragt noch door vorm de aandacht zijner hoorders te boeijen. De kunst waarop zich zijn leermeester Chedeville zoo uitnemend verstond, om door een geestig gezegde of een ingevlochten anecdote de oplettendheid gaande te houden, en aan het wetenschappelijk betoog verscheidenheid en behagelijkheid bij te zetten, had Pluym niet van hem afgeleerd. Altoos bedaard, altoos duidelijk en gelijkmatig, maar ook doorgaans zonder eenige verheffing of gloed, waren zijne lessen, hoe zorgvuldig ook voorbereid en hoe degelijk ook van inhoud, toch bij de voordragt al te eentoonig en droog, om aan jongelieden te kunnen behagen, wier verbeelding en gevoel te gelijk met hun verstand verlangt te worden toegesproken. Een zijner leerlingen, een wel ietwat zegvrij, maar niet minder geestig en leergierig student, plagt in de kritiek, die hij zich nu en dan onder zijne makkers over

Pluym's lessen veroorloofde, half meesmuilend te klagen, „dat de Professor altoos zoo dood bedaard bleef, zonder ooit, al ware 't maar voor de verandering, eens boos te worden, zelfs tegen Arius of Luther niet!" — „En dan", voegde hij er schalksch bij, „die eeuwenlange wandelingen in de slingerpaden der kerkelijke annalen of in den doolhof der liturgische decreten, zonder ooit of immer één bloemeken te plukken langs den weg"! — Er lag eenige waarheid in die studenten-kritiek. Pluym bezat het talent niet om zijne wetenschap voor zijne hoorders aantrekkelijk te maken; hetgeen te meer was te betreuren, wijl hij daarentegen in hooge mate met die eigenschap was bedeeld, welke door de oude School als een der uitmuntendste gaven eens leeraars wordt aangeprezen: de kunst namelijk om zelf veel te studeeren, zonder met den doorgeworstelden arbeid vertoon te maken: „Studiorum ostendere fructus, non studia", gelijk het Baco, meen ik, uitdrukte. Jammer was het intusschen dat Pluym's bekwaamheid om de resultaten van ernstige en langdurige studie in een kernachtig betoog zamen te vatten, niet werd opgesierd en veraangenaamd door een behagelijker vorm! Zoo waar blijft het ook hier: non omnia possumus omnes. 't Zou evenwel onbillijk zijn in de waardeering van Pluym's verdiensten op den leerstoel al te veel gewigt aan dit gebrek in den vorm te hechten. Alwie toch ernstig zocht zich te onderrigten, en niet al te veel op „bloemekens" gesteld was, vond in Pluym's lessen degelijk voedsel voor zijn geest, en gereede aanleiding tot eigen studie en arbeid. Hij vond daarenboven in den leeraar zelven een altoos bereidvaardigen raadgever en gids, die met elken student meêstudeerde, en gaarne aan zijne leerlingen tot zijn studeervertrek en boekerij toegang verleende; hetgeen den jongen aristarch van zooeven, ditmaal met veel waarheid

deed zeggen: „dat hij misschien meer van Professor Pluym geleerd had onder 't keuvelen bij de schrijftafel, dan uit diens uitgewerkte lessen op den katheder."

Wat ik mij veroorloofde hierboven op te merken omtrent het gebrekkige in Pluym's onderwijs-methode, gold vooral zijne lessen in de Kerkelijke Geschiedenis. Als professor in de praktische Liturgie had hij mijns bedunkens eigenaardige en niet te laag te schatten verdiensten. Zijn onderwijs in dit vak der seminarie-studiën heeft een heilzamen en blijvenden invloed uitgeoefend. Zoowel door eigen voorbeeld als door met ijver en naauwgezetheid geleide oefeningen, slaagde Pluym er in bij zijne leerlingen de overtuiging te vestigen en in de praktijk te doen overbrengen, dat de innerlijke en diepgevoelde eerbied voor het Heilige de ware generator is van alle liturgisch decorum, en alleen, bij de uitvoering der kerkelijke voorschriften, aan de uiterlijke verrigtingen bezieling en leven schenkt. Hij trachtte hun te doen beseffen, en door voorbeelden uit het leven genomen aan te toonen, dat ook grondige kennis der Rubrieken en zelfs angstige naauwgezetheid in het opvolgen der ritualische wetten den volmaakten liturg niet alléen kunnen maken. „Weest opregt godvreezend en vervuld van ontzag voor Gods tegenwoordigheid", plagt hij aan zijne leerlingen te zeggen, „en die inwendige piëteit zal van zelf het uitwendige in u, zal stem en gebaar door haar heiligenden invloed beheerschen, en ongemaakte, half-onbewuste graviteit zal het uitvloeisel zijn van uwen innerlijken eerbied." Als element van stichting en opwekking tot godsvrucht, hechtte hij veel waarde aan het behoorlijk disciplineeren der stem, om ze in hare zoo verschillende buigingen en nuanceeringen, altoos, en vooral bij het openbaar voorbidden of lezen, een kerkelijk

en devotionaal karakter te doen behouden. Zeer ingenomen toonde hij zich daarom met den stelregel door een zijner ambtgenooten geformuleerd: „dat bij kerkelijke functiën de reverentieele toon der stem, alles wel gewogen, nog een schatbaarder gave is dan de welluidendheid". Niet dat Pluym onverschillig of ongevoelig was voor de kerkelijke muziek, waardoor zooveel luister aan de liturgische handelingen en godsdienstige plegtigheden wordt bijgezet: integendeel, hij was er een vrij gelukkig beoefenaar en meer dan gewoon kenner van. Vooral de Gregoriaansche zang, en zijne grondige aanleering en studie onder de studenten, maakte een voorwerp uit van zijne onvermoeide belangstelling.

Hoewel het Pluym zeer ernstig opnam met de stipte en getrouwe waarneming zijner beroepspligten als professor, en daarom steeds met veel zorg zich tot zijne lessen voorbereidde, vond hij toch in het ongestoorde studieleven binnen het Seminarium vrijheid genoeg om nu en dan eenige uren aan eigen literarischen arbeid te wijden. Reeds tijdens zijne huisvesting bij den Eerw. Hoes had hij, in vereeniging met eenige andere geestelijken, medegewerkt aan de Godsdienstige Tractaatjes, die destijds door den ijverigen en talentvollen kapellaan Th. Brouwer, sedert in 1873 als pauselijk eerekamerheer, kanunnik van Utrecht en Deken te Arnhem overleden, werden verspreid. Ook leverde hij eenige bijdragen tot het Magazijn voor Katholieken, dat onder de directie van den hooggeachten Heer Lux vroeger werd uitgegeven. Toen echter, na zijne toelating in het Seminarium, eenige hoogleeraren dier inrigting in 1841 het reeds vroeger opgevatte voornemen ten uitvoer legden, om een Tijdschrift uit te geven, waarin de katholieke leer en beginselen op het kerkelijk en wetenschappelijk gebied zouden worden toe-

gelicht en verdedigd, werd Pluym een der ijverigste medearbeiders aan het maandschrift De Katholiek. Om niet den sluijer der anonymiteit, die de schrijvers zich ten regel stelden te bewaren, onnoodig op te ligten, zal ik hier slechts van die opstellen gewagen, welke bij uitzondering door Pluym in genoemd tijdschrift geteekend zijn; te meer omdat zij in verband staan met de uitgave van een geschrift, dat hem een welverdienden naam onder onze kerkhistorische monografisten bezorgde.

Aanleiding tot de bearbeiding dezer lettervruchten vond Pluym in de plegtige viering te Amsterdam in Maart 1845 van het vijfde eeuwfeest van het H. Sacrament van Mirakel, bij welke gelegenheid hij ook als een der feestredenaars optrad [1]). Hij bearbeidde ter verdediging van de historische waarheid van het Wonder, waarover sedert het bekende werk van Marius Amstelredams Eer ende Opcomen enz., geen Katholiek uitvoerig had geschreven, zijne Historisch-Kritische Proeve [2]), waarin hij met de hem eigen scherpzinnigheid die tevens van de vlijtigste nasporing getuigde, niet alleen de geschiedenis van het feit in 't ware licht stelde, maar ook een aantal deels verspreide, deels nog geheel onbekende belangrijkheden en oorkonden bijeenzamelde. Hierdoor, zeide te regt de Hoogleeraar Wensing in zijne uitvoerige en zaakrijke recensie van Pluym's werk, „werd door den Schrijver eene historisch-kritische inductie geleverd, waarin den lezer eene behoorlijk begin-

1) Vgl. hierover de belangrijke *Geschiedenis van het Bagijnhof te Amsterdam*, door den Z.Eerw. Heer J. A. van den Akker, in *De Kathol.* Dl. 58, bl. 303.

2) *Het H. Sacrament van Mirakel en de H. Stede te Amsterdam.* Historisch-kritische Proeve ter gelegenheid van het vijfde eeuwfeest, door A. J. Pluym, Hoogleeraar in het Seminarie te Warmond. Met Platen en Facsimile. Amsterdam A. H. Zweers, 1845.

nende en goed gevolgde overlevering van deze wonderdadige gebeurtenissen zoo aanschouwelijk voor oogen staat, dat hij haar onbetwistbaar moet noemen" [1]). „Het werkje", voegt er dezelfde geleerde beoordeelaar bij, „is daarom van meer dan voorbijgaande waarde. Het is meer dan een gewoon gelegenheidschrift; de Auteur heeft zich met vasten voet op het gebied der wetenschap geplaatst en zijn arbeid behoort ontegenzeggelijk tot de literatuur van het aanhankelijk onderwerp, hetgeen nog nergens zoo kritisch is behandeld geworden" [2]).

De uitgave dezer Proeve bragt Pluym's naam op veler lippen. Zeker ontbrak het hem niet aan lof en zelfs Protestanten deden aan de literarische en historische verdiensten van zijn werk regt wedervaren. Maar het ontbrak hem evenmin aan scherpe afkeuring, zelfs hier en daar niet in „slechte manieren" en hartstogtelijke bestrijding. Sommigen namen de gelegenheid waar, zonder den schrijver der Proeve regtstreeks aan te vallen, om aan hun anti-katholieken wrevel en vuigen spotlust bot te vieren, dikwijls met eene driestheid die zelfs hunne geloofsgenooten ergerde. Ik herinner mij o. a. hoe een ellendige en hatelijke compilatie van een Delftsch leeraar, den polygraaf Buddingh [3]), door een recensent in De Gids een „verward mengelmoes, der lezing niet waardig" genoemd werd; en hoe onze geniale volksdichter Dr. Heije in edele bewoordingen den poëtaster afstrafte [4]), die in zijn Feest der Dwaasheid, onder

1) Vgl. *De Kath.* Dl. 7, bl. 180—207.

2) *De Kath.* T. a. p.

3) *Mirakel-geloof en mirakelen in Nederland.* Historisch-letterkundige proeve naar aanleiding van het vijfde eeuwfeest van het H. Sacrament van mirakel te Amsterdam, 5 Maart 1845, door D. Buddingh, enz. Vgl. *de Gids*, 1847, Boekbeoord. 728.

4) Vgl. *Handelsblad*, 22 Maart 1845.

het masker der anonymiteit [1]), al wat den Katholieken eerbiedwaardig en heilig is lafhartig had gehoond.

Het lag in Pluym's geaardheid niet om polemiek te voeren tegen pamphletschrijvers van dien stempel. „Wij zullen nimmer de pen opvatten", verklaarde hij, „om zulk geschrijf te wederleggen". Wie daarentegen, op wetenschappelijk gebied, met den ernst en de urbaniteit den echten geleerde en den beschaafden man eigen, hem ter verantwoording opriep, kon zich niet alleen een open oor, maar zelfs erkentelijkheid beloven voor elke kritiek, die met grondige argumenten en in betamelijken vorm geoefend werd. Jegens den zaakkundigen en naauwkeurigen recensent — dien lof geeft hem Pluym zelf — in den Algem. Kunst- en Letterbode; die de Proeve en hare bewijsstukken aan eene doorloopende kritiek had onderworpen, betoonde hij zijne achting en waardeering door de voornaamste der door hem geopperde tegenbewijzen of bezwaren met dezelfde naauwgezetheid te wederleggen of te verklaren [2]). Zeer ingenomen toonde hij zich met de uitgave door den geleerden predikant P. Leendertz Wz. bewerkt van een nog weinig bekend middeleeuwsch gedicht van den Hollander Willem van Hillegaersberch, die omstreeks 1330-1400 leefde [3]), waardoor niet alleen de historische waarheid van het feit werd gestaafd en eene leemte aangevuld tusschen het omstandig verhaal der oudste

1) „Het is opmerkelijk", — schrijft Pluym in Augustus 1845 — „dat allen die onlangs *tegen* het *Mirakel van Amsterdam* hebben geschreven, zich achter het anonyme hebben verborgen. Met hen die er *voor* schreven had juist het tegendeel plaats". *De Kath.* Dl. 8, bl. 84.

2) Vgl. *Alg. K.- en Letterbode* van 4 en 11 April 1845, en *De Kath.* Dl. 8, bl. 84—100.

3) *Van den Sacramente van Aemsterdam*; gedicht van Willem van Hillegaersberch. Met opheldernde aanteek. uitgegeven door P. Leendertz Wz. Sneek 1845. Vgl. *De Kath.* Dl. 7, bl. 265—288 en bl. 323—332.

toen bekende schrijvers over het Mirakel en den tijd der gebeurtenis zelf; maar ook een afdoend bewijs werd geleverd tegen de bewering van Wagenaar en anderen, dat „de oudste schrijvers die er van gewagen, ten minste hondert jaren na den tyd waarin het wonderwerk geloofd wordt geschiedt te zijn, gebloeid hebben" [1]). Pluym betuigde niet alleen zijnen dank aan den Frieschen geleerde voor „de belangrijke bijdrage, die hij voor de oude letterkunde en de geschiedenis der XIVe eeuw had geleverd", maar trachtte ook aan diens arbeid nieuwe waarde bij te zetten door de lezingen van het Haagsche HS. dat Leendertz voor zijne uitgave gebruikt had, met die van het Brusselsche exemplaar der gedichten van Willem van Hillegaersberch (het éenige andere nog bekende, in de Bibliothèque de Bourgogne) te vergelijken [2]), en vooral ook de historische waarde van Willem's berijmd verhaal in het licht te stellen.

Terwijl ik hier van Pluym's studiën en literarischen arbeid gewaag, schiet mij eene bijzonderheid te binnen, die hoewel van geheel stoffelijken aard, toch een penseeltrek te meer aan de voltooijing van zijn levensbeeld kan leveren. Ik bedoel zijne „hand van schrijven", gelijk men het gewoonlijk noemt. Sommigen willen toch in het schrift iets karakteristieks zoeken van de geaardheid en de stemming des schrijvers. Zeker is het, dat de regelmaat en orde, die bij Pluym aan alles voorzat, ook zich in zijn handschrift afspiegelde. Dikwijls heb ik honderdtallen van bladzijden, door Pluym volgeschreven, onder het oog gehad; alles, tot zelfs brieven aan vrienden, kopij

1) *Beschrijving v. Amst.* II, 128.

2) Meer dan 700 varianten werden door Pluym gezameld, waarvan er echter zeer weinige voor den historischen inhoud eenige waarde hadden.

voor de drukpers of voorbereiding voor zijne lessen, was van het begin tot het eind even regelmatig en net, alles met dezelfde vaste, fraaije, hoewel eenigzins stijve hand geschreven. Nergens vlek of smet. Doorhalingen, inlasschingen of renvooijen zijn uiterst zeldzaam: iets dat mij aan een geestig woord deed denken, hetgeen onze voortreffelijke Nicolaas Beets van zijn beroemden grootvader Van der Palm verhaalt, die gewoon was te zeggen: „Ik schrap in mijn hoofd uit" [1]).

De eene herinnering brengt mij tot de andere. Er is weinig trouwens wat mij in Pluym's karakter meer op den duur trof, ja meermalen mijne bewondering afdwong, dan zijne onverstoorbare gelijkmoedigheid, of althans zijne volmaakte zelfbeheersching in de verschillendste toestanden: eene eigenschap, waardoor hij zelfs een kalmeerenden invloed — ik zal het zoo maar noemen — op zijne vrienden en omgeving uitoefende. Laat ik hiertoe betrekkelijk, nog een kleine episode uit Pluym's professorsleven verhalen waarvan de omstandigheden mij nog levendig voor het geheugen staan.

Het was, meen ik, omtrent 1844 of 45 toen in een der voornaamste Tijdschriften een Geleerde van naam, een Universiteits-hoogleeraar, zich een allersmadelijksten uitval tegen de katholieke geestelijkheid had veroorloofd. Een van Pluym's jongere ambtgenooten, ietwat minder bedaard van complexie dan hij, was diep verontwaardigd over deze grofheid en kwam op zekeren morgen de studeerkamer van zijn vriend binnenstuiven met een nummer van het Tijdschrift in de hand dat hij hem toereikte terwijl hij uitriep: „Dat is nu al te erg! Te..... doet men ons allen in den ban der fat-

1) *Leven en Karakter van J. H. van der Palm*, bl 102.

soenlijke luî! En dàt zonder eenig protest van wege de Redacteurs tegen de brutaliteit van hun Confrater! Mag en kan men op zulke onbeschoftheden zwijgen? Dat ware verraad gepleegd aan onze eer: habe curam de bono nomine. En wat denken die heeren wel? Ik zal hun den bal terugkaatsen, 't liefst wat hard. Zie hier wat ik vast op het papier heb geworpen...."

— "Wat zijt ge van daag weêr op uw paardje", viel Pluym zijn vriend in de rede, op een toon die geheel met dien des sprekers contrasteerde, keek toen even boven zijn brilleglazen uit, nam dood-bedaard het Tijdschrift aan en begon te lezen.

— "Kent gij den schrijver der tirade"? vroeg hij toen.

— "De auteur heeft zijn opstel met zijn naam geteekend", was het antwoord.

— "Hij is mij persoonlijk onbekend", zeide Pluym, "maar vergis ik mij niet, dan moet het iemand zijn die gaarne bij elke gelegenheid zijn anti-katholieken wrevel te pas of onpas botviert. En tegen zulk slag van aboyeurs après la soutane [1]) zoudt gij uwe pen willen scherpen? 't Zou den Moriaan wasschen zijn, lieve vriend. De dwaling, ik zou haast zeggen de ziekte, zit bij die lieden niet in 't hoofd maar in 't hart. Geleerdheid is er genoeg; gemoed te weinig. Dáar helpt geen logica aan. Houd dus uwe expectoratie liever te huis: gij zoudt enkel het kwaadaardig pleizier van den schrijver verhoogen door openlijk te toonen dat gij geraakt zijt....."

— "Wil ik dan tot motto nemen de woorden die ik u onlangs uit Seneca geciteerd voorlas: minuta quae-

1) Uitdrukking van Lamartine, die iemand kort te voren aan Pluym, als karakteristiek voor de no-popery-schreeuwers, had aanbevolen.

dam animalia, ut ait Phaedon, quum mordent non sentiuntur"?

— „Scherp zijn en bijtend is nog geen wederleggen, veel minder overtuigen", antwoordde Pluym ietwat droogjes. „Ik vrees dat gij met uwe waardigheid te willen verdedigen veel gevaar zult loopen die te compromitteeren. Wie waarborgt u toch, dat als ge te paard gaat zitten zoo als nu, gij zelf niet al te hard zult draven"?

— „Doe mij ten minste eerst het genoegen om mijn opstel te lezen, eer gij het veroordeelt", zeide Pluym's vriend eenigzins geraakt.

— „Neen", hernam Pluym, „geloof mij: zwijgen is hier goud. Waartoe toch al dat geschrijf over eenige scheldwoorden? wel kan het nog meer verbitteren, maar 't zal niemand bekeeren. Hoor eens, daar krijg ik een goeden inval. Gij kunt mij soms heele strophen uit Dante's Divina Comedia opdreunen, waarvan ik geen enkel vers versta [1]): nu zal ik er u eens één citeeren, dat iedereen verstaat, omdat het overal wordt aangehaald:

Non ragioniam di lor, ma guarda e passa.

Wat dunkt u? Geeft Dante u hier geen goeden raad? Geen lange redeneringen, lieve vriend, maar een minachtende blik in 't voorbijgaan, dàt moet het eenige wapen zijn tegen zulk slag van „heetharsen" [2]) op letterkundig gebied, gelijk uw lieveling de Drossaart van Muiden, ze noemt".

Het gesprek der twee vrienden werd nog langer voort-

1) Destijds was Pluym het Italiaansch nog niet kundig; later, na herhaalde reizen in Italië, werd hij met die taal tamelijk gemeenzaam.

2) Dit vreemde woord vraagt eenige toelichting. Bij het bewerken der *Proëve* over het H. Sacrament van Mirakel, was natuurlijk Vondel's *Eeuwgetij* gelezen en onder de vrienden besproken. Een hunner had Pluym opmerkzaam gemaakt op een Brief van Hooft aan Caspar Barlaeus, waarin deze uitdrukking voorkomt. Pluym had Hooft's spreekwijs in 't geheugen behouden.

gezet; maar ik behoef hier niet bij te voegen, dat de ontworpen philippica van Pluym's collega tegen Professor... en portefeuille bleef.

De gematigdheid en bezadigdheid die hier Pluym aan zijn vriend aanprees en zelf nooit in de praktijk verloochende, was de grondtoon van zijn karakter. Zij was in hem gedeeltelijk eene gave der natuur; maar niet minder de vrucht van christelijke zelfbeheersching en waakzaamheid: de deugd had hier den aanleg volmaakt. Het oude Nequid nimis en het voorvaderlijke Houdt middelmaat waren hem in alles ten levensregel geworden, terwijl hij gaarne het Sapere ad sobrietatem van Paulus tot zijne leenspreuk nam. Zelfs tot onderwerpen van godsvrucht en ascese strekte zich die voorliefde tot gematigdheid en sobere degelijkheid uit. Met eenige nieuwerwetsche, in hoogst gevoeligen, soms sentimenteelen stijl geschreven devotieboekjes, waarmede ons vooral eenige Fransche abbé's hebben overstelpt, was hij weinig ingenomen. Hij noemde ze „suikergoed" voor de kinderen: lac non escam, en klaagde wel eens dat de oudere, door opregte godsvrucht en naauwkeurigheid van leer zoo uitmuntende ascetische werken te veel op den achtergrond geraakten [1]). Tegen sommige goed-geïntentioneerde, doch zijns inziens al te „drukke" ijveraars, kon hij nu en dan wel eens een hartig woordje ten beste geven; en plagt dan schertsend — maar onder

1) Voor ascetische lectuur waren, behalve de dagelijksche lezing der H. Schrift, die President Chedeville aan al zijne discipelen ten pligt had gemaakt, waren Pluym's lievelingsboeken de *Navolging* van Thomas a Kempis, de *Elévations sur les mystères* van Bossuet, de *Introduction à la vie dévote* van den H. Franciscus de Sales, de *Combat spirituel* van Scupoli, en de *Visites au St. Sacrement* van den H. Alphonsus. Ook maakte hij veel werk van Rodriguez's *Pratique de la perfection Chrétienne.*

die scherts lag ernst verborgen — te zeggen: dat sommige lieden wel haast zouden doen denken, dat een paar der kardinale deugden (de Voorzigtigheid en de Matigheid) maar moesten afgeschaft worden. Niet dat Pluym, onder welk opzigt ook, betamelijken en tijdigen ijver en warme godsvrucht afkeurde: in tegendeel, zijn geheel leven en werken was gewijd aan de bevordering van beiden. Maar toch wilde hij ook hier het Ne quid nimis doen gelden, en was van meening, dat ook zelfs in deze aangelegenheid alles wat blinkt geen goud is. En te meer mogt hij die wijze gematigdheid, ook in zaken van devotie, voorstaan, wijl hij door eigen voorbeeld, wat te vermijden en wat te behouden was, aantoonde. Reeds bij den aanvang zijner priesterlijke loopbaan onderscheidde hij zich door eene groote liefde tot het gebed, door den geest van versterving, door onvermoeiden ijver voor het heil der zielen en door eene bijzondere devotie tot den H. Joseph zijn patroon en tot de H. Teresia, op wier feestdag hij geboren was. Maar vooral, gelijk betaamde, muntte hij uit door eene teedere godsvrucht jegens het allerheiligste Sacrament en eene kinderlijke vereering van de Moeder des Heeren. Wat hij zelf met de innigste overtuiging beschouwde als onmisbare hulpmiddelen voor een godvreezend en priesterlijk leven, zocht hij ook in de heilige bediening, geholpen door 't vertrouwen van velen hem voor hunne geestelijke leiding schonken, bij anderen te bevorderen. Gaarne verspreidde hij daartoe onder de geloovigen de ascetische werken van den H. Alphonsus de Liguori, waarvan hij de wonderbare overredingskracht en de liefdevolle zalving niet genoeg kon roemen.

Er blijft nog één veld van werkzaamheid over, waarop Pluym gedurende zijn verblijf te Warmond ook met vrucht

arbeidde, dat ik niet mag voorbijgaan. Met grooten lof en ingenomenheid sprak hij mij dikwijls over de voortreffelijke organisatie der Jesuïten-orde, waardoor het mogelijk wordt om de ijverigste beoefening der wetenschap met de priesterlijke bediening, vooral op den kansel en in den biechtstoel, hand aan hand te doen gaan. Dat was toen voor hem het ideaal des priesterlijken levens. Gaarne hoorde hij mij verhalen, hoe ik te Rome den wereldberoemden Kardinaal Mezzofanti had hooren zeggen, dat het voor mannen van studie allernuttigst, zoo niet onmisbaar is den arbeid der wetenschap met den arbeid der liefde af te wisselen: „per rinfrescar lo spirito" [1]), om den geest wêer wat „op te frisschen" en met het boekenstof tevens het gevaar voor scientia inflat voor een wijl af te schudden. Ter bereiking van dat doel onderbrak Pluym gaarne nu en dan zijne beroeps-bezigheden, om in verschillende gemeenten op feestelijke gelegenheden of bij geestelijke oefeningen te preken en biecht te hooren. Toen o. a. in het jaar 1843 door eenige professoren van Warmond onder leiding van President Van Vree en medewerking van den toen als kanselredenaar te regt gevierden Pastoor Van Brussel, voor 't eerst in de Hofkerk te 's Hage eene openbare Missie werd gegeven, werd Pluym met het houden der Conferentiën belast. Hij kweet zich uitnemend van de hem toevertrouwde taak, en algemeen werd de degelijke inhoud, de praktische tact en de levenswijsheid dier onderrigtingen, vooral ook met betrekking tot de bijzondere

1) Kardinaal Mezzofanti plagt van zijne philologische studiën en zijn veelomvattenden arbeid in de Romeinsche Congregatiën uit te rusten, door aan de koorknapen van St. Pieter godsdienstig onderrigt te geven. Toen ik mij eens veroorloofde (hij was toen nog Custos der Vaticana) hem te vragen: of het „katechismus-doen" hem niet vermoeide, antwoordde hij mij vriendelijk glimlachend: *„Ma che, mio caro, anzi rinfresca lo spirito"*.

toestanden der Residentie, geroemd. Veel, meen ik, droeg Pluym's medewerking er bij toe, om deze eerste proefneming van Missie-geven door seculiere priesters indertijd uitnemend geslaagd te doen heeten.

Een enkel woord over Pluym's manier van preken mag hier zijne plaats vinden. Hij bezat meer aanleg voor hetgeen men didactische, dan voor hetgeen men oratorische welsprekendheid zou kunnen noemen. Zijne stem was noch ver dragend noch welluidend maar duidelijk en geaccentueerd, waardoor het hem gelukte zich ook aan een talrijk gehoor te doen verstaan. Zijne voordragt was gelijk hij zelf: altoos bedaard, gelijkmatig, sober in gebaren, zonder zweem van overspanning en gejaagdheid. Voor de behandeling van „zware stoffen" waarin de straks genoemde Mgr. Van Brussel zoo uitmuntte, was hij weinig geschikt. Dikwijls herinner ik mij hem met klem en overreding te hebben hooren spreken, nooit met vervoering en geestdrift. Toen ik hem eens opmerkte dat het preken mij soms zeer afmatte en vermoeide, antwoordde hij mij glimlagchend: „Ge maakt u al te druk; doe gelijk ik: nog nooit heb ik mij warm gepreekt". En toch, hoewel Pluym in den strengen zin des woords niet welsprekend mogt genoemd worden, was de indruk, dien zijne preken en nog meer zijne conferentiën te weeg bragten, vaak zeer groot en blijvend. Ik geloof dat ook hier de spreuk pectus est quod disertos facit ons daarvan de verklaring kan geven: Pluym's priesterlijke deugd en bekende vroomheid, zijn heilige ernst en door allen geëerbiedigd karakter gaf aan zijn woord eene kracht van overreding en een invloed op de harten, die als bij instinct door het volk gevoeld wordt, en die zelfs den ongeletterden pastoor van Ars welsprekend deed zijn.

Zóo sleten zich voor Pluym in het Seminarium van Warmond tusschen wetenschappelijke inspanning en priesterlijken arbeid verdeeld, de eerste jaren van zijn professoraat. Het lag echter in zijne lotsbestemming dat de hem in 1838 toevertrouwde leeraarsstoel niet lang door hem zou worden bezeten. Het provisorium als "Professor assistens" had vijf jaren geduurd: nog een jaar minder zou hij als "ordinarius" fungeren! De aanleiding tot die verandering in Pluym's beroepspligten lag in de zamensmelting van de beide Seminariën der toenmalige Hollandsche Missie tot éene inrigting van hooger onderwijs voor de theologische studiën, waardoor het Seminarium van 's Heerenberg in het jaar 1842 met dat van Warmond werd vereenigd. De toen fungeerende hoogleeraar der Kerkelijke Geschiedenis te 's Heerenberg, de thans nog levende en in onze kerkelijke literatuur te regt hoog aangeschrevene Mgr. J. H. Wensing, werd in dezelfde hoedanigheid naar Warmond verplaatst, waardoor Pluym's katheder vacant werd. Voorzeker was het hem minder aangenaam een leervak, waartoe hij zich meer en meer voelde aangetrokken, zóo spoedig te moeten opgeven, maar ook hierin wist hij zich bereidvaardig en gelaten naar den wil zijner Overheid te schikken. "Toen 's Heerenberg bij Warmond werd ingelijfd", schrijft hij vele jaren later, "schoot ik er over; een ander Professor nam mijne plaats in en voor mij werd een splinternieuwe leerstoel opgerigt. Ik moest weêr van meet aan beginnen. Het vak was evenwel niet geheel tegen mijn smaak. Als student reeds had ik het uit liefhebberij beoefend en nu moest ik pligtshalve mij nader bekend maken ook met de verschillende Liturgiën der Oostersche Kerken, waarmede ik later, in de beschikkingen der Voorzienigheid, zoo dikwijls in aanraking zou komen: de mensch wikt en God beschikt" [1]).

1) *Brieven*, Serie C, *Constant.* 25 Jan. 1871.

Het onderwijs der Kerkelijke Liturgiek in haar geheelen omvang, theorie, geschiedenis, regt en praktijk was nu als een specieel leervak aan Pluym's bekwaamheid en studieijver toevertrouwd. Maar ook deze nieuwe bestemming zou slechts eene voorbijgaande zijn. Pluym's dagen te Warmond waren geteld. „Toen ik", zegt hij in den hierboven aangehaalden Brief, „in mijn nieuw studievak op streek begon te komen werd ik weêr afgekommandeerd". Inderdaad, een ander stadium in de voorbereidingsjaren zijner levensbestemming wachtte hem. Het zou hem tot eerste oefenschool dienen in de moeijelijke kunst om te besturen, en een middel te meer worden in de leiding der Goddelijke Voorzienigheid om hem te brengen tot de eereplaats, die hem door den Heer der Kerk was toegedacht.

Het Warmondsch Seminarium en de werkkring die hem daarin was aangewezen, waren reeds aan Pluym dierbaar geworden, toen een onverwachte verandering van bestemming aan zijn leven eene andere rigting kwam geven. Nog kort vóor den aanvang der najaars-vacantie van 1845 had Pluym aan een zijner ambtgenooten, die zijne voorliefde voor het studieleven in het Seminarium deelde, zijn voornemen geuit om nooit uit eigen beweging van standplaats te veranderen. „Gij noch ik", zeide hij toen, „wij zullen er wel nooit aan denken om dit Huis te verlaten, en waarschijnlijk zullen we beiden zonder buitengewone voorvallen, wel het langst van allen, misschien tot aan onzen dood, hier blijven". Hoe spoedig moest dat vertrouwend beroep op de toekomst, althans voor hemzelven, worden gelogenstraft! Slechts weinige dagen toch na dit gesprek bezocht dezelfde ambtgenoot den Haag en bragt van daar het verrassende nieuws mede, dat voor de toen

opengevallen betrekking van Regent aan het Seminarium Hageveld, hetgeen van Velzen naar Voorhout zou verplaatst worden, twee Professoren van Warmond, Pluym en zijn vriend, in aanmerking kwamen. Tusschen deze beide candidaten, voegde er de brenger der jobstijding bij, kon de keuze der Overheid, wel ingezien, niet lang twijfelachtig blijven. In de gegeven omstandigheden, in een tijdperk van overgang, en wel niet het minst bij eventueel op te rijzen kleine conflicten van beheer, die bij de toen niet al te juist afgebakende regtsmagt tusschen de bestuurders der twee afdeelingen van het wettelijk éene Seminarium alligt niet zouden uitblijven, moest Pluym, vooral in de waardeering der onmiddellijk bij zijne keuze betrokken personen, in meer dan één opzigt de aangewezen candidaat zijn: the right man in the right place. Wat Pluym zelf hierover dacht en wat in zijn oog de vermoedelijke uitkomst der nog hangende keuze zou zijn, was duidelijk op te maken uit zijne plotseling verbleekte gelaatstrekken, zijne zaamgeperste lippen, en vooral uit den eigenaardigen opslag van zijn oog, boven zijne brilleglazen uit, waardoor hij meestal verried dat er iets buitengewoons in zijn gemoed omging. Gelijk hij bij dergelijke ontmoetingen altoos deed, bleef hij ook nu eenige oogenblikken zwijgend, en zeide toen, diep geroerd, doch zonder zijn vriend aan te zien: „Gods wil geschiede ook hierin voor mij"! De reeds op den 4 September 1845 feitelijk gevolgde benoeming tot Regent van het Seminarium Hageveld bewees, dat Pluym's vriend, zonder profeet te zijn, hem werkelijk de toekomst voorspeld had.

Ik zal mij niet vermeten te beslissen in hoever Pluym's aanstelling tot deze gewigtige betrekking werkelijk eene gelukkige mogt heeten. Zeker was zij het niet in 't vervolg voor hemzelven, althans niet voor zijn gemoedsleven; en

nog minder was zij het later in de waardeering van velen, die Pluym's bestuur en beheer als Regent hebben afgekeurd. En toch mag onzes inziens het oordeel over zijne geschiktheid tot het hem opgedrongen ambt geenszins afhangen van het al of niet wélslagen zijner pogingen, wijl het ook hier onbillijk zijn zou het succes tot enkelen maatstaf te nemen der verdiensten. Niet alleen toch op het oorlogsveld blijft de meermalen geproneerde magtspreuk eigenlijk slechts een paradox: „dat zij de beste generaals zijn die de veldslagen winnen". Ook op het vreedzame terrein van 't administratief beheer ligt in het mislukken onzer pogingen niet altoos een certificaat van onbekwaamheid, veel minder nog van gebrek aan toewijding of van pligtverzuim. Ook hier maken vaak de omstandigheden den man. Het was Pluym's ongelukster én niet zijne schuld, dat zijn bestuur in 't Seminarium Hageveld zamentrof — men veroorlove mij hier deze toespeling — met een Egyptisch onvruchtbaar septennium, en dat hem de voorraadschuren, waarvan hij nooit de sleutels droeg, slechts ncode werden geopend. De billijkheid eischt, dat wie zijne administratieve tekortkomingen wil gispen, ook rekening houde met de buitengewone toestanden waardoor hij genoodzaakt werd in vele, door de nieuwe organisatie van 't Seminarium geboren behoeften met zeer beperkte middelen te voorzien. Of aan Pluym die middelen altoos met genoegzame ruimheid werden verstrekt, meen ik te mogen betwijfelen: en toch, 't is niet te loochenen, toch blijft het oude voorschrift „om hazepeper te maken moet men vooraf een haas hebben", onder alle omstandigheden een hoofdbeginsel voor elk oeconomisch beheer. Ik ben er zeker ver af een blaam te willen werpen op de hoogst achtingswaardige mannen, die vroeger Pluym's bestuur te Hageveld mogten hebben afgekeurd: hun bedoelingen waren

ongetwijfeld edel en rein, hun ijver en hunne belangstelling voor de aan hun toezigt aanbevolene instelling boven allen lof; maar toch zou ik de vraag durven opperen, of zij niet soms uit het oog verloren de eigenaardige bezwaren, meer bepaald van oeconomischen aard, waarmede Regent Pluym, vooral in 't laatste tijdperk van zijn bestuur, heeft te kampen gehad. Ik herinner mij dienaangaande een gezegde van een tijdgenoot, waarin onder den sluijer der scherts, en ondanks eenige overdrijving in de vergelijking, de toenmalige verhoudingen vrij juist waren gekenschetst. „Ik mag het lijden", zeî eens Professor . . . . , „dat men de huishoudelijke tribulatiën van het Seminarium met die der weduwe van Sarepta vergelijke; maar het gaat toch waarlijk niet aan om van Regent Pluym te vergen, dat hij voortdurend een Elias zij"! Er schuilde waarheid in die scherts. Bij de waardeering immers van het ambtsleven van een getrouw en aan zijn pligt toegewijd bestuurder, bij 't beoordeelen van zijne verdiensten of tekortkomingen, mag niet enkel worden gelet op de verkregen uitkomsten en het batig saldo. Daarom mogt het ook aan Pluym alleen niet worden geweten, dat zijn beheer van Hageveld geen gunstiger indruk achterliet toen hij, na zesjarigen dienst, te rade werd om zijn ambt neder te leggen. Eerst na rijp beraad besloot hij tot dien stap. Vooral na de ervaringen der twee laatste jaren was bij hem de overtuiging gevestigd, dat hij voor de instelling, wier bloei hem naauw aan 't hart lag, niet langer met vrucht kon blijven arbeiden. Hij vroeg diensvolgens zijn ontslag, dat hem den 4 September 1851 eervol gegeven werd.

De zes jaren door Pluym aan het hoofd van het Seminarium Hageveld doorgebragt behoorden zeker niet tot de aangenaamste zijns levens. Maar in de leiding der God-

delijke Voorzienigheid zijn zij voor hem eene oefenschool geworden. Zij maakten deel uit van de voorbereiding en louteringe, welke God gewoonlijk, jaren lang, doorleven doet aan mannen, die Hij tot hooger roeping, vooral in zijne Kerk, heeft voorbeschikt. Hunne later te volgen verheffing was eerst langs den vooraf gebakenden lijdensweg bereikbaar. De zes jaren van Pluym's regentschap waren het eerste stadium in die via purgativa, aan welker eind hooger bestemming voor hem lag. Te Hageveld ondervond hij, als eerste louteringsproces, dat soort van gemoedslijden en hartzeer, hetgeen door een onzer oude vaderlandsche „Devoten", Geert Groote, meen ik, of Florentius Radewijns, de „fijne fleur der geestelijke mortificatie" genoemd is, en die ons aangedaan wordt door de tegenwerking en de miskenning der goeden. En 't was de herinnering aan dat tijdvak van zijn vorig ambtsleven, die hem twintig jaren later aan een vriend, met wien hij meermalen over vroegere ontmoetingen „speculeerde", deed schrijven: „te Hageveld heb ik, ja, veel geleden, maar ook, zonder boeken, veel geleerd" [1]). Toen Pluym dezen blik op 't verleden terugwierp en daarbij dankbaar aan 't apostolisch woord diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum [2]) herinnerde, zag zich de voormalige Seminarie-regent, langs wonderbare lotswisselingen, boven al zijne vaderlandsche ambtsbroeders in hiërarchische waardigheid verheven. Doch in 't gemoed van den hoogen Kerkvorst hadden de doorgestane beproevingen niets bitters achtergelaten. Het vroeger lijden was voorbij en door andere zorgen en lasten vervangen; — doch gebleven waren de lessen van ervaring en levenswijsheid in

1) *Brieven*, Serie C, *Constant.* 25 Jan. 1871.

2) *Rom.* VIII, 28: aan hen die God lief hebben werkt alles mede ten goede.

die louteringsperiode opgedaan; gebleven de strenge zedelijke tucht, die het gemoed had gestaald; gebleven ook de heilige levensernst en de onthechting van aardsche doeleinden; gebleven vooral de onvoorwaardelijke toewijding aan roeping en pligt, welke de vruchten waren in de school des lijdens en der verootmoediging gegaard. Zóo waar blijft het, dat in de leidingen Gods, op het voorbeeld van den oppersten Herder zelven, vooral voor hen die tot het bestuur der zielen zijn geroepen, vernedering de onontbeerlijke voorschool van verheffing is.

Met zijn ontslag als Regent was Pluym's warme belangstelling in den bloei van het Seminarium Hageveld niet verminderd: hij toonde en gevoelde zich verheugd over de benoeming van den waardigen en bekwamen opvolger dien hem de Overheid gegeven had. Voor zichzelven echter maakte hij de herkregen vrijheid om over zijn persoon te beschikken zich ten nutte om een levensstaat te aanvaarden, waartoe hij zich sinds jaren aangetrokken had gevoeld: doch dien omstandigheden van zijn wil onafhankelijk, opgelegde pligten waaraan hij vermeende zich niet te mogen onttrekken, en raadgevingen die hij eerbiedigen wilde, hem belet hadden te omhelzen. Niets verhinderde hem thans meer om de inspraken der genade en tegelijk de neiging van zijn hart te volgen. Wat hem als het ideaal van het priesterlijke leven reeds lang voor den geest had gezweefd: de ascetische tucht en versterving van het klooster en zijne volmaakter afzondering van de woelige buitenwereld, vereenigd nogtans met den arbeid en de opofferingen der heilige bediening: dat alles hoopte hij in zijne nieuwe roeping te vinden. Pluym dacht toen een besluit te nemen, hetgeen voor goed en voor altoos aan zijn leven en werken eene beslissende rigting zou geven. Doch hij vergiste zich: hij nam het middel voor het doel.

't Was geen eindbestemming van zijne loopbaan, maar eene nieuwe oefenschool die hem wachtte. Het lag in de wegen der Goddelijke Voorzienigheid, die haar doel nooit mist maar geleidelijke overgangen kiest [1]), om hem een tijdvak van ingekeerdheid en betrekkelijke gemoedsrust te gunnen, dat noodig was om hem te volmaken in de moeijelijke wetenschap van het bestuur der zielen, en om hem „met kracht te versterken naar den inwendigen mensch, opdat hij zou zijn geworteld en gegrondvest in de liefde" [2]) wanneer hij als voorganger en Opziener in 's Heeren Kerk eens op den kandelaar zou worden geplaatst. Twaalf jaren lang zou het duren vóor dat die geestelijke opvoeding voltooid zou zijn. Pluym zelf erkende later deze wijze leidingen Gods en paste toen, gedachtig aan zijne wonderbare lotswisselingen, zijn geliefde spreuk „De mensch wikt en God beschikt" met dankbaarheid op zijne eigen levensgeschiedenis toe. Ik mag de merkwaardige woorden hier niet achterhouden, waarin hij zelf — reeds tot aartsbisschop verheven — twintig jaren na zijne intrede in het klooster, een blik terugwerpt op dit belangrijke tijdperk zijns levens. „Toen eenmaal bij mij het besluit genomen was", schrijft aan hij een vriend, „om als Regent van Hageveld af te treden, stond het ook bij mij vast dat ik Religieus zou worden. Ik werd novice bij de Passionisten. Dit was de gelukkigste tijd mijns levens: ik zal niet zeggen de verdienstelijkste. En toen eenige jaren daarna, in 1853, in het Vaderland de bisschoppelijke Hiërarchie werd hersteld, gevoelde ik mij allertevredenst in mijne afzondering. Zonder te hooge gedachten van mijzelven te koesteren, had ik toch

---

1) *Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.* *Sap.* VIII, 1.

2) *Ephes.* III, 16 en 17.

wel op eene kanunniksdij of iets dergelijks mogen rekenen: in 't klooster, zoo meende ik in mijne eenvoudigheid, was mij daartoe de weg afgesloten. Ik rekende buiten de Voorzienigheid, die mij gedurende twaalf jaren de verschillende phasen van den kloosterstaat heeft laten doorloopen, om mij vervolgens naar Bucharest, en van daar naar Constantinopel te zenden" [1]).

Alwie slechts eenige weken na Pluym's aftreding het Belgische dorp Ere in de nabijheid van Doornik zou hebben bezocht, had daar in 't klooster der EE. PP. Passionisten den voormaligen Regent van Hageveld als novice, onder den naam van „Pater Joseph van het Onbevlekt Hart van Maria" [2]) kunnen begroeten. Hij was er den 16 September 1851 aangekomen, en eenige dagen daarna ingekleed.

De religieuse Orde waaraan Pluym besloten had zich te verbinden, was eene in ons vaderland toenmaals weinig bekende en nog minder verspreide geestelijke vereeniging [3]), die in de laatste helft der vorige eeuw door den H. Paulus van 't Kruis in Italië werd gesticht. De bedoeling des Stichters was om eene Congregatie te vormen van religieusen, die

---

1) *Brieven*, Serie C, *Constant.* 25 Jan. 1871.

2) In navolging van andere geestelijke Orden nemen de novicen der Passionisten bij het intreden in de Congregatie, met weglating van hun geslachtsnaam, dien van een of anderen Heilige aan. Uit bijzondere devotie tot zijn heiligen Patroon verkoos Pluym den naam van *Pater Joseph*, dien hij den geheelen duur van zijn kloosterleven droeg, en onder welken hij ook hier te lande en elders, vooral in België en Frankrijk, bekend was.

3) Onder den titel van *Afzondering van den H. Antonius van Padua* bestond er toentertijd in het bisdom van Roermond, te Herten in Limburg, eene kleine residentie der Passionisten. Dit huis, meen ik, werd later opgeheven. In België, Frankrijk, vooral in Engeland en Ierland en Amerika bezit de Congregatie eenige in de laatste jaren opgerigte huizen, in Italië echter het grootste getal.

de priesterlijke bedieningen uitoefenend, bij voorkeur onder de meest hulpbehoevende en verlatene bevolkingen, zich daarbij tot levenstaak zouden stellen, om zoo veel mogelijk de gedachtenis te verlevendigen en de vereering te bevorderen van het Lijden Onzes Heeren [1]); waartoe zich dan ook de Passionisten door eene bijzondere gelofte verpligten. Om volgens het woord des Apostels „ te allen tijde Jesus' dooding in ons ligchaam om te dragen, opdat ook Jesus' leven openbaar worde in ons sterfelijk vleesch " [2]), beval de heilige Paulus aan zijne zonen om, met opoffering van alle wereldsche genietingen en vooruitzigten, voortdurend een verstorven, arbeidzaam en boetvaardig leven te leiden, en zich onafgebroken in de werken der priesterlijke bediening en der christelijke liefde te oefenen. Tot aandenken aan hunne verheven roeping zouden zij de Symbolen van 's Heeren Lijden en Dood en de woorden IESU XPI PASSIO, op het grove zwarte ordenskleed met witte omtrekken gestikt, op de linker borst dag en nacht blijven dragen.

Pater Joseph had zich sinds zoo vele jaren in zelfbeheersching en onthechting geoefend, dat hij als novice der Passionisten zich spoedig in zijne nieuwe leefwijs geheel burger gevoelde, ja tegen de ontberingen en den kloosterregel van zijne in veel opzigten zeer strenge Orde weinig bezwaar vond en voortdurend in opgeruimde stemming verkeerde. Hiervan getuigt o. a. een brief, slechts veertien dagen na zijne inkleeding aan zijne Moeder geschreven,

---

1) Een van Pluym's ondste vrienden heeft mij herinnerd, dat hij reeds bij den aanvang zijner priesterlijke loopbaan door eene bijzondere devotie uitmuntte tot het Lijden des Heeren, en zeer dikwijls, ook buiten de Vaste, de lijdensgeheimenissen tot onderwerp zijner preken in overwegingen nam.

2) 2 *Cor.* IV, 10 en 11. Vert. van Mgr. Dr. Beelen.

waarin hij onder meer andere bijzonderheden, haar over zijne nieuwe woning en omgeving half-schertsend het eerste berigt geeft: „Gij vraagt zeker", schrijft hij, „hoe het onze Passionist toch maakt? Ik kan niet anders zeggen dan voortreffelijk. Ik ben aan mijne tegenwoordige levenswijze reeds zóo goed gewoon als of ik jaren lang in het klooster geweest ware, en geniet daarbij eene gezondheid zóo volmaakt als ik die met Gods zegen zou kunnen verlangen. Gij begrijpt evenwel dat het mij de eerste nachten wel wat vreemd was om op die lange vêeren te slapen [1]): de buitengewone molligheid en zachtheid waren de oorzaak, dat ik niet al te veel sliep, maar ook niet de minste moiete had om midden in den nacht op te staan [2]). Maar dit werd iederen nacht beter, en thans slaap ik al even goed en gerust als op het beste bed van de wereld.... En gij moest eens zien hoe handig uw Oudste zijne cel kan opknappen en in orde houden"! enz. [3]). In denzelfden luimigen, hartelijken en ongedwongen toon is de gansche brief geschreven, vol van innige genegenheid en belangstelling van den zoon jegens de geliefde en reeds bejaarde moeder, die hij door de hoop van het weêrzien en de belofte van haar dagelijks in de H. Offerande en zijne gebeden te zullen indachtig zijn, tracht te troosten en te bemoedigen. De achtingswaardige vrouw mogt echter de vreugd niet meer smaken haren zoon als Pater Joseph nog eens te omhelzen, wijl zij reeds vóor het eind van Pluym's noviciaat overleed.

Het stille, geheel van de buitenwereld afgezonderde

---

1) De Passionisten slapen op stroozakken.

2) Pluym zinspeelt hier op het nachtkoor, van 12½ tot 2 ure, waaronder de Metten worden gezongen.

3) *Brieven*, Serie D, *Ere* 21 Oct. 1851.

leven [1]), verdeeld tusschen het gebed, de versterving en den arbeid, hetgeen de novice-Passionist te Ere leidde, was voor hem meer eene verkwikking dan eene beproeving. „Men moet", schrijft hij drie maanden na zijne intrede, „men moet in eene drukte en beslommering geweest zijn zooals ik gehad heb, om al het zoete eener eenzaamheid te smaken, waar men aan niets anders behoeft te denken dan aan zijne eeuwige belangen" [2]). En eenige maanden later geeft hij aan denzelfden hem dierbaren vriend, wiens plannen en uitzigten voor de toekomst hij met warme belangstelling bespreekt, eenig berigt over eene ernstige ongesteldheid — de eenige, meen ik, in Pluym's kloosterleven — waaraan hij leed, en te gelijk van zijn herstel: „Met mij gaat het, God lof, voortdurend gezegend; de tijd vliegt hier voorbij; ziedaar reeds acht maanden van mijn Noviciaat verstreken. Maar geloof daarom niet, dat het altoos naar het ligchaam even voorspoedig gaat. Ik heb op mijne beurt tol moeten betalen. Bijna de geheele Communauteit is ziek geweest. Ik heb mij lang taai gehouden, maar kreeg toch eindelijk ook eene beurt. Den 15 Maart gevoelde ik mij 's nachts niet wel en verscheen voor de eerste maal niet in het koor. Ik heb zoo nog heengesukkeld tot den 18 Maart en dien dag met de grootste moeite nog Mis gelezen, maar daarna moest ik met de koorts naar bed en vierde den H. Joseph op eene matras, die met mijn stroozak verwisseld was. Den 25 Maart ben ik weêr voor 't eerst aan 't altaar verschenen: doch de koorts had mij zoo geweldig verzwakt, dat ik nog lang sukkelend gebleven ben. Sedert den 2 Mei, den feestdag van de bescherming van

1) „Nieuws uit de wereld weet ik niet"; schrijft Pluym aan een zijner vrienden gedurende zijn Noviciaat, „ik woon hier tamelijk eenzaam en lees buitendien geen Couranten". *Brieven*, Serie A, *Ere* 20 Mei 1852.

2) *Brieven*, Serie A, *Ere* 19 Dec. 1851.

den H. Joseph, ging ik des nachts ten één uur naar het koor om de Metten te zingen, en sedert dien tijd bevind ik mij weêr volmaakt wel; zoodat ik op nieuw de oude en dezelfde ben als vroeger: ik eet en drink en slaap goed en ben vrolijk en opgeruimd, en dat zijn immers goede teekens" [1]). Men ziet het: Pater Joseph neemt zijne nieuwe levenstaak met blijmoedigheid op, en verheugt zich als bij voorraad dat hij in zijne stille afzondering en in de door hem gekozen verborgenheid, ver van 't rumoer der wereld zijne dagen in de ongestoorde beoefening van 't gebed, van de versterving en den priesterlijken arbeid zal kunnen slijten.

Maar Pater Joseph had zich hierin eene toekomst voorgespiegeld die niet de zijne zou zijn. En opmerkelijk is het, hoe de leiding der Goddelijke Voorzienigheid, die hem aan 't eind van zijne loopbaan voor het openbare leven bestemde, reeds in het begin van Pluym's kloosterjaren begon door te schemeren. Hoe meer toch hij de eenzaamheid en afzondering zocht, hoe meer ook gehoorzaamheid en pligt hem naar buiten dreef. Het Kempiaansche c e l l a c o n t i n u a t a d u l c e s c i t, dat hij te Warmond zoo gaarne aanprees en thans nog volmaakter dacht in praktijk te brengen, zou nooit voortdurend zijn deel worden. Reeds kort na zijne professie werden hem door de Overheid zijner Congregatie de gewigtigste bedieningen opgedragen. Beurtelings tot Provinciaal, Visitator of afgevaardige bij 't Generaal Kapittel der Orde gekozen, was hij ambtshalve verpligt herhaalde en langdurige reizen te ondernemen, zoodat hij zelden ongestoord, althans voor langen tijd, de kalmte en rust der kloostercel kon genieten. Het schijnt echter dat deze gedwongen beweging en bedrijvigheid

1) *Brieven*, Serie A, *Ere* 20 Mei 1852.

gunstig op zijn gestel werkte: „Ik ben springlevend", schrijft hij in 1856: „het reizen, al is 't dan ook in den winter, doet mij goed" [1]). Of 't hem echter altoos naar den vleeschelijken mensch behaagde, meen ik te mogen betwijfelen. Maar voor Pater Joseph was het in alle omstandigheden: diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum [2]). Wanneer soms een of ander, die Pluym's ambtsbetrekkingen en pligten niet kende, hem zijne verwondering toonde over al dat reizen en heen-enweêr trekken van een kloosterling, antwoordde hij glimlagchend: Ja inderdaad, ik mag wel vreezen, dat de woorden der Navolging in mij hare toepassing zullen vinden: Qui multum peregrinantur raro sanctificantur [3]). Maar ik zal mij maar troosten, voegde hij er meestal bij, met hetgeen een hooggeplaatst prelaat, Mgr. Belgrado, mij eens gezegd heeft, dat het postje van Provinciaal een der aangenaamste ter wereld is, wijl het vrijheid geeft om op eens anders beurs onbekommerd land en zee rond te reizen".

Er is mij betrekkelijk weinig ter kennis gekomen van Pater Joseph's ontmoetingen en lotgevallen op zijne ambtsreizen. Het ligt in den aard der zaak, dat zijne briefwisseling met vrienden niet veel mededeelingen kan bevatten over de aangelegenheden die hij alsdan moest behartigen. Ik weet echter, uit vertrouwbare bescheiden, dat de toenmalige Generaal der Orde, de in 1862 in geur van heiligheid te Rome in hoogen ouderdom [4]) overleden Pater Antonius van den

1) *Brieven*, Serie A, *Herten* 8 Jan. 1856.

2) „Aan hen die God liefhebben, werkt alles mede ten goede". *Rom.* VIII, 28.

3) „Die veel reizen, worden zelden heilig".

4) Hij was in 1787 op Elba geboren en gedurende 58 jaren Religieus Passionist geweest.

H. Jacobus, in Pater Joseph een onbeperkt vertrouwen stelde en hem dikwijls met gewigtige ambtspligten of zendingen belastte. Dit vertrouwen, hetgeen Pluym zeker vereerde, was echter tevens voor hem eene bron van onverpoosde werkzaamheden en voortdurende inspanning van geest en ligchaam. Het noodzaakte hem beurtelings in Engeland, Frankrijk en België, tot zelfs in Ierland en Schotland de belangen zijner Congregatie te gaan verzorgen en de ordeshuizen bijna elk jaar, soms herhaaldelijk, als Provinciaal of gedeputeerd Visitator, te bezoeken. In de brieven die ter mijner beschikking staan, vind ik te dien aanzien menigvuldige reizen vermeld naar Bordeaux, naar Hardinghe bij Boulogne, en naar verschillende plaatsen in België. Eens maakt hij zich een gedwongen verblijf te Parijs ten nutte om aan de Frères de St. Jean-de-Dieu, in wier Huis hij zijn intrek had genomen, eene retraite te geven, en doet daarvan melding in een brief, met den uitroep: „waartoe een mensch toch al komen kan!" [1]). Toen hij in 1862 zich tot eene ambtstournée in Frankrijk voorbereidde, verwittigt hij een vriend van zijn op handen zijnde vertrek, en voegt er bij in die blijmoedige stemming die hem nooit verliet: „Als mij soms Napoleon met een paar Gendarmen over de grenzen laat zetten, zal ik niet nalaten u het terstond te doen weten" [2]).

Twee malen werd aan Pater Joseph eene gewigtige zending in Engeland opgedragen; het eerst in 1860, toen hij op lastgeving zijner Overheid onverwacht [3]) de zeeëngte van Calais moest oversteken, èn andermaal toen

---

1) *Brieven*, Serie A, *Ere* 30 Mei 1862.

2) *Brieven*, Serie A, *Ere* 23 Mei 1860.

3) „Als Vader Generaal beveelt", schrijft Pater Joseph, „dan spreekt het van zelf dat men aanstonds gereed dient te zijn." *Brieven*, t. a. p.

hij, na het provinciaal kapittel zijner Orde voor de kloosters van Frankrijk en België te hebben bijgewoond, eene dergelijke vergadering voor Engeland, te Broadway bij Londen, moest gaan presideeren [1]). Dit zou de laatste ambtsfunctie zijn, welke hij in zijne Congregatie vóór zijne verheffing tot het Episcopaat, die kort daarna plaats had, nog zou verrigten.

Over twee reizen naar Rome die in dit tijdvak van Pluym's leven vallen, kan ik eenige bijzonderheden mededeelen, die den lezer, vertrouw ik, niet ongevallig zullen zijn.

In de maand April van 1857 bezocht Pater Joseph voor 't eerst de Eeuwige Stad. Hij was de eerste Passionist uit Nederland, die op het graf van den heiligen Stichter zijner Congregatie kwam bidden [2]). Zijne reis naar Rome vond hare aanleiding in het Generaal Kapittel der Orde, dat te Rome zou gehouden worden, ter welks bijwoning Pater Joseph was afgevaardigd. Hij vertrok met twee Consultoren uit Frankrijk en België en in gezelschap van den provinciaal van Engeland, die door den zoo befaamden bekeerling Lord Spencer (P. Ignatius) was vergezeld [3]).

Aangenaam werd Pater Joseph te Rome verrast door het onverwachte terugzien van twee zijner oudste en geachtste

---

1) *Brieven*, Serie D, *Londen* 29 Aug. 1863.

2) Den 7 Mei 1857 schrijft Pater Joseph uit Rome: „ Verleden Zondag, het Beschermingsfeest van den H. Joseph, heb ik de solemneele Hoogmis gezongen aan 't Hoogaltaar onzer kerk. Deftig, zeer deftig, als of ik een groot prelaat ware! In de week heb ik eenige keeren Mis gelezen aan 't altaar, waaronder het ligchaam van den gelukz. Paulus van 't Kruis rust. Gij begrijpt dat ik, als eerste Hollandsche pater van zijne Congregatie, die op zijn graf kwam bidden, hem niet weinig verzocht heb". *Brieven*, Serie A.

3) *Brieven*, Serie A, *Herten* 22 Maart 1857.

vrienden uit het Vaderland, die hij sinds jaren niet meer ontmoet had. Het was bij gelegenheid dat hij den 4 Mei in St.-Pieter de Mis was gaan bijwonen van Z. H. den Paus, die op dien dag eene reis door zijne Staten zou ondernemen. Doch laat ik Pluym deze ontmoeting zelf verhalen. „Toen de Mis geëindigd was", schrijft hij uit Rome aan een zijner vrienden in Holland, „werd ik in de kerk op den schouder getikt door iemand die mij toeriep: dag Pater Pluym! 't Was niemand anders dan Pater Wilde, die vroeger aan het Gymnasium te Katwijk geweest is en thans te Rome woont, en die mij niettegenstaande de verandering van kleeding dadelijk herkend had. Maar wat nog onverwachter kwam: toen Zijne Heiligheid vertrokken was, en ik voor St.-Pieter wat stond te praten en rond te zien, werd ik op eens met beide handen vastgegrepen door een geestelijke met een grooten baard, die mij in goed Hollandsch toesprak: Hoe gaat het toch? Mag ik u hier vinden?.. — En raad eens wien?... Gij zoudt misschien wel honderdmaal raden zonder er achter te komen... Iemand, die ik dacht dat hoog en droog te Bombay zat!.. namelijk Pater Steins-Bisschop [1]), de gewezen Directeur van Katwijk. Hij was voor de belangen zijner Missie te Rome. Dat was waarlijk eene verrassing! Bij de Redemptoristen alhier heb ik nog een ander landgenoot, Pater Verheyen, aangetroffen" [2]).

Ruim een jaar later, riepen de belangen zijner Congregatie Pater Joseph naar Frankrijk, waar de Passionisten o. a. te Bordeaux een vrij aanzienlijk klooster bezitten, en in dien tijd, meen ik, bezig waren met eene nieuwe

1) Nu Aartsbisschop van *Bostra i p. i.* en Vicaris-apostoliek van Calcutta. Hij heeft in die hoedanigheid met Mgr. Pluym zitting gehad in het Vaticaansche Concilie.

2) *Brieven*, Serie A, *Rome* 28 April 1857.

kerk te bouwen. Hij nam deze gelegenheid waar om ook andere streken van Frankrijk te bezoeken. „Acht dagen geleden", schrijft hij den 8 Juni 1858 aan een vriend, „ben ik van Bordeaux vertrokken. Een onzer studenten, die in de Vendée t' huis behoort, moest ik medenemen naar het Noorden van Frankrijk, en dit heeft mij op het denkbeeld gebragt, van een omweg te maken door de Vendée, met het doel om er onze Congregatie wat meer bekend te maken, en te zien of wij zoo doende hier of daar het verlangen konden opwekken om zich bij ons aan te melden. Dat reisje is wel wat moeijelijk geweest: omdat er in die streken geen spoorwegen zijn en wij nu eenmaal verwend zijn om spoedig en gemakkelijk te reizen; maar ik ben er uiterst over voldaan. In het groote en in de beide kleine Seminariën zijn wij met de meeste hartelijkheid ontvangen en in een der laatste heeft zich een postulant aangeboden. Gisteren ben ik te Angers afgestapt, waar ik bij de Eerw. Paters Jesuïten gelogeerd ben. Mijn voornemen is om morgen ochtend van hier te vertrekken naar Blois, waar ik een dag denk te blijven, om vervolgens over Parijs en Boulogne-sur-mer naar ons Huis te Hardinghe te gaan. Gij herinnert u — voegde hij er in goede luim bij — wat Mgr. Belgrado eens van de Provincialen gezegd heeft" [1]).

Wanneer Pater Joseph niet voor de belangen der Congregatie of tot het waarnemen van andere pligten op reis was, verbleef hij het meest in de kloosters zijner Orde te Ere bij Doornik, of te Herten bij Roermond. Hoewel minder bewogen, was daar zijn leven ook uiterst werkzaam. „Het is op uw kantoor bijzonder druk" —

---

1) *Brieven*, Serie A, *Angers* 8 Juni 1858. Vgl. bl. 411.

lees ik in een brief uit Herten geschreven aan een zijner oudste vrienden te Amsterdam — „bij mij is de drukte van een anderen aard, doch ik kan u verzekeren dat zij er niet minder groot om is. Verleden week heb ik retraite gegeven aan de pensionnaires in 't klooster te Heythuizen; aanstaanden Donderdag moet ik er eene beginnen voor die der Ursulinen te Roermond. Gisteren middag heb ik de Passie gepreekt te Maasbracht, anderhalf uur van hier, en daarbij gaan mijne woensdaagsche lijdens. meditatiën toch haren gang. Ook in den biechtstoel moet ik gansche uren achtereen doorbrengen" [1]).

Het verblijf te Herten vooral, als meer in de nabijheid, gaf aan Pater Pluym ruimer vrijheid om nu en dan zijne oude vrienden in Holland te bezoeken. Ik vind in zijne Brieven een aantal berigten of toespelingen over deze uitstapjes, die echter altoos — wat den lezer, nu hij Pater Joseph heeft leeren kennen, niet verwonderen zal — door een of ander liefdewerk werden gemotiveerd of daarvan gingen vergezeld. Hij bezocht meermalen onze beide Seminariën te Warmond en te Voorhout, en gaf, indien ik mij niet vergis, in 1853 eene retraite aan de studenten dezer laatste inrigting. In 1854 nam hij een werkzaam deel aan de eerste groote Missie, die te Amsterdam naar het plan van Mgr. Van Vree in verscheidene kerken gehouden werd [2]), en gaf zeer dikwijls geestelijke oefeningen in de liefde- of opvoedingsgestichten der Hoofdstad. Somtijds, wijl hij een volleerd meester was in het „uitkoopen" van tijd, waartoe de Apostel vermaant [3]), gebruikte hij de hem over-

---

1) *Brieven*, Serie B, *Herten* 10 Maart 1856.

2) Pater Joseph hield met Mgr. P. van der Ploeg de predikatiën in de St. Catharina-kerk en zag zijn biechtstoel omringd door een buitengemeen groot aantal penitenten.

3) *Ephes.* V, 6: *Redimentes tempus quoniam dies mali sunt.*

schietende oogenblikken tusschen twee Retraites of Missiën, om hier of daar nog van dienst te zijn. Zoo had hij b. v. op 't laatst van 1855 te Amsterdam in twee gestichten achtereenvolgend de geestelijke oefeningen moeten houden, en schrijft daarover aan een vriend; „Zaterdag vóor Kersmis was de eerste retraite afgeloopen: de tweede begon ik op den derden Kersdag. In dien tusschentijd heb ik met de feesten bij onzen gouden Siegfried [1]) in den Haag een handje wezen helpen" [2]). Bij eene andere gelegenheid, toen hem zeker, naar zijn verlangen niet genoeg inspanning van geest, tijdens het geven eener retraite aan de knapen van het landbouwgesticht de Heibloem [3]), werd verschaft, vertaalde hij om geen tijd te verzuimen, een ascetisch werkje, dat in druk werd uitgegeven [4]).

Ik heb daar zoo even van Pluym's voortdurenden en onvermoeiden ijver in het geven van missiën en retraites gewaagd Hiertoe betrekkelijk herinner ik mij nog eene niet onaardige ontmoeting uit dit tijdperk van Pater Joseph's leven, waarin zijne liefde voor soberheid en middelmaat in alles, weêr op den voorgrond treedt. Het bij die gelegenheid gebeurde verplaatst ons in een vrouwenklooster, op den vooravond van eene Retraite die aan de Religieusen van het Huis zou gegeven worden. De Moederoverste, eene schrandere en bespraakte vrouw, dacht in

1) Toen Deken te 's Hage; als Eere-Kamerheer van Z. H. den Paus en Kanunnik van Haarlem aldaar overleden. Vgl. het schoone en stichtende Levensberigt in *De Kath.* Dl. 44, bl. 261.

2) *Brieven*, Serie A, *Herten* 8 Jan. 1856.

3) In Limburg. Eene nuttige, Godgevallige inrigting, — die ik bij deze gelegenheid aan de belangstelling aller Katholieken en menschenvrienden durf aanbevelen.

4) *Het Gebed van P. Zucchi*, enz. Naar het Fransch door den Eerw. Pater Joseph, Passionist. Roermond, 1861. Vgl. *De Kath.* Dl. 40, bl. 260.

haar welgemeenden ijver en warme belangstelling voor het geestelijk welzijn der kleine aan haar toevertrouwde kudde, wèl te doen met aan Pater Joseph, die de oefeningen leiden zou, eenige ongevraagde inlichtingen te geven. Zij betroffen hoofdzakelijk eenige tekortkomingen en onvolmaaktheden, die zij in hare Zusters had opgemerkt, en welke, zonder van groot gewigt te zijn, toch in het volmaakter spiritueele leven, meende zij, niet mogten worden veronachtzaamd. Moeder-overste sprak over deze aangelegenheid wel eenige minuten lang, zonder dat Pater Joseph eenig blijk van goed- of afkeuring gegeven had. Toen eindelijk haar verslag was uitgebragt, zeide Pluym, wel vriendelijk maar toch eenigzins koeltjes: „Ik dank u, Moeder, voor uwe informatiën; maar .... vindt ge niet, dat indien de Zusters mij dat alles niet uit eigen beweging komen openbaren, de Retraite toch als mislukt, zal moeten beschouwd worden"? — A governo. De Eerw. Moeder .... was al te gevat om den wenk niet te verstaan, en ik heb alle reden om te vermoeden, dat zij bij eene volgende retraite wat spaarzamer met hare voorlichtingen zal geweest zijn.

Ik haal deze kleine klooster-episode als een bewijs te meer aan hoe het een grondtrek in Pluym's geaardheid en karakter vormde, om een vijand te zijn van al te groote „drukte" en van elk onnoodig vertoon. Zie hier daarvan nog een staaltje. Ik verhaalde hem eens hoe ik te Rome, in eene bijeenkomst der Unione di San Paolo [1]),

1) De *Unione di S. P.* was te Rome eene Vereeniging van priesters, die zich ten doel stelde de beoefening der kerkelijke wetenschappen, en die der liefdewerken door het geven van retraites, biechthooren enz. in gevangenissen, weeshuizen enz. Zij had twee afdeelingen. De jongere leden, alle aan de Universiteit gepromoveerde priesters, vormden de eerste en droegen den naam van *gewone* leden. De buitengewone of *Eere*-leden,

den hoogwaardigen Pater Generaal Roothaan, in zijne toespraak aan de jongere leden dier Vereeniging, had hooren zeggen: „dat voor een opregten terugkeer tot God en eene blijvende, volhardende boetvaardigheid de bekeering eerst in 't hoofd moet beginnen. Wij dienen overtuigd te zijn — voegde hij er met nadruk bij — dat wij God moeten dienen: die overtuiging zetelt in onzen geest en kan door geene gevoeligheid des harten worden vervangen". — De woorden van den voortreffelijken man, die nog minder om zijne diepe geleerdheid en wijsheid dan om zijne schitterende deugden en beminnelijke bescheidenheid den eerbied en de genegenheid van allen bezat, hadden mij destijds levendig getroffen, en het eigenaardig gebaar, waarmede zij vergezeld gingen — de spreker vatte het eerbiedwaardige voorhoofd tusschen duim en wijsvinger vast, onder 't zeggen van „hier, hier moet de bekeering beginnen" — was mij niet uit het geheugen gegaan. Pluym vond veel smaak in die opmerking van Pater Roothaan, en nam er aanleiding uit om ook zijn woordje over den soms al te „hartelijken en aandoenlijken" preektrant, waarin nu en dan, bij 't geven van Missiën vooral, wél eens wordt vervallen, ten beste te geven. „Ik kan mij moeijelijk verbeelden", zeide hij mij eens, „dat al die zenuwachtige

---

onder welke het Bestuur en de *Censoren* gekozen werden, waren Kardinalen, Bisschoppen, Generaals van Orden of hoggeplaatste geestelijken. Elk jong lid moest beurtelings eene wetenschappelijke voordragt houden, die door de eere-leden werd beoordeeld, en waarvan een der Censoren vervolgens het Resumé en zoo noodig de Correctie gaf. Bij de sluiting werd door een der eere-leden eene toespraak gehouden. De oefening der liefdewerken was aan alle leden gemeenzaam, en werd door het Bestuur geregeld. Ik herinner mij nog, op 't laatst van mijn verblijf te Rome, onder leiding van Mgr. Mazzani, den beroemden Mathematicus, in de gevangenis van het Castel-St.-Angelo bij het geven eener Retraite aan de aldaar gedetineerden, als „jongere" te hebben geholpen.

overspanning een duurzamen invloed kan uitoefenen. Niet dat ik het overal en voor allen wil misprijzen. De prediker moet zijne luitjes kennen. 's Lands wijs 's lands eer, zal hier toch ook wel een weinig mogen gelden. Als 't een goede regel is: Si Romae fueris Romano vivito more, dan mag men hem ook wel hier te lande toepassen. Ik voor mij, zou aan die liefhebbers van „hooge temperatuur-sermoenen", zoo als ge ze wel eens ondeugend noemt, gaarne in 't oor fluisteren: dat wij hier te lande van wat koeler en bedaarder complexie zijn, eu daarom onder ons minder op zijn plaats is, wat misschien te Napels of te Palermo niet ondoelmatig zou zijn".

Ik kan de bekoring niet weêrstaan om, op gevaar af van zelf tegen de „soberheid" te zondigen, nog een anderen trek die Pluym's karakter teekent, hier in te lasschen. Hij behoort wel niet tot het tijdvak der kloosterjaren, maar vinde hier zijne plaats, omdat het zoo even van Pluym verhaalde daardoor nader wordt toegelicht en in 't leven veraanschouwelijkt. Voor 't oogenblik zijn wij weêr te Warmond. Een van Pluym's collega's was gewoon uu en dan bij hem te komen aankloppen als hij iets fraais in een of ander boek had aangetroffen. Op zekeren dag trad hij binnen met de Werken van Thomas a Kempis in de hand, (zoo als zij in de uitgave van P. Sommalius S. I. [1]) zijn bijeenverzameld), waarin hij, gelijk ook Pluym, veel smaak vond. Ditmaal gold het een dier te weinig bekende en vooral te weinig gelezen Levens, elf in getal, waarin de schrijver der Navolging eenige merkwaardigheden verhaalt uit de lotgevallen van zooveel zijner tijdgenooten, meestal Religieusen in de Fraterhuizen van Zwol en Deventer. Pluym's vriend begon hem een tiental regels voor te

1) *Thomae a Kempis, etc. Opera omnia*, Antv. 1600.

lezen uit de Vita D. Henrici Brune, een vromen en geleerden priester onder de „Broeders van 't Gemeene Leven", die te Deventer in roep van heiligheid stierf en door Thomas a Kempis een verus Israelita en columba sine felle [1]) genoemd wordt. Zijn biograaf verhaalt van hem — en 't was juist dit wat Pluym's vriend voorlas — hoe hij ter gelegenheid van zeker kerkelijk feest met andere Broeders naar Arnhem reisde om daar den Aflaat te gaan verdienen. Onderweg werd hem door een zijner confraters gevraagd, voor hoeveel hij toch wel de te Arnhem te verkrijgen aflaten zou willen afstaan? „Gaarne", antwoordde Brune, „zou ik al mijne aflaten geven voor deze genade: dat telkens wanneer ik tot iemand een stichtend woord zou spreken, hij zich ook terstond zou bekeeren en zijn leven beteren" [2]). — „Wat is die Hendrik Brune", zeî Pluym blijkbaar aangenaam verrast, „toch weêr een beminnelijke en tevens origineele figuur, gelijk zijn confraters Geert Groote, Jan Brinckerinck, Florens Radewijns en de anderen, wier Levens wij laatst hebben gelezen! Wat is Brune's antwoord op de wel wat vreemde vraag der Fraters vol van wijze discretie zoowel als van echten zielenijver, en hoeveel doet het denken! 't Is haast, zooals ik u laatst hoorde zeggen, ook hier het sublime woord van den Apostel Optabam anathema esse pro fratribus meis [3]) op kleine schaal! Ja, ja,

1) „Een waar Israëliet en duifje zonder gal".

2) „Quadam vice cum fratribus perrexit pro indulgentiis in Arnem, et interrogatus est in via pro quanto indulgentias suas daret. Qui ait: Libenter darem indulgentias meas pro hac gratia, ut quotiescunque alicui aliqua bona dicerem, quòd ille statim converteretur et suam vitam emendaret. Quod audientes fratres mirabiliter aedificati sunt de tam bono responso ex magno animarum zelo, in cordo pio et puro". *Thomae a Kempis Opera omnia* etc. III, 104.

3) *Rom.* IX, 3.

't is niet anders; zóo moet het zijn: alles, alles, tot zelfs spiritueele gunsten en devotie-acten toe, moet wijken voor de alles overtreffende en alles overwinnende liefde: maior autem horum est charitas! De Broêrs hadden gelijk: 't was waarlijk een stichtend en kostelijk woord! En vind ge niet, vriend, dat zeker klas van devotarissen aan Heere Hendrik Brune wel een lesje zouden kunnen nemen"?

In al hetgeen hier uit oude herinneringen, die mij dierbaar zijn, mij voor 't geheugen daagde, vertoont zich Pluym's beeld, in leven en gezindheid. Laat ik nu ten slotte met nog één enkelen karaktertrek, niet den minst beminnelijken, mijne vlugtige schets voltooijen.

Hoe pligtgetrouw, onthecht en verstorven kloosterling Pater Joseph ook was, toch bleef hij voortdurend, in zijn hart de opregtste toegenegenheid en de warmste belangstelling jegens zijne vrienden „in de wereld" bewaren. Hij gevoelde zich pijnlijk ontstemd wanneer men zijne gezindheid daaromtrent in twijfel trok. De zoo onophoudelijk in zeker slag van boeken en in zekere „beschaafde" kringen afgezaagde tegenwerping tegen het religieuse leven: „dat het ascetisme het hart uitdroogt en voor alle gevoelens van liefde en vriendschap onverschillig maakt", vond bij hem ongeveinsde afkeuring, die hij wel eens met eene hem ongewone warmte uitdrukte. „Arme kloosterlingen „dat wij toch zijn", plagt hij dan te zeggen, „de kinderen der wereld hebben niet genoeg met ons te vervolgen en te belasteren, zij willen ons zelfs ook de vriendschap niet gunnen! En toch, hoe kunnen zij, die niets van de liefde tot God willen hooren, over ware liefde en vriendschap oordeelen? De kinderen des lichts weten 't beter: ware vroomheid maakt ons niet onverschillig of ongevoelig; maar zij schenkt aan het pligtbesef eene kracht en invloed,

die aan de neigingen des harten gebiedt en ze tempert en veredelt: waarlijk, de ware liefde verzet het zwaartepunt buiten ons zelven, en doet ons met den Apostel alles voor allen worden". — 't Waren zeker edele woorden en die hem uit het hart kwamen; maar allen die Pluym gekend hebben, en ooit het voorregt genoten zijne vrienden te zijn, zullen kunnen getuigen, dat zijne woorden hier slechts de getrouwe weerklank waren van zijn gemoed, en dat zij nooit werden verloochend door zijn leven [1]).

Ik ben thans in mijne korte schets tot het keerpunt van Pluym's loopbaan genaderd. De voorbereidingsperiode spoedde ten einde: de levensbestemming lag, hoewel nog achter een sluijer, in het verschiet. Sedert zijne priesterwijding had Pluym reeds meer dan dertig jaren, onder afwisselende toestanden, geleefd: de voorbereiding moest langer dan de eindbestemming duren! „Zelfs onze God en Heiland", zegt een oud Schriftverklaarder, ik meen Beda, „trad eerst in 't openbare leven als Leeraar en Verlosser op, toen reeds dertig jaren van zijn verborgen leven voorbij waren: met welk regt zouden Zijne dienaren zich beklagen, als hunne oefenschool van langen en hun eigenlijke werk-

---

1) Mag ik hier zonder onbescheiden te zijn, een enkel voorbeeld aanhalen? Van twee hoogachtingswaardige Echtgenooten te Amsterdam was Pluym lange jaren de trouwe huisvriend geweest, en had in den boezem dezer Familie in 1845, bij eene zware en langdurige ziekte, de liefdevolste verpleging gevonden. Gedurende zijn kloosterleven en ook als Bisschop onderhield hij met hen eene onafgebroken briefwisseling. Na het overlijden zijner Vrienden, schreef hij aan een hunner zonen: „Veertig jaren lang ben ik de vriend uwer Ouders geweest, en die vriendschap was gegrond op wederzijdsche achting en echt christelijke genegenheid. Ik wil ook de vriend hunner kinderen blijven". *Brieven*, Serie B, *Const.* 8 April 1870.

kring van korten duur is"? Nog een tiental jaren van vruchtbaren, gezegenden arbeid, onder de prinsen van Gods Kerk, waren voor Pluym in de beschikkingen der Voorzienigheid weggelegd. Waar zou hij ze doorbrengen? Dat was nog een geheim. Het aan hem toegedachte gedeelte van den akker, dien hij bearbeiden zou, moest hem nog door den Heer des Wijngaards worden aangewezen. Te Rome, in het middenpunt der Eenheid, bij het graf van zijn heiligen Ordestichter [1]), zou hij zijne nieuwe roeping ontvangen. Het zou het voor hem bestemd aandeel in het allenomvattend bestuur der zielen van den Oppersten Herder zijn. Een aandeel slechts: want, zegt Lacordaire schoon, „à la différence du Fils de Dieu qui vint pour toutes les âmes, nul après lui ne vient que pour un certain nombre, marquées aux pages secrètes d'une réciproque prédestination" [2]). Op die geheimzinnige bladzijden stonden de namen van Nicopolis en Byzantium geschreven, en die namen waren in de Goddelijke Voorbeschikking met dien van Antonius Joseph Pluym voor de toekomst innig verbonden.

V. in f. S. Pauli a Cruce. TH. BORRET.

(*Wordt vervolgd.*)

---

1) De H. Paulus van 't Kruis ligt begraven in de Kerk van *Ss. Giovanni e Paolo in monte Celio*, die door de Passionisten bediend wordt, en naast hun Klooster ligt. Ik weet niet of deze kerk *thans* nog in hun bezit is.

2) *Oraison funèbre de Donoso Cortès.*

VERSCHEIDENHEID.

AFSTAMMING

VAN

ZIJNE MAJESTEIT KONING WILLEM DEN DERDE

EN VAN

HARE MAJESTEIT KONINGIN SOPHIA

UIT KEIZER KAREL DEN GROOTE. [1])

Deze tabel met hare bijna tallooze namen en cijfers — zij loopt immers over een meer dan duizendjarig tijdvak — is blijkbaar de vrucht eener naauwgezette en ijverige studie, en telt onder de meest beteekenende feestgaven, welke de Nederlandsche pers onzen Geëerbiedigden Koning en Geliefde Koningin, ter gelegenheid van den schoonen 12 Mei 1874, heeft aangeboden.

Met volle regt mag ons volk er trotsch op zijn, dat én zijn Koning én zijne Koningin hunne genealogie tot den Grooten Karel kunnen opvoeren, en men is den hooggeachten Bewerker dezer tabel dank verschuldigd, dat hij deze eervolle afstamming op eene zoo voortreffelijke wijze in 't licht heeft gesteld.

Zijn arbeid munt uit door zorgvuldigheid in de opgaven, en door eene voor het nazien en het overzigt gemakkelijke inrigting. Buitendien zijn de namen en cijfers, de beknopte

1) Opgemaakt door J. A. Alberdingk Thijm, O. Eq. S. G. M. Amsterdam. C. L. van Langenhuysen, Drukker en Uitgever. 1874.

aanteekening over de Huizen Nassau en Wurtemberg, de twee korte aanduidingen der afstamming van Hunne Majesteiten den Koning en de Koningin met zulk een goeden smaak om het werkelijk fraaije allegorische wapenbeeld dezer vorstelijke genealogie gegroepeerd, en is de typographische uitvoering van dit middenstuk en de letterdruk zoo net en afgewerkt [1]), en tot de kleur van het papier zoo wél gekozen, dat het oog met welgevallen op deze stamtafel rust, die een sprekend bewijs is, hoe de kunst aan een op zich zelf dor en stijf werk leven en bevalligheid geven kan.

H. J. J. P.

---

1) Op ééne drukfeil viel onze aandacht: als sterfjaar van Lodewijk van Overzee staat opgegeven 594, waar, bij het drukken, de 9 en 5 elkanders plaats hebben ingenomen.

EINDE VAN HET VIJFENZESTIGSTE DEEL.

DE KATHOLIEK.

ODSDIENSTIG-, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG
MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

ZES EN ZESTIGSTE DEEL.

1874.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum.
1 Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede
En hine Aertsche Bisscop wiede.

Melis Stoke.

LEIDEN,
J. W. VAN LEEUWEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Het lijdelijk verzet. III (*Vervolg en slot van* dl. LXV, blz. 248 v.) . . . . . 1.
H. J. H. RUSCHEBLATT.

Brief aan een studie-vriend over de bedevaarten te Hakendover . . . . . 14.
L. B.

Handboekje ten gebruike bij het onderwijs in den Gregoriaanschen zang . . . . . 32.
V.

De vijand der Heilige Kerk . . . . . 49.
R.

Een waardig herder . . . . . 62.
J. H. HOFMAN.

Germania's dichtbloemen . . . . . 81.
A. VAN COOTH

Eene huwelijksplegtigheid volgens den ritus der Russische Kerk . . . . . 90.
H. J. J. PRENGER.

Broere's Constantijn.
Zevende Zang . . . . . 113.

De Romeinsche veldheer en zijn gezin.
Eene voorlezing. I . . . . . 147.
J. J. VAN DER HORST.

Bladz.

De Romeinsche veldheer en zijn gezin.
Eene voorlezing. II en III. (*Vervolg en slot* van blz. 147 v.) . . 173.
J. J. VAN DER HORST.

De waarheid en godzaligheid der Evangelische Maatschappij . 195.
H.

Broere's Constantijn.
Achtste Zang . . . . . 229.

Het nieuwe klooster van Lérins . . . . . 262.
H. J. J. PRENGER.

Twaalf Kruiswegen voor Priesters . . . . . 273.
H.

Broere's Constantijn.
Negende (onvoltooide) Zang en schets van het plan . . . . 285.

Cervantes' »Don Quijote" . . . . . 295.
J. J. PUTMAN.

Eene nieuwe bijdrage over Frederik van Delden . . . 325.
TUBANTINUS.

Tegen Strauss . . . . . 331.
J. BOS.

VERSCHEIDENHEDEN.

Val en opstanding van Europa . . . . . 48.
H. J. J. P.

De stichting van 's Hertogenbosch en de stichting der St. Jans-Kerk aldaar . . . . . 102.
J. C. H. HEZENMANS.

»Gegen Rom!" . . . . . 169.

Een Oberconsistorialrath over de Zon . . . . . 170.

Aanteekeningen van Kepler en Tycho-Brahé . . . . 171.

Hollandsche Kathechismus-prentjes (Tweede vel). . . . 227.
J. DE BRUIJN.

Bladz.
Het Nederlandsch Bijbelgenootschap . . . . . 279.
H. J. J. P.
Verboden boeken . . . . . 281.
Holderdebolder . . . . . 282.
Een nieuw plan tot verdelging der R. K. Kerk in Rusland. 335.
Twee Commentaren . . . . . 339.
v. d. H.

SPROKKELINGEN.

IJver der Anglikanen voor den kerkbouw . . . . . 172.
Doopbediening der modernen in Frankrijk . . . . . 284.
Predikanten-nood in de Nederlandsche Hervormde Kerk . 284.
Getal der geestelijken en kerken van het Russische Schisma. 341.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Berigt aan den lezer . . . . . 112.
De Katholiek bij het openen van zijne nieuwe reeks . . 342.

DRUKFEILEN.

Blz. 25, reg. 6 v. o. *staat*: 3000, *lees*: 30,000 à 40,000.
Ibidem » 400 à 500, *lees:* 700.
» 64, reg. 5 v. o. » Sint Simon-en-Jude-toren, *lees:* St. Simon-en-Jude-kerk.

HET LIJDELIJK VERZET.

(*Vervolg van* dl. LXV, blz. 248 v.)

III.

Wij zijn verpligt aan onze burgerlijke overheden eerbied en gehoorzaamheid te bewijzen. Het is niet geoorloofd tegen hun gezag op te staan.

Nogtans — en met allen nadruk moeten wij op het volgende wijzen, omdat daarin de verklaring ligt van het gedrag der in Duitschland en elders vervolgde Katholieken — est modus in rebus, sunt certi denique fines; niet altijd of in alles is gehoorzaamheid aan de wereldlijke overheid pligt; meer nog: in sommige gevallen is ongehoorzaamheid pligtmatig, en zou het gehoorzamen met misdaad, met eene overtreding van hoogere wetten gelijkstaan. Nog altijd herinner ik mij de schoone woorden van wijlen Mgr. Diepenbrock, Vorst-Aartsbisschop van Breslau, welke hij in zijn herderlijken brief van 6 Nov. 1849 schreef, en waarin hij de kwestie aanroerde, welke ons bezighoudt:

„Maar" — zoo sprak hij tot zijne diocesanen met onovertreffelijke juistheid — „moeten wij, Katholieke Chris„tenen, ons dan tot slaaf laten maken, ons laten onder„drukken en vertreden door de grillen en willekeur van de

„elkander afwisselende magthebbers en zelfs onze hoogste „goederen, onze godsdienst en onze Kerk, prijsgeven en „ons heiligst regt, de vrije belijdenis van ons geloof, vrij- „willig laten verkorten en ons laten ontrooven? Moet in den „gehoorzamen en nederigen Christen de vrije staatsburger „met zijne goed verkregene regten geheel opgaan? Dit „zij verre. De menschelijke gehoorzaamheid heeft hare on- „veranderlijke grenzen in den wil van God; en als de „Kerk het woord van Christus: „geeft aan den „„Keizer wat des Keizers is", en het woord der „Apostelen: „weest der overheid onderdanig", ons „zoo nadrukkelijk inprent, toch vergeet zij niet om ons „ook het andere woord in te scherpen: „geeft aan God „„wat Godes is; men moet God meer gehoor- „„zamen dan den menschen." Aan God nu be- „hoort de opvoeding en de vorming van den mensch in „den geest van het Evangelie door de vrije belijdenis en „de getrouwe uitoefening van onze godsdienst, overeen- „komstig de leer en inrigting zijner Heilige Kerk. En wan- „neer wij den menschen, der overheid gaarne gehoorzamen, „dewijl dit Gods wil is, dan houdt die gehoorzaamheid „van zelve op, zoodra het gebod der menschen tegen „den wil Gods is. In zulk een geval alzoo, wat God „verhoede, als men ons door nieuwe of oude wetten tot „zaken wil verpligten, welke strijden tegen den wil van „God, tegen de goddelijke leeringen en voorschriften van „onze Heilige Kerk en tegen hare bestaande inrigting „en hare onveranderlijke regten, en welke daarom ons „Katholiek geweten kwetsen, in zulk een geval moeten „wij — niet de vaan des oproers zwaaijen, geen opstand „door het land aanstoken of gemeene zaak maken met „degenen, die daarvoor niet terugschrikken — maar wij „moeten rustig, vast en onverschrokken tot de wetgevers

„en de magthebbers zeggen: dit is ons niet geoor-
„loofd; wij eerbiedigen uwe magt en gehoorzamen haar
„gewillig in alle wereldsche aangelegenheden, maar het
„heilige, het hemelsche, dat ons toevertrouwd is, onder-
„werpen wij aan u niet. Doet wat gij meent, dat de pligt
„van uw ambt is, wij — wij weten te lijden, te bidden
„en, moet het zijn, ook te sterven."

Het zal wel moeijelijk zijn om in duidelijker termen de Katholieke beginselen omtrent de zoogenaamde passieve of lijdelijke ongehoorzaamheid en tegenstand uit te drukken. Evenwel, daar de hoogste duidelijkheid in deze netelige kwestie niet alleen wenschelijk, maar ook noodzakelijk is — omdat wij van velen onzer tegenstanders niet de minste toegevendheid mogen verwachten, en zij dikwijls eene op zich zelve verdedigbare uitdrukking, door haar te verdraaijen, misduiden of aan een onschuldig woord eene uitlegging geven, welke geenszins in de bedoeling des schrijvers lag — daarom vooral is het noodzakelijk, dat wij de wetenschappelijke termen, bij het bespreken der onderhavige kwestie gebruikelijk, in hunne juiste beteekenis naauwkeurig verklaren en zóó den éénig waren zin er van vaststellen.

Passieve ongehoorzaamheid of tegenstand moet wel onderscheiden worden van actieven tegenstand. Beide begrippen zijn hemelsbreed verschillend; zelfs kunnen de handelingen, die onder het eene begrip vallen, nooit in de rij der handelingen, die tot het andere begrip worden teruggebragt, overgaan. De passieve ongehoorzaamheid sluit volstrekt alles uit, wat maar eenigzins gelijkt op verzet tegen de overheid zelve en laat zoowel het bestaan der overheid en haar regt om te bevelen als haar aanzien en hare waardigheid onaangetast; zij bepaalt zich uitsluitend tot het niet doen van hetgeen bevolen is, terwijl de

actieve tegenstand op deze of gene wijze geweld tegenover geweld stelt om langs dien weg den wil der onderdanen tegen den wil der overheid door te drijven. De passieve ongehoorzaamheid komt alzoo hierin met de passieve gehoorzaamheid overeen, dat zij van elk geweldadig verzet afziet, en ook hierin met den actieven tegenstand, dat zij ongehoorzaamheid is, dat zij zich aan den wil der overheid niet onderwerpt, dat zij haar gebod onvervuld laat; maar de actieve tegenstand laat niet alleen het gebod onvervuld, hij doet meer: hij pleegt verzet, hij stookt dikwijls oproer aan of heult met opstandelingen of roept een buitenlandschen vijand op vaderlandschen bodem. Het karakteristieke van den actieven tegenstand, in onderscheiding van de passieve ongehoorzaamheid, ligt alzoo niet in den meerderen of minderen graad van tegenstand, in het nalaten van gebodene en in het verrigten van verbodene handelingen, maar eenig en alleen daarin, dat hij een verzet tegen de overheid zelve is, dat hij het bestaan zelf der overheid aantast, haar het regt om te bevelen bestrijdt, haar den eerbied weigert en hare waardigheid hoont.

Na deze noodzakelijke onderscheiding, zoo wij meenen, met genoegzame duidelijkheid te hebben uiteengezet, kunnen wij ons de vraag ter beantwoording voorstellen:

Mogen de Katholieken zich in sommige gevallen het regt toeschrijven om aan onregtvaardige, hunne regten krenkende wetten de passieve ongehoorzaamheid, den passieven tegenstand tegenover te stellen?

De leer, welke van hen in alle gevallen gehoorzaamheid eischt, is vooreerst vrijheiddoodend en zou de zedelijke vrijheid van elk individu aan de willekeur van een ander onderwerpen. In godsdienstige zaken zou zij den Caesar, behalve het gezag in tijdelijke aangelegenheden, ook de volmagt willen toekennen van een onfeilbaren Pontifex Maxi-

mus — onfeilbaar, niet door den beloofden bijstand van God, maar door den vreesaanjagenden bijstand van bajonetten en kanonnen.

En of die slavernij des geestes tegelijk met die des ligchaams geëischt wordt door Koning of Keizer, door een oligarchiesch of democratiesch despotisme — dit alles is onverschillig; tirannie en despotisme is het, onverschillig of één magthebber of meerdere hunne onderdanen willen onderdrukken. Welk verschil bestaat er hier tusschen Lodewijk XIV, die met het woord: „L'état c'est moi" zijne Katholieke onderdanen en vooral de geestelijkheid wilde afvallig maken van den Apostolischen Stoel, tusschen de Assemblée Constituante, welke door hare beruchte Constitution civile du clergé bisschoppen en priesters trachtte te dwingen tot verkrachting van hun geweten en tot verzaking van hunne heiligste verpligtingen, en tusschen hen, die met het devies op hunne vaan: „Magt „is regt" alles willen tiranniseren, zelfs de eeredienst, de opleiding der geestelijkheid, het kerkelijk regt, de uitoefening van wat de onveranderlijke inrigting der van Christus ingestelde maatschappij gebiedend eischt?

Welk eene slavernij! Waarlijk, men moet of met blindheid geslagen of door het gelukken van behendige grepen tot een waanzinnigen hoogmoed vervoerd zijn, om van mannen, die eer en pligt nog niet vergeten zijn, die zich niet onder het verachtelijk momgezigt van huichelarij verbergen, maar openlijk der waarheid hulde doen, die naar geen gunstbejag hunne beginselen kneden, maar naar de onveranderlijke wetten van geregtigheid en zedeleer hun gedrag regelen, die geene partij te ontzien of te vleijen hebben, maar alleen aan hun geweten verantwoording meenen verschuldigd te zijn, die geen wachtwoord aan geheime genootschappen, maar alleen aan de openlijk ver-

kondigde uitspraak der onfeilbare Kerk ontleenen — om van hen eene afgodische aanbidding van den modernen Staatsgod te verwachten. Hunne fiere inborst en tevens hun onwrikbaar geloof spreken zich uit in het herhalen van dat alles zeggend woord van den onversaagden Pius: „non possumus." Daardoor redden zij de ware vrijheid, een der edelste goederen, door God aan den mensch gegeven, maar ook een gave, waarvan hij nooit afstand mag doen, en welke hij dikwijls ten koste van vele en groote opofferingen moet verdedigen.

Dezelfde leer van eene absolute gehoorzaamheid aan de Staatswetten is ook onredelijk, en is in den meest eigenlijken zin eene bespotting van het gezond verstand. Door die leer wordt de redelijke mensch verplaatst in de categorie der redelooze schepselen, en de menschheid verlaagd tot eene bijeengebragte menigte, welke zonder verstand en vrijen wil blindelings zou moeten gehoorzamen aan de luimen en grillige plannen van elken despoot, die voor een oogenblik de hoogste magt in handen heeft weten te krijgen. Of veronderstellen wij liever eene gevestigde regering, de bedoelde leer wordt door die veronderstelling niet redelijker. Is het niet waar, dat men in Pruissen van de Katholieken marionetten wil maken, die niets mogen denken of gelooven, die geen denkbeeld van pligt mogen hebben, die geene voorschriften hunner godsdienst mogen naleven dan alleen volgens de moderne wetten en volgens hetgeen anti-Katholieke ministers voor overeenkomstig houden met eene zeer bekrompen opvatting van het welzijn des Staats? Zoo dat ooit — wat God verhoede! — ten uitvoer kon worden gebragt, de maatschappij, door God op wonderbare wijze met verschillende betrekkingen der ledematen onderling begiftigd en aldus door Hem gewild, zou geen levend en werkend geheel blijven,

maar een koud en levenloos mechanisme worden, en wel in de hooge sfeer van het bovennatuurlijke een verzameling worden van werkelooze figuren, waarvan elk gedeelte zich volgens het believen van den Staat zou moeten bewegen en zijne juist afgebakende rol zou afspelen, in plaats, dat de onderdanen van den Staat als zelfstandige en van nature godsdienstige menschen vrijelijk zouden mogen handelen en God eeren volgens de ingeving van hun geweten. De bisschoppen en met hen de geloovigen en de priesters zouden de eeuwige ideeën van waarheid, van zedelijkheid, van regt en van godsdienst moeten prijsgeven of verknoeijen naar de onfeilbare voorschriften van den ministerraad? Staatswetten en kabinetsorders zouden hun de onveranderlijke norma moeten wezen van al hun doen en laten in alles, wat hun geloof beveelt? Niet wat God of de Kerk, maar wat de Staat gebiedt, zouden zij in hunne godsdienstige overtuiging moeten opnemen; wat hij als geoorloofd of ongeoorloofd decreteert, moeten zij voor zich als pligt of als misdaad beschouwen; wat eene steeds wisselende, altijd volgzame kamer-meerderheid heden aanneemt om het morgen misschien weder te verwerpen, zouden zij in zaken, de godsdienst betreffende, als eene geldige en wettige regtsbeschikking moeten eerbiedigen en zich daaraan moeten onderwerpen? Zou men ons van overdrijving kunnen beschuldigen, als wij zulk eene leer onredelijk, eene lage bespotting der rede noemen?

Eindelijk die leer is anti-Christelijk, zij is haeretiesch, zij ontkent de grondwaarheden des Christendoms om daarvoor het heidensche idee over de Staatsalmagt in de plaats te stellen. Zij onttroont den eenig waren God om de almagt van den Staat als eene heidensche godheid te doen aanbidden; voor haar is de Staatsmagt alles en al het

andere, het moge het regt der Kerk of der geloovigen heeten, niets; buiten de Staatsmagt mag niets bestaan, tenzij alleen deze de vergunning daartoe geve. Zij loochent verder de vrijheid en de onafhankelijkheid en de magtsbevoegdheid der Kerk in geestelijke zaken; de godsdienst moet slavin van den Staat zijn; de godsdienstige vrijheid des gewetens blijft geen onvervreemdbaar eigendom van het individu, maar moet luisteren naar het albeslissend woord van iemand, die zijne magt wil vestigen door de punt van bajonetten of het schroot van kanonnen. Evenmin vindt de inrigting der Kerk, hare hiërarchische regeling, het vrije verkeer der bisschoppen met den Apostolischen Stoel, de afkondiging harer leerstukken, de toepassing van hare disciplinaire maatregelen, het bestuur der geloovigen — niets van dit alles vindt genade, maar moet zich buigen en schikken naar het strakke en het gewelddadige: „mijn wil „is wet, en mijn magt is regt."

Of in deze en dergelijke gevallen onderwerping of passieve tegenstand pligt is, zal niet moeijelijk zijn te beslissen. Wij geven gaarne toe, dat er zich in het leven en in de onderlinge betrekkingen der leden van eene maatschappij jegens de overheid gevallen en zelfs vele gevallen kunnen voordoen, waarin iemand van een hem wettig toekomend regt afstand kan doen, als namelijk die afstand niet tegen verpligtingen strijdt, die hem zijn opgelegd; dat zelfs die afstand voor hem somtijds pligt wordt, als hoogere doeleinden, dan welke door de handhaving van zijn regt bereikt worden, in 't spel komen, bij voorbeeld: het algemeen welzijn, de orde der geheele maatschappij, het regt van den Staat enz. Maar deze laatste algemeene regel heeft éene uitzondering, welke zich ten allen tijde gebiedend doet gelden en nooit zonder pligtverzaking uit 't oog kan worden verloren. En die uitzondering

wordt bewaarheid in de droevige omstandigheden, waarin de Duitsche en Zwitsersche Katholieken zich bevinden. Zij zijn in het alternatief geplaatst om ongehoorzaam te worden of aan de Staatswetten of aan de goddelijke wetten, of aan de menschen of aan God. Hier is derhalve botsing en strijd tusschen wetten; de menschelijke wet beveelt wat de goddelijke verbiedt, zij verbiedt wat eene hoogere wet gebiedt. Kan in dien strijd van wetten de keuze eenigszins twijfelachtig zijn voor wie nog eenig begrip van regt hebben en wie nog prijs stellen op de kalme rust van hun hart? Wie durft het axioma der Apostelen omkeeren en zeggen: men moet den menschen meer gehoorzamen dan God? De eenige en zware verpligting der vervolgde Katholieken is alzoo juist omschreven en binnen zeer enge grenzen afgebakend; zij kunnen en mogen niet anders dan tot den passieven tegenstand hunne toevlugt nemen; hun geweten laat geen anderen uitweg open dan ongehoorzaamheid aan wetten, welker vervulling hun niets dan schande, wroeging en misdaad zou berokkenen; „uwe „wet" — moeten zij tot de wereldlijke overheid zeggen — „is geen wet, omdat zij onregtvaardig is, en zelfs de „eerbied voor het gezag en voor de magt, welke gij van „God ontvangen hebt, kan en mag ons niet overhalen om „uwe wet te vervullen, dewijl de vervulling daarvan ons „medepligtig zou maken aan uw vergrijp en ons in tegen„spraak zou brengen met hoogere wetten, waarvan wij de „vervulling aan God en aan ons geweten verschuldigd zijn." Zij weten zeer goed en ondervinden het dagelijks, dat zulk een redelijk en Christelijk gedrag hun moeijelijkheden en gevaren en vervolging baart; maar wie is meer te vreezen? hij die alleen het ligchaam dooden kan, of Hij die ziel en ligchaam tot de hel kan verwijzen? Ook reeds vele en schitterende voorbeelden zijn hun, gedurende den

langen duur van het bestaan der Kerk gegeven. Het getal der martelaren van den passieven tegenstand is onnoemelijk groot, en het woord van den Heiligen Augustinus hetwelk hij sprak over de Christen soldaten van Keizer Juliaan, blijft voor hen waar:

„Als het de zaak van Christus geldt, erkennen zij Hem, „die in den hemel troont, voor hunnen Heer. Wilde „iemand hen dwingen om de afgodsbeelden te aanbidden „en daaraan wierook te offeren, dan stelden zij God boven „hem. Wanneer hij echter beval: treedt in het gelid, „trekt tegen dat volk op, dan gehoorzaamden zij hem „terstond."

IV.

Wij zijn aan het einde van onze beschouwingen en hebben volgens de leer der Kerk aangewezen wat den Katholieken te doen stond. Een andere keuze bestaat er voor hen niet. Aan actieve tegenweer toch, aan omverwerping van den troon, aan verdrijving van het regerend vorstenhuis, aan opstand en rebellie, aan het heulen met een buitenlandschen vijand mag en zal geen waar Katholiek denken. De goddelijke en kerkelijke wetten verbieden het hem ten strengste. Daarvan zijn ook de revolutionaire magthebbers wél overtuigd, en in dit punt kennen zij de Katholieke leer buitengewoon goed, hetzij uit Pauselijke Encyclieken, hetzij uit de geschiedenis. Zij zouden anders zulk gevaarlijk spel niet wagen en zich een en andermaal bedenken vóórdat zij millioenen Katholieken in hetgeen hun het dierbaarste is krenkten en onregtvaardig behandelden. Maar nu: zij zijn sterk en worden nog sterker door het geduld en de lijdzaamheid der vervolgden, die voor eene getrouwe vervulling der hun opgelegde pligten, hoe moeijelijk en zwaar die ook soms mogen zijn, alles weten op te offeren; zij weten te lijden en te bidden, en,

moet het: zij zullen ook weten te sterven. Potius mori quam foedari, dit is hun aller leus, welke zij luide in woorden, maar vooral in daden verkondigen, en welke hun voortdurend herinnerd wordt door hunne leidsmannen in het geloof. Nog niet lang geleden schreef Gregorius XVI, in zijne Encycliek „Mirari" van 15 Aug. 1832, de volgende behartigenswaardige woorden:

„Daar, zooals wij vernomen hebben, in geschriften, „welke onder het volk verspreid worden, zekere leeringen „verkondigd worden, waardoor de verschuldigde trouw en on- „derworpenheid aan de vorsten geschokt en overal de „fakkel des oproers ontstoken wordt, daarom moet men „er zorg voor dragen, dat de volkeren daardoor niet op „een dwaalspoor gebragt en van den regten weg afgeleid „worden. Mogten toch allen bedenken, dat volgens de „vermaning van den Apostel geene overheid is als van „God .... vandaar veroordeelen de goddelijke en men- „schelijke wetten diegenen, welke zich door schandelijke „kuiperijen van oproer en van verraad aan de trouw jegens „hunne vorsten onttrekken en hen van den troon trachten „te stooten."

Zijn onmiddellijke opvolger, de thans glorievol regerende Pius IX, zelf het slagtoffer van verraad en van revolutie, heeft bij herhaling dezelfde leer verkondigd. Men herinnere zich slechts den zoozeer gelasterden Syllabus, waarin deze, de 63ste, stelling verworpen wordt: „Men mag aan zijne wettige vorsten de gehoorzaamheid „weigeren en zelfs tegen hen opstaan."

De Katholieken weten alzoo, waaraan zij zich te houden hebben, welke hunne gedragslijn zijn moet, en — Gode zij dank! — zij geven dagelijks nieuwe bewijzen, dat zij aan hun pligt vasthouden: hune onoverwinnelijke standvastigheid in het handhaven van hunne heilige, onvervreemdbare

regten, hun moed en onverschrokkenheid in het lijden, 't welk zij verduren, hun onwankelbaar vertrouwen op de eindoverwinning van het goede op het kwade, van het regt op het onregt, van het geduld op het geweld — dit alles biedt der wereld, die bijna geen opoffering meer kent, die het bewustzijn van wat regt en zedelijkheid is verliest, een verheven schouwspel aan, dat ten minste bewondering verwekken zoo geen navolging vinden zal. Vast en digt aaneengesloten staan zij, in onafzienbare gelederen, tegenover de vijanden van Gods heiligen naam en houden de banier van waarheid, regt en zedelijkheid onverdroten omhoog. En zij zullen zich die niet laten ontwringen; liever sneuvelen onder hare wijde plooijen dan, door haar over te geven, hunne ongeschondene eer te schandvlekken. Wel zijn zij in getal en vooral in stoffelijke middelen zwak en verre beneden den vijand; maar ook daarop bouwen zij niet: zij trekken hem te gemoet in nomine Domini, en onder die leus kunnen zij den modernen Goliath overwinnen ook zonder hem te dooden.

Maar hoe lang zal de vijand van het Katholicisme zijne speer nog zwaaijen? God alleen weet zulks, den stervelingen is het onbekend; doch dit weten wij allen, omdat de onwraakbare geschiedenis het ons leert: Wanneer de Staat met zijne geweldige kracht de bisschoppen vervolgt, dan wikkelt hij zich in moeijelijkheden, waarin hij geen uitweg vinden zal. Martelaren te maken, het kan gemakkelijk schijnen, maar het is zeer gevaarlijk; men kan wel martelaren maken, maar het idee, de waarheid, waarvoor de martelaren strijden en lijden, is onsterfelijk, en zij zal, naar mate zij meer onderdrukt wordt, des te minder verstikt worden, omdat zij leeft in de onverminderde aanhankelijkheid der bevolking aan de leer en aan het geloof, welke van Rome uit verkondigd worden; en over deze ge-

voelens heeft de Staat geene magt, en geweld zal die banden slechts naauwer toehalen.

Of heeft de geschiedenis van Clemens August niet duidelijk gemaakt, dat één bisschop in boeijen meer doet dan tien op den troon, en dat één priester in de gevangenis luider predikt dan tien op den kansel?

H. J. H. Ruscheblatt.

BRIEF AAN EEN STUDIE-VRIEND

OVER

DE BEDEVAARTEN TE HAKENDOVER.

Wel hebt Gij gelijk, mijn Vriend! met mij aan het slot van uw laatsten brief op die onheilspellende wolken te wijzen, die zich aan alle kanten van den politieken horizon vergaderen. Ja! al wat diepdenkende geleerden, als een de Maistre, de Bonald, Donoso Cortes en onze Broere sedert lang hebben voorzien en voorspeld: dat namelijk de valsche beginselen, waarop onze verlichte negentiende eeuw de maatschappij zoekt te vestigen, tot eene volslagen wanorde moeten geleiden, dit begint, helaas! meer en meer in vervulling te komen; en wel op zulk eene wijze, dat de toekomst ons doet huiveren. Immers alle begrippen van regt en billijkheid worden miskend, en het is als of de regeringen er zich met opzet op toeleggen om God en godsdienst uit de maatschappij te verbannen, en zoo de beginselen zelve, waarop zij gebouwd is, en waaraan zij hare ontwikkeling en beschaving te danken heeft, te ondermijnen. Voor den band der liefde, waarmede God alles te zamen houdt en ordent, is een helsche haat in de plaats getreden, die het uiterste

gaat beproeven om zonder God eene nieuwe maatschappij te vestigen, en het heil der menschen door hoogmoed, hebzucht en wellust te bevorderen.

Vandaar dan ook de hevige vervolging tegen onze H. Kerk, die in de meeste rijken der zoo geroemde beschaafde wereld is uitgebroken; eene vervolging, zoo stelselmatig doorgezet en zoo helsch berekend, dat de kerkgeschiedenis er bijna geen voorbeeld van oplevert, en waarvan de uitkomst volgens menschelijke redenering alleen kan zijn, of dat het kwaad ten slotte zich zelf zal straffen, en wij, voordat de orde hersteld is, de verschrikkelijkste verwoestingen in vele rijken zullen moeten beleven; of dat wij tot een erger toestand dan het heidendom was, zullen vervallen, en de fakkel des geloofs in ons beschaafd werelddeel zal worden uitgedoofd.

Gelukkig, dat wij, Katholieken, voor die laatste uitkomst minder te vreezen hebben. Niet alleen toch hebben wij het eeuwig woord van onzen goddelijken Verlosser, dat Hij voortdurend met zijne Kerk zal zijn, en de magten der hel niets tegen haar zullen vermogen, maar wij zien ook, tot onze niet geringe geruststelling in deze droevige tijden, hoe dat goddelijk woord meer dan ooit in vervulling is getreden: hoe de door Hem gestelde wachter in Sion, onze beminde en nooit volprezen Paus Pius IX, trots zijne hooge jaren, onwrikbaar op zijne post is, en daarbij omgeven door de keurbende van een Episcopaat zooals de kerkgeschiedenis geen tweede voorbeeld heeft opgeleverd, een Episcopaat, dat zich algemeen aan het — zooals blijkt — niet ontijdig, maar zeer tijdig afgekondigd dogma der onfeilbaarheid met volle overtuiging onderwerpt en, in spijt van vervolging, berooving, kerker en verbanning, met zijn heilig hoofd uno animo et corpore is en blijft verbonden.

Zien wij niet bovendien, dat de gansche legerschaar van geestelijken zich hare verhevene roeping zóó waardig gedraagt, dat onder die honderdduizenden ze als het ware op de vingers zijn te tellen, die door hoogmoed of zedebederf hun heilig vaandel hebben verlaten? En worden zelfs de leeken niet meer en meer met eene geestdrift bezield, die ons aan de eerste Christentijden doet denken? Getuige die millioenen vrijwillige giften, aan onzen gevangenen en van alles beroofden Heiligen Vader Pius, aan de verbannen en verjaagde Bisschoppen en priesters geschonken; getuige die heilige offergaven, voor kerken en armen en godshuizen bijeengebragt; getuige die duizenden van zouaven, uit ons vaderland, Frankrijk, België, Ierland, Engeland, Spanje, Duitschland, ja van America toegesneld, die zoo lang er met wapenen nog iets te verdedigen viel, zich zonder aarzelen om den H. Vader hebben geschaard; getuige vooral die allen bezielende geest des gebeds, die zich in de laatste jaren zoo heerlijk heeft betoond in dat heirleger van bedevaartgangers, dat waarlijk eenigzins met dat der Kruisvaarders mag vergeleken worden, maar deze in vroomheid en in kracht van wapen overtreft.

Ja, Vriend! ik wil het gaarne bekennen, dat ik mij dikwijls door het verhaal van die vrome pelgrimstogten geroerd en tot schreijens toe getroffen heb gevoeld. Het is dan ook, mijns bedunkens, een schouwspel, der engelen waardig, zoo duizenden en nogmaals duizenden van alle standen daar zonder eenige wanorde naar de heilige plaatsen te zien gaan en vandaar wederkeeren, en zich daarbij zóó te beheerschen, dat zij de regtmatig opgewekte verontwaardiging over baldadige mishandeling en beschimping van zwakke vrouwen en grijsaards nog weten te onderdrukken, en alleen bij het zich thans, helaas! zoo zwak betoonend regt bescherming zoeken.

In waarheid, laat de wereld, die met wonderen spot, en ons honend naar wonderen vraagt om ons geloof te staven, van dien opgewekten godsdienstijver rekenschap geven en dit feit bij de fakkel harer alles omvattende wetenschap verklaren, zoo zij daartoe bij magte is! Dan ach! wat hooren wij voor alle uitlegging? Het is .... „een overblijfsel van middeleeuwsche domheid". En bij dit magtwoord wordt een minachtende spotlach over zooveel bijgeloof tot allen bewijsgrond gevoegd. Dan, kunnen wij wel iets anders van die wereldwijzen verwachten, zij, die met denzelfden euvelmoed God en onzen aanbiddelijken Verlosser en al wat godsdienst heet, verloochenen? Zeker neen! en hun spotlach zal mij dan ook, al moest mijn geschrijf hun onder de oogen komen, niet weerhouden om thans mijne belofte aan U te vervullen, en U het verslag mede te deelen van twee hier te lande nog onbekende bedevaarten, die schoon zij niet op ééne lijn kunnen gesteld worden met de springprocessie van Echternach, toch zoo veel bijzonders en eigenaardigs hebben, dat zij wel verdienen nader bekend te worden, te meer daar zij in ons naburig België sedert onheugelijke tijden bestaan.

Welnu, mijn Vriend! die bewuste processiën of bedevaarten, zijn die van HAKENDOVER, een dorp op een half uur afstand van Thienen, in eene heuvelachtige en vruchtbare landstreek gelegen. Daar het mij echter noodig schijnt U eerst met de plaats zelve wat nader bekend te maken, zal ik U een en ander mededeelen, zooals ik dat in de onlangs verschenen Geschiedenis der gemeente en mirakuleuze kerk van Hakendover door den Eerw. Heer P. V. Bets, pastoor te Neerlinter, vind opgeteekend [1]).

1) Uitgegeven te Leuven in 1873.

Het dorp Hakendover werd in oude oorkonden Haechedor en Haghedorne geschreven en schijnt zijn naam aan de Haag of Meidoorn, waarover straks nader, ontleend te hebben. Het is van zeer ouden oorsprong, ja, moet reeds omtreeks 690 zijn ontstaan, en behoort aldus tot de oudste dorpen van België. Immers in dien tijd bestonden er nog slechts twee steden: Tongeren en Doornik, en eenige dorpen, waaronder Hakendover genoemd wordt. Het is bekend, dat reeds in 450 de Romeinen tot die streken waren doorgedrongen, en er een van hunne heirbanen, zooals men die ook in Luxemburg vindt, hebben aangelegd, die boven Thienen beginnende langs Hakendover in de rigting van St. Truijen naar Maastricht en Keulen liep en later Steenweg van Hakendover en thans oude Steenweg wordt geheeten. Het is waarschijnlijk, dat de Romeinen bij Hakendover eene legerplaats hebben gehad, wat nog wordt bevestigd door drie op het gebied van Hakendover bestaande tumuli of Romeinsche grafplaatsen. Verder is bekend, dat het Christelijk geloof reeds op het einde der derde, maar vooral in de vierde eeuw door den H. Martinus in de streken tusschen de Maas en de Dijl werd verkondigd; maar ook dat hevige geloofsvervolgingen en de overstrooming van Hunnen en Wandalen, die tot in de vijfde eeuw duurden, de reeds uitgestrooide zaden verstikten, tot eindelijk in de zesde eeuw het bekeeringswerk door de Heilige Amandus, Remaclus, Lambertus en anderen met meer duurzaam gevolg werd hervat, en vooral door het stichten van kerken en kloosters aan de toen nog woeste Belgen, die slechts van jagt- en strooptogten te midden van hunne uitgestrekte bosschen en moerassen leefden, de zucht voor den rustigen akkerbouw en de veeteelt werd ingeprent.

Maar wat mag onder de destijds ontstane dorpen het anders onbeduidend Hakendover nu juist die vermaardheid gegeven hebben, dat het door alle eeuwen heen onafgebroken een steeds vermeerderenden toevloed van geloovigen naar zijne kerk zag stroomen? Dat het in de middeleeuwen vaak door Bisschoppen en door de Hertogen van Braband werd bezocht, de laatsten er soms hun verblijf hielden, niet alleen voor hun jagtvermaak, maar ook om daar hunne devotie te komen houden? Dat zij dit dorp bij verschillende gelegenheden rijk hebben begiftigd, dat het als het middelpunt van verscheidene andere gemeenten destijds een eigene regtbank bezat, en de groote Romeinsche heirbaan, niet aan de stad Thienen, aan St. Truijen of aan Maastricht, maar aan Hakendover haar naam heeft ontleend? Hiervan is, zooals de Heer Bets te regt opmerkt, alleen de wonderdadige stichting der kerk tot reden aan te geven; ja, hoogst waarschijnlijk heeft het dorp zelve aan die stichting het ontstaan te danken gehad.

En welke is nu die stichting? Ja, Vriend! indien wij niet wisten, hoe wonderbaar God in zijne wegen is, en wij zelfs in onze dagen niet hadden gezien, hoe God op sommige plaatsen bij voorkeur wil gediend en vereerd worden; en hoe Hij dit door verschijningen, als die van de H.Maagd te Salette en te Lourdes, en door vele wonderwerken bevestigd heeft, en nog dagelijks bevestigt: dan zouden wij zeer geneigd zijn het verhaal der stichting als eene vrome klooster-legende en niets meer te beschouwen. Dan, als wij de tijden in aanmerking nemen, waarin het stichten van eene kerk onder eene bijna geheel heidensche en ruwe bevolking als eene buitengewone zegen voor het menschdom, als een reuzentred der beschaving en eene heerlijke overwinning van het Christendom moest beschouwd worden; als daarbij de

voortdurende godsvrucht der geloovigen voor dat heiligdom, en dat door alle eeuwen heen, eene blijvende getuigenis aflegt: dan zijn wij wel gedwongen tot een andere besluit te komen, en aan de wonderdadige stichting der kerk van Hakendover, hoe wonderbaar die zich ook heeft toegedragen, niet alle geloof te weigeren.

Ik zal U thans die stichting mededeelen naar de letterlijke vertaling van een oorkonde in het Latijn, zooals die nog in de pastorie van Hakendover is bewaard gebleven.

Den 24 September 1432, hebben drie kerkmeesters van Hakendover, met name Walterus van Binckeem, schildknaap, Thomas Tomas, en Nikolaas Zauweels, het verhaal der mirakuleuse stichting op schrift gesteld, en naar Rome gezonden, om dit stuk daar behoorlijk te laten authentiseren; en eindelijk werd, op 10 Nov. 1508, dus ruim driekwart eeuw later, die erkenning verleend door Franciscus Bisschop van Mellipotamos en referendaris van Zijne Heiligheid Paus Julius II. Het verhaal dier drie kerkmeesters luidt als volgt:

„In het jaar 690 of daaromtrent leefden drie godvruchtige maagden uit het edel geslacht van Koning en Keizer Octavianus, die hare sterfelijkheid overwegende en aan God hare zuiverheid opdragende en met verachting van al het vergankelijke, door goddelijke inspraak het besluit namen, uit hare eigene middelen eene kerk ter eere van den goddelijken Zaligmaker, onzen Heer Jesus Christus en tot heil der Christen geloovigen te bouwen. Gekomen in het dorp Hakendover bij Thienen, begonnen zij de stichting op eene plaats, Hooibout genaamd en in gezegd dorp gelegen; maar het scheen, dat de stichting op gezegde plaats God niet aangenaam was; want al wat des daags door de werklieden was gebouwd,

werd des nachts door de engelen des Heeren telkens geheel omvergeworpen. De maagden, dit ziende, kozen eene andere plaats, in hetzelfde dorp gelegen en den Steinberg genaamd, alwaar zij het voorgenomen werk, namelijk het bouwen eener kerk, ten tweeden male trachtten te voltrekken; doch ook hier gebeurde als vroeger, te weten, wat gedurende den dag werd gebouwd, werd den volgenden nacht door Gods engelen weêr omvergeworpen.

Die maagden ziende, dat het ondernomen werk volstrekt niet wilde slagen, werden zeer bedroefd en beangst, daar zij dachten, dat zij met groote en zware zonden waren beladen, waardoor zij in het vervullen van haar verlangen en voornemen belet werden. Zij smeekten dus God vurig en ootmoedig, dat, zoo zij aan eenige misdaad schuldig waren, waardoor het voorgenomen werk werd verhinderd, Hij die aan haar door zijne oneindige barmhartigheid zou vergeven en haar eene Hem welgevallige of bekwame plaats tot het stichten der meermalen gezegde kerk aanwijzen. De barmhartige God, die nooit waarlijk bedroefden ongetroost laat, verhoorde goedgunstig haar gebed en verlangen, en zond haar een engel, die haar aldus toesprak. „Maagden, God heeft uw gebed verhoord, staat op en komt met mij. Ik zal de plaats wijzen, die God aangenaam is, en waar gij uwe kerk moet stichten." Dit nu gebeurde den dertienden dag na het feest van Driekoningen, als het hard gevroren en dik gesneeuwd had. Toen zij echter ter bestemde plaatse kwamen, waar de tegenwoordige kerk nog staat, zagen zij vele goddelijke teekenen en wonderen op eene plek, zoo wijd en breed als de bestaande kerk zich nog uitstrekt. Zij aanschouwden een zijden draad, die uitgestrektheid afmetende, en daarbinnen gras en verschillende soorten van kruiden, in vollen groei en bloei en verfrischt

door overvloedigen dauw. Buiten die omgeving was de grond met sneeuw bedekt, en door een aanhoudende vorst zeer hard geworden, naar het saisoen dezer tijds; want het was winter. Bovendien zagen zij op de plaats, waar nog heden het hoogaltaar der kerk staat, een struik, in het Nederduitsch Meidoorn genaamd, in vollen bloei en groei en eene welriekende geur verspreidende, en op denzelven de engelen des Heeren in de gedaante van vogels welluidend en liefelijk zingende; waarvan er een in zijn regterpoot een papier hield, waarop met gouden letters stond geschreven. „Dit is de plaats, door God uitverkoren en aan de drie maagden op goddelijke wijze aangewezen tot stichting eener kerk, ter eere van den goedertieren Zaligmaker onzen Heer Jesus Christus." De engel, de maagden tot die plaats leidende, sprak haar aldus aan; „Maagden, dit is de plaats boven alle door God uitverkoren; op deze plaats zult gij ons eene kerk stichten, kies daartoe niet meer dan twaalf werklieden, want God zal de dertiende zijn". Dit zeggende scheidde de engel van haar.

De nu zeer verblijde maagden kozen tot het bouwen dier kerk de twaalf beste werklieden, die toen te vinden waren, en met deze twaalf werklieden begonnen zij op die plaats het bouwen van gezegde kerk. Gedurende het bouwen zag iedereen dagelijks dertien werklieden bezig; doch ten tijde der maaltijden of bij de betaling werden er slechts twaalf waargenomen, die niet wisten of konden ontdekken, wie er ontbrak, want het scheen, dat zij allen altoos gezien en tegenwoordig waren.

Toen nu de kerk voltooid was, werd zij door den gezegenden mond Gods op de volgende manier gewijd. „Dit is de plaats, die Ik in mijnen naam wijd en

heilig, zoodat zij niet op eene andere wijze zal gewijd worden; Ik verleen aan een ieder, die deze plaats godvruchtig bezoekt en een ware biecht spreekt en berouw verwekt, zoovele en zoo groote genaden of aflaten als ieder zondaar of zondares, zoo naar ligchaam als ziel, voor zijn heil zal behoeven."

Later kwamen twee eerbiedwaardige Bisschoppen, met vurig verlangen om naar Christelijk gebruik deze kerk te wijden; een van hen begon het water te wijden, doch gedurende het wijden werd hij door eene goddelijke straf van het gezigt beroofd; als nu de andere de wijkwast in handen nam, om er mede te besproeijen, werd hij op eene andere wijze geslagen; hij bleef namelijk met de handen en armen uitgestrekt, zoodat hij die niet kon verroeren, De gezegde kerkvoogden, schuld bekennende en ziende, dat zij door de hand Gods geslagen waren, daar zij tegen het voorschrift van God hadden gehandeld, baden God vurig om vergiffenis hunner zonden, en dat Hij hun door Zijne liefdevolle barmhartigheid genade zou verleenen Zij beloofden Hem, zoolang zij leefden, die kerk door woorden en daden te zullen voorstaan en bezoeken. De allergoedertierenste God, door barmhartigheid bewogen, verhoorde hun gebed, verleende hun overvloedige genade, en schonk hun de vorige gezondheid zoo naar ziel als naar ligchaam terug. Gezegde Bisschoppen, Gods genade en hunne gezondheid terugbekomen hebbende, hielden die kerk in eere en begunstigden die alle dagen huns levens. Sedert zijn hier menigvuldige wonderen geschied en geschieden er nog dagelijks, zoo als velen weten, maar wij gaan die kortheidshalve voorbij.

Dit is dan de stichting van onze voornoemde kerk beknoptelijk verhaald. Tot getuigenis der waarheid hebben

wij Walterus van Binckeem, schildknaap, Thomas Tomas en Nikolaas Zauweels, kerkmeesters der kerk van den goddelijken Verlosser te Hakendover het zegel onzer kerkfabriek daaraan gehangen. Gedaan in het jaar onzes Heeren 1432, den 24ste der maand September."

Ziedaar, Vriend! het wonderbaar verhaal van de stichting der kerk van Hakendover, dat onder anderen door den geleerden Jansonius, Professor te Leuven, als allezins geloofwaardig werd beschouwd. En is het ook niet zonderling, dat van de gewone wijding dier kerk niets hoegenaamd in oude oorkonden te vinden of op te sporen is?

Het kan dan ook niet bevreemden, dat de geloovigen, die mirakuleuse stichting door de overlevering aannemende, door al de verloopene eeuwen heen eene voorliefde voor de kerk van Hakendover hebben gehad, en jaarlijks op gezette tijden daarheen ter bedevaart trekken, om den goddelijken Zaligmaker in de door Hem gestichte kerk te aanbidden en te vereeren. En nu die bedevaarten zelve? Zij dragen een even wonderbaar karakter als de stichting der kerk en zijn twee in getal.

De eerste in het hart des winters, op den vooravond der mirakuleuse kerkwijding, den 16 Januarij gehouden, geschiedt als volgt. Kwart voor twaalf uur verzamelen zich de bedevaartgangers, 500 of meer in getal, naarmate het weder meer of min gunstig is, in de kerk. De Pastoor houdt alsdan eene korte aanspraak en geeft de benedictie met het Allerheiligste Sacrament. Met het slaan van middernacht trekt de menigte al biddend uit, en gaat naar de kapel van O. L. V. ter Steen, een goed kwartier afstands van de kerk gelegen; verrigt daar eenige gebruilijke gebeden, en keert dan naar de kerk van Hakendover terug, blijft ook daar eenigen tijd bidden, en gaat en

keert op dezelfde wijze weder, en dit dertien malen zoodat men acht of negen uur noodig heeft om die godsdienstige oefening te volbrengen. Ten 9 uur op den 17 Januarij wordt dan de H. Mis gezongen, en die hunne taak hebben afgedaan vertrekken, terwijl om 12 uur nog eens de benedictie gegeven wordt voor diegenen, die nog niet gereed waren; de dan nog overblijvenden moeten zich met het gemis van eene laatste zegening getroosten.

Dit alles nu geschiedt in het midden van Januarij en in de duisternis, en langs wegen, die bij strenge vorst, of bij hagel, sneeuw of bij woeste wintervlagen gansch niet van de beste zijn, ja, waar soms bijna geen doorkomen aan is. Waarlijk, zoo geen opregt en groot geloof die menigte aanmoedigde, dan ware die vermoeijende en lastige godsdienstoefening reeds lang te niet gegaan en vergeten, in plaats van nog jaarlijks toe te nemen.

Dan, zooverre als de overlevering en het geheugen der oudste bewoners van Hakendover strekt, is die processie nooit onderbroken geworden, zelfs niet onder het Fransche Schrikbewind, ofschoon toen de bezoekers weinig in getal waren, en de plegtigheid in alle stilte geschiedde. Dat die processie ter eere van den dertienden werkman geschiedt, zal niet behoeven te worden aangestipt.

En nu de tweede bedevaart? Die wordt op den tweeden Paaschdag gehouden. Dan komen niet honderden, maar duizenden pelgrims van wijd en zijd, van Maastricht, Turnhout en de Vlaanderen, bijeen. Het vorig jaar waren er ongeveer 3000 en 400 à 500 ruiters. De kerk kan die menigte onmogelijk bevatten, men legert zich dus zoo digt mogelijk om de kerk, om daar binnen te gaan, zoodra de eerstgekomenen hunne devotie gehouden hebben; want van vroeg in den morgen worden onophoudelijk H. Missen gelezen, waaronder de menigte communiceert, tot

om 10 uur de plegtige Hoogmis wordt gezongen. Als daarna de benedictie gegeven is, trekt de processie statig uit. Vele geestelijken en koorknapen vergezellen het H. Sacrament, dat onder een hemel wordt gedragen; doch naauwelijks heeft men het einde van de groote straat van het dorp bereikt, of die geheele menigte, die de gewone weg niet kan bevatten, stroomt dwars over de akkers, terwijl de ruiters hunne bekwaamheid toonen door driemaal om die geheele processie rond te rijden; zoo komt men onder godsdienstig gezang tot aan den top van een berg, omstreeks op een half uur afstands en digt bij Thienen gelegen. Daar staat en houdt alles eensklaps stil. Men hoort niets meer, dan het geklep van de afgelegene kerkklok en het gehinnik der paarden. Terwijl het allerheiligste Sacrament nu als door een wolk van wierook is omgeven, wordt van een krachtig zangerkoor het plegtig Adoro Te aangeheven, en alles knielt neder om de benedictie te ontvangen. Daarna is het een ware dispersio gentium. De meesten toch verspreiden zich weêr dwars over de akkers om een voetpad te vinden, dat hen naar hunne verafgelegene woningen kan voeren. De overigen volgen de processie nog, die langs een anderen kant over de velden terugkeert, en bij een tweeden dorpsweg nog eens de benedictie ontvangt, om tegen twee uur in de kerk terug te keeren; waarmede de gansche plegtigheid is afgeloopen.

Zoo wij hierbij nu in aanmerking nemen, dat rondom Hakendover bijna niets dan bouwland gevonden wordt, dat het wintergraan op het einde van Maart of in het begin van April, naar mate het Paaschfeest vroeg of laat invalt en de winter meer of min streng is geweest, zeer in groei moet verschillen, en soms een of meer duimen, soms meer dan een voet hoogte moet staan, dan behoeft men

waarlijk geene stoute verbeeldingkracht te bezitten, om te kunnen nagaan, hoe zulke akkers, waarover die duizenden van menschen en honderden van paarden heengetrokken zijn, er na den afloop der processie wel zullen uitzien. Het moet op eene geheele verwoesting gelijken, zoodat een vreemdeling het schreijende zal aanzien; en toch ..... mirabile dictu, na eenige dagen is van dat alles niets meer te bespeuren; ja, staan die akkers weliger dan ooit in hun groenen dos, en geven overvloediger oogst.

Men verhaalt zelfs, dat tijdens de Fransche omwenteling een verlichte boer weigerde de processie over zijn land te doen trekken, doch later weêr als eene gunst verzocht, dat men zijne akkers niet zou sparen, daar hij bespeurde, dat hij met zijne verlichte denkbeelden zijne korenschuur zeer had benadeeld. Wat daarvan zij, zooveel is zeker, dat men nimmer klagten over die verwoesting hoort. De eerwaarde Heer van Aerschodt, sedert 34 jaar Pastoor te Hakendover, kan daar de getuigenis van afleggen.

Wat nu het bijzijn van zoovele paarden beteekent? want mij dunkt, Vriend! ik zie uw vragenden blik mij hier aanstaren. Die komen daar om uit eene bron, welke digt bij de kerk ontspringt en jaarlijks op Hemelvaartsdag plegtig wordt gewijd, te drinken. Men beweert namelijk, dat dit water een behoedmiddel is tegen de ziekten van het vee, maar vooral van paarden. Ook nemen velen van dit water mede, dat als een wonderdadig geneesmiddel wordt beschouwd. Sommigen nemen ook gewijde aarde van het kerkhof om daarvan bij veeziekte eene kleine hoeveelheid onder het voeder te mengen, dat, zooals de ondervinding geleerd zou hebben, zeer heilzame uitkomsten oplevert.

Het zal wel niet behoeven te worden aangemerkt, dat men van vele geestelijke gunsten en wonderdadige gene-

zingen gewaagt, die door die godsdienstige oefeningen en door de aanbidding van den goddelijken Verlosser in de Kerk van Hakendover zouden zijn geschied; dan daar men met die volksverhalen niet te omzigtig kan zijn, wil ik daarbij niet stilstaan, maar U liever nog mededeelen, dat de grijze, maar nog ijverige herder der gemeente van Hakendover, die de bewijzen der aan zijne kerk verleende gunsten en aflaten, niet in de kerkarchieven heeft mogen terugvinden, zich beijverd heeft om niet alleen de hernieuwing dier gunsten en aflaten te bekomen; maar ook om van Zijne Heiligheid den Paus de vergunning te erlangen een broederschap van den Allerheiligsten Verlosser voor alle geloovigen zonder onderscheid te mogen oprigten; zoodat ieder, die als lid van dat broederschap wordt ingeschreven, op de bestemde tijden in zijne eigene parochie die aflaten kan verdienen. Naauwelijks was de breve, die goedkeuring bevestigende en den 19 December 1873 te Rome uitgevaardigd, in handen van den waardigen herder gekomen, of hij zette zich onmiddelijk aan het werk om voor gezegd broederschap een Fransch en een Vlaamsch handboekje te vervaardigen, dat dan ook reeds, met goedkeuring en aanbeveling van Mgr. den Aartsbisschop van Mechelen, in het begin van dit jaar te Thienen is gedrukt geworden; zoodat de goede pastoor van Hakendover het genoegen mag smaken zijn nuttig, maar moeijelijk werk bekroond te zien.

Om mijne taak geheel af te weven, zal ik U ten slotte nog een kort verslag over de wonderdadige kerk zelve geven. Daar het dorp Hakendover in het hart van eene vruchtbare streek van België en aan de groote Romeinsche heirbaan digt bij Thienen gelegen is, ligt het voor de hand, dat het ook een jammerlijk aandeel in de veelvuldige, zoowel binnenlandsche als buitenlandsche be-

roeringen en oorlogen gehad heeft, en vaak is verwoest en uitgeplunderd, en dat ook de kerk, schoon nog altoos op de grondslagen staande, waarop zij is opgebouwd, niet is gespaard gebleven.

De oudste Belgische oorkonden spreken reeds van de kerk van Hakendover in het jaar 1139, maar eerst in de XVe eeuw wordt er van verwoestingen gewag gemaakt. Wat er vroeger met dorp en kerk gebeurd is, ligt in den maalstroom des tijds bedolven. In 1489 en in 1507 echter werd Hakendover verwoest en uitgeplunderd. In 1568 had het dorp weêr veel te lijden; daar onze Prins van Oranje, Willem de Zwijger, het met een leger van 28,000 man bezette om Thienen te veroveren, dat hem evenwel niet gelukte. In 1604 staken de in opstand gekomen soldaten Hakendover en omliggende dorpen in brand, zoodat van de kerk niets dan de toren bleef gespaard. Ook in 1635, 1636, 1641, en 1646 had het dorp veel van strooptogten te lijden. Men verbrijzelde alle kerk-ornamenten en onder anderen prachtige wagens, waarop de geschiedenis der kerk was afgebeeld, en die in de processie van Paschen werden rondgevoerd. Nogmaals onderging Hakendover en de kerk hetzelfde lot in 1693, 1694 en 1705; en ook onder het Fransche Schrikbewind in 1795 kwam de oorlogsramp de rust van het vreedzame dorp verstoren.

De oorspronkelijke kerk vormde een Latijnsch kruis, en bestond uit drie beuken, en is dus waarschijnlijk in romaanschen stijl gebouwd geweest. De kruiskoren dagteekenen van de XIIe eeuw en zijn nog in den stijl van dien tijd, ook de toren, voor eenige jaren afgebrand, behoorde tot dat tijdperk en is in Romaansche bouworde hersteld geworden; overigens zijn de onderscheidene deelen der kerk van verschillenden bouwtrant. Het hooge koor,

in de XIVe eeuw opgerigt, is nog het rijkste en kunstigste gedeelte der kerk. De buitenmuren vereischen thans groote herstelling. Van binnen is de kerk versierd door een gestoelte uit de abdij van Oplinter; maar dit kunstwerk, hoezeer niet zonder verdienste, komt met den bouwtrant niet goed overeen.

Van de vroegere versieringen der kerk is niets gespaard gebleven, behalve een prachtige rétable, of altaarstuk, thans in een der kruiskoren opgerigt. Dit kostbaar stuk, dat men bij plundering of brand met zorg wist te verbergen, is eene in hout gesneden afbeelding van de mirakuleuse stichting, waarop al het door de drie kerkmeesters verhaalde duidelijk is voorgesteld. Het dagteekent volgens deskundigen van de tweede helft der XIVe eeuw, en wordt door de bewoners en bedevaartgangers in groote eere gehouden. Ook bestaat er nog een in hout gesneden borstbeeld van den Zaligmaker, dat niet zonder verdienste is, en aan zekeren meester Hendrik, beeldhouwer te Hakendover, wordt toegeschreven, die (blijkens een vonnis, den 30 Junij 1506 te Leuven geveld, waarin zijn naam en woonplaats voorkomt) omstreeks 1506 leefde; en hieruit wordt niet zonder grond afgeleid, dat Hakendover toen tot de welvarendste dorpen behoorde.

En nu, waarde Vriend! eindig ik, in de hoop, dat mijn schrijven U en allen, dien het onder de oogen mogt komen, welgevallig mag wezen, en tevens de liefde tot onzen goddelijken Verlosser mag hebben versterkt, en U en velen hier te lande mag hebben opgewekt, om zoo al niet in persoon de plegtige bedevaarten van Hakendover bij te wonen, dat toch lid van het broederschap van onzen goddelijken Verlosser en deelachtig aan de daarbij verleende gunsten en aflaten te worden. Mogt ik daartoe iets hebben bijgedragen, o! dan heb ik zeker

het vurig verlangen van den eerwaardigen grijzen herder der gemeente vervuld, en zie ik mijne moeite ruimschoots beloond, quod benedicat Deus.

Hiermede sluit ik dezen reeds al te langen brief na U een opregt Hollandsch vaarwel te hebben toegeroepen.

Ut semper

tt.

Zondag „Oculi", 1874. L. B.

HANDBOEKJE TEN GEBRUIKE BIJ HET ONDERWIJS IN DEN GREGORIAANSCHEN ZANG. [1])

Met heel bijzonder genoegen en warme belangstelling heeten wij het *Handboekje*, waarvan wij den titel boven dit opstel plaatsten, welkom in ons midden. Voor zooverre ons bekend is, bestaat op ons taalgebied nog geen handboek, ten doel hebbende om onze zangers en jeugdige Levieten niet bloot in de theoretische kennis, maar vooral in de praktische voordragt en uitvoering van den gregoriaanschen zang op te leiden en te volmaken; geen handboek althans, dat zulk eene gezonde en beproefde leer bevat als het even genoemde. Alhoewel het maar een *handboekje* heet, begroeten wij toch de verschijning er van met innige ingenomenheid. Wij zien er in als het teeken van een nieuw leven, dat ontwaakt; wij zien er in als de dageraad van een nieuw licht, geroepen om met zijn bezielende kracht menig sluimerend talent op te wekken uit den slaap eener doodende sleur; of, is dit te sterk gesproken, wij zien er in het verblijdend bewijs, dat ook ten onzent de ijver en liefde voor den waren kerkzang niet geheel zijn uitgedoofd.

1) Door M. J. A. Lans, R. K. Priester en Leeraar aan het Seminarie Hageveld. Met Bisschoppelijke goedkeuring en aanbeveling. Leiden, J. W. van Leeuwen. 1874.

Het wordt trouwens tijd, dat onze „eerbiedwaardige" kerkzang moge deelen in den alom ontwaakten ijver voor echt kerkelijke kunst. Hoe menige parochie in ons vaderland is in de laatste jaren niet in het bezit gesteld van een nieuw kerkgebouw, of heeft de wanden van haar grijzen tempel zien vernieuwen of herstellen! En is niet overal op de loffelijkste wijze zorg gedragen, of er althans naar getracht, dat die gewijde gebouwen werden opgetrokken volgens de regels en voorschriften der echt kerkelijke bouwkunde? Zijn de wanden dier nieuwe kerkgebouwen, zijn er de gewelven en pijlers niet veelal met rijke decoratiën en warm gekleurde tafereelen overdekt geworden? Is het binnenste dier kerken niet eveneens met soms heerlijke voortbrengsels der gewijde beeldhouwkunst bemeubeld geworden? En die nieuwe kerkelijke gewaden, dat veelvormig gouden, zilveren of koperen vaatwerk: getuigt dat alles niet van verhoogd kunstgevoel en gelouterden kunstsmaak? Te midden nu van al dat schoone, van al dat edele, van al dat verheffende, den geloovigen door de herlevende kunst te genieten gegeven: wat is er gedaan om den gewijden koorzang met dien verblijdenden vooruitgang gelijken tred te doen houden? Terwijl alles ten koste wordt gelegd voor het gezigt, wordt nog steeds het gehoor vrij stiefmoederlijk bejegend. En toch, wie moet de taal, die uit die rijzige pijlers, uit dat veelkleurig vensterglas, uit al dat keurig beeld- en snijwerk spreekt, wie moet ze vertolken? Wie moet den lofzang zingen, welke uit die sprakelooze kunstgewrochten opstijgt ten hemel? Wie anders dan de gevoelvolle stem van den gewijden kerkzang, dan de bezielde stem van priester en geloovigen? En van waar de zigtbare verwaarloozing van dien tak der gewijde kunst, die voorheen zoo welig heeft gebloeid? Is zij niet toe te schrijven aan 't gemis,

niet zoozeer van theoretische kennis, als van achting, van hoogschatting, van praktisch begrip onzer aloude kerkmuziek? Welnu, het is juist om die reden, om namelijk die achting en hoogschatting op te wekken, meer liefde en ingenomenheid voor den gregoriaanschen zang in te boezemen, dat, zooals het ons toeschijnt, de begaafde Schrijver zijn werkje opgesteld en het voor ruimere kringen in 't licht heeft gegeven. Wij beginnen dan ook deze recensie met de vraag, waarmede ZEW. zijn „voorwoord" opent, hier over te schrijven: „Zou de veronderstelling gewaagd zijn, dat de zinrijke en bezielende toonen van den eerbiedwaardigen gregoriaanschen kerkzang daarom in lateren tijd door niet weinigen bij de gefigureerde muziek zijn achtergesteld, omdat met de kennis van hun eigenaardig karakter ook de noodwendige zorg voor uitvoering en voordragt is in verval geraakt?" En ons antwoord nu? Zal het ons iemand euvel duiden, als wij het er voor houden, dat die veronderstelling maar al te gegrond is, en de Auteur ons toeschijnt hier reeds terstond den vinger op de wonde gelegd te hebben?

Doch laten wij het werkje zelf eens beschouwen.

Het geheele *Handboekje* bevat vier hoofdafdeelingen, waarvan de eerste handelt over de grondregels van den gregoriaanschen zang; de tweede over de verschillende gregoriaansche gezangen; de derde over de uitvoering en de vierde over de geschiedenis van den gewijden zang.

Na in de „Inleiding" eenige behartigenswaardige wenken en aanwijzigingen gegeven te hebben over stem en uitspraak, gaat de S. aldra over tot het meer theoretisch gedeelte van zijnen arbeid. Zijne afdeeling over de regels van den gregoriaanschen zang telt vier hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk geeft een duidelijk overzigt van de teekens, d. i. van de noten, lijnen, sleutels, mol- herstellings- en

rustteekens. Het tweede hoofdstuk bespreekt de toonsafstanden en de toonladders. Het derde hoofdstuk handelt over de toonsoorten en meer bepaaldelijk over de kerktoonen. Met veel belangstelling hebben we hier inzonderheid de eerste paragraaf gelezen, die den leerling bekend maakt met den oorsprong en het getal onzer kerktoonen. Vervolgens wordt deze zelfde stoffe meer ontwikkeld en de aard van iederen kerktoon nader omschreven door een vergelijkend overzigt dier toonen zelve en hunner voornaamste bestanddeelen, d. i. hunner finalen, dominanten, repercussiën, ambitus, enz. Dan wordt nog ten slotte het karakter, aan elken kerktoon eigen, de daarin voorkomende kadensen, en de wijze, waarop deze toonen soms mogen of moeten verzet of getransponeerd worden, bondig en duidelijk uiteengezet. Het vierde en laatste hoofdstuk is gewijd aan de verdediging van den diatonischen aard des gregoriaanschen zangs en sluit waardig de vooropgestelde theorie. Welligt zullen vele lezers dit theoretisch gedeelte, 't welk nagenoeg de eerste helft van het *Handboekje* beslaat, met het oog vooral op de personen, voor welke het werkje bestemd is, vrij overbodig achten. Wij houden ons van het tegenovergestelde overtuigd en prijzen ten zeerste des Schrijvers plan. Wat immers is de reden der boven aangeduide verwaarloozing van den gregoriaanschen zang? Is het niet, omdat die zang niet genoeg gewaardeerd wordt? En hoe zal nu die treurige miskenning worden te keer gegaan, dan door dengenen, die geroepen zijn den kerkzang te beoefenen, eene voldoende kennis aan de hand te geven van hetgeen zij te beoefenen hebben? Trouwens wat niet gekend is wordt ook niet bemind. Daarenboven heeft deze theoretische kennis ook een praktisch doel en zal er niet weinig toe bijdragen om de uitvoering van den zang te verbeteren. Wie een zangstuk

in de hand neemt en al dadelijk begint te zingen, zonder vooraf gelet te hebben op den toon, waarin het gesteld is, en zich door voorafgaande studie doordrongen te hebben van de gemoedsstemming, waarin een zangstuk overeenkomstig den gekozen toon behoort uitgevoerd te worden, zal nooit getrouw kunnen teruggeven, wat de auteur er in heeft neêrgelegd. Deze toch is in de keuze van dezen of genen toon niet willekeurig te werk gegaan, maar heeft dien bepaalden toon uitgekozen, omdat hij hem het best scheen te beantwoorden aan de gemoedsgesteltenis, door de tekstwoorden gevorderd.

Wat nu de wijze betreft, waarop de S. dit uit den aard der zaak wel wat dorre gedeelte zijns arbeids bewerkt heeft, zoo dunkt ons deze best berekend voor de vatbaarheid zijner lezers. Zonder al te geleerd te zijn, is toch alles grondig, methodisch en daarom klaar en duidelijk uiteengezet. Men voelt, dat hij er veel meer van weet dan gezegd wordt, en hij juist daarom datgene heeft weten te kiezen, wat hij voor zijn doel oirbaar achtte. Het vierde hoofdstuk is wel iets meer van polemischen aard, alhoewel de rustige en kalme toon genoegzaam bewijst, dat de S. niet door grooten omhaal van woorden zijne meening heeft willen doordrijven. Over den inhoud zelven zijn wij het met den Eerw. S. volkomen eens. Volgens ons bescheiden oordeel is het stelsel van kruis zingen, afgezien van alle wetenschappelijke gronden, reeds daardoor als stelsel veroordeeld, dat er naauwelijks twee theoretici gevonden worden, die in het stellen der regels voor het kruis zingen overeenstemmen; en dat in de praktijk er kwalijk evenveel geoefende zangers te vinden zijn, die in alle voorkomende gevallen, op dezelfde plaats en onder dezelfde omstandigheden, geregeld kruis zingen. Zoo overal elders, dan moet toch ook hier een vastgaande en algemeen geldige

regel kunnen gesteld worden. Nu is het een feit, dat deze ontbreekt. Zoude het dan niet wenschelijk zijn, dat, bij het bestaande geschil op theoretisch gebied en de onmogelijkheid om op dit terrein tot gelijkvormigheid te geraken, men in de praktijk zich aansloot bij de leer, nog heel onlangs bevestigd door het hooge gezag der *Sacra Rituum Congregatio?* In het voorwoord van het nieuwe Romeinsche Graduale, uitgegeven: „*curante S. R. C.*", staat toch letterlijk te lezen: „*Cantores igitur intervalla vocum accurate pronuntient, nec semitonium pro tono sumant, ne generi diatonico falsos modos immisceant.*" Wij zijn het mede met den S. eens, als hij, bl. 37, opmerkt, dat het kruis zingen hoofdzakelijk in de wereld gekomen is, doordien men in de 16e eeuw bij de orgelbegeleiding de regels der harmonie op den gregoriaanschen zang begon toe te passen. Minder kunnen wij het in den S. goedkeuren, dat hij van zijne tegenstanders de minachtende uitdrukking van *plat zingen* heeft overgenomen; van iemand, die de natuurlijke, volle toonen zingt, te zeggen, dat hij plat zingt, schijnt ons eene waarlijk *platte* uitdrukking te wezen. Doch laten we met onze analyse voortgaan.

Het eerste hoofdstuk der tweede afdeeling handelt over de Psalmen en Lofzangen. Sprekende over de *mediatie* en *conclusie* der Psalmverzen, maakt de S. de zeer praktische opmerking, dat deze nooit op de laatste lettergreep, maar steeds op de lettergreep, die den klemtoon heeft, moeten aangevangen worden. Om volledig te wezen, had hij er moeten bijvoegen, dat bij de vier eerste kerktoonen, als de conclusie begint met eene *depressio vocis*, deze wel eens mag en moet begonnen worden op de laatste lettergreep eens woords, gelijk het overigens blijkt uit het eigen voorbeeld XXXVII, bij de conclusie van den

tweeden toon. Tevens hebben wij hier noode twee algemeene regels gemist, die er veel toe bijdragen om aan den Psalmzang meer zuiverheid en verhevenheid te geven. De eerste dezer regels schrijft voor, dat, zoo dikwijls twee noten verbonden voorkomen, deze ook beide op ééne lettergreep moeten gezongen en niet over twee lettergrepen mogen verdeeld worden. Volgens den tweeden hier bedoelden regel moet doorgaans de korte lettergreep, die de eigenlijk op haar vallende verhooging, om reden dat zij kort is, aan de voorgaande lange lettergreep heeft moeten afgeven en daardoor overtollig is geworden, dezelfde noot behouden als deze voorgaande lange lettergreep heeft. Zoo wordt volgens den eersten regel, bij de conclusie van den zesden toon in 't aangegeven voorbeeld, zeer juist de dubbele noot *sol la* op de ééne lettergreep van „om*nes*", en niet over „om*nes*" en „*po*puli" verdeeld; doch wij zouden op de tweede lettergreep van „po*pu*li" de *sol* hebben aangehouden en niet tot *fa* zijn afgedaald. Zoo had ook in de conclusie van den vijfden toon de *ut* moeten bewaard blijven boven diezelfde lettergreep „po*pu*li" en niet tot *la* verlaagd worden (Vgl. *Directorium Chori*, Ratisbon. 1874, bijv. blz. 37*). Daar ons evenwel de zangwijzen, in het Bisdom Haarlem gebruikelijk, onbekend zijn, en het zou kunnen geheuren, dat, met de andere afwijkingen van den Romeinschen zang, ook deze heerschende is, mogen wij hieromtrent den Auteur niet al te lastig vallen. Om er zich desniettemin van te overtuigen, hoezeer de psalmzang zoo doende wint, beproeve men eens de toepassing dezer beide regels.

Wat in Hoofdstuk II „De gezangen onder de H. Mis", en in Hoofdstuk III „De gezangen der Getijden" gezegd wordt over het zingen van het *Gloria in excelsis*, het *Credo*, Praefatie, *Pater noster*, *Ite*, *missa est*, enz., als zijnde van algemeene waarde, keuren we ten volle goed,

en meer bepaaldelijk hetgeen over bet zingen der neuma's acbter de *Alleluja's* wordt gezegd; over de verdere opmerkingen mogen wij geen oordeel uitspreken, als zijnde deze van bijzonderen aard en alleen op het Bisdom Haarlem toepasselijk. Dat het *Pater noster*, vóór het *Confiteor* in de Completen, als de verzen moet gezongen worden, zal daar wel bij vergissing gesteld zijn, aangezien op die plaats bet *Pater noster* altijd en overal geheel in stilte moet gebeden worden.

De derde afdeeling bespreekt de uitvoering van den gregoriaanschen zang en bevat drie onderdeelen: de Zangers, de Gezangen, de Voordragt. Moeijelijk valt het ons hier eene keuze te doen. Het is alles even waar, even belangwekkend, even actueel, even goed gedacht als goed geschreven. Deze afdeeling heeft ons dan ook het meest bevallen, en schijnt ons toe, bij eene eenigzins trouwe naleving van de daarin voorkomende beginselen en voorschriften, eene gelukkige hervorming in de uitvoering van den kerkzang te kunnen in 't leven roepen. O, mogten toch allen, die met de zorg voor echt kerkelijken zang belast zijn, mogten vooral de priesters, onder wier onmiddelijke leiding en toezigt koster, organist en zangers toch staan, zich diep doordringen van den geest, die hier spreekt uit den mond van onzen vroomzinnigen Schrijver, zoowel als uit dien van zooveel mannen van kennis, godsvrucht, ondervinding en gezag, welker getuigenissen hier beurtelings worden aangehaald. Dan zoude een der hoofdgebreken, bij vele zangkoren aan te treffen, wij bedoelen het *werktuigelijk* zingen, alras verdwijnen. Hoe gaat men dikwerf hierbij te werk? Moet een *Introïtus*, een *Offertorium*, een hymnus, of wat ook gezongen worden, dan wordt er een vlugtige blik op de hoogst of laagst staande noten van het zangstuk geworpen, en, zonder verder te letten op de rustteekens, die in den zang voorkomen, op den

zin der woorden, op den aard der gevoelens, door die woorden uitgedrukt, wordt het maar eenvoudig aangestemd, om vervolgens ten einde toe op dezelfde eentoonige wijze te worden afgedreund. Het zij ons veroorloofd, om de hooge belangrijkheid der zaak, de door S. gestelde regels hier eenigzins breeder toe te lichten. Men neme het een of ander meesterstuk van dichterlijken zin of welsprekendheid ter hand, en beproeve de daarin neêrgelegde gevoelens trouw terug te geven. Zal dat mogelijk wezen, zonder te voren die bladzijde gelezen en herlezen, zonder getracht te hebben zich van des dichters of des redenaars gemoedsstemming en gevoelens te doordringen en te bezielen? Immers neen. Voorgedragen zonder klem, zonder uitdrukking, zonder leven, wordt het meest boeijend en gloeijend meesterstuk eene onverstaanbare opeenhooping van kleur- en levenlooze klanken. Zoo en niet anders is het gelegen met den kerkzang. Een allereerst vereischte, om eenigzins te slagen in de uitvoering van den een of anderen kerkzang, bestaat dus hierin, dat men *begrijpe* en zooveel mogelijk de beteekenis voele van 't geen men zingt. De gregoriaansche zang trouwens is niets anders dan eene gezongene taal, een zingend spreken. Gesproken wordt de lof des Heeren; maar voor dat spreken vindt het bezielde, het vroom gestemde hart de gewone spreektaal te ongenoegzaam, te koud; en in melodische toonen ruischt der Profeten gewijde taal langs de gewelven van het kerkgebouw. Edoch die toonen blijven altijd nevenzaak: hoofdzaak is de tekst zelf. En juist hierin ligt nu een der hoofdsieraden van den gregoriaanschen zang, dat men, niet gebonden door maat, of korte en lange noten, aan zijn gevoel de vrije vlugt mag geven, den gloed des harten zóo uitstorten, gelijk de H. Geest dien ontstoken heeft. Dan en dan alleen zal de onontbeerlijke rythmus

in den kerkzang zich doen gelden, zal het eentoonig en werktuigelijk zingen verdwijnen, zal de zang klem krijgen, zal er gloed komen in de voordragt, zal in één woord de zang worden wat hij wezen kan en wezen moet: waardig des Heeren lof te verkondigen onder de heiligste handeling, die het den mensch gegeven is op aarde te verrigten. Met zeer veel grond zegt dan ook onze S., op het voetspoor van den *Magister choralis*, dat men vooral in 't oog te houden hebbe, dat de duur der *brevis* of vierkante noot het meest bepaald wordt door de lettergreep, waarop zij staat. Ongetwijfeld moeten in de voordragt de lange van de korte noten onderscheiden, maar meer nog moet er op gelet worden, dat de klem of accent gelegd worde op die noten, waar hij door den zin der woorden of der zinsnede vereischt wordt. Iets anders toch is eene lange noot, iets anders eene geaccentueerde noot. „Deze wil meer begrepen dan gehoord, gene meer gehoord dan begrepen worden." En dit accentueeren wordt nu eens ingegeven door het bewustzijn van schuld en zonde, dan eens door het vaste betrouwen op Gods oneindige ontfermingen, nu weêr door het onwankelbaar geloof, dan weêr door de geestelijke vreugde of de jubelende godsvrucht van des zangers gemoed.

In de vierde en laatste afdeeling geeft de S. een beknopt overzigt van de geschiedenis der gewijde muziek. Hier worden wij bekend gemaakt met tal van belangwekkende bijzonderheden over de opkomst en ontwikkeling van den gewijden zang, zoowel in 't Oud Verbond, als in de eerste Christen eeuwen. Meer uitvoerig wordt dit alles behandeld in betrekking tot den gregoriaanschen zang, en de geschiedenis der meerstemmige kerkelijke muziek wordt mede besproken. Uit deze laatste afdeeling, welke uit den aard der zaak een bepaald didaktisch doel heeft, blijkt nog meer, hoe de S. er hoofdzakelijk naar gestreefd heeft, den kerk-

zang in zijne vroegere hoogschatting en eere te herstellen.

Zietdaar dan den zaakrijken inhoud van ons *Handboekje*. Hebben wij er nu bijgevoegd, dat de innerlijke waarde nog verhoogd wordt door een zuiveren en lossen stijl, eenvoudigheid met duidelijkheid parend, dan zal men ons het regt niet betwisten meergenoemden S. van harte geluk te wenschen met zijn verdienstelijken arbeid.

Na zoo onverdeeld onze ingenomenheid met het werkje betoond te hebben, zal het ons ook wel veroorloofd wezen een paar verbeteringen aan te stippen, die bij eene nieuwe uitgave ons wenschelijk toeschijnen.

Vooreerst zouden wij verlangen, dat de voorbeelden, nu in uitslaande bladen achter aan 't boekje toegevoegd, doorloopend in den tekst werden opgenomen. Dat over- en wederzien, dat open- en terugslaan der bladen schaadt veel aan 't duidelijk begrip der regels, maakt de toepassing van het gelezene lastig en hinderlijk, schijnt ons kortom onhandig en onpraktisch. Moet, om ons onbekende redenen, de tegenwoordige inrigting bewaard blijven, dan althans behoorden de uitslaande bladen zóó aan een blad wit papier, ter grootte van het boekje, vastgemaakt te worden dat beiden, bladen en boekje, naast elkander konden openliggen, zonder dat men telkens het boek behoeft om te slaan, om het voorbeeld in te zien.

Eene tweede verbetering van meer ingrijpenden aard zoude hierin bestaan, dat al de voorbeelden, aan onze liturgische boeken ontleend, bijv. hoe het *Gloria*, *Credo*, *Epistel*, *Evangelie*, *Kapittel*, hoe de Oratiën, Praefatiën, Psalmen, Lessen, Passie, Verzen, enz. dienen gezongen te worden, volgens de officiëele Romeinsche uitgave werden aangegeven. Dan konden, zoo noodig, de in 't Bisdom Haarlem bestaande afwijkingen in uitslaande bladen bij wijze van aanhangsel, daaraan worden toegevoegd. Deze verbetering

zoude, volgens ons bescheiden oordeel, de twee volgende zeker niet te versmaden voordeelen opleveren. Vooreerst kon dan het werkje een veel grooter nut stichten en in een veel ruimeren kring van lezers worden opgenomen. Daar dergelijke leerboeken, voor seminaristen en andere kweekelingen van godsdienstige inrigtingen bestemd, hoofdzakelijk praktisch moeten zijn, iets, dat zonder tal van voorbeelden niet mogelijk is; en de nu aangegeven voorbeelden veelzins uitsluitend, gelijk we meenen, op 't Bisdom Haarlem toepasselijk zijn: zal het handboekje, gelijk het daar nu ligt, minder gevoegelijk in andere Seminariën en Collegiën kunnen ingevoerd worden.

Het tweede uit deze wijziging te trekken voordeel schijnt ons van geen mindere waarde te wezen. Zoo doende kon de weg worden voorbereid tot de invoering van één en denzelfden zuiver Romeinschen kerkzang in al de Bisdommen onzer Nederlandsche kerkprovincie, of beter nog, tot eene nog inniger aansluiting van onze Nederlandsche Bisdommen, ook opzigtens den zang bij de Kerk van Rome, en, op een niet al te ver afgelegen tijdstip, bij al de Bisdommen der geheele Katholieke Kerk. Dat dit trouwens vroeg of laat gebeuren zal, lijdt geen twijfel en schijnt ons slechts eene kwestie van tijd. Bij de heden ten dage alom werkende streving om zich steeds naauwer bij Rome aan te sluiten, tengevolge waarvan wij in de laatste jaren al de bijzondere liturgiën en rituelen hebben zien verdwijnen, om plaats te maken voor de ééne Romeinsche Liturgie en haar eigen Ritueel; bij het hooger opgewekt kerkelijk leven, 't welk aan zijne naauwe aaneensluiting rondom den H. Stoel zijne kracht en vruchtbaarheid te danken heeft; bij de hoogere liefde, die aller harten inniger aan Christus' Stedehouder op aarde verbindt; — mag men met grond voorzien en vertrouwen, dat het herhaal-

delijk uitgesproken verlangen van den H. Stoel en inzonderheid van den grooten Lijder, den onsterfelijken Pius, nergens slechts een vrome wensch zal blijven, maar algemeen zal worden opgevolgd. En dat het 't verlangen, ja vurig verlangen is van den H. Stoel, dat in alle Katholieke kerken der wereld dezelfde zangwijzen gebruikt worden, als welke in „aller Kerken Leermeesteresse en Moeder" in gebruik zijn, zal duidelijk uit de volgende woorden en handelingen blijken.

Eenige maanden vóór de opening van het Vaticaansch Concilie werd door de Romeinsche Congregatie der Riten eene Commissie van deskundigen zaâmgesteld en door den H. Vader goedgekeurd, ten einde de leiding op zich te nemen van eene nieuwe editie van het *Graduale Medicaeum*. Dit Graduale, *cum cantu Pauli Vjussu reformato*, te Rome in de jaren 1614-1615 uitgegeven, werd sédert dien tijd steeds als het eigen Graduale der Romeinsche Liturgie erkend en wordt nog ten huidigen dage in Rome's hoofdkerken, bijv. in *S. Giovanni in Laterano*, de moederkerk der wereld, in *S. Pietro*, de hoofdkerk der wereld, en *S. Maria maggiore*, de eerste Mariakerk der wereld, gebruikt. Verder in *S. Maria dell' Anima*, *S. Maria del Popolo*, *Seminarium Urbanum de propaganda fide*, *S. Maria in Monserrato*, *S. Nicola in Carcere*, *S. Apollinare*, *S. Lorenzo in Damaso*, enz. Met den arbeid dezer nieuwe uitgave belastte zich de gunstig bekende drukker van Regensburg, Fr. Pustet. De editie in 8°, de beteekenisvolle woorden: *sub auspiciis S. D. N. Pii PP. IX, curante Sacr. Rituum Congregatione*, op het titelblad voerende, verscheen in 't licht met eene warme aanbeveling van de genoemde Congregatie, onder dagteekening van den 20 Januarij 1870. Wij schrijven er de volgende woorden van over: *Quum .... editio ipsa .... plurimum con-*

ferat ad augendum Dei cultum et ad genuinum Cantum Gregorianum in Ecclesiastica Liturgia adhibendum, praedicta Sacra Congregatio Editionem ipsam Reverendissimis Locorum Ordinariis ac iis omnibus, qui Musicae sacrae curandae onus habent maxime commendat. Het volgend jaar verscheen het eerste deel der overheerlijke editie in folio. Op nieuw geeft de Congregatie hare algeheele ingenomenheid met dit prachtwerk te kennen, en laat het vergezeld gaan van de volgende, nog veel meer beteekenisvolle aanbeveling van den 14 Augustus 1871 .... *Et licet eadem Editio expensis et laboribus supradicti Typographi lucem aspexerit, tamen quoniam directa fuit singulari diligentia a Commissione peculiari ab eadem Sacra Rituum Congregatione deputata, et continet Cantum Gregorianum, quem semper Ecclesia Romana retinuit, proindeque ex traditione conformior haberi potest illi, quem in Sacram Liturgiam Summus Pontifex, S. Gregorius Magnus invexerat, ideo eadem Sacra Rituum Congregatio Reverendissimis Ordinariis praefatam Editionem summopere commendat ut eam adoptantes in suis Dioecesibus exoptata uniformitas in Sacra Liturgia etiam in cantu obtineri valeat.* En nu komt ten slotte de H. Vader zelf, brengt aan genoemden Uitgever, in een Apostolisch schrijven van den 30 Mei 1873, allen lof voor zijne verdienstelijke bemoeijingen, en gaat dan met de volgende woorden voort: *Atque adeo hanc ipsam dicti Gradualis Romani editionem, tuis sumptibus ac laboribus exaratam, Reverendissimis Locorum Ordinariis, iisque omnibus, quibus Musices sacrae cura est, magno opere commendamus; eo vel magis, quod sit Nobis maxime in votis, ut cum in ceteris, quae ad sacram Liturgiam pertinent, tum etiam in cantu, una, cunctis in locis ac Dioecesibus, eademque ratio*

servetur, qua Romana utitur Ecclesia." enz. Men begrijpt, om redenen, die voor de hand liggen, dat het hoogste kerkelijke gezag de invoering dezer nieuw uitgegeven zangboeken niet heeft willen verpligtend maken, maar, wij vragen het in gemoede, kon, zonder tot een bevel over te gaan, op die invoering sterker aangedrongen worden, dan bij deze geschied is. Men weet, dat behalve het Graduale, onder toezigt dierzelfde Romeinsche Commissie, het *Rituale Romanum* en het *Directorium Chori* reeds zijn in 't licht gegeven, en het *Vesperale* vóór 't eind des loopenden jaars wordt te gemoet gezien. Maar ook afgezien van al deze zwaarwegende gezagsgronden, gevoelen wij ons tot de boven uitgedrukte hoop geregtigd, steunend op de innerlijke waarde dezer herziene zangboeken. Zang is ook veelzins eene zaak van smaak, reden waarom het steeds moeijelijk zal zijn te verkrijgen, dat alle deskundigen aan de hier voorgestelde zangwijzen de voorkeur geven; maar hierin toch zullen allen het eens moeten zijn, dat in het aanbevolen Graduale bijvoorbeeld nergens van de ware regels der gregoriaansche kerkmuziek wordt afgeweken, en de zang steeds dat blijft, wat hij wezen moet: sober en eenvoudig, krachtig en verheven, plegtig en indrukwekkend, kalm en toch bezield, waardig in één woord om onder de heilige Dienst met geurige wierookwolken langs de wanden van den Godgewijden tempel op te stijgen tot voor den troon des Allerhoogsten. Het is hier de plaats niet dit alles met bewijzen te staven, toch willen we de liefhebbers uitnoodigen zich het genoegen te gunnen het herziene *Officium Defunctorum* met het vroegere te vergelijken, of, om ons bij het Graduale te beperken, men vergelijke eens bijv. het *Introïtus* van den eersten Zondag in den Advent, van de derde Kersmis, van O. H. Hemelvaart, of het *Offertorium* van den vierden Zondag in

den Advent, van Palmzondag, of de *Communio* van H. Sakramentsdag, de *Antiphonae* van de Palmprocessie, de *Improperia* van Goeden Vrijdag, enz., of het veelvoudig *Sanctus* in het *Ordinarium Missae*, en men zal, dunkt ons, iets gevoelen van den lust, dien hart en geest des bouwkundigen te genieten krijgen, als hij het een of ander eerbiedwaardig kerkgebouw der vroegere eeuwen ontdoen mag van alle bepleisteringen en hyperversiersels, waarmeê het te kwader ure is overladen en misvormd geworden, en aan hetzelve de oorspronkelijke zuiverheid van stijl, de strenge bevalligheid, de eenvoudige grootschheid zijner lijnen en bogen en ornamentatie mag wedergeven.

Wij meenen deze wel wat uitgebreide recensie van ons *Handboekje* niet beter te kunnen sluiten, dan met de veelbeteekende goedkeuring en aanbeveling over te schrijven, waarmede het door Z. D. H. den Bisschop van Haarlem is vereerd geworden:

„Zoo door getuigenis van deskundigen als door eigen onderzoek hebben wij de overtuiging verkregen, dat het werkje over den gregoriaanschen zang door den WelEerw. Heer M. J. A. Lans, Professor aan Ons Seminarie 1e Afdeeling te Voorhout, opgesteld, en getiteld: *Handboekje ten gebruike bij het onderwijs in den gregoriaanschen zang*, als zeer dienstig moet worden geacht om de kweekelingen des Heiligdoms, overeenkomstig de voorschriften van het H. Concilie van Trente en de verordeningen van onze Provinciale en Diocesane Synoden, niet alleen tot de kennis van den gewijden zang op te leiden, maar ook tevens dien zang bijzonder te doen waardeeren, beminnen en behoorlijk uitvoeren. Waarom Wij welgemeld werk niet slechts ten gebruike van Ons Bisschoppelijk Seminarie voorschrijven, maar ook tot datzelfde einde aan alle zangkoren in Onze kerken en gestichten ten dringendste aanbevelen."

VERSCHEIDENHEID.

Val en opstanding van Europa [1]).

Vrees en hoop wisselen elkander hier af. De diepe ellenden onzer maatschappij worden gepeild. En voor de toekomst? Gij hoort den eenen afgrond met zijne onheilspellende echo's den anderen afgrond inroepen. „Christus, God en mensch in één persoon, zietdaar de spil, waarom de menschelijke geest in eeuwigheid zich bewegen moet"; en „het hoofdbegrip van deze tijden, waartoe alles zich laat terugvoeren, en waardoor het gevaar van Europa's toestand geheel wordt verklaard, is: de verloochening van Christus."

De S. vervult uw gemoed met vrees; want hij verstaat de moeijelijke kunst om in breede trekken eene getrouwe en aangrijpende schildering te geven. Maar — hij hoopt op redding, hij gelooft aan de opstanding van Europa, ja zelfs, dat zij in eene niet verre toekomst ligt: „Op het oogenblik van te vergaan, zal de Staat de oogen wenden tot die Kerk, die tegen de Revolutie in, zijne onafhankelijkheid erkent, binnen de grenzen door God gesteld, zijn gezag eerbiedigt, zijne wetten heiligt en verplichtend maakt, en die groote Verloren Zoon zal dan terugkeeren tot den Vader van het Christendom ..... en uitroepen: „Ik heb gezondigd tegen den hemel en tegen U. Ik heb mijn heil gezocht in het heidendom, ik verga van gebrek en schande. Ontvang mij en het offer mijner toewijding in den dienst uwer eeuwige en onoverwinnelijke Waarheid." Dan zal er in de wereld eene groote verzoening plaatshebben."

Al is het u welligt niet duidelijk, dat deze alles herstellende verzoening n a b ij is, gij zult toch de kracht van des Schrijvers redeneringen erkennen, en zijn van leven en gloed tintelend woord zal toch ook bij u een diepen indruk achterlaten, en bemoedigd zult gij zijn wanneer gij zijne brochure gelezen hebt. Deze, onder ieder opzigt, edele uiting eener innige overtuiging verheft en versterkt uwe ziel. [2])

1) *Eene voorlezing* door J. Bos, Pr. Rotterdam. E. de Bont. 1874.

2) Indien we eene aanmerking mogen maken, dan is het deze: dat we in deze lezing eenige basterdwoorden liever door het Nederlandsche woord vervange zagen.

H. J. J. P.

DE VIJAND DER HEILIGE KERK.[1]

Nadat onze H. Vader in zijne laatste Encycliek met groote trekken de vervolging der heilige Kerk geteekend heeft, zooals die woedt in de twee werelddeelen, in Europa en Amerika, gaat Z. H. voort, om den Bisschoppen den vijand, die als de oorzaak van dien haat en die onregtvaardigheden moet beschouwd worden, aan te wijzen; opdat de geloovigen, gewaarschuwd zijnde, al hunne waakzaamheid tegen zijne hinderlagen zouden aanwenden.

„ Welligt verwondert zich iemand uwer, Eerwaarde Broeders", het zijn de woorden des H. Vaders[2]), „ dat de oorlog, welke in onzen tijd aan de Katholieke Kerk wordt aangedaan, zich zóó ver uitstrekt. Doch wie goed bekend is met den aard, het streven, het doel der sekten, hetzij vrijmetselaars, hetzij met eenigen anderen naam genoemd, en ze vergelijkt met den aard, de wijze, de uitgebreidheid van den strijd, welke bijna over de geheele aarde tegen de Kerk gevoerd wordt, hij kan niet aarzelen, om de tegenwoordige rampen vooral aan de listen en geheime aanslagen dezer sekten toe te schrijven. Uit deze namelijk wordt de Synagoog van Satan gevormd, welke tegen Christus' Kerk hare legerscharen opstelt, aanvalt en strijd voert. Reeds

1) Het onderstaand artikel is voor het grootste gedeelte ontleend aan den *Messager du Coeur de Jésus* van den Zeer Eerw. P. H. Ramière S. J. Dit allerbelangrijkst maandwerk verdient bijzondere aanbeveling.

2) In de Encycliek „ *Etsi multa* ". Zie het Januarij-nummer, blz. 43 v.

lang geleden, van den eersten aanvang af, hebben onze Voorgangers, als wachters in Israel, deze sekten aan koningen en volken bekend gemaakt, en ze vervolgens herhaaldelijk door hunne veroordeeling getroffen; ook Wij zelve hebben dezen pligt niet verzuimd. Hadden toch zij, die deze zoo verderfelijke pest konden afwenden, meer geloof geschonken aan de Opperherders der Kerk! Doch met velerlei bogten voortkruipend, nooit het werk stakend, door listig bedrog velen misleidend, is die Synagoog eindelijk zoover gekomen, dat zij uit hare schuilhoeken durft te voorschijn treden, ja er groot op gaat magtig en meesteres te zijn. Wegens de ontzaggelijke vermeerdering der deelgenooten meenen deze goddelooze vereenigingen, dat zij haar wensch reeds vervuld zien, en dat er alleen maar overblijft het voorgestelde doel te bereiken. Eens verkregen hebbende, wat zij zoolang zochten, dat zij op vele plaatsen aan het hoofd der zaken staan, wenden zij stoutmoedig haar verkregene magt en gezag aan, om de Kerk Gods aan eene harde slavernij te onderwerpen, de grondslagen, waarop zij rust, om te halen, de goddelijke kenteekenen, waardoor zij schittert, zooveel mogelijk, te bederven: in het kort om haar, door herhaalde slagen geschokt, ter neêr geworpen, uitgeroeid, indien het gebeuren kon, geheel van de aarde weg te vagen. Derhalve, Eerwaarde Broeders, wendt alle zorg aan, om de U toevertrouwde geloovigen tegen de listen en besmetting dezer sekten te wapenen, en hen, die zich tot hun ongeluk in deze sekten hebben laten opnemen, van het verderf te bevrijden. Maar wijst vooral aan en bestrijdt de dwaling van diegenen, die, hetzij bedrogen of bedriegende, niet vreezen nog te beweren, dat deze duistere genootschappen slechts maatschappelijk nut en vooruitgang en het beoefenen van wederzijdsche weldadigheid bedoelen. Verklaart hun dikwijls de op dit punt uitgevaardigde Constitu-

tiën en prent ze hun diep in het gemoed en leert hen, dat hierdoor niet slechts de vrijmetselaarsvereenigingen in Europa, maar alle andere, zoowel die in Amerika als die in andere wereldstreken bestaan, getroffen worden."

In deze weinige regelen verklaart onze H. Vader ons geheel en al den aard, het doel, het reeds verkregen voordeel, de wijze van handelen van deze sekten en de toekomst, welke zij aan de Christelijke maatschappij bereiden.

Vestigen wij eenige oogenblikken onze aandacht op deze verschillende punten, om des te beter den toestand, waarin wij verkeeren, te kennen en onze pligten te begrijpen.

I. De aard dezer anti-Christelijke sekten kan niet duidelijker worden aangeduid dan door den naam, waarmede de Paus ze genoemd heeft, de Synagoog van Satan, de vijandin van Christus' Kerk.

Niet op aarde moeten wij den oorsprong zoeken, noch het hoofd, dat alles bestuurt en regelt, aan ieder de plaats, die hij te bezetten heeft, aanwijst, dat den geest instort en moed geeft ter uitvoering; maar in de duistere onderwereld, waarheen de Satan wegens zijnen opstand tegen God verbannen werd, en waar zijne heerschappij over het rijk der smarten hem tot eeuwige straf is opgelegd.

Gelijk de Kerk van Christus van boven is, het rijk der hemelen genoemd wordt en in het licht werkt; zoo is de Synagoog van Satan van beneden en werkt in de duisternis.

Niet als de Kerk zijn die sekten tot één ligchaam onder het ééne hoofd vereenigd, zij zijn als tezamengedreven, en zonder den invloed van den éénen meester, die ze aan zijnen wil tracht dienstbaar te maken, zouden zij weldra uit elkander wijken, zich verdeelen en elkander bestrijden. Eensgezind alleen in het najagen van het doel, dat aangewezen is, ontbinden zij zich weder, zoodra dit

doel bereikt schijnt, gelijk een leger ontbonden wordt, nadat de overwinning bevochten is.

Satan, die al wat God doet tracht na te apen, heeft reeds lang gezocht om de onnavolgbare, goddelijke eenheid in de algemeenheid der Kerk van Christus door de vereeniging der verschillende sekten na te maken.

Eenheid en overeenstemming kan alleen in de waarheid bestaan; de sekten, voor zooverre zij ieder slechts eene zijde der waarheid overdrijven, zijn noodzakelijk verdeeld en in strijd onder elkander en met de waarheid.

Nogtans begrijpt de booze Satan zeer goed, dat de eenheid der Kerk alleen door de vereeniging aller booze krachten en sekten met goed gevolg kan bestreden worden. Alle middelen zijn uitgeput. Dit eene blijft nog overig, eenheid te brengen in de onderling tegenstrijdige verdeeling. Hoe is dit mogelijk?

De eenheid der Kerk bestaat vooral in de eenheid van leer en de eenheid van gezag. Beide ontbreekt aan de dwaling. Haar leer is inwendig tegenstrijdig, en van gezag wil zij niets weten; leervrijheid en erkenning van geen gezag hoegenaamd, wie weet niet, dat zoodanig de leus is van alle sekten, die zich van de Katholieke Kerk, de grondvest der waarheid, hebben afgezonderd.

Het middel tot vereeniging in de tegenstrijdigste leeringen is gevonden. Hegel heeft het uitgesproken en aangetoond, dat de tegenstrijdigheid het leven der waarheid, dat ja en neen bijgevolg hetzelfde is: dat de verschillende meeningen, momenten der ééne waarheid, even veel regt van bestaan hebben, en men de pogingen, om de ééne waarheid aanschouwelijk te maken door veelzijdige voorstellingen, moet bevorderen; dat men daardoor alleen tot de kennis der waarheid kan komen, indien men er toe komen moet enz. En dat, wat betreft de heerschappij

eener leer, alleen die opinie heerschende kan genoemd worden en als regel moet dienen, die het meest met den geest des tijds overeenkomt.

Het is duidelijk, dat met zoodanige beginselen de tegenstrijdigheid der leer wel niet is weggenomen, maar zich zooveel mogelijk in eene algemeene onverschilligheid omtrent de waarheid zoekt op te lossen, en er eene zekere eenheid in de onverschilligheid wordt nagestreefd.

De eenheid van gezag is moeijelijker te benaderen en te zeer in strijd met het beginsel: erkenning van geen gezag hoegenaamd. Doch ook daarnaar is de streving zigtbaar, en heeft men de organisatie der Katholieke Kerk, die men zoo gaarne wil verbreken, weder tot model gekozen.

De H. Kerk is verdeeld in Bisdommen en kerkelijke Provinciën. Sommige dezer provinciën zijn vereenigd onder het regtsgezag van een Patriarch of een Primaat. Zoo heeft ook de vrijmetselarij boven de eenvoudige loges provinciale loges ingesteld en boven deze, ten minste in vele streken, de groote loges.

In Engeland vindt men 1 groote loge, 63 provinciale loges en 989 eenvoudige loges of werkplaatsen; Schotland heeft 1 groote loge, 38 provinciale loges en 340 loges; Ierland 1 groote loge, 10 provinciale, 307 mindere loges. Frankrijk heeft 1 Groot-Oosten met 318 afhankelijke loges en 1 oppersten raad van den ouden Schotschen ritus, erkend door 81 loges; in Pruissen vindt men te Berlijn drie groote loges: der drie wereldbollen met 108 mindere, de nationale Duitsche met 77 mindere, en Royal York met 46 mindere. De Vereenigde Staten van Amerika tellen niet minder dan 36 groote loges met 1895 eenvoudige werkplaatsen. De Katholieke Midden- en Zuiderstaten zijn er niet minder van voorzien; zoo heeft b.v. Nieuw-Grenada met eene

beperkte bevolking niet minder dan 254 loges. En deze opgaven van vroegeren datum blijven welligt nog verre beneden de werkelijkheid.

In Duitschland, waar de vrijmetselarij tegen de Katholieke Kerk zoo werkzaam is, heeft men reeds behoefte aan meer eenheid van bestuur gevoeld, en is reeds het voorstel gedaan om zich naar het voorbeeld der Jesuïten een ordesgeneraal te geven. En ofschoon dit voorstel niet tot uitvoering kwam, bestaat er toch reeds een bond tusschen de groote loges met het doel, om de gezamelijke eenheid en werking der Duitsche vrijmetselaarsloges te behouden en te ontwikkelen. Jaarlijks omtrent Pinksteren heeft de algemeene vergadering plaats.

Bij die groote uitbreiding der vrijmetselarij behoeven wij ons niet te verwonderen over hare groote magt, en mogen wij wel in haar zien het monster, aangewezen in het boek der Openbaring, dat zijne heerschappij over allen stam en alle taal uitstrekt, aan hetwelk gegeven is niet slechts den oorlog aan de Heiligen aan te doen, maar zelfs ze voor een tijd te overwinnen.

II. Inderdaad, de Synagoog van Satan is uit haren aard niet slechts tegenstelling van de Kerk van Jesus Christus, zij voert tegen haar een noodzakelijken strijd. De maatschappij der duisternis kan zich geen ander doel voorstellen dan uitdooving van het hemelsche licht. Dat moeten thans de Christenen begrijpen, vooral zij, die zich, in weerwil van de vermaningen der Kerk, geheel en al op dit punt lieten misleiden.

Men meende, en velen meenen nog, dat men, de vrijheid der dwaling erkennende, van deze de erkenning van de vrijheid der waarheid zoude verkrijgen. Hoezeer vergiste men zich in den aard der waarheid en der dwaling, en in den verborgen geest, waaruit de anti-Christelijke

sekte geboren werd, en die haar blijft bezielen. Onverklaarbare vergissing; want duidelijk hadden de stichters der sekte het uitgedrukt, en om het te weten had men slechts hunne geschriften te openen. De eerlooze verpletteren (Ecraser l'infâme)", gelijk zij het in hunne helsche taal zeiden, dat is, het werk van Jesus Christus vernietigen, zoo was het ordewoord. Zij vragen de vrijheid der dwaling om tot de onderdrukking der waarheid te komen. En als zij hunne tirannieke inzigten onder het vaandel van het liberalisme verbergen, zijn zij zoo schijnheilig niet, als het kan schijnen; want de onderdrukking der waarheid is in der daad logiesch gevolg van de absolute vrijheid der dwaling. Die twee magten zijn in wezen te zeer tegenstrijdig aan elkander om wederkeerige vrijheid in beginsel te kunnen erkennen. De uitgedrukte waarheid is de noodzakelijke ontkenning der dwaling. De Katholieke Kerk zou de zending en het gezag, van Jesus Christus ontvangen, verloochenen, indien zij aan de personen en volken de verpligting om haar te gehoorzamen niet oplegde. Tusschen de verpligting van te gelooven, door de Kerk verkondigd, en de vrijheid van denken, door de anti-Christelijke sekte tot beginsel gesteld, is geene verzoening mogelijk. In hare moederlijke liefde kan de Kerk de slagtoffers der dwaling sparen; maar de veroordeeling der dwaling mag zij niet achterlaten. Van den anderen kant kan zij van de verdedigers der dwaling geene toegevendheid verwachten noch voor hare leer, noch voor dezer verdedigers. Zoolang de volgelingen der dwaling de zwakste zijn, of zoolang de waarheid zelve niet sterk genoeg is om zich te doen vreezen, kunnen zij hunne vijandigheid ontveinzen; maar zoodra zijn zij niet bij magte, of dreigt de waarheid overwegend te worden door de haar inwonende goddelijke kracht, of alle dwangmiddelen worden door het liberalisme aangewend

om haar te verpletteren. En het acht zich daartoe geregtigd door deze eenvoudige reden: dat de waarheid, door de vrijheid der dwaling niet te erkennen, het genot van de weldaad der vrijheid niet verdient.

De oorlog, thans gevoerd tegen de Katholieke Kerk, was dus te verwachten in alle gewesten, waar het anti-Christelijk liberalisme tot heerschappij gekomen is. Die oorlog lag in den aard der dingen! hij was voorzegd te gelijk door de Opperhoofden der Kerk en de aanvoerders der sekte; zeggen wij beter: hij begon op den dag, waarop de sekte georganiseerd werd. De eerste Fransche Revolutie was het bloedige begin, en wat onder onze oogen, in geheel Europa en in de verwijderde gewesten van Amerika geschiedt, is meer algemeene toepassing der beginselen, toen met vurige en bloedige trekken op Frankrijks grond geschreven.

III. Het verkregen voordeel der anti-Christelijke sekte schijnt volmaakt te zijn. Overal wordt het programma der sekte uitgevoerd. Men smeedt ketens voor het gezag, dat spreekt in Gods naam, en dat de zielen wil doen buigen onder het roemvol juk der waarheid en geregtigheid. Wat de Nationale Conventie trachtte te bereiken door guillotineren en verdrinken, zoekt men thans door boeten, gevangenis en verbanning te verkrijgen.

Maar niet in ééne landstreek alleen wordt thans het goddelijk gezag der Kerk door het anti-Christendom bestormd; dit geschiedt over de geheele uitgestrektheid van wat men weleer de Christenheid noemde. De Paus heeft het gezegd: in de Nieuwe Wereld zoowel als in de Oude is het de Synagoog van Satan, welke tegen de Kerk van Christus hare legerscharen opstelt, aanvalt en strijd voert. Na langen tijd met velerlei bogten in het donker te zijn voortgekropen, toont zich de maatschappij der duisternis

in het openbaar, overtuigd dat hare wenschen gaan vervuld worden en zij haar doel nabij is. Zij roemt, dat zij voortaan almagtig en meesteres is.

Toen vóór eenige jaren de voorschriften van de hoofden der sekte aan hunne voornaamste agenten werden bekend gemaakt, aarzelde men om de echtheid dier documenten aan te nemen. De werkelijke uitvoering van het helsche plan laat heden geen twijfel aan de waarheid meer over. Door ondervinding geleerd, waren zij overtuigd, dat zij de Christelijke regeling der maatschappij niet duurzaam konden omverwerpen, zoo lang zij met gewone deelgenooten zouden werken. Zoo beraamden de leiders der Revolutie het plan om voor hunne zaak diegenen te winnen, wier belang en pligt gebood hen onafgebroken te bestrijden, namelijk de hoofden der volken en de leden van den adel. Meer nog durfden zij hopen: wat het ook kostte, zij zochten priesters, religieusen en vooral Jesuïeten, bisschoppen en kardinalen te verleiden. Maar zij rekenden zonder Hem, die beloofd heeft zijne Kerk tot het einde der eeuwen bij te staan. En indien eenige ongelukkige priesters zich door hunne listen lieten vangen, de Katholieke hiërarchie is onaangerand gebleven [1]).

Aan de grooten en magtigen dezer wereld echter heeft ongelukkig wijsheid en standvastigheid ontbroken, en indien het anti-Christelijke leger in de laatste tijden zulke betreurenswaardige voordeelen behaalde, is dat niet toe te schrijven vooral aan de medewerking van hen, die zijne meest bepaalde tegenstanders hadden moeten zijn?

IV. En nu de middelen, welke de sekte heeft aangewend. Hoe is het haar mogelijk geweest tot zulke

1) Er is hier alleen sprake van de *Katholieke* hiërarchie; het is bekend, dat de geestelijken der afgescheidene sekten niet bestand waren: zij missen het geloof. *Cui resistite fortes in fide.*

heerschappij te geraken? Ook dat verkondigt Pius IX; zij gebruikte de methode van het oude serpent, wiens meesterstuk zij is; zij bedroog door leugentaal.

De ligtgeloovige kinderen van Eva trachtte zij te overtuigen, dat zij als goden waren, dat geen menschelijk gezag eenig regt heeft hunne vrijheid te beteugelen, en zij eerst dan tot geluk zouden komen, als zij, van alle gezag bevrijd, zich door hun eigen geest zouden laten geleiden.

Aan de regeringen stelde zij de Kerk, het orgaan van God op aarde, voor als ten zeerste vijandig aan hunne souvereiniteit en er op uit, om hun gezag te vernietigen, zich alle gezag toe te eigenen en alle vorsten tot vasallen van den Paus of van de geestelijkheid te verlagen.

Zoo vertoonde zij, de verleidster, aan het volk onbegrensde vrijheid van alle gezag en spiegelde tevens den vorsten onafhankelijk en onbegrensd gezag over het volk voor.

Beide vormen kan zij naar willekeur aannemen; zonder van natuur te veranderen, slingert de dwaling de maatschappij naar de twee uitersten: anti-Christelijk liberalisme of caesarisme; losbandige vrijheid of tirannie.

Het goddelijk gezag der Kerk heiligt alle wettige vrijheid en matigt alle gezag; terwijl het anti-Christendom alle oproer en tevens alle tirannie wettigt.

Immers zoodra de mensch geen bovenmenschelijk gezag meer erkent, kan hij zich geregtigd achten om ieder juk af te schudden; maar van den anderen kant zoodra het burgerlijk gezag geen hooger gezag meer als den bewaarder der waarheid en geregtigheid erkent, kan niets meer het verhinderen despotiek te worden; magt gaat dan boven regt.

Zoo laat zich het verband verklaren der uiterste staatspartijen en der meest tegenstrijdige belangen in den oorlog, thans tegen de Kerk Gods gevoerd. De despoot,

die het gezag misbruikt, en de volksman, die zamenspant om het omver te werpen, zijn het oneens ten gevolge van hunne verschillende positiën; hun beginsel verschilt niet: gelijkelijk bestrijden en verwerpen zij het oppergezag der waarheid en regtvaardigheid, in den Stedehouder van Jesus Christus verpersoonlijkt. Is het dan te verwonderen, dat zij met zooveel gemak, niettegenstaande hunne tegenstrijdigheid, zich tegen dien gemeenschappelijk vijand ten strijde verbinden?

In Europa was een land, dat er tot nu toe roem op droeg de toevlugt der verdraagzaamheid te zijn, namelijk Engeland.

De liberalen van Engeland, zeer verschillend van de valsche liberalen van het vasteland, stelden er prijs op om voor allen vrijheid te vorderen, en uit vrees, dat men dat voorregt van hunnen grond eenigzins zou kunnen inkorten, hebben zij niet gevreesd het aan politieke moordenaars toe te kennen.

Maar de vrijmetselarij spreekt, en het liberalisme bezwijkt. Te Londen is eene groote vergadering gehouden, om den verdrukker der Katholieke Duitschers toe te juichen. Al beantwoordt de uitkomst niet aan de verwachting, toch is het een ongunstig teeken des tijds, dat men in het klassieke land der vrijheid mannen vond, om de vervolging der Kerk goed te keuren.

V. En wat zal er nu gebeuren? Welke toekomst gaan wij te gemoet? Wie kent het verborgen geheim? Hoop en verwachting staren te vergeefs naar het redding aankondigende lichtpunt; loodzwaar hangen de donkere wolken en dreigen dood en verwoesting. Onder de kinderen der Kerk is de overtuiging vrij algemeen, dat alleen goddelijke tusschenkomst de Kerk, van alle menschelijke hulp verstoken, redden en herstellen kan, en dat de tijd niet verre kan af zijn.

Dat herstel, waardoor de Kerk van Christus weder hare plaats aan het hoofd der maatschappij moet iunemen, en alles: Staat, wetenschap en kunst het gezag van Christus, den Koning der koningen, zal huldigen: zulk een herstel kan niet geschieden zonder wonderdadige tusschenkomst.

In eene aanspraak op den 27 December 1873 meende onze Heilige Vader te kunnen beloven, dat wij niet, gelijk de Israelieten veertig jaren in de woestijn moesten rondtrekken, ook lang zouden moeten zwerven, voordat wij het Beloofde Land binnengingen. „Hoe lang zullen onze rampen duren?" vroeg Z. H. „Is het veertig dagen of veertig maanden? Het is het geheim van God; maar moed en vertrouwen. Gij zult zien, dat onze smarten eerder eindigen dan gij gelooft. Als de Hebreën zult gij u op het strand der Roode Zee bevinden. De wateren zullen zich openen, om u doortogt te verleenen, en gij zult voor de vervolging uwer vijanden veilig zijn. Gedurende dien tijd, ziet gij het leger uwer vervolgers, gelijk aan dat van Pharao, verdrinken in de wateren eener woedende zee, welke alles: menschen, paarden, wapenen en legertros zal inzwelgen. Dan zult gij met Mozes het lied der verlossing en der zegepraal aanheffen."

Herhalen wij dan het zoo schoone slot der Encycliek Etsi multa:

„Voor het overige, Eerwaarde Broeders, daar wij in deze tijden gekomen zijn, die veel gelegenheid om te lijden maar ook om te verdienen aanbieden, laten wij dan vooral als goede soldaten van Christus zorgen, om den moed niet te verliezen; ja, dewijl het noodweêr zelf, waardoor wij geslingerd worden, ons eene zekere hoop geeft op toekomstige stilte en blijder kalmte in de Kerk, wekken wij ons zelven en de zwaar aangevochten geestelijkheid en het volk op, vol vertrouwen op de goddelijke

hulp en aangespoord door deze uitstekende vermaning van Chrysostomus:

„Vele golven dreigen en zware stormen; maar wij vreezen niet bedolven te worden; want wij staan vast op de Steenrots. Laat de zee woeden, zij kan de rots niet vernietigen; laten de golven stijgen, zij kunnen het scheepje van Jesus niet bedelven. Niets is magtiger dan de Kerk. De Kerk is sterker dan de hemel. Hemel en aarde zullen voorbijgaan, maar mijne woorden zullen niet voorbijgaan. Welke woorden? Gij zijt Petrus, en op deze Steenrots zal Ik mijne Kerk bouwen, en de poorten der hel zullen tegen haar niet vermogen. Gelooft gij niet aan de woorden, geloof dan de daadzaken. Hoevele dwingelanden beproefden het de Kerk te onderdrukken! Hoevele braadpannen, hoevele fornuizen, tanden der wilde dieren, scherpe zwaarden! en niets vermogten zij. Waar zijn die vijanden? Aan de stille vergetelheid zijn zij overgeleverd. Waar is de Kerk? Zij schittert meer dan de zon. Wat het hunne was, is vernietigd, wat het hare is, is onsterfelijk. Indien de Christenen, toen zij weinigen waren, niet overwonnen zijn: hoe kunt gij ze dan overwinnen, als de geheele wereld van de heilige godsdienst vervuld is? Hemel en aarde zullen voorbijgaan, mijne woorden zullen niet voorbijgaan."

Laten wij dan zonder angst voor gevaar en zonder te aarzelen volharden in het gebed, en wenden wij alle pogingen aan, opdat wij allen de gramschap des Hemels, door de misdaden der menschen opgewekt, trachten te bedaren; zoo moge dan eindelijk de Almagtige in zijne barmhartigheid opstaan, aan de winden gebieden en stilte maken."

R.

EEN WAARDIG HERDER.

Niet te groot, voorwaar, was bij het uitbreken der Nederlandsche beroerten het aantal kerspelen, welke 't voorrecht genoten, dat mannen aan hun hoofd stonden, die zich naar het voorbeeld van den Goddelijken Meester voor hunne kudde wisten op te offeren, — mannen, die 's Heeren woord: „Ik geef mijn leven voor mijne schapen" tot het hunne durfden te maken. Verscheidenen waren van dat slag, wat door den Godmensch gebrandmerkt wordt met den naam van „huurlingen", op niets bedacht dan de schapen te scheren, zoo veel mogelijk melk en zuivel er van te trekken, die, waar ze al niet heulden met de wolven, de kudde toch aan dezer vraatzucht prijs lieten. 't Doet u deugd, wanneer ge, na u geërgerd te hebben aan zulke onwaardige zonen uwer teerbeminde Moeder, anderen moogt aantreffen, hun edele afkomst, hun verheven roeping waardig, heldenzielen, die het „Noblesse „oblige" begrepen en ridderaard genoeg bezaten, om ten beste der zaak, welke zij voorstonden, zich zelf met al het hunne op te offeren. Blijde zwelt u de boezem, zoodra ge hen nadert, het hart met zijn liefde breidt zich uit; hun leven wordt u dierbaar, hunne daden wekken uwe belangstelling; gaarne zoudt ge deze tot in het kleine toe bijeenvergaderen.

Overdrijving plegen we niet, wanneer wij heer FREDERIK VAN DELDEN, Ootmarsums laatsten pastoor, gelijk men pleegt te zeggen, onder de mannen van dezen adel rangschikken. Niet dan eenvoudig recht weervaart hem, wanneer we de weinige trekken, welke ons van zijn wezen zijn bewaard gebleven, samenbrengen, op den hem eigen achtergrond plaatsen en het geheel zoo trouw mogelijk naar zijn oorspronkelijke teekening wedergeven. Ook al is de schets voor 't meerendeel slechts een afdruk van het eerste beeld, toch zal ze, meenen wij, den liefhebber welkom zijn.

Als ook hier werkelijkheid is, wat destijds algemeen voor regel gold, dat namelijk geestelijken, die uit geen aanzienlijke familiën waren gesproten, hunnen toenaam ontleenden aan de plaats hunner afkomst, dan moet heer Frederik, Ootmarsums pastoor, uit ouders, die door aanzien en stand niet bijzonder onderscheiden waren, te Delden zijn geboren.

Dit landelijk stedeken van het schilderachtig Twente bezat, zooals we elders nader hopen aan te toonen, het voorrecht, dat de overtuiging en het leven der Katholieke godsdienst er op het einde der XVIe eeuw meer kracht en frischheid had behouden dan veelal elders. Den jeugdigen Frederik mag dit ten goede zijn gekomen, daar de kring, waarin we leven, niet minder invloed heeft op de vorming van geest en hart, dan de lucht, welke we inademen, op den groei en bloei van het lichaam. Zooveel althans is buiten tegenspraak, dat een gelukkige ontwikkeling van geest en hart hebben saamgewerkt om hem te vormen tot een man van diepe, hechte overtuiging, van vastberaden karakter en onverwonnen wilskracht, — een herder in de beroerten dier dagen, een schat voor zijne

kudde, voor ons ook thans nog, na derdehalve eeuw, allezins een Waardig Herder. Langs welke wegen Gods Voorzienigheid hem leidde in de jaren zijner eerste jeugd, blijft met den sluiër des geheims omhuld. We ontmoeten hem niet, voor dat de bloezem reeds in frissche vruchtknop was overgegaan.

Waar in het Noord-Oosten van het boschrijk Twente een golvende heuvelgroep u vrolijk tegenlacht, eene groep, die zelfs ten top zijner kruinen toe u verrast door haar weligen groei, u verkwikt door den bloei van haar leven, — daar, ter stede, welke door den laatsten liefde-adem van Sint Radboud is geheiligd, verrijst op een der heuvelen, hoogverheven, zooals het voegt aan het huis der duive [1]), de wel verminkte [2]), doch altijd nog prachtige Sint Simon-en-Jude-toren. Nog steeds verrukt hij het hart van den kunstminnaar, die grijze bouw van den overgang der twaalfde tot de dertiende eeuw, die van leven doorademde Bentheimer steen, waarin Romantiek en Gothiek de sterk geteekende sporen nalieten van haar on-

---

1) Tertullianus *adv. Valentin.*, Cap. III; verg. S. Carol. Borrom. *Instruct. Fabr.* Cap. I.

2) Wandalen hebben den schoonen oud-Romaanschen toren van Ootmarsums kerk van bouwvalligheid belasterd, ter vernieling gedoemd. 'k Wil hier, ook al lispelen booze geruchten langs de wegen, niet reppen van haat of nijd, hier, waar 't een prachtstuk gold, wat eener weer Katholiek geworden kerk tot sieraad strekte. We laten dit voor wat het is. De gescholden bouwval heeft echter zijne eer op de lasteraars gewroken. Toen de moker zijn werk zou doen, bleek deze machteloos tegen de innerlijke kracht van den heerlijken bouw. De woede der wanhoop moest de vuisten bezielen, om na alle inspanning ten langen leste den onverbiddelijken weerstand te boven te komen. Moge de Katholiek, die in het kerspel van Sint Simon en Jude weer tot bewustzijn komt, tot levensbloei, doen herrijzen wat de woeste Wandaal baldadig nederhieuw. Zoo voegt het den zoon der H. Kerk; zoo leert het de loop der geschiedenis.

derlingen wedstrijd, — sporen van strijd, doch bedwongen door de kracht van hooger geest, omgeschapen tot rustige harmonie.

Hier, onder het schild van Sint Simon en Jude, ontmoette ons oog voor de eerste maal den Waardigen Herder, van wien echter meest verborgen blijft, langs welke paden Gods hand hem ter „weem" [1]) van Ootmarsum heeft ingeleid.

Toen de ijvervolle Bisschop van Deventer, AEGIDIUS DE MONTE in het jaar 1571 de kerspelen van zijn nieuw opgericht bisdom ten bezoek rondging, vond hij heer Frederik van Delden als pastoor te Ootmarsum gevestigd. [2])

Daar bestond toen, bij al de woeling en gisting dier dagen, nog hoop en vooruitzicht, dat de nieuwe regeling van het kerkelijk leven, ten minste in 't bisdom Deventer, goede vrucht zou dragen; doch toen op 26 Mei 1576 de Bisschop van hier was verscheiden, begon vooruitzicht en hoop meer en meer te verdwijnen. Ook over Twente, niettegenstaande het meer buiten de driftige strooming lag, heeft de vloed des verderfs zijn bedwelmende, geestdoodende wateren verbreid. Het archief der stad Deventer [3]) heeft ons o. a. een drietal kondschappen bewaard, waaruit blijkt, dat de hoogste uiting, de verhevenste daad van het Katholiek leven, het opdragen van het H. Offer der Mis, met het jaar 1580 te Losser, te Enschede en

---

1) Weem, wehem, wedem — *domus parochi* — van Saksisch-Friesischen oorsprong, gelijk Kiliaen zegt, hangt samen met het oude *widan*, binden; van daar *bewedemen*, een tijdelijk inkomen aan iemands leven verbinden = tuchten (Nijhoffs *Gedenkw.* I, No. 268 en II, No. 164); meestal gebruikt van de tijdelijke goederen der Kerk en in 't bijzonder van de inkomsten der pastorie — van daar: wedem, weem, des pastoors huis en erf. Bijna elk kerspel weet u nog zijn oude weeme aan te wijzen.

2) v. Heuss. en v. Rijn. *Bisdom Deventer*, blz. 655 der folio-uitgave.

3) Zie *Inventaris van het Deventer-Archief* no. 66, blz. 18.

Hengelo had opgehouden. Ons dunkt, dat deze afzonderlijke trekken min of meer teekenen ook voor het geheel; stonden meer bronnen voor ons open, we zouden, vreezen we, op te vele plaatsen denzelfden toestand aanwezig vinden.

Toch bleef, zoolang Oldenzaal standhield, de Katholieke godsdienst daar een steun vinden, welke met meer of minder kracht ook in den omtrek zich liet gelden. Maar in het jaar 1597 sloeg de kling van Prins Maurits dezen laatsten steun tot gruizel en bracht met denzelfden slag aan het Katholiek leven van heel die streek eene doodelijke wonde toe. De herder was verslagen, de kudde werd verstrooid en, wat nog verderfelijker was, wolven waren binnengedrongen in den schaapstal, waar zij zelve zich zochten te vestigen. Hetzelfde Deventer-archief heeft ter boven aangehaalde plaats de blijken bewaard, dat er in 1598 van Regeeringswege pogingen zijn aangewend, om te Markelo, Enschede en Losser de predikanten van het Calvinisme in te dringen. In 1598, zoo getuigt ook de Overijsselsche Almanak [1]), bracht het Calvinisme, omdat de veldtocht van Prins Maurits in 1597 aan de nieuwe leer een groote uitbreiding van heerschappij .... had geschonken, een andere indeeling der „classes" tot stand, door van twee er vijf te vormen, waarvan Oldenzaal met de Twentsche kerspelen er één uitmaakte.

Zoo had de dood, die zijn verderf nu overal in het rond dacht te gaan verspreiden, de werking zijner krachten geregeld; ook Ootmarsum, waar tot dusver heer Frederik van Delden, de pastoor, zich in de uitoefening zijner kerkelijke bediening had weten te handhaven, zou de

1) 1841, bl. 113.

treurige gevolgen er van ondervinden. Die daar uit naam der Hoogm. Heeren Staten sedert 1597 de macht in handen hadden, wendden twee volle jaren lang alle pogingen aan om het Calvinisme er ten zetel te voeren, maar mochten niet slagen. Ten einde nu bij de hooge Regeering verantwoord te zijn, wendden zij zich naar Zwolle om nader order, en legden tot getuigschrift van den uitslag hunner zending en ter hunner zuivering bij het nageslacht het volgend merkwaardig stukje in het archief te Ootmarsum neer:

„Wij ondergesc: bekennen voer yder, wye dyt syen, „horen und lezen, hoe dat wij bij dat Collegium bynnen „Swoll synnen gewest, und angeholden, omme onsen Pas„tor te prediken Gods Wordt; soe ys 't dat ons de Heren „van dat Collegium durch den Griffier hebbet laten an„seggen, dat wy alsowal, als yn Sallant geschede, doen „mochten; — heft syn vynger voer de ogen geholden, „syende doer de fynger. Hebben wij geantwort: wij „dancken de Heren, wij verstaen 's genoegh. Datum „Swolle 5 Octob. a° '99." [1]).

Van waar de kracht, welke ten spijt der inspanning van den wereldlijken arm den weerloozen pastoor wist te handhaven, met zulk gevolg, dat men aan hooger hand moest klagen den pastoor zoo min tot het omhelzen der nieuwigheden te kunnen bewegen, als hem voor de opvolging van een ander de plaats te doen ruimen? Alle steun van elders was gevallen. Alleen de onverwinbaarheid van zijn geduld, de kracht van zijn wil, de overtuiging van zijn Geloof, de Liefde, die kracht uit God, welke alles verwint, — alleen dit en niets anders vormde het

1) Te vergelijken den *Overijss. Almanak* van 1843, blz. 100, alwaar het voor de eerste maal gedrukt staat.

schild en zwaard, dat hem handhaafde. Met rustelooze zorg had de herder zijne kudde geweid, de overtuiging van zijn geloof door aanhoudende onderrichting in den geest zijner kerspelkinderen overgestort; in woorden, welke tintelden van den gloed zijner liefde, had hij de harten der zijnen tot ijver ontstoken, door de beoefening van het Geloof en het ontvangen der H. Sacramenten hen voor de dagen der verdrukking gesterkt; de wenk des Apostels aan zijn leerling: „Verkondig het woord, dring het aan „tijdig en ontijdig; overtuig, vermaan en bestraf in alle „langmoedigheid en leering" — was immer zijn richtsnoer geweest, al zijne krachten had hij daaraan gewijd; doch ook nu, in de ure des hoogsten gevaars, mocht hij de vrucht er van plukken. De overtuiging, de kracht en ijver, welke hij, uit eigen boezem genomen, in de harten der zijnen had overgestort, waren daar verhonderdvoudigd en dienden nu te zijner ondersteuning. Herder en kudde beschermden elkander met onbezweken ijver en vermochten daardoor, dat noch de een geslagen, noch de andere verstrooid kon worden. De vijand moest zijne onmacht erkennen met: „door de vingeren te zien".

Schoon verslagen gaf deze zich toch niet verwonnen. In October 1601 werd Sint Plechem te Oldenzaal gestoord door het bijeenkomen van eene soort Synodale Vergadering, waarbij „mijn Heere Droste" [1]) eene hoofdrol speelde. Zoovele oudtijds wettig aangestelde pastoors zich in het genot van de inkomsten hunner pastorie hadden weten te handhaven, werden gedagvaard, om ingeval ze „in der „pauwselicker beroepinghe ende leere willen volherden, ... „gecasseert ende om te vertrecken geboden te worden." Met anderen was ook de pastoor van Ootmarsum voor-

1) Ernst von Itterzum tot Nyenhuis, drost van Twente.

gedaagd en verschenen, doch de uitslag was, dat men niets beters wist te doen dan hem nog eene maand bedenktijd te geven [1]). Tot iets verders dan bedenken kon men het bij hem niet brengen.

Het jaar 1605, toen Oldenzaal door een greep van Spinola aan de drukkende handen der Staten werd ontrukt, bracht eenige verademing ook voor den omtrek. Te Ootmarsum, een paar uur noordelijk van Oldenzaal gelegen, had het o. a. dit gevolg: daar men „aen genen zijde „coste erholden dat den Predicant In den Ham in „zijnen dienst mochte continueren", zoo stond men „in den „jaere 1606 bij expresse resolutie" toe, dat de oude pastoor, heer Frederik, „omme alleene to predigen ende „sonder nochtans eenige pauselicke ceremonien tho ge„bruicken, geleden solde worden" [2]).

Het woeste geweld erkende zich verwonnen door de buigzame kracht van het volhardend geduld. Wel stelde men, om eigen zwakheid te verbloemen, eene voorwaarde, doch moest er mee doen, zoo als de Heeren te Zwol beduidden: „heft syn vynger voer de ogen geholden, syende „doer de fynger." Hoe ook kan een priester, die iets van zijne verheven waardigheid heeft begrepen, afstand doen juist van datgene, wat de bron is van heel zijnen adeldom, afstand doen van het H. Offer, waaraan al de volheid zijner magt ontspringt? Wie 't ooit mocht, zeker niet een man als here Frederik van Delden, Ootmarsums onbezweken herder. Woei de storm, ja, dan boog zich het riet, doch rees aanstonds na 't bedaren weer moedig overeind.

Zoo naderde het jaar 1609 met zijn Twaalfjarig Bestand, dat op 9 April geteekend en den 21en der-

1) Zie *Overijss. Almanak*, 1841, blz. 112. v.

2) Zie hierachter, blz. 76.

zelfde maand in den Haag werd afgekondigd. De wakkere deken van Oldenzaal Philippus van Rooveen zuimde geen oogenblik om van deze omstandigheid alle partij te trekken. Naar alle kerken van den omtrek vaardigde hij priesters af, kanunniken of vicarissen van Sint Plechem te Oldenzaal, opdat als wellicht de Calvinisten met hunne predikanten mochten komen opdagen, zij de kerken bezet zouden vinden. Naar Enschede o. a. zond hij den vikaris Joan. Eising: „ad peragendum ibidem divina officia rituque „catholico sacrificium offerendum...." De geleibrief, aan dezen meegegeven, besloot op volgende merkwaardige wijze: „Mandamus .... ut nemo eum in suo officio peragendo „perturbari aut ullatenus impedire praesumat, sed omni- „bus modis pia ejus obsequia promovere studeat; qui secus „fecerint praeter indignationem Dei omnipotentis etiam „nostras arbitrarias poenas eo ipso incurrrent ac 50 florenorum „mulcta punientur. Actum Aldenzeel die $\frac{(13)}{23}$ Maji anni „1609. (sign.) Philippus Rovenius Officialis Aldenza- „liensis." [1])

Doch de Staten van Overijssel wilden niets weten van het streven der Papen „om possessie te apprehenderen „met het invoeren van de Misse." „Is goet gevonden", zoo schreven zij op $\frac{28 \text{ Mei}}{7 \text{ Juni}}$ aan hunne Gedeputeerden ter Vergadering der Staten Generaal „eenige ruyteren „op gister avont [2]) so na Delden, Oethmersum ende „Enschede etc., met een hoefftofficier verzien, uut to „senden, ende sich dezen morgen aldaer ter plaetse te „laten vinden, het Misse doen te beletten, ofte daer si- „luiden eenige Preesters op ter daet muchten vinden, ofte

---

1) Zie *Inventaris van het Deventer Archief.*, No. 65, blz. 17.

2) Den vooravond van Pinksfer.

„die voer dezen aldaer Misse gedaen sulden hebben, de-
„selve herwaerts te brengen." [1])

We laten de wapenen van den Staat hun edele zending: weerlooze priesters te vangen en eigen onderdanen te schenden in het heiligste, wat deze bezitten — we laten hun die roemvolle taak te Haaksbergen, Delden enz. uitvoeren, zonder ons verder met hen op te houden. Alleen willen we bemerken, dat ze vaardigheid toonden en heldenmoed, alle papen vingen en naar Deventer opbrachten. Die op Ootmarsum aftrokken moeten we volgen, om hunne heldendaden van nabij te zien.

De ruiterbende was gesteld onder bevel van den luitenant Dirk van Rhees, trok uit op Pinksteravond en legerde zich in alle stilte dien nacht in de nabijheid van het stedeken. 's Morgens ter juister ure waren ze op de been om hunne taak te volvoeren. Doch laten wij ten wille der oorspronkelijkheid het verhaal er van over aan twee „Corporaels „van den Ritmeester Hasse Brun", die des anderen daags deze volgende gerechtelijke verklaring aflegden: [2])

„Henrich van Merckel ende Peter van Gelder, Corporaels .... verclaren, dat zij met nog twee andere ruyteren op gisteren den 28 dezer [3]) maent May 's morgens tusschen acht ende negen uren van haeren Lieutenant Derrick van Rhees voer uuyt nae Oetmerssen . . . sijn gesonden . . . ., ende dat sij, comende opt kerckhoff, in de kercke aldair hebben hoeren singen ende klingen; ende van die peerde affstaende ende in de kercke gaende vonden den olden pastoer in sijn priesterlijcke habyt staende ende Misse doende; ende dat sij totten ommestant, aldaer mit groete mennichte vergaedert, wel vyff ofte ses

1) *Inventar.* t. a. p.

2) *Invent.* t. a. p.

3) Naar den nieuwen stijl was 't 7 Juni, Pinksterdag.

hontert man, verscheidene roers bij sich hebbende, gesecht hebben: „U luyden sal niet toecort geschieden, wij hebben „alleene last den pastoer mede toe nemmen." Na welcke vermaninge ende nae den pastoer toegaende, is aldaer voerts een groot tumult under het gemeene volck ontstaen, roepende: „Wij willen den pastoer in geenen wegen „laten volgen; laet sulckes blijven" ende „Slae doet! slae „doet!" etc. Op welck geruchte die twee andere ruyteren alsdoen in de kercke gereden sijn ....; haerluyden averst voerts dermaten dringende, slaende ende met roeren stotende dat sij naulix beholdenen lyves uyt die kercke konden geraecken, muetende um haer lijff to bergen den pastoer verlaten; hebbende under anderen een van dese ruyteren sijn peert in die kercke geholden ende sijn roer affgenoemen, oick op ten Corporael losgeschoeten ende dese vier ruyteren doer het stedeken ter poerten uuytgejaecht, werpende soe uuyt die huyser, als oick diegene soe haer vervolchden, met steene.

Op welcke ungestumicheit, ende siende de Lieutenant Derrick van Rees dat dese ruyteren alsoe ter poerten uyt worden gejacht, is mit sijn bijhebbende troupe, niet wetende noch vermuedende dat die burgeren ende huysluiden dese undaet waren aenrichtende, doer die straete nae het kerckhoff voertgevaeren, maeckende den trompetter een geluit van alarm; hebbende voerts die Borgemrs bij sich ontboeden, ende haer sijnen last ende schriftelicke acte van den Heeren Gedeputierden deser Lantschap getoent, begereude daerop, die karcke geöpent ende den pastoer gelevert to hebben, ofte dat hij veroersaeckt solde wesen die doeren op toe smijten etc.... Waerop die Borgemrs geantwort, dat sij mitte acte nyets toe doene hadden; het gebot van Verdugo [1]) was daer, sij kosten nog

1) Kommendant van Oldenzaal in Spaanschen dienst.

dorsten daertegen niet doen; wolden 't den vorgem: Lieutenant oick niet raeden die kercke op toe slaen. Ende hoerende duitlich die gemelte Lieutenant het geruchte van 't gemeene volck ropende: „Wij hebben een kerspelskercke, „ende dencken den pastoer niet toe laeten volgen, al „solden wij daeromme sterven. Laet ons dese den cop „aen stucken slaen", item, „jemants toe peerde nae Olden-„seel senden; wij willen se wal voete maecken" [1]) etc. — uitgevende ende averluit spreidende allerlei injuriose woerden soe op die Regieronge van der Lantschap als op het contribueren van de generale middelen etc.

Is gemelte Lieutenant, naedatt op sijn aenholden den ruyter het peert was gerestitueert ende verclarende van 't roer niet toe weeten, oick spoerende dat die van binnen in der kercke die doeren mit kisten waeren besettende, daervan gereeden; nemende van den koster eenen tinnen kelck ende seggende denselven te willen beholden ter tijt toe den ruyter sijn roer solde wesen behandiget; welcken kelck gemelte Corporaels mit den ersten den pastoer afnemende in bewaronge van den Coster gelaten hadden ende vermits die ontholdinge des roers wederomme nae sich genoemen.

Is aldus verclaert ter vergaederonge van de Heeren Gedeputierden bynnen Deventer op dato ende dach als boven,

Me praesente et in fidem:
(get.) Doornebus." [2])

1) We zullen hun voeten maken — wij zullen hun *leeren beenen*, of wat het volk elders zegt: *de plaat doen poetsen*.

2) Het oorspronkelijke stuk op papier vindt ge in het Deventer-archief N°. 65, en wordt op den *Inventar*, blz. 16-17 aangegeven met deze woorden „Geregtelijke verklaring van een Luitenant (?) en twee Corporaels, over het „zingen van de Misse te Ootmarsum door een Pastoor van Oldenzeel (?) „en het voorgevallene daarbij. Deventer den 27 (?) Mei 1609." Waarom niet wat meer zorg bij het opmaken van inventarissen gebruikt? Drie vraagteekens vallen hier in te schuiven tusschen nauw drie regels schrift.

Jammer! zal elkeen zeggen, dat Ootmarsums vurige Katholieken zich hier zoo droevig vergrepen. Gewelddadig verzet voegt nimmer den leerling van Christus. „Vervolgt „men u in deze stad", dus klonk het uit zijn Goddelijken mond, „vlucht dan naar een andere". En had niet heer Frederik, hun trouwe herder, door woord en voorbeeld hun steeds hetzelfde geleerd? Maar of de booswichten de kastijding niet verdiend, ja aanspraak hadden op meer dan het dubbel van 't geen hun hier door onbevoegde hand werd toegeteld, is een andere vraag. Hadden zij zelf niet het bloed doen koken en in de verhitting de gal doen overloopen? Let wel: het klingelde in de kerk, toen zij het kerkhof opreden; de geheimen der H. Mis waren alzoo tot hunne volheid gekomen; de Godmensch ontving er de hulde en aanbidding der zijnen en bracht zich zelf voor hen aan den Vader ten offer. Nu verstout zich de onteerende hand van een godvergeten indringer den priester op dit heiligste der oogenblikken aan het altaar te overvallen en heiligschennend den kelk te grijpen, waarin het bloed van den Zoon Gods parelt; moet dit niet de zinnen verbijsteren en tot redelooze stappen voortstuwen? De Katholiek heeft van zijn Goddelijken Meester geleerd veel te dulden, veel te vergeven; maar randt gij de Godheid van zijnen Heer zelf aan, dan treft ge hem als in eigen leven; geen wonder, dat hij onder het vlijmen der smart opspringt, den leeuw gelijk, dien uw pijl heeft gewond.

Maar hoeveel verschooning ook hun vergrijp moge vinden, wat zouden de gevolgen zijn! Hun beminde pastoor, ja, was gered en naar Oldenzaal in veiligheid ontweken. Daar gebood Verdugo, op wien zij zich, zooals wij boven zagen, hadden beroepen en thans hunne hoop stelden. Deze ook liet zich niet onbetuigd. Den volgenden dag — 't was Pinkstermaandag — zond hij heer Frederik

met militair geleide naar Ootmarsum terug; het verstoorde offer van gisteren werd voltooid en bracht zegen en troost aan de geliefde kudde. Gedeputeerde staten van Overijssel zelf getuigen ons dit in het schrijven, wat zij op $\frac{2}{(12)}$ Juni aan hunne Afgevaardigden ter Generaliteit richten: . . . . „hebbende", zoo luidt het daar, „sich ondertusschen toege-„gedragen, dat lestleden Maendagh, nadat die Missen „overal 's dages van thobevoren verstoert waren, die van „Oldenzeel evenwall mette ruyteren van Verdugo ende „eene goede troupe soldaten van Lage [1]) tot Enschede ende „Oetmersem het kerckhoff bewaert, stellende schiltwachten „voor die kerckdoeren, Misse hebben doen laten ende „voorts van onse executien informatie laten nemen." [2])

„Die het zwaard trekken zullen hun verderf vinden „in het zwaard"; Ootmarsums Katholieken zouden het ervaren. Wie mocht ook, bij eenig nadenken, onderstellen dat de Staten de schending hunner hoogheid ongewroken zouden laten?

„Of wij wel," zoo schreven zij op $\frac{30 \text{ Mei}}{9 \text{ Juni}}$ aan hunne Afgevaardigden, hierboven genoemd, „voergenomen, „ende oeck veroorsackt wurden tegens dese violente op-„positien van ons selffs onderdaenen voor eerst met in-„legeronge ende billetteeren van alle ruyteren deser Stadt [Deventer], ten tytt toe eenige van de principaelste se-„ditieusen ontdeckt ende alles na behoeren solde syn ge-„repareert, te doen procedeeren, gebruickende onder anderen

---

1) De vrije en onafhankelijke heerlijkheid van „Lagen", een zonneleen, nu door Spaujaarden bezet, gelegen in het Bentheimsche, een groot uur noordelijk van Ootmarsum. Zie Bilderd. *Geschied. d. Vaderl.* I, blz. 190 en 329.

2) Zie *Inventaris*, t. a. p.

„ het schijnsel van de bevrijonge des lands etc. [1]). Averst „ beducht sijnde, dat vellicht die van Oldenseel ende Lingen [2]) „ mede tot Oetmersem muchten kommen ende den onseren „ tot groete disreputatie ende der moetwillige ingesetenen „ hantsterckinge doen delogeren, — is voer goet angesien „ desen avont een goede troupe ruyteren derwaerts te „ senden omme drie van de Burgemrs, vyre uyt die gemeene „ burgerije ende noch vyr personen uyt het gerichte [3]) toe „ haelen, ende in der saecke na bevindonge .... te laten „ geschieden " .... [4]).

Hoe het te Ootmarsum toeging? al te zacht stellig niet. Dit was niet de aard der Staatsche troepen, waar zij met weerlooze burgers en huisluiden hadden te doen. De stipte uitvoering der opgedragen zending betuigen Gedeputeerden in hun boven aangehaald schrijven van $\frac{2}{(12)}$ Juni: „ Wesende onse ruyteren op gisteren weddergecommen ende „ metbrengende, soo uyt het stedeken Oetmersum als uyt „ het gerichte, t w a e l f f personen. Ende allhoewall " — zoo vervolgen zij en wij tevens, omdat hier nieuw licht over het verhaalde wordt verspreid — „ deze executie bij den „ onderdanen veroersaeckt den van Oldenzeel oeck niet en „ toucheert, noch mette trèves [5]) etwas gemeens is heb- „ bende, wesende in der Twente eerst nha het besluit „ des Tractaets [nl. van het Twaalfjarig Bestand] die „ Misse ingevoert, om daermede eenich recht sich aen- „ temetigen ....Ende opdat UEd: oeck van de „ gelegentheit des pastoers mogen onderrichtet sijn, sall

---

1) d. i. Die van Ootmarsum wendden het Bestand voor als een schild, wat hen tegen de godsdienstige vervolging voor goed vrijwaarde.

2) Dit was mede nog in de macht der Spanjaarden.

3) d. i. de omtrek, zoover hij tot den rechtsban der stad behoorde.

4) *Invent.* t. a. p.

5) d. i. Het Bestand.

„UEd: gelieven tho verstaen, dat denselven in den jaere „1606 bij expresse resolutie togelaten ende „geconsenteert is (so veren sij aen genen zijde costen er- „holden dat den Predicant In den Ham in synen „dienst muchte continueren), dat hij in sulcken „vall tot Oetmerssen, omme alleene to predigen ende „sonder nochtans eenige pauselicke ceremonien tho ge- „bruicken, geleden solde worden, gelick hij belovet, „ende oeck gemelte persone in soodanen dienst tot noch- „toe gecontinueert hebbende, oversulx desen pastoer „met het Misse doen veroersaeckt omme ge- „executeert tho worden; gelijck dan oock deselve „bij dese tweede uytsendonge der ruyteren op sijn persoon „is gedecerneert geweest, maer hadde sich voor haer aen- „compste, neffens eenige van de principaelste hantdadigers, „al nae Oldenzael begeven."

Vol, tot duizelens toe, van diep inzicht, van omvattende staatswijsheid! Het H. Offer der Mis is voor de Katholieke Kerk als de dagelijksche ademhaling, waardoor zij telkens haren boezem met nieuw leven uit hooger sfeer vervult. Maak nu plakaten, verbied de ademhaling, ge zult dan gelegenheid hebben de roede te laten werken; maar beweer niet van een man als Ootmarsums onbezweken herder, dat hij het verheven zegel van zijn priesterlijk eerewoord aan zoo iets heeft geschonken. Geduldig papier! dat alles verdraagt, ook dan zelfs, als ge door hoogwijze en hoogmogende heeren wordt misbruikt! Men behoeft niet heel zijn leven tusschen de bestoven schriften van het verleden te slijten, om de ervaring op te doen.... Doch genoeg hierover.

Slaan we nog even het oog op de „twaelff", die ter gijzeling naar Deventer waren weggevoerd. Hun lot...? We kunnen op dat vraagteeken geen stellig antwoord laten

volgen. Dat het zoo loodzwaar hunne hoofden zal hebben gedrukt, als wat de Wachter (1873, N. 11 en 12, blz. 283) ons onlangs van de Katholieken te Bakel liet zien, wil er bij ons moeilijk in. Herinneren we ons aan Verdugo te Oldenzaal, en het „gebot", door hem naar Ootmarsum afgezonden, dan behoeven we nog geen „Spaansche trouw" in de schaal te leggen, om te hunner gunste daar doorslag van te hopen; eigenbelang drong Verdugo, zijne slachtoffers niet aan hun lot over te laten. En aan zijn welslagen valt geen twijfel. Vraagt ge naar het geheim van den invloed, welken de Spanjaard destijds in Twente van een paar enkele punten uit ontwikkelde en zelfs na den val van Oldenzaal tot 1632 toe handhaafde, dan heeft de geschiedenis tot dusver nog geen bevredigend antwoord. Ge ontwaart telkens de kracht dier hand, waar ze ook ingrijpe, doch de bron harer macht schuilt in 't verborgen.

Keeren we thans weder tot den onbezweken Herder, wien we onder al de onweerswolken, welke zoo eensklaps over zijn hoofd losbraken, haast uit het oog hadden verloren. Naar Oldenzaal zagen we hem uitgeweken, toen we hem straks voor de laatste maal ontmoetten. Daar was telkens zijn toevluchtsoord, als donderbuien zich aan den hemel zamenpakten; en de kudde zag hem gaarne derwaarts spoeden, omdat zijn dierbaar leven daar veilig was, zijne onvermoeide liefde ook van daaruit hen bijstond, en weer aanstonds onder hen kwam verwijlen, zoodra het onweer was geweken.

Doch daar breekt het jaar 1626 in met zijn voor het Katholiek leven dezer streken zoo noodlottigen eersten Augustus. Sint Plechem te Oldenzaal, die tot nu toe heinde en ver zijn beschermende hand had uitgestrekt was gevallen. Toch — het moge onverklaarbaar zijn — hield

de hoogbejaarde pastoor van Ootmarsum zich staande. Hij moge al zijne kerk en hare weem telkens voor den drang van het geweld hebben geruimd; zijn volhardend geduld bleef toch de zege steeds wegdragen. Heer Frederik handhaafde zich in zijne heilige bediening te Ootmarsum tot December van het jaar 1632, toen hem en zijn kapelaan door het indringend Calvinisme niet slechts de kerk ontnomen, maar ook ontzegd werd liefde en leed langer met zijne kudde te deelen.[1] Of de hoogbedaagde herder — want bijna negentig winters, woeste, barre winters moet hij op zijne gekromde schouders hebben getorscht, hij die uit 1571 reeds hier den herdersstaf droeg — dezen laatsten, doodelijken slag zoolang heeft kunnen overleven, dat hij het Calvinisme in den persoon van Bernardus Nijhof op den predikstoel zijner beminde kerk gevestigd zag, blijft een geheim. Hoe zoet ook het leven moge zijn, zeker mogen we wenschen, dat de oude strijder voor zijne kudde, zoo iets niet hebbe beleefd.

Waar zoeter rust te vinden voor den afgestreden, met wonden overdekten krijger dan in de omhelzing der dood? Uit die dood kiemt hem het leven, een leven vol geneugten, vol zaligheid, een leven, dat honderdvoudig vergoedt al het lijden, wat hier op aarde werd doorgestaan, het eigen volzalig leven der Godheid, wat zich in al de ontvankelijkheid onzer ziel overstort en eindeloos blijft overstorten.

Wel mogen we Neerlands Geestelijkheid gelukwenschen met een Herder, zoo waardig als heer Frederik van Delden ons is gebleken. Ook nu nog, na derdehalve eeuw, doet zijne verschijning een lichtglans opgaan over de ge-

---

1) Vgl. *Overijss. Almanak*, 1843, blz. 100 v.

lederen zijner jongere broeders. Doch boven al moeten wij het kerspel, wat hij bestuurde, de kudde, welke hij weidde, om hem gelukkig roemen. Meer dan zestig jaren heeft hij hun al de kracht van zijn geest, al het vuur zijner liefde, al het onverwinbare van zijn geduld onverdeeld en onvermoeid toegewijd; en daarna in hooger sfeeren overgeplaatst, blijft hij, uitgerust met hooger kracht, blakend van nog verhevener liefde, den zijnen bij in het bange strijden. Bevoorrecht oord! gezegende kudde! die zulken beschermer heeft hierboven. Reeds meer dan een halve eeuw is zij dan ook weer in het bezit harer oud-Romaansche Sint Simon en Jude. En deze zelf...? Zij straalt thans in een aureool van kunst, in een gloed van heerlijkheid, zoo verrukkend als zij wellicht in de dagen van haar eersten bloei nimmer aanschouwde.

O. L. Vr. Lichtmis, 1874. J. H. Hofman.

GERMANIA'S DICHTBLOEMEN. [1])

Een bundel poëzie in den bevalligen vorm van Germania's dichtbloemen brengt al dadelijk in goede stemming: een onbekrompen formaat, een bloemenkorf, met milde hand gevuld, op den omslag, letters, die niet in het papier wegschuilen, maar in het volle licht van den witten rand lustig te voorschijn komen, bij het eerste doorbladeren hier en daar een plaat of vignet of sierlijke aanvangsletter, wie is de zwartgallige, die zich niet laat overhalen ten minste een oogslag te werpen op de dichtbloemen zelven, tusschen die frissche bladeren aangeboden. Het doodelijke:

„..... 's ist eben nur ein Gedicht
„Und so was les' ich mein Lebtag nicht."

wenschen noch gij noch ik bij iemand te vooronderstellen. En als eenmaal het eerste dichtstuk ter lezing is opgeslagen, dan zijn wij spoedig geheel voor den dichter en zijn dichtgave gewonnen en wij blijven voortbladeren en luisteren en het veelvuldige schoone genieten tot de laatste blad-

1) *Verzameld en overgeplant door* B. van Meurs. 's Hertogenbosch, Henri Bogaerts. 1874.

zijde toe; de eene bloem uit den krans trekt ons natuurlijk meer aan dan de andere; misschien zal een enkele plaat uw schoonheidsgevoel niet geheel bevredigen, doch lees het gedichtje, dat er onder staat, en lang voor het einde is de bedenkelijke plooi, die zich begon te vormen, reeds verdwenen.

Bij eenige vertrouwdheid met de nieuwere letterkunde onzer Duitsche naburen, treft men onder de dichtbloemen zeker bekende aan. Wie vergeet Der Waller, Des Sängers Fluch, Des Knaben Berglied van Uhland na ze eenmaal gelezen te hebben? Verder ontmoeten wij er, om ten minste eenige titels te noemen: Pergolese van Geibel, Das Glöcklein im Herzen van Scheuerlin, Der Engel der Geduld van Spitta, Die nächtliche Heerschau van von Zedlitz, Die junge Mutter van Sturm, de laatste strophen van von Eichendorff's diep roerend Auf meines Kindes Tod en vele anderen ook weinig bekende, naar ik meen, die de kennismaking overwaard zijn en in Hollands bloemengaard even welig en geurig tieren als langs de hellingen en in de valleien der Heimath.

Een schat van poëzie wordt ons in die rijke verscheidenheid van zangen aangeboden. Niet dat zij gedragen worden door de stoute vleugelslagen der ode: de dichter heeft zich binnen den kring van het lied, de ballade en het epigram beperkt; evenmin ondergaan wij den overweldigenden invloed, waarmede het genie zich van de geheele ziel meester maakt, haar met zich opvoert en voor de tegelijk verbaasde en verheugde blikken een nieuwen horizont en een nieuwe wereld opent; soms ook ontbreekt die rustige klaarheid, die volkomene zuiverheid van lijnen, welke het merkteeken der onvergankelijkheid op de meesterstukken der ouden drukt. Maar nogmaals een rijken schat

van poëzie bieden de dichtbloemen aan ieder, die mede als echte poëzie erkent: alwat de harmonieën, welke onder den druk der alledaagschheid in een menschenziel sluimeren, wakker roept, wat den snijdenden kreet, door lijden afgeperst, tot melodie verzacht, tot een lied vol tranen maar ook vol hoop en berusting, wat den toornigen spot, door de ongerijmdheden des levens reeds op de lippen gebracht, tot den goedwilligen lach van den humor ontspant, wat in één woord ons herinnert, dat bij al het woelen en wrijven de onsterfelijke ziel toch ook een vaderland heeft, waar het ware en goede niet door weifelende nasporing en strijd te bemachtigen, maar in den vollen luister der schoonheid te aanschouwen en te genieten is. Doorbladeren wij Germania's liederenboek: met de vrijheid, die eene aanhaling moet gegund worden, mogen wij de eigen woorden van het eerste gedicht op alle volgende toepassen:

„Zij zingen van de lente,
van d' ouden, gouden tijd,
„Van vrijheid, mannenwaarde,
van trouw en heilgen strijd;
„Zij zingen al het zoete
dat 's menschen harte treft;
„Zij zingen al het eedle
dat 's menschen geest verheft."

Het rijzende licht voert het lied op tot „der Zonnen „Zon", oorsprong van alle licht en leven; later wordt aan den voet der burcht-ruïne het schoone „avondlandschap" voor ons uitgespreid, wanneer op het effen meer de scheepjes „vlug „als zwanen huiswaarts varen", en de duisternis vol gedachten en telkens stiller nederstrijkt. Nu eens verplaatst de dichter ons op de hooge toppen, waar „de zoon der „bergen" zijn lied vrij en fier omhoog zendt boven wolken en stormen uit; dan weder in een dal, door eikenboomen

overschaduwd en omzoomd, terwijl de nachtegaal ten spijt van knorrende en wroetende kevers en vliegen de weggeredeneerde echo wekt met haar zegevierende toonen, en:

„Nu eens krachtig, dan weêr teeder
„Geeft zij 't antwoord telkens weder:
„Echo beide en nachtegaal
„Spreken ééne notentaal."

Fraai gezegd en rijk aan zin: in de gansche schepping leeft die echo, nagalm van het Woord, dat alles tot aanzijn riep; aan ontevreden vitters geeft ze geen antwoord, maar spreek haar eigen notentaal, en het antwoord trilt en jubelt u tegen in duizendvoudige harmonie. Straks worden wij den huiselijken kring binnengeleid, waar, onder het wiegeliedje der jonge moeder, „om 't schommlend kleine „bedje de zoete slaap in tooverkringen" speelt; wij zien den langverwachten zoon, „het doove moedertje" in de armen vallen; de onschuld en eenvoud des harten, het beminnelijk voorrecht en sieraad der kinderen, wordt ons verzinnelijkt door hun vertrouwelijk verkeer met de schutsgeesten, die ze hoeden voor gevaar en met „avondmu„ziek" tot zich roepen en in hun armen omhoog dragen; en wilt ge het huiselijk leven gaarne van de poëtische zijde waardeeren, de dichter verwijst u naar de bloemen:

„Op geen reizen zijn ze tuk
„Rozen en violen,
„Maar zij vinden 't zoetst geluk
„Tusschen 't groen verscholen."

Jeugdig fiere moed en opoffering voor het vaderland, getrouwheid tot in den dood en na den dood, vriendschap en alomvattende naastenliefde worden in krachtige en bezielende toonen verheerlijkt: Pergolese, de Christen-kun-

stenaar, wiens ziel met de laatste toonen van zijn roerend Stabat mater wordt medegedragen, stelt ons de gewijde kunst voor oogen, van de aarde ten hemel opvoerend. In den bevalligen vorm van balladen ontvangen verheffende gedachten leven en gestalte: de toovermacht van het lied des zangers, de wraak van het vertreden recht op het ruwe geweld, de verzachting en genezing van de wonden des harten, van broederveete en haat door de godsdienst der liefde, de verzoenende kracht van boete en gebed, als de pelgrim, de broedermoorder, in berouw en boete vergrijsd, eindelijk het moede hoofd ter ruste legt bij het heiligdom, hoog op de rots, die met biddenden overdekt, als een andere ladder van Jacob, „een volle hemelladder", van de aarde oprijst. [1]) Daartusschen klinkt ook de doffe toon der smart in liederen van uitgestorte en ingehouden tranen. Maar niet die duistere Weltschmerz, niet die geweldige wanhoop, in lasteringen en vlagen van vernielingswoede uitbarstend [2]), niet dat akelige ledig en gemis aan geloof, hoop en bovennatuurlijke liefde, goddelijke deugden, die, met de Openbaring uit den hemel nedergedaald, het lijden dezer aarde volgen, veel hulpvaardiger nog, maar even schuchter en gemakkelijk te verjagen als de verzoenende Beden van Griekenlands ouden zanger. Doch den vertolker van Germania's liederen zullen zij omhoog bij haren

---

1) Een storende drukfout op blz. 96 heeft ongelukkig een versregel van deze ballade geschonden door het wegnemen van de eindlettergreep „één".

2) Een merkwaardig teeken des tijds zijn in dit genre de *Poésies philosophiques*. L. Ackerman, Paris. 1874: hartverscheurende wanhoop en godslastering, met zulk een daemonisch geweld ten hemel opgeworpen, dat ze zelfs de vertwijfelingspoëzie van *Byron* en *de Musset* overtreft, een laatste kreet van doodsangst, door langzamen zielemoord afgeperst. Helaas! wat een hoogbegaafde en diep beklagenswaardige ziel getuigt hier weder van haren ondergang in de stormen der eeuw.

Vader niet aanklagen van versmading: de smart is wel diep gevoeld maar niet hopeloos, zij bidt; de diepte van grievend leed, onder het oppervlakkig verkeer der samenleving aan het oog onttrokken, wordt wel voor een gedeelte opengelegd, maar niet tot een vernielenden storm opgezweept; en daarna blijven wij niet alleen staan in een meedoogenloozen strijd, maar de dichter plaatst een goeden engel aan onze zijde,

„En wanneer in 't nijpendst klemmen
„U de vraag, „waarom?" ontstijgt,
„Wijst hij hopend u naar boven,
„Lacht u vriend'lijk toe, maar zwijgt."

Treffende gedachte in een heerlijk beeld uitgedrukt: de raadselen des levens in de hand van den engel des geduld's, die zwijgt op ons vragen, maar vriendelijk naar boven wenkt! Doch bij een gezonde levensopvatting heeft het leven ook zijne lichtzijden: lijden en droefheid zijn niet de eenigste draden, die het samenweven. Daarenboven verdwijnen zoovele grootere en kleinere ellenden, of nemen ten minste een geheel andere gestalte aan, als het vriendelijke licht van den humor ze beschijnt: grimmende spooksels waren ze, maar thans is de grijns verdwenen, en het doodsche wit heeft kleur gekregen. Is het niet weldadig, als wij, door allerlei kleinheden ontstemd, eens gul weg en hartelijk kunnen lachen des noods om ons eigen persoontje? Ook humor tintelt in Germania's dichtbloemen: de tooverroede valt met lichten zwaai hier en daar neder, en wat zij aanraakt schemert van goud; een lezer, die wat kitteloorig is en à jeun, kan door eene enkele, al te plastische uitdrukking van de Caesarelegie een minder aangename gewaarwording ondervinden, maar overigens is in dezen bundel slechts echte, gulle,

smakelijke humor te vinden; een ondeugend tikje wordt er ook wel uitgedeeld, bij voorbeeld in Ouden en jongen, aan het adres van heeren recensenten, een stukje, dat ik voor alle voorzichtigheid niet overschrijf; maar van venijn en menschenhaat geen spoor. Eindelijk als de dichter met „het lied van 't sterven" afscheid van ons neemt, blijft hij aan den geest, die den ganschen bundel bezielt, getrouw: het is geen somber klokgebom, maar

„Als 't zilvren avondklokje
„Lokk' het u vriendlijk aan
„Om blijde te gaan rusten,
„Maar ook — om op te staan."

Deze vluchtige schets, een enkele greep in den rijkdom der dichtbloemen moge de overtuiging mededeelen, dat zij veel meer nog aanbieden.

Met zulk een inhoud is de vorm in overeenstemming: de vertaling durf ik uitmuntend geslaagd noemen.

De balladen zijn trouw aan het oorspronkelijke en in den goeden toon, vloeiend en welluidend; al heeft de gevierde dichter van de Bloemen uit den vreemde [1]) ons reeds eene vertaling van Des Sängers Fluch geschonken, de nieuwe overzetting kan eene onderlinge vergelijking zeer goed doorstaan. Pergolese is onder alle opzichten een der schoonste bloemen van den geheelen krans. Die lustigen Musikanten hebben ontegenzeggelijk bij de omwerking gewonnen: de Sing Sang en Kling Klang van het oorspronkelijke, louter klanken, zoo bitter door Vosz gehekeld, zijn met veel goeden smaak in woorden omgezet, en het geheel is met recht eene strophe verkort. Die Heinzelmännchen zijn om gemakkelijk

1) *Bloemen uit den vreemde, keur van Hoogduitsche poëzy, verzameld en overgeplant door* J. J. L. ten Kate, pag. 181.

te vermoeden redenen met groote vrijheid, maar ook met groot gemak en verwonderlijke vlugheid van maat en rijm behandeld en verrijkt.

Verwacht de lezer na dezen welverdienden en gaarne toegebrachten lof nog een grooter of kleiner lijstje van aanmerkingen? Eene recensie moet immers eenmaal een „maar" hebben? Doch ik wensch het genoegen, dat de lezing van een fraaien bundel poëzie aanbiedt, voor niemand te vergallen door angstig den vinger te leggen op elken zeldzaam voorkomenden versregel, waar de dichtveder even gehaperd heeft of door een enkele plaats in het licht te stellen, waar bij voorbeeld een der poëtische hulpwerkwoorden, wél te onderscheiden van de taalkundige, eerder tot aanvulling van een regel dan tot meerdere sierlijkheid of kracht van uitdrukking dient. Wij voor ons vragen verlof poëzie te lezen en eene recensie te schrijven zonder microscoop. En als de dichter, wien de rijkdom van oud Rome's taal ten dienste stond, zich niet ergert, wanneer niet altoos

„.... chorda sonum reddit, quem vult manus et mens
„Poscentique gravem persaepe remittit acutum",

dan mag niemand er een grief van maken, dat eene vertaling niet al de diepte en volheid wedergeeft van eene uitstorting der geheele ziel als deze:

„Mein liebes Kind, Ade!
„Ich konnt' Ade nicht sagen,
„Als sie dich fortgetragen
„Vor tiefem, tiefem Weh."

Germania's dichtbloemen, verzameld en overgeplant door B. van Meurs, vormen een uit-

muntend schoonen krans populaire poëzie. Populair is hier zoowel waardeering als beperking; want terwijl wij zoo ruimschoots voorzien worden van werken, werkjes en prullen, die enkele wetenschap algemeen trachten te verspreiden, juichen wij van ganscher harte de poging toe, eene zoo weldadige poëzie als die van Germania's dichtbloemen onder ieders bereik te brengen en voor ieder aantrekkelijk te maken. Immers bij alles, wat ons menschengeslacht op het plekje gronds, dat ons ter bewoning, en in den vluchtigen tijd, die ons ter besteding is gegeven, verdeelt en tegen elkander in het harnas jaagt, komen wij in niets meer overeen dan in bewondering voor het waarlijk schoone [1]); vóór alle redeneering, vóór alle tegenstreving is die innigste kreet der ziel reeds geuit. De groote strijd wordt ook en niet het minst op kunstgebied gestreden, maar wie van God de gave des lieds ontvangen heeft en den rechten greep in de gouden snaren weet te slaan, zal overal, waar zijn toonen doordringen, luisterende ooren en bewogen gemoederen aantreffen. Ook daarom danken wij Pater van Meurs voor zijn schoonen dichtbundel, dien wij allen ter lezing en verspreiding met warmte aanbevelen.

Hageveld. A. VAN COOTH.

---

1) Dat het aanschouwen van meesterstukken der kunst bij iemand nog wel in de opgewekte stemming van een reizende zulk een grimmig fanatisme opwekt als de Heer E. V. goedgevonden heeft in den *Spectator* te ontboezemen, houden wij voor een ziekteverschijnsel. Doch laat ik mij niet verspreken: de lezer moet weten, dat de *Spectator* volgens officiëele waarschuwing van de redactie niet voor *De Katholiek* geschreven wordt; dit antwoord is *du dernier bon goût*.

EENE HUWELIJKSPLEGTIGHEID

VOLGENS

DEN RITUS DER RUSSISCHE KERK.

Hoe schoon zijn de plegtigheden en gebeden, welke de Romeinsche Liturgie voor het sluiten van het Christelijk huwelijk voorschrijft. Hoe sprekend en zinrijk wordt de hooge waardigheid van dit H. Sakrament in de verschillende Misgebeden van het Romeinsche Missaal (Missa pro sponso et sponsa) en in de gebeden van het Rituaal (Ritus celebrandi Matrimonii Sacramentum) door woord en daad gesymboliseerd en gepredikt; met welk een nadruk worden bruidegom en bruid aan de verhevenheid van 't groote geheim, dat door hunne verbindtenis wordt afgebeeld, d. i. aan de vereeniging tusschen Christus en zijne Kerk, herinnerd; hoe treffend zijn de lessen over den diepen ernst en de heilige pligten van hunnen nieuwen levensstaat; hoe smeekend de gebeden, die, in vereeniging met het H. Offer der Mis, d. i. met en door den zich onbloedig offerenden Christus, tot God opgaan; hoe vol van vertrouwen op de magt, door den Heer aan zijne Kerk geschonken, is de zegening, welke de priester over de jonggehuwden uitspreekt!

Deze eenvoudige rijkdom van gewijde vormen is overal

en altijd waarlijk godsdienstig, zoo toepasselijk mogelijk om deze allergewigtigste levensbepaling des Christens te verheffen en te heiligen, en de goddelijke leeringen des Evangelies over het huwelijk krachtig en levendig uit te drukken, zoodat ook hier uit de lex supplicandi de lex credendi gemakkelijk en terstond te kennen is. Wie het Missale en het Rituale op de aangegeven plaats naslaat en bestudeert, hem zal het niet verwonderen, dat de Katholiek liefde heeft inzonderheid voor dit gedeelte zijner H. Liturgie, en dat de Protestant, die eene Roomsche huwelijksplegtigheid bijwoont, dikwerf tot in het diepste zijns gemoeds wordt getroffen.

Waarlijk, zóó wordt het H. Sakrament des huwelijks in eere gehouden, zóó moeten de Christenen dezen heiligen levensstaat aanvaarden.

Het komt niet bij ons op in 't breede aan te toonen, hoever deze oud-Christelijke en uit haren aard reeds zoo bewonderenswaardige gebruiken de wijze van „huwelijksinzegening" bij de Nederlandsche Protestanten overtreffen. Eene vlugtige vergelijking van den Romeinschen huwelijksritus met het oude, zonder veel besnoeijing volstrekt onbruikbare Liturgie-formulier der Nederl. Hervormden of ook met hetgeen men kan noemen: proeven om het te verbeteren [1]), is voldoende om in te zien, hoe hetgeen hier door vele Protestanten als „eenvoudig" geprezen wordt, in waarheid armelijk moet heeten; en dat het goede, wat deze formulieren bevatten, stukwerk is en om aanvulling schreeuwt. Bovendien maakt thans òf de ongeloovige geest des predikants, òf die van het echt-

1) Bijv. het *Formulier ter Huwelijks-inzegening*, opgesteld door Prof. Muurling (Groningen, 1861), al is het ook als iets uitstekends geroemd om „de eenvoudigheid van den vorm" en „den echt vromen, stichtelijken toon."

paar, òf van het gehoor, òf zelfs van allen, die bij het sluiten van den echt betrokken zijn, dat geheele gebed en al dat gezegen dikwerf tot eene zoetsappige huichelarij. Het is een onbegonnen werk, buiten het Katholicisme iets te willen verrigten, wat noodzakelijk Katholiek moet wezen, ten einde consequent, van rijke beteekenis, schoon en gemeend te zijn.

Onze Nederl. Hervormden staan ook met de „eenvoudigheid" hunner huwelijksplegtigheden, onder de Christenen zelfs, bijna alleen. Verreweg de meeste, ook niet-Katholieke Christenen hebben ritus voor de huwelijksinzegening, waarbij die onzer Protestanten door schraalheid, houterigheid en koude zeer ongunstig afsteekt. Reeds belangrijk beter dan hunne gebruiken bij het aangaan van den echt is bijv. de Form of Solemnization of the Matrimony van het Anglikaansche Book of Common Prayer. Naarmate de ritus van ouder dagteekening is, zal hij ook bijna regelmatig van langer duur, meer ceremoniëel en meer symboliesch zijn; ten bewijze hiervoor strekken de plegtigheden der huwelijksinzegeningen van de Grieksche Kerk (beschreven en verklaard in het Euchologion Graecorum van Goar) en die der andere Oostersche Kerken (uitgegeven door Denzinger in zijn Ritus Orientalium in administrandis Sacramentis). Met deze vergeleken, is de Romeinsche Liturgie over 't algemeen eenvoudiger te noemen.

Zou het niet nuttig kunnen zijn het exceptioele van de handelwijze der Nederl. Hervormden door de beschrijving eener Oostersche of Grieksche, niet-Katholieke huwelijksinzegening eenigzins meer te doen gevoelen?

Een oog- en oorgetuige verhaalde onlangs in The illustrated London News (1874, N° 1798), hoe een vorstelijk huwelijk te St. Petersburg volgens den Russischen

ritus gesloten werd. Hier hebben wij een geschikt voorbeeld.

We voelden ons te meer aangetrokken zijn verhaal over te nemen, omdat, bij zeer groot verschil in de vormen, de grondtoon dezer geheele plegtigheid dezelfde is als die van 't Romeinsche Missale en 't Rituale: eerbied voor de hooge beteekenis van den Christelijken echt, onbegrensd vertrouwen op Gods almagt en goedheid en op de oneindige verdiensten des Verlossers; een eerbied en een vertrouwen, dat zich in indrukwekkende actieën en gebeden uit, wier edele schoonheid voor ons nog aantrekkelijker wordt, doordien ze den ouden Katholieken, Griekschen huwelijksritus vertegenwoordigen, welken ook de schismatiek-Grieksche Kerk, in weerwil van haar oproer en dwaling, uit de hooge oudheid getrouw bewaard en aan de Russische Kerk overgeleverd heeft. Zoo beschouwd, is deze huwelijksritus met al derzelver echt Katholieke opvattingen eene getuigenis, die het aan Rome zoo vijandige Rusland ten gunste der Katholiciteit van onzen Romeinschen ritus aflegt.

De trouw, die we, behoudens eenige bekortingen, met de eigen woorden des Engelschen auteurs wenschen te beschrijven, had plaats den 23 Januarij ll. in de keizerlijke kapel van het winterpaleis te St. Petersburg. De vorstelijke Bruidegom was Prins Arthur, hertog van Edinburg, de tweede zoon van Koningin Victoria van Engeland; de vorstelijke Bruid was Prinses Maria Alexandrowna, de eenige dochter van den Keizer en de Keizerin van Rusland.

Behalve den Czar en de Czarin woonden verscheidene andere vorstelijke personen dit trouwen bij, omgeven door een prachtigen stoet van meerdere honderden aanzienlijke personen.

Aan de deur der keizerlijke kapel werd de Czar en de

Czarin met den Bruidegom en de Bruid door den Aartsbisschop-Metropolitaan en de Heilige Synode en andere leden der geestelijkheid, die het kruis en wijwater droegen, ontvangen en opgeleid naar het altaar.

Het inwendige eener Russische kerk bestaat vooreerst uit het portaal; hierop volgt eene breede opene ruimte, beantwoordend aan het schip onzer kerken; ten derde komt de toegang tot de eigenlijke kerk; de zangers bevinden zich hier gewoonlijk aan beide zijden van het altaar; dan staat de dienstdoende priester, bij sommige gedeelten van het officie, op eene niet hooge verhevenheid, die ambon genoemd wordt. Eindelijk volgt een der meest belangrijke gedeelten van den bouw, de ikonostase. Deze betimmering of beschot scheidt het altaar van de kerk af. De ikonostase wordt gewoonlijk zoo prachtig mogelijk versierd [1]); in deze kapel is zij met verguldsel overdekt, waartusschen medaillons met gewijde schilderingen zijn aangebragt. Bij de ikonostase begint het meest gewijde gedeelte der kerk, en de kerkregels verbieden de vrouwen er door te gaan. Digt bij het hek van het heiligdom staat in de keizerlijke kapel een schoone preekstoel met een rond verhemelte.

Op het bij-altaar [2]) was het kruis geplaatst; het Evan-

---

1) De ikonostase ontleent haren naam aan de heiligen-beelden, die er op geschilderd zijn. Zij heeft drie deuren: de middelste of de *heilige* deur, de noorder- en zuiderdeur. Op deze zijdeuren zijn engelen geschilderd, ter herinnering, dat zij bijzonder voor de diakens en de mindere geestelijken bij de uitoefening van hun dienstwerk bestemd zijn, en dat deze bij het altaar de engelen voorstellen, welke voor den troon Gods staan. De *heilige* deur is vooral voor den priester bestemd." *Exposition de la doctrine de l'Église Catholique Orthodoxe, par* W. Guettée, prêtre et docteur en théologie de l'Église orthodoxe de Russie. Paris. 1866. Blz. 424.

2) De tafel der *prothesis;* zij is geplaatst aan de noordzijde van 't heiligdom en dient eenigermate voor credentie-tafel. t. a. p., blz. 411.

gelieboek, gebonden in een massief gouden band; de kelk en eene schilderij van de H. Maagd en het Kind, gevat in goud. Een vloed van licht werd over alles door het groot getal waskaarsen op de kroonkandelaars verspreid. De Aartsbisschoppen-Metropolitanen van St. Petersburg en Kiew; Mgr. Bajanoff, de biechtvader van den Keizer en de Keizerin, en Mgr. Macarius, Bisschop van Wilna, stonden bij het analogion of den lessenaar. Zij droegen kappen van goudstof; Monseigneur Bajanoff had bovendien eene soort van scharlaken kraag en andere sieraden.

De Czaar nam zijne plaats ter regterzijde van het altaar, de Bruidegom en de Bruid onmiddellijk vóór de priesters bij den lessenaar.

De ritus van het Grieksche huwelijk was als volgt: nadat de liturgische gebeden verrigt waren, maakte de priester het kruisteeken over het hoofd van den Bruidegom en de Bruid, en gaf hun ieder eene brandende kaars in de hand; eerst had hij hun met het uiteinde der kaars een kruis op het voorhoofd gemaakt. In 't schip der kerk geleid zijnde, werden zij door den priester bewierookt, waarop de diaken uitriep: „Geef den zegen, o Heer"; de priester deed dit met de volgende woorden: „Gezegend zij onze God altijd, nu en voor altijd, in de eeuwen der eeuwen"; hierop antwoordde het koor: „Amen." Toen de diaken de geloovigen uitgenoodigd had om te bidden, smeekte hij God, hun den hemelschen vrede en de zaligheid hunner zielen te geven. Hij bad ook: „voor den vrede der geheele wereld, voor den voorspoed der Heilige Kerk van God, voor de Heilige Wetgevende Synode, voor de geestelijkheid en het volk, voor den Keizer, voor den dienaar Gods [den Bruidegom] en voor de dienstmaagd Gods [de Bruid]." Een gedeelte van het gebed was eene uitdrukking van godvruchtige hoop, dat de Bruidegom

en Bruid de vervulling van al hunne verlangens, die voor hunne zaligheid dienstig zijn, mogten verkrijgen; een ander, dat het hun vergund mogt zijn volmaakte liefde, vrede en onderlinge hulp te hebben, dat zij „bewaard mogten worden in eendragt en standvastige levendige liefde voor elkander, en gezegend in onschuld van liefde, en bevrijd van alle verdriet, verdeeldheid en behoefte." Op deze godvruchtige verzuchting antwoordde het koor: „Heer, ontferm U onzer." Dan volgde dit korte gebed van den diaken: „Ter gedachtenis van onze allerheiligste, allergodvruchtigste, allergezegendste en glorievolle Vrouwe, de Moeder Gods en altijd Maagd Maria, met alle Heiligen, bevelen wij ons zelven en elkander en ons geheele leven aan Christus onzen God." Weêr kwam het gezongen antwoord: „Aan U, o Heer", gevolgd door een vurige aanroeping der priesters, waarin hij bad tot den almagtigen God, „die Isaak en Abraham zegende en hen tot erfgenamen zijner belofte maakte", opdat Hij den Hertog en zijne Bruid zou zegenen, en hen in alle werk geleiden.

Deze gebeden werden door eene handeling gevolgd, die de algemeene oplettendheid bijzonder tot zich trok. De trouwringen waren tevoren op gouden schalen aangebragt en door een der ceremoniemeesters op het bij-altaar geplaatst; en nu werden zij door den voornaamste der priesters van de heilige tafel genomen en aan den biechtvader van den Keizer en de Keizerin ter hand gesteld. Deze stak ze den Prins en de Prinses aan den vinger, zeggende: „De dienaar Gods [de naam des Bruidegoms] wordt verloofd [1])

---

1) Er is op te merken, dat in de Russische Kerk de plegtige kerkelijke ondertrouw het sluiten des huwelijks onmiddellijk voorafgaat. Zie *De Grieksch-Russische Kerk door* H. J. Schmitt, *vertaald door* M. A. van Steenwijk. 's Hertogenbosch. 1829. Blz. 233. Ook in de Latijnsche Kerk,

aan de dienstmaagd van God [de naam der Bruid], in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes, nu en voor altijd, in de eeuwen der eeuwen. Amen." — Zich wendende tot de Prinses, zeide hij: „De dienstmaagd Gods wordt verloofd aan den dienaar Gods" enz. Dit formulier werd driemalen herhaald, waarna de priester met de ringen het kruisteeken maakte op het voorhoofd van den Bruidegom en de Bruid; hij stak ze hun toen weder aan den wijsvinger der regterhand. Daarna verwisselde de paranymphus de ringen van het verloofde paar, en sprak de priester een lang gebed, God smeekend, dat Hij „de verloving van deze zijne dienaren zou zegenen en hen in deze heilige vereeniging bevestigen." — In dit gebed komen o. a. deze uitdrukkingen voor: „Gij, o Heer, hebt ons getoond, dat zulke onderpanden moeten gegeven worden. Door een ring werd aan Joseph magt geschonken in Egypte; door een ring werd Daniël te Babylon in eere gesteld; de waarheid opzigtens Thamar werd door een ring ontdekt; en door een ring toonde onze hemelsche Vader zijne goedheid aan zijn terugkeerenden zoon." Op dat gebed volgde de drievoudige ectinia of litanie en de „wegzending", een hymne, die telkens in de Russische kerkdienst wordt herhaald.

Met deze „wegzending" eindigde de verloving, en daarna kwam de beurt aan het sluiten des huwelijks, en wel vooreerst aan de echtelijke krooning, die door een treffende handeling wordt voorafgegaan. De priester geeft aan den Bruidegom en de Bruid brandende kaarsen in de hand, plaatst zich tegenover hen en, met het wierookvat in de hand, zingt hij den 127en Psalm: „Gelukzalig allen, die den Heer vreezen, die wandelen in zijne wegen",

althans in Frankrijk, bestond vroeger dit gebruik. Zie *Theologiae Cursus Completus*, Dl. 20, blz. 1025.

terwijl het koor achter elk vers antwoordt: „Glorie zij U, onze God — glorie zij U."

Met onverminderde belangstelling werd er op 't volgende gelet. De priester spreekt tot den Bruidegom: „Hebt Gij een goeden en vrijen wil en vaste meening om deze vrouw [de naam], die Gij voor U ziet, tot uwe huisvrouw te nemen?" Waarop de Hertog van Edinburg antwoordde: „Ik heb dien, Eerwaardige Heer." De priester: „Hebt Gij aan eene andere vrouw trouwbelofte gedaan?" De hertog: „Ik heb aan geene andere trouwbelofte gedaan." Op dergelijke wijze antwoordde de Bruid. — „Geef den zegen Heer", zeide daarop de diaken tot den priester; deze bad om den zegen Gods, en de diaken zeide daarna de ectinia. Hierin vroeg hij om vrede voor de geheele wereld, inzonderheid „voor de dienaren Gods, die nu in 't heilig huwelijk zijn verbonden," opdat hun echt mogt gezegend zijn gelijk die van Cana in Galilea. De aanbeveling van allen aan de Heilige Maagd volgde hierop.

Wij waren toen getuigen van eene der schoonste handelingen van het officie: de krooning, welke bij de Russische huwelijken in zwang is.[1]) De priester nam de kroonen in zijne hand en kroonde eerst den Hertog, zeggende: „De dienaar Gods wordt gekroond voor de dienstmaagd Gods, in den naam des Vaders, en des Zoons en des Heiligen Geestes." Hetzelfde sprak hij bij de krooning der Bruid, en toen zegende hij hen driemaal, biddend: „o Heer, onze God, kroon hen met glorie en eere"; onderwijl maakte hij over hen het kruisteeken. Van nu af tot aan het einde van 't officie werden de kroonen door vier pages, die elkander afwisselden, boven de hoofden der

---

1) Ook deze gewoonte bestond vroeger in de Westersche Kerk. Zie *Cursus Completus*. Dl. 20, blz. 1028.

jonggehuwden gehouden. Hierop zong het koor het prokeimenon: „Gij hebt kroonen van kostbaar gesteente op hunne hoofden gesteld; zij hebben U het leven gevraagd, en Gij hebt het hun gegeven."

Toen de diaken geroepen had: „Wees oplettend!", begon de lezer de Epistel te lezen, die, gelijk bij Russische huwelijksplegtigheden gebruikelijk is, uit Eph. V werd genomen. De laatste woorden werden gezongen. Met veel nadruk riep de diaken wederom: „Wijsheid! verhef U. Laat ons het Heilig Evangelie hooren". De priester las den titel van het Evangelie; de welluidende stemmen der koorzangers vielen in met „Eere zij U, Heer, eere zij U!", en de priester vervolgde: „In dien tijd was er eene bruiloft te Cana in Galilea, en de Moeder van Jesus was daar", enz. Een ander: „Eere zij U, Heer!" volgde op deze voorlezing, verder een gebed voor den Keizer, de Synode en den Bisschop en alle broeders in Christus, en een bijzonder gebed voor de jonggehuwden.

Een andere treffende handeling der plegtigheid was, het brengen van 't geen in de Russische liturgie „de gemeenschappelijke kelk" genoemd wordt; de biechtvader van de Keizer en de Keizerin zegende dien kelk [1]) en bad den Almagtige, dat Hij zijne genade aan Bruidegom en Bruid zou schenken. Drie malen werd deze kelk aan den Prins en de Prinses aangeboden, die er van nuttigden; daarna werden zij, met eene brandende kaars in de hand, drie malen door den priester om het analogion heen geleid.

Deze plegtigheid werd besloten met het zingen van een troparion: „Verheug u, o Isaïas, want de Maagd heeft ontvangen en een Zoon gebaard, Emmanuel, God en

1) Deze kelk met wijn wordt, door den priester, slechts gezegend. Zie Schmitt, blz. 251. In de Westersche Kerk heeft insgelijks deze gewoonte bestaan. *Cursus Completus.* Dl. 20, blz. 1030.

mensch. Het Oosten is zijn naam. Hem verheerlijken wij, en de Maagd prijzen wij zalig." Na het zeggen van twee andere versikels, nam de priester de kroon des Bruidegoms af en sprak: „Word verheerlijkt, o Bruidegom, gelijk Abraham, wees gezegend gelijk Isaak, en vermenigvuldig U als Jakob, wandelend in vrede, en de geboden Gods in geregtigheid vervullend." Bij 't afnemen van de kroon der Bruid zeide hij: „En word verheerlijkt gelijk Sara, wees vol van blijdschap gelijk Rebecca; en vermeerder en vermenigvuldig U gelijk Rachel, Uwe vreugde vindend in uwen echtgenoot, en de verpligtingen der wet onderhoudend volgens het welgevallen Gods." Hij eindigde met dit gebed: „De Vader, de Zoon en de Heilige Geest, de allerheiligste en medezelfstandige Drievuldigheid, de bron des levens, wiens Godheid één is, en wiens Koningrijk één is, zegene U en geve U in de lengte van dagen, overvloed, vermeerdering van leven en geloof! Moge Hij U vervullen met alle goed op de aarde; en U zijne goedheid, die Hij beloofd heeft, verleenen door de gebeden der Heilige Moeder Gods en van alle Heiligen! Amen." Nadat de Bruidegom en Bruid het kruis hadden gekust, werden zij omhelsd door den Keizer en de Keizerin en ontvingen de gelukwenschen hunner bloedverwanten; de stoet verliet toen de kapel, terwijl het lossen van 101 kanonschoten van het fort van St. Petersburg het slot der Russische kerkplegtigheid verkondigde.

Het genot, dat de kennismaking met deze treffende plegtigheden verschaft, wordt onaangenaam gestoord door de gedachte aan het misbruik, dat de Russische hofgeestelijkheid er bij deze gelegenheid van maakte.

Immers, hoe kon het in het oog van Bisschoppen en priesters der Orthodoxe Kerk geregtvaardigd worden, dat een Anglikaan, behoorende tot eene kettersche Kerk, de

Hertog van Edinburg, tot de deelneming aan deze kerkelijke verrigtingen d. i. tot hunne kerkelijke gemeenschap, werd toegelaten?

Nog meer. — Onmiddelijk na de Russische huwelijksplegtigheid begaven zich de nieuwgehuwden, vergezeld van alle aanwezigen, naar de Alexander-zaal van 't paleis. Hier was een ander altaar opgerigt. Toen de Prins en zijne gemalin er voor geknield waren en alle overigen hunne plaatsen hadden ingenomen, begon de huwelijksinzegening volgens den ritus van.... het Book of Common Prayer. De officiant was the very Rev. the Dean of Westminster Dr. Stanley; Stanley niet eens een High-Church-man, maar een modern predikant met Christelijke vormen en een zeer aanzienlijk Anglikaansch beneficie, een der corypheeën van 't modernisme in Engelands Staatskerk. Twee andere Anglikaansche geestelijken assisteerden hem.

Wisten de Orthodoxe Bisschoppen en priesters niet, met welke voornemens in 't hart de Vorstin voor de heiligenbeelden der ikonostase neêrknielde en hunne kruisteekens en zegeningen ontving?

Het kon hun onmogelijk verborgen blijven.

Echter maakten zij geen bezwaar om den echt van deze niet zeer trouwe dochter hunner Kerk, op haren togt naar het Anglikaansche altaar, met al de plegtigheden en gebeden en zegeningen hunner heilige Russische liturgie te verheerlijken, waarop de meest Orthodoxe Rus maar aanspraak kan maken.

Na dit alles, zij wisten het, zou zij voor den nog naauwelijks Christen gebleven Stanley neêrknielen en om den zegen der kettersche Anglikaansche Kerk vragen.

Maar de Czar! Maar de Staat met zijn scherp zwaard en zijn schitterend goud!

H. J. J. Prenger.

VERSCHEIDENHEID.

De stichting van 's Hertogenbosch en de stichting der St.-Jans-Kerk aldaar. [1])

De Wel Eerwaarde Heer L. H. C. Schutjes, pastoor te Orthen, heeft onlangs het vierde deel zijner *Kerkelijke geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch* uitgegeven, en bewijst mij de eer, in zijn artikel *'s Hertogenbosch* een doorloopende bestrijding te wijden aan een paar stellingen, welke ik ontwikkeld heb in mijne *Geschiedenis der Bossche St.-Jan*, stellingen, de stichting dier stad en de stichting van genoemde kerk tot onderwerp hebbende.

Het is mij niet anders dan welkom, dat mij de gelegenheid aangeboden wordt, die punten nader te kunnen ontwikkelen en in een nog meer helder licht te plaatsen, alle dagen doet zij zich niet voor; geschiedkundige vraagstukken van lokalen aard trekken te weinig de algemeene aandacht; zelfs geniet de geschiedenis in den uitgebreidsten zin in Nederland niet die achting en belangstelling, welke haar elders te beurt valt; hoofdzakelijk omdat het gedeelte van ons publiek, dat zich met ernstige lektuur bezig houdt, dat een dik en dor historisch werk aandurft, te klein is; de massa leest voor uitspanning en zoekt geheel iets anders dan boeken van studie. Al heeft men voor zichzelven niet

1) De redactie van *De Katholiek* heeft dit artikel des te eerder opgenomen, dewijl het zich aansluit bij de andere opstellen over de stichting en verdere geschiedenis der St.-Jans-Kerk, die in dit tijdschrift voorkomen. Zie Dl. XXIV, blz. 286 v. en Dl. LV, blz. 273 v.

over gebrek aan sympathie te klagen, dan blijft het toch waar, dat deze stemming het beoefenen der historie zeer belemmert.

Het heeft mij, in de eerste plaats, bevreemd, dat Schrijver 's Hertogenbosch, de hoofdstad van het gewest, de bisschoppelijke stad, heeft doen vervallen van den rang, welken onze vroegere kerk-geschiedschrijvers haar aanwezen, dat zij niet verschijnt aan het hoofd van zijn werk, maar eenvoudig is ingedeeld onder de kleine gemeenten. Schrijver kan reden gehad hebben om voor zijn werk de woordenboek-vorm te verkiezen — dit verbood hem niet voor den hoofdzetel des bisdoms eene uitzondering te maken; ondertusschen ik dring hier niet op aan, ik heb ernstiger grieven: 's Hertogenbosch heeft zich onder des Schrijvers bewerking opgelost in het kleine gehucht Orthen.

Rome is niet meer Rome, zij is de barre, heuvelige vlakte, van de Tiber doorsneden, welke zich tusschen de verbondene Latijnsche en Etrurische steden uitstrekt; meer nog, zij is Alba-Longa of Velitrae en draagt maar een anderen naam. Ik kan 't niet helpen, dat mij eene wolk over het voorhoofd trekt, wanneer ik dat lees.

Hooren wij één voor één Schrijvers woorden, ik zal er dadelijk mijne bescheiden aanmerkingen op laten volgen, en ten slotte alles zamengrijpen tot een geheel, dat de kwestie, zoo duidelijk mij mogelijk is, zal voorstellen:

„Eeuwen voor dat 's Bosch als vierde stad in de rij der Brabantsche steden werd opgenomen, bestond de gemeente Orthen met hare kerk." [1])

— Niemand betwijfelt dit, maar lang vóór dien tijd bestond ook den Bosch; ik acht het hier de plaats niet om het oude geschil op te halen over het Busloth in Taxandrië, door den H. Willibrordus in zijn testament genoemd, doch merk alleen op, dat 's Hertogenbosch haren rang in de rij der Brabantsche hoofdsteden heeft moeten veroveren, en er bijgevolg een groot tijdsverloop gevorderd werd eer zij van niets zoo ver gekomen was.

„Hertog Godfried vertoefde gaarne te Orthen".

— Voor ons onderwerp beduidt dit weinig of niets, toch wijs ik hierop, dat onze oudste en beste stedelijke kroniekschrijvers: Molius, Pelgrom en Cuperinus, zeggen,

1) Blz. 165.

dat hij gaarne verbleef daar nu de stad 's Bosch staat; en deze twee plaatsen moeten wij niet verwarren, want de medestichter der stad zelf, hertog Hendrik, onderscheidt ze nauwkeurig in een stuk, door hem in 1196 gegeven. Orthen en 's Bosch waren niet hetzelfde.

„en [hij] had zijn jachthuis bij het Groot-Gasthuis."

— Het hertogelijk verblijf bij het Groot-Gasthuis, het hof van Brabant genaamd, werd, volgens bovengenoemde schrijvers, eerst gebouwd lang nadat 's Hertogenbosch bemuurd was, tegelijk met het huis de Zwaan; voor 's hertogs jachthuis wijst men een ander gebouw aan op de groote markt.

„Zoodra de hertog zijn jachthuis bij en in Orthen had doen bouwen", — deze zin is mij niet duidelijk, ook om zijn verband met den vorige — „kreeg de gemeente daar groote uitbreiding en schaarden zich vele huizen rondom het hertogelijk verblijf."

— Genoemde schrijvers berichten integendeel: dat de eerste huizen van den Bosch getimmerd werden ter plaatse, genaamd de Oude Diese, en zoo voort naar de Verwerstraat en den Hoogen Steenweg, dus ver van Orthen, maar in de nabijheid der St.-Jans-kerk.

„Orthen was voor den handel allergunstigst gelegen."

— Nooit heeft men hooren gewagen van handel te Orthen, maar wel is het onweerspreekbaar, dat te Vught een groote handel bloeide; te Vught was reeds zeer vroeg een wisselhuis en een tol, gelijk blijkt uit de gifte van den Utrechtschen bisschop Ansfried in 1006, in Bondams' Charterboek te vinden, en uit de bevestiging er van in 1028 door Keizer Koenraad. Juist nu in de richting naar Vught sloegen de kooplieden zich neer, welke volgens bovengenoemde schrijvers den grondslag voor de stad 's Hertogenbosch legden. Die handel te Vught bleef eeuwen duren, want nog in 1415 gaf hertog Jan V een privilegie aan die van den Bosch, om de nadeelige gevolgen, welke zij meenden daarvan te ondervinden, tegen te gaan.

„De Heusdenaren overvielen de welgestelde ingezetenen van Orthen."

— Molius, Pelgrom, Cuperinus zeggen uit één mond, dat die van den Bosch overvallen werden.

„De hertog van Brabant kwam in 1184 tot het besluit om Orthen tot eene stad te verheffen."

— Mijn antwoord is het jaarvers:

GODEFRIDUS DUX E SILVA FECIT OPPIDUM.

Immers uit het feit, dat de Lotharingsche hertog op den bodem van zijn privaatdomein Orthen de stad 's Hertogenbosch hielp tot stand brengen, volgt niet, dat Orthen zelf eene stad werd. Orthen is nooit stad geweest.

Tot hier hebben wij den Schrijver woord voor woord gevolgd, trachten wij nu het vraagstuk der stichting van 's Hertogenbosch tot helderheid te brengen.

In het algemeen is van iedere stad te zeggen, wanneer zij tot een *municipium* verheven en met muren en grachten omsloten werd, maar het jaar op te geven, wanneer de plaats voor het eerst bewoond werd, dit is in den regel onmogelijk; altijd was er een zeer geruime tijd noodig, eer zij het zoover had gebracht, dat zij naar den rang van stad dingen kon en aanspraak maken op die gewichtige voorrechten, welke hare bewoners onthieven van het gezag der leenheeren en ze verre boven de landelijke gemeenten plaatsten; zoo is het ook te 's Hertogenbosch gegaan.

Lang voor zij stad werd, woonde ter plaatse, vroeger aangeduid, welke denkelijk reeds toen Silva, Buscum, Busch, Bosch [1]) genoemd werd, eene handeldrijvende bevolking, welke door middel van den Dommelstroom in verbinding stond met Vught, dat voorzien was van een wisselhuis. Op die handeldrijvende bevolking maakten de heeren van Heusden jacht, toen de feodaliteit de banden des Rijks van een gescheurd had, en zij was verplicht zich te werpen in de armen des hertogs van Lotharingen. De meeste vrije lieden moesten destijds eene schuilplaats zoeken onder de bescherming van een of ander machtig leenhouder, want de Keizer kon niets meer voor zijne onderdanen doen, hij was niet bij machte hen te verdedigen. De hertog heeft de gelegenheid aangegrepen, om die handelaars op zijn domein te vestigen, hij wees hun een punt aan ter bewoning, tamelijk ver verwijderd van hun vroegere

1) Het was dan ook een bosch, getuigen onze kroniekschrijvers; en met het oog op de diplomen van de abdij Laurisham is dit zeer aannemelijk.

standplaats: — de Oude-Diese en de St.-Jans-kerk [1]) — dat door de rivier geheel was ingesloten, hij wierp er eene versterking op, gaf haar voorrechten, en 's Hertogenbosch was stad.

Die *stad* stond nu op het grondgebied van Orthen, maar zij was niet Orthen of werd niet Orthen; er is sprake in officiëele stukken van de Civitas *de* Ortduno, de Civitas *apud* Orduno, de stad *van* Orthen, de stad *bij* Orthen, zelfs van de Civitas Orthen, die Bosch genoemd wordt, ofschoon de naam Silva, Busch, Bosch evenwel de oudste is [2]), maar, die Civitas mogen wij niet verwarren met de villa Ortinon, later Ordunum, zelf.

De burgers van Bosch, op het gebied van Orthen gevestigd, bleven van de villa onderscheiden, en wel zóó sterk, dat ze, ofschoon denzelfden grond bewonend, spoedig twee kerkelijke gemeenten vormden. Buitendien Orthen heeft nooit een eigen schepenbank of een vrijbrief verkregen zooals de stad, maar daarentegen genoten hare bewoners voorrechten, aan het platteland eigen, welke de bewoners van den Bosch misten, als het gebruik der gemeene weiden, een voorrecht, dat zij nog bezitten, en dat hun niet dan tegen recht en rede kan ontnomen worden. De burgers van *Bosch* brachten met den handel hun oude traditiën mede en ook den naam hunner oude standplaats, waar zij zoo lang gebloeid hadden: het bewijs van hun bloei en hun verblijf aldaar vinden wij in den Romaanschen toren der St.-Jans-kerk. Doch hier komen wij tot Schrijvers tweede punt: wat is er van de stichting dier kerk?

„In den jare 1280", zegt Schrijver [3]), „werd de eerste steen van de St.-Jans-kerk gelegd, dat is het gevoelen

---

1) Deze nieuwe standplaats was de tegenwoordige markt, men weet, waar de Gevangenpoort stond, die de stad oostwaarts afsloot en de St.-Jans-kerk ver buiten de muren liet liggen.

2) Ziehier de optelling van nog eenige namen in volgorde: een privilegie van 1196: Novo oppido super Silvam; dit privilegie is door hertog Hendrik *te Orthen* gegeven; hij, de medestichter der stad, onderscheidt er Orthen en 's Bosch zoo duidelijk in als mogelijk is. *Priv.* 1203: Silva juxta Orthen; *Egmondsche kroniek:* Busch; *Privil.* 1204: Civitas Orthen, quae nunc Silva dicitur; *Overeenkomst tusschen Brabant en Breda* 1212: Buscum; *Vrijbrief Oisterwijk* 1230: Buscum.

3) Blz. 184.

van alle oude schrijvers"; en hij citeert: Cuperinus, Oudenhoven, Bor, Wichmans, Foppens, van de Velde, v. Gils, Coppens, van de Leemputte, [1]) „De geleerde Leemputte", vervolgt hij, „wijst in zijn merkwaardig manuscript op het bouwen der kerk in 1280, Wichmans verklaart, dat de cathedraal haren oorsprong aan de kapel der Moeder Gods te danken heeft (in 1268 gesticht), en de geleerde president Antonius van Gils aarzelt niet te schrijven, dat de kapel de Moeder Gods ter eere in 1268 gebouwd is, en wel van het zuiden naar het noorden, en dat dáárin de klokkentoren werd opgetrokken."

Deze meeningen acht Schrijver voldoende om het gevoelen omver te werpen, door mij aangehangen, dat blijkens den Romaanschen toren vóór 1280 eene andere St.-Janskerk op de grondslagen der tegenwoordige stond. Het zal mij geringe moeite kosten dit gevoelen te verdedigen.

Immers, welk gezag kan men *hier* toekennen aan schrijvers, die allen beweren, dat de St.-Jan, de tegenwoordige St.-Jan, want geen andere bedoelen zij of konden zij bedoelen, in 1280 gebouwd is, ofschoon het onbetwistbaar bewezen is, dat eerst na 1419 met de optrekking van dat gebouw werd begonnen? schrijvers, die, welke achting wij overigens voor hunne wetenschap en historische kennis hebben, zich toch zoo weinig door de wetenschap der archeologie lieten voorlichten, dat zij geen onderscheid maakten tusschen eene kerk, na 1419 aangevangen en in 1520 voltooid, en een bouwwerk der 13e eeuw, ofschoon van dit laatste nog altijd een niet onaanmerkelijk gedeelte in wezen is; die er ter andere zijde niet op gelet hebben, dat een Romaansche klokkentoren op eene veel hoogere oudheid dan 1280 wijst.

Het gevoelen van Van Gils, dat de gothische L.-Vr.-kapel van het zuiden naar het noorden zou zijn gebouwd, en later in haar midden een Romaansche klokkentoren zou zijn opgetrokken, waardoor zij in twee deelen wordt gesneden, is geheel onjuist. Een Romaansche klokkentoren, later gebouwd midden in een geëlanceerde gothische kapel der 13e eeuw, waarlijk dit gaat ver! wat meer is, die schijnbaar aaneenhangende kapel bestaat uit twee in ouderdom en bouwvorm sterk verschillende deelen, die lang na

3) Zylius wordt niet genoemd, toch had hij aangaande de St.-Jan gezonder begrippen dan zijne tijdgenooten en voorgangers.

elkander den toren zijn komen flankeeren; de gewelven van het zuidelijk gedeelte loopen van het westen naar het oosten, die van het noordelijke van het zuiden naar het noorden. Ziehier de plattegrond.

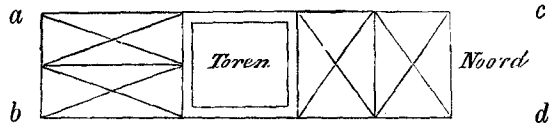

Het zuidelijke gedeelte behoort tot de kerk van 1280, die zich oostwaarts strekte, en is in zijne vormen het jongste; het noordelijke gedeelte is eene andere afzonderlijke kapel.

De Schrijver zegt, dat mijne meening over het bestaan van eene St.-Jans-kerk vóór 1280, „steunt op de aanzienlijke bevolking der *stad*, op de aanwezigheid van den Romaanschen toren, en op het testament van Willem van Gent van 1273", en hij gaat over tot de weerlegging dier gronden.

1°. „De bevolking vond geen ruimte genoeg in de parochie-kerk en in de 's Pieters kapel te Orthen, doch de hertogelijke slotkapel, door Leemputte in zijn handschrift de *parochie-kerk der stad* genoemd, en wel in den kleinen driehoek rondom de markt, daarbij de kerk der Minderbroeders, om van vele andere kapellen niet te gewagen [1]), en eindelijk de kapel van O. L. V. van 1268 buiten de wallen der jeugdige vesting voorzagen ruimschoots in die behoefte, zoodat uit dien hoofde vóór 1280 geen kerk dringend noodig was."

2°. „Eene testamentaire beschikking van Willelmus de Gandavo van 1273 spreekt van eene *kerk* en wel van eene *St.-Jans-kerk* in den *Bosch*, waarin *vier altaren* stonden en *acht priesters* aanwezig waren, dus eene kerk, die aanzienlijk mag genoemd worden. Dit zeer merkwaardig stuk spreekt van de St.-Jans-kerk in de *stad*, die eerst in het begin der XIV eeuw werd uitgelegd en door deze uitbreiding de huidige cathedraal omsloot. Deze St.-Jans-kerk binnen de kleine vesting, de slotkapel des hertogs, wordt door Leemputte de parochiekerk der stad vóór 1280 genoemd: *paroecialis ecclesia oppidi Buscoducensis.*"

---

1) Welke kapellen?

3°. Het bouwkundig gebied kan Schrijver niet betreden en laat deswege de navorsching aan deskundigen over; alleen veroorlooft hij zich de aanmerking, dat alle oude schrijvers den deels Romaanschen toren hebben aanschouwd en toch den bouw der kerk in 1280 doen beginnen. „Leemputte spreekt in het begin der XVII eeuw met de grootste zekerheid, hoewel hij ook den Romaanschen toren beschouwde, en had wellicht meer bewijzen tot staving zijner meening voor zich liggen dan thans gevonden worden." Men ziet, Schrijver eindigt met reeds half terug te nemen wat vroeger door hem als beslist was vastgesteld.

Eenige opmerkingen.

Aangenomen, dat er binnen den driehoek der stad 's Bosch eene hertogelijke slotkapel was — Leemputte, op wien Schrijver zich beroept, zegt het tegendeel [1]), alle onze kroniekschrijvers, Molius, Pelgrom, Cuperinus stemmen met hem overeen, dat er aanvankelijk geene kerken in de nieuwe stad waren, maar dat de burgers hunne kerkelijke rechten ontvingen in de kleine kapel te Orthen, die zij voor hun parochiekerk hielden [2]) — aangenomen, dat zij er was, dan zou uit het bestaan dier slotkapel kunnen afgeleid worden, dat de St.-Jan niet bestond? de St.-Jan, die in haar Romaanschen toren het onuitwischbaar kenmerk draagt harer oudheid van vóór 1280? Of er toen behoefte aan die kerk was, kan hier de vraag niet wezen; zij was gebouwd vóór de stichting der stad zelf door bewoners, die naar elders waren vertrokken, en was werkelijk de parochiekerk niet.

Wat meer is, niet eerst in het begin der 14e eeuw werd de stad uitgelegd, zoodat zij de huidige cathedraal binnen hare muren sloot, Schrijver vergist zich; reeds in 1250 was dat geschied, Molius en Cuperinus leeren het ons uitdrukkelijk [3]). Toen Willem van Gent zijn testament

1) „In umbilico silvae Ortensis sita erant castrum Ducale et sacellum paroeciae Ortensis obnoxium, quod vocabatur tertia capella sub Ortduno, eratque paroecialis ecclesia oppidi Buscoducensis."

Onmogelijk, dat Leemputte in de 17e eeuw door *Silva Ortensis* de stad 's Hertogenbosch zou hebben willen aanduiden, welke hij in denzelfden adem *Buscoducis* noemt.

2) Vgl. Cuperinus, blz. 32.

3) Vgl. deze kronieken.

sshreef, was de St.-Jan dus reeds 23 jaar de kerk in de stad, en Schrijvers beweringen ad 1° en 2° zijn reeds geheel vervallen. In eene aanteekening bericht hij verder, dat hertog Hendrik I in 1222 aan bisschop Engelbert van Keulen opdroeg: Orthen met uitzondering van zijn eigen hof en de kerk, zijnde hier de vermeende hertogelijke slotkapel. Zien wij echter, wat de hertog opdroeg en wat hij uitzonderde — het diploma is te vinden bij Butkens, *Trophées du Brabant*, I, 69 — hij gaf niet alleen Orthen, maar Orthen en den Bosch (Orthen cum Busco); en al zijne andere bezittingen, daartoe behoorende, met uitzondering van zijn hof (curia) en het voorportaal der kerk (atrium ecclesiae); en welk hof en kerk bedoelde hij hier?

Molius en Cuperinus zullen het ons weer leeren: zijn huis, zeggen zij, aan de Gevangenpoort en de plaats, waar nu de St.-Jans-kerk staat; en inderdaad dit hof en dit atrium mochten, volgens het diploom, niet van versterkingen worden voorzien, anders vervielen zij ook aan den bisschop. Het castrum, de sterkte te Orthen, door Leemputte bedoeld, was het dus niet; het was een onversterkt huis, en 's hertogs slotkapel had immers geen versterkingen noodig, iedere slotkapel lag in een kring van versterkingen, van die vermeende kapel kon dus ook geen sprake wezen. Wat verder het testament van Willem van Gent betreft, veroorloof ik mij alleen deze opmerking, dat Schrijver bij de optelling van de schenkingen, daarin voorkomende, niet gewaagt van hetgeen moest uitgedeeld worden aan den rector der kerkschool in den Bosch en aan de arme klerken, daar studeerend; dit is te betreuren, want het is zeer afdoende; men weet, dat alleen de St.-Jans-kerk eene school had, en men begrijpt, dat aan 's hertogs castrale kapel wel geen inrichting van onderwijs zal zijn verbonden geweest.

Komen wij tot het derde punt, den Romaanschen toren, die eigenlijk het eenige punt van geschil moest uitmaken.

„Het bouwkundig gebied", zegt Schrijver, „kan ik niet betreden." Men ziet het. En al die schrijvers van vroeger, welke met den Romaanschen toren voor oogen toch veronderstelden, dat de St.-Jan eerst in 1280 ontstond, leeren ons, hoe bedenkelijk het is dergelijke punten te behandelen, zonder bij de archeologie te rade te gaan.

Schrijver wil eenvoudig, dat ik het bewijs levere: dat een Romaansche klokkentoren ouder is dan eene geëlan-

ceerde Gothische kerk, in 1280 begonnen, in 1312 bedaakt; maar zulk bewijs behoef ik niet te leveren, omdat het overbodig is; immers met evenveel recht zou men van mij het bewijs kunnen vorderen, dat Karel de Groote niet is geweest een kleinzoon van Lodewijk XIV, of dat Attila zijn tochten begonnen heeft niet vóór de regering van keizer Augustus.

Wanneer Schrijver vermeent, dat men in Nederland Romaansche torens bouwde later dan Gothische hoofdkerken, die in het begin der 14e eeuw voltooid werden, hij bewijze dit. Ik blijf bij den gewonen weg, ik volg de algemeen bekende en erkende waarheid, dat Romaansche bouwwerken ouder zijn dan zuiver Gothische uit gezegd tijdperk; nog eens, zulke bewijzen levert men niet.

Breken wij het geschil af. Voor aller oogen staat daar de Romaansche klokken-toren der Bossche St.-Jan, en aan zijne zijde een overblijfsel der Gothische kerk van 1280, dat tot doopkapel is ingericht. Voor ieder, die eenigzins ingewijd is in de geschiedenis onzer bouwkunst, is het duidelijk, dat die toren op eene andere kerk wijst, die lang vóór 1280 in wezen was; het is de kerk, die hertog Hendrik in 1222 reserveerde, waarvan Willem van Gent in zijn testament van 1273 gewaagt, die reeds toen eene school had, in welke kerk de H.-Geest-tafel of het Geefhuis gesticht werd [1]), wier patronaat in 1231 aan Bern en in 1370 aan Auderchem behoorde, in wier schaduw het Begijnhof verrees, en bij wier voorportaal, zooals Molius getuigt, in overoude tijden recht werd gesproken door 's hertogs schouten. Deze kerk werd in 1250 binnen den kring der tegenwoordige stad getrokken en in 1280 herbouwd.

Haar Romaansche toren staat op de plaats, waar, volgens onze oudste en beste kronieken, in de elfde eeuw de schare van kooplieden zich neersloeg, welke later, om zich aan het geweld der heeren van Heusden te onttrekken, eene schuilplaats zocht onder de bescherming van den Lotharingschen hertog op zijn domein Orthen; hoogst waarschijnlijk is het dus, dat toren en kerk door en voor die handelaars gesticht waren.

Ik meen hiermede te kunnen volstaan; de Eerwaarde Schrijver drukt zijn verlangen uit naar „gedachtenwisseling om de

1) Dat nog tegenwoordig in haar onmiddelijke nabijheid staat.

waarheid te achterhalen", aan dit verlangen ben ik bereidwillig te gemoet gekomen, met die bescheidenheid, naar ik vertrouw, en die onderscheiding, welke ik aan zijn persoon, zijn karakter en zijne verdiensten schuldig ben. Maar eer ik eindig, moet ik op nog eene kleine vergissing wijzen. Schrijver vermeent, dat de bouw der tegenwoordige St.-Jan niet onmiddelijk na 1419 is begonnen, en wel op grond, „dat hij eerst in 1438 en 1442 van legaten vindt gewagen, tot herbouw der kerk geschonken." Dit bewijst mijns bedunkens alleen, dat wij alle stukken dier tijden niet meer bezitten, want in de St.-Jan bevindt zich een fresko, in 1444 geschilderd op een muur, die gebouwd is geruimen tijd, nadat het choor met zijne zeven straalkapellen en zijne dubbele omgangen voltooid was; wanneer wij dit in aanmerking nemen, dan volgt er rechtstreeks uit, dat men wel degelijk met 1419 is moeten beginnen, wilde men vóór 1444 een zoo reusachtig en in alle onderdeelen zoo keurig afgewerkt geheel voltooid hebben als het hier bedoelde is, de uitstekende kroniek van Molius verzekert wijders, dat men werkelijk met 1419 den bouw aanving; het schip der vroegere kerk echter is tot in 1497 blijven staan, en eerst toen door het tegenwoordige vervangen, dat zich zoo harmonieus bij het choor aansluit.

J. C. H. Hézenmans.

BERIGT AAN DEN LEZER.

De ijverige zorg van twee onzer mederedacteuren stelt ons in staat tot de mededeeling, dat het Algemeen Register op de Katholiek, van Januarij 1842 tot December 1873, (prijs *f* 1.40) bij onzen Uitgever verschenen is. Geschiedt deze uitgave later dan wij ons aanvankelijk voorstelden, daarentegen zijn er in 't Register *vier* deelen meer van het tijdschrift opgenomen, dan we vroeger hebben aangekondigd. Het is ons een uitnemend genoegen, dat De Tijd (27 Julij ll.) en De Maasbode (2 Augustus ll.) ons berigt over de verschijning van het Register reeds hebben voorkomen.

De Redactie.

BROERE'S CONSTANTIJN.

ZEVENDE ZANG.

Dus pakte 't onweêr zaam; dus trokken Noord en Zuid
Elkander te gemoet, en de aard' zag sidd'rend uit,
Wat omkeer deze schok aan 't menschdom zoude baren.
Neen, niet slechts om uw boord, Ticinus! den gevaren
Des oorlogs naderbij, weerklonk het noodgeroep,
Zag men al 't landvolk in verwarden troep bij troep,
Het loeijend vee gevolgd, zijn dierbaar erf verlaten:
Cremona beefde voor haar half-herbouwde straten;
Rondom de puinen liep het luttel burg'rental,
En jamm'rend bij 't voorzien van d' allerlaatsten val,
Vertoonden zij elkaâr de plaats, waar in 't voorleden
Om de eigen heerschappij twee Roomsche keizers streden.
Geheel Itaaljen, of langs 't Apennijnsch gebergt
De donder voortliep, die ten krijg had opgevergd,
Zag de onrust gisten om haar poorten en haar wallen
En van onzek'ren schrik haar velden overvallen.

Maar wie, als staat met staat ten dollen oorlog vaart,
De gouden rijkskroon wordt gehangen op het zwaard,
Kan wat de zege slist en 't lotgeheim vertolken?
Wie, als des Heeren hand aan 't kneden slaat der volken,
Een dier beroeringen op zijnen wenk ontstaat,
Waarin tot andere eeuw zich de aard' hervormen gaat,
Wie dan, wie kent zijn eisch? wat orde er voort moet (breken,
En waar de kiem berust, die Hij eens toe zal spreken?
Toen ook, toen wendde elks oog zich naar het slagveld heen,
En mat der leg'ren kracht en dacht niet, dat alleen
Het kruis in dezen strijd de zege toe zou wijzen:
De Christ'nen zelv', wier hoop op God, bij hun herrijzen
Uit deez' vervolgingsproef, gezuiverd opwaart ging:
Zij wisten niet, waaraan eene eind'lijke uitkomst hing.
Gij meerder, Helena! daarvoor vol moederzorgen;
Lactantius! wiens raad dit heil haar bleef verborgen;
Sabinus! die, vergrijsd, 't niet opgaaft voor uw dood;
Bedroefde Flavia! wier bloed er eens voor vloot:
Gij, heilig viertal! hadt de orakelstem des Heeren
Vernomen met uw oor, gij kendet zijn begeeren
En toogt naar Constantijn tot diens bekeering voort.
Van uwe poging hing 't, en niet van oorlogsmoord,
En in uw midden, bij dit zwervend voorwaarts streven,
Scheen het onzeker lot Itaalje door te zweven.

„Dat mij", sprak Helena, „niet alle moed verliet,

„ Verdank ik uw gebeên. Hij die aan 't hart gebiedt,
„ Den dag der waarheid in de zielen doet ontgloren:
„ Hij slechts kan Constantijn naar mijne stem doen hooren.
„ Wis, zonder dat, wordt zij in wapenklank verdoofd.
„ Mij zegt een voorgevoel, dat in zijn moeizaam hoofd,
„ Bestormd door zorg, door angst, door zooveel wisselingen,
„ Een bovenaardsche leer thans nimmer in zal dringen."

Dus sprak ze, uit vrees veelmin, die haar gemoed bekroop,
Dan door de onrustigheên gefolterd eener hoop,
Die, als het hagch'lijk uur genaakt van haar voltrekken,
Zich wantrouwt, zich weerspreekt en bloost zich zelv' te
(ontdekken.
Hoe grijpt dan 't hart in 't rond en zoekt waar 't toe-
(spraak vindt.
Gelijk de schepeling, die, 't spel van golf en wind,
Een havenstrand aanschouwt: ach, hij wendt roer en zeilen,
Ziet ied're luchtstreek uit en valt gestaâg aan 't peilen,
En vraagt 't gestarnt om raad, dat roerloos op hem staart.

Helaas! wat and're ramp, van haar nog niet ontwaard,
Belettede weldra, bij hare ontstelde vrinden
Ook deez' zoo ijd'len troost ten antwoord te ondervinden.
Haar trouwe gunsteling, Lactantius, hij sloeg
Steeds korter de uitspraak af, die zij hem stadig vroeg.
Bekommerd bleef zijn blik zich op Sabinus rigten;
Sabinus, die in 't eind scheen onder 't leed te zwichten

En, bij der jaren last, van rampen afgemat,
Geen kracht voor 't laatst bezwaar van togt op togt bezat.
Hoe dan zou Flavia aan de onbeslisb're vragen
Der Keizerin voldoen? zij, die niet meer dorst klagen
Om haren Decius, maar, door die liefdewond
Tot 't hoogst gevoel gestemd, thans driewerf ondervond
Al wat ze lijden zag aan haren kranken vader.

Daar zat de grijsaard neêr; vaak als de wagenrader
Gleed langs een effer spoor, look hij 't verflaauwend oog.
O dan zag Flavia dat aanzigt, dat hij boog,
Met kloppende onrust aan; zij zag die bleeke kaken,
Die slapen hol en blaauw, die plooijen, die hem staken
In 't voorhoofd, overglansd van 't parelende zweet.
En ach! als uit zijn borst, ineengekromd van 't leed,
Die vaderlijke borst, die schuilplaats heurer liefde,
Een zucht vlood: 't was of staal haar 't raauwe hart door-
(griefde.

Dra had ook Helena 't aan haar getreur ontdekt;
Doch schoon een zelfde vrees bij allen was verwekt,
Zij werd op d' eersten stond nog door geen woord verraden;
'tZij om de tranen, die zijns dochters wangen baadden,
'tZij om den grijsaard zelv', of om wat kiescher doel,
Bevattelijk alleen voor 't teederste gevoel,
Ze ontveinsden aan elkaâr hun wederzijdsche ontstelling.
Sabinus nog het meest verloochende zijn kwelling.

Met sidd'rend handgebaar zijn minnelijke taal
Verzellend, trachtte hij zijn dochter telkenmaal
Te troosten, in haar smart helaas! te ver bedrogen.
„Mijn Flavia!" sprak hij, „vaag dezen traan uit de oogen:
„Hij leeft! uw Decius, wij zien hem eenmaal weêr.
„Een blijdschap, die 'k herken voor de inspraak van den Heer,
„Getuigt me, dat ik dra hem zal in de armen snellen;
„En zoudt ge uw duister lot niet in Gods handen stellen,
„Die blijkbaar voor u zorgt, die mijne grijsheid spaart,
„Om allen rampspoed, ons van 's werelds loop gebaard,
„Te deelen en, waar 't kan, u van het hoofd te weren?
„O voor wie leef ik dan? o zoo de dag des Heeren
„Reeds klom voor Decius, zoo hij, wien gij beschreit,
„Reeds d' eeuwig groenen palm verheft in zaligheid:
„Hebt gij geen vader, die u teeder blijft beminnen? . . ."
En hier scheen zijn gevoel hem zelven te overwinnen,
Te meer wijl op die taal, zoo min tot troost geschikt,
Zijn dochter overluid van droefheid had gesnikt.
Hij liet haar, en hernam, na een kortstondig zwijgen,
Met Helena zijn reên: „Wat dank zoudt gij verkrijgen,
„Grootmoedige vorstin!" dus sprak hij, „zoo uw zorg
„Niet baatte, of voor het minst ons jamm'ren 't u verborg."
En met een glimlach, die geen tijd liet van weerspreken
En zulk een levenslicht op 't wezen uit deed breken,
Als 't wolkje, dat de zon doorschiet na 't ondergaan:
„Maar mag ik inniger gedachte u doen verstaan?
„Gij zelve deelt haar vrees, en uw gering vertrouwen

„ Doet met zwaarmoedigheid u de uitkomst tegenschouwen.
„ Herdenk toch 's kluiz'naars taal! staat niet de redding vast?
„ Wie dan, ten ware uw zoon, is met die taak belast?
„ Wat krijgsheld zal uit 't Noord tot deez' verlossing dagen?
„ Slechts één beding blijft God ter heilvervulling vragen,
„ En wisser middel dan zijn goedheid daartoe biedt,
„ Ten zij gij wond'ren vergt, vorstin! bestaat er niet.
„ Ik vraag het aan uw hart: zoo Constantijn bekeeren,
„ De Goôn verlooch'nen moet en 't ned'rig kruis vereeren,
„ Die schande omhelzen, die ligt 't meest hem aarz'len doet:
„ Wie kent een nad'ren weg dan gij tot zijn gemoed?
„ Neen weiger niet, met mij de goedheid Gods te prijzen,
„ Die hier geen toegang kiest voor zijn genâbewijzen,
„ Geen zorg vertrouwt dan die het ouderhart vervult,
„ En zich met moederliefde als voor ons oog omhult."

Dus zocht Sabinus thans haar hoop omhoog te voeren;
Scheen vrijer reeds zijn ziel haar vleugelen te roeren,
Bij 't losgaan van de boei waarmeê ze was bevracht.
Nooit ademde zijn taal die geestdrift en die kracht!
Ach, aan de bloem des velds gelijkt der vromen leven:
Als zij in nevelen de nachtkoelte aan voelt zweven,
Zij op haar stengel zwijmt en ras haar boezem sluit,
Dan wasemt ze in de lucht haar zoetste geuren uit.

Sabinus' levenseind was in Gods raad besloten.
Uit alle beden, Hem van de aarde toegevloten,

Riep die van Decius zijn goedheid 't krachtigst af;
Des jong'lings, die zijn hart geheel Hem overgaf
En, schoon ten dood gereed, niet roekeloos dien tartte,
Thans als een gunstblijk smeekte op 't leger zijner smarte,
Dat eens ten dage hij, weerstaande tot het bloed,
De kroon verwinnen mogt van Christen liefdemoed.
Waar voor der Heil'gen oog 't altaar is opgeslagen,
Omringd door 't foltertuig van Golgotha, daar zagen
Ze een engel onder 't kruis van den Verlosser staan.
Hij prangde 't aan zijn borst, bevochtte 't met zijn traan,
En sidd'rend van een liefde uit 't kruishout zelf gevloten:
„O!" bad hij, „dat een bloed met 't bloed daarop vergoten,
„Zich mengen mogt en zoo een wederoffer zijn,
„Hem waard, die er aan stierf in eindelooze pijn."

Gelijk het daglicht wart, gelijk zijn straalverstuiven
Door 't luchtruim, wen een storm, die bosschen rond (doet wuiven
Als lokken om de kruin der bergen, met 't geweld
Van donderworp op -worp de zon in 't aanzigt snelt:
Zoo was 't verschieten aller hem'len, zoo 't bewegen
Der lichte geesten, toen die beê was opgestegen.
Elk wist, dat Decius aan God dit offer bood:
Elk wist, hoe 't lot der Kerk verknocht was met zijn dood;
Elk wist, wat doel dit uur, door moedermin gedreven,
De vrome Helena het krijgsheer na deed streven,
En welhaast, als een zee aan 't went'len, golfde en vloog

De kreet der Heiligen van kring tot kring omhoog.

Alstoen verscheen er in het opperlicht der hemelen
Een kroon, waar 't purper stond in druppen op te wemelen,
Ten teeken, dat de aan God geboden offerand
Genadig was aanvaard, en aanstonds uit zijn hand
Een zegen vloeijen zou, die 't heil moest voorbereiden,
Dat Decius zoo lang op aarde bleef verbeiden.

Sabinus! 't was uw dood. In u werd hij vernield,
De band, die Flavia aan zijne liefde onthield
En met haar deze kroon, die slechts na 't zegepralen,
Zijn bruid in d' arm gevat, hem op het hoofd kon dalen.
Eens vaders afscheid ook, bij al wat ze ondervond
Haar troost, dien ze om zich zag van d' eersten levensstond,
En zonder wien haar jeugd geen leven kon beseffen,
Moest haar door 't lout'rend leed tot eene deugd verheffen,
Dat zij, heur bruîgom waard en dorstend naar zijn smart,
In 't schrikbaar uur des doods hem vallen kon aan 't hart.
En voor Sabinus, was bij al zijn tegenheden
Hem 't sterven geen geluk? Hij had zijn strijd volstreden
En 't zal'gend loon verdiend, zijn deugden voorbestemd.
Verscheiden zou hij, maar in de armen vastgeklemd
Van zijne Flavia! Het gunstbestier bespaarde
Hem 't lijden, dat de nacht der toekomst nog bewaarde.
Neen, hij zou 't doodsbleek niet tot op de lippen zien
Van 't hem zoo dierbaar kind, ... of uit de vlam misschien

Haar gil vernemen, . . . zonder bijstand; . . . maar den luister
Reeds op zien schitteren, die uit dit stervensduister
Haar eens omstroomen zou met storeloos geluk:
Zoo wordt meest Gods genâ voltrokken in den druk.

En wis: wat rampspoed scheen op aarde, met gezangen
Van vreugd, werd het in 't licht der eeuwigheid ontvangen.
Dáár, in Gods wil verrukt, sloeg ieder de oogen uit
En naar dit menschdom heen, en wenschte 't raadsbesluit,
Waar elke ontwikkeling meer liefde in kwam onthullen,
In 't eind in al zijn schoon op aard' te zien vervullen.
Zou nu, daar Decius zijn roeping nader trad,
En Flavia met hem, dat kruis dat hij aanbad,
Niet reeds een eersten straal van zijnen luister schieten?
Een druppel van genâ niet op den krijgsheld vlieten,
Die 't heil bevechten moest? Waar toeft ge? Helena!
Waar? groote Constantijn! Een hemel slaat u gâ
En telt de benden op, die, vliegend van uw wenken,
Aan Gods vervolgde Kerk de vrijheid zullen schenken
En 't vorstenpurper haar voor slavenboei omslaan.

Helaas, wat leger was 't! wie immer zag hen aan
Voor kruisbevrijd'ren? hen, die d' afgodsgruwel voerden
In de open vlag en nooit hun krijgsgelid verroerden,
Of schenen op 't gewenk te volgen hunner Goôn;
Ter wier vereeniging de laster werd geboôn
En 't woord van God Apol tot veldleus opgegeven;

Wie 't rustloos geestendom, dat in hen rond bleef zweven,
Gelijk de nachtwind door de stammen woelt van 't woud,
Zóó ver reeds had vervoerd, verwilderd en verstout,
Dat alles ondereen, wat heiden ware of Christen,
't Elkander luid verweet, vaak bij 't doldriftig twisten
Voor monsters uit de hel de lof weerklonk van God,
En 's Heilands hooge naam gevloekt werd en bespot.

Noch hij, de hoop der Kerk, wien reeds haar zegen loonde,
Scheen thans die redder meer! Neen, Constantijn vertoonde
Zich met de trekken niet, waarmeê hij werd gemaald
In 't hart van Helena daar ze op zijn voetspoor dwaalt:
Bevrijd van bijgeloof, door geene drift gekluisterd,
Bij 't zien der Christen deugd in 't brein reeds opgeluisterd,
Vol deernis met hun lot en als door God bereid,
Een stem te aanhooren die zijn wil hem openleidt.
Zoo was hij eens, niet meer! zoo, toen ze om Rome's lijden
Zijn tranen zag, toen hij bezwoer het te bevrijden,
En 't alleredelst doel, met geestdrift opgevat,
Hem boven hartstogt en zich zelv' verheven had.
Thans in de blijdschap, thans daar 't roemrijkst overwinnen
Zijn poging kroont, verdankt hij met bedwelmde zinnen
Het al aan eigen kracht: de schrik gaat voor hem uit.
't Schoone Eporedia, dat hem de poort ontsluit,
Vercellis, dat hem eert, Novaria, wier stroomen
De maar van zijne komst Laumellum toe doen komen,
Getuigen hem op nieuw 't vermogen van zijn zwaard.

Zoo zal ook Rome!... ja, de heerschappij der aard',
Zij schittert als een zon, die opkomt, hem in de oogen;
Haar groet hij, en ofschoon een teeder mededoogen
Nooit uit zijn heldenhart verdwijne, 't Christen bloed,
Hoe 't wraak schreije, is 't niet meer hetgeen hem strijden doet.
En nu — bij 't steig'ren van dien aardtroon, bij 't trompetten
Dier gloriefaam in 't oor, — zou 't nev'lig brein zich zetten
Op leering, die in 't kruis, in 't slavenhout berust!
O hoogmoed! wien ge ontgloeit, diens hart neigt onbewust
Reeds naar de wareldgoôn, en midden in zijn helden,
Dorst Constantijn, ook hij, hun lasterlof vermelden!

Hem klaagde Claudius de tweedragt van het heer,
Daar Atrebas, vervoerd voor zijner Goden eer,
't Als ijver gelden deed, niet strafbaar maar te prijzen:
Die, aangevuurd, den moed tot deugd zou op doen rijzen,
Doch, tegen 't regt verdrukt, een vloek op 't leger riep,
Die er de trouwloosheid tot eersten pligt herschiep.
„Neen!" riep hij uit, „ik kan 't verwijt u niet verhelen,
„Voorlang me in 't heer geschied; — 'k vond ondanks (mijn bevelen
„Den dader nimmer weêr; en deze reeds is 't vaan
„Ontloopen om den hoon, hier 't Godendom gedaan.
„'k Bad Jupiter; en hij? „'t Waar best", riep hij,
(„ gezwegen!
„„ Wat, zoo men ons aanschouwt? daalt ooit der Goden zegen
„„ Op wap'nen tegen hen door lasteraars gevoerd?

„ „ Gij immers weet, wat doel tot dezen krijgstogt roert:
„ „ 't Is om der Christ'nen bloed op Rome's deugd te
(wreken." "
Alstoen voer Constantijn, daar 't zich verheffend spreken
De maat gaf van d' in hem ontvlamden gramschapsgloed,
Den ruwen heiden met deez' woorden te gemoet:
„ Wat rept ge van een hoon op 't Godendom bedreven?
„ 'k Heb voor geen Christ'nen mij in 't oorlogsveld begeven:
„ Voor 't regt is 't! voor mijn kroon! een krijg, aan mij
(verklaard,
„ Dien voer ik, en zal hem beslissen door mijn zwaard!
„ Dien standerd zal de vloek van 't Godendom niet treffen:
„ Hen sla hij, die zoo hoog 't weerspannig hoofd verheffen,
„ Hen die welligt door u verschoond of toegejuicht,
„ Een trouw verbreken, mij voor 't rookaltaar getuigd.
„ Of duldt ge niet, dat ik den Christ'nen vrijheid schenke?
„ Waant gij, dat menschenmin ooit de eer der Goden krenke,
„ En hunne onsterflijkheid, die alle misdaad schuwt,
„ Een bloeddorst in zich vat, waar mij het hart van gruwt?
„ Jupijn! — o mogt ik hem de vleklooze offeranden,
„ Clitumnus' boord ontvoerd, op 't kapitool doen branden
„ En werpen den laurier, die mij bij 's vijands dood
„ Tot Rome's keizer kroont, hem dankend in den schoot!
„ Maar zoo zijn grootheid vergt, onnooz'len te verpletteren:
„ Hem zelv' ontbreekt geen magt, zijn donders mogen
(kletteren,
„ Hem zij de wraak! — Voor mij, en prent dit in uw geest:

„Door krijgstucht in mijn heer vier ik zijn godheid meest."
Hij zweeg, en stilte heerschte een tijdlang om hem henen.
Het bleek, dat Atrebas, wiens ijver was verdwenen,
Een hooger meester vond, en wat zijn borst mogt zijn,
Zijn fierheid zwichten moest voor die van Constantijn.

Dan kon des vorsten taal der Christ'nen hoop verheffen?
Zou Helena dat hart bewegen? Hij beseffen,
Hoe 't lot der wap'nen hing aan een geloovig woord?
Milaan was reeds nabij; Milaan, dat poort bij poort
Zijn breede wegen 't oud Itaaljen in liet loopen:
Daar lag de groote togt naar Rome's muren open
En dacht de Keizerin in 't plegtig tijdsgewricht,
Vóór tot dien schrikb'ren strijd het vaan werd opgeligt,
Aan Constantijn den eisch der Godheid te verklaren.
Daar ook, zoo spoedig 't lot, aan Zena wedervaren,
Weerklonk in Rome, vlood een tal van Christ'nen heen,
Bij wie Paulinus noch Petronius alleen
Der Kerk een eernaam schonk der overoude vaderen:
Meer ed'len waren 't, die den redder op zijn naderen
Verlangden aan te zien, te huldigen en spoed
Te smeeken ten behoud van Rome's heiligst bloed.
Dan ach! van elders nog, en met bekommeringen,
Veel meer, ja grooter dan het moederhart bevingen,
Milaan! sloeg men het oog naar uwe vesten uit:
De hemel zag verschrikt 't ligtzinnige besluit
Van uwe burg'renschaar, zag ze om een toestel reppen

En roeren, die aan 't kwaad, dat hij aldra kon scheppen,
Zijn oorsprong gissen liet, en vond, door nieuwe list
Des afgronds, zich de hoop der uitkomst reeds betwist.

Verheugd had Constantijn het wis berigt verkregen,
Dat in deez' vest de kreet des afvals was gestegen;
Zijns vijands beeldtenis er in het stratenslijk
Verbrijzeld nederlag; Zena, die hier de wijk
Nam uit zijn lijfsgevaar, een tweede had voorkomen
En al wat wapens droeg met hem de vlugt genomen.
Die blijmaar, en 't besluit des Keizers: aan zijn heer
Een drietal dagen rust, verdiend door oorlogseer,
Gevergd door zooveel zweets, te gunnen in deez' wallen,
Vervrolijkte elks gemoed; 't scheen als den band te ontvallen,
En losheid, grooter steeds naar grooter zorg vervlood,
Gaf 't der verrassingen des aartsverleiders bloot.
Nu echter klonk het niet dan van de praalgebouwen,
De schatten van Milaan. Thans zou hun oog aanschouwen,
Wat over de Alpen heen de faam verkondigd had.
Wat, Aeduers! was hier uw nieuwgebouwde stad?
Wat 't schoone Trevirum? Of woelden in de wallen
Van 't oud Lugdunum zelfs zoo vele duizendtallen?
Milaan, besloot men, week voor 't groote Rome alleen.
Wie hunner, opgeleid in hooger kundigheên,
Aan Ligers boord welligt of Massiljaansche baren,
Ook lauw'ren kenden, die noch krijgsmoed kan vergâren,
Noch wereldheerschappij om 't hoofd der Cesars windt:

Zij roemden elk om strijd, hoe kunst hier werd gemind,
Hoe wetenschap geëerd; 's volks fijn vernuft, en zeden
Vol kieschheid los en blij; ja de bevalligheden
In 't ongegordeld kleed doorhuppelden die stad,
Die tijden lang den naam van 't nieuw Athene had.
Dus ging het juichend voort, tot in de verre nevelen,
Waar reeds Milaan uit klimt met hare trotsche gevelen,
Een vlamlicht opklaart, dat zich honderdvoud verdeelt
En, als op 't meervlak, waar de middagzon in speelt,
Een felle schittergloed wordt uitgezaaid in starren,
Die tripp'len over 't nat en door elkander warren,
Zoo welhaast breeder uit omvonkelt in het veld.
De krijgers staan verbaasd! en eer hun wordt vermeld,
Of 't eigen oog herkent, dat hen met vreugdevuren
Een blijde burgerij komt leiden in haar muren,
Raakt de oorlogssleep verward en in zijn gang geschorst;
Maar toen, met eenen kreet, die door de wolken borst,
Ging 't eensklaps voort en door met oversnelde schreden.

Niet lang, of weêrzijds van de trekkende geleden
Verdringt en stroomt het volk de velden overheen;
Ontelb're fakk'len, met den bleeken dag dooreen,
Beschijnen, ja veeleer vermeerd'ren 't bont gewemel
Der scharen, dol van vreugd, die juichend door den hemel
Haar kransen werpen en haar vredetakken slaan.
Het regent over 't heer van groene lauwerblaân
En rozen die men strooit, terwijl van pronkaltaren

Of vazen rondgevoerd, de wierookwolken varen,
Waar krokus en kaneel en nardusgeur in drijft.
Wat dicht'renzang, zoo stout, die dit gewoel beschrijft?
En echter 't klimt gestaâg; men roept met alle namen
Die oorlogshelden toe, men dringt zich om hen zamen;
Men vat der paarden toom, men drukt hun in de hand,
Verligt den voetknecht van den last die hem vermant,
En 't is nog grooter eer zijn wapentuig te dragen.
De grijsaards voeren, om die gunst hun af te vragen
Of lauw'ren aan te biên, een blozend kroost hun toe.
De moeders beuren 't op in de armen, hijgend-moê,
En rusten eerder niet, vóór 't met de teed're vingeren
Om d' oorlogsadelaar den bloemkrans heen mag slingeren.
Milaan! gij droegt te regt den naam van 't Grieksch Atheen.
Zoo stroomde de optogt ook naar hare walpoort heen,
Wanneer men 't vrolijk feest der schutsgodinne vierde;
Zoo pronkte 't teêr gebloemt, dat hare volksschaar sierde,
Naast schrikb're wapenpraal, nam ouderdom en jeugd
En alles zaamgemengd er aandeel aan de vreugd,
En klonk bij 't kaatsend licht der waaijende flambouwen,
Bij fluitgedartel en gesnerp van snaargetouwen,
De lof van God of held den digten volkstrein uit.
Want hier ook faalde 't niet aan zang of maatgeluid.
Waar staâg op 't driftig ros van Betiesch bloed doorvloten,
De Keizer uit den stoet te voor sprong zijner grooten:
Daar kwam een talrijk koor den optogt tusschen spoên;
Van jongelingen was 't omkranst met lauwergroen,

Van maagden schooner nog met feestgebloemt omhangen.
Zij wisselden bij fluit en citerspel hun zangen,
Of mengden allen die verrukkelijk dooreen;
Dan ging, bij slagen, 't zwaar gezang ten hemel heen,
Trompetten schoten uit, en golvend sloeg als water
De zilv'ren maagdenstem met tintelend geklater.

„Jupijn!" zoo zongen zij, „die door den hemelboog
„Zijn donders rollen doet, wis hij regeert omhoog;
„Maar schutsheer dezer vest, maar Godheid in ons midden,
„Wiens aanblik ons den vreê verborgt waarom wij bidden,
„Gij, Cesar! zult het zijn, u is ons lied gewijd!
„Geluksgeest! waar ge waakt, ontkiemt een lentetijd,
„Stort welvaart haren schat, schudt Ceres heure halmen,
„Doet 't gladde rundervee het rustig dal weergalmen,
„Plant elk den blijden wijn, wiens rank hij d' olm omwendt
„En brengt het zonlicht op zijn heuvelen ten end.
„O waar vertoefdet gij? Zijn Padus' vruchtb're boorden
„Min schoon dan die waarlangs de Rijngod naar het Noorden
„Zijn bruischend span geleidt? En groeit hier geen laurier?
„Ja pluk dien! Rome wilde, op heldenafkomst fier,
„Die erfkroon die u siert, zich zelve op 't voorhoofd (drukken:
„Zij bev'! hij komt, die haar eerst de eig'ne zal ontrukken.
„Als wen 't Pleiaden-koor in 't stormend luchtzwerk daagt,
„Het opgezette Zuid de golven zweept en jaagt:
„Zoo drijft hij drom op drom, breekt door die oorlogsdammen

„En snelt op 't brieschend paard te midden van de vlammen.
„Ga, Cesar! onze beê vervolgt u waar ge zijt;
„Elk zal, als Bacchus' gaaf zijn laten disch verblijdt,
„U tuigen als een God, u volle bekers plengen,
„Uw naam hier elk gezin aan dien der huisgoôn mengen,
„Gelijk met dankbaarheid bij 't Grieksche nageslacht
„En groote Hercules en Castor wordt herdacht."

Zoo zong men, onderwijl 's volks opgevaren kreten
Hem vader, hemelstar, hem overwinnaar heeten
En namen geven, daar zijn voorhoofd van weergloeit.
En wat nog was die eer, toen, naar de poort gevloeid,
Men de offerstaatsie zag van priesters, wigchelaren
En tempeldienaars, die rondom de ontvlamde altaren,
Bij menigte opgezet, 't bekranste rundervee
Weerhielden, welks geloei alle echo's galmen deê.
Daar stond 's stads achtb're raad, daar wie meer door (vermogen
Of aanzien blonk, geschaard in feestgewaad getogen
En, als 't omdringend volk, met zegeloof gekroond.

Daar had zich vroeger ook Leontius vertoond:
Hij, grijsaard, hij, hier 't hoofd van eene Christen kudde
En die de mijter droeg; ach, schoon hem 't ligchaam schudde
Van hoogen ouderdom, zijn nederige deugd
Gaf aan zijn vrienden toe en deelend in hun vreugd,
Besloot hij Constantijn met hen te gaan begroeten,
Den redder van Gods volk te vallen voor de voeten,

Te smeeken, 't Christen kroost, dat in den kerkerwand
Nog zuchtte van Milaan, te slaken uit dien band.
Maar de afgodspriesterschaar had naauw'lijks hem in de (oogen,
Of wees hem aan het volk, en slijk en steenen vlogen
Den grijsaard naar het hoofd; — hij ging, in 't hart (gegriefd,
Helaas! met d' enk'len troost, dat 't God dus had geliefd,
Om zijn onnutten knecht, kort vóór hij zoude sterven,
In wond op wond een pand des heils te doen verwerven.

Op 's Keizers nad'ring trad de stederaad vooruit
En in een woordenpraal, bij 't dolle volksgeluid
Naauw hoorbaar, werd de vest geleverd in zijn handen.
Vast tuimelden in 't rond de tallooze offeranden,
En toen gebeurde, wat, Leontius! uw blik
Voor 't minste bleef gespaard: die ergernis, van schrik,
Van haat en moord gevolgd, doel van de listverzinning
Der hel, die er haar vlugt bij klapte in overwinning.
De gansche staatlijkheid raakte op 't hoogdravend woord
Des sprekers in de weer. Met toestel nooit gehoord,
Zou men d' aanbeden vorst en trouw en hulde zweren,
En goden-offerand zijn grooten schutsgeest eeren.
Een jonge Christen held, die hier den standerd droeg,
Wiens top 't gelauwerd beeld van Constantijn besloeg,
Ziet eensklaps zich omringd van priest'ren, die na 't tuigen
Van hunne aanbiddingseer met handkus en met buigen,

Hem nopen voort te treên naar 't opgevlamd altaar.
Bewust'loos staat hij, dan den laster dra gewaar,
Ontvlugt hij met een kreet; en 'tzij van die beroering
De standerd de aard' ontschoot, hetzij in geestvervoering
Hij zelf dien van zich wierp, zijn afschuw tot een blijk:
Des Keizers beeldtenis viel neder in het slijk!
„ Verrader!" roept een stem, en duizend zwaarden blinken,
De priesters vlugten, en verwarde kreten klinken
De menigte overheen, die her- en derwaarts drijft,
En tot een hooger schrik der zaak onwetend blijft.
Heel 't heer dringt er om op. Toen, als uit onweerswolken
Een storm valt op de zee en hare ontroerde kolken
Aan 't tuim'len, haar gehuil verheffen tegen 't strand:
Zoo was des volks gewoel, met opgeheven hand
Gevlogen ondereen en gillend jammerklagen.
Vast stond voor Constantijn de jong'ling bleek-verslagen
En schreide luidkeels uit: „ Vraag, Keizer! vraag mijn bloed:
„ 'k Geef het! maar o neen! uw menschheid wierookgloed
„ Hier te offeren: ik kan 't, ik mag het niet gedoogen!"
Zijn heil was 't, dat terstond, den vorst op zij' gevlogen,
Hem Pintius getrouw de toedragt openleî,
En goede Claudius een woord van voorspraak zeî.
Hun raad verkreeg gehoor: de Keizer schonk hem 't leven,
En zonder toeven werd aan 't heer bevel gegeven,
Te trekken in de vest.

Schoon nu geen ongeval
Meer d' intogt storen mogt, en door den ganschen wal

Berigten vol van vreê de volksgemoed'ren susten:
Kon hierbij alle ramp en 't werk der hel berusten?
Wat werd er niet verhaald? Vroeg de geschonden eer
Des vorsten geen herstel? Wie in 't tweedragtig heer
Vermogt van kruisgeloof of Godendom te zwijgen?
In een bevolkten muur, waar rook en vlammen stijgen
Voor ied're tempeldeur van feest'lijke offerslagt,
Verbreidt zich twistend deze ontzetb're legermagt;
Vindt d' open disch gespreid op markten en langs straten,
Wordt er bij stroomen wijns zich zelven prijs gelaten,
En zwiert, dus overdwelmd, met een ontaard gemeen
Het nachtlijk feestgewoel der groote stad doorheen.
Moest daar het kwaad, de vlam niet uitslaan aller driften?
Wat eischte Satan meer? Als koren in de ziften
Sloeg hij dat heer dooreen en schuddede 't gemoed
En kneedde 't naar zijn wensch, en 't uitgestorte bloed
Bij 't dronken twistkrakeel, in wijk aan wijk ontstoken,
Om Goôn of geene Goôn, om offers nog aan 't rooken,
Om de eer van Constantijn, om 's standaarddragers schuld,
Getuigde, of zijne list haar oogmerk had vervuld!

Geen gramschap was gelijk aan die, bij dit vervaren,
Des Keizers borst ontstak. Verkropt moest hij 't aanstaren:
Om d'eigen feestdisch heen waaraan hij nederlag,
Brak deze tweedragt uit in spijt van zijn gezag.
Wat kon hij in dien nacht? wat met deez' legerhoofden,
Wien zelven drift en wijn den held'ren zin ontroofden?

Ten lest, toen Clodion zijne uitspraak had gevergd,
Hem mengen durfde in twist, vloog hij ten eind getergd
En overstelpt omhoog, bekoelde met verwijten,
Als geeselslagen, die verscheuren en verrijten,
Op deez' bedwelmden hoop het blakende gemoed
En liet, in zelfde drift de feestzaal uitgespoed,
Voor 't daverend gedruisch bij bekerklank aan 't stijgen,
Ontstelt'nis achter zich en een langdurig zwijgen.

Besloten, 't krijgsgemeen bij 't volgend morgenlicht
Na d' uitgeslapen roes te brengen tot den pligt,
Wierp hij in eenzaamheid zich op zijn rustbed neder.
Dan o dat rustbed! . . . neen, als, rennend heen en weder
Op 't dond'rend oorlogsveld, hij zwaai en zwenk omschreef
Aan 't heer, en op de wiek van 't lot zijn leven dreef,
Was de aderslag, was de angst, was 't zweet hem afgevloten,
Zoo niet als op dit dons, van praaltapijt omschoten.
Het woelde voor zijn oog! Het suisde hem in 't oor!
Soms was 't geen wargeroep in 't brein, maar zijn gehoor
Werd kenlijk door gejuich of twistgeschreeuw getroffen.
Dan rees hij grimmig op, — greep in die vederdoffen,...
En slaakte een dreigend woord! — O rustelooze geest,
Wat weldaad, die u boeide aan 's ligchaams zwakke leest.
De slaap vergoot in 't eind zich om zijn matte leden.
Hij rustte, 't legerhoofd, vergat de spoorloosheden
Zijns heers op 't ledikant, en aan diens gulden knop
Hing 't krijgslot voor een wijl zijn schrikb're schalen op.

Voorwaar, hij zou dat lot beslissen bij 't ontwaken.
De hopman zijner wacht, die op zijn last moest naken,
Had naauw zijn rust gestoord, en hij de gouden blaân
Van 't harnas zaamgegespt en 't purper omgedaan,
Of Helena treedt in, zij, als van God gezonden,
Hem d' eisch te doen, waaraan de zege was verbonden;
Te vragen, of hij 't kruis, geloovig neêrgeknield,
Zijn keizerskroon woû biên en 't slagzwaard dat hij hield.

Bij 't vallen van den nacht was ze in deez' muur getogen.
Zij had de ramp gehoord, zij had met eigen oogen
Het wanbedrijf aanschouwd, en voor den keer bevreesd,
Waar alles meê bedreigde op d' afloop van dit feest,
Zag ze in, dat Constantijn haar eerst vóór al moest hooren;
Waar 't mog'lijk zelfs, dit uur het woord in 't hart te (smoren?
Zij moest naar heuren zoon! hem zien! — en bleek-gewaakt,
Met roodbekreten oog, en tot dien trap geraakt
Van geestverheffing, die de vrees haar aangevaren,
Gods ijver in een vrouw, de moedermin kan baren,
Gaf zij Lactantius bevel haar na te treên,
En stond voor Constantijn met deez' getuige alleen.
„Mijn dierb're zoon!" sprak zij, „wat in den vroegen (morgen
„Mij te uwaart voert, het is de teederste aller zorgen:
„U zelven geldt het, uw geluk en uw behoud.
„'t Verblijf waarin wij zijn is, naar ik acht, vertrouwd,

„Lactantius alleen was noodig voor ons spreken.
„'k Moet u een lotgeheim, mij door Gods gunst gebleken,
„Een woord vermelden, waar de kroon die gij verlangt,
„Heel de uitslag dezes krijgs, uw leven ligt aan hangt.
„Ik zeg 't, mijn zoon! en 't gaat de waarheid niet te boven;
„Ach als 't uw heil betreft, kunt gij mijn hart gelooven."
En op dit spreken wierp zij, naar hem toegesneld,
Haar moederarmen om de schouders van den held,
En bleef een oogenblik aan zijnen boezem kleven,
Terwijl de priester, die haar tranen en haar beven
Bij die omarming zag, het oog ten hemel sloeg
En in een stillen zucht aan God om bijstand vroeg.
„Geliefde moeder!" ving verwonderd en verslagen
De Keizer spoedig aan, „u hier bij 't uchtenddagen
„Te aanschouwen in dien staat,... en sidd'rend en verbleekt,...
„Zet me in ontsteltenis!... Wat woorden, die gij spreekt?
„Mijn leven! mijn behoud, dit deed u herwaart snellen."

Nu trachtte Helena haar zinnen te herstellen.
Nu zou zij, naar den raad des priesters, aan haar zoon
't Zoo hagch'lijk voorstel doen. Eerst hem in rouwbetoon
De gruw'len malen en den bloedstroom, die drie eeuwen
Deze aard' had overvloeid en God om wraak bleef schreeuwen;
Daarbij de onnooz'le deugd der Christenen doen zien;
Een deugd, waarvan geen leer ooit voorbeeld konde biên,
Die, meer dan mensch'lijk, door haar licht, haar helden-
(sterkte,

Bewees, dat hooger kracht in deze wereld werkte.
Ja dan moest zij hem 't oog opmerkzaam rond doen slaan,
Hem toonen, hoe alom die leering, bij 't vergaan
Der dwaze godendienst, haar waarheids-stralen spreidde,
Een lotsomwenteling op aard' zich voorbereidde,
Die, zoo haar Constantijn niet door zijn zwaard volbragt,
Een ander vinden zou en kroonen met haar magt;
Dra geen gebied kon staan, dat in deez' hemelleering,
Zoo levend in elks hart, geen steun vond en verwering.
Na dit betoog, eerst dan was 't tijd, dat Constantijn
't Orakel hoorde van Egypte's zandwoestijn.
O zoo zijn groote ziel, met Christen leed bewogen,
Van Christen deugd omstraald, en met die kroon in de oogen,
Die als ten aardsbestier van uit den hemel zeeg,
Reeds wank'lend d' eersten straal van Gods genâ verkreeg,
Dan zou Lactantius ras dit begin volmaken,
De waarheid van het kruis in al haar glans doen blaken
En door zijn redekracht de hoogte, die bleef staan
In 't worstelend verstand, daarvoor ternederslaan.

Zoo was des priesters raad, helaas! dus zou ze spreken;
Dan de angst, zoo lang versmoord en die hier uit kwam breken
Met moederlijk gevoel, kent deez' verwijling niet;
Waar had haar hevig hart ooit minder zelfgebied?
En na een weeklagt om der Christ'nen gruwzaam lijden,
Een uitroep tot heur God om ze eind'lijk te bevrijden,
Viel ze op den kluizenaar en mengde aan hare reên

Ter staving zijner taal wanhopige gebeên.
„Mijn zoon!" dus ging haar stem straks in geween verloren,
„Hij heeft het kruis gezien, 't in zegepraal zien gloren:
„Slechts dáárin is behoud! Zoo gij 't uw hulde biedt,
„Sla 't vaan naar Rome heen: haar heidensch leger vliedt;
„Verwinnen zult ge! ik eens als redder u omarmen....
„En waarom niet dit uur? o zoo 'k van Gods erbarmen
„U d' engel zie, den held, wien Hij die zending gaf,
„Ik kus uw zwaard, en zink in blijdschap naar het graf."

De Keizer meer bedaard, na 'tgeen hij had vernomen,
Dan met haar smart begaan, bezwoer haar te voorkomen,
Dat ooit een Christen meer ter mart'ling wierd geleid.
„Vrees niet!" sprak hij haar toe met teed're minzaamheid,
„Ik zal die redder zijn, zie uwen wensch vervullen:
„Gij zult nog Rome's kroon mijn voorhoofd zien omhullen,
„En alle weldaân, die 'k den Christenen verpand,
„Van deez' mijn oppertroon eens stroomen door uw hand.
„Wat uwe beê betreft en 's kluizenaars voorzeggen:
„'t Is later tijd met u dit zorg'lijk te overleggen,
„En deze veldtogt ..." — „Neen!" viel Helena in 't woord,
Die deze ontwijking wachtte op 'tgeen zij had aanhoord,
„Niet open is uw hart! gij streelt mij op mijn smeeken:
„Dus moet ge, Constantijn! niet met uw moeder spreken.
„Wat zweert ge mij 't behoud der Christ'nen! zoo Gods kracht
„Niet in uw wap'nen vaart, is 't buiten uwe magt.
„Zweer mij geloof aan Hem! zweer mij geene offeranden

„Aan afgoôn en nog min u zelv' te doen ontbranden;
„Dat ge uit uw leger, waar dit lasterlijke kwaad
„In uitbreekt en zoo stout den hemel tegenslaat,
„En beeld en outerdienst en offertuig zult weren,
„En 't kruis, dat de aard' verwint, voor aller oog zult eeren."

Een geemlijke onwil gistte in Constantijns gemoed;
Hij, de overwinnaar, hij, wien heerschzucht kookte in ('t bloed,
Die niet dan wap'nen zag van glorie overschenen,
En al wat restte slechts als door een nevel henen;
Verdiept in 't krijgsbelang, zoo dringend op dit uur,
Hernam hij: „Hoe! gij wilt, dat ik 't ontstoken vuur
„Van ergerlijken twist in 't leger aan zal blazen;
„Ik zelf mijn krijgeren, om zooveel Goôn aan 't razen,
„'t Noodlottig voorbeeld geve en tegen mij een haat
„Zal keeren, die reeds nu ten afval overslaat?"

Maar heftig werd zijn taal, toen Helena deez' reden
Op nieuw verwierp, haar klagt en d' aandrang harer beden
Herhaalde en van Gods hand te wisser hulp voorzeî,
Zoo hij daarin zijn lot vertrouwend nederleî.
„Gij tergt mij!" riep hij uit, „ik zal het woord dan spreken:
„Nooit huldig ik die leer, voor waarheid u gebleken;
„Mijn hart weerstaat ze, en 'tgeen mijn oog in hem aanziet,
„In hem die aan een kruis!..." — „Mijn zoon! o laster (niet!"

Dus gilde ze en verhief haar hand naar zijne lippen,
„Ik smeek het!... ach voor 't minst laat u geen woord (ontglippen,
„Dat eenmaal tegen u verschriklijk wederkeer'!
„Ontlast uw drift op mij!... Ik doe geen bede meer...
„Verstoot mijn moedermin, maar stort oneindig wreeder
„Van 't toppunt mijner hoop me in zulk een rouw niet neder.
„Dit rest mij dan!... de held, dien God verkoren heeft,
„Dit is hij!... dit mijn zoon! wis 't woord, dat hij mij geeft
„Ter redding van Gods Kerk, zal zich alzoo vervullen.
„Ha dan! als overhoop zijn benden vlieden zullen!...
„En sneven!... en hem zelv' des vijands pijl doordrijft,...
„En mij, zoo 'k 't overleef, geen zoon meer overblijft!..."
Dus zonk zij jammerend op eenen zetel neder,
En pijnigde in een taal, zoo grievend en zoo teeder,
Zich zelve en Constantijn. Staâg zag hij naar haar om,
Ontroerd en meer verward, naar meer haar droefheid klom;
Dengeen gelijk, die diep in zijnen slaap bedolven,
Vol schrik wordt opgewekt, den noodkreet om hoort golven,
Het alles vlugten ziet, en wat gevaar er naakt,
Niet weet en 't angstig vraagt en twijfelt of hij waakt.

Hier dacht Lactantius het oogenblik te aanschouwen,
Dat hij, door zich met kalmte en zonder drang te ontvouwen,
Na 't uiterst waartoe 't klom, ligt wisser ingang vond.
Hij zelf, hij noemde 't thans een te ongelegen stond,
Gaf toe aan 't krijgsbelang en vreesde geen bezwaren,

Dit met den hoogsten wensch der Keizerin te paren.
Slechts bad hij zijnen vorst, aandachtig gâ te slaan,
Hoe treurig 't met het lot dier keiz'ren was vergaan,
Wier lauwer 't martelbloed der Christenen bevlekte;
Daar steeds een hooger heil hun ter belooning strekte,
Die 't regt niet schonden aan dit schuldelooze volk.
O welk geluk dan wachtte en was door 's hemels tolk
Aan Constantijn voorzegd, zoo, wat geen vorst voor dezen
Bestond, hij ondernam, hij redder wilde wezen
Diens volks, van wiens geluk 't geluk van Rome hing,
Ja, kon dit, — hij hun God zijn hulde brengen ging!
Dus sprekend wist hij steeds voor 's Keizers hart te zorgen.
En hield het helder licht der waarheid niet verborgen,
Maar als op afstand nog van 't zwakkelijk gezigt;
En Constantijn voor 't minst, wat storm was aangerigt
Van driften in zijn borst, begon hem aan te hooren,
Maar Claudius snelde in en alles was verloren!

De trouwe Batavier kwam in verslagenheid
Berigten, tot wat ramp dit nachtfeest had geleid
Om offers, om een beeld, om d' omgeworpen standerd.
Alom was twist ontstaan en straks in krijg veranderd;
De wederzijdsche haat sloeg uit tot zulk een brand,
Dat alle Christ'nen zaam, van wanhoop overmand,
Naar 't uitcrst oord der vest zich hadden heen begeven,
Daar vloekten op de Goôn en bij het opzet bleven,
Te sterven, vóór ze in 't heer weêr traden tot hun pligt;

Onzinnigheden, ja! had men hem reeds berigt:
Dit echter was gewis en wettigde zijn beden
Om 's Keizers rasse hulp, dat 's legers overheden
Zelv' stookten in een twist, die door hen moest verdoofd.
De jonge Clodion stond aan der Christ'nen hoofd,
En Atrebas ging reeds, 't gedrang doorheen geslagen,
Met zijn ontbloot geweer hem tot een tweestrijd dagen.

„Ziedaar!" riep Constantijn, verweldigd van zijn drift,
„Wat mij deez' dweepzucht baart! en 'k zelf, 'k zou dit (vergift
„Verspreiden, op elkaâr mijn benden aan doen trekken;
„Mij zal een suffend hoofd uit zijn woestijn ontdekken,
„Waaraan de zegepraal door 't lot verbonden is.
„Mijn moeder! o dit zwaard, uw oog herkent het wis!
(En ijlend greep hij 't op, om 't aan zijn heup te hangen,)
„Dat eens de dapp're vuist mijns vaders vast mogt prangen,
„Wanneer hij en Germaan en Vries en Brit verjoeg,
„Waarmeê 'k zoo vaak ter zege een weg mij opensloeg:
„Dit zwaard beslist den krijg; het zal verraders straffen
„En mij den lauwerband van Rome's kroon verschaffen."

Hij ging! het was gedaan, en minder een gerucht
Dan iets dat ijzing om zich uitstortte in de lucht,
Vervloot er langs den muur en volgde op zijne schreden.
Aan Helena, daar zij in jammerende beden
Den hemel toeriep, scheen 't onopgemerkt te ontgaan;

Lactantius bestierf: hij had te wel verstaan,
Dat 's afgronds geest zijn vreugd, bij 't slagen van zijn (pogen,
Niet meer verbergen kon en hier was opgevlogen.
De priester echter zweeg en bleef wat hare smart
Alleen vergrooten kon, versmoren in zijn hart.
En in wat droefheid was die moeder reeds verzonken:
De liefde, waar zij zich voor God in voelde ontvonken,
Smolt met die voor haar zoon en zijn geluk ineen;
En nu — de dierste hoop van zulk een min verdween!
Ach naauw'lijks kon zij zich aan deze plaats ontscheuren,
Als waar 't nog niet beslist! en riep er in haar treuren
Om Constantijn terug!... Dan eind'lijk zij moest gaan,
Zij moest Sabinus thans die uitkomst doen verstaan,
Waarvan hij zooveel heils ten onregt haar voorspelde.
Hernieuwing was 't van 't leed; met overstelping welde
't Omhoog, toen ze in 't verblijf van 't vriendenpaar verscheen.
Zij sprak niet, zette slechts in 't hevigste geween
Zich voor hunne oogen neêr. Dan 't heilloos wedervaren
Vermogten hun genoeg die tranen te verklaren.
En bleeke ontsteltenis, verslagenheid en schrik,
Waar ieder in verzonk, vertoonde een oogenblik
't Tafreel dier hoogste smart, die in zich zelf verloren,
Noch hoop behoudt noch troost, noch klagten meer doet (hooren.

O zocht de Hemel dan de boosheid dezer stad,

Van hem die zijn genâ zoo trotsch verstooten had,
Hier op het moederhart en 't klein getal te wreken
Van vromen Hem getrouw? Hier, onder 't leed bezweken,
Zonk thans Sabinus op zijn stervenssponde neêr.
Hier kwam Leontius, het grijze kerkhoofd, weêr,
Viel Helena te voet, nog bloedend aan zijn wonden,
En wist niet, dat, door haar de jamm'ren te verkonden
Van zijne Christen kudde in vruchtelooze beê,
Hij in het zielsleed greep, dat haar verkwijnen deê.
Hier meldde dra vol schrik, met zijn gevlugte vrinden,
Petronius zich aan: wat waanden zij te vinden?
En welk een schouwspel had hun 't reddingsheer geboôn!
Zij vroegen Helena beangstigd naar heur zoon;
Zij schetsten Rome's nood en gruwb're bloedtooneelen,
En ach tot overmaat! zij konden niet verhelen,
Dat welligt Decius, in geen verzameling
Der Christ'nen sinds aanschouwd, reeds 't eeuwig loon
(ontving.

Te veel was 't voor uw min, o Flavia! de smarte
Sloeg al te fel een beet u eensklaps in het harte.
Het licht ging uit in 't oog, het laatste levensrood
Verdween om heur gelaat; niet anders zou de dood
De schuldelooze offerand dra voor zich neêr doen zijgen.
En waarom mogt ze thans die weldaad niet verkrijgen!
Waartoe strekte alle hulp? de vriendenzorg, hoe teêr,
Gaf haar aan 't leven niet, maar aan het lijden weêr.

„Ach, Decius!" was 't woord, dat men, bij 't wederzamelen
Van ziel en zingevoel, haar lippen eerst zag stamelen,
„Ach Decius!" nog eens, „ach Decius, hij stierf!"
En toen haar borst den aâm tot klagen weêr verwierf,
De tranendrup weêr trilde op haar geplekte wangen:
„Hij stierf! en 'k mogt van hem het afscheid niet ontvangen,
„Een ander heeft zijne asch vergaderd! zijn gebeent
„Gelezen! en van mij wordt slechts zijn naam beweend.
„Ach 'k minde hem! ja hoort het allen mij belijden,
„Ik minde hem! mijn hart aan 't zijne toe te wijden,
„Had voor mij 't hoogst geluk en meer dan 't leven in.
„Rampzalige, ik verborg hem mijne wedermin.
„Te laat is 't, Decius! gij zijt in 't graf gezonken,
„En hoordet nooit, wat liefde ik u had weêrgeschonken!"
Zoo rees haar weeklagt, en de naaste wanden door,
Klonk 't haren vader op de peluw in het oor,
Waar hij zijn levenseind in pijn lag uit te hijgen.
't Was 't allerhoogste peil, waartoe zijn ramp zou stijgen;
Hij zag deze aard', met 't bloed van Decius bevlekt,
En waarop Flavia, met de armen uitgestrekt,
Hem toeriep om zijn hulp, voor zich in d' afgrond zinken.
Ontzettend uur! maar dat de heldendeugd deed blinken,
In 't Christ'lijk hart gekweekt: hij was 't, die 't troostingwoord
Verkondigde in deez' rouw. Nadat hij 't al gehoord
En zelf een oogenblik had met zijn hart gestreden,
Moest zich de vriendenschaar vertoonen op zijn beden;
En toen met eene rust, als sloeg hij reeds de hand

Uit 's levens dobbering op 't eeuwig-vaste strand,
Eene aandrift, of zijn oog bij 't schem'rend opwaarts (staren
In d' overgang des lichts zich 't lot zag openbaren:
„Mijn vrienden! staakt uw klagt, mijn dochter! ween (niet meer:
„Vervulling is 't, en geen verlating van den Heer.
„Door ramp voert Hij ten doel, Hij laat die om ons rijzen
„Ter lout'ring onzer hoop, om eenmaal te bewijzen,
„Dat van zijn hand alleen ons heil is voortgebragt;
„Een uur nog — en ge aanbidt met mij zijn wonderkracht."

DE ROMEINSCHE VELDHEER EN ZIJN GEZIN.

EENE VOORLEZING. [1])

Mijne Heeren!

Heeft ieder rijk zijn slagveld, waarop eens zijn regt van bestaan werd verkregen of verdedigd, werd versterkt of verzwakt, werd besnoeid of verloren: ook de wereld heeft haar slagvelden, waarop gansche volkeren met elkander worstelden, en waarop het lot van natieën en rijken en van halve werelddeelen werd beslecht. Zoo ook hebben de verschillende Kerken, over de gansche aarde verspreid, hare slagvelden, waarop het bloed harer kinderen heeft gestroomd, om de regten van God en godsdienst te verdedigen. Maar zoo ook heeft de geheele heilige Kerk haar groote slagveld, waarop zij een bloedigen strijd heeft geleverd met het heidendom; waarop zij den standaard des kruises en de vaan der onbevlekte Moedermaagd voor 't eerst tegenover de zegevierende adelaars van de overweldigers der wereld stelde; waarop zij drie eeuwen lang bleef worstelen om leven of dood; waarop zij eindelijk in lijden en opoffering, in gebed en tranen, in bloed en marteldood de schitterendste overwinning bevocht en het rijk van

1) Gehouden te 's Gravenhage.

den gekruisten Nazarener vestigde op de bouwvallen van den tempel der vergoden Caesars. En even als de wereld door een gedenkteeken den roem harer slagvelden vereeuwigt, heeft ook de Kerk een zegeteeken op hare roemrijke kampplaats gesteld ten eeuwigen dank aan God, ten eeuwigen roem der gesneuvelden en ter herinnering en leering voor de volgende eeuwen: — het houten kruis in het midden van het Coliseum te Rome.

Als in het jaar 590 de heilige Gregorius de Groote op den stoel van Petrus was verheven, zond Keizer Mauritius zijne gezanten naar Rome om den nieuwen paus geluk te wenschen en den stedehouder van Christus te huldigen. Bij hun vertrek uit de Eeuwige Stad verzochten de gezanten den H. Vader, hun eenige reliquieën van martelaren naar Konstantinopel mede te geven. Gregorius was terstond bereid aan dat godvruchtig verzoek te voldoen en noodigde hen uit hem naar het Coliseum te vergezellen. Daar gekomen, nam hij een handvol aarde van de Arena, wikkelde die in een doek en reikte deze den afgevaardigden toe. De gezanten begrepen niet wat die handvol aarde, van den grond opgeraapt, kon beteekenen, en weigerden beleefd. Toen sloeg de groote paus de oogen ten hemel en riep uit:

— „Gij weet niet, wat ik u geef!"

En den doek openvouwende, wees hij hen op het bloed, dat aan die aarde kleefde, het bloed der martelaren, die in het Coliseum zijn geslagt. Ja! het Coliseum is het slagveld, waarop de Kerk den grooten strijd leverde voor de bekeering der heidensche wereld, waarop zij den triomf van het Christendom bevocht. Het bloed harer helden, die in den strijd vielen, is nog altijd vermengd met den bodem der Arena, welke het met breede stroomen dronk; en het was dit bloed, dat de H. Gregorius den gezanten gaf, als

zij uit de stad der martelaren eenige reliquieën naar Konstantinopel verlangden mede te nemen.

Geen ruïne der oude wereld is zoo belangwekkend, zoo rijk aan herinneringen, zoo afschuwelijk en tevens zoo heilig in hare geschiedenis, als dit groote amphitheater te Rome. De verbazende omtrek en de majesteit van haren bouw getuigen van de hooge vlugt der heidensche kunst; maar de gedenkbladeren harer geschiedenis roepen u ook al die vreeselijke moordtooneelen, al die bloedige kampspelen, al die wreede martelingen, al die bloeddorstige vermaken voor den geest, die daar gedurende drie eeuwen hebben plaats gegrepen. Zij staat daar in ongeëvenaarde heerlijkheid te midden der zeven heuvelen van de grijze wereldstad, ter herinnering aan al het grootsche en al het verschrikkelijke, dat de vergankelijke mensch ooit heeft voortgebragt. De stormen en orkanen van zeventien eeuwen zijn over dat magtig amphitheater heengerold, en zijne rijzige bouwvallen leggen de sprekende getuigenis af van den wisselvalligen loop der wereldgeschiedenis. De eene zit-rij verheft zich boven de andere naar het blaauwe hemelgewelf omhoog; het rondwarend oog kan zijne onmetelijke reuzengestalte niet benaderen. En al hebben aardbevingen het geschud, al is het bliksemvuur daarin geslagen, al hebben gansche plunderscharen in de middeleeuwen zijn steenblokken geroofd om prachtige paleizen te bouwen: — het staat daar, trots dat alles, nog in onvergankelijke grootheid tusschen de zeven heuvelen, als de verschrikkelijkste, maar ook als de edelste, als de heiligste bouwval van vergane grootheid en volkomenheid.

De pelgrim, die het Coliseum intreedt, blijft verstommend staan bij het aanschouwen van de stille, van de heilige majesteit, welke binnen die verbrokkelde reuzenmuren troont. En wanneer hij dan zijne blikken laat rond-

waren langs de eindelooze steenen zit-rijen, langs de breede nissen en diepe holen, dan ziet hij allengs voor zijnen geest de eeuwen weder opdoemen, toen het zijn bloedgeschiedenis op de Arena schreef. De opklimmende marmeren zetels zijn weder gevuld met duizenden en tien-duizenden van toeschouwers; wilde dieren brullen in hun ijzeren holen en rennen woedend in het strijdperk, om elkander te verscheuren, of worden opgewacht door ter dood verwezen slaven of overwonnenen, die, slechts met een kort zwaard gewapend, den ongelijken kamp moeten aangaan; zwaardvechters treden het amphitheater in, brengen hulde aan Caesar, en vallen elkander verwoed te lijf, om niet te eindigen voordat een van beiden stervend nedervalt. En hij hoort den bloedkreet van het wreede volk en het gehuil der toeschouwers, dat immer nog meer bloed vraagt.

Wie waren het dan, die daar nederzaten? 't Waren menschen gelijk wij, met verstand en gevoel en godsdienstzin gelijk wij. Daar zaten senatoren, die hun onschuldige medemenschen naar den dierencirkel verwezen, terwijl zij wetten maakten ten heil hunner medeburgers; dichters, die treffende en gevoelvolle verzen op hun welriekende tafels schreven met dezelfde hand, die den bloeddorstigen moordenaar goedkeurend toewuifde. Daar zat de huisvader neder, die luid eischte, dat de gewonde zwaardvechter nedergestooten, en zijn stervend ligchaam door den overwinnaar misvormd en verminkt werd, en des namiddags zijne kinderen met al de hartelijkheid omgaf, waartoe de liefde eens vaders in staat is; daar zat ook de vrouw, de teedere, gevoelvolle vrouw, door zoovele edele en heilige banden gesnoerd aan echtgenoot en vader, aan kroost en magen, en toch als eene bloeddorstige hyena, die met welgevallen het bloed der geslagten slurpt. Daar zaten priesters, in reine, vlekkelooze kleederen, zich te verlustigen

in het bloedbad hunner broeders; daar zaten Vestaalsche maagden, in het wit gekleed en met bloemen gekranst, zoo als betaamt aan haar, die een staat hebben aanvaard, welke godsvrucht en kuischheid gebiedt; maar zij zaten daar als furiën, die de met juweelen versierde duimen omhoog hieven, ten teeken, dat de overwonnen strijder, die om lijfsbehoud smeekte, moest vermoord worden.

Zoo diep verzinkt de menschelijke natuur, tot zulke schandelijke laagte daalt de beheerscher der aarde, zonder de kennis van den waren God! Zij allen waren de slaven, de offers van het heidendom, en daardoor in staat tot dezelfde gruwelen, die de wilde heidenen in een anderen, misschien minder schuldigen vorm plegen.

Maar nog eene nieuwe soort van verlustiging zou den Romeinen in het Coliseum worden aangeboden. Acht-honderd jaren na de stichting van Rome verscheen er een nieuw menschenras, dat nieuwe vertooningen, nieuwe vermaken aan het bloeddorstige volk zou schenken. 't Waren menschen, die geen wapens droegen, zich niet met het zwaard verdedigden; die den dood niet vreesden en ook niet ontvlugtten. Men had lang genoeg gezien, hoe gewapende zwaardvechters met waanzinnigen moed om hun leven kampten; hoe krachtig en vlug de dierenvechters de opgelegde taak afmoordden; en hoe weerlooze ongelukkigen jammervol om genade smeekten, wanneer zij zich ten zekeren wreeden dood zagen prijs gegeven. Van dat alles was men verzadigd. Het was dus een nieuw genot, menschen de Arena te zien intreden met vasten voet, met blijden geest, met juichende ziel; de oogen ten hemel geslagen, waar zij het schitterend beeld der eeuwige glorie schenen te aanschouwen; de handen op de borst gekruist en met luider stemme een danklied zingende ter eere van den gemartelden God, of diens geloof aan de tien-duizenden

verkondigende. Die menschen behoorden tot de gehate sekte, die van Judaea was overgekomen; zij verachtten de goden des rijks, zij waren Christenen. En zij waren geen verachtelijke gevangenen uit Thracië of Gallië, noch slaven of overwonnenen, wier ligchamen het eigendom van den Staat of van het volk waren; neen, zij behoorden tot de edelste geslachten des rijks, zelfs tot de aanverwanten van het keizerlijk hof. In plaats van den geharden en reuzensterken kampvechter zagen de toeschouwers nu eene teedere maagd, in al den bloei harer jeugdige schoonheid, de woede der leeuwen tarten; gansche huisgezinnen met schreijende kinderen en zuigelingen aan de tijgers en beren voorgeworpen; en ook niet zelden de wilden dieren des wouds hun bloeddorstigen aard afleggen, om als zachtmoedige lammeren zich aan de voeten der Christenen neder te werpen, of als trouwe honden het leven der veroordeelden tegen de beulen te verdedigen.

De pelgrim in het Coliseum ziet dat alles zijnen geest voorbijgaan; en hij gevoelt het: hij staat daar op dezelfde Arena, welke de kindschheid van het heidensche Rome en de zegepraal der Kerk zag. Ja, waarachtig! de grond waarop hij staat, is heilig. Eenmaal zal die grond teruggeven, wat als een kostbare schat den hemel toebehoort: — het bloed der martelaren. En verteederd, de ziel vol tranen, valt de Christen neder aan den voet van het kruis op de Arena, om in stille aanbidding de wijze en eeuwige raadsbesluiten van den driewerf heiligen God te overwegen.....

Voorzeker, de Kerk kon geen ander zegeteeken op haar groote slagveld planten dan de banier des kruises, waarmede eens de Godmensch op Golgotha dood en hel heeft overwonnen, en waarmede de martelaren zich wapenden, toen zij den vreeselijken strijd tegen het heidendom in 't Co-

liseum aanvaardden. Daar staat het dat kruis, geplant in de bloedige aarde! En het predikt aan de wereld en de eeuwen de grootheid, de heiligheid, de liefde van den God der Christenen; de grootheid, de kracht, de heiligheid van Jesus' Kerk; de grootheid, den moed, de heiligheid harer kinderen. Dat kruis predikt aan de wereld en de eeuwen de Goddelijke deugden van geloof, van hoop en van liefde; de Christelijke deugden van nederigheid, armoede en zuiverheid; de maatschappelijke deugden van gehoorzaamheid, vaderlandsliefde en offervaardigheid; met één woord: dat kruis, daar op de Arena in 't midden van het Coliseum, predikt aan de wereld en de eeuwen de strijdleus, den wapenkreet des Christendoms: „Geef aan den Keizer wat des Keizers is, maar ook aan God wat Godes is!"

Mijne heeren! vergunt mij, dat ik heden avond u naar dat groote slagveld der Kerk, naar het Coliseum heenwijs; dat ik u daar doe aanschouwen wat uw, wat mijn pligt is in de tijdsomstandigheden, die wij beleven. Wij hebben dat noodig; ja, ik herhaal het, mijne heeren! wij hebben het noodig.

Immers een nieuw heidendom heeft de aarde betreden, met al den haat tegen Christus en zijne Kerk van het oude. Ook thans dwingt men in vele landen de Katholieken afvallig te worden van den God hunner vaderen; ook thans vergt men, dat zij den dienst van den Gekruiste zullen verlaten; ook thans gebiedt men hun de knie te buigen voor de goden van den Staat. En de getrouwen, die manmoedig durven belijden: „Men moet Gode meer gehoorzamen dan den menschen", zij worden uitgekreten voor vaderlandloozen, voor vijanden van den Staat en van den vorst; zij worden vervolgd, gekerkerd, gebannen, laaghartig vermoord; kerken en kudden worden

beroofd van haar herders, de eeredienst verboden, de godsdienst afgeschaft. En wanneer dat alles geschiedt, niet slechts onder toelating of goedkeuring, maar onder bescherming en uit kracht der wet, ja, zelfs op bevel van den Staat of van den vorst: hebben wij dan niet noodig, in onze vaderlandsliefde en offervaardigheid zoowel als in ons geloof en vertrouwen te worden gesterkt door het voorbeeld onzer broeders in het Coliseum? Is het dan niet noodig, dat wij van tijd tot tijd ons rondom dat kruis op de Arena scharen, om te overwegen wat de heilige martelaren daar hebben gedaan, en wat ook wij moeten, wat ook wij kunnen doen?

Doch wat spreek ik van het kruis op de Arena? Is het niet, als of onze vijanden bevreesd waren, dat wij onzen heiligen pligt van dat kruis zouden leeren? Zij hebben het daarom weggehaald ..... Maar het Coliseum staat nog daar in al zijne grootheid, de Arena ligt nog daar met al haar heilig bloed! Zij zullen ons blijven prediken, bemoedigen, versterken en doen volharden ten einde toe; zij zullen aan de wereld en de eeuwen het woord der eeuwige Waarheid blijven verkondigen: „Geef aan den Keizer wat des Keizers, maar ook aan God wat Godes is!"

Ik wil u, mijne heeren! van avond op een dier groote, schoone en verhevene voorbeelden, ons in het Coliseum gegeven, wijzen, en u de geschiedenis mededeelen van den Romeinschen veldheer Placidus en zijn gezin. En ik wil dat doen in al de treffende eenvoudigheid, waarmede zij door de oude akten wordt verhaald, overtuigd als ik ben, dat die eenvoudige woorden den gereedsten toegang tot uwe harten zullen vinden.

I.

De akten van den H. Eustachius, die vóór zijn doopsel

den naam van Placidus droeg, zijn in het Grieksch geschreven, en wel, zoo het waar is, wat zij zelven aangeven, door een tijdgenoot en ooggetuige. Ofschoon taal en stijl geheel overeenkomstig zijn met die der eerste Christeneeuwen, zoo wordt dit laatste echter algemeen betwijfeld of liever voor onwaar gehouden. Dat de akten evenwel van zeer oude dagteekening zijn, blijkt uit de derde redevoering van den H. Joannes Damascenus over de beelden, waarin zij als eene oude bekende geschiedenis tegen de Iconoclasten worden aangehaald. Over de waarde der akten zijn de geleerden het volstrekt niet eens. Tillemont, Baillet en Sollezius verwerpen ze als geheel verdicht; Leo Allatius daarentegen neemt ze aan als echt en door een tijdgenoot geschreven, zoo ook Combefisius en de groote oudheidkenner Kircherus; Baronius en Papenbrochius staan tusschen beiden in, erkennen er de oudheid van en meenen, dat zij de geschiedenis van Eustachius behelzen, maar omhangen met eenige versierselen en verdichtselen. Wij kunnen hier nog bijvoegen, dat de akten, zij mogen al niet boven allen twijfel verheven of in alle bijzonderheden echt zijn, toch, over het geheel genomen, op gewigtige gronden voor echt moeten worden gehouden.

De Grieksche akten dragen den titel: Acta ex MS. Medicaeo regis Franciae, auctore anonymo, qui se coaevum profitetur; zijn vele malen in het Latijn, later ook in andere, levende talen overgebragt en zullen ook door mij worden gevolgd.

De Romeinsche geschiedenis, zoowel als de Joodsche van Flavius Josephus, spreekt meermalen van Placidus als bevelhebber der ruiterij en bevestigt volkomen wat de akten mededeelen. Ook is de vereering van den H. Eustachius zeer oud in de Kerk; immers ten tijde van paus Gregorius den Groote bestond er reeds te Rome eene Eu-

stachius-kerk, waaraan een diakonaat was verbonden: er werden onophoudelijk rijke aalmoezen uitgedeeld, en vooral de agapen vierde men daar op bijzondere wijze, ter gedachtenis aan den weldadigen veldheer. Baronius, die deze bijzonderheid in een oud geschreven rituaal gevonden heeft, geeft ook het kerkelijk gebed op, dat in die basiliek over de geloovigen, die daar hun aalmoezen kwamen offeren, werd uitgesproken. Het luidde aldus: „Da, Domine, famulo tuo N. sperata suffragia obtinere, ut, qui pauperes tuos in tua sancta Ecclesia recreavit, sanctorum simul omnium et beati martyris Eustachii et sociorum ejus mereatur consortia, cujus nunc est exempla secutus, per Chr. Dn."

Ook Usuardus zegt op 2 November: „Romae temporibus Adriani imperatoris, passio beatorum Eustathii, cognomento Placidi, et uxoris ejus Theospis, cum filiis Agapio et Theospite, quorum miri actus leguntur."

Florentius schrijft op 1 November: „Ad Macedoniae sive dedicationem basilicae seu martyrum memoriam, praecedit in Martyrologio Corbeiensi veneratio S. Eustachii martyris cum uxore et filiis, quae tamen, cum non exstet in libris nostris, neque in M. Antverpiensi, ejusque festum tam in Latinorum Hagiologiis quam Graecorum Menologiis celebretur die XX Septembris, ex pia alicujus antiquarii devotione illic additum existimarem."

Eindelijk de H. Eustachius wordt genoemd in bijna alle oude kronieken, kalenders en martelaarsboeken, zelfs ook in de zoogenaamde oude Hieronymiana apographa. Bij eenige Latijnsche schrijvers komt zijn vierdag voor op den 19den September, bij de Grieksche altijd op den 20sten.

Placidus was overste der ruiterbenden onder de keizers Trajanus en Hadrianus, in het begin der tweede eeuw.

Een oud schrijver verzekert, dat hij den naam van Placidus droeg, om de zachtheid en mildheid zijns karakters, waardoor hij aan allen behaagde.

„Claruit in Roma, Trajano sceptra regente,
Vir, genus egregium ducens ab utroque parente.
Dum puer esset adhuc, virtute virum faciebat;
Unde Placens cunctis Placidus se nomen habebat."

Zijne vrouw heette Tatiana en schonk hem twee zonen; zij waren heidenen en zeer in aanzien te Rome. Als veldheer had Placidus menige roemrijke overwinning bevochten en met zijne ruiterij de zegepraal op het slagveld vaak beslist; maar tevens was hij een vader voor zijne soldaten, droeg groote zorg voor hun behoud en was onuitputtelijk in goedheid en weldadigheid. Tatiana stond hem daarbij ijverig ter zijde en deelde van haren overvloed mildelijk den armen mede. Die aalmoezen ontgingen niet aan het alziend oog van den God der barmhartigheden, maar werden in genade aangenomen en verdienden zijne bekeering.

Eens op de jagt zijnde, drong hij met eenige hoofdmannen der ruiterij dieper de bosschen in tot den Sabijnschen berg en stootte weldra op eene kudde schoone herten. Placidus had den blik gevestigd op een hert, dat buitengewoon groot was en een prachtig gewei droeg, en vervolgde het edele dier met al de drift eens hartstogtelijken jagers. Spoedig was hij zijne gezellen vooruit, draafde over heuvels en beken, langs diepten en afgronden, kende gevaar noch hindernis en rustte niet voor hij zijn statigen prooi den engen bergweg had ingejaagd, die niet ver verwijderd ligt van het tegenwoordige schilderachtige dorp Quadagnolo. Daar was het oord, waar de goddelijke Voorzienigheid den geest des grooten veldheers met het

licht des Christendoms zou verlichten. Het hert stond eensklaps stil aan eene vooruitspringende rots, keerde zich om: — en tusschen de prachtige breede takken van zijn gewei glanste een verblindend licht, en in het midden van dien helderen stralenglans stond het beeld des Gekruisten. Verstommend blijft Placidus staan om dat vreemd verschijnsel te aanstaren; doch op hetzelfde oogenblik hoort hij eene stem, die hem vraagt: — „Placidus, waarom volgt gij Mij? Zie, Ik heb deze gedaante aangenomen, om tot u te spreken. Ik ben Christus, dien gij diendet zonder het te weten. Uwe liefde en weldadigheid jegens de armen zijn voor mijn aanschijn opgeklommen en hebben Mij bewogen u met mijne genade te volgen. De regtvaardige, dien Ik om zijne werken bemin, zal niet langer den duivel en de valsche goden dienen, welke hem noch belooning noch het eeuwig leven kunnen schenken."

De veldheer stond verslagen en als verlamd van schrik en verwarring; hij kon zijne oogen niet afwenden van de schoone verschijning, die helderder dan de zon tusschen het gewei schitterde, en begreep de woorden niet, die hij uit den hemel hoorde klinken. Eindelijk schiep hij moed, en vroeg met bevende lippen: — „Welke stem is dat? wie spreekt daar? Kom te voorschijn, opdat ik u kenne!"

Weder kwam er eene stem uit den hemel en sprak de volgende woorden:

— „Ik ben Jesus Christus, die hemel en aarde van niets geschapen heb, die allen dingen hun gedaante gegeven en het licht uit den duisteren chaos heb voortgebragt. Ik ben het, die de maan en de sterren, den dag en den nacht gemaakt, die den mensch uit aarde gevormd heb; die ter zijner verlossing in het menschelijk vleesch verschenen, gekruisigd en ten derden dage van den dood verrezen ben.

Ga, Placidus! ga naar de stad terug, zoek den opperherder der Christenen, en laat u doopen."

Een lichtende straal, de laatste straal, die van het gewei met verblindenden glans uitschoot, was tot zijn hart doorgedrongen. De veldheer wierp zich op de knieën, en barstte uit in een vurig dankgebed aan den onbekenden God, die hem geroepen had. Hij moet daar lang in gebed en overweging hebben verzonken gelegen en in zoete verrukking naar de leerende stem zijns nieuwen Meester hebben geluisterd; want wanneer hij eindelijk als uit een diepe sluimering ontwaakte en tot zichzelven kwam, was alles donker en stil, en lagen zijn vermoeid paard en zij trouwe hond naast hem in rustigen slaap neder. Als een andere Paulus op den weg van Damascus stond de krijgsheld op, de borst vervuld met leeuwenmoed en bereid om openlijk de waarheid van het Christendom en de wonderbare genade Gods te gaan verkondigen, en keerde langzaam door de stille bergwegen naar de stad terug.

Wanneer hij des anderen daags de wondervolle verschijning aan zijne vrouw mededeelde, vond hij ook haar hart bereid tot het aannemen der genade, want zij riep uit, dat de God der Christenen de ware God is, daar Hij alleen zulke wonderen kan verrigten. In het diepe van den nacht slopen zij met hun beide kinderen heimelijk naar de verborgen krypt, waarin de paus een veiligen schuilhoek had gezocht, om de Kerk te kunnen leiden en besturen. Paus Anacletus zat op den stoel van Petrus, en keizer Trajanus op den troon van Caesar.

Wij kunnen ons voorstellen, met hoeveel vreugde de heilige paus het water der wedergeboorte over de hoofden van den Romeinschen veldheer en zijn gezin heeft uitgestort. Toen gaf hij aan Placidus den naam van Eustachius, aan zijne vrouw dien van Theopista en noemde de beide

kinderen Agapius en Theopistus. Als met profetischen geest bezield, sprak paus Anacletus hun ten afscheid treffende woorden toe en vermaande hen vooral het kruis van Jesus lief te hebben, het manmoedig den Verlosser na te dragen en altijd vol vertrouwen zich te herinneren, dat het slechts door vele kwellingen en harde beproevingen mogelijk is het rijk der hemelen te veroveren.

God beproeft die Hij bemint, die Hij tot groote dingen geroepen heeft. De akten vergelijken Eustachius met den heiligen man Job: en de overeenkomst van beider geschiedenissen is ook zeer opmerkelijk. „De leerling is niet beter dan de Meester", had de goddelijke Heiland gesproken; en de nieuwe Christen zou het leeren, dat een gemakkelijk en zacht leven, mollige kleederen, kostbare bezittingen, zilveren en gouden sieraden moeijelijk de uitrusting kunnen zijn voor den krijgsknecht van een naakt gekruisigden God. Door vele en steeds pijnlijker kwellingen zou hij gelouterd en gezuiverd en voorbereid worden, om eindelijk zijnen Meester ook in den marteldood te volgen en te ondervinden, dat het kortstondig lijden van dezen tijd niet is te vergelijken bij de eeuwige blijdschap, die ons in het zalig hemelrijk zal worden geopenbaard.

Na gedoopt en in de gemeenschap der Kerk te zijn opgenomen, keerde Placidus nog eens terug naar het oord, waar God hem op zoo wondervolle wijze tot de genade des geloofs geroepen had, om daar zijn dankend hart in stille eenzaamheid uit te storten en nog eens de weldaad te overwegen, hem daar geschonken. En op nieuw mogt hij de stem des Heeren vernemen, die hem voorspelde, dat de kracht zijns geloofs en zijner deugd beproefd, en hij en zijn gezin tot de hoogste glorie zouden verheven worden, wanneer zij getrouw en volhardend bleven.

Reeds spoedig werd die voorspelling vervuld. Korte weken daarna stierven zijne paarden, zijn rundvee en al zijn levende have aan eene besmettelijke ziekte; en naauwelijks waren zij begraven, of ook alle dienstboden en slaven werden door de pest aangegrepen en stierven een ellendigen dood. De besmetting, die in zijne woning heerschte, en het bederf der onbegraven lijken verpligtten hem met zijn gezin de vlugt te nemen en buiten de stad een tijdelijk verblijf te zoeken. Doch terwijl hij daar verbleef, drongen dieven de verlaten woning in en roofden alles, wat eenige waarde bezat.

In die dagen zwelgde Rome met volle teugen de vreugde harer bloedige feesten, want keizer Trajanus vierde met zijn overwinnend leger de zegepraal der Romeinsche wapenen over de Perzen. Placidus, de groote veldheer, kon daaraan geen deelnemen: als Christen toch moest hij vreemd blijven aan de offers, die den goden werden gebragt, even als aan de wreedheden der spelen in het Coliseum; en hij was arm en ten bedelstaf gebragt, werd geschuwd en ontvlugt als verpest en daarenboven nog door zijne vrienden en magen bespot en gehoond en eindelijk verlaten. Toen nam hij het besluit, met vrouw en kinderen het vaderland te verlaten, om elders in een onbekend land zijn leed en armoede voor God in stillen ootmoed te dragen. Zij vertrokken naar Ostia en scheepten zich in een vaartuig, dat zeilree lag naar Egypte.

De kapitein van het schip, een woeste en zedelooze barbaar, had spoedig met wellustige blikken de jeugdige schoonheid van Theopista bewonderd en stelde alle pogingen in het werk om hare genegenheid te winnen. Hij kende de deugd eener Christen vrouw niet en moest een middel zoeken, even wreed als onregtvaardig, om haar in zijne magt te krijgen. Als het schip de Afrikaansche

kust aandeed, vorderde hij voor de tweede maal van Eustachius het vrachtgeld, en daar deze niets meer had om te betalen, zette hij vader en kinderen op het strand en voer met de vrouw als buit terstond weg.

„Spreek niet van kommer of leed, voordat gij de tranen van den krijgsman gezien hebt", zegt het oude spreekwoord. Den armen veldoverste sprongen de tranen met volle stroomen uit de oogen, als hij daar met zijn hulpbehoevende kleinen aan den oever stond en zijn dierbaarsten schat, zijne schoone en deugdvolle gade zag wegvoeren, als buit van een wreeden heiden, als prooi van een vuigen wellusteling; zijne ziel scheurde van een en hij meende van smart te bezwijken, als hij de wanhoop van Theopista zag, en hoe zij zich aan de handen der spottende barbaren zocht te ontwringen, om over de hooge baren naar man en kinderen te ijlen. O, als zijn trouwe legioenen daar waren, hoe zouden zij hun gehoonden veldheer wreken!..... Maar neen, 't is Gods beschikking; 't is het kruis, dat hij zijnen God moet nadragen: en weenend valt hij op het zilte zand en bidt veel om kracht voor Theopista, om onderwerping voor zich zelven, om hulp voor zijne moederlooze kinderen.....

Gesterkt door het groote offer, dat hij met bloedend hart den Heere heeft gebragt, drukt hij zijne lievelingen aan de borst, neemt het kleinste kind op den arm, vat het oudste bij de hand, maar wijst nog eerst met bevende vingers naar de kleine witte vlek, die het wegzeilend schip in de verte nog tegen den horizon afteekent, en roept nokkend uit: — „Daar gaat uwe lieve moeder, in de magt van een eerloozen vreemdeling!" Maar dan treedt hij moedig verder en gaat landwaarts op, om een onderkomen voor zijn kroost te zoeken.

Al spoedig stuitte hij op een gezwollen beek, die hij

moest doorwaden, om het land meer binnenwaarts te kunnen bereiken. Daar hij het echter te gevaarlijk achtte met beide kinderen den overtogt te wagen, wist hij het oudste te bewegen op den oever achter te blijven, tot hij den kleinen Theopistus had overgedragen, en ging met het knaapje te water. Maar naauwelijks heeft hij den overkant bereikt, of hij hoort een akeligen gil, keert zich om en ziet een forschen leeuw, die Agapius in den vreeselijken muil heeft gegrepen en wegsleept naar het bosch. Placidus legt het kind op den oever en ijlt te water om zijn lieveling te redden, niet beseffende, dat hij ongewapend den koning van het woud geen prooi kan ontweldigen. Toen hij midden in den bruischenden vloed was gekomen, treft een ander hulpgeschrei zijne ooren; hij wendt zich om en ziet, hoe ook het kleinste kind door een wolf is opgepakt en wordt medegesleept.

Toen was hij als verlamd en liet de armen moedeloos langs het waggelend ligchaam nederhangen. Daar stond hij, de gevierde veldheer van weleer, de gelukkige echtgenoot en vader; daar stond hij, alleen, verlaten, arm, zonder vrouw, zonder kinderen, in een vreemd land, tot aan de borst in het water, gevoelloos, der wanhoop nabij. Wie kan hier, ik zeg niet hulp of uitkomst, maar slechts een enkele sprank van troost of opbeuring aanbrengen? . . . . . Daar schrikt hij eensklaps op, alsof een vonk des hemels het verslapte ligchaam heeft geraakt; hij steekt de armen naar de sterren omhoog, slaat de oogen, die van tranen zwellen, naar den hemel en roept luide tot God om ontferming en genade, om geduld en onderwerping. Nu is hij weder bemoedigd, nu voelt hij zich weder Christen; zijne lieve vrouw staat onder de bescherming van Jesus, zijne onschuldige kinderen zijn zaligen in den hemel; en hij, hij zal het kruis gewillig op de schouderen nemen

en zijnen lijdenden Verlosser nadragen! Hij ijlt het water uit en vervolgt zijnen weg steeds biddende, om eindelijk op eene pachthoeve, Bardyssa geheeten, als arbeider werk en brood te vinden.

't Was 14 jaren later.

Daar was groote ontsteltenis in de hoofdstad van het Romeinsche rijk; immers uit het Oosten was het berigt gekomen, dat de Perzen met eenige andere naburige volkeren over de grenzen waren getrokken en alles te vuur en te zwaard verwoestten. Overal zag men toebereidselen tot den oorlog. De oudgedienden wetten en scherpten hun zwaarden, gansche benden van jonge mannen rukten uit de provincieën aan, en de keurlegioenen waren gereed om op te trekken. Maar dagelijks kwamen ongunstiger berigten de gemoederen nog meer verontrusten en immer meerdere en sterkere strijdkrachten eischen. De trotsche Trajanus, die op den keizerlijken zetel troonde, kon niet dulden, dat ook maar een duimbreed gronds van zijn magtig rijk in het bezit des vijands zou zijn en spande alles in, ontzag schatten noch onderdanen, om het geduchtste leger der wereld bijeen te brengen en den vijand met een schitterende overmagt te verpletteren. Doch aan wien zou hij zijn dappere keurbenden, zijne schoone legioenen toevertrouwen? Wie was de ervaren krijgsman, wie de held, die moed aan ondervinding paarde en kracht genoeg bezat, om den vermoeijenden veldtogt ten gelukkig einde te voeren? Wie anders dan Placidus, de vroegere bevelhebber zijner ruiterij, die in verleden jaren de zegevierende vaandels tot aan de verwijderdste grenzen des rijks gevoerd had, de grootste veldheer, die de afgod zijner soldaten en de schrik der vijanden was? De naam van

Placidus was dan ook spoedig op aller lippen. Daar ging een gerucht, dat hij nog in leven was, maar zich in een vreemd gewest geheel uit het openbare leven had teruggetrokken. Keizer Trajanus geloofde aan dat gerucht, zond naar alle streken mannen uit en beloofde eene rijke belooning aan den gelukkige, die Placidus zou vinden en naar Rome brengen. Vol angst en twijfel stelde hij van dag tot dag het vertrek des legers uit, altijd hopende narigten betreffende zijn ouden veldheer te zullen ontvangen en hem aan het hoofd der tienduizenden te zien uittrekken. En zijne hoop werd niet te leur gesteld, Placidus werd gevonden.

Twee veteranen, Antiochus en Archasius, waren naar Egypte heen gereisd, hadden het gansche wingewest doorgetrokken en meenden zich naar de kust te begeven; om naar het vaderland weder te keeren, toen zij aan eene schoone bouwhoeve kwamen, waar een arme reeds hoogbejaarde daglooner met veldarbeid bezig was. Zij gingen naar hem toe en vroegen, of daar in den omtrek niet een Romeinsch burger, met name Placidus, bekend was. Het viel den beiden soldaten terstond op, dat die oude arbeider eens betere dagen moest gekend hebben, want zijn gang, zijne houding, zijne wijze van doen verrieden eene zeer beschaafde opvoeding; ook droeg dat gerimpeld en door de zon gebruind gelaat eene treffende gelijkenis op de mannelijke en vriendelijke gelaatstrekken van hunnen vroegeren veldheer. Maar dat was niet mogelijk: een oude daglooner, daar in vergeteldheid, in armoede, hard zwoegende om een ellendig stuk brood te verdienen, neen! deze kon Placidus niet zijn. De arbeider van Bardyssa evenwel, die daar in lompen met de spade in de hand voor hen stond, had de twee dapperste soldaten zijner legioenen terstond herkend en voelde op hetzelfde oogen-

blik den ouden veldheersgeest in zich herleven. De herinnering aan den krijg, aan vorige veldslagen en overwinningen, de dapperheid, waarmede die veteranen aan zijne zijde gevochten en den vijand verslagen en vervolgd, de wonden, die zij op het slagveld gekregen hadden, alles kwam hem weder voor den geest en deed de diepste neigingen zijner dappere en vaderlandlievende ziel op nieuw ontwaken. Gaarne zou hij zijnen krijgsmakkers om den hals zijn gevlogen; maar hij wist zich te bedwingen en onderdrukte zijn gevoel, om zich niet te verraden. Terwijl hij zich met waardigheid uit zijne gebogene houding ophief, vroeg hij met vaste stemme, die volstrekt geen blijk gaf van den strijd, die in zijn binnenste geleverd werd: — „Waarom zoekt gij Placidus?" Als Antiochus daarop verhaalde, hoe de vijanden des rijks in het Oosten weder den oorlog verklaard hadden, hoe de keizer aan Placidus het opperbevel over het leger wilde toevertrouwen en eenigen zijner vroegere soldaten naar alle gewesten had uitgezonden om hem op te sporen, dan kon de arbeider zijn gevoel niet langer overmeesteren; hij opende het grove kleed, dat de lidteekens zijner wonden op de borst bedekte, toonde die aan de verwonderde soldaten en riep uit: — „Ik ben Placidus, uw oude veldheer!"

Op hetzelfde oogenblik hingen Antiochus en Archasius hem om den hals en vergoten tranen van vreugde.

Rome was eens door den dapperen Cincinnatus gered, den man, die van den ploeg werd weggehaald om de bedreigde stad te verdedigen. Even als die groote veldheer der oudheid, werd Placidus onder het algemeen gejuich des volks ontvangen; nieuwe moed, nieuw leven bezielden de soldaten; veldslagen en overwinningen werden reeds aangekondigd en afgeschilderd, voordat men nog was uitgetrokken. De keizer omarmde den ouden overste zijner

ruiterij met hartelijke vreugde en hoorde met deelnemende belangstelling naar de geschiedenis zijner ongelukken en van zijn bitter lijden. Ten teeken van zijn volle vertrouwen hing de keizer hem met eigen hand de consul-keten om den hals en bad hem het zwaard nog eens te trekken ter verdediging des vaderlands. De heilige man had reeds terstond in de eenvoudigheid en nederigheid zijns harten den grooten ommekeer, die zoo onverwacht en plotselijk in zijnen toestand had plaats gegrepen, als het liefdevolle werk der goddelijke Voorzienigheid aangezien en was bereid, niettegenstaande zijne hooge jaren, nogmaals de vermoeijenissen en gevaren van den krijg te trotseeren, nogmaals goed en bloed veil te hebben voor het dierbaar vaderland. Want toen hij eens in de droevige dagen zijner verlatenheid de afgelegen wijngaarden van Egypte verzorgde, toen had de Geest Gods hem geopenbaard, dat hem op de donkere paden zijns levens spoedig een helderder dag zou komen verlichten en verblijden, en dat hij, even als de heilige man Job, alles zou terugerlangen, wat hij verloren had. Thans was de eerste morgenstraal van dien gelukkigen dag doorgebroken.

Het strijdlustig leger trok naar het Oosten op; de vreugde en onversaagdheid, die de krijgers bezielden, waren de voorboden huuner schitterende overwinningen. Met duizenden verlieten zij Rome; en als de ochtendzon door al die strijdbijlen en speren en helmen en schilden stralend werd teruggekaatst, dan werden de echo's der prachtige graven, die den Appischen weg omzoomden, wakker geschud door de krijgsliederen der moedvolle legioenen. De zeventig-jarige veldheer, de Christen Placidus reed bij de achterhoede in een wagen, met twee prachtige Arabische hengsten bespannen.

De Romeinsche legioenen wierpen zich, als de lawinen

der Alpen, op het land der vijanden en verpletterden alles, wat hun in den weg kwam; zij bragten niet alleen de oproerige onderdanen tot pligt en gehoorzaamheid terug, maar spreidden de vleugels hunner overwinnende adelaren ook over nieuwe gewesten uit en voegden die bij het reeds zoo magtige rijk der Caesars.

Ieder leger heeft zijn helden, en eerst na den veldslag kent men de keurbenden, aan welke vooral de zegepraal te danken is. Zoo lang het gevaar niet buitengewoon groot is, zijn in den regel allen dapper; maar is het oogenblik van nood daar, dan blijkt het, wie een heldenziel bezit. Het leger was in een hinderlaag gevallen en zou reddeloos zijn verloren geweest, zoo niet twee dappere jongelingen van het Numidische korps waren vooruitgevlogen met de strijdbijl in de hand, den dood verachtende, maar dien overal om zich verspreidende en aldus de overmagt des vijands tegenhoudende, tot dat hun krijgsmakkers, van den eersten schrik bekomen, hun te hulp snelden en met zulk onstuimig geweld op den vijand instormden, dat deze ijlings op de vlugt ging, den weg met gewonden en stervenden bezaaijende.

Na den slag deed de veldheer de twee jonge helden, die het leger gered hadden, voor zich brengen, bevorderde hen tot hoplieden, schonk hun zijne vriendschap en verlangde, dat zij, als zijn trouwe lijfwacht, hem steeds zouden vergezellen.

(*Wordt vervolgd.*)

J. J. VAN DER HORST.

VERSCHEIDENHEDEN.

„GEGEN ROM!"

De Cultur-Kämpfer hebben thans meer dan één Tyrteus; een geheel koor van „reichstreue" poëten heft nu voor de rijen der strijders zijne krijgsliederen aan; dit zijn allen variatieën op de algemeene strijdleus: „Gegen Rom!"

Met groot regt werd deze door Ernst Scherenberg, den hoofd-redacteur der Elberfelder-Zeitung, als titel voor een nieuwen bundel anti-papistische liederen [1]) gesteld.

Hij zelf opent den aanval met zijn lied: „Wem gilt unser Krieg?", reeds vroeger gepubliceerd en door de „Reichstreuen" met gejuich ontvangen. Op honderd en elf bladzijden volgen gedichten van vijf en zestig poëten uit alle streken van Duitschland, zelfs uit Elzas-Lotharingen, ja, uit Oostenrijk en Tyrol.

Wij laten de beoordeeling van dezen dichterenstoet het liefst aan een hunner bewonderaars over. Deze verzen zijn, zoo schreef Die Gartenlaube (1874, N°. 18) „Scharfe Abkanzelungen des Jesuiten-und Pfaffenthums und bissige Epigramme auf den Papst und seine Schildträger, flotte Fehde-Lieder und schneidige Satiren auf die Unfehlbarkeit und das ganze römische Regiment, kecke Humoresken aus der geschichte der Zeit und weihevolle Apotheosen der Freiheit in Staat und Leben." Zeer gevolgelijk wordt hieraan de vermaning geknoopt: al wie

1) Voor korten tijd verschenen in de *Bäderschc Buchhandlung* te Elberfeld.

het met den Keizer en het Rijk wél meent, behoort de verbreiding van dit echt vaderlandsche boek als eene nationale zaak te beschouwen.

Ook Luther dichtte een krijgszang. Of mag zijn geschrift: An den christlichen Adel Deutscher Nation, dezen naam niet dragen?

„Paus van Rome", riep hij, „hoort gij het, gij zijt niet de allerheiligste, maar de allerzondigste; uw troon is niet vast aan den hemel, maar aan de poort der hel. Wie heeft u de magt gegeven, om u boven uwen God te verheffen? om zijne voorschriften en geboden met den voet te vertrappen?"

„Vorst", sprak hij tot den Keizer, „gij moet de meester zijn: de magt, die Rome heeft, zij is u ontstolen; wij zijn niet meer dan de slaven van gewijde tirannen; wij dragen den titel, den naam, het wapen van het Rijk, de Paus heeft de schatten, de magt."

Luthers krijgszang verstomde; Luthers overigens meest getrouwe kinderen zoeken thans hun steun bij de onwankelbare rots, waarop Rome gegrondvest staat.

Een „Oberconsistorialrath" over de Zon.

In de negende aflevering van het Album der Natuur dezes jaars vinden wij als curiositeit het volgende bewijs medegedeeld, hoe het voor 100 jaren te Berlijn met de natuurwetenschappen gesteld was.

De „Oberconsistorialrath" en „Kön. Geh. Oberbaurath" Johann Esaias Silberschlag, tevens eerste predikant aan de Drievuldigheidskerk te Berlijn, hield in 1788 in de Akademie van Wetenschappen voorlezingen over de Zon. Het resultaat zijner nasporingen was, kort gezegd, het volgende:

„De Zon is een werkelijk waar keukenvuur, en hare „vlekken zijn rookwolken en hoopen roet; waar een keu„kenvuur is moet gebraad zijn, namelijk de goddeloozen, „deïsten, naturalisten en atheïsten; en de duivel is de „kok, die ze aan het spit draait."

Gelukkig, dat heer Silberschlag predikant en geen

Roomsch pastoor geweest is, anders was er al weder iets op de zondenlijst van de Kerk gekomen.

Aanteekeningen van Kepler en Tycho-Brahé.

Het bibliotheek-gebouw in de Jesuitengasse te Praag was een gedeelte van het vroegere eigendom der Sociëteit, bekend onder den naam van Clementinum. Deze bezitting, op meer dan vijf millioenen waarde geschat, verviel bij de suppressie der orde in Bohemen, in het laatst der achttiende eeuw, aan den Staat. De bibliotheek bestaat thans nog uit meer dan 100,000 deelen en tal van zeer kostbare handschriften; onder deze zijn niet de minst belangrijke de vele wetenschappelijke aanteekeningen van de hand van: Kepler en Tycho-Brahé. Gelijk bekend is, wist Rudolphus II deze beide beroemde astronomen aan zijn hof te verbinden. Kepler verbleef er 12 jaren, keerde toen naar zijn vaderland Wurtemburg terug en werd te Linz aan de landschool tot professor in de mathesis aangesteld. Van toen af had hij een bitter leven. Hij was in het oog der volgelingen van Luther geen echt Lutheraan, en de predikant Hizler dreef dit zoo ver dat hij Kepler de deelneming aan het Avondmaal verbood. Kepler beriep zich op het Consistorie te Stutgartt, maar ook daar werd hij verachtelijk in het ongelijk gesteld en kortweg genoemd „een wolf in schaapskleederen, die, tegen de H. Schrift in, het stelsel van Copernicus verdedigde", met den uitdrukkelijken last: zich voortaan naar de bepalingen van den predikant Hizler te gedragen. Het leven, dat hij nog eenige jaren rekte, werd Kepler tot last, hij begaf zich op reis naar Regensburg ten einde op den Rijksdag aldaar nog eene poging aan te wenden om zijne regten te doen gelden; maar stierf onder weg of kort na zijne aankomst aldaar. En toen in het begin dezer eeuw de vorst-primaat Von Dalberg hem ter eere een gedenkteeken wilde oprigten, droeg geheel Duitschland zoo veel bij dat voor hem te Regensburg gemetseld is „een zuil van baksteenen".

Tycho-Brahé stierf te Praag, en in de parochiekerk dier

oude stad, kan men op den steen, die zijn stoffelijk overschot dekt, dit fiere grafschrift lezen:

Esse potius quam videri.

SPROKKELING.

IJver der Anglikanen voor den kerkbouw.

Bij de heropening der kerk van den H. Benedictus te Cambridge op den 25 Junij ll. deelde de Anglikaansche Bisschop van Ely in zijne toespraak mede, dat er sedert de laatste dertig jaren in Engeland 3520 nieuwe kerken door zijne geloofsgenooten gebouwd waren. Daarenboven werden in dien tijd de oude kerken van een groot getal der parishes gerestaureerd.

DE ROMEINSCHE VELDHEER EN ZIJN GEZIN.

EENE VOORLEZING.

(*Vervolg en slot van* blz. 147.)

II.

Verplaatsen wij ons, mijne heeren! op eene woeste vlakte aan de kust van Arabië, waar het terugkeerend heer van Placidus gelegerd is, om eenige rustdagen te genieten. Slechts armelijke visschershutten staan aan de zeekust, en hier en daar langs een weldadigen stroom eenige nette woningen, omringd van tuinen en wijngaarden. Eene daarvan is schooner dan de overige, en strekt zich met eene zachte glooijing tot aan de rivier uit. Zij behoort aan eene arme weduwe, die van de opbrengst haars tuins en van den arbeid harer handen leeft. Daar had de veldheer zijne tent nedergeslagen en zocht hij in stille afzondering rust en nieuwe krachten voor den langen en moeijelijken terugtogt naar de hoofdstad des rijks. De beide jonge hoplieden waren bij hem en werden met vaderlijke liefde door hem behandeld. 't Was, of de oude man op die jeugdige, schoone jongelingen de teederheid had overgedragen, die hij gevoeld had voor zijne beide knapen, helaas! zoo rampzalig verloren. Ook de beide

hoplieden omgaven hem met al de toewijding, waartoe een heldenziel in staat is, en koesterden voor elkander insgelijks de warmste vriendschap. Eene wonderbare eenheid van denken en gevoelen, eene innige neiging tot deugd, een bepaalde afkeer van al het ruwe en ongebondene, dat den krijgsman dikwerf zoo eigen is, het waren zoovele banden, die hen als broeders zamenknoopten.

Eens gingen zij volgens gewoonte te zamen langs den oever van den kleinen stroom wandelen. De natuur ademde leven en blijdschap; de vogels zongen in de twijgen, de bloemen, die in menigte langs den oever prijkten, lieten haar welriekenden geur over de klaterende golfjes van het water heen dansen, en de breedgetakte boomen noodigden hen uit onder hunne schaduw eene koele rust te genieten. De jonge krijgshelden zetten zich onder de bladeren van een vijgeboom neder en waren al spoedig in een levendig gesprek met elkander. De oudste, een schoone rijzige jongeling, bezat een zacht en stil karakter, scheen dikwijls in gedachten verzonken, en dan was het als of een donkere wolk over hem hing. Dit was ook thans weder het geval, want menigmaal hield hij eensklaps op met spreken, zag met starre blikken in den vloed en scheen zijn jongeren makker niet te hooren, die hem met deelneming aanzag en eindelijk vroeg:

— „'t Is reeds sedert geruimen tijd, dat wij elkander hebben leeren kennen, en altijd scheen het mij toe, dat gij iets, een geheim uws harten, voor mij verborgen hield, terwijl de openbaring daarvan misschien mij even goed als u tot troost kon zijn. Vertrouw het mij toe; gij weet toch, ik ben uw broederlijke vriend."

De andere zag hem strak aan, als wilde hij op zijn gelaat lezen, of hij ernst sprak, greep zijne hand en zuchtte overluid, terwijl hij naar den hemel blikte; dan

ging hij digter bij zijnen vriend zitten en zeide op bemoedigden toon:

— „Ja, ik wil u eene zeldzame geschiedenis verhalen, maar gij zult mij niet verraden. Ik ben Romeinsch burger en Christen!"

De jongste was als van den donder getroffen; doch zijn vriend belette hem te spreken, noemde hem bij zijnen naam en vervolgde op vriendelijken en plegtigen toon:

— „Ofschoon ik uit dezelfde provincie als gij in het Romeinsche leger ben ingedeeld, zoo ben ik daar toch niet geboren. Mijn vader was een Romeinsch veldheer en stond in hoog aanzien. Ik herinner mij, hoe hij eens, toen ik nog maar vijf jaren oud was, op de jagt was gegaan en eerst den volgenden ochtend vroeg terugkeerde. Hij kwam in zulk een opgewonden toestand te huis en verhaalde zulke vreemde dingen, dat mijne moeder begon te weenen. Als den volgenden nacht alles stil en donker was, namen zij mij en mijn kleinen broeder van drie jaren mede naar een donker, onderaardsch gewelf. Nadat wij verscheidene duistere slingergangen waren doorgetreden, kwamen wij aan een klein helder verlicht vertrek. Daar zat een grijsaard op een steenen zetel en droeg een schoone stola om den hals. De wanden van dat kleine vertrek waren behangen met schoone schilderstukken van mannen in rijke gewaden, van visschen en lammeren en vooral, dit herinner ik mij nog levendig, van een man, die aan een kruis was vastgenageld. De eerwaardige grijsaard sprak lang met mijnen vader en mijne moeder. Ik kan mij niet meer te binnen brengen wat hij al zeide, maar hij sprak van den waren God, dien de heidenen niet kennen, en de vele weldaden, die God den mensch schenkt; hoe Hij ons bemint, hoe Hij voor ons stierf, en hoe Hij ons na dit leven de eeuwige zaligheid wil geven. Mijne ouders

waren diep bewogen, en ik denk er nog dikwijls aan, hoe mijn vader stond te weenen, als hadde hij iets kwaads gedaan. Toen goot de oude man water over onze hoofden en gaf ons allen andere namen; mij noemde hij Agapius. Later begreep ik, dat hij mij Christen had gemaakt en een kind van den grooten God, van wien hij sprak. Daarna werden nog vele gebeden gelezen; en als wij weder weggingen, schenen mijn vader en moeder zeer verheugd. Kort daarop verloor mijn vader al zijne bezittingen; onze runderen en paarden stierven aan eene besmettelijke ziekte; ook onze slaven en dienstboden overleden; wij verlieten ons huis en betrokken een kleinen wijnberg even buiten de Porta Nomentana; en het duurde niet lang, of ons huis werd bestolen, en wij waren tot den bedelstaf gebragt. Toen nam mijn vader mij en mijn kleinen broeder en voerde ons met mijne moeder op een schip aan de zeekust. Veertien dagen hebben wij de ontstuimige zee bevaren; en als wij land ontdekt hadden, zette men mijn vader, mijn broeder en mij op de kust, maar hield mijne arme moeder aan boord en voer met haar weg. Ach, nooit zal ik de wanhoop mijns ongelukkigen vaders vergeten!"

Hier hield hij op met spreken, verborg zijn gelaat langen tijd met beide handen en stortte overvloedige tranen, terwijl ook menige traan aan de oogen zijns vriends ontglipte. Eindelijk hernam hij, menigmaal door zijne droefheid onderbroken:

— „Plotselijk herstelde zich mijn vader, nam mijn kleinen broeder op den arm en mij bij de hand en ging met ons landwaarts in. Wij kwamen aan eene beek, die schuimend daar heenstroomde; mijn vader kon ons beiden niet tegelijk overdragen en bad mij, alleen aan den oever te blijven, totdat hij het kind had overgedragen, dan zou hij terug-

komen en ook mij overbrengen. Doch terwijl hij het water doorwaadde, — ach, het staat mij nog voor den geest als of het pas gebeurd is — kwam er een grimmige leeuw uit het bosch en greep mij aan."

Bij deze woorden liep een hevige schok door de leden zijns jongeren vriends; deze sprong op en riep in vervoering:

— „Hoe merkwaardig!.... Maar vertel verder, hoe gij gered werd." En het was als of hij behoefte had om ook te spreken en zich geweld moest aandoen om de woorden, die hem op de lippen kwamen, in te houden. Maar hij zette zich weêr neder, en luisterde met roerloozen angst naar het vervolg van 't verhaal.

— „Uit alle magt schreeuwde ik om hulp", hernam de jonge hopman, „maar het was te laat. De leeuw pakte mij met zijnen muil — ik draag op mijn lijf nog de lidteekens zijner tanden — en sleepte mij naar het bosch. Gelukkig kwamen wij voorbij eenige herders, die, terstond toen zij een kind in den muil van den leeuw zagen, een luid geschreeuw aanhieven en hun honden op ons afstuurden. Een groote dog greep mij in de kleederen, waarop de leeuw mij vallen liet, zich op het overmoedige dier wierp en het verder met zich medesleepte. De goede herders droegen mij mede naar huis, waar eene medelijdende vrouw mij te bed legde en met zorg verpleegde. Ik herstelde langzaam van mijne wonden, bleef bij die brave menschen, door wie ik als eigen kind werd opgevoed en verzorgd, maar zag mijn vader en mijn kleinen broeder nooit weder".....

Toen vatte hij zijn makker bij den arm en sprak met eene stem, waarin men tranen hoorde:

— „Het moet u dus niet verwonderen, vriend! dat ik wel eens treurig ben. Deze vliet, die boomen, die wilde vlakte, waarin wij gelegerd zijn, zij roepen mij die verschrik-

kelijke gebeurtenissen mijner jeugd weder levendig in het geheugen. Kan ik den dag vergeten, waarop ik vader, moeder, broeder, alles verloor?" . . . . .

Hij kon niet verder spreken, verborg het gelaat weder in zijne handen en schreide bitterlijk. De jongere hopman was onder het verhaal steeds onrustiger geworden, en had meermalen uitgeroepen: „Merkwaardig! zoo moest het juist zijn! hoe gelukkig! hoe wonderlijk!" en meer dergelijke onzamenhangende woorden. Nu zweeg hij eene korte wijle, maar riep daarna eensklaps in vervoering uit:

— „Agapius! ik geloof dat ik uw broeder ben!"

— „Hoe? Gij mijn broeder?" vroeg Agapius: „Spreek, zeg, hoe komt gij daaraan? Gij wilt toch geen bitteren spot drijven met mijn zieleleed?"

De jongeling vertelde nu snel en als gejaagd:

— „Ook ik heb nog jong mijne ouders verloren. De lieden, die mij hebben grootgebragt, verhaalden mij meermalen, dat zij mij in de nabijheid van de rivier Chobar uit den muil van eenen wolf hebben gered, en dat ik tot eene adellijke Romeinsche familie moet behooren, daar ik dit gouden sieraad om den hals droeg."

Terwijl hij de borst ontblootte, om het sieraad te toonen, vatte de andere hem onstuimig bij de voeten en vroeg schreijend:

— „Spreek! staat er niet de naam van Theopistus op en de 7de van Maart?"

— „Ja! zoo is het", riep de jongste juichend uit.

En Agapius beschouwde het gouden sieraad, dat volkomen gelijk was aan dat, hetwelk hij zelf om den hals droeg, knielde Theopistus hartstogtelijk aan de borst kuste hem en riep uit, dronken van vreugde:

— „Mijn broeder! Theopistus, mijn broeder!"

Nog uren lang zaten zij onder den vijgenboom en verhaalden elkander hunne lotgevallen. Beiden waren opge-

voed door vreemden, hadden slechts weinige mijlen van elkander verwijderd geleefd en gewerkt, en werden toevallig bij dezelfde afdeeling van het leger ingelijfd, om hier elkander weêr te vinden en te herkennen. Als de eerste vervoering der vreugde voorbij was, besloten zij hunnen veldheer deelgenoot in hun geluk te maken en spoedden zich naar zijne tent. De grijsaard zat aan de ruwe tafel, met het gelaat in de handen en scheen in diepe gedachten verzonken, als de oudste hopman onstuimig binnentrad en tegelijk het heugelijk nieuws hem mededeelde. Placidus rigtte het hoofd op; zijne oogen waren vochtig, en een donkere wolk hing over het diep gegroefde voorhoofd; maar viendelijk sprak hij toch op treurigen toon:

— „Spreek, mijn zoon! want uwe vreugde zal ook de mijne zijn. Het geluk van anderen doet ons vaak onzen eigen kommer vergeten. Uwe woorden zullen welligt de zonnestralen zijn, die de wolken van mijn hoofd en de droeve duisternis mijner ziel verdrijven. Ach, de dag van heden roept zooveel treurige herinneringen mij in het geheugen! 't Is de dag, waarop een lange rij van ongelukken is begonnen, die mij mijne echtgenoot en mijne kinderen roofden."

Hier zweeg hij eenige oogenblikken, sloeg dan de schreijende oogen ten hemel en riep uit:

— „'t Was de wil van Hem, die daar boven heerscht. De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de naam des Heeren zij gezegend!"

De hopman aanschouwde hem verstommend. Dat was de eerste maal, dat de oude opperbevelhebber in zijne tegenwoordigheid tot den waren God bad. Allerlei gedachten bestormden zijne ziel: wat zou hij doen? Maar terstond bekennen, dat ook hij Christen is? of eerst de

herkenning zijns broeders verhalen? Hij beminde den grijsaard als eenen vader, en zijn gevoelig hart was smartelijk bewogen, daar hij zijnen grooten veldheer in droefheid en in tranen zag. Eenige weinige opheldering en echter waren voldoende, om hem te overtuigen, dat hij met zijn eigen vader sprak; en op hetzelfde oogenblik hingen de jongelingen aan 's grijsaards hals, en drukte de oude veldheer zijne dappere zonen aan het hart. Zulk een oogenblik, mijne heeren! weegt tegen jaren lijdens op; geen pen, die het beschrijven kan .....

Intusschen was er buiten de tent eene groote beweging in het leger ontstaan: een koerier was aangekomen met de tijding, dat Trajanus in de Cilicische stad Selinus was gestorven, en Hadrianus door het leger tot Caesar was uitgeroepen. De senaat had de keuze bevestigd, en het leger van Placidus moest terstond terugkeeren, om zich bij den triomftogt aan te sluiten, die, op den algemeenen wensch des volks, ter eere van den overledenen verwinnaar der Parthen en Armeniërs zou gehouden worden. De soldaten van Placidus waren langer dan twee jaren in het veld geweest, hadden al de ongemakken en ontberingen van den krijg geleden en begroetten daarom die tijding met luide toejuichingen. Hun donderende vreugdekreet boodschapte in 's veldheers tent de blijde tijding, reeds eer de koerier die had kunnen bereiken. Als de grijsaard het bevel van den senaat had gelezen, gaf hij last alles voor het vertrek op den volgenden ochtend gereed te maken.

Wanneer allen naar hun post waren geijld, knielde Placidus op den grond neder en sprak een vurig dankgebed voor het geluk, hem door den Hemel geschonken; maar hij werd al spoedig onderbroken door eene dienstmaagd, die hem berigtte, dat de arme weduwe, in wier tuin hij zijne tent had opgerigt, hem een kort oogenblik

te spreken vroeg. Toegankelijk en minzaam als hij was, zoowel voor den armste en geringste als voor den hoogste in rang, liet hij de vrouw tot zich komen.

Zij scheen reeds bejaard en met veel zorgen en kommer gekampt te hebben. Haar ingevallen gelaat en hare armoedige kleeding getuigden van ontbering en gebrek, maar hare houding was edel; en ofschoon verdriet en lijden diepe groeven op haar aangezigt hadden gegrift, zij hadden toch niet de duidelijke sporen van schoonheid, adel en onschuld kunnen wegvagen. Als zij de tent was ingetreden, viel zij voor Placidus op de knieën en bad:

— „O groote veldheer en bevelhebber van het Romeinsche heer! ik smeek u, erbarm u over het lijden van eene arme, ongelukkige vrouw! Ik ben eene Romeinsche burgeres. Voor lange jaren werd ik van mijnen man en van mijne kinderen weggevoerd, en met ongeoorloofde bedoelingen gewelddadig hier gebragt; maar ik bezweer het voor u en den Hemel: ik heb nooit de trouw aan mijnen man of mijne kinderen verbroken. Ik leef hier als een banneling, in armoede en verdriet. Ik bid u om de liefde, waarmede gij uwe vrouw en kinderen bemint, neem mij naar Rome mede.... naar mijne vrienden, misschien, wie weet? naar mijne".....

Zij kon niet verder spreken, maar sprong eensklaps op, sloeg de handen zamen, zag Placidus met starre blikken aan en erkende in hem haren echtgenoot; want toen zij hem herinnerd had aan de liefde zijner vrouw, had de getroffen veldheer de hand voor de oogen geslagen en zich omgewend om zijne tranen te verbergen; maar toen ook had zij het groote lidteeken gezien, dat hij aan den hals droeg, van eene wonde in den Joodschen krijg ontvangen. Zij vloog naar hem toe en vroeg hem snikkend, telkens onderbroken door hare tranen:

— „Spreek toch, ik bid u, zijt gij Placidus? . . . . . zijt gij de overste der Romeinsche ruiterij? . . . . tot wien de ware God in de Italiaansche bergen gesproken heeft? . . . . zijt gij de Christen Eustachius, die uwe vrouw verloren hebt?" . . . .

— „Ja, ja!" riep de veldheer, luid weenende: „Weet gij iets van haar? spreek, leeft zij nog?"

De arme vrouw wilde zich in zijne armen werpen, maar de krachten begaven haar; van ontroering overweldigd, zakte zij op den grond ineen, nog zacht fluisterend:

— „Ik ben Theopista!" . . . . .

Het verzwakte ligchaam van Theopista kon de plotselijke vreugde van het wederzien niet verdragen; en als hare bezwijming was geweken, sprak zij nog als iemand, die uit een schoonen droom ontwaakt. Allengs kwam zij weder tot bezinning en vroeg dan:

— „Is het waar? . . . . Of zijn het schrikbeelden van den boozen vijand, om mij te bedriegen? . . . . O, hoe schoon! . . . . O, hoe goed is God!"

Een uur later was de kleine tent des grijzen veldheers het schouwtooneel van eene vreugde, van een geluk, als zeldzaam op aarde wordengenoten. Vier verlaten en bloedende harten waren geheeld; echtgenoot en gade, ouders en kinderen hadden, na jaren lang gescheiden en ongelukkig te zijn geweest, elkander weder gevonden en in korte oogenblikken herkend. De almagtige God had hen geen oogenblik verlaten, hoewel Hij besloten had hen door ellende en lijden te beproeven; en daar Hij ze getrouw had bevonden, wist Hij ze ook te beloonen.

Terwijl het leger naar Rome optrok, onderrigtte Placidus zijn jongste zoon in de voornaamste leerstukken van het Christelijk geloof, en volhardde met Theopista in het gebed voor zijne kinderen; want hij had eene goddelijke

openbaring ontvangen betreffende de gloriekroon, die hem in Rome wachtte.

III.

Hadrianus, door het leger en den senaat tot keizer uitgeroepen, was een zwak en bijgeloovig man, van geringe afkomst, wel slim, maar onwetend, en bezat een wreede inborst. Terende op den buitengewonen krijgsroem van zijnen voorganger, keizer Trajanus, die een groot en dapper veldheer was en zijne legioenen steeds ter overwinning leidde, had hij den senaat aangeschreven, dat hij in eigen persoon het zegevierend leger binnen Rome ten triomftogt zou aanvoeren, om den overleden keizer te verheerlijken. Een triomftogt was de hoogste eer voor den Romein en werd alleen door de goddelijke eer overtroffen. Geen veldheer had daar aanspraak op, of hij moest in een veldslag ten minste 5000 vijanden verslagen en een nieuw wingewest aan het rijk hebben toegevoegd. De gelukkige, wien een zegetogt binnen Rome werd toegekend, trok bij het eerste morgenkrieken uit de omstreken van het Vatikaan op, aan het hoofd zijner dappere legerscharen, naar de triomfpoort. Na een klein ontbijt werd hij met de triomfgewaden gekleed en verrigtte dan voor de aan de poort geplaatste afgodsbeelden de gewone plegtigheden, waarna zich de trein langs de Via Triumphalis door de straten bewoog, waar vele altaren wierook brandden, en bloemen den grond bedekten.

Voorop traden muzikanten; die zegeliederen zongen en speelden; dan volgden de offer-ossen met vergulde hoorns, den kop met linten en groene slingers omhangen; de wagens met den oorlogsbuit, als beelden, schilderstukken, uitrustingen, wapenen, goud, zilver en erts, gouden kroonen en andere kostbaarheden, die door overwonnen

of schatpligtige staten opgebragt waren; terwijl de namen der overwonnen volkeren op houten borden stonden geschreven of afgebeeld. Daarna kwamen de overwonnen veldheeren of vorsten, met hunne kinderen, verwanten of hovelingen en gevolg, allen in ijzeren ketenen geboeid; vervolgens de bijldragers of lictoren, die met de uitvoering van het doodvonnis tegen de overwonnelingen belast waren, met hun eikranste en versierde bijlen en roeden, omgeven van eene groote schare van muzikanten en dansers, die in spotkleederen gestoken waren en gouden kransen in het haar droegen. In hun midden ging een potsenmaker in vrouwenkleeding, die geen andere taak had, dan de ongelukkige geketenden met woorden en gebaren laaghartig en wreed te honen en te bespotten. Nu volgde een lange rij van reukwerkdragers, en onmiddellijk daarna de zegevierende veldheer, in purper en goud gehuld, den lauwerkrans op het hoofd, een lauwertak in de regterhand, en in de linkerhand een ivoren schepter met een adelaar op de spits. Zijn gelaat was rood geschilderd, op dezelfde wijze als het beeld van Jupiter op feestdagen, en een gouden keten hing hem om den hals met een amulet of toovermiddel tegen den nijd. Zijn wagen, waarin hij overeind stond, was met goud en ivoor ingelegd, en werd door vier witte paarden, soms ook door olifanten of andere wilde dieren getrokken. Hij werd omgeven door zijne verwanten, gunstelingen en eene groote menigte van burgers, allen in witte toga's gehuld; zijne kinderen reden gewoonlijk met hem in den wagen. Opdat hij zich echter niet te veel zou verhoovaardigen, liep er een slaaf achter hem, die een gouden kroon, met edelgesteenten versierd, droeg en hem onophoudelijk in het oor fluisterde: „Gedenk, dat gij een mensch zijt!" De consuls en senatoren volgden den zegewagen te voet, en de legaten, legertri-

bunen en stafoversten reden daar naast. Nu volgde het zegevierend leger, voetvolk en ruiterij, met lauwerkransen om de slapen, en met de eereteekens, die zij hadden verdiend, en bezongen des veldheers en hun eigen lof. Donderend klonk het telkens boven de hoofden der soldaten: „Io triumphe!" en de tienduizenden van het volk, die hen omgaven en volgden, herhaalden de daverende zegekreten, die zich langs de oevers van den Tiber over de dalen der zeven heuvelen verspreidden en de rotsblokken van het Kapitool deden schudden.

Als de zegekar het Forum heeft bereikt, beveelt de veldheer, dat de geketenden naar de Mamertijnsche gevangenis gesleept en ter dood gebragt worden. Niet voordat de lictoren door hun „actum est" hebben verklaard, dat zijn bloedbevel is volbragt, treedt hij den tempel in om Jupiter en den anderen goden wierook op te dragen, de witte ossen te offeren, zijn gouden kroon in den schoot van Jupiter neder te leggen, en hem eindelijk ook een groot deel van den oorlogsbuit aan te bieden.

Dan volgden de vermaken en spelen in Circus en Amphitheater, die vele weken aanhielden; de Arena van het Coliseum rookte weder van het bloed der zwaardvechters en slagtoffers. Bij den zegetogt van Hadrianus werden meer dan 200 leeuwen gedood en een ongehoord getal van gevangenen en slaven vermoord.

Terwijl de stad in den zwijmelroes van deze buitensporige en bloedige vermaken verkeerde, kwam op een avond het berigt aan, dat het leger van Placidus op de Via Appia stond en de bevelen van den keizer en den senaat afwachtte. Het volk liep uit en juichte en jubelde en verlangde, dat de dappere krijgshelden in de glorie van den triomftogt, dien het nog vierde, zouden deelen en zegevierend Rome binnentrekken. Daar het reeds avond was,

ging de keizer zelf den veldheer te gemoet en beval, dat het heer den nacht buiten de stad zou gelegerd blijven, om den volgenden dag zijn zegevierenden intogt te doen. Placidus en zijn gezin volgden den keizer echter naar den Palatijnschen heuvel en werden vorstelijk door hem onthaald. De grijze veldheer gaf verslag van den veldtogt en roemde voor den keizer vooral de dapperheid zijner beide zonen.

Met schetterende en blijde toonen wekte de trompet den volgenden ochtend het slapende leger. De vreugdebeker werd voor de arme soldaten ten boorde toe gevuld; immers zij kenden voor de jaren van ontbering en afmatting en gevaren, voor zooveel wonden en verminkingen geen grooter belooning, dan de toejuiching en het lofgeschreeuw des ruwen en barbaarschen volks, dat hen in de brooddronken stad feestelijk binnenhaalde.

Bij de stadspoort ontving ieder krijger een lauwerkrans, waarvan het frissche groen sterk afstak bij de verbruinde aangezigten en versleten wapenrokken der soldaten. Om hals en borst droegen zij eene menigte van sieraden, die zij uit de veroverde landen voor vrouw en kinderen medebragten. De veldheer, zijne echtgenoot en beide zonen reden in een vergulden wagen, met vier witte paarden bespannen, in de achterhoede des legers, maar voerden geen geketende overwonnelingen of slaven aan de zegekar mede, noch iets van dat alles, waarin de overwinnaars hun ijdele glorie zochten of waarmede zij hun hoogmoed streelden. Placidus was ernstig en als in gedachten verloren: zelfs het vreugdegejuich des volks, dat zijn naam over de graven en paleizen van de Porta Capena tot aan het Forum droeg, bleef hem vreemd; en hij, de held, de groote aanvoerder van het zegepralend leger, was de eenige, die de zegepraal niet genoot. Hij begreep, dat

binnen weinige oogenblikken zijn Christen-zijn zou bekend worden, en hij wist ook, wat daarvan het bloedig gevolg moest zijn. Reeds hoorde men hier en daar morrende stemmen, die met bevreemding vroegen, waar de offerdieren waren en de gevangenen, waar de slaven, die doorgaans aan de zegekar geketend liepen, waar de schreijende vrouwen en weenende kinderen der overwonnen vorsten?

Op het Forum hield de trein volgens ouder gewoonte stil, en de lictoren en bewaarders der Mamertijnsche gevangenis zagen te vergeefs naar hun offers uit: dit was de eerste maal, dat zij hunne bijlen niet konden rood verwen met het bloed der helden, wier eenige misdaad was, dat zij have, goed en vaderland dapper verdedigd hadden. Men was den ingang des tempels van Jupiter genaderd, waar de priesters wachtten en de sneeuwblanke ossen met vergulde hoorns aan het altaar stonden vastgebonden. Binnen in den tempel flikkerden reeds de vlammen der groote rijsbundels, om de offerdieren te verteren, en in gouden vazen brandde de wierook. Placidus en zijn gezin stegen van den wagen, bleven daar neven staan en weigerden den tempel in te gaan en te offeren. Als eene aardbeving den tempel van Jupiter tot in zijn grondslagen had doen schudden, of eene plotselijke duisternis het zonlicht had vervangen, de schrik en ontsteltenis onder de duizenden op het Forum hadden niet grooter kunnen zijn. Met bliksemsnelheid vloog het ongehoorde nieuws over de eindelooze scharen heen; en een woest gegrom klom weldra hooger en luider, en barstte eindelijk in een loeijend gebrul uit, als van wilde en getergde dieren.

— „Dood aan de Christenen! weg met de Christenen!" was de bloedkreet, die opging van de menigte, die daar aanstonds nog hun lof en zegepraal bezong; en „Dood

aan de Christenen!" donderde het verder en verder boven de hoofden der eindelooze gelederen.

Priesters en senatoren stampvoetten van toorn; maar Placidus bleef kalm en standvastig en liet zich gedwee met de zijnen voor den keizer brengen. Hadrianus, ijverzuchtig reeds jegens den veldheer, wiens meerderheid hij erkennen moest, was in de ziel verheugd, dat hem de gelegenheid werd aangeboden, dien gevaarlijken mededinger, zoo als hij waande, uit den weg te ruimen, en ontving hem in den tempel van Apollo. Op de vraag des keizers, die groote deelneming huichelde, waarom hij den goden niet wilde offeren, antwoordde de grijsaard met vaste stem:

— „Vorst, ik ben Christen en aanbid alleen den waren God!"

— „Hoe hebt gij u zoo laten verblinden?" vroeg weder de keizer. „Hoe werpt gij al den roem der zegepraal weg en brengt schande over uwe grijze haren? weet gij niet, dat ik de magt heb u tot een ellendigen dood te verwijzen?"

— „Mijn ligchaam is in uwe magt," hernam Placidus kalm en plegtig: „maar mijne ziel behoort Hem, die haar geschapen heeft. Nooit zal ik de genade vergeten, die Hij mij geschonken heeft, door mij tot zijn geloof te roepen, en ik ben verheugd voor hem te mogen lijden. Gij kunt mij gebieden uwe legioenen tegen de vijanden des rijks aan te voeren: ik zal gehoorzamen en u dienen; maar nooit zal ik een offer opdragen, dan alleen aan den almagtigen God, die alles geschapen, den hemel in zijne heerlijkheid uitgespannen, de aarde met hare schoonheid bekleed, en den mensch van stof heeft gemaakt. Hij alleen is de ware God, alle andere goden zijn booze geesten, die de menschen bedriegen."

Op dezelfde wijze antwoordden Theopista en haar beide

zonen, die er nog bijvoegden, dat de keizer wel dwaas en verblind handelde, met steen en hout als goden te aanbidden. Te vergeefs deed Hadrianus beloften en bedreigingen, te vergeefs spande hij zich in om het heidendom te verdedigen; met kalme bedaardheid, maar tevens met onwrikbare standvastigheid beleed Placidus het geloof in den gekruisten Godmensch en bewees de onhoudbaarheid, de nietigheid van alles, wat de keizer aanvoerde. Deze, vernederd en geslagen, schuimbekte van woede en van wraak; de hoon, den Goden zoo wel als hem en het Romeinsche volk aangedaan, moest worden uitgewischt, uitgewischt met bloed! Daar aan de overzijde stond het Coliseum: de spelen hadden reeds weder aangevangen; maar men zag daar geen andere offers dan slaven en misdadigers, en altijd dezelfde tooneelen; 't zou eene gewenschte afleiding, een verhoogd genoegen geven, als .....

— „Men werpe Placidus met zijn gezin morgen voor de wilde dieren in het Amphitheater!“..... klonk het kort en wreed bevel.

Waarschijnlijk bragten de veroordeelde Christenen den nacht in de Mamertijnsche gevangenis door en bereidden zich daar tot den grootsten maar laatsten strijd op aarde, die hun eene ongestoorde, eene eeuwige zegepraal in het rijk der hemelen zou verdienen.

In den ochtend van den 20sten September des jaars 120 na Christus stormde het volk van Rome met duizendtallen naar het Coliseum. 't Was bekend, dat de keizer het doodvonnis tegen de gehate Christenen had uitgesproken, en men beloofde zich een schouwspel, als in lange niet was opgevoerd. Het reuzengebouw kon de tienduizenden niet bevatten, die hunkerden naar het bloed van de vijanden der goden, en luide riepen om den prooi, die hun was toegezegd. Eindelijk werd de komst des

keizers gemeld, en op hetzelfde oogenblik verstomden alle stemmen, en blikten aller oogen naar den Esquilijnschen ingang, die den keizer en zijn gevolg was voorbehouden. Zoodra de vorst het Amphitheater binnentrad, verhieven zich allen van hunne zitplaatsen; de lictoren deden hun bijlen nederdalen, de senatoren en Vestaalsche maagden bogen diep ter aarde, en van alle kanten en van alle zitrijen donderde de groet: „Groote! ontsterflijke! goddelijke!"

Hij droeg een ivoren schepter, waarop een gouden adelaar zat, in de hand en werd gevolgd van een slaaf, die een kroon van het fijnste goud, met edelgesteenten versierd, boven zijn hoofd hield. Zoodra hij gezeten was, schetterde de trompet, die stilte beval en den aanvang der spelen aankondigde; en de keizer gaf last Placidus met zijn gezin voor de wilde dieren te werpen.

Geboeid betraden zij de Arena, zwijgend en in gebed verzonken. De hoofdman der spelen vermaande hen op nieuw den goden te offeren; doch zij weigerden.

Toen gaf hij den wachters het teeken om eenige wilde dieren los te laten. Doodsche stilte heerschte onder de duizenden en ook op de Arena. De martelaars sidderden niet, smeekten niet om genade, namen geen hartverscheurend afscheid van elkander; neen, zij lagen rustig en stil op de knieën en wachtten met bedaarden moed en edele majesteit het verschrikkelijk oogenblik af. De ijzeren deuren der onderaardsche holen knarsten in haar hengsels, en twee leeuwen en vier beeren stormden de Arena op.

Maar de dieren deden den martelaren geen leed, zij sprongen om hen heen, en een leeuw legde zich ter aarde en schoof zijn kop onder de voeten van Placidus. De grijze veldheer hief zich op, nam zijne vrouw bij de hand en stond te midden zijner zonen, met den voet op den

kop van den leeuw, God lovende en prijzende, maar tevens smeekende, dat de kroon der martelaren hun niet zou ontnomen worden. Treffend schouwspel, mijne heeren! prachtig tooneel, het kunstpenseel des schilders en den vaardigen beitel des beeldhouwers waardig! . . .

— „Hits de dieren aan!" donderde de keizer woedend den wachters toe: „prikkelt ze, slaat ze!"

En dezelfde kreet ging op van de senatoren en Vestaalsche maagden, zoowel als van het volk op de bovenste zitrijen; maar de dieren keerden zich woedend tegen de wachters en wandelden rustig over de Arena. Men liet andere dieren los; maar deze dienden alleen om de zegepraal der Christenen nog heerlijker te maken, want zij kwispelden rondom den grijzen veldheer en lekten hem de voeten.

De schaamte en woede van Hadrianus gingen tot razernij over; hij verliet het Amphitheater en gebood, dat men Placidus met zijn gezin in den metalen os zou sluiten en door een langzaam vuur doen sterven. Deze was de gruwzaamste dood, ter foltering der Christenen uitgedacht. 't Was een metalen gevaarte, dat de vorm had van een os en vele personen in zijn binnenste kon bevatten; daaronder werd een langzaam vuur gestookt, waardoor het heet en eindelijk gloeijend werd, en den martelaren den wreedsten folterdood langzaam deed sterven.

In dit marteltuig gewonnen Placidus en zijn gezin de martelkroon. De God der Christenen wilde echter toonen, dat niet het bevel des keizers, noch de gloeijende hitte van den metalen os, maar alleen zijn almagtige wil den dood zijner dienaren heeft verwekt; immers drie dagen later werd het foltertuig in tegenwoordigheid des keizers geopend, en geen spoor van vuur of brand was aan de lijken te ontdekken. De gemartelden schenen in

diepen slaap te zijn verzonken en vervulden de lucht met een welriekenden geur. Vele dagen bleven hunne lijken op de bloote aarde liggen, de gansche stad liep uit, om het wonder te zien, en vele heidenen zwoeren hunne goden af. De Christenen hebben later hunne overblijfselen met den metalen os heimelijk weggevoerd en begraven: en reeds in de eerste dagen na de vervolging der Kerk verhief zich eene schoone basiliek op het graf der martelaren.

Ziedaar, mijne heeren! de treffende geschiedenis van den Romeinschen veldheer en zijn gezin, zoo als zij ons door de oudste akten wordt medegedeeld: ziedaar een treffend en leerrijk voorbeeld, ons in het Coliseum gegeven. Nemen wij aan, dat niet alles juist zóó is gebeurd als de akten ons verhalen, dat vele verdichtselen en versierselen het historische feit omgeven; dit is toch zeker en wordt door de geleerden aangenomen: dat Placidus vrouw en kinderen heeft verloren, misschien in den oorlog, maar ze ook later heeft teruggevonden; dat hij, door zijn vaderland miskend en verlaten, toch aanstonds bereid was het ter hulp te snellen, toen het in nood was en zijn heldenzwaard vroeg; eindelijk dat hij door datzelfde ondankbare vaderland is ter dood gebragt, toen hij zijnen God niet wilde ontrouw worden. Hierop wenschte ik u te wijzen, daarvan wenschte ik u een treffend voorbeeld aan te bieden.

Was Rome onregtvaardig, ondankbaar, wreed zelfs jegens den veldheer, die de afgod der soldaten was, die menige zegepraal bevochten had; vergat het hem, wierp het hem uit en liet het hem in droeve ballingschap en bittere armoede verkwijnen: hij bleef het liefhebben, hij bleef het getrouw; en op de eerste roepstem van zijn vorst, toen het vaderland in nood was, ijlde hij te wapen,

verduurde op hooge jaren al de moeijelijkheden, al de ontberingen, al de gevaren van een langdurigen krijg en bevocht het eene schitterende overwinning. Maar als datzelfde Rome hem te midden van zijn triomf gebiedt aan zijne goden te gehoorzamen en te offeren, als het hem ontrouw wil maken aan zijn geloof: dan staat hij even pal, even fier, even dapper als op het slagveld; en noch bedreigingen of beloften, noch keizer of senaat, noch marteling of dood kunnen hem één oogenblik doen wankelen. Ging hij den dood manmoedig te gemoet voor het vaderland, hij trad dien even heldhaftig tegen voor zijnen God.

Ziedaar ons voorbeeld, ziedaar onze pligt! Ook wij, mijne heeren! zijn mannen van het Coliseum, zijn broeders van hen, die de Arena met hun bloed gedrenkt hebben. 't Is ons bloed, dat daar gestroomd heeft; 't is ons bloed, dat daar den grond doorweekt heeft; want wij vormen één ligchaam met de martelaars, waarvan de Heer der Kerk het hoofd is. Dat bloed mogen wij niet verloochenen, maar der wereld moeten wij toonen, dat dezelfde heldengeest van het Coliseum ook ons is ingevaren en doet leven en strijden; dat wij met onkreukbare trouw onze maatschappelijke pligten vervullen, maar ook met dezelfde onkreukbare trouw de pligten des geloofs; dat Kerk en Vaderland beiden ons dierbaar zijn en op ons rekenen kunnen in tijden van gevaar en nood.

En, ja! wij mogen dat luide zeggen en nog luider herhalen: want als gij den blik slaat naar onze broeders in een naburig rijk, dan rijzen de daden van het Coliseum weder voor uwen geest op, en ziet gij in de hagchelijkste omstandigheden dezelfde ongekreukte trouw en de heerlijkste vaderlandsliefde eener geheele Katholieke bevolking, leeken, priesters en bisschoppen, terug. Zij hadden geen deel genomen aan de list of het verraad, die den oorlog

ontketend hebben: maar hun bloed heeft het slagveld doorweekt. Zij hebben geen roem gezocht of onsterfelijkheid voor hun naam: maar ongekend en ongeroemd bragten zij troost en moed en hoop en eeuwig geluk aan de kermenden op den harden, killen grond, aan de wegkwijnenden in het dompige lazaret. Zij vroegen geen loon noch deel in den ontzaglijken oorlogsbuit: maar stortten bede op bede voor de zegepraal van koning en vaderland. En toen de oorlog was geëindigd en het overwinnend leger zijn blijden triomftogt deed in het juichend vaderland, toen werd ook hun geboden aan de goden van den staat te offeren, de godsdienst hunner vaderen te verlaten en ontrouw te worden aan den gekruisten God en zijne Kerk. Maar zij aarzelden, zij twijfelden niet. Even als Placidus traden zij van het slagveld in den kerker, van uit den triomftogt in ballingschap, om daar te bidden en te blijven bidden om vergeving, zegen en geluk voor het ondankbaar vaderland. Hebben zij den dood getrotseerd voor hun koning, zij gaan dien ook blijmoedig te gemoet voor hun God.

Ziedaar, mijne heeren! ik herhaal het: ziedaar ons voorbeeld en onze pligt! Ik eindig dan ook met dit woord, dat gij allen — ik weet het — luide zult herhalen: Hier staan wij, broeders der martelaren, mannen van het Coliseum! Goed en bloed hebben wij veil voor Vorst en Vaderland, maar ook goed en bloed veil voor Jesus en zijne H. Kerk!

Ik heb gezegd.

J. J. VAN DER HORST.

DE WAARHEID EN DE GODZALIGHEID

DER

EVANGELISCHE MAATSCHAPPIJ.

I.

De April-beweging van 1853 is reeds lang zoowel door het meerendeel der ontwikkelde Protestanten als door de Katholieken geoordeeld en veroordeeld. De geest, die haar opwekte, spookt echter nog rond in de Evangelische Maatschappij, welke den 24 Mei 1853 werd opgerigt om de Nederlandsche Katholieken tot een plat modernisme te verleiden en zooveel mogelijk te bestrijden.

Welken werkkring de Maatschappij zich gekozen heeft, blijkt uit het eerste artikel van haar algemeen reglement. Het luidt aldus:

„Er bestaat in Nederland eene Evangelische Maatschappij „ter bevordering van waarheid en godzaligheid onder „Roomsch-Katholieken. Haar doel is, hen het Evangelie „te doen kennen, en tot Evangelische gezindheid „op te leiden, niet zoozeer hen tot eenig Protestantsch „Kerkgenootschap over te halen. Zij tracht daarom in de „eerste plaats hen te bewaren om overvleugeld te worden

„door het Ultramontanisme, welks invloed zij met al de „haar ten dienste staande middelen tegengaat."

De waarheid, die de Maatschappij onder de Katholieken wil bevorderen, is dus de waarheid, ons in het H. Evangelie geopenbaard, de godzaligheid, tot welke zij ons wil opwekken, de „Evangelische gezindheid."

De Maatschappij heeft een eigen tijdschrift, uitkomend te Arnhem bij G W. van der Wiel en C°, alsmede een eigen almanak, bij denzelfden uitgever verschijnend; ze geeft verder verschillende andere werken en werkjes uit. Vier jaargangen van den Almanak (1870—1874) hebben we ter onzer beschikking; al zullen er vele leden en zelfs bestuurders der Maatschappij zijn, die niet met alles instemmen, wat de verschillende schrijvers van den Almanak te lezen geven; al vertrouwen we, dat menig lid der Maatschappij daarin veel zal afkeuren of zelfs verafschuwen — de gezindheid en streving des Bestuurs en over het algemeen die der geheele Maatschappij kunnen we er uit leeren kennen; de geest, die de gansche Maatschappij bezielt, heeft zich in haren arbeid uitgeproken: daarenboven, welke goede gedachten we ook over vele harer leden willen hebben, naar ons beste weten, heeft nog geen hunner geprotesteerd tegen iets van hetgeen de Maatschappij in hare Almanakken heeft laten drukken.

Deze Almanakken zijn niet in den handel. Daarvoor heeft de Maatschappij hare goede redenen. Zij houdt er ook van hare brochuren per post of op eene andere geheimzinnige wijze bij Katholieken in huis te brengen Zij legt zich ijverig en volgens een vast plan er op toe om de Katholieken te bewerken; daarvoor getuigt geheel hare inrigting en geest, de namen van eenigen der mannen, die aan haar hoofd staan, en hare verslagen. De krachten, waarover zij te beschikken heeft, kan men aanzienlijk noemen.

Tellen we, in den Almanak van 1873, hare departementen, we vinden, dat er 158 zijn. Haar net — we zouden haren toeleg bij dien van den vogelvanger kunnen vergelijken, ook zij zoekt te verstrikken — haar net spreidt zich uit over geheel het Rijk; zij heeft hare correspondenten of departements-secretarissen zoowel in de dorpen als in de kleinere en grootere steden in Noord en Zuid, in Oost en West. De Roomschen vinden overal gelegenheid om hare waarheid en godzaligheid in zich op te nemen. Bijna zonder uitzondering zijn al hare functionarissen predikanten.

De leden onder hunne aanvoering vormen een heel legertje.

Hebt gij van de bewegingen dier magt nog maar weinig bemerkt, het schijnt meer aan de taktiek der Maatschappij dan wel aan de mate harer werkzaamheid te liggen; we meenen, dat de stelling niet gewaagd is: de Maatschappij werkt meer in 't geheim dan in 't openbaar; zij valt ons aan meer als de dief, die den grond onder uw huis ondermijnt en zoo tot uwen schat toegang vindt, dan als de ridderlijke strijder, die u zijn wapenkreet tegenroept en met open vizier en opgeheven zwaard op u aanstuift.

De Maatschappij is een gevaar voor het geloof van enkelen der Katholieken, we willen het niet ontkennen. Wanneer er Katholieken zijn, die van het geloof afvallen, dan bestaat er wel eens reden om te vermoeden, dat de Maatschappij weder op hare wijze aan het proselieten-maken geweest is.

Doch zij is een veel grooter gevaar voor de Protestanten. Wat deze nog van het Christendom bezitten wordt door haar bestreden, hetzij regtstreeks, hetzij langs omwegen; de burgerlijke verdraagzaamheid (ook deze is iets goeds), welke velen hunner van nature of om de lessen der voorzigtigheid en der ervaring of door eene nog grootendeels

Christelijke opvoeding, ook jegens de Katholieken in acht nemen, wordt door de werking der Maatschappij ligtelijk in meer of min hevigen papenhaat veranderd. De Maatschappij kweekt het ongeloof en de verbittering tegen Roomschen.

Wat toch is de waarheid en de godzaligheid, die zij ons brengen wil?

Welke zijn de middelen harer Evangelisatie?

We beantwoorden deze vragen uit de vier aangegeven jaargangen van haren Almanak [1]). Daarbij worde opgemerkt, dat we geen weêrlegging schrijven, maar alleen meêdeelen wat we vonden.

We wenschen alleen de Maatschappij meer te doen kennen. Daarenboven zou eene weêrlegging veel geschrijf vereischen; kan ieder, wanneer de zaak niet reeds terstond blijkt verkeerd te zijn voorgesteld, zelf gemakkelijk eene oplossing vinden, en ten laatste zou het wel vergeefsche moeite wezen, indien men beproefde door redenering de gezindheid, die de invloedrijkste leden der Maatschappij beheerscht, te veranderen. Uit het vervolg van dit artikel oordeele de lezer, of hier niet de woorden van den H. Cyprianus mogen gelden: „Het zou gemakkelijker en ligter wezen de opgedreven baren eener onstuimige zee al roepende te breken, dan hunne [evangelisatie-]woede met schrijven te bedwingen." Zoo sprak hij den heidenschen sophist Demetrianus toe; met dezen heeft de Maatschappij ook nog andere punten van overeenkomst [2]).

II.

Het doel der Maatschappij is volgens het eerste artikel

1) Ten einde niet in te veel verwijzingen te vervallen, zullen wij den jaargang en de bladzijden onzer aanhalingen niet opgeven. Wij staan in voor derzelver getrouwheid.

2) „Facilius esset et levius turbulenti maris concitos fluctus clamoribus retundere, quam tuam rabiem tractatibus coërcere." *Ad Demetrianum.*

van haar reglement, dat we boven overnamen: vooreerst de bevordering van waarheid onder Roomsch-Katholieken; hetzelfde artikel verklaart verder: „haar doel is, hen het Evangelie te doen kennen."

Hare waarheid is leugen, haar Evangelie ongeloof.

Wie is de Christus van haar Evangelie?

Moeten we aan dien Christus de goddelijke natuur toeschrijven?

„Wat is de eigenlijke reden", vraagt de Heer Herderschee, „waarom wij Jezus zoo innig hoogschatten dat geen naam ons kostbaarder is dan de zijne, en dat wij diep beseffen geen tonen van lof en dank te bezitten sterk en zuiver genoeg om uit te spreken, wat wij voor hem gevoelen?

„Het is gelegen in zijne zedelijke meerderheid. Ziet het gezag dat hij uitoefent is niet dat van een heerscher, die vreemd en op een verren afstand van ons blijft, maar het gezag van een' verder gevorderde die zich aan ons verwant gevoelt en die zóó onze verwantschap met hem erkent, dat zijn doel is niet de meerdere te blijven, maar ons aan hem gelijk te doen worden als met hem zonen en dochteren van denzelfden Vader." — Christus heeft boven den gewonen mensch niets meer dan eene zedelijke meerderheid, Hij is een mensch gelijk wij, maar heiliger dan wij.

Wanneer Betsy Perk nu later in hare Pennekrassen (zoo luidt de titel der bijdrage) schrijft: „Leert uwe kinderen Christus kennen als het ideaal van mensch en God", dan doet men het veiligst met deze woorden voor ongeschreven te houden, dewijl ze tamelijk onverstaanbaar zijn. Doch is er zin in, dan beteekenen zij nooit, dat men Christus als Gods Zoon erkennen moet, maar ten hoogste, dat Hij de volmaaktste persoon is, die en mensch en God zich kunnen denken. Tot de hier zoo ongerijmde bijeen-

zetting van mensch en God werd ik door de zonderlinge schrijfwijze van het citaat wel gedwongen.

Wie Christus niet aanbidt, verwerpt tegelijk, noodzakelijk, de verzoening door het H. Bloed zijns kruises. Hierin bleef de Maatschappij ook niet ten achteren: de Heer J. te Winkel bespreekt de gedichten van J. E. Voet en schrijft: „In een Avondlied lezen wij de profetische woorden:

„Gij woont niet meer in 't Heiligdom
Bij Levies priesterscharen,
Noch eischt een avondoffer, om
Te branden op de altaaren."

„En wij zijn verheugd, daarin een christelijken geest te zien, die ons predikt, dat God geen behagen schept in brandofferen en vergoten bloed, maar wat er volgt maakt het gedicht Heidensch, althans Joodsch:

„Door Jezus bloed
Zij dan mijn schuld geboet:
Gij kunt mij rein verklaaren.""

Zoodat dus, volgens het Evangelie dezer Evangelische Maatschappij, alleen een Heiden of een Jood meenen kan, dat God door de bloedige offerande zijns Zoons kon verzoend worden.

Zoolang men den Bijbel nog niet als een versleten kleed beschouwt, waarvan nog maar enkele rafels van nut kunnen wezen, is de loochening der Godheid van den Zaligmaker en van de verzoening, die Hij aan het kruis bewerkte, hoogst bezwaarlijk, zoo niet onmogelijk. Dit beletsel tegen de Christus-loochening — want een goddelijk Persoon niet als God te erkennen is toch wel Hem loochenen — bestaat in geenen deele voor de Maatschappij.

De Heer J. te Winkel zegt over de psalmen: „Zij bevatten in 't kort al wat in den Bijbel te vinden is, maar niet alles, wat wij in den Bijbel lezen, ofschoon van groote waarde voor den tijd, waarin het geschreven is, voldoet ons tegenwoordig nog; veel vinden wij in den Bijbel, vooral in het Oude Testament, wat met de godsdienstige begrippen van onzen tijd, met den geest van het Christendom in strijd is. De God der psalmen is natuurlijk de Joodsche Jehova, dus zeer dikwijls de God der wrake, de jaloersche God, en wij vereeren een Hemelschen Vader, zooals Jezus ons dien gepredikt heeft." Daarom dan ook zijn „vele psalmen inderdaad voor onzen tijd, ons volk, onze godsdienstige overtuiging ongeschikt."

„Wie niet meer den Bijbel en bloc houdt voor een door den H. Geest ingegeven boekdeel, maar eenig begrip heeft van het ontstaan der bijbelsche geschriften, zal zulk een oordeel niet te hard vinden."

„De Bijbel en bloc"! reeds in deze uitdrukking ziet ge, welk eene mate van eerbied deze Evangelische schrijver voor het Woord Gods heeft. De Bijbel is hem geen door den H. Geest ingegeven boek; veel vindt hij er in, vooral in het Oude, dus waarschijnlijk ook in het Nieuwe Testament, wat met den geest van het Christendom in strijd is. Ziedaar den woordvoerder der Maatschappij, hij leert ons haar Evangelie wel zeer goed kennen!

Wat haar Evangelie eigenlijk is, valt moeijelijk te zeggen. Blijkbaar is het niet het Evangelie van Christus, de waarheid, ons in Hem geopenhaard, en die voor een groot gedeelte in de H. Schrift vervat is; maar buiten deze negatieve bepaling is het naauwelijks meer te omschrijven of te beschrijven.

Bij den afschrik der Maatschappij tegen een leerstelsel kon dit niet anders:

„Zoodra er een leerstelsel geooren wordt, gaat de vrijheid verloren, en nadert de tijd van lettergezag", zegt de Heer J. te Winkel.

En de Hindoe Chunder Sen, die te Calcutta aan het hoofd eener vereeniging van Indische Deïsten staat, en Engeland bezocht om het Christendom beter te leeren kennen, maar Londen verliet, zeggend: „Ik ben herwaarts gekomen in het geloof aan God als Vader en aan de menschen als mijn broeders. In het geloof versterkt keer ik terug. Nieuwe leerstellingen heb ik niet aangenomen, den geest van leerstukken en stelsels heb ik vermeden", — hij wordt door de Maatschappij genoemd: „een profeet des Allerhoogsten, een dienaar van Jezus, een Christen in waarheid."

Dientengevolge moet zij de godsdienst in een zeker gevoel laten bestaan, dat daarenboven vrij onbepaald blijft. „Immers," zegt zij, „hierop komt in gewoon Hollandsch het geheele begrip van godsdienst neer: tevredenheid met al wat in en om ons is, en eeuwige begeerte om het goede nog beter, het schoone nog schooner te maken. Het middel, dat Jezus ons daartoe aan de hand heeft gedaan is het liefhebben van onze medemenschen, terwijl die tevredenheid met de wereld en met ons lot door dienzelfden Jezus . . . is genoemd: het bewustzijn, dat een liefhebbend vader in den hemel de wereld bestuurt, of in andere woorden: het vertrouwen op Gods vaderlijke liefde."

Welke Deïst zal dit Evangelie niet gaarne onderschrijven?

Welke Christen daarentegen zal niet gruwen van de verzekering, die de Evangelische Maatschappij ons geeft bij monde van Betsy Perk: „Hoe onbetwistbaar toch is de zegen des gebeds. Immers al zegt de rede, dat aanhoudend smeeken geen verandering brengen kan in de raadsbesluiten Gods, noch gevaren afwenden, die al nader

en nader komen en met geen menschelijke magt meer te keeren zijn, toch daalt er rust en kalmte in het fel bewogen hart, zoo ras de ziel zich verheft en 't rijk des geestes binnendringt"?

Deze anti-Christelijke Evangelieprediking behoeft echter door de Maatschappij niet anti-Christelijk genoemd te worden, daar zij het Christelijke aldus bepaalt: „Wij . . . weigeren aan de rationalisten volstrekt den christennaam niet, omdat wij gelooven, dat zelfs ook hij christen zijn kan, die Christus' bestaan in twijfel trekt.

„Om Christen te zijn' behoeft men alleen zijn' naaste lief te hebben, als zich zelven, de waarheid te zoeken en de schoonheid te bewonderen — op kerkelijk gebied het Farizeïsme te bestrijden en de spreuk in beoefening te brengen: „de letter doodt, maar de geest maakt levend" d. i. gewetensvrijheid in de uiterste consequentiën te handhaven." Alzoo J. Te Winkel.

Wij weten nu, welke waarheid en welk Evangelie de Maatschappij aan de Katholieken wil verkondigen. We weten nu, met welk regt zij haren titel van Evangelische Maatschappij draagt en op hare publicatieën uitstalt.

We weten nu, hoezeer de Protestant, die nog in Christus, den Zoon Gods gelooft, zich laat verschalken, wanneer hij deze Evangelie-prediking ondersteunt.

III.

Behalve de kennis van het Evangelie wil de Maatschappij ook de godzaligheid bevorderen, of zooals zij het, in het aangevoerde eerste artikel van haar reglement, ook zegt: de Katholieken „tot de Evangelische gezindheid opleiden."

Dat Evangelische gezindheid moet voortkomen uit geloof aan de waarheden des Evangelies, springt in het

oog; even klaarblijkelijk is het, dat de Maatschappij hier in werkelijkheid niets beters kan bedoelen dan een zekere onbepaalde godsdienstige stemming, hoedanig zelfs een Deïst kan hebben. Alle schoone woorden baten hier niets; houdt gij u niet aan het Evangelie, gij kunt ook tot geene Christelijke gezindheid opleiden.

Nevelachtige en zwevende denkbeelden over de goddelijke dingen, over God, Christus, godsdienst zijn evenmin in staat den geest voor de ergste afdwalingen te behoeden als hun invloed het gemoed tegen zijne eigene hartstogten kan verdedigen. Zij laten aan de verbeelding en aan de driften vrij spel.

Is hèt te verwonderen, indien de loochening der Christelijke leer bij de woordvoerders der Maatschappij met hevigen afkeer, ja, met haat tegen de Katholieke Kerk zamengaat?

Een kreet van blinden haat is geheel de Zang des tijds, door Paulus van der Veen, „aan Pius IX na zijne onfeilbaarheidsverklaring" toegeslingerd.

„Zing Pius, groote Paus, thans uw triomfgezangen!
Uw sleutelvlag waai hoog in top!
Want 't zenith is bereikt, uw dierst, uw stoutst verlangen
Hield heden door vervulling op.

. . . . . .

Gij steegt ten hemel op, onfeilbre zoon der goden,
Slechts gij zijt ons vertrouwen waard,
Een dubbel geestesdeel heeft God U aangeboden,
En niemand, die op U niet staart.

Een zon van heiligheid straalt om uw grijze haren,
Uw woord is wet, uw wet is leer."

Zoo gaat de schrijver eenige strofen voort en laat dan aan den Paus hooren, wat "het grijs historieboek" van Rome's daden meldt; God immers wil ons "leugen, laster, alle zonden" doen kennen, hoe die ook "naar 't uiterlijk omwonden zijn, al is het met een priesterkleed." Dan komen de schimmen der martelaren, de zwaarden en martelvuren, de moordschavotten en kerkermuren, die allen getuigen, "of de Paus onfeilbaar was." Ook de rij van Petrus' zonen moeten ons verhalen van hun "eerzucht, wellust, wreede moorden." Duizenden beschuldigen Rome, wijl "vrijheid, eer of goed hun zijn ontroofd"; Rome heeft maatschappij

"..... en huis van een gereten,
En de aarde heeft gezucht om al de jammerkreten,
Door Rome's dansmuziek nog nooit geheel verdoofd.

Verstand en hart te gaêr verkort zij in hun rechten,
Zij wroet in 't stof alleen, om zich een krans te vlechten.

. . . . . .

Rome, vrouw, die zonder smarte,
In het harte
Van uw kind,
Met het moordmes rond kunt wroeten,
Eens zult gij uw misdaad boeten,
Ja! gezwind!

. . . . . .

Mij naakt een breede schaar van rijk gedoschte mannen,
Hun kwijnend oog ziet trotsch in 't rond,
Verwoesting volgt hun tred, het bloed lekt van hun handen,
En snel tot vloeken is hun mond.

Hun teek'nen zijn; en kroon en bisschopsstaf en schepter,
En schitt'rend priesterkleed en zwaard,
En dubbelhartigheid, die 't hemelsche moet zoeken,
Maar vastgekluisterd is aan de aard.

Hun werreken zijn boos, en slingerend hun paden,
Zij minnen 't dekgaas van den nacht,
Zij hebben niemand lief en, hoeden zij de kudde,
't Is om de melk slechts en de vacht.

Hun leven is gewijd aan schandelijke zonden,
Aan Venus, en aan Bacchus-God,
Zij draven van 't genot naar 't zalige begeeren,
En van 't begeeren naar 't genot.

Hun wapenen zijn moord en brand en banvloekdonder,
Zij straffen, wie hen niet vergoodt,
Maar leenen hand en voet, om ned'rig te kussen,
Aan ieder, die hen niet verstoot.

Hun leer is: „zondigt gij, aan ons staat het vergeven,
„Bij ons koopt ge uwe misdaân af.
Voor wat ellendig geld, in de offerkist gesmeten,
Bevrijden we u van lange straf."

Hun eischen zijn niet zwaar, en licht'lijk te vervullen,
Zij zijn: „sluit hart en oogen toe!
„Lees nooit in 't bijbelboek, poog nimmer mensch te wezen!
„Vraag slechts aan ons 't waarheen en 't hoe!"

Hun goden zijn een tal van heil'ge menschenzonen,
't Mariabeeld hun schutsgodin,
Zij geven haar den roem, door Jezus ons verworven,
En zij bidt ons den Hemel in." enz. enz.

Deze lamlendige verzen zouden potsierlijk zijn, indien ze niet van den hevigsten haat getuigden.

Maar er is nog iets leelijker in de opname dezer verzen door de Maatschappij: de huichelarij.

Wanneer wij b.v. in De Bazuin (20 Junij 1873) lezen:

„Aan N. N:

„Waarde Broeder.

„De keizerin van Rusland te Rome om haar komplement [sic] te maken bij den paus. Dat is ook naar beginselen, maar allerjammerlijkste, Godverloochenende! Welk eene dwaasheid daarenboven voor de vorsten en vorstinnen der aarde zich ook maar in eenige de minste aanraking te stellen met het monster, dat niets anders is dan een gewoon mensch, maar voor een paus-koning wil doorgaan, dat ten slotte nergens op neerkomt dan op een mensch-god? een mensch-god aan wien dus ook alles op aarde onderworpen is, wiens uitspraken onfeilbaar zijn .....

„Als steeds de Uwe in den Heere,

„A. Brummelkamp."

Wanneer we zulke opmerkingen van een Afgescheidene hooren, we lagchen om het vreemdsoortige en dwaze der uitdrukking, we halen de schouders op om het blinde vooroordeel, maar we gevoelen slechts medelijden met den schrijver. Hij spreekt, hopen we nog, volgens zijn hart en zijn overtuiging.

Niet zoo de uitgevers der meêgedeelde rijmen. De dichter komt op voor het Bijbelboek, voor de vergiffenis der zonden door berouw, voor de eer van den Christus.

Wat is het Bijbelboek-, wat de vergiffenis der zonde, wat de eer van Christus voor de leiders der Evangelische Maatschappij?

Dat hebben we gezien.

Zoo „godzalig" als de Maatschappij zelve is, moeten ook de Roomschen worden, die zich aan haren invloed zullen onderwerpen. Zij moeten den Paus en de Kerk haten met een haat, die zelfs het middel der huichelarij niet versmaadt.

Maar deze „Evangelische gezindheid" kan niet in haat alleen bestaan, er moet ook liefde zijn.

De Maatschappij heeft eene zeer sterk uitkomende liefde voor het politieke radikale liberalismus.

De Almanak van 1872 ziet voor Nederland de toekomst donker in. Vooreerst om den vooruitgang en de stoutmoedigheid der Ultramontanen en de zwakheid der Protestanten en liberalen. „De liberalen zijn, helaas! jammerlijk onder elkander verdeeld." Dit klagende tusschenwerpsel is hier welsprekend.

En twijfelt ge, of gij hier de stem der klagende liefde gehoord hebt: wat de Maatschappij van onze openbare school zegt, zal elken twijfel wegnemen. Spreek met iemand over de openbare school, spoedig blijkt het, of hij het liberalismus volgt of niet. „Onze volksschool," zegt de Almanak van 1872, „met het volste regt het palladium van ons volksbestaan geheeten, wordt van alle kanten ernstig bedreigd." Ons dunkt, dit is overduidelijk.

De meest geavanceerde Belgische liberaal kan onmogelijk met vuriger enthusiasme over de gewelddadige schennis van een Katholiek kerkhof juichen dan het door de Maatschappij geschiedt.

In 't jaar 1869 overlijdt te Madrid een Spaansch meisje, vroeger Katholiek, nu „overgegaan tot de evangelische gemeente"; men had haar op 't Engelsche kerkhof kunnen begraven; „maar zij is eene Spaansche, en godsdienstvrijheid is toegestaan bij de wet." Het hoofd der Protestantsche Vereeniging te Madrid, „wendt zich tot den pastoor der

parochie, waartoe de overledene behoorde, met verzoek om een plaats voor het lijk op het kerkhof. De geestelijkheid weigert." De burgemeester van Madrid zendt haar bevel aan het verzoek gehoor te geven, „omdat de Cortes de vrijheid van eeredienst heeft ingevoerd." De geestelijkheid blijft weigeren. De burgemeester laat haar weten, dat „als binnen een uur, het kerkhof niet geopend is, het kerkhof eigendom van den Staat zal worden verklaard en aan het bestuur der geestelijken ontnomen. De bedreiging werkt en de geestelijkheid geeft toe."

Kan er liberaler toepassing der vrijheid van godsdienst worden uitgedacht? De Maatschappij slaat er over aan het jubelen. „Is het wel waar? Wij kunnen het bijna niet gelooven.... Een Roomsch-Katholiek kerkhof ontsloten voor een niet-roomsche. God zij er voor geloofd. Zoo dringt het licht door de duisternis. Zoo wordt de vorst dezer wereld veroordeeld. Zoo gaat Gods geest over de aarde."

Dit „godzalig" liberalisme is niets beter, en minder opregt dan het liberalisme der Belgen. Ook hier denke men aan hetgeen Bossuet schrijft: „Les politiques et les hypocrites s'entendent fort bien ensemble." (Méditations. La dernière Semaine etc. Jour XXXV.)

IV.

Welke Evangelisatie-middelen gebruikt de Maatschappij om „waarheid en godzaligheid" onder de Roomsch-Katholieken te bevorderen?

Het algemeene reglement (Art. 2) geeft ons de volgende op:

„*a.* Het verspreiden van Bijbels of van gedeelten des Bijbels."

Herinneren we ons, wat de Maatschappij in haren Al-

manak liet drukken: „Veel vinden wij in den Bijbel, vooral in het Oude Testament, wat met de godsdienstige begrippen van onzen tijd en met den geest van 't Christendom in strijd is", dan begrijpen wij niet, hoe eene zich Evangelisch noemende Maatschappij een boek als den Bijbel verspreiden kan. Is het dan Evangeliesch het Christendom af te breken?

Welligt is het hierom, dat zij zich voorbehield om den Bijbel ook bij gedeelten te verspreiden; zij geeft dan denkelijk gecastigeerde editieën.

„*b*. Het verspreiden van geschriften of uittreksels uit geschriften, bij voorkeur door Roomsch-Katholieken vervaardigde, welker bedoeling is het Jezuïtisme of Ultramontanisme te bestrijden.

„*c*. Het vervaardigen, verkrijgbaar stellen en verspreiden van oorspronkelijke geschriften, waaronder ook de zoodanige, die voor Protestanten den aard en de strekking der Maatschappij in het licht stellen. Inzonderheid zullen deze geschriften de geschiedenis van den strijd der Roomsch-Kakatholieke Kerk tegen en van hare onderdrukking door het Jezuïtisme verhalen."

De Maatschappij wil de Roomschen „niet zoozeer tot eenig Protestantsch Kerkgenootschap overhalen. Zij tracht in de eerste plaats hen te bewaren om overvleugeld te worden door het Ultramontanisme." (Algemeen reglement. Art. 1.)

De goedwillige en godzalige Martschappij kan den benarden toestand der deinzende Roomsch-Katholieken, die voor de zegevierende Ultramontanen en Jesuïeten achteruit wijken, niet werkeloos aanzien, zij snelt hun te hulp, zij bemoedigt hen, zij scherpt hunne wapenen en roept naar alle zijden zelfs de Protestanten te hulp om toch het Roomsch-Katholicisme te redden!

Het behoort immers tot de godzalige droomerijen der Maatschappij, dat de Katholieke Kerk in twee partijen verdeeld is, op de manier, waarop de modernen en orthodoxen het Protestantsche kerkgenootschap in twee eeuwig tegen elkander vechtende en strijdende kampen verdeelen. Men heeft: „de Katholieken", die ook „liberale of vrijzinnige Roomschen" heeten, en de „Ultramontanen of Ultra-Roomschen."

Er worden thans zoovele uiteenloopende beteekenissen aan 't woord Ultramontaan gehecht, dat het meer dan gemotiveerd is, als we de Maatschappij vragen, wat zij er meê zeggen wil.

Zij antwoordt met deze storm-periode: ik bedoel „het aan alle vrijheid, verlichting en vooruitgang ter dood toe vijandige Ultramontanisme, dat alle zoo duur gekochte veroveringen van den menschelijken geest, de reuzenschreden die onze eeuw op het gebied der samenleving voorwaarts heeft afgelegd, de onwraakbare slotsommen der wetenschap, de dierbare en heilige rechten der persoonlijkheid ons zoekt afhandig te maken, om geweten, huisgezin, maatschappij en staat te brengen onder het oppergezag der Kerk, om gansch het menschdom aan de zegekar van Rome's opperpriester te ketenen, om de hoogste menschenwaarde te stellen in het kussen van 's Pausen voet....."

„De geloofsbelijdenis dezer partij, zoo men wil, haar programma, vinden wij, althans gedeeltelijk, uitgedrukt in den Syllabus of tafel van 80 veroordeelde stellingen over godgeleerdheid, wijsbegeerte, staat- en zedenkunde, toegevoegd aan de Encycliek van Z. H. Pius IX van 8 December 1864.... Zoo onbewimpeld is deze oorlogsverklaring aan de nieuwere samenleving in haar geheel, op zoo hoogen, stouten toon wordt alles wat wij meenden dat reeds onomstootelijk vaststond, rechtstreeks ontkend,

dat ook den goedgeloovigste en zachtzinnigste de schellen van de oogen moeten vallen."

Dat menigeen, en zelfs ook een lid der Maatschappij, op het zien van zulk eenen vijand, zijne tramontane verliest, het baart niemand verwondering

En toch niet al de boosheid van 't Ultramonatisme is hier aangeduid, want Ultramontanisme en „Jezuïtisme" zijn één en dezelfde zaak.

„Niet slechts", zoo schrijft de Almanak, „omdat feitelijk de Jezuïeten zuivere Ultramontanen zijn, en hunne orde immer de kweekplaats van het Ultramontanisme is [1]); ook en vooral, omdat men, sprekende van de Ultra-roomsche partij, en daarbij het woord Jezuïet noemende, niet aan het lidmaatschap eener vereeniging, maar aan eene geestesrichting denkt, die door alle, geoorloofde en ongeoorloofde middelen, [het doel heiligt voor den Jesuïet ieder middel, dit is een geloofsartikel der Maatschappij] aan het volstrekt en onbeperkt oppergezag der Kerk, inzonderheid zooals dit is belichaamd in den Paus, alles in staat en maatschappij en wetenschap, elke levensuiting op ieder levensgebied tracht te onderwerpen. Zoo vloeien dan die twee woorden, als verschillende benamingen voor dezelfde partij of geestesrichting, inéén."

Welke zijn nu de Roomschen, die den wanhopigen strijd tegen het Jesuïetische Ultramontanisme voeren?

„De Bisschoppelijke partij of het Episcopalisme, dat

---

1) Wij kunnen de bekoring niet weêrstaan om de volgende verrassende bevinding van den volijverigen kroniek-schrijver in de *Stemmen voor waarheid en vrede*, Ds. A. W. Bronsveld, hier ter toelichting bij te voegen: „Wij kunnen er verzekerd van zijn, dat in ons land en alom de Katholieke seminariën en grootere inrichtingen voor onderwijs in de handen der Jesuïeten zijn, of onder hun invloed staan." (*Stemmen* enz. Mei, 1873, blz. 518.) Ziedaar iemand, die achter de schermen ziet.

den Paus als hoogsten dienaar der Kerk aan hare wetten en hare vertegenwoordiging onderdanig houdt..... Deze beschouwing vond haar steunpunt in de Fransche natie .... Zij heeft in de rechten en vrijheden der Gallikaansche Kerk.... eene tastbare gedaante aangenomen. In onze eeuw nemen de Episcopalisten den naam aan van Liberalen."

Wilt gij eene nadere aanduiding, dan zegt de Almanak: „De waarlijk liberale Roomschen, die hunne persoonlijke zelfstandigheid trachten te handhaven en aan godsdienstige verdraagzaamheid niet vreemd zijn, en die met dat al trouwe zonen der Kerk willen blijven, zij hebben aan deze hunne moeder hunne vrijzinnigheid niet te danken, maar aan den geest der eeuw."

— „Voor het oog der wereld", verklaart de Almanak van 1872, „is het openbaar, dat die eenheid, waar de Kerk van Rome op stofte, een onnoozele leugen is; de diep gaande verdeeldheid, de partijschap en het verschil van geestesrichting is niet meer te bedekken. Welk een storm van oppositie verhief zich reeds vóór de kerkvergadering samenkwam. Welk een manmoedig verzet, door grondige geleerdheid gesteund, in welsprekende vormen voorgedragen, heeft daar weêrklonken. En nu de beslissing ondanks alle nadrukkelijke tegenkanting gevallen is, — ja, wij weten, dat vele hooge kerkprelaten het hoofd hebben gebogen, maar van allen is het niet denkbaar. Wat zal de kloeke, welsprekende, wetenschappelijke bisschop van Agram doen, die Strosmayr, die niet slechts tegen het Ultramontanisme maar zelfs ten gunste van het Protestantisme en de verdraagzaamheid op het Concilie de stem dorst verheffen? ..... Zou de welsprekende Hyacinthe spoorloos voorbijgaan?"

Bleef de Katholieke Kerk in ons vaderland vrij van deze

scheuring? O, neen! De Maatschappij heeft de partijschappen ontdekt.

„Is geheel de Katholieke Kerk in Nederland in de boeien van het Ultramontanisme gekluisterd?" vraagt de Almanak van 1873 en beantwoordt zich zelven aldus: „Ook onder de Katholieken in Nederland zijn er niet weinigen, wien de atmosfeer in de Roomsche Kerk na het Vatikaansch Concilie te benauwd is geworden .... Nu is er een levensteeken [voor hen] opgerigt. Sedert den laatsten Zaterdag der maand Juli verschijnt wekelijks een blad door Roomsch-Katholieken voor Roomsch-Katholieken geschreven, getiteld: Nederland. volksblad aan vooruitgang en beschaving gewijd.... Nederland vinde steun en open ooren bij velen. Het leve lang en stichte veel nut."

Helaas! dit Nederland stierf, weinige maanden oud, een stillen dood op den 27en December 1873.

Een blijk te meer, dat de Roomsch-Katholieken, die het Ultramontanisme niet volgen, hier te lande althans groote kans hebben om overvleugeld te worden, tenzij de Maatschappij hun heul en steun biede. Hierom gaat deze met ijver voort om de boven vermelde geschriften uit te geven en te verspreiden.

Het is voorwaar door de reglementen niet verboden, dat de Maatschappij pijlen van verschillende soort op haar koord neemt, en aan deze vrijheid hebben we het zeker te danken, dat zij Georges Sand's vlakaf ongeloovigen en voor de zeden gevaarlijken roman Mejonkvrouw de la Quintinie[1]), altijd ter bevordering van waarheid en godzaligheid, voor een lagen prijs heeft laten venten.

In de keuze harer schrijvers is zij niet moeijelijk; uit

---

1) Vgl. *De Katholiek*. Dl. LVII, blz. 70.

het aangehaalde voorbeeld mag men opmaken, hoeveel zij op hunne literaire moraliteit let, en in de Almanakken zien we, dat domme onbekendheid met Katholieke zaken en gemis aan goeden stijl of aan goede manieren in de letterkunde niemand van hare gunsten uitsluiten.

Een volgend Evangelisatie-middel is:

„ *d.* door het Evangelisch beginsel bij het lager onderwijs te helpen bewaren en aankweeken, en gezonden burgerzin te bevorderen door handhaving van de waarheid der vaderlandsche geschiedenis." Gelijk elders met het woord „Christelijk", wordt hier gegoocheld met het woord „Evangelisch", zoodat „Evangelisch beginsel" beduiden moet: een Christendom boven geloofsverdeeldheid. En wat de te handhaven waarheid der vaderlandsche geschiedenis betreft, als we lezen „van den strijd voor gewetensvrijheid, voor waarheid en verlichting, die omstreeks 300 jaren geleden onze vaderen begonnen", dan weten we reeds genoeg.

„ *e.* door Katholieke en Evangelische Christenen, inzonderheid vrijzinnige priesters, ook in andere landen, met alle zedelijke middelen te steunen in hun verzet tegen het Ultramontanisme." Eene uitvoering van deze bepaling was welligt de gulle ontvangst, die in 't eerst aan den rampzaligen Hyacinthe op zijne lucratieve predikreis hierheen ten deele is gevallen.

„ *f.* door geschikte personen op te leiden en, in den regel na afgelegd kerkelijk examen, uit te zenden ter evangelisatie onder Roomsch-Katholieken."

Derhalve opleiding en uitzending van colporteurs. Over hen vonden we in het Algemeen verslag, 12 September 1866 uitgebragt, ter algemeene vergadering der Maatschappij, verscheidene mededeelingen. Al kunnen we hierop niet ten volle afgaan, ze steunen immers op de berigten van colporteurs, loontrekkende en dweeperige agenten der

Maatschappij, tot eene zekere hoogte althans zullen ze waar zijn. Het is verder te denken, dat die éclaireurs van het leger der „waarheid en godzaligheid" thans nog op dezelfde wijze als toen, het geloof van eenvoudige of weinig christelijk levende Katholieken belagen; we spreken er over, opdat wake die waken moet.

Ook wenschen we te laten zien, hoe te goeder trouw de Maatschappij verklaart, dat „haar doel zoozeer niet is om de Roomsch-Katholieken tot eenig Protestantsch Kerkgenootschap over te halen." (Algemeen reglement. Art. 1.)

„Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur." [1])

Wat zegt nu het verslag van 1866?

„Te Delft werden door den arbeider acht voorlezingen over onderwerpen uit de kerkgeschiedenis gehouden. In 57 gemengde gezinnen bracht hij van tijd tot tijd een bezoek. Twee Roomschen die bij hem onderwijs ontvingen deden Protestantsche belijdenis." Drie anderen maakten van zijn onderwijs nog gebruik.

„Ook te Groningen wijdt de arbeider van het Departement zijne zorg vooral aan gemengde huwelijken die ten getale van 70 door hem worden bezocht. Met dertig personen uit die gezinnen, zoo volwassenen als kinderen, houdt hij catechisatiën ..... Vier van deze leerlingen, waarvan twee Roomschen, deden belijdenis.

„De arbeider van het Departement Utrecht had het genoegen zeven van zijne Roomsch-Katholieke leerlingen

1) Virgilius. *Ecloga V.* Naar Vondels vertaling:

„..... de wolf, in toom gehouden,
Beloert geen schaap; men spant geen wetten voor het hart."

tot lidmaat der Hervormde Kerk te zien overgaan. Zij werken weder gunstig op hunne bekenden.....

„Te Amsterdam, Breda, 's Hertogenbosch en Nijmegen worden de bezoeken, zooveel plaatselijke omstandigheden gedoogen, voortgezet en geschriften geplaatst.

„De arbeider van het Departement Friesland, te Leeuwarden gevestigd, hield aldaar gedurende den winter geregeld voorlezingen en zag daar een groo'er opkomst dan in vorige jaren. Aan 46 Roomsch-Katholieke leerlingen geeft hij onderwijs. Twee uit dat getal deden belijdenis."

Te Hoorn, Heerenveen, Amsterdam en Rotterdam was een colporteur gevestigd, die aldaar en in den omtrek werkte; deze vier „arbeiders" deden daarenboven reizen in Zuid-Holland, Groningen, in 't Maaswaalsche en in Limburg.

De colporteur van Hoorn verkocht in twaalf maanden voor zevenhonderd gulden „godzalige" geschriften en Bijbels. Het blijkt niet, of hij vele Katholieke koopers vond.

Omtrent de methode van het colporteren vond ik dit: „Herhaald bezoeken heeft dikwijls goede vrucht. Allengs worden de Roomschen meer vertrouwelijk en niet zelden komen zij er dan toe om hunnen wensch uit te spreken naar een N. T. of eenig ander goed geschrift. Wat de verspreiding van geschriften aangaat, zoo bevindt ook deze colporteur [die dit berigt indiende] er zich uitnemend bij om ze ter inzage te laten in de huisgezinnen vanwaar hij ze dan na eenigen tijd komt terughalen. Dikwijls verneemt hij dan dat ze met genoegen en met vrucht gelezen zijn .... Enkele Roomschen die dreigden de boekjes te zullen verbranden, antwoordde hij: bedenkt wel hoe weinig u dit baten zal. Wanneer de Joden één Jezus kruisigden, stonden er twaaf apostelen weer op." — Moderne colporteurs zijn waarlijk echte apostelen.

„*g.* door, behoudens de zelfstandigheid der Evangelische Maatschappij, met andere Protestantsche Vereenigingen, in zooverre zij hetzelfde doel geheel of ten deele beoogen, zich in betrekking te stellen, ten einde de onderlinge samenwerking te bevorderen."

Mogen we hier niet aan een verbond denken met Unitas, Phylacterion, Welstand en Christelijk Hulpbetoon en andere dergelijke lichtschuwende genootschappen?

„*h.* Voorts door al zulke middelen, als door de omstandigheden zullen worden aangewezen, voor zoo ver zij met den geest van het Evangelie, de kerkelijke reglementen en de wetten van den staat overeenkomstig zijn...."

V.

Of de Maatschappij niet een weinig te vrij is in hare wetsduiding, wanneer het er op aankomt de moraliteit der middelen, die zij gebruiken wil, te beoordeelen, laat ik anderen ter beslissing over; mij echter mogt het evenmin gelukken hare vier Almanakken van huichelachtige femelarij, als van het opdrijven der hartstogten tegen de Katholieken vrij te pleiten.

Ziehier, wat mij noodzaakt deze geschriften zoo ongunstig te beoordeelen.

Vooreerst betreffend het gefemel en geteem.

In het verslag der algemeene vergadering, die 12 September 1866 te Hoorn is gehouden, beschouwt een der sprekers het als een ramp, wanneer „de Evangelische Maatschappij hen als leden verliezen zou die zich ergeren aan de moderne richting, terwijl het ons", zegt hij, „toch te doen is om in de Maatschappij leden van verschillende richting te houden."

Ofschoon het, blijkens het boven aangevoerde, duidelijk is, dat de modernen in de Maatschappij den boventoon voeren, blijft toch de medewerking der meer of minder orthodoxe Protestanten voor deze modernen van het hoogste gewigt. De orthodoxen tellen vele aanzienlijken en rijken onder hunne rijen, en over 't algemeen zijn zij eer dan de modernen geneigd om met schenkingen en legaten te hulp te komen. Hun invloed en hun kapitalen zijn niet te versmaden. Buitendien betalen de leden der Maatschappij jaarlijks *f* 2.50, en de begunstigers *f* 1.—; waarom zouden ook de orthodoxen niet als contribuanten kunnen gebruikt worden? Dit belet immers niet om met de opgebragte gelden geschriften van een ongeloovige strekking uit te geven.

Hierom moesten in den Almanak ook de orthodoxen tevreden gesteld, althans gepaaid worden. Waartoe de omstandigheid dienen kan, dat het reglement zich noch voor de orthodoxie noch voor het modernisme uitspreekt, en dat vele van deszelfs bijdragen over dit verschil van rigting zwijgen of zich dubbelzinnig uitdrukken. In waterige onbestemdheid, in 't geven en nemen, in het bedekte voorstellen van moderne meeningen, evenzeer als in flaauwe sentimentaliteit en zalvenden bluf excelleert wel de reeds genoemde bijdrage in den Almanak van 1870, onderteekend: Herderschee. Eene plaats uit velen: „Geloof in ons zelven? Goddelijke kracht uitgaande van menschen? Spreek ik misschien te vermetel en verhef ik de menschenwaarde te hoog?

„Neen — ik weet wat ik zeg en ook nu spreek ik in de tegenwoordigheid Gods. Vooreerst is het de vaste overtuiging ook van onzen godsdienst dat de mensch Gods gedachte, zijn vertegenwoordiger op aarde is. Maar ook als het bewustzijn van zonde en zwakheid daartegen wil

pleiten, dan geeft de stem der blijde boodschap, die wij kennen, ons de volle vrijmoedigheid weêr. Hoe ondankbaar zouden wij zijn indien wij anders spraken, wij die weten wat er van verloren schapen weêr worden kan! Dit is de eeuwige verdienste van Christus dat hij door zijn ten bloede toe volgehouden prediking van de liefde Gods de trooster is geworden van 't ontrust gemoed.

„En amen! zegt de zondaar, die begonnen is dat op zijn woord te gelooven, amen! met zijne eigene ziel, daar hij de ervaring heeft opgedaan dat in al den strijd de vonk van 't goddelijk leven niet in hem is verdoofd, en niets, ook zijne zonde niet, hem heeft gescheiden van de liefde Gods!"

Het uitroepingsteeken staat op zijne plaats. Welk een bar ongeloof, en hoe omsluijerd in orthodoxe terminologie!

„O, heavy lightness! serious vanity!
Mis-shapen chaos of well-seeming forms!" [1])

Het is waar, somtijds worden er in den Almanak liefelijkheden tegen de orthodoxen gezegd, bijv. dat de Calvinistische godsvereering droog is en alle kunst weert, dat de streng-kerkelijke Protestanten dikwerf onverdraagzaam geweest zijn; het is waar, op menige plaats zagen we het modernisme zonder „grijns met schijngeloof vernist" open optreden, maar als ter vergoeding wordt er allerdapperst op den Paus en 't Katholieke geloof geschimpt (wat, helaas, bij sommige orthodoxen voor een bewijs van heiligen ijver en regtgeloovigheid geldt) en gedragen zich de redacteurs van den Almanak dikwijls zoo orthodox als men maar verlangen kan. Tot dit einde begint de Almanak met

1) *Romeo and Juliet.* Act. I, Scene I.
O, zware ligtheid! ernstige ijdelheid!
Wanschapen chaos van schijnschoone vormen!

orthodox-klinkende strofen uit de Evangelische gezangen en de Psalmen-berijming, en geeft hij bij den Kalender een stichtelijken bijbeltekst voor iederen dag van 't jaar, en bezigt hij van tijd tot tijd eene tale Kanaäns, niet te verbeteren door een Afgescheidene of Christen onder 't Kruis.

VI.

Moet men dan werkelijk de Maatschappij beschuldigen, dat zij tegen de Katholieken de hartstogten opdrijft?

Wanneer zij in haren Almanak zulke voorstellingen geeft van de Katholieke Kerk, van hare leerstukken, hare pausen, bisschoppen en priesters, hare praktijk, hare verhouding tot de niet-Katholieken, hare geschiedenis, dat de lezer, die niet beter onderrigt is, bij afwisseling medelijdend de schouders moet ophalen, of in een spotlach uitbarsten, of het Katholicisme verafschuwen, of van angstige vrees voor de listen en het geweld der Roomsche Kerk doordrongen worden: wanneer zij over de Katholieke leer, gebruiken, Heiligen, kortom over alles, wat tot de Kerk behoort, de grofste en hatelijkste onwaarheden, in hartstogtelijke en onwaardige taal, onverwogen verkondigt, zal men dan niet die beschuldiging tegen haar inbrengen?

En toch van dien aard is de lectuur, welke zij in haren volksalmanak, aan het volk ten beste geeft.

Hierin toont zij op nieuw, wat hare „waarheid en godzaligheid" beteekent.

Men behoeft, als het ware, slechts te grijpen om aanhalingen te hebben, die dit bewijzen. Ik bepaal mij tot het overnemen van eenige plaatsen, en begin met hetgeen de Almanak over Katholieke Heiligen en Heiligenvereering te berde brengt.

Vooreerst is Rome schuldig aan afgoderij bij de vereering der reliquieën. „Jammer", zoo heeft de Almanak,

„ dat het bijgeloof de liefde in dezen heeft gedood en afgoderij de plaats van een gezonden en verklaarbaren eerbied heeft ingenomen. Rome's Kerk huldigt de overblijfselen harer heiligen niet, maar beschouwt ze als wonderdoende machten en knielt er voor neder."

Op de tweede plaats vermelden we wat de Almanak van 1871 over den H. Bonifacius schrijft.

Welk oordeel vellen Protestanten van naam over den H. Apostel van Duitschland, den mede-grondvester des Christendoms in Nederland, den grooten martelaar?

Professor Moll meent over sommige zijden van zijn karakter afkeurend te moeten spreken, maar prijst toch „ zijn christelijken ernst en strenge zedelijkheid", er bijvoegend: „ die hem naauwkeurig gade slaat zal den hoogen adel zijner natuur niet betwijfelen. Trouw aan zijne groote bestemming, heeft hij met God het groote gedaan voor de menschen met eene zelfverloochening, die geen grenzen kende, met eene volharding, die onder de vele weeën, aan zijn werkkring verbonden, maar zelden voor een oogenblik wankelde, en met eene beradenheid die de grootste moeijelijkheden wist te overwinnen. Zoo vertoont hij zich als eene heroike gestalte, wier zeldzame krachten en werken ons gewone stervelingen op eerbiedigen afstand van hem doen stilstaan, terwijl zij ons tevens in liefde aantrekt, waar wij hem deelgenoot bevinden van al de fijnere eigenschappen, die tot het wezen eener schoone menschenziel behooren." [1])

Lezen we nu in den Almanak dit: „ Van de waarheid dat men om Christen te zijn doordrongen moet wezen van Christus' geest had Winfried geen denkbeeld. Al zijn geloof verdiende eigentlijk dien naam niet, want het was

---

1) *Kerkgeschiedenis.* Eerste Deel. Blz. 141.

een materialistisch geloof, dat inderdaad geen geloof is, maar slechts een bekrompen zucht om zekere stellingen en gebruiken te verheffen of te verwerpen en om in het algemeen zekere denkbeelden ingang te verschaffen, die niets afdoen tot zaligheid des menschen." — Genoeg over het geloof van Winfried; nu nog dit over zijn karakter: „Veelwijverij was [toen bij de Germanen] algemeen en zelfs Winfried wordt er van beschuldigd."

Ten derde nog iets over Kevelaar. De schrijver van het opstel, getiteld Bedevaarten, zegt: „Dit gebruik kies ik te eer ter behandeling, omdat wij Nederlanders jaarlijks getuigen zijn, hoe honderden bij honderden onzer Roomsche landgenooten naar het Pruisische dorp Kevelaar trekken, om daar een oud brokje papier te aanbidden, waarop eene bespottelijke teekening de maagd Maria en het kind Jezus moet voorstellen."

En verder: „Wanneer we niet door andere zaken bekend waren met den tegenwoordigen trap van godsdienstige beschaving der Roomsch-Katholieke Kerk, dan zouden wij dien leeren kennen door die scharen, die alle jaar naar Kevelaar trekken, om hunne zonden af te wasschen door in het gevolg van een oud brokje papier ellenlange gebeden zonder slot of zin op te zeggen of door — zooals ten minste eenige jaren geleden daarbij gevoegd was — tegen betaling van 25 cent eenige malen met een ijzeren hamertje op een aanbeeld te kloppen."

Andere aanhalingen ontleenen we aan verschillende bijdragen, die de naamteekening van J. Te Winkel hebben.

Deze medewerker maakt somtijds eene gunstige uitzondering te midden van het koor der Rome vloekende profeten. In een zijner opstellen, getiteld: Onze godsdienstige poësie in de zeventiende eeuw, geeft hij hoogen lof aan de Roomsche dichters: Spieghel, Stalpaert van

der Wiele, Anslo, Poirters en Vondel. Vondel bewondert hij, en zelfs zijne bekeering duidt hij hem niet ten kwade, maar verheft zijn „edel karakter, innig godsdienstig gevoel en onkreukbare eerlijkheid." In eene andere bijdrage toont dezelfde schrijver, dat hij iets van de schoonheid der Katholieke liturgie heeft gevoeld, ja, hij noemt de H. Mis „een meesterwerk van symboliek."

Overigens is hij, voor zoover ik mij kan herinneren, de eenige medewerker van den Almanak, die, ik zeg niet welwillendheid jegens de Katholieken aan den dag legt, maar de eenige, die hetgeen hen aangaat somwijlen met billijkheid en redelijkheid beoordeelt.

Hoe jammer, dat ook hij elders aan de inblazingen van den boozen geest, die in de meeste schrijvers van den Almanak schijnt gevaren te zijn, toegeeft en de priesters in de middeleeuwen aldus beschrijft: zij „waren tyrannen geworden, het volk dom houdende en bestelende, om te offeren aan den afgod van den buik en den dierlijken wellust." Eenmaal door die razernij aangevaren, draaft hij voort en schrijft: „Daar is iets komisch, maar ook iets ontzettend akeligs in de woorden die de priester spreekt, wanneer hij den kelk met den in Gods bloed veranderden wijn ledigt; „dit doe ik voor u allen." .... Deze woorden zijn het ware devies der R. K. Kerk. Gij wilt tot God bidden? Gij moogt niet, de priester staat tusschen God en u in; hij bidt voor u allen. Gij wilt verstandiger, zedelijker, degelijker worden? Gij wilt u daarom een boek kiezen, dat in u een verheven geest zal wekken, of een' leeraar, die u spreken zal van het goede, ware en schoone? Neen gij moogt niet kiezen: de aartsbisschop kiest voor u, hij wijst u boeken aan, en zet anderen op den index, hij wijdt de priesters. Gij wilt God in een loflied eeren, en Hem dankbaarheid betuigen? Gij

moogt niet; gehuurde zangers zingen voor u in eene taal, die voor u abacadabra is". — Evenmin als de aangehaalde woorden, of iets, wat er maar in de verte op gelijkt, in de H. Misgebeden voorkomen, evenmin is er eenige schijn van waarheid in al de verwijten, die volgen.

In weerwil van het goede, dat de magt der waarheid hem noodzaakte over de Katholieke liturgie en de Katholieke dichters neêr te schrijven, behoeft J. Te Winkel voor zeer weinige letterkundige „arbeiders" der Maatschappij in dolzinnige bespreking der Katholieke Kerk onder te doen. Men leze nog deze expectoratie, waarmede hij zijne bijdrage voor 1872 eindigt: „Wat wij bijna niet gelooven zouden als het ons niet plechtig werd verzekerd en uit de feiten aangetoond (zie o. a. de brochure van Frédéric de Rougemont: „La chute d'une idole." 1871) diezelfde godsdienstijver heeft nog in dezen tijd het schandelijk plan durven beramen voor een nieuwen Bartholomeusmoord, waardoor Frankrijk in den nazomer van 1870 zou bezoedeld zijn geworden, indien niet de zegepraal der Duitsche wapenen in tijds den toeleg der Jezuiten had doen mislukken. Doch, terwijl ik het woord Jezuiten hier neerschrijf, bemerk ik, dat ik te ver ben gegaan. Er is hier toch immers geene quaestie van godsdienstijver en inspraak van het geweten. Noch het een, noch het ander kan bij een Jezuit verondersteld worden, omdat godsdienst en geweten eigenschappen zijn van een mensch, en de Jezuit heeft opgehouden mensch te zijn." —

Meer halen we niet aan. De gronden voor eene veroordeeling der Maatschappij zijn, meenen we, gewigtig en talrijk. Den Almanak doorbladerende, vindt men telkens nieuwe; op meer of minder hevigen toon, in meer of minder platte taal worden bijna alle schimpredenen en verwijten herhaald, die in de laatste jaren door de

literatuur van minder allooi tegen het Katholicisme en de Katholieken tot vervelens toe zijn rondgekraamd; en bij het doorlezen der Almanakken komt somwijlen bij u, onwillekeurig, de herinnering op aan het wolvengehuil, dat de oude Latijnsche dichter beschrijft:

„Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
Quum fremit ad caulas, ventos perpessus et imbres,
Nocte super media [1]).

De beginselen, het werken en woelen der Maatschappij worden, wij zijn er zeker van, door zeer vele Protestanten gewraakt.

De Almanak van 1873 noemt de leden van het Hoofdbestuur der Maatschappij aldus op:

1e Voorzitter, Dr. H. J. E. van Hoorn, Pred. te Hoorn. — 2e Voorzitter, K. F. Ternooij Apèl, Pred. te Amsterdam. — 1e Secretaris, Johs. Hooijkaas Herderscheê, Pred. te Nijmegen. — 2e. Secretaris, H. W. T. Tydeman, Pred. te Roozendaal. — 1e Penningmeester, Mr. F. H. Baron D' Aulnis de Bourouill, te Arnhem. — 2e Penningmeester, H. Haga, Pred. te Arnhem. — P. H. Testas te Amsterdam; P. G. Te Winkel, Pred. te Rotterdam; Dr. J. Hooijkaas, Pred. te Schiedam; H. Brouwer, Pred. te Zwolle; Jhr. P. J. G. Martini, te Nijmegen; Dr. S. K. Thoden van Velzen, Pred. te Leeuwarden. — J. P. De Keyzer, Pred. te Arnhem, Honorair Lid.

Het hoofdbestuur heeft zijnen zetel te Arnhem.

H.

1) Virgilius. *Aeneis*. Lib. IX. Naar Vondels vertaling:

„.....en gelijk de wolf, verlegen
Van bitteren honger, om de volle schaapskooi loert,
En om den stal, in wind en regen, heel ontroerd,
Bij midnacht tiert en huilt."

VERSCHEIDENHEID.

Hollandsche Katechismus-prentjes, tweede vel.

Na inzage van het eerste vel der Hollandsche Katechismus-prentjes hebben we den wensch uitgesproken: „Wij hopen, dat de Uitgever [de Heer W. R. Casparie te Groningen] door eene talrijke deelneming der eerw. geestelijkheid in staat zal gesteld worden om deze voor de katholieke jeugd zoo nuttige onderneming vol te houden en ze, zoo dit bij den lagen prijs der prentjes mogelijk is, tot nog hooger volkomenheid te brengen" (De Kath. LXIV, blz. 324).

Die wensch is vervuld geworden. „Bijna 150,000 prentjes", zoo wordt ons gemeld, „zijn van het eerste vel in een tijdsverloop van nog geen tien maanden gedebiteerd"; en de Uitgever, door dit groot debiet bemoedigd, heeft nu een tweede vel geleverd, dat veel schooner is en meer waarlijk hollandsche prentjes bevat dan het eerste.

Nu zien we, naast de Apostelen Petrus en Paulus, den H. Willibrord en den H. Jeroen, en den in Holland zoo geliefden H. Martinus, alsook de H. Helena. De H. Josef mogt, bij de talrijke vereenigingen van de H. Familie die hier te lande zijn, niet ontbreken; en de Uitgever heeft eene kleine maar niet te versmaden dienst aan de eerw. geestelijkheid bewezen, met het suffragium van den Patroon der Katholieke Kerk, zooals het in de Getijden moet gebeden worden, op de keerzijde van het gekleurde prentje te laten drukken.

In het gebed op de achterzijde van Maria-Boodschap

zouden we eene meer naauwkeurige vertaling van den latijnschen tekst gewenscht hebben. De achterschriften in proza zijn overigens zeer goed.

Op de versjes zouden wel eenige aanmerkingen te maken zijn; maar de drie strofen op de Aanbidding der herders zijn schoon genoeg om ze, tot aanbeveling van de prentjes, hier te laten volgen.

De groote Schepper van 't heelal
Geboren in een armen stal!...
Wat geven wij, o lieve Heer,
Aan U voor zooveel liefde weêr.

Ach zie! hoe, op het stroo geleid,
Het Kindje[n] in de kribbe schreit,
En hoe 't, met doeken half-gedekt,
Naar ons zijn lieve handjes strekt.

Wat, Kindje Jesus! doen wij nu?
Wij geven heel ons hart aan U;
Als we aan U denken, zijn we blij,
U danken, U beminnen wij. [1])

1) Dit versje schijnt ontleend te zijn aan het *Handboekje voor de leden van de aartsbroederschap der heilige familie Jesus, Maria, Josef.* Te Leiden, bij J. N. Geijer. 1867.

J. DE BRUIJN.

BROERE'S CONSTANTIJN.

ACHTSTE ZANG.

De hel, die in 't gedruisch pleegt naar haar doel te streven,
Zag midd'lerwijl den twist een wensch'lijke uitkomst geven.

Onstuimig vloog de vorst op zijne benden toe,
Alwaar ze zaamgegist, noch hopmans wijngaardroê,
Noch purper meer ontziend van hooger legerhoofden,
Met uitgetogen zwaard den Goden wraak beloofden.
Gelijk de ontroerde zee, die een orkaan voorspelt,
Zwart uit haar afgrond blikt, en zij onzeker zwelt
In golven, die dooreen, maar her- noch derwaart rollen,
Vóór een besliste wind de wolken af komt hollen:
Zoo zag hij dreigend op, zoo wentelde de vloed
Van gramschap om en om in zijn ontsteld gemoed,
Gereed op ieder, dien hij schuldig vond aan 't twisten,
Verplett'rend los te slaan, 'tzij heiden dan of Christen.
O gramschap zijner waard! die, zoo ze tot den grond

Niet tastede van 't kwaad, een uiterst wederstond,
Dat ligt zijn togt ten vloek gemaakt had in Gods oogen;
Waar' niet zijn stem gehoord, hij zelf niet aangevlogen,
Het heldenzwaard had hier ten lagen moord gestrekt,
En 't bloed van martelaars zijn eigen vaan bevlekt.

„Soldaten!" was zijn kreet, „die mij uw trouw verpandde,
„Wat dolheid gaat u aan? Gij, zult ge me eene schande
„Berokk'nen, die tot hier geen vijand heeft vermogt?
„Die 'k met een neêrlaag ja, veeleer had afgekocht?
„Wie ben ik? staat in 't heer, dat onder mijn bevelen
„Ten krijg trekt, 't moorden vrij en 't muitende krakeelen?
„Dit nimmer! — eer zult gij, indien mijn krijgsgezag,
„De mij gezworen eed bij u niet baten mag,
„Ten overmate, hier met uwen veldheer strijden
„En Rome door mijn dood van d' ondergang bevrijden!"
Dit roepend, slingert hij zijn oorlogszwaard omhoog,
En 't blonk zoo vrees'lijk niet als zijn vertoornd oog.

Ontzetting deed 't gedruisch der menigte versmoren;
Hij stond, en geene stem liet zich ten antwoord hooren:
't Was of een elk dat zwaard zou voelen nederslaan,
Zoo hijgde van rondom hem 't schuldig krijgsvolk aan;
't Gebed der Christ'nen slechts, in 't leed hun overkomen
Welligt te hoog vervoerd, werd luider thans vernomen. —
Alstoen stapte Atrebas den veldheer te gemoet,
En ving den uitleg aan; maar hem volgde op den voet

De ontroerde Clodion en Pontius en anderen
Der hoofden hier vergaârd, die twistend door elkanderen,
Naar eigen aandrift joeg, der Christ'nen godenhaat,
Of 't heidensch offerfeest beschuldigden van 't kwaad.
Zijn antwoord was 't bevel, terstond de krijgerscharen
Te ontvoeren uit dit oord; elk bij zijn vaan te gâren,
En 't wijder onderzoek, met strengheid doorgezet,
Zou slissen van hun straf naar tucht en legerwet.

Roemruchte Constantijn! geschapen tot gebieden,
Gij, die geen vijand slechts deedt voor uw wap'nen vlieden,
Maar grooter zege hier bevocht door uw gezag:
Wie toonde 't meer dan gij, hoe min de sterv'ling mag?
Hij kan den waterstroom geleiden langs zijn dijken,
Maar naar der bergen top dien niet terug doen wijken:
Het droevig lotgeval nam d' onweerstaanb'ren gang.
Der Christ'nen onschuld bleek; doch 't hoogste krijgsbelang
Verbood, heel 't ov'rig heer, zoo menig hoofd te straffen,
Der tweespalt voedsel of slechts aanstoot te verschaffen,
En ander middel niet bood uitzigt op herstel.
Dan wat 't verfoeilijk doel bevorderde der hel:
De scheiding, die de haat reeds inriep, werd geboden;
In nieuwe benden moest wat vijand was der Goden
Gezonderd en gedeeld. En nu zag men in 't heer,
Dat God geroepen had ter wrake zijner eer,
Ter redding zijner Kerk, de Christenen verstooten!
Of had het and'ren naam, als, van hun strijdgenooten

Veracht'lijk weggestuwd en nog vervolgd met smaad,
Men hen te zamen bragt in verre wijk en straat?
Als dáár zoo menig vaan, verdedigd met hun leven,
(Wat 's Keizers doelwit waar', wat glimp men 't wilde geven,)
Hun handen werd ontrukt en 't afgodsvolk vertrouwd?
Neen, 't bleef geen raadsel meer! 't werd open hier aan-
(schouwd,
Wat vrijheid 't Christendom zich van dit heer mogt spellen;
En Rome's bange Kerk, die 't hoorde nader snellen,
En opsprong in de hoop van 't kruis ten troon te zien,
Ging Gode een dankgebed voor haar vervolgers biên!
Daar stond de droeve schaar, drieduizend zaamgenomen,
Meest Galliërs van stam; of ruit'ren, opgekomen
Uit 't oude Trevirum, wier krijgshoofd Clodion,
Bij telling, naauw uit hen een vleugel vormen kon.
Hoe bruischte 's jong'lings borst! waarheen vloog zijn ge-
(dachte?
O zoo 't hem waar' vergund!... doch Pintius verzachtte
En bond dien hartstogt in door ernstig pligtvermaan,
En toonde 't voorbeeld hem der Christen broed'ren aan;
Slechts stonden ze in gepeins weemoedig weggezonken,
Gevoelden zich alleen! — Hard had hun 't woord geklonken,
Dat, door den haat gevergd, hun scheiding had beslist.
En bleef 't geweten rein in d' aangeganen twist?
De Keizer scheen voor 't minst de schuld hun op te laden:
Zijn gouden beeldtenis, schoon zij die niet aanbaden,
Zoo dierbaar in hun oog, stak niet meer uit 't gelid.

„Ach!" sprak de Christen hier den Christen aan, „ach bid
„Gods gunstig albestier, dit tot ons heil te keeren;
„'t Is de aanvang, en breekt eens, tenzij Hij 't af mogt
(weren,
„In al de jamm'ren uit, die Rome thans beweent."

God hoorde 't; maar dit uur had hij der hel verleend,
En zij, te wel bewust, dat Hij geen wilbepalen,
Oneindig als Hij zelf, vermag terug te halen,
Verdubbelde haar woede, eer 't oogenblik ontging.

Zoo snel als Constantijn, wen hij vol mijmering
Op 't late rustbed zonk, en steden en rivieren
En landen overdacht, waarlangs hij zijn banieren
Zou voeren, en zijn geest, bij 't luiken van zijn oog,
Tot aan 't verwijderdst eind van 't lang Itaalje vloog:
Zoo snel voer Satan heen naar Rome's wijde muren.
Voldaan zag hij er steeds de onzek're stilte duren,
Waarbij geen martelbloed ter heilvervulling vloot;
Maxentius vergat in 't feestgedruisch zijn nood
En wierp den teerling om, daar hij de kans van 't vechten,
Waar 't rijksgebied aan hing, zijn veldheer liet beslechten.
Reeds was de hellevorst ten wederkeer gereed,
Toen in een nevel, die door de Apennijnen gleed,
Hij 't bloedig oog herkent, waarmede op Rome's wallen
Abaddon nederzag: „Wie dreigt gij aan te vallen?"
Riep Satan, „ik ben hier! Wat, wreedste geest der hel!

„Jaagt herwaarts u terug in spijt van mijn bevel?
„Wee uwer duizendmaal, zoo gij hier waagt te moorden;
„Ga, waar Verona zich aan de omgekromde boorden
„Van d' Athesis verheft, lesch daar uw dorst naar bloed:
„Daar voer ik u weldra het leger te gemoet,
„Dat Gods vernietigd rijk op aarde moest herstellen:
„Vermoord het, delg het uit! laat niets mijn wraak ont-
(snellen!
„'t Is al den dood gewijd; en kunt gij hem verslaan,
„Die tusschen mij en God als regter op dorst staan:
„Den trotschen Constantijn verworgen! geen belooning,
„Abaddon! is zoo groot, of wacht haar van uw koning!"
Een schorre donder rolde en 't monster snelde heen.

Nu keerde ook Satan weêr, en riep den raad bijeen
Der geesten, die hun pest door 't moeizaam krijgsvolk
(spreidden.
't Waar' weinig in zijn oog, de Christ'nen af te scheiden:
Nog volgden zij het vaan, nog streden zij voor God;
Eerst dan verwon hij, was hij meester van het lot,
Van 't lot, dat aan 't geloof de zegepraal beloofde,
Zoo hij daarvan in 't heer de laatste vonk verdoofde,
Wat Christen was verdreef, en door bedrog of dwang
Voor immer Constantijn verknochtte aan 't helsch belang —
Twee duivelen, die meest deez' wereldzee beroeren,
Verwonnen in den raad, en zouden 't kwaad volvoeren,
Dat voor 't onzalig doel het naast gevorderd scheen.

De geest van ijd'len roem, Beëlzebub, was de een.
Hij, die de faam beheerscht, werd vliegengod geheeten,
Niet slechts, omdat hij wuft, ligtvaardig en vermeten,
Op ieder voorwerp aast en ieder oord doordringt,.
Maar, als van 't vlug insekt, zijn voorhoofd is omringd
Door duizend oogen, die naar alle zijden letten,
En vleugelen van vlies hem, talloos, 't lijf bezetten.
Geen vreemder monster ooit steeg uit den nacht der hel.
De nietigste ademtogt zet zijn gevlerkt in spel,
En gonzend gaat hij voort; of wen een vlaag der winden
Hem toeschiet en hem schraagt om hooger lucht te vinden,
Dan vaart hij ijlings op, verkrijgt door 't rijzen kracht,
Stijgt door de wolken en, hoe luttel ook van vracht,
Vult hij den hemelboog met alverdoovend brommen,
Terwijl, van allen kant door 't vrije licht beglommen,
Hij duizend kleuren toont en praalt als wonderwerk.
Wee echter, zoo de dag verdraait in 't nev'lig zwerk!
Dan wenscht hij te vergeefs te dalen, d' aâm der winden,
Die hem zijns ondanks nog vervoeren, in te binden;
Dan spreidt hij, voor dien glans en 't hem niet eigen schoon,
't Afzigtelijk gewoel van 't vliezenlijf ten toon.

Hij nam ten taak, 't geheim den Christ'nen in te blazen
Van Thebe's zandwoestijn, hun eenvoud te verbazen
Door 's Keizers blinden trots, en uit de ontvangen smart
Hun ijd'len eigenwaan te kweeken in het hart.
Daar gonst het monster rond. Straks zaamgeschoold bij hoopen,

Wordt 't treurig Christenheer als van de maar doorloopen
Der Ooster profecij: „Slechts een geloovig vorst
„Redt Rome, wreekt het kruis!" En hoe klopt hunne borst
Bij 't fluist'ren, dat die held heel 't aardrijk ter vereering
Zou dwingen van hun God en hun vervolgde leering!
Dan zuchtend meldt men ook des Keizers ongeloof,
En hoe zijn stug gemoed, voor 's hemels waarheid doof,
Zich niet door 't weegeklag van Helena liet roeren.
Nu bleek 't, waarom ze in 't vaan zijn beeld niet mogten
(voeren,
Waarom hij hun alleen de schuld had opgelegd,
Hen ter beschimping gaf, hun 't leger had ontzegd;
En als aan 's kluiz'naars taal en wat hij juichend spelde,
Men slechts den harden trots des Keizers overstelde,
En een triumf, zoo na, voor immer scheen verbeurd:
Dan hield hun hart geen rust, gevaarvol rondgesleurd,
Gelijk de broze hulk, wie 't schuimend oeverbranden
Niet keeren laat in zee en afslaat van de stranden.
Dan rondom Clodion, wiens levendiger geest
Van spijt reeds blaakte, gonst Beëlzebub het meest.
„Zoo," roept de jonge Frank tot zijne togtgenooten,
„Zoo is de redding dan vergeefs omhoog besloten!
„Het stuit me op 't hoofd terug! 'k verklaar mij dit
(niet meer
„Dan hoe des Keizers hoop zich vestige op een heer,
„Dat, dwazer dan zijn Goôn, gebeiteld uit de rotsen,
„En slempt en tiert en raast en 't krijgsgezag leert trotsen."

Hij wacht geen antwoord af, noch hoort wie 't geven aan.
Van nieuwen inval blijft hij overmeesterd staan;
En onderwijl de roos tot vlam wordt op zijn kaken,
Zijn wenkbraauw opstijgt en verstard zijn oogen blaken:
„O!" peinst hij, „had dus God zijn wraak betrouwd aan mij,
„Verwaten heidendom! hoe zou 'k uw razernij
„Trotseren, ik 't geloof verkonden met trompetten!
„Ik, daar een ieder 't zag, de Goôn ter aard' verpletten!
„Ik, onverwinlijk door 't van God gezegend staal,
„Ras het verloste Rome intreên in zegepraal!"

Met dezen rook in 't brein, en uit zijn somb're smarte
Herlevend door de vreugd van 't zelfbehagend harte,
Spoedt hij zich naar 't paleis dat Helena betrok.
Hij is vol moeizaamheên: de maar die elk verschrok,
Die wil hij, hij alleen verklaren, hij ontdekken,
Wat in dit hagch'lijk uur nog uitkomst kan verstrekken;
En gaat en keert zoo lang, dat hem de Keizerin,
Ach over Constantijn in haar verstooten min
Steeds vaardig ten gesprek, de droeve waarheid meldde
Van 'tgeen mislukking slechts aan dezen togt voorspelde.

Maar ook aan 't prachtverblijf der treurige Heleen
Hield de afgrond wacht; hier vloog de tweede helgeest heen.
Door d' open zuilengang, uit hard porfier gehouwen,
Dien vorst Maximiaan om 't voorportaal liet bouwen,
Sloop 't monster, en welligt thans de eerste maal niet, rond;

't Was schrikbare Astaroth, die hijgende zijn mond
Gestaâg ten glimlach trekt en halfgesloten oogen
In 't dompig voorhoofd draagt met nev'len overtogen;
't Was Astaroth, die vrouw ter halverlijf gelijkt,
Met ronde koon en hals en vollen boezem prijkt,
Maar in een dierenbuik verbreedt, en naar beneden
Zoo walg'lijk is misvormd, dat de afloop zijner leden
Door 't oog niet wordt gevolgd, noch door 't begrip gevat.
De wellust was 't in 't eind, die, wie hier nadertrad,
De pijlen tegenwierp, zijn lend'nen omgestoken,
Wier vlug vergif het bloed in de aderen doet koken,
En neiging, liefde niet, neen wreedheid eer en haat
Uit 't dronken oproer kweekt, dat door de zinnen slaat.

Gevallen Clodion! 't moge u ter eere klinken:
Zoo diep verzonkt ge niet! wat gloed uw wang deed blinken
Voor schoone Flavia, niet slechts uw hoog gevoel,
Uw hart, door and're drift gejaagd naar ander doel:
't Was uwe deugd daarbij, die 't vlammen van de zinnen
In heimelijken strijd gestaâg zocht te overwinnen.
Met hem gevoelde aldra de fiere heldenstoet,
Die 's legers moeder hier kwam eeren met zijn groet,
Bij duist'ren indruk zich ten zoete drift verwekken;
En Flavia, helaas, hoe meer in de ed'le trekken
Eene ed'ler ziel weerscheen en de onschuld uit haar oog
Blonk met het zuiver licht van 's hemels blaauwen boog,
Meer trof ze, en sloeg die blik de vonken om zich henen.

De smart ach, die haar soms een stillen traan deed weenen,
Verhoogde zelfs heur schoon; 't geheim, . . . de teederheid,
Bezielende gedachte, op 't jong gelaat verspreid,
Schonk kindsche minlijkheên den adel van de jaren.
Zoo is des engels beeld, wiens gouden stroom van haren
En roos- en leliekleur een jeugd voor oogen stelt,
Die in de onsterflijkheid noch dag noch avond telt,
Maar wien de held're vlam der kennis, onder 't staren
Naar Godes oppertroon, het voorhoofd op doet klaren.
En wis de Christen maagd, om wie de helsche schicht
Slechts zinnenbrand ontstak, moest, waar ze d' aanblik rigt,
Tot ed'ler mingevoel de heldenborst vervoeren:
Ontzag, bewondering en innig zielsontroeren
Sprak in 't gefluister dat er opging om haar heen,
Toen zij de Keizerin begroetede en verdween.

Wie nogtans uit den stoet, ten statig eerbewijzen
Naar dit paleis gesneld, gevoelde een drift verrijzen
Als Rhetische Atrebas? Dat gistig heldenbloed,
Dan stolde 't, dan weêr joeg 't in kloppende' ad'renvloed,
En deed op 't breed gelaat met de eigen wisselingen
Beplekkend purperrood en bleek elkaâr verdringen.
Ach ook dat hart, hoe woest, hoe kindsch een ijverzucht
Of driest een bijgeloof 't met zaden had bevrucht
Van onkruid en verderf, 't werd nog door deugd gedreven;
't Gevoelde ze op 't gezigt van Flavia herleven,
En wat hiertoe dit uur ten eersten prikkel waar':

De liefde ontgloeide er in, de krijgsman minde haar!
Beklaaglijke Atrebas! die nooit uw wensch mogt smaken.
Hij ging, en, onbedacht op dit zijn minneblaken,
Vermoedde Helena, dat hij, van schaamt' verward,
Herkend had, tot hoe diep der Christ'nen ramp haar smart.

O, Goôn en Christendom en alles was vergeten!
Hij mint, de heiden! en van zulke drift bezeten,
Verloochent hij gewis zijn hevige inborst niet:
't Is Flavia, die hij in 't doelloos blikken ziet;
Heur stem doorsuist zijn oor, en of ze, langs de trappen
Van 't hoog paleis gevolgd, hem nazweeft op zijn stappen,
Hem toelacht van ter zij': zoo wordt hij omgejaagd,
Zoo in een koorts gehitst, door 't beeld der schoone maagd.
Hij spoort zijn vrienden op, wier kring hem af blijft wachten:
Hij heeft voor hen geen spraak; verheerd van zijn gedachten,
Wordt hij uit aller oog in eenzaamheid gevoerd:
Ook zij verheft de drift die zijnen boezem roert;
En Atrebas, wiens wensch zich nimmer liet vertragen,
Hier, in een tooverdroom ten hemel opgedragen,
Waarbij de liefde hem met haar triumf omstraalt,
Heeft, eer hij 't overpeinst, zijn koen besluit bepaald.

De nardus druipt voor 't eerst op zijne zwarte lokken;
Voor leder wordt zijn voet met goudstof overtrokken;
Een harnas even rijk, dat louter vlammen braakt,
Moet om zijn kloppend hart, en 't Betiesch zwaard gehaakt

Aan zijden bandelier, bezaaid met flonkersteenen.
Dra werpt hij om dit al den purp'ren mantel henen,
En zet zijn schoonsten helm, wien rollend top door top
Een wolk van ved'ren kroont, als laatste sieraad op.
Daar stond hij! D' oorlogsgod, die 't stralend hemelleven
Niet had dan in zijn brein, scheen bij 't bestaan te geven:
Geen woestaard meer, maar fier, ja maagdenliefde waard,
Wierd slechts om Flavia deez' goudpronk niet aanvaard.

Hij spoedt in dezen dos terug naar heure woning
En vraagt en wil haar zien, terwijl op zijn vertooning
Reeds loerende Astaroth naar nieuwe pijlen tast;
En wat betoovering, die hem benevelt, was't,
Toen Flavia, genoopt door zijn nadruklijk vragen,
Slechts van haar maagd gevolgd, hem eind'lijk op kwam dagen;
Beschroomd, maar hemelschoon trad zij hem in 't gemoet;
't Onachtzaam kleed, waarin ze om 't stervensleger spoedt
Eens vaders en hem pleegt, vertrokken om haar leden,
Vertoonde aan 't oog des helds te meer bekoorlijkheden.
Hij bloost en siddert, ... en slechts twijfel valt hem in:
Zal hij vernemen ... naar heur smarte, ... of straks zijn min
Verklaren? ... Hare vraag maakt aan dit zwijgen ende;
En nu noemt Atrebas, die niets van de arglist kende,
Die schucht'ren maagdenzin allengs bekruipen leert,
Zijn naam en afkomst op; wat hooge rang hem eert
In 's Keizers heldenschaar; wat ketenen en kroonen,
Zijn dapperheid ten blijk, hij Flavia kan toonen,

En biedt toen, zonder meer, maar met verpijnd gelaat
Op 't zien, hoe schuw ze 't oog reeds om zich henen slaat,
't Opregte hart haar aan, ja dat, zoo 't elders trachtte
Naar glorie, zijn geluk slechts van haar weêrmin wachtte.
Vergeefs! hij had niet uit, en met ontvlamden blik
Bezwoer hij zijne min, toen vol misbaar en schrik
Reeds Flavia ontvlugt, door zalen snelt, door gangen,
Naauw wetend werwaart heen, van eene vrees bevangen,
Die d' afschuw, waar heur hart deez' liefde meê versmaadt,
En al de onnoozelheid van hare jeugd verraadt.
Een afgrond gaapt haar aan! hoe lang nog blijft ze beven,
Dat haar de heiden nake! En naauw zich zelv' hergeven,
Of, met deez' Atrebas, zint ze op den ganschen stoet
Van krijgsliên, bij Heleen al te onverwacht ontmoet.
Eensklaps staat ze als ontwaakt! nu eerst bevat zij 't lonken
En fluist'ren, en die eer aan hare jeugd geschonken;
Nu, waarom Clodion gebloosd had... En ook zij,
Zij bloost terug, helaas! van ander vuur dan hij:
Van schaamt'! van afschuw was 't, van de angsten die
(haar jagen!
Neen! welke rampspoed in de teêrste levensdagen
Haar trof, zoo gruwzaam was haar droefheid niet geweest:
Nooit had de onnooz'le maagd voor hare deugd gevreesd!
't Was Satans boosheid waard, om haar, wier liefdewonde
Nog bloedde om Decius, tot voor de veege sponde
Haars vaders, uit den mond van woesten Atrebas,
Te spreken van een min, die haar ten gruwel was!

Haar smart te tergen, te bespotten! en haar blikken
Met dit afschuw'lijk beeld der ondeugd te verschrikken!
„God!" riep ze, „sta mij bij!" en haalde naauw elk woord
Met d' adem uit de keel, „wie, zoo niet Gij me aanhoort,
„Wie redt me? ik ben alleen! . . . ik zie mijn vader sterven!
„Mijn Decius, van wien ik bijstand zou verwerven,
„Ach Decius! . . . hij is voor immer mij ontscheurd!"
En na ze al snikkend zweeg: „Uw wil is 't wat gebeurt,
„Maar ondersteun mijn deugd! Laat hij, die me eens
(ontgloeide,
„In blijde kindschheid, ach mijn hart aan 't zijne boeide,
„Die liefde ook vlekkeloos bewaren in zijn graf! —
„Of snijd, zoo 't U behaagt, snijd ook mijn leven af,
„Om met den vader, . . . die de maat van zijne rampen
„Gevuld ziet, . . . in wat pijn, o met den dood aan 't
(kampen! . . .
„Mij weldra . . . ." En op nieuw, versmorend in 't geween,
Ging hare klaagstem uit; op nieuw om 't harte heen
Zwol eene zee van smart, wier wentelende golven
't Vervoerden door haar borst en 't keerden en bedolven.

Maar als een felle vonk, de brandstof ingespat,
Straks rookend schroeit en bijt en naauw een luchttogt vat,
Of vlam schiet en aldra met heftiger ontgloeijen
Een alvernielend vuur doet wentelen en loeijen:
Zoo was de minnenijd, waar Atrebas van blaakt.
Door d' afkeer hem betoond in 't innig hart geraakt,

Stond hij en had geen brein, en wist niet wat hem deerde,
En zocht vergeefs de prooi die zijne spijt begeerde;
Doch naauw ontmoet zijn oog, daar hij 't paleis verlaat,
Den jongen Clodion, die 't ijlend binnen gaat,
Of schrikbaar doet een stem zich in zijn binnenst hooren:
„Hij is 't dien zij bemint! hij die u heeft verloren!
„Wiens blonde jeugd haar meer dan uwe grootheid streelt!
„Wat twijfelt ge, of hij thans haar zoet vertrouwen deelt?
„Hij al uw schande hoort? . . ." En zijn verhaaste schreden
Verstijven . . . . Zal hij straks hun onder de oogen treden?
Hen zaam? . . . Nog echter hing 't als nevel om 't gemoed.
Eerst klaart de schrikb're brand; toen, volgend op zijn voet,
Een boô der Keizerin hem haren wensch doet blijken:
Deez' dagen en 't paleis en Helena te ontwijken,
En 't hem gewisheid wordt, wie, haar in d' arm gevloôn,
Een zege smaken zou aan d' afschuw hem geboôn.
O schaamt' waarvan hij gloeit! de nijd met hare stakkelen
Verscheurt hem! 't Is op eens, als hieven met haar fakkelen
De razernijen haren heldans om hem aan,
Dus stijgt zijn dolle smart! Slechts smaad en laster slaan
Zijn bleeke lippen uit: „U, kinderhoofd in 't wapen!
„U, krijgsgevangen Frank! aan wien hij 't loon deed rapen
„Van muit- en lasterzucht; gij, in onweerb'ren haat,
„Gij hoont hem met 't besluit van dezen vrouwenraad!
„En wie is Flavia? O wie de Goden lastert,
„Wie ook, 't is al van deugd en menschlijkheid verbasterd;
„'t Is 't eigen Christenvolk: onhandelbar ewaan

„En valsche teederheid: ziedaar hun gansch bestaan!" —
Vergeefs wordt hem verhaald, dat Flavia, om 't sneven
Haars minnaars nog in rouw, elks liefde moest weerstreven;
Of 't hem gelooflijk klonk! of hij haar min begeert!
Of hem, dus was voor 't minst zijn spreken, anders deert
Dan de eer van 't Godendom, dan muiterij te straffen
En zich en zijnen vorst voldoening te verschaffen!

Dit zorgzaam opperhoofd, na 't oproer was getemd,
Van de uitgebruischte drift tot treurigheid gestemd,
En heim'lijk met 't geween van Helena bewogen,
Werd door een oorlogsschal zijn mijmering onttogen.
Scheen niet de helvorst, die elks hartstogt blies in vlam
En immer meer de hoop op hemelhulp ontnam,
Den vijand, die hem wachtte, in 't gunstig uur te roepen?

Zesmaal tienduizend is 't getal der wakk're troepen,
Waarmeê Ruricius nabij Verona staat!
Dus klonk het krijgsberigt, dat Constantijn verslaat.
Ruricius, wat naam! die van hem zelv' voordezen
Benijd werd en, zoo ooit, thans schitt'rend had bewezen,
Dat zijne faam berustte op kloeken heldenmoed:
Des Keizers raming, om verwinnend door zijn spoed
Tot Rome door te slaan, was ijdel, was voorkomen!
Zijn kracht van 't doel gewend! De keer, door 't lot genomen,
Bragt als een nieuwen krijg te voorschijn, nieuw beleid
Hem vord'rend en, zoo 't kon, nog groot're dapperheid.

Straks wilde Constantijn den dunk zijns krijgsraads hooren.

Daar nadert, kort vóór 't uur ter zamenkomst verkoren,
Hem eensklaps Atrebas, van Cliva vergezeld,
Randon, Ambiorix en van den jongen held
Segestes, die zijn aard met zijn vertrouwen deelde;
„Nu, Keizer!" valt hij uit, „die 't zwijgen mij beveelde
„En 't mijner drift verweet, zoo vaak de twist ontglom
„Om uw beleedigde eer, of die van 't Godendom:
„Nu hoor hen en beslis, wie hier de schuld moet dragen."
Hij zwijgt en ieder tuigt, op 's Keizers ijlend vragen,
't Oproerige gerucht, door 't Christenheer verspreid:
„Slechts schande en nederlaag werd van deez' krijg voorzeid;
„Wie 't Godendom aanbad, kon Rome nooit verwinnen.
„Verworpen was de vorst! 't Liet naauw'lijks zich verzinnen,
„Met wat ondankb'ren smaal de Keizer werd belaân.
„Hun doel," ging Cliva voort, „of plan reeds aangegaan,
„Is echter uit een maar, vol weerspraak, niet te ontdekken."
„Verraad!" roept Atrebas, „wie kan 't in twijfel trekken?
„Verraad is 't wat er schuilt! En die het al bestiert
„En drijft, en te geregt door mij bestreden wierd,
„Is Clodion alleen; geef, Keizer! me uw bevelen:
„En 'k zal hem 't bloedig loon dier muitzucht toebedeelen."

Geen drift was 't ditmaal, die den veldheer overwon:
Te diep werd hij doorgriefd! Wie, die hij 't wijten kon,
Dus valt hem ijlings in, dan Helena, wier spreken

Deze ergerlijke faam in 't leger uit deed breken.
„Verworpen noemt men mij!" zegt hij met bitterheid
En bloost, en vraagt op nieuw naauwkeuriger bescheid,
En hoort nog eens den smaad weergalmen in zijne ooren.
O toen werd in zijn borst die afkeer 't eerst geboren
Voor 't ned'rig Christendom; voor hen, wier ijd'le waan
Den aardtroon hem ontzegt, waarop hij 't oog bleef slaan,
Ha! wier verachting hij te duid'lijk kon beseffen.
Dit, meer dan hun verraad, scheen zijne ziel te treffen,
'tZij zulks zijn moed niet vreest, 'tzij zijne ervarenheid
Van Christ'nen nimmermeer deze euveldaad verbeidt.
„Mijn vrienden!" was zijn taal met onderdrukt ontroeren,
„Hebt dank! eens zal uw trouw me op Rome's zetel voeren
„En evenmin haar loon, als zij hun straf ontgaan:
„Mij echter zij die zorg; straks vangt de krijgsraad aan,
„'t Is noodig, voor een wijl onze' ijver te betoomen,
„Tot rijper overleg daarvoor het uur doe komen."

Hij zweeg, en Clodion trad met den heldenstoet
Hun alreê onder 't oog. Bezwaard was elks gemoed
Van angst, van naberouw, van hartstogt, nog aan 't grimmen,
Of die, als smorend vuur een zwarten rook doet klimmen,
In somb're geemlijkheên na 't woeden overging.
Te schrikb'rer aanblik bood de in staal gehulde kring,
Die met dit stroef gelaat en zwijgende zich schaarde,
Om nieuwen oorlogsdoem te vellen over de aarde.

„Gij hebt, o heldenschaar!" dus ving de Keizer aan,
„Uit zijne zwijmeling den Romer op doen staan:
„Maxentius, hij beeft! en na uw krijgsbedrijven,
„Waartegen hij noch heer, noch ringmuur pal ziet blijven,
„Is 't naauw zijn vrees genoeg, wanneer hij 't uiterst poogt,
„En alles neemt te baat wat 't oogenblik gedoogt.
„In Rome, of hij u reeds in hare poort moest stuiten,
„Deelt hij bevelen rond, doet ied're vesting sluiten
„En zendt zijn legers uit; — Ruricius vooral,
„Die thans zich zamentrekt nabij Verona's wal,
„Stijft 's vorsten wank'le hoop; en kan de faam beslechten:
„Hij ook verdient met u om d' eerlaurier te vechten.
„Wat vordert thans 't beleid? Vóór ons verdiept zich 't land;
„Dan noordwaart op van hier, en ons ter linkerhand,
„Trekt deze veldheer om. Ligt, zoo wij zuidwaart keeren,
„En op hem zelven 't eerst geen zegepraal begeeren,
„Zet ons zijn leger na en vinden we, in een kring
„Gesloten door zijn list, naauw lijfsverdediging.
„Geen voorkeur geef ik 't plan, deez' heerschaar te verdeelen
„En beide zijden uit, het krijgslot te verspelen,
„Met 's vijands overmagt. Bezwaarlijk tevens is 't,
„Op onbevrienden grond, waar men den landzaat mist,
„Ter wederzijdsche hulp gemeenschap te bewaren.
„Mijn vrienden! storten we ons niet nood'loos in gevaren:
„Verona zij ons doel! 't is Rome in mijn gezigt;
„Mij, zoo Ruricius voor ons op 't slagveld zwicht,
„Mij schijnt de krijg beslist; en zij hij nog te vinden,

„Die na hem tegen u de kans durft onderwinden:
„Voor 't minst houdt 't oorlogslot dan geen gelijke schaal
„En borgt me uw dapperheid een wisse zegepraal!
„Zoo echter", eindigt hij, „'t mogt voegen meer te wagen:
„Hij spreke wie 't vermoedt; 'k liet nimmer mij versagen;
„En kan een stouter kans een hooger voordeel biên:
„Den eerste in het gevaar zult gij uw veldheer zien."

Hij zwijgt; — gemurmel slechts vervangt hem op zijn spreken:
Wat droeve waarheid komt den zoeten droom verbreken
Van verd'ren zegetogt naar Rome's grooten wal!
Hoe, noordwaart! hoe, terug! En na Verona's val
Zou 't eerst met nieuw gevaar ten waren oorlog komen!
De Christ'nen kwelde meer: 't orakel, naauw vernomen,
Vloog allen door den geest; 't geluk, dat u verlaat,
Dus peinsden zij, beloont d' ons opgeworpen smaad.
Voor 't minst of nog deez' ramp u de oogen op mogt klaren!
Van hier zoudt gij naar Rome in overwinning varen,
En Hij, die Israël eens torschte op arendsvlugt,
U heffen uit 't gevaar, waarin uw blindheid zucht.

Dan nooddwang sprak hier uit, wat wensch de borst mogt
(roeren.
't Was Grieksche Polymeed, gewoon het woord te voeren
Waar 't list of raadslag gold, die 't eerst zijn hulde bood
Aan 's vorsten oorlogsplan als eenigst in deez' nood.
Hij zelf ontvouwde 't in een overvloed van reden,

Wees hun met 't puntig zwaard den kring van vestingsteden,
Waarin Itaalje schuilde, op 't marmer voor zijn voet,
En noemde in zijn betoog 't een driesten overmoed,
Vóór de allerlaatste zwichtte, in 't volkrijk land te vallen.
Zijn redetwist deed hier, wat vlugge ruitertallen
In 't bloedige gevecht: hun aanval slist dit niet;
Hij brengt verwarring aan, en 's vijands leger vliedt,
Als met geveld geweer de slagschaar in komt breken.
Zoo bragt hij 't al in roer, daar elk hem dorst weerspreken,
En Constantijn op nieuw een vloed ontbinden kon
Van taal, die wederzin en uitvlugt overwon.
„Verona!" klonk het fluks, „Verona!" om hem henen;
Beslist was 't; en 't bevel: de manschap te vereenen
Voor 't volgend ochtendlicht, werd fluks hun aangezeid.

Maar Clodion staat op! o trots, o ijdelheid!
O waanzin die hem boeit: hij waant zich uitverkoren,
Om 's hemels raadsbesluit in 't uiterst te doen hooren;
En wat weerhouden moest: 't gevaar, zijn jong'lingsjeugd,
't Onpassend uur, dit zelf verhoogt voor hem zijn deugd
En kittelt de ijdelheid, naar 't wond're meest gedreven.
Vol drift stapt hij te voor, de hand omhoog geheven,
Met fonkelend gelaat en lokken rondgezwaaid,
Of een profetische aâm hem om den schedel waait.
Waarom mogt zooveel schoon zich met dien waan vereenen!
„Vorst!" roept hij, „hoor me: neen! niet naar Verona
(henen!

„Naar Rome is onze weg!... de zegepraal staat vast!
„Slechts één beding, — dat ik, naar d' opgelegden last,
„En schuldvrij, wat er volge, aan allen zal verklaren."
Reeds klimt een dof gemor, hij laat zich niet vervaren,
En heftig gaat hij voort: „'t Is raadsbesluit van God:
„Dat ons geen zege wacht, tenzij we aan zijn gebod
„Geloovig hulde doen.... Ik smeek u mij te aanhooren...."
Maar midd'lerwijl de vorst gebiedt deez' taal te smoren,
En hij niet minder waagt van d' Ooster kluizenaar,
Van kruis, en Christendom, verdooft een woest misbaar
Zijn spreken; „lastering!" schreeuwt hem de krijgshoop (tegen,
En tuigt het Godendom, en laat zich naauw bewegen
Door 's Keizers grammen blik, en eischt des jong'lings straf.
Verwoeden Atrebas schrikt geen bedreiging af,
De kreet des minnenijds breekt hem uit 't diepst van 't (harte:
„Verleider!" buldert hij, „of 's Keizers lot u smarte!
„Of 't onze u immer deert! te wel doorzie 'k uw doel,
„En in wier oogen gij wilt pralen met gevoel
„Voor uwen Christengod! Dan nood'loos zijn die listen:
„Waan niet, dat Atrebas een maagd u zal betwisten,
„Zijn afkeer nog niet waard! Ga! roem haar uwen moed:
„Dan allerminst geloof, dat gij mij zwichten doet
„In laffen minnestrijd, gevoerd met pligtverzaken!..."
Dus uit hij 't vol gemoed, niet min van spijt aan 't blaken,
Dat 's jong'lings open taal zijn hoop verijdeld had,

En 't eerst vermoed verraad geen schijngrond meer bezat.

Bevreemding op 't verwijt, die 't meerendeel der helden
Verstomde, niet bewust wat liefde 't hier mogt gelden,
Kwam aan den vorst te stâ, om bij 't gestild misbaar
De stem van zijn gezag te heffen tot de schaar.
Hij eischt hun eerbied af. „En gij, wat is uw streven?"
Dus klinkt het tot den Frank, „dat ik bevel zal geven
„Ten moord, waar mijne gunst uw aanhang voor behoedt?
„Ik ken 't ontzind gerucht, dat uwe trotschheid voedt;
„Maar hier mij dezen hoon als 't allerroemrijkst pogen
„Te werpen in 't gezigt: — heil u! dat, niet bedrogen
„Door een gelijken waan, ik de eer der goden zoek,
„En 't moorden in hun naam me een gruwel is dien 'k vloek;
„Nog kunt ge lijfsgenâ van mijn verachting hopen, . . .
„Vermetel jongeling! . . . nog heb ik de oogen open
„Op uwe kinderjeugd, min straf dan meêlij waard.
„'t Is echter niet beslist, en ligt dat gij ervaart,
„Of uw behoud, als 't mijn, hangt aan een kruisvereering! . . ."
Dus straft hij Clodion met bittere verneêring,
Ofschoon in d' eigen trots zich 't zwak van 't hart verraadt,
Diep door een taal gekwetst, die 't spottende versmaadt.
Geen andere inspraak deed hem Atrebas verschoonen
En weder (na 't vermaan tot meer ontzag-betoonen,
Gehouden aan zijn raad,) de Goôn met weidschen lof
Verzoenen voor den smaal, die hunne hoogheid trof:
Met de open tuigenis, dat hij geen Christus eerde;

Slechts de oppergod Jupijn, die 't aardrijk overheerde
En 't Rome schonk ten buit, zijn oog aanbidd'lijk scheen,
Zond hij d' onrusten hoop van oorlogslieden heen.
Vergeefs kwam Pontius, kwam nog Paulinus smeeken,
Niet Clodions vergrijp op 't Christendom te wreken:
Hij weigerde gehoor: „De tijd", sprak hij, „heeft uit
„Voor deze teederheên: straks hoort ge mijn besluit."

En nu moest Claudius, van allen 't trouwst geschenen, [1])
Met schrand'ren Polymeed hem nad'ren raad verleenen.
Hen spreekt hij vrijer aan: Wat einde aan zooveel twist?
Wat min kwelde Atrebas? Had slechts uit liefdelist
Hij Clodion beticht? En dringend was zijn vragen,
Hoe 't schendige gerucht, door 't leger rondgedragen,
Te weren met de ramp, die 't kon ten oorsprong zijn.

't Ontging uw sterflijk oor, maar, groote Constantijn!
Reeds vloot u 't antwoord toe, met heldrift opgegeven
Door 't zwarte geestendom, dat om uw tred bleef zweven:
„Jaag!" siste tong bij tong, „jaag allen 't leger uit,
„Die knielen voor het kruis, en ons valt gij ten buit!"

Helaas! wat zou hun gift beletten uit te woeden?
De schrand're Polymeed, schoon 't ongegrond vermoeden

---

1) „Dit moet veranderd worden", heeft de dichter later hier vlugtig bij geschreven; wat vermoedelijk, meer of minder, geheel dit volgende gedeelte van veertig verzen geldt.

Verijd'lend van verraad, dat slechts een' Atrebas,
Wiens liefde hij ontvouwde, in 't brein gerezen was,
Gaf 't straks als noodzaak op, om alle Christen strijderen
Van 's Keizers legervaan voor immer te verwijderen.
Wis een Bataaf stond hier, een Claudius, wiens trouw
Ook tegen 't Godendom het regt verweren zou;
Hij mengde, in 't hart verrukt door Clodions vertooning,
Den lof des jong'lings aan der Christenen verschooning,
Maar 't woog de taal niet op van sluwen Polymeed.
Ook hij verhief hun deugd, had deernis met hun leed;
Doch was 't gevaar min groot? Kon zulks den rampspoed
(heelen?
Hij dan, hij tuigde, dat, sinds 's legers laatst verdeelen,
Van nieuws een krijg'rental ten afval was verleid:
Hoe nam dit eenmaal end? En wat onbillijkheid,
Van hen die hopeloos de nederlaag verwachtten,
Die ieder met hun leer tot zulken waanzin bragten,
Hen niet te straffen, neen! van 't krijgsgevaar te ontslaan?
Hij zweeg, en de afgrond hief zijn zegekreet reeds aan.
Des vorsten uitspraak kwam: Ja, uit zijn legerbenden
Zou hij 't balsturig volk van Christenen verzenden,
En uit dien blinden hoop bereids een duizendtal
Ter krijgsbezetting doen verblijven in deez' wal.
Beleid (zoo noemde hij 't!) deed hun meer spoed vermijden.
Aan Clodion, voor wien de Batavier bleef strijden,
Hem schold hij 't misdrijf kwijt. Dan wee dat jeugdig hoofd,
Wierd 't vuur der dweeperij daarin niet uitgedoofd!

Ach, waar' van Helena dit opzet thans vernomen:
Haar smeeken had welligt, haar jamm'ren 't nog voorkomen.
Hij zelf, uit teed're vrees, toen hij haar 't afscheid bragt,
Verheelde 't, en 't verwijt, zoo vaak haar toegedacht
Om de uitgestrooide faam, werd in zijn hart verzwolgen;
Slechts zag ze, dat verward, dat innerlijk verbolgen,
Hij elders heen en oog en geest gevestigd had.
„Ga!" sprak zij, „en verwin!" hield nog zijn hand gevat
En schreijend toen: „Verwin!... maar... ach, wat mij
(doet vreezen:
„Gij kunt het, Constantijn! in deze tranen lezen."

Bij 't volgend ochtendlicht zag men een krijgerschaar
Verspreid staan op den muur, die treurig aan elkaâr
Den langen heertrein en de veldbanieren wezen,
Nog zigtbaar door het stof, in d' afstand opgerezen.
Gij waart het, Christ'nen! gij, verstooten duizendtal!
Dat met uw dapper hoofd Paulinus dezen wal,
Bij 's legers verd'ren togt, zoo 't heette, zoudt bewaken!
Vóór 't hun uit 't oog verdween, was 't niet dan zuchten
(slaken;
Maar toen, als brak de storm, die in den boezem schokt,
„'t Heeft uit!" dus riepen ze, „de Keizer is verstokt!
„Zijn afgodsijver ja, doet hem de Christ'nen haten.
„En nu waar snelt zijn vaan? heeft God 't niet reeds
(verlaten?
„Het wijkt, het trekt terug! en bij Verona's wal,

„ Waar een Ruricius in 't wapen treden zal:
„ Zie toe, daar gaat zijn heer versmelten, en doet Rome
„ Verkwijnen in de hoop, dat haar verlossing kome.
„ Ach ijdel hebben wij 't orakel Gods misduid:
„ Niet van deze aarde is 't rijk, beloofd aan Christus' Bruid;
„ Slechts lijden is het kruis! slechts aan het eind der dagen,
„ Waarvan ons zijn profeet ligt dreigend komt gewagen,
„ Zal 't stralen op een wolk, ons 't uur der redding slaan,
„ En 's werelds Babel met zijn koningen vergaan."

Deez' droeve profecij, elkander toegezongen,
En min in 't hart geloofd dan hun door spijt ontwrongen,
Werd voor Sabinus reeds in 't huidig uur vervuld;
Sabinus, die zijn ramp in 't uitzigt had geduld,
Van met deez' heerschaar 't kruis op 's aardrijks troon (te leiden,
Mogt de eeuw'ge zegepraal alleen daarvan verbeiden.
Nooit zou hij Rome, nooit hij Decius herzien.
Gij zelve, o Flavia! zoudt aan zijn blik ontvliên.
Hij stierf; elk aardsche hoop zonk met deze aard' ten gronde;
't Nog scham'le kruis alleen was over op zijn sponde;
Dit, waaraan zijne hand als de enk'le heilplank hing,
Die over d' afgrond dreef, waar alles in verging.

Leontius, wiens deugd bij 't stokoud zijner jaren,
Aan God en deugd alreê herinnerde op 't aanstaren,
Hij, grijze wachter van de poort der eeuwigheid,

Had tot dien overgang Sabinus voorbereid.
Hij bragt de teerspijs aan, die, vol van god'lijk leven,
De vrijgemaakte ziel ten hemel op doet zweven.
En hoe, met sidd'rend hoofd de peluw uitgebeurd,
Zag toen de grijsaard op! 't Was, of reeds losgescheurd,
Die ziel uit zijn gelaat kwam snellen, om aan de aarde
Te ontgaan in d' arm des Gods, wien zijn geloof aanstaarde.
Leontius drupte ook eene olie, die de vlam
Der liefde voedt in 't hart, en 't ligchaam, dat reeds stram
Aan 's afgronds oever ligt, hersterkt kan op doen rijzen,
Al biddend op de leên des afgematten grijzen,
En bad nog veel daarna, terwijl in stil geween
Ter aarde neêrgeknield, elk wegsmolt om hem heen.

„O," sprak Sabinus toen, „wat vreugd bestelpt mij 't harte!
„Mijn ziel verheft den Heer!" en 't aanziend, in wat smarte
Het al in 't rond verging: „Niet schreijen, vrienden! neen,
„Niet schreijen, Flavia! verblijd u!" en meteen
Zag men zijn bleeke hand vergaan, en ach herkende
Verteederd nog 't gebaar, waarmeê hij ze immer wendde.
Een stilte volgde, die het fluisterend gebed,
Of 't knappen slechts der lamp, den drievoet opgezet,
Bij poozen onderbrak; terwijl hij opgetogen,
Of hij reeds de eeuwigheid doorboorde met zijne oogen,
Hen zonder eenen zucht ten hemel hield gerigt.
O stilte vol geheim! Wat, in uw schemerlicht,
Gebeurde er tusschen God en 's vromen ziel, bij 't scheiden

Der nev'len, die zich nog om hunne omhelzing breidden?
Sabinus! hier voltrok in eeuw'ge liefdevlam
Zich 't offer van uw hart; God boodt ge 't, en God nam
't In welbehagen aan; Hem schonkt ge uw dierst verlangen,
Uwe onvervulde hoop!... Ach haar die gij zaagt hangen,
Gelijk de laatste bloem aan d' oever van uw graf,
Uw Flavia stondt gij zijn vadergoedheid af.
Scheen zij niet reeds met hem omhoog te zullen zweven?
In bleeken geestenschijn stond ze aan zijn zij' te beven,
En hield den adem in en kleefde met heur oog
Aan deze vaderborst, wie 't leven nog bewoog.
De trouwe hemelwacht, die in 't beslissend strijden
Naast 's menschen peluw waakt, en deelend in zijn lijden,
Toeft op zijn laatsten zucht, om met hem de aard' te ontgaan:
Hij had, waar' hij aanschouwd, met dat gelaat gestaan.

Op eenmaal ziet ze ontsteld den grijsaard 't hoofd ver-
(wenden
En roept aan Helena.... En sidderend erkenden
Ze aan 't smartelijk vergaan der lippen, dat hij zocht
Te spreken — en helaas! dit stervend niet vermogt.
Verscheurend, Flavia! was hier uw handenwringen;
Vergeefs zocht ze in zijn ziel en door dien blik te dringen,
Die, star op haar gerigt, in nev'len werd versmoord;
Te laat was 't! Helena sprak het noodlottig woord:
„Hij sterft!..." En nu verhief, terwijl zij zelve aan 't weenen
Haar snikkende vriendin liet in hare armen lenen

En alles knielde en bad, Leontius zijn stem:
„Vertrek, o Christenziel!" sprak hij met al de klem
Die hij van grijsheid mogt, en trad aan 't sterfbed nader;
„Vertrek van de aarde, in naam uws Scheppers, d' eeuw'gen Vader,
„In naam van zijnen Zoon, die voor u leed en stierf,
„In naam van beider Geest, wiens leven gij verwierf;
„Vertrek, o Christenziel! in naam der eng'lenrijen,
„Der cherubijnen, al der hemelheerschappijen,
„En uitverkoornen Gods, door 't eigen bloed gered,
„Dat zij voor u dit uur getuigen in 't gebed;
„Vertrek, en dezen dag zij uw verblijf in vrede,
„Uw woonplaats 't heiligdom van Sions opperstede."

„O God," verving zijn beê, „vol goedertierenheid!
„Gij die erbarmend elk die boetend tot U schreit,
„De zonden uitwischt en de schuld van vroeger dagen
„In eeuwigheid van hen niet weder af zult vragen:
„Nu zie in goedheid neêr en deez' uw dienstknecht aan;
„Wil hem ook, die voor 'tgeen hij immer heeft misdaan,
„Vergeving van U smeekt, met 't innigst hartbelijden
„Genadiglijk verbeên, van zijne schuld bevrijden.
„Beminnend Vader! ach, vernieuw in zijne ziel
„Die onschuld, waaruit hij door aardsche zwakheid viel,
„Of die hij door de list van Satan heeft verloren,
„En deelgenoot uws Zoons, zij hem uw rijk beschoren.
„Ontferm U zijner! zie ons zuchten, ons geween!

„O hem, neen, die niet hoopt dan in uw kruis alleen,
„In uw barmhartigheid, in Jesus' kruisvoldoening,
„Ontvang hem in 't geheim der eeuwige verzoening!"

Dus bad de grijsaard voort, sprak beurtelings tot God
En 's kranken bange ziel, beveelde dan haar lot
Den hemellingen aan, en daagde hunne reijen,
Om haar met palm en krans ten jubel in te leijen;
Verzonk dan weêr in rouw, en riep als van den rand
Des afgronds om de hulp van Gods almagte hand.
Niet anders of hij zelf op 't scheipunt stond, waar aarde
En hel en hemel zich aan zijnen blik verklaarde,
En worst'lend aller stem dooreen hem tegenvloot:
Zoo mengde hij een taal van leven en van dood,
Van blijdschap en van smart, en brak als bij herzinning
Den kreet des jammers af voor dien der overwinning.

En midd'lerwijl hij sprak, daar hijgde 't door de lucht,
Daar daalde onzigtbaar op hun ligt-omwolkte vlugt
De rei der eng'len neêr; zij vingen bij 't ontbinden
Zijn ziel in de armen op, en als de morgenwinden
Gaan steig'ren met den geur der dalbloem die ontsluit:
Zoo voerden ze op hun wiek haar d' aardschen kommer uit.

Triumf! daar steeg ze omhoog; de wereld met hare euvelen
Zonk onder haren voet, en 't licht der eeuw'ge heuvelen,
Waarop de zaligen haar hupp'len in 't gemoet,

Brak uit, omschitterde en doorng haar met zijn gloed:
Sabinus! juichend in doorworstelde verdrukking,
Vloodt ge onder 't geestendom de zon in der verrukking.

Wat schreit ge, Flavia! en vat, terwijl ge beeft,
Dat zielloos hoofd in d' arm dat u geen antwoord geeft?
Die vader, hij ging op in de eeuw'ge jubelreijen:
O zoo 't hem mog'lijk ware, een enk'len traan te schreijen
Te midden zijner vreugd, in 't aanzigt van zijn God:
Niet om hem zelve waar' 't, maar om zijns dochters lot.

'tZij eerbied voor haar smart, 'tzij even diep verslagen,
Noch sprak haar iemand aan, noch onderstond te vragen,
Wat omging in haar borst; tot een der vrienden 't woord
Ontviel met eenen zucht: „Thans leeft hij ongestoord!"
En aller mond hernam: „Hij leeft! hij is in vrede,
„Hij juicht bij zijnen God!" — en wiss'lend ging hun rede
Toen over 's grijsaards deugd en wat hij had doorstaan.
Leontius in 't eind besloot met dit vermaan:
„Mijn broed'ren! moge ons eens een stervenslot gebeuren,
„Dat van den vriend gelijk, wiens afscheid wij betreuren.
„Dus sterft de Christen! O, wie 't hier aanschouwen mogt,
„Voelt zich tot hooger deugd in 't hart niet aangezocht?
„Niet zijn geloof gesterkt?... Van God is eene leering,
„Die vreugd uit lijden schept en grootheid uit verneêring,
„En ons in 't uur des doods onsterflijkheid durft biên." —

„Ach!" snikte Helena, „had Constantijn 't gezien!..."

HET NIEUWE KLOOSTER VAN LERINS.

Bij de kust van Provence, ten zuiden van Antibes, bespoelt de Middellandsche zee twee kleine eilanden. Het zuidelijkste ligt het eiland Saint-Honoré of Saint-Honorat; het werd vermaard onder den naam van Lerinum of Lérins en is kleiner dan het andere, thans veel genoemde eiland Saint-Marguérite en zoo laag, dat het somtijds door de zee geheel overstroomd wordt. Aan den zuidelijken uithoek verheft zich de oude kerk van den H. Honoratus. Sedert 1863 is men begonnen haar te restaureren. De voornaamste muren zijn van de zevende eeuw, maar het grootste gedeelte van 't gebouw heeft in de elfde eeuw aanmerkelijke herstellingen ondergaan. Naast deze kerk bevindt zich thans een klooster, waaraan de oude refter der beroemde en eens zoo magtige abdij van Lérins belendende is.

Omstreeks 410 n. C. koos de H. Honoratus dit eiland uit om er zich van de wereld af te zonderen. Het was eene gruwzame woestijn, slechts door slangen en andere vergiftige dieren bewoond. Honoratus maakte er eene woonplaats van heiligen van; behalve woningen voor hen, die zich uit de naburige landen hierheen begaven om zich onder zijne leiding te stellen, bouwde hij ook eene kerk, waarin hij zelf, priester geworden, de H. Bediening waarnam. Hij gaf aan zijne medgezellen een wijzen kloosterregel,

en zag zich binnen korten tijd van een aanzienlijk getal volgelingen omringd. Reeds Cassianus, die omstreeks 433 overleed, noemde deze communiteit „eene zeer talrijke vergadering van broeders". Aantrekkelijk is de beschrijving, die de H. Hilarius van Arles ons van het nieuwe klooster heeft nagelaten; hij zelf had, door Honoratus' vermaningen en gebeden van een ligtzinnig gedrag bekeerd, zijne goederen verkocht en de opbrengst den armen geschonken en nam in de woestijn van Lérins het kloosterkleed aan. In die wildernis, schrijft hij, schitteren de kuischheid, het geloof, de wijsheid, de regtvaardigheid met ongewonen glans. [1])

Geen minder gunstig getuigenis is de brief, waarmede de H. Eucherius den H. Hilarius, over zijn terugkeer uit Arles naar Lérins, gelukwenscht: „Gij zijt thans het ware Israel, want in uw hart ziet gij God, nadat gij de wereld, evenals de duisternissen van Egypte verlaten hebt, nadat gij de heilzame wateren, waarin uw vijand den dood vond, zijt doorgegaan, nadat gij in de woestijn het vuur en het licht des geloofs, als uwe wolkkolom, hebt gevolgd. Wat u voorheen bitter toescheen, is u zoet geworden door het heilige hout des kruises. Gij put uit Jesus Christus wateren, die springen ten eeuwigen leven. Gij hoort in 't Evangelie den donder van het woord Gods. Omdat gij dan zoo met Israel in de woestijn woont, moet gij u ook verzekerd houden, dat gij met Jesus het ons beloofde land zult binnengaan." [2])

Het klooster was voor het zuidelijk Gallië eene vruchtbare kweekschool van wél onderwezen en vrome geestelijken;

---

1) Vgl. *Histoire Générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques par le* R. P. Dom Remy Ceillier. Nouvelle édition. Paris. 1861. Dl. VIII, blz. 433 v.

2) T. a. p. blz. 444.

een groot aantal bisschoppen werden daar gevormd. Een zijner schitterendste gloriën is de H. Vincentius, die er zijn bijnaam van Lirinensis aan ontleende, de schrijver van het Commonitorinm, waarover Fessler in zijne Patrologie (Dl. II, § 344) niet schroomt te zeggen: dat er bijna in de geheele oudheid geen werk gevonden wordt, zoo algemeen door allen geprezen.

De kloostervergadering bleef, onder wisseling van verschillende lotgevallen, tot digt bij onzen tijd voortbestaan. En slechts zeer weinige jaren geleden, werd zij uit den dood tot een nieuw en krachtig leven opgeroepen, toen de gebouwen der verlaten en vervallen abdij in het bezit kwamen van de Cisterciënsen-congregatie van Sénanque. Sedert 1505 waren de monniken van Lérins aan de Benedictijnen-orde onderworpen; en men weet, dat de Cisterciënsen een tak zijn van dezen ouden en vruchtbaren stam.

De kloostergemeente der Cisterciënsen ontstond in 1098. Toen stichtte de H. Robertus, digt bij Dyon, het klooster van Citeaux. Hier werd de regel van den H. Benedictus in al de oorspronkelijke gestrengheid nageleefd, en vormde zich de nieuwe kloostervereeniging, wier bloei van 't oogenblik dagteekent, waarop de H. Bernardus met zijne dertig gezellen de poort van dit klooster binnentrad. Zijne strenge en moedige en tegelijk alle harten innemende deugd, zijne welsprekendheid, zijne wetenschap, de weergalooze invloed, dien hij in geheel de Christenheid uitoefende, trokken talrijke kloosterlingen naar Citeaux. Weldra waren de monniken genoodzaakt zich te verdeelen: de aanleiding tot de stichting eener menigte nieuwe kloosters. Pas twee jaren na de aankomst van Bernardus en zijne gezellen werden de twee kloosters van Firmitas en Pontigny gesticht; in 1155 vestigde zich de H. Bernardus in een woest dal van het bisdom Langres, eerst, wegens de daar verblijvende

roovers, het alsemdal (vallis absinthialis), toen het verlichte dal (clara vallis) geheeten; en Bernardus was de eerste abt van Clairvaux. De abt van Citeaux bleef de overste van al die vergaderingen, welke zich over vele landen van Europa, ook in Nederland, verspreidden. Het jaar 1792 en zijne gevolgen vernietigde de orde in Frankrijk.

In het diocees van Avignon treurden tot voor een twintig jaren de bouwvallen der oude Cisterciënsen-abdij van Sénanque. Een priester, die langen tijd de begeerte naar het kloosterleven in zijn gemoed had gekoesterd, vatte het besluit op die vervallen muren te herstellen en ze met de opvolgers der bewoners van weleer te bevolken. Er kwam eene communiteit tot stand, die den regel van Citeaux aannam; den 20 November 1857 werd zij door den H. Stoel canoniesch in de Cisterciënsen-orde opgenomen, en als congregatie onder de gehoorzaamheid gesteld van den algemeenen abt, die te Rome resideert, en onder een vikaris-generaal, den prior van Sénanque. De congregatie telde binnen weinige jaren meerdere kloosters.

Deze nieuwe Cisterciënsen zetten zich, onder de bescherming van den bisschop van Fréjus, op het eiland Saint-Honoré neder; het klooster van Lérins werd het voornaamste hunner huizen; door Z. H. Paus Pius IX is het tot den zetel van den vikaris-generaal verheven.

Deze kloosterlingen hebben een werk ondernomen, den kinderen van Benedictus, Robertus en Bernardus en der roemrijke overleveringen hunner orde volkomen waardig.

De H. Patriarch der westersche monniken wilde niet, dat zijne kloosterlingen zich tot den inwendigen arbeid, waardoor de ziel alleen op zich zelve terugwerkt, zouden bepalen, maar in zijnen regel maakte hij hun ook den uitwendigen, hetzij handen- hetzij letterkundigen arbeid ten strikten pligt. Gelijk de andere Benedictijnen hadden ook

de Cisterciënsen dezen zelfden regel, en evenals andere kloosterlingen der eerste eeuwen, legden zij zich inzonderheid toe op het afschrijven en binden van boeken.

Nog ten tijde van den H. Benedictus schreef de geleerde kloosterstichter en monnik Cassiodorus: „Van allen ligchamelijken arbeid, die voor ons geschikt is, heeft die van het boekenafschrijven mij steeds beter dan eenige andere bevallen, te meer wijl bij deze bezigheid de geest door het lezen der H. Schriften onderrigt wordt, en deze boeken voor anderen, tot wie ze komen, eene soort van homilie zijn. Het is preken met de hand, doordat de vingers als in tongen veranderd worden; het is de woorden des heils in stilzwijgendheid aan de menschen verkondigen, eindelijk het is strijden tegen den duivel met pen en inkt. Zoovele woorden een afschrijver zet, zoovele wonden ontvangt de duivel. In één woord, een kloosterling, die in zijn stoel gezeten is om boeken af te schrijven, reist naar verschillende provinciën zonder zich van zijne plaats te bewegen, en de arbeid zijner handen wordt zelfs daar gevoeld, waar hij zelf niet is."

Ook bij de Cisterciënsen was ieder klooster van zijn scriptorium voorzien, de werkplaats der boekenafschrijvers en der binders; Nikolaas van Clairveaux, de geheimschrijver van den H. Bernardus, noemt de cel des Heiligen een scriptoriolum, omdat Bernardus er boeken in afschreef.

De lof, dien de monniken verdienen om een zoovele eeuwen volgehouden arbeid — altijd van taai geduld en dikwerf van groote kunstvaardigheid en fijnen smaak, daarbij meestal om den inhoud van het afschrift onberekenbaar van waarde — is misschien ietwat hooger dan de erkenning, hun in deze karige zinsnede van Professor Moll geschonken: „In onze dagen erkent men gaarne, dat onze voormalige religieusen, die

boeken afschreven, een nuttigen arbeid verrigtten." [1]) Wij voor ons meenen, dat, al hadden de monniken voor de bewaring en bevordering der menschelijke kennis niets beters uitgerigt, onze H. Vader reeds met volle regt over hen had kunnen zeggen: „De kloosterorden hebben zich jegens de godsdienst, den Staat en de letteren hoogst verdienstelijk gemaakt." [2]) Want, zoo vraagt een ijverig voorstander van het boeken-afschrijven door monniken, de welbekende Benedictijner-abt Trithemius: „Als de ouden vroeger niets hadden overgeschreven, wat zouden wij dan nu kunnen lezen?" (In zijn boek De laude scriptorum manualium, Cap. IV.)

De uitvinding en het algemeen wordende gebruik der boekdrukkunst maakte dezen arbeid der kloosterlingen overbodig. Met alle regt zette de Baselsche boekdrukker Nikolaas Kesler, op het einde der vijftiende eeuw, aan het slot van zijn Liber epistolarum sancti Hieronymi:

> „Menda operi nulla est: calamum fugias: pete chartas
> Pressas." [3])

Toch vermaande Trithemius nog in 1492 de monniken om, in weerwil dat er vele boeken gedrukt werden, altijd met het afschrijven door te gaan, dewijl het papier, dat voor de gedrukte boeken gebruikt werd, zeker niet langer dan tweehonderd jaar zou duren, en de drukkers de ortho-

---

1) *Kerkgeschiedenis van Nederland.* Tweede deel, tweede stuk, blz. 320. Zeer lezenswaardig is de beschrijving van het boeken-copiëren en het inbinden in onze Nederlandsche kloosters, welke de Schrijver hier laat volgen

2) Encycliek, *Quanta Cura* van 8 December 1864.

3) Geen enkele feil is er in het werk: vlugt de schrijfpen: vraag gedrukte bladeren.

graphie en het overige, wat aan de boeken schoonheid geeft, meestal verwaarloosden. (T. a. p. Cap. VII, quod propter impressuram a scribendis voluminibus non sit desistendum.) Maar het drukken had zulke voordeelen boven het afschrijven, dat de monniken dit ten laatste geheel staakten.

Was het niet te verwachten, dat dezelfde geest, die de monniken had aangezet tot den moeijelijken arbeid van het boeken-afschrijven hen, waar de omstandigheden gunstig waren, naar de lettertypen zou doen grijpen, om door middel van de pers op gemakkelijker en werkdadiger wijze hetzelfde doel na te streven?

Des te eerder mogen we dit vragen, als we letten op onze Broeders van het Gemeene Leven, die, na de uitvinding der drukkunst, op vele plaatsen de pen met de lettertype verwisselden en zeer spoedig eigene drukkerijen hadden, als te Gouda, te 's Hertogenbosch, te Leuven, te Brussel, te Rostock; het fraterhuis Mariëndaal bij Geisenheim werd door aankoop bezitter van Guttenberg's eigen drukpers. [1])

Van de eigenlijke kloosterlingen behooren vooral de Mechitaristen — zooals men weet Armenische monniken — hier genoemd te worden. Hunne drukkerijen te Venetië en te Weenen zijn befaamd, zoowel om de verscheidenheid en 't wetenschappelijk en godsdienstig belang der boeken zelven als om de schoone uitvoering van druk- en plaatwerk en landkaarten. Het aantal exemplaren, door de Mechitaristen van Weenen jaarlijks naar 't Oosten gezonden, bedraagt vele duizenden en klimt gestadig. Zij hebben door hunne uitgaven de vroeger kwijnende liefde voor de nationale letterkunde onder de Armeniërs zeer

1) Zie Delprat. *Verhandeling over de Broederschap van G. Groote.*

krachtig aangewakkerd en voor hun volk onbegrijpelijk veel bijgedragen ter verspreiding en vermeerdering van nuttige kennis, vooral van de kennis der godsdienst; voor de studie der Armenische Kerkvaders hebben zij welligt het meeste verrigt.

Is het dit voorbeeld eener verwante orde — want ook de Mechitaristen hebben den regel van den H. Benedictus — dat de Cisterciënsen van Lérins er toe bragt om zich met den arbeid der pers te belasten?

Hoe dit zij, de monniken van Lérins, zegt hun hoog eerwaarde abt, hebben zich afgevraagd, of de vermenigvuldiging der goede boeken niet het beste middel zou zijn om de goddelooze en onzedelijke voortbrengselen der slechte pers te bestrijden. Zij hebben eene edele gedachte opgevat en reeds gedeeltelijk ten uitvoer gebragt, en in het vorige jaar het Oeuvre de l'Apostolat Catholique par l'imprimerie et la propagande des bons livres gesticht.

Buiten de goedkeuring van verscheidene kardinalen en bisschoppen en andere prelaten, ontvingen zij op hunne onderneming den zegen des H. Vaders, die eigenhandig onder de suppliek van den abt deze woorden zette:

„De Heer zegene de werklieden en het werk. Overtuigt met alle geduld en gezonde leering."

We nemen eenige artikelen uit het reglement voor het Oeuvre over.

Art. 1. „De Hoog Eerwaarde Pater Marie-Bernard, Abt van Lérins, Vikaris-Generaal der Orde, is bestuurder van het Werk.

Art. 2. De Hoog Eerwaarde Pater Abt doet een beroep op de geestelijkheid en op de geloovigen om door hunne liefdadigheid het kapitaal bijeen te brengen, dat voor de

oprigting eener drukkerij in het klooster van Onze Lieve Vrouw te Lérins benoodigd is.

Art. 6. Het hoofddoel van het Katholieke apostolaat door middel der drukkunst is niet slechts om voor den laagst mogelijken prijs boeken te verschaffen, maar ook om ze naar den overvloed der middelen, waarover het zal kunnen beschikken, kosteloos uit te deelen.

Art. 7. Wanneer het Werk eene geldelijke ondersteuning vraagt, die blijkbaar allernoodzakelijkst is, dan heeft het tegelijkertijd de hulp des gebeds noodig, zonder hetwelk men niets vermag en waarmede men de bergen verzet."

Deze kloosterdrukkerij is reeds aan den arbeid. Het eerste voortbrengsel zal zijn de Bibliothèque Cistercienne, een werk van omstreeks 50 deelen in 12°, ieder van 200 tot 250 bladzijden. In deze verzameling worden de vele bestaande, doch meestal zeer zeldzame levensbeschrijvingen der heilige en godvruchtige personen, die in zulk een groot getal de Cisterciënsen-orde hebben opgeluisterd, in herdruk of in Fransche vertaling en met nieuwe aanteekeningen uitgegeven. De redactie der degelijke Revue des Sciences Ecclésiastiques heeft het plan hiertoe opgeworpen, en zal aan de letterkundige voorbereiding voor deze uitgave ijverig deelnemen.

God zegene het Oeuvre de l'Apostolat Catholique par l'imprimerie et la propagande des bons livres; het verkrijge innerlijke kracht, en ruime verbreiding voor de vruchten zijner persen; het verspreide tal van goede boeken; bet zij voor de Fransche schrijvers, die de waarheid, het regt en de godsdienst verdedigen, eene gelegenheid te meer om hunne geschriften algemeen te maken; het schenke als een nieuw bestaan aan vele thans vergeten of zeldzame werken van godsvrucht en

kerkelijke wetenschap; het wekke andere kloosterlingen op om met de Mechitaristen en de jonge Cisterciënsen-congregatie van Lérins den zegenrijken en roemvollen arbeid van het oude klooster-scriptorium, in dezen nieuwen vorm, weder op te nemen.

Immers ook over dit werk van letterzetters en drukkers, voorwaar een schrijven met gegoten letterteekens, gelden de heerlijke woorden van Thomas van Kempen, die we naar eene schoone vertaling wedergeven:

„'t Is een zeer goed werk, boeken te schrijven welke Jesus bemint, waarin Hij gekend, gelezen en gepredikt wordt. Als hij zijn loon niet zal verliezen die aan een dorstende een beker koud water toereikt (Mt. X, 42), wat vergelding zal hij dan niet ontvangen, die aan eene ziel die eeuwig moet leven, in geschriften het water der heilrijke wijsheid verschaft? Zooveel letters als gij schrijft, zooveel offers van lof brengt gij aan God.

Want heilige boeken zijn de wapenen der geestelijken, het sieraad der kerken, de rijkdom en schat der leeraars, de bazuinen der priesters, de troost der kloosterlingen, de spijze der vromen, het testament der Heiligen, het licht der geloovigen, kweekhoven der deugden, werktuigen van den H. Geest. — Gezegend zij derhalve de hand des schrijvers en gezegend de vingeren, met zoodanig werk onledig! Jesus leert u door zijn voorbeeld, daar Hij met zijn vinger op den grond schreef (Jo. VIII, 6), opdat ook gij gaarne Gods woorden zoudt schrijven, en terwijl de een ze leest, de ander ze ook preekt, zult gij een groot loon voor de veelvuldige vrucht van de werken uwer handen verwerven, door de genade van onzen Heer Jesus Christus, den vergelder van alle goed, bij wien al de

haren van ons hoofd geteld zijn, en geen enkele door u geschreven letter kan verloren gaan. O gelukkig ja! Amen." [1])

H. J. J. PRENGER.

---

1) *Godvruchtige overwegingen en gebeden van den Eerwaarden Thomas van Kempen. Uit het Latijn vertaald door* P. van der Ploeg, Pr. 's Gravenhage bij Gebr. J. en H. van Langenhuysen. 1858.

TWAALF KRUISWEGEN VOOR PRIESTERS.[1])

Ziehier een ascetiesch werkje, inzonderheid bestemd voor seculiere priesters, die met zielzorg belast zijn. „In het „jaar 1746 verscheen een boekje van een zekeren schrijver „der Seraphijnsche orde, getiteld: Sacra Peregrinatio „per sacram Crucis viam viginti diversis Prax-„ibus illustrata etc. Doch daar de inhoud vooral „voor Religieuse Priesters, die in kloosters leven, is be-„stemd: besloot ik", zoo zegt de auteur van ons boekje, „deze twaalfvoudige Manier voor het gebruik van Secu-„liere Priesters te schrijven, en, met weglating van het-„geen op ordes-geestelijken betrekking heeft, verzamelde „ik uit verschillende ascetische boeken, die over het „Lijden van Onzen Heer Jesus Christus handelen, bij-„zonder hetgeen ik voor de eerwaarde Seculiere geestelijkheid „geschikt meende te zijn. Velen toch van hen houden „dikwerf de oefening van den H. Kruisweg. Ik heb twaalf „Manieren ..... bijeengebragt, opdat de verscheidenheid „den geest, bij 't overwegen, behage."

1) *Passio Domini Nostri Jesu Christi in quatuordecim sacrae crucis viae stationibus duodecies expensa, seu praxis duodenaria obeundi sacram crucis viam parochis ceterisque sacerdotibus accommodata a Sacerdote quodam Dioecesis Constantiensis, nunc iterum edita a Parocho quodam Archidioecesis Monaco-Frisingensis.* Campoduni. MDCCCLXXIII.

Zijn werkje zag in 1771 het licht, en werd onlangs door een pastoor van het Aartsbisdom Munchen-Freisingen in nieuwen druk uitgegeven.

Als men uit iemands geschriften tot de hoedanigheden van zijn persoon mag besluiten, dan was de zamensteller dezer Kruiswegen een waar man Gods, een man, vol van de H. Schrift, vertrouwd met de werken van de Vaders en andere Heiligen en geestelijke schrijvers, doordrongen van den geest der liturgische gebeden; het is een man, die in den toon van onzen gemoedelijken en godvruchtigen Thomas van Kempen weet te schrijven, of liever, zou men bijna zeggen, die weet te bidden als een Heilige; want zijn boekje is vol van diepe en aangrijpende opvattingen, van liefelijken eenvoud, van indrukwekkenden ernst, van heilige poësie, van ware zalving, van boetvaardigen zin, van gelatenheid en vertrouwen bij de beproevingen, van kinderlijke devotie tot de H. Moeder van Smarten, van vurige en teedere liefde tot den lijdenden Verlosser: het moet noodzakelijk biddend gemaakt zijn. Want wie niet gewoon is den Kruisweg te houden en dan met levendig geloof en opgewekte liefde, op het voetspoor der Heiligen, 's Heeren smarten te overwegen, hij kan door de kunst zulke woorden niet vinden; dusdanige gevoelens komen alleen op in eene door 't veelvuldige gebed gelouterde en verlichte en met den lijdenden en stervenden Heer innig vereenigde ziel.

Onze vrome schrijver geeft de inrigting dezer Kruisweggebeden aldus op:

„ „ Christus heeft geleden, u [o priesters!] een voor-
„ „ beeld nalatend, opdat gij zijne voetstappen volgt."

„ Deze aangehaalde woorden van onzen Patriarch Petrus
„ zullen als ten voorspel dienen bij de volgende twaalf
„ Manieren van Overweging; deze hebben ieder drie num-

„mers; in het eerste de oefening des geheugens, dat het „geheim der Statie kortelijk voor den geest roept; in het „tweede de oefening van het verstand, dat het geheim „van verschillende zijden beschouwt; in het derde de „oefening van den wil met de opwekking des gevoels en „de toespraak."

Dit plan is getrouw uitgevoerd.

De schrijver stelt den priester het hemelsche ideaal voor oogen, dat de Stichter en Voltrekker des geloofs ons op den Kruisweg gaf, en voegt daarbij eene rijke afwisseling van toepassingen op de omstandigheden, toestanden en handelingen, de pligten, de vreugd, het verdriet, de genaden, de verdiensten van 't leven des zielszorgers; hij legt den priester nederige, vertrouwelijke, boeteademende, smeekende, kinderlijke gebeden tot den Allerheiligsten Verlosser en tot Haar, die het meest van allen in zijn H. Lijden deelde, op de lippen; zijne gedachte zijn zoo vruchtbaar, dat zij, bij het overwegen, telkens en gemakkelijk allerlei stichtende denkbeelden in u voortbrengen en heilige aandoeningen opwekken. Ook bij de voorbereiding voor eene lijdenspredikatie zal dit boekje aan menigeen eene nieuwe en schoone opvatting of althans eene treffende uitdrukking verschaffen, die de predikant met nut zal kunnen overnemen.

Eindelijk zijn de Kruiswegen niet overlang.

De Beijersche pastoor, wien we deze nieuwe uitgave te danken hebben, wijst er op, dat dit boekje den priester, bij de bittere ondervindingen, die hem, vooral in dezen tijd, overkomen, tot een heilzamen troost zal strekken. En, waarlijk, onder verscheidene opzigten is het als voor onzen tijd geschreven. De auteur behoort niet tot die „gelukkigen, die geen verdriet hebben gehad in hunne „ziel, en niet vervallen zijn van hunne hoop" (Eccli.

XIV, 2); hij heeft geleden en de smart wel gevoeld, en vooral als zielzorger heeft hij zijn verdriet gehad. „Het „geheele leven des priesters, wien de zorg der zielen is „opgedragen," schrijft hij, „wat is het anders dan eene „bijna voortdurende kruisiging? „De zielzorg", zegt „„iemand, is de eerste Tonsuur voor het martelaarschap", „laat mij zeggen, „de zielzorg is de eerste Tonsuur voor „„de kruisiging", om dagelijksche tegenspoeden, om on„telbare verdrietelijkheden te ondergaan. De smart dezer „kruisiging vermeerderen herhaalde hamerslagen: belee„digingen, laster, vervolgingen, tegenspraak, gemor, on„gunstige, onbillijke beoordeelingen, enz." Zou dit niet ook thans voor menigen zielzorger waar zijn? Of mogen we het ook thans niet dikwijls den H. Augustinus letterlijk nazeggen, hoewel het voor andere landen meer zal gelden dan voor het onze: „Er is in dit leven, en vooral in dezen „tijd, niets gemakkelijker en blijder en voor de menschen „aangenamer dan de bediening van een bisschop, een „priester of een diaken, wanneer iemand haar ter loops „en om te behagen zou waarnemen, hoewel er voor God „niets ongelukkiger, en treuriger en meer veroordeelens„waardig is. Evenzoo is er in dit leven, en vooral „in dezen tijd, niets moeij lijker, lastiger, gevaarlijker „dan de bediening van een bisschop, een priester of een „diaken, maar voor God niets gelukkiger, wanneer er zoo „wordt gestreden, als onze Opperheer het gebiedt." (Ad Valerium.)

Onder een enkel opzigt echter is dit boekje niet voor onzen tijd. De schrijver gaf het uit in 1771. Hoedanig toen de toestanden in het Bisdom van Constanz, waartoe hij behoorde, geweest zijn, is ons niet genoeg bekend; maar de schrijver zegt den mediterenden priester, nog al meermalen, zelfbeschuldigingen voor, die hem, onzes in-

ziens, allen schijn geven, dat hij zelfs voor zijnen tijd overdrijft, en die, God zij dank, thans bijzonder, den lezer zullen stooten, ja hem somwijlen eenigzins boos kunnen maken.

Maar de goede, zuivere meening des schrijvers, zijn ijver, die de eenige oorzaak van zijn zwarte beoordeeling is! ziedaar, waarom we hem die overdrijvingen vergeven, ofschoon we niet kunnen nalaten er tegen op te komen.

Is er nog iets anders op zijnen arbeid aan te merken? — Eens (blz. 54) wordt door hem eene uitdrukking der H. Schrift op eene minder waardige wijze toegepast, een paar malen treffen we eene overeenvoudige vergelijking bij hem aan, en somtijds kunnen we zijne beelden, althans de voortzetting er van, niet van gezochtheid vrijpleiten.

We keuren het niet af, dat zijn Latijn soms middeleeuwsch gekleurd is; dat hij uitdrukkingen heeft als: dolor compassivus; faciem Christi injuriare; dignanter enz. Hierover moet hij niet worden lastig gevallen. Integendeel, men zou zeggen, dat het gemakkelijke en ongekunstelde zijner taal er somwijlen door wint. Ook aan Thomas van Kempen, wiens Latijn hij schijnt te willen navolgen, zal men diens eigenaardige Latiniteit niet tot verwijt maken.

De uitwendige vorm der nieuwe uitgave is handig en aantrekkelijk. Het formaat is klein, in duodecimo; de letter is vrij groot en goed leesbaar, en is op 't fijne papier in een ligt rood encadrement ruim gezet. De vignetten en de gekleurde Kruiswegplaatjes zijn niet zonder goeden smaak gekozen. Deze uitgave is duidelijk met voorliefde behandeld. De prijs is gering.

Niet beter weten we onze aankondiging te sluiten dan met de aanbeveling van den Censor Librorum, die in 1771 schreef:

„Benevole lector, seu clerice saecularis! Si rite ac trite „sequi velis Christum ducem et praeceptorem atque recte „ac directe intendas insistere vestigiis divini Magistri tui „in via crucis: inspice librum hunc. Inspice, dico et fac „secundum exemplar!"

H.

VERSCHEIDENHEDEN.

Het Nederlandsch Bijbelgenootschap.

Ook de Bijbelgenootschappen worden in den Syllabus (§ IV) veroordeeld. „Gij, Eerwaardige Broeders," zoo sprak onze H. Vader Pius IX in zijnen eersten Rondgaanden brief van 9 November 1846, „Gij kent zeer goed andere monsterachtige dwalingen en listen, waarmede de kinderen dezer eeuw de Katholieke godsdienst en het goddelijk gezag der Kerk en hare wetten allerhevigst trachten te bestrijden en de regten zoowel der burgerlijke als der kerkelijke magt te vertreden .... Dit willen de listige Bijbelgenootschappen, die de kunstenarijen der oude ketters hernieuwen en niet ophouden, tegen de wetten der H. Kerk in, de boeken der Heilige Schriften, in alle nieuwe talen vertaald en dikwerf met verkeerde uitleggingen verklaard, in een zeer groot aantal exemplaren en met onnoemelijke kosten, aan alle menschen van allerlei soort ook aan niet onderwezenen om niet te geven, ja op te dringen, opdat allen, met verwerping van de goddelijke overlevering, de leer der Vaders en het gezag der Katholieke Kerk, Gods woord naar eigen oordeel uitleggen, en deszelfs zin bederven en zoo in de grofste dwalingen vallen. Welke genootschappen Gregorius XVI, van niet te vergeten gedachtenis — in wiens plaats Wij, hoe onverdiend ook gesteld zijn — als een ijverig nastrever van de voorbeelden zijner Voorgangers, in zijne Apostolische Brieven heeft veroordeeld, en die ook Wij gelijkelijk willen veroordeeld hebben."

Thans stemmen hier te lande vele geloovige Protestanten in zooverre met deze woorden des Pausen in, dat ook zij het Nederlandsche Bijbelgenootschap veroordeelen; ook zij zien er een dreigend gevaar in voor de Christelijke godsdienst. Immers al meer en meer winnen die leden van 't Genootschap aan getal en invloed, welke gestadig luider zeggen, dat men de Heilige Bijbelboeken niet voor goddelijk moet houden, ja dat het slechts mythische verdichtselen zijn; die zelfde boeken, welke vroeger voor de eenige en uitsluitende bron en regel der Christelijke leer golden!

Het sprekendst bewijs voor de telkens sterker modernisering van het Nederlandsche Bijbelgenootschap achten de orthodoxen het voor een paar jaren, door het Bestuur genomen en spoedig daarop ten uitvoer gelegde besluit om de vertaling van 't Nieuwe Testament, uitgegeven van wege de Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, verkrijgbaar te stellen.

Deze vertaling noemen zij „vervalschte waar." Immers zij is in modernen geest gemaakt.

Ziedaar de reden, waarom verscheidene orthodoxen hun deelneming aan 't Genootschap onttrokken en onttrekken. Dit is zeker eene der hoofdoorzaken van de aanmerkelijke vermindering, die deszelfs ledental, in den laatsten tijd voortdurend ondergaat.

In een door den druk verspreid verslag over zijn staat en werkzaamheid gedurende het jaar 1873/74 wordt op de volgende wijze geklaagd.

De bloei van het Genootschap vermindert, het verloor 1600 leden in de laatste elf jaren. Over dezen achteruitgang werd tusschen het hoofdbestuur en de verschillende afdeelingen gecorrespondeerd. Hieruit bleek, dat eene kleine minderheid der afdeelingen geene reden hebben tot klagen. Ver de meeste kwijnen en gaan gestadig achteruit. Te Amsterdam is er eene aanhoudende vermindering in het getal leden, en toch zendt het bestuur jaarlijks eene circulaire rond om nieuwe leden aan te winnen. Te Groningen en Leeuwarden wendt men gedurig pogingen aan om meerdere leden te verkrijgen, de uitslag is zelden gunstig. De berigten uit Arnhem zijn slecht. Te Rotterdam is de achteruitgang aanzienlijk.

Al heeft nu het Hoofdbestuur nog voor ƒ 11523,76½

een gebouw tot zijne zetelplaats kunnen inrigten, al bedraagt de „Bijbelvoorraad", aldaar aanwezig, ruim honderdduizend boekdeelen, de onafgebroken, aanmerkelijke achteruitgang is een feit, dat het Genootschap zelf erkent.

En al kunnen de meeste afdeelingen met regt dien achteruitgang aan de tegenwoordige steeds toenemende tweespalt onder de Protestanten, aan hunne verminderde belangstelling in godsdienstige aangelegenheden, aan hun veranderde denkwijs over den Bijbel, aan het sterk geklommen aantal van allerlei genootschappen toeschrijven, even waar is het, dat de standaard van het ongeloof, dien het Genootschap nu opgeheven heeft, een groot getal van orthodoxe deelnemers heeft verschrikt en weggedreven.

Zij onttrekken zich aan zulk een Bijbelverspreiding en met Pius IX veroordeelen zij het Bijbelgenootschap.

H. J. J. P.

Verboden Boeken.

Bij dekreet van 25 Februarij 1874 zijn de volgende boeken op den Index geplaatst:

Die Verfassung der Kirche im Jahrhundert der Apostel, von einem Katholischen Historiker. Nordlingen. 1873.

Breve corso di storia di Venezia condotto sino ai nostri giorni, di G. Cappelletti. Venezia. 1872.

Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter, von F. Gregorovius. Stuttgard. 1870.

Das Vaticanische Dogma des Universalepiscopates und der Unfehlbarkeit des Papstes in seinem Verhältniss zum Neuem Testament, von J. Langen. Bonn. 1871--1873.

Union générale dans le clergé séculier du sacerdoce et du mariage, par Caillet. Meulan. 1873.

L'infallibilita pontificia e la libertà. Pensieri critici d'un filosofo prattico. Napoli. 1873.

HOLDERDEBOLDER.

Waar toch die Germaansche mythologie al niet bij te pas wordt gebragt!

In De Navorscher (12 Sept. 1874) leest men de volgende curieuse woordverklaring:

„Holderdebolder, beteekent in chaotische verwarring. Deze uitdrukking komt overeen met het tohu-wabohu in Genesis. Van waar komt die uitdrukking in onze taal en wat is hare eigenlijke beteekenis?

„Zoodra die vraag bij mij oprees, was zij ook beantwoord. [Hm, Hm!] Duidelijk is het dat men hier heeft te doen met Holder en Balder, [ongetwijfeld!] met Holder en Balder der noordsche mythologie met den god van den nacht en van den dag. De blinde Holder, die door 't verraad van Loke, zijnen broeder den schoonen Balder, doodde, is de voorstelling van den nacht, gelijk Balder die is van den dag.

„Er is nog meer wat aan beide goden denken doet, in onze taal overgebleven. Nog spreken wij van „in het holle van den nacht" en van „in het volle van den dag", alsof wij ons het etmaal als een hollen halfkogel voorstelden, van welken nu eens de holle en dan de volle kant naar ons was toegekeerd, of wel ons de wereld denken als eene schijf, die nu eens naar boven vol gaat staan en dan weder inzakt, waardoor natuurlijk hun die op het midden wonen de gelegenheid benomen wordt over den rand te zien. Volgens die voorstelling sluit zich de aarde des avonds gelijk de kelk van eene bloem en gaat ze des morgens weer open.

„Waarlijk een zeer poëtisch beeld, eene vinding die men niet verwachten zou bij een volk, dat ons in den regel zoo ruw wordt voorgesteld, als barbaren die in hunne draken langs de kusten stroopten en overal moord en verwoesting bragten waar zij kwamen.

„Ook in een paar plaats-namen is de herinnering aan Holder en Balder bewaard, nl. op Ameland, waar men nog heden ten dage aantreft het westelijke Hollum en het oostelijk liggende Ballum. Men beweert ook dat Egmond a/Zee vroeger Hallum zou geheten hebben. Egmond-

binnen heette toen misschien Ballum, tenzij Bakkum vroeger Ballum geheten heeft. Waarschijnlijk waren op die plaatsen heiligdommen, aan den dienst van beide broeders gewijd."

We kunnen aan de bekoring niet wederstaan, om nog even in den trant van den vernuftigen woordverklaarder door te redeneren, en zeggen op onze beurt:

Ja, het is zelfs wel waarschijnlijk, dat men dáár te Hallum, aan beide broeders koeken offerde, aan welke de Haarlemmer Halletjes nog de herinnering bewaren. [1]) En als men hierbij in aanmerking neemt, dat onze Germaansche voorouders hunne offers aan de goden op hoogten zullen gebragt hebben, dan verkrijgt de Halletjesberg, als uithangbord te Haarlem nog voorkomend, eene gansch eigenaardige beteekenis. Ook de vorm zelfs der genoemde koekjes doet aanstonds aan de volle maan denken, die in het holle van den nacht den halfkogel des aardrijks zoo weldadig verlicht. Maar bijzonder opmerkelijk is het, dat er in den Haarlemmerhout eene plek is, die vroeger het Hobbelebobbelsveld werd geheeten; hetwelk duidelijk eene verbastering is van Holder-en-Baldersveld. Ontwijfelbaar was die plek aan beide broeders toegeheiligd, en werden hun aldaar offers gebragt. enz. enz.

't Is waarlijk geen kleinigheid: Hebreeuwsch en het boek Genesis, Noordsche mythologie, dag en nacht, hemel en aarde, Noormannen en drakenschepen, Ameland en Egmond, Bakkum en Hallum, wat al omhaal van geleerheid, en dat voor zoo'n onnoozel Holderdebolder!

Gelukkig, dat de Redactie van De Navorscher de wijsheid heeft bewaard, daar zij zeer beleefd, doch afdoende het volgende aan het stukje toevoegt:

„De verklaring door den Heer Kremer gegeven [het opstel was geteekend: A. J. C. Kremer] is vernuftig en

---

1) Mogt iemand der lezers soms meenen, dat het met deze verklaring geen ernst is, dan kan hij bij Schotel: *Het oud-hollandsch huisgezin*, blz. 380, en Eelco Verwijs: *Sinterklaas*, blz. 42—43 nazien, dat er aan suikererwten, Palmpaasch-Krakelingen, St. Maartensganzen, Klaasmannetjes en wat al niet, volgens de geleerden een heel sterk oud-Germaansch en heidensch luchtje is.

heeft wel eenigen schijn van waarheid. Maar ik geloof toch dat zij te ver gezocht is. De beteekenis van holderdebolder is ook, meen ik, eene andere dan door hem wordt opgegeven. Men zegt, hij of het viel holderdebolder van de trappen, en wil daarmede te kennen geven, dat de persoon of het voorwerp waar men van spreekt niet van de trappen gleed, maar er af tuimelde. En „dat gaat holderdebolder over den zolder" zegt men van iets, dat met groote snelheid en groot gedruisch zich over den zolder beweegt. Holderdebolder komt dus in beteekenis vrij wel overeen met hals over kop en in oorsprong verschilt het, meen ik, daar ook niet veel van. Ik houdt het voor hol over bol. Het wordt eigenlijk van holle voorwerpen b. v. eenen hoed, eenen emmer en derg. gezegd. Vallen die voorwerpen, dan keeren zij gedurig om en het holle valt over het bolle heen."

SPROKKELINGEN.

Doopbediening der modernen in Frankrijk. Zooals „De Standaard" (Zondagsbl. 1874, N°. 26) meldt, doopte onlangs de moderne of liberale Hervormde predikant te Bourron bij Clairac een kind met niet meer dan deze woorden: „In den naam des Vaders."

Predikanten-nood in de Nederlandsche Hervormde Kerk. Het getal der proponenten, die reeds eenige of zeer vele jaren op de lijst gestaan hebben — zegt een zeer bekend orgaan der orthodoxen, het Wageningsch Weekblad (5 Aug. ll.) — maar die nooit een beroep krijgen en dit ook denkelijk niet meer begeeren, bedraagt 13. Van hen, die in '72 en '73 examen hebben afgelegd, is er geen enkele meer disponibel. Eindelijk zijn van de 13, dit in Mei jl. zijn aangenomen, reeds minstens 7 beroepen of bevestigd. — Is onze berekening juist, dan zijn er of komen er eerstdaags 187 vacaturen, nl. wanneer we de plaatsen niet meêrekenen, die door proponenten reeds zijn aangenomen, maar waar ze nog niet bevestigd zijn. Voor 187 plaatsen derhalve 6 proponenten!

BROERE'S CONSTANTIJN.

NEGENDE (ONVOLTOOIDE) ZANG.

In een verlaten oord, ter zij' der vestingwallen,
Maar heilig door 't gebeent der Christ'nen, die, gevallen
In 't bloedig worstelperk, hier rusteden in 't graf,
Daar lag de heuvel, die Sabinus' lijk omgaf.
Hij sliep er met het paar der liefdevolle broeders
Gervasius en u, Protasius! behoeders
Van 't eerste kruisgeloof in 't heidensche Milaan;
Met Nabor, kort te voor ter marteldood gegaan,
En Felix en wie meer wachtte in der graven duister
Op Jesus' wederkomst, om deelend in den luister
Van zijn verrezen vleesch, te steig'ren door de lucht:
Zaad in deez' akker van onsterfelijke vrucht!

Vaak slopen uit Milaan de trouwe kruisbelijderen
En knielden op het graf der voorgetogen strijderen
En baden God om hulp ten dage des gevaars,
En met hen schreide 't bloed der zal'ge martelaars.

't Werd nacht; zwaarmoedig stond aan flaauw-doorschenen (kimmen
Der Alpen hoog gebergt; in schaduwen en schimmen
Verging 't veelkleurig veld met daken en geboomt;
En 't uitgestrekt Milaan, van talloos volk doorstroomd,
Dat lang een dof gedruisch, als 't ver gewoel der golven,
Verspreid had, zweeg ten lest in diepen slaap bedolven.
Twee vrouwen toefden nog op 't duister doodenveld;
't Was Flavia, die, van haar dienstmaagd vergezeld,
Op 't vaderlijke graf haar bede bleef verlengen.
Reeds had deez' huisslavin, wier min 't niet kon gehengen,
Haar goelijk, doch vergeefs, vermaand ten wederkeer,
En zijd'lings voortgetreên, zat ze aan een boomstam neêr.
Nu ging het maanlicht op; door 't openwaaijend loover
Schoot bleeke straal bij straal de stille graven over,
En 't was of aangesneld op Flavia's gezucht,
De geesten suizend kwamen zweven in de lucht.
Maar immer bad zij voort. O teed're zielsvervoering!
Waarin haar liefde, door de smartelijkste ontroering
Gelouterd, vlood tot God; helaas! waarbij ze uw naam,
Sabinus! Decius! steeds in haar mond te zaâm,
Al schreijend uitsprak en, op nieuw in 't stof gebogen,
Haar hart legde in de hand van 't weldoend alvermogen;
Een offer, dat Hij nam en zelf zich had bereid.
Hij had tot op dit graf haar leven voortgeleid,
Dit uur geschapen, om hier onder 't tranen-vlieten

Zijn troosting op den grond des harten uit te gieten,
Het woord te spreken tot de voorbestemde ziel.

Eensklaps, en 't was geen straal die door 't geboomte viel,
Geen ruischen toen van 't loof,... een schijnsel zweeft
(daar henen,
Waaruit een teed're stem haar toeroept onder 't weenen:
„Mijn kind'ren! 'k wacht u." En terwijl ze omhooggeschrikt,
Het licht, dat reeds verdwijnt, vertrouwend tegenblikt,
Omgolft een edem haar vol geuren, of heel de aarde
In bloemen uitspruit, haar de levenslucht doorvaarde
En uitzette in de borst, die 't hooge geestendom
Voedt met onsterflijkheid;... tot driemaal treedt zij om
En breidt de handen uit en opent oor en oogen
Naar deez' betoovering,... maar alles is vervlogen.
't Is nacht, en 't maanlicht slechts slaat flaauwe glansen af.
Daar stort ze snikkend neêr op 't ouderlijke graf,
Omklemt den dierb'ren grond en dien met hare tranen
Bestroomend, „Vader!" roept ze, „ik kom!... 'k heb
(uw vermanen
„Gehoord,... ik kom tot u!... wat voert me naar u heen?...
„Spreek 't in, o zoete stem! geen dood, die ons hereen',
„Vreest Flavia, gereed op dit uw graf te sneven!..."
Dus schreit ze buiten aâm en wordt in d' arm geheven
Van haar verschrikte maagd, die aansnelde op haar kreet,
Haar liefkoost, alle zorg, die 't nachtuur gunt, besteedt
En straks met zachten dwang dit oord haar weet te ontvoeren.

Eerst toen dacht Flavia met vreugdiger ontroeren
Haars vaders woorden na: „„Mijn kind'ren!"" — „sprak
(de stem," —
„„Mijn kind'ren!"" — „wie dan meer wordt nog ge-
(wacht van hem?
„Mijn Decius, gij leeft!" en and're tranen vloeijen
Van droefheid niet, maar vreugd en als 't verkwiklijk
Van lenteregen, waar de neêrgeslagen aard' (sproeijen
Van oprijst en de lucht tot held're zon verklaart.

Helcen, wie ze ademloos in de armen kwam gevlogen,
Zag, van 't verhaal ontroerd, haar aan met zorglijke oogen;
Wat kon ze dan haar hoop bemoedigen en 't lot
Des grijsaards zegenen, gezaligd bij zijn God?
Maar dieper lag 't geheim; deez' nacht, doorwaakt in tranen,
Of die op nieuw weerklonk van 't vaderlijk vermanen,
Als suizelende slaap om 't kloppend voorhoofd zonk,
Hem volgde een daglicht, dat haar ander leven schonk
En aan het schijnsel, dat zij voor zich heen zag zweven,
En aan het raadselwoord reeds klaarder zin kwam geven.
De boô, zoo lang verbeid, herkeerde uit Rome's muur.
Haar Decius, hij leefde! Ach onuitspreeklijk uur,
Waarin dat woord weerklonk, van blijdschap! van verrukken!
Hij leefde! zij zou eens hem weêrzien, zij hem drukken
Aan 't harte!... O vaderstem, wat ze immer spellen mogt,
Geen rampspoed, die te duur deez' blijde omhelzing kocht!
Gelijk de roos ontluikt, van morgendauw bedropen,

Herkleurde in blijden lach, van tranen overloopen,
Haar aanzigt op 't verhaal: heel Rome was in vreugd,
't Vervolgingsvuur geblusscht! en voortaan zou de deugd
Van Decius hem lof en geen gevaar bereiden.
Zijn krankte, straks gevolgd op 't al te droevig scheiden,
Maar uitgehard, liet hem slechts korte zwakheid na.
Vol hoop was hij, vol liefde! o waarom, Flavia!
Moest hier ook Decius u door den boezem steken?
Hij bleef God én voor haar én voor Sabinus smeeken,
En dankte beiden en beval hen aan elkaâr:
Zijn teed're bruid aan hem, zijn grijzen vader haar.
Heleen verbrak een taal, zoo vol vergeefsche smarte;
Zij, door geen mind're zorg gekweld van 't moederharte,
Riep straks haar vrienden zaâm, om met gemeen beraad
Te vorschen uit den boô, hoe 't met den krijg vergaat,
Met Rome's dwingeland, en 't middel op te sporen,
Dat eens de hoop vervull', bijna door haar verloren.

Daar hoort men sidd'rend van de wap'nen, van den kreet,
Weergalmend door Itaalje; een leger, strijdgereed,
Staat neven Rome's poort in onafzienb're scharen.
Nooit bragt de wereldstad, waar talloos zaâm komt gâren
Alwat tot over zee haar krijgstrompetten hoort,
Een schouwspel zoo geducht van haar vermogen voort.
Elk huiverde op 't verhaal; maar, klonk weêr 't gretig vragen,
Hoe was der Room'ren spraak? De Christenen, die 't zagen
En wisten van den vreê, door Constantijn voorspeld,

Wat was hun dunk, hun hoop in dit zijn vaan gesteld?
Hun onvoorzien geluk deed hen den krijg vergeten.
Maxentius, zoo 't scheen, had al zijn ramp geweten
Aan 't schuld'loos martelbloed en trachtte 't eerst misdoen
Door onbeperkte gunst den Christ'nen te vergoên.
Alom weerklonk de kreet der vrijheid; in verrukking
Omhelsde men elkaâr, liep de onder de verdrukking
Vervallen tempelen herstellen en bragt aan
Alwat versloten lag van vaatwerk en sieraân.
Één geest was 't, ééne vreugd, die allen deed bewegen,
Één stem, met d' offerrook ten hemel opgestegen,
God dankend voor 't behoud van 't heiligend geloof,
Voor wiens verheerlijkt licht deez' gruwelnacht verstoof.
Stilzwijgend zat de kring op 't onverwacht vermelden,
Terwijl bij Helena allengs de tranen welden
Van onbestemd gevoel, dan waarin immermeer
't Vernederend verwijt zich uitte, dat deze eer,
Voor Constantijn verhoopt, een ander was beschoren,
En God, die hem verwierp, zijn vijand had verkoren.
En nog was 't vreeslijk woord, reeds door de vriendenschaar
Gefluisterd, niet vermeld: ach! wie onthulde 't haar?
Zij hoorde 't: Rome wist, dat Constantijn den Goden
Een vloekb're dienst bewees, noch 's kluiz'naars dringend
(nooden,
Noch 't moederlijk geschrei iets op zijn trots vermogt,
En met wat faam de spraak der Christ'nen zich vervlocht.
Zij wezen 't denkbeeld af, of iemand met den zwaarde,

Voor 't minst of Constantijn ooit 't kruis bekroonde op aarde.
„Mijn vrienden!" riep Heleen, en midden in haar smart
En tranen toonde zich de fierheid van haar hart,
„Mijn vrienden, keert terug! Petronius, keer weder!
„Gij, dierb're Flavia! mijn min voor u, hoe teeder,
„Weerstaat niet aan uw heil: snel Decius in d' arm!...
„Ik tuig den hemel, die zich mijner eens erbarm'
„En 't moederhart een hoop, te mensch'lijk, moog' vergeven,
„Dat ik zijne eer beoogde en nooit die zal weerstreven."
Zij ging, en haar beschroomd gevolgd tot uit de zaal,
Vernam men haar geween, en hoe ze telkenmaal
God aanriep voor haar zoon, hem in deez' krijg te sparen,
Hem, zoo dat hoogst geluk haar niet mogt wedervaren,
Den kerkbeschermer eens te omhelzen in haar bloed,
Ach toch hem 't licht des heils te storten in 't gemoed.

Reeds had hij met zijn heer Verona's wal voor oogen.
In de onrust van zijn hart meer westwaarts afgetogen,
Was 't vaak zijn vraag geweest, of hem niet 't krijgsbeleid
Een nader weg dan deez' naar Rome had ontzeid?...
Dwaas was der Christ'nen waan;... dan ook hun moed-
(betoonen
Erkende hij en zou de trouwe schaar beloonen,
Wie hij voor 't groot Milaan de zorg had opgelegd.
O strijd, door geen belofte in 't edel hart beslecht
Weldra, toen de Athesis weêr uit de heuvelklingen,
Wie immergroene olijf en wijngaardrank omringen,

Zijn golven toonde aan 't heer, zag hij den vijand staan.
Gelijk een tweeden muur, maar die met zwaarden slaan,
Met pijlen werpen en in drommen uit kon vallen,
Schaarde Ruricius zijn benden voor de wallen.
Een vlugge ruiterij in 't glinst'rend blaauw geweer
En vaand'len, blaauwer nog, den God Neptuun ter eer,
Snelt tot den boord vooruit. Deze en de ligte benden

Niet verder, helaas! is Broere's Constantijn afgewerkt. Zelfs dit gedeelte van den Negenden Zang geven wij slechts naar gissing in bovenstaande orde en lezing, gelijk wij die uit verschillende losse bladen hebben op gemaakt.

Geen geschreven plan ook, met de laatste wijzigingen en de indeeling in twaalf zangen, is er aanwezig. Alleen weten wij eenige hoofdpunten aangaande den verderen gang van het gedicht, doch zonder eenige bepaling, hoe die stof over de andere zangen zou verdeeld worden. We missen evenzeer alle aanwijzing van episoden, van bijzondere omstandigheden en nadere uitwerking, waardoor Broere, gelijk genoeg gebleken is, de spanning zoozeer wist te verhoogen. In het algemeen dan opgegeven, zou het beloop aldus geweest zijn.

Een aanvankelijk gevecht buiten Verona valt ten nadeele uit van Constantijn. Hij wijt het aan de Christenen

en bant hen allen uit het leger. Satan, met zijn aanhang, klappert van vreugde in de lucht, en doet de voor een wijl gestaakte vervolging der Christenen met nieuwe woede uitbreken. Helena volgt steeds haren zoon en blijft vurig voor zijne bekeering bidden. Flavia, een der offers, in de voorspelling aangekondigd, zag zich door den dood haars vaders geheel alleen; en weder in pijnlijker onzekerheid over het lot van haren Decius, verlaat zij de Keizerin en keert naar Rome terug. Daar wordt zij weldra herkend en gevat, en vindt haren beminden Decius in den kerker; zij sterft met hem in het strijdperk, en zamen ontvangen zij in den hemel de kroon der martelaren.

Doch voordat dit geschiedt, levert Constantijn slag aan Ruricius; de uit het leger gebannen Christenen moeten het werkeloos aanzien. Constantijn lijdt de nederlaag; nu schieten zij toe, Ruricius wordt op zijne beurt geslagen en de Keizer behaalt op hem eene luisterrijke overwinning; de weg naar Rome ligt welhaast voor hem open. Door die edelmoedigheid en dapperheid der Christenen wordt hij met hen verzoend en erkent hunne trouw.

Gods genade begint al meer in den Keizer te werken. In de tegenwoordigheid van de heidensche priesters laat hij zich de godsdienst der Christenen verklaren. Hij heeft in een droom het bekende gezigt, dat hem het kruis toonde met de woorden: In hoc signo vinces, In dit teeken zult gij overwinnen. De uit Rome ontvlugte Paus komt in het leger, om des Keizers bescher-

ming voor de Christenen in te roepen. Constantijn eindelijk omhelst het Christendom. Alle afgodsdienst wordt uit het leger geweerd en het Christelijk veldteeken, het Labarum, opgestoken.

Voor de poorten van Rome, waar Maxentius een geducht leger heeft zamengetrokken, zal de beslissende slag plaats hebben. De aartsengel Michael verwint den helvorst in de lucht, slaat de wolken vaneen en vertoont den strijderen zijn schild, waarop het kruisteeken straalt. Onder dit gunstig verschijnsel doet Constantijn den aanval beginnen. Het leger van Maxentius wordt geslagen en Maxentius zelf verdrinkt in den Tiber.

We geven hier de hinderlijke feilen, welke, ondanks alle zorg, in de vorige zangen zijn ingeslopen.

EERSTE ZANG.

Dl. LXIII, bl. 332 r. 12 v. b. *staat*: »Onsterfelijke Goôn!" *lees*: »Onsterflijk Godendom!"

VIERDE ZANG.

Dl. LXIV, bl. 327, laatste regel, *staat*: haar oog *lees*: haar nog.

VIJFDE ZANG.

Dl. LXV, bl. 284 moet in vers 7 v. o. zag men wegvallen.
» » » 292 r. 1 v. o. *staat*: Hij kraakte *lees*: Het kraakte.

ZEVENDE ZANG.

Dl. LXVI, bl. 132 r. 10 v. o. *staat*: »'k Geef *lees*: »Ik geef.
» » » 137 » 13 » » » aardsbestier » aardbestier.
» » » 144 » 4 » » » schuldelooze » schuld'looze.

ACHTSTE ZANG.

Dl LXVI, bl. 231 r. 1 en bl. 253 r. 4 v. b. *staat*: Pontius *lees*: Pintius.
» » » 244, laatste regel, *staat*: onhandelbar ewaan *lees*: onhandelbare waan.
» » » 261, eerste regel, *staat*: doorng *lees*: doordrong.
» » » 261, r. 9 v. b. » zelve » zelven.

Cervántes' „Don Quijote".

„Daar zijn komische schrijvers, die diep in de menschelijke natuur ingrijpen, die groote en zeer ernstige waarheden verkondigen met een roerend talent.... Ik bedoel den schrijver van den *Don Quijote*."

J. A. Alb. Thijm.

Cervántes' Don Quijote is, in zijn genre, het merkwaardigste boek, dat ooit geschreven werd. De eenparige getuigenis van derdehalve eeuw zegt het.

De eerste uitgaaf van het eerste gedeelte, waarvan eenige exemplaren zijn bewaard gebleven, verscheen onder Cervántes' oog, met den volgenden titel: El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha, compuesto por Miguel de Cervántes Saavedra, dirigido al duque de Béjar, marques de Gibraleon etc., ano 1605. Con privilegio. Madrid, por Juan de la Cuesta. Met ongekende geestdrift en voorliefde werd het door het Spaansche volk ontvangen, zooals ontegensprekelijk de zeven uitgaven getuigen, die reeds in hetzelfde jaar 1605, alléén in Spanje [1]) in het licht kwamen.

1) Al spoedig verschenen ook herdrukken te Brussel en Antwerpen.

„Ricibió el público la Primera Parte del Quijote con extraordinaria acceptacion. Así lo preuban de una manera incontestable las siete ediciones que obtuvo en Espana dentro del mismo ano de 1605." [1]) De geestdrift was zóó algemeen, en de eene herdruk volgde zóó spoedig op den anderen, dat Cervántes zelf de eerste drie jaren niet aan het woord kon komen. Eerst in 1608 verscheen te Madrid de door hem verbeterde uitgaaf, die van toen af het model bleef der volgende drukken. Het getal der verschillende oplagen, in en buiten Spanje, reeds van dit eerste gedeelte (nog vóór het tweede verscheen) grenst inderdaad aan het ongeloofelijke; en, zegt Magnabal, „dénote un succès plus grand que celui des oeuvres de Shakespeare ou de Milton, de Racine ou de Molière, auteurs du même siècle, qui peuvent lui être décemment comparés." [2])

In 1615 gaf Cervántes, te Madrid bij denzelfden drukker, in het licht: Segunda Parte del ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha, por Miguel de Cervántes Saavedra, autor de su Primera Parte, dirigida à D. Pedro Fernandez de Castro, conde de Lemos, etc. Con privilegio. Had Cervántes door het eerste gedeelte van zijn Don Quijote reeds de meeste, om niet te zeggen alle schrijvers

---

1) Ariban noemt er vier, waarschijnlijk alle te Madrid. Zie *De Katholiek*, April en Mei, 1873, bl. 303. De hier aangehaalde woorden van Alberto de la Barrera (*Obras*, Tom. I, bl. LIII) zeggen: zeven; maar er wordt uitdrukkelijk bij vermeld: „en Espana".

2) *Histoire de la littérature Espagnole de G. Ticknor, traduite de l'anglais en français pour la première fois, avec les notes et additions des commentateurs espagnols D. Pascal de Gayangos et D. Henri de Vedia, par* J. G. Magnabal, 3 vol, Paris, Hachette, 1870, Tome I, p. 498. Dit werk zij den beoefenaar der Spaansche literatuur aanbevolen.

overtroffen, door het tweede overtrof hij nog zichzelven; maar toen legde hij ook de pen neêr, en daalde in het begin des volgenden jaars ten grave.

Met niet minder geestdrift dan het eerste werd ook dit tweede gedeelte door elken Spanjaard begroet. Dadelijk verschenen er herdrukken van te Valencia en Barcelona; in het volgende jaar te Brussel; die van 1617 te Lissabon is, zoover men nu kan nagaan, de laatste der afzonderlijke uitgaven. Nog in hetzelfde jaar (1617) verscheen te Barcelona de eerste uitgaaf van beide gedeelten te zamen. En zóó werd het werk van toen af tot op onze dagen ontelbare malen in en buiten Spanje uitgegeven en, wel opmerkelijk, tot 1700 in het buitenland even dikwerf als in Spanje zelve.

Onder die verbazende reeks van verschillende uitgaven — zoo zeggen geleerde beoefenaars van de Spaansche letterkunde — is een vijftigtal waardig om, wegens deze of gene reden, thans nog te worden nageslagen. Vijf echter worden, om de daarin voorkomende aanmerkingen, verklaringen en opmerkingen, bij uitnemendheid genoemd en wel:

1. Die van Tonsou, Londen, 1738, vier deelen in 4°, bezorgd door Lord Carteret, als een aangenaam geschenk voor de Koningin van Engeland. Dit was de eerste maal dat de Don Quijote verscheen met het: Leven van Cervántes (thans veel beter gekend) door Mayans y Siscar.

2. De prachtige uitgaaf der Spaansche akademie, Madrid, 1780, vier deelen in folio, voorafgegaan door het Leven van Cervántes, vergezeld van opmerkingen en aanteekeningen en eene schoone, maar overdreven lofrede van Vincente de los Rios. Dat bij een werk als dat van Cervántes een hier en daar gebrekkig onderdeel om de voortreffelijkheid van het geheel wordt over het hoofd ge-

zien, is billijk, maar gebreken tot volmaaktheden te willen verheffen, dat gaat niet aan.

3. De uitgaaf te Salisbury in Engeland, 1781, twee deelen, in 4°. Wat deze oplage vooral belangrijk maakt, is het daaraan toegevoegde derde deel, behelzende: aanteekeningen, verschillende lezingen, een index en verklaring van in 't werk voorkomende eigennamen, merkwaardige woorden en gezegden, alles in het Spaansch geschreven door John Bowle, predikant op een klein dorp in de nabijheid van Salisbury. Veertien jaren had hij ijverig aan deze uitgaaf gearbeid, de oude Spaansche en Italiaansche schrijvers gelezen, en de Romanceros y libros de Caballerias bestudeerd. Hij dateerde de voorrede van zijn werk: 23 April, in de verkeerde meening, dat op dien datum èn Cervantes èn Shakespeare gestorven waren [1]).

4. Die van Juan Antonio Pellicer, een Arragoniesch edelman, Madrid, 1798, vijf deelen in 8°. Vooral nog in waarde gehouden om de belangrijke en aardige bijzonderheden, in de aanteekeningen vermeld.

5. Die van D. Diego Clémencin, Madrid, 1839, zes deelen in 4°., met een der meest volledige commentairen, die ooit op een schrijver gegeven werden.

Maar vooral moet thans worden vermeld de in vele opzigten alle reeds genoemde overtreffende, heerlijke prachtuitgaaf: Obras completas de Cervántes, dedi-

---

1) Sedert lang reeds hebben niet alleen Spaansche schrijvers de zeer verschoonbare vergissing van Bowle hersteld; maar ook de Engelsche hebben hunne landgenooten er op gewezen. Clark in zijn: *The History of Don Quixote*, p. 19, zegt: »The 23rd. April, 1616, in Spain was not identical with the same date in England. The Gregorian calendar, which was earlier adopted in Spain, was not accepted in England until 1751." Zie daarover mijn: *Cervántes' reis naar den Parnassus*, bl. 21.

cadas a S. A. R. el Serenisimo Sr. Infante Don Sebastian Gabriel de Borbon y Braganza, ilustradas por los Señores Don J. E. Hartzenbusch y Don Cayetano Rosell, Madrid, 1864, twaalf deelen in 4°. [1]) De deelen, die den Don Quijote bevatten, werden te Argamasilla de Alba gedrukt. Daarheen namelijk had men de drukkerij uit Madrid overgebragt en ze opgeslagen in het huis, dat, naar de volksoverlevering, weleer Cervántes' gevangenis was geweest. De eerste bladen werden door bovengenoemden Infante, — van Spanje's adel, hooggeplaatste en geleerde mannen omgeven — eigenhandig getrokken.

Op het titelblad staat dan ook vermeld: „Casa que fué prision de Cervántes." Naam en geboorteplaats van het personeel der drukkerij, aan hetwelk de eer te beurt viel, er aan mede te arbeiden, worden zorgvuldig vermeld.

Nooit ook werd een boek geschreven, zoo echt nationaal, zoo populair en zoo hooggeschat door het Spaansche volk, als de Don Quijote. Na Cervántes heeft, om zoo te spreken, geen Spanjaard geleefd, die niet over Don Quijote en Sancho Panza ten minste heeft gepraat.

„Ma connaissance personnelle de l'Espagne", zegt wederom Magnabal, „vient corroborer entièrement la conjecture d'Ingles dans son livre si amusant (Rambles in the footsteps of D. Quixote, Londres, 1827, p. 26) lorsqu'il dit: qu'il n'y a pas un Espagnol qui ne connaisse Cervántes. — Je n'ai pas eu effet questionné sur ce sujet une seule personne (et j'en ai interrogé un grand nombre dans toutes les classes de la société), qui m'ait paru entièrement ignorante du genre de personnage qu'étaient Don Quichotte et Sancho Panza." [2])

1) *Deze* uitgaaf heb ik gebruikt voor mijne aanhalingen en verwijzingen

2) Magnabal, a. w. Tome II, p. 186.

Cervántes wist, dat hij, ter bereiking van het groote en schoone hoofddoel zijns werks een boek leveren moest, hetwelk in Spanje alle andere in populariteit verre overtreffen zou. En het genie, zich zelf bewust, deed het, en wist ook, dat het doel bereikt was. Toen ridder en schildknaap reeds lang hunne rol hadden uitgespeeld, gingen zij nog even naar hun dorp terug, en traden eene herberg binnen, waar eene menigte aan den wand hangende schilderijen en prenten in hooge mate hunne aandacht trokken; met een diepe zucht, op eene der voorgestelde geschiedenissen wijzend, roept Don Quijote uit: „o, eeuwig jammer, dat ik niet in die dagen leefde! ja, dan ware Troje niet verbrand, noch Carthago verwoest!" — „Mijnheer," zoo valt Sancho Panza hem in de rede, „ik wil wedden, dat binnen kort al deze zaken hier verdwijnen, en in gansch Spanje geen logement, herberg, kroeg of scheerwinkel meer zal gevonden worden, waarin niet onze heldendaden geschilderd zullen hangen." [1]) En inderdaad, het duurde niet lang, of het was zoo, en meer dan twee eeuwen zijn voorbijgegaan, en het is nog zoo.

Opmerkenswaardig is het, dat zulk een echt nationaal boek, waarin bij voorkeur de eigenaardigste karaktertrekken zijn uitgedrukt der natie, waarvoor het geschreven werd; dat verhalen bevat, verdichtselen, sprookjes zooals de Spanjaarden die het liefst hooren; prachtige natuurschilderingen, zooals zij die gaarne zien; tal van geestige spreekwoorden, zoo juist op h u n n e toestanden toepasselijk; zin- en woordspelingen, vaak voor h e n alleen begrijpelijk; schoone lessen van waarachtige levenswijsheid, zóó gegeven gelijk z ij die het gereedst aannemen; dien blakenden godsdienstzin, h u n

1) *Don Quijote*, Parte segunda, Cap. LXXI: „Yo apostaré, dijo Sancho, que ántes de mucho tiempo no ha de haber bodegon, venta ni meson ó tienda de barbero donde no ande pintata la historia de nuestras hazanas."

zoo bij uitnemendheid eigen; die zuiver Katholieke atmospheer, waarin zij zich zoo vrij en ongedwongen bewegen, leven en ademen; opmerkelijk is het, dat een boek, in één woord, zoo echt Spaansch, ook in den vreemde een der meest algemeen bekende boeken werd, die ooit geschreven zijn. Geen taal werd om één meesterstuk zoo algemeeen beoefend als de Spaansche. Menig geleerde verklaart, had hij het niet gedaan, nog bereid te zijn de Spaansche taal aan te leeren alléén om den Don Quijote te kunnen lezen. Er is dan ook geen boek, waaruit zoovele namen, spreekwoorden, zegswijzen, zinspelingen, vergelijkingen, geschiedenissen door andere natiën zijn overgenomen. Waar ter wereld worden geen »donquijoteriën' uitgehaald? Waar wordt niet vreeselijk tegen windmolens gevochten? Waar heeft men nooit met Sancho Panza's te doen? Waar loopt niemand met den helm van Mambrino? Waar vindt men geen tafelschuimers, hunkerend naar de bruiloft van Camacho? Waar dwaalt niet eens een geleerde, met zijne verbijsterde verbeelding, in het hol van Montesinos om? Waar loopt geen dwaas met eene denkbeeldige Dulcinea in 't verschiet? Waar verlangt men niet eene gansche partij politieke tinnegieters naar het eiland Barataria te zenden? Wie zag nooit een ruiter op een Rosinant gezeten? En niet alleen het paard van zijnen held, maar ook des schildknaaps ezel zoowel als de aap van meester Pieter zijn door Cervántes onsterfelijk verklaard.

De gansche avontuurlijke geschiedenis door, verschijnen Don Quijote en Sancho Panza zóó als werkelijk bestaand en handelend, zóó als in levenden lijve voor des lezers oog, dat de figuur van dien langen, schralen, edelen ridder en van den welgedanen, onderhoudenden, guiterigen schildknaap in zijne verbeelding dieper indruk achterlaat dan elke andere schepping van welk genie der wereld dan ook,

en nimmermeer uit zijn geheugen wordt uitgewischt. Homerus, Dante, Shakespeare, Milton, daar is geen twijfel over, nemen — schoon Cervántes ook wel eens adelaarswieken aanschiet — hooger vlugt en voeren u in verhevener bespiegelingen, in onweêrstaanbaarder verrukkingen, de wereld uit en hooger spheren in, spannen en roeren de fijner en edeler snaren van 's menschen ziel; maar Cervántes, die den vrijen loop laat aan den rijken stroom van denkbeelden, door zijn genie geschapen en voortgestuwd, weet, als bij ingeving, uit elken treffenden zamenloop van zaken, uit elke merkwaardige omstandigheid of gebeurtenis, uit elke menschelijke ziel afzonderlijk, met juisten greep datgene te vatten, te groeperen en bevallig voor te stellen, wat door elk verstand begrepen wordt, en het tot denken stemt, wat door ieder in eigen ziel wordt wedergevonden en het gansche menschdom — naar een en dezelfde type geschapen — met een en hetzelfde gevoel van genoegen en bewondering vervult. Daardoor zal hij ten allen tijde de schrijver bij uitnemendheid blijven voor alle natiën, en zijne lezers ook onder de diepdenkendste wijsgeeren en menschenkenners vinden. Daardoor viel en valt hem steeds algemeener waardering, algemeener sympathie ten deel dan eenig ander schrijver ter wereld, en werd geen werk van ongewijden aard welligt in meer talen en in elke taal zoo dikwijls overgezet als de Don Quijote.

Geen volk echter deed meer voor Cervántes en zijne werken in het algemeen, dan het Engelsche. Van het eerste gedeelte van den Don Quijote werd reeds in 1612, en van het complete werk in 1620 de eerste Engelsche vertaling door Skelton bezorgd. Van toen af volgde, met betrekkelijk slechts korte tusschenpoozingen, de eene vertaling de andere. Geleerden als Gayton, Ward, Jarvis, Smollett, Motteux, Wilmont, Ozell, Durtey,

John Philips, neef van den beroemden Milton, waren onder anderen de mannen, die er hunne krachten aan beproefden en het best geslaagd schijnen; ten minste zagen zij hunne vertalingen meermalen herdrukt. De vertaling van Motteux — vooral de uitgaaf van 1822 te Edinburg, 5 vol. in 12°, met noten en aanteekeningen, „vol geest en gratie", door M. J. G. Lockhart — staat bij den Engelschman in hooge achting. Nog bijzonder echter verdient hier vermelding; The History of Don Quixote, by Cervantes. The text edited by J. W. Clark, M.A., fellow of Trinity-college, Cambridge. And a biographical notice of Cervantes by F. Teignmouth Shore, M. A. — Illustrated by Gustave Doré, London and New-York. In Italië is het getal vertalingen van den Don Quijote niet minder dan in Engeland; Francionsini leverde de eerste; en die zonder des vertalers naam, uitgegeven met gravuren van Novelli, zou, meenen eenige Italiaansche schrijvers, de fraaiste en de beste zijn.

Maar Frankrijk overtreft in getal van vertalingen alle andere landen. De eerste van César Oudin en die van Rosset verschenen in 1620. Die van Filleau de Saint-Martin, voor het eerst in 1677 uitgegeven, maakte den meesten opgang. Toen er in 1819 alweder een herdruk van verscheen, schreef M. Auger daar eene inleiding voor, waarin hij verzekert, dat het de een en vijftigste keer was, dat deze vertaling in het licht werd gegeven. En toch het bleef er niet bij; ik heb er een voor mij liggen: „publiée par Gustave Havard Paris, 1850". In 1836 verscheen voor de eerste maal: „l'excellente traduction de Louis Viardot, admirablement illustrée par le pinceau de Granville." Ook deze vertaling — schoon Furne na Viardot er ook nog eene aan Frankrijk schonk — werd in weinige jaren herhaalde malen herdrukt,

onder anderen in 1845 met tal van alleraardigste „vignettes de Tony Johannot", en nog onlangs met alles van dien aard overtreffende illustratiën en gravuren van Gustave Doré.

De eerste Hollandsche overzetting van Cervántes' meesterstuk kwam in 1657 te Dordrecht van de pers: Den verstandigen vroomen Ridder don Quichot de la Mancha, door L. V. B. (Lambert van den Bosch, Rector te Dordrecht).

In de Kon. Bibliotheek te 's Hage vindt men een exemplaar van den vijfden druk, „op nieuws overzien en van vele misstellingen gezuiverd", door G. v. Broekhuijsen, Amsterdam bij Willem de Coup, Willem van Lamsveld en Philip Verbeek. A°. 1699. In 1732 verscheen er een zevende druk van, die welligt nog door andere is gevolgd. Intusschen werden ook nog andere overzettingen in het licht gegeven: in 1706 te Utrecht, in 1725 te Deventer, in 1803 te 's Gravenhage, in 1819 te Amsterdam en in 1859 die van Mr. C L. Schüller tot Peursum, te Haarlem, bij A. C. Kruseman, ook in de Buitenlandsche klassieken dier firma opgenomen.

De Duitschers konden eerst in 1669 den Don Quijote in hunne moedertaal lezen; maar van dien tijd af volgde dan ook de eene vertaling de andere; nog in de laatste halve eeuw hebben Keller, Rotter, Bertuch, Tieck en Soltau er hunne krachten aan beproefd. De vertaling van Ludwig Tieck, Leipzig, 1831, wordt algemeen voor de best geslaagde gehouden, en is meer dan elke andere herdrukt. De meeste der laatste uitgaven van den Don Quijote in het oorspronkelijke, verschenen, buiten Spanje, in Duitschland.

De Don Quijote, reeds meer dan twee eeuwen, blijvend en bij uitnemendheid, het familie- en volksboek van den Spanjaard, is ook, alleen uit het oogpunt van taal

en stijl, een der merkwaardigste voortbrengselen van den menschelijken geest. Cervántes schrijft, zooals elk ander, in een hem eigen stijl; maar bij hem is elke denkbare stijlsoort daarin opgesloten; elk personaadje, door hem opgevoerd, spreekt op de hem voegende wijze en altijd zóó, dat tevens een afdoend bewijs geleverd wordt, hoe men zeer populair en over de meest alledaagsche zaken schrijven, en toch in zijne uitdrukkingen inderdaad edel blijven kan. De opmerkzame lezer, die eenmaal aandachtig het boek gelezen heeft, sla het weder op, leze de een of andere bladzijde, en dadelijk zal hij — gelijk de vriend den vriend aan de stem — zoo aan den stijl den spreker kennen, die daar het woord voert. „Cervantes les a écoutés, il répète leurs propres paroles; il n'a plus de style à lui, mais un style à eux. Chacun use de son vocabulaire spécial et de son jargon intellectuel." [1]) Daarbij bedenke men, dat Cervántes schreef in de prachtige taal der Castilianen, en over die heerlijke taal zulk een onbeperkt gebied, zulk een ongekend meesterschap voerde „naar den eisch zijner stoffe", dat hij daarin door vroegere of latere, zelfs door de uitmuntendste Spaansche schrijvers nooit is geëvenaard. Alleen eenige bladzijden van de H. Teresa, vooral die, waaruit het den lezer blijkt, dat de Heilige zich overtuigd hield, geïnspireerd te worden, kunnen naast de zijne gelegd, in zeker opzigt er boven gesteld worden. En om ook eens een Nederlander — die zich jaren lang in de herhaalde lezing van den Don Quijote had verlustigd — getuigenis te laten afleggen, Mr. C. L. Schüller [2]) zegt: „Men moet het voortbrengsel van Cervántes'

1) *Michel de Cervantes, par* M. Émile Chasles. Deuxième édition, p. 343.

2) *Voorlezing over den Don Quijote, gehouden in het Leesmuseum te Utrecht, den* 10 *Feb.*, 1842, *door* Mr. C. L. Schüller, te Utrecht bij Kemink en Zoon, bl. 10.

genie lezen in de taal, waarin hij dacht en sprak en leefde, in de prachtige taal der Castilianen. Die taal is, als zij, die haar spreken, ontzagverwekkend en trotsch: elk Spanjaard, wiens bloed onbesmet is van Moorsche of Joodsche vermenging, is een edelman." [1])

„„Zoo goed als de Koning, schoon niet zoo rijk", en zooals het een echt edelman past, gevoelt hij zijne hooge waarde: ernstig en deftig geeft hij zich nimmer roekeloos af met onbekenden, die waarschijnlijk zijne minderen zijn, haast hij zich nimmer in handelen, bewust dat ieder op hem wacht, haast hij zich nimmer in het spreken, bewust dat niemand hem in de rede zal vallen.

..... „Langzaam en statig golven de lange woorden van opeengestapelde lettergrepen in hooge en breede perioden daarhenen, en dan weder ziet men bij Cervántes uit de zware marmerblokken der grootsche woorden en volzinnen een paleis verrijzen, waarvan geen taal in staat is, de wedergade in form aan te bieden." En Viardot — hij vooral heeft regt hier meê te spreken — drukt er zijn zegel op: „Peut-on enfin n'avoir pas senti les charmes et les beautés de ce langage magnifique, harmonieux, facile, prenant toutes les nuances et tous les tons; de ce style où sont tous les styles, depuis le plus familier comique jusqu'à la plus majestueuse éloquence, et qui a fait dire du livre qu'il était „divinement écrit dans une langue divine!" Hélas! cette satisfaction n'appartient complétement qu'à ceux qui ont le bonheur de le lire dans l'original." [2])

1) Gelijkluidend en echt Spaansch heet het op eene andere plaats: — *Don Quijote*, *Parte primera*, Cap. XXI: „Sea por Dios, dijo Sancho; que yo cristiano viejo soy, y para ser conde, esto me basta. — Het zij in Gods hand, hernam Sancho, ik ben Christen van ouders tot ouders, en om edelman te zijn is dat mij genoeg."

2) A. w. bl. XIV.

Bloemlezingen [1]) uit het meesterstuk van El principe de los ingenios Españoles zijn en blijven dan ook de modellen, die den jeugdigen beoefenaar der Spaansche taal steeds worden voorgelegd, en zij verdienen dat: óók om den hoogen eerbied voor God en Godsdienst, die er zich in uitspreekt; „Cervántes fué hombre de religion sincera" — óók om de schoone lessen van waarachtige levenswijsheid, die als een gouden draad er door heen zijn geweven; ook omdat ongepaste straattaal — wat, helaas! in schriften van dien aard vaak niet het geval is — er zoo zorgvuldig in vermeden wordt. Magnabal zegt [2]): „Nous ne pouvons nous refuser le plaisir de citer les paroles du savant et modeste Sir William Temple. Il parle des ouvrages satiriques, blâme Rabelais de ses indécences et de ses grossièretés, et il ajoute: „L'incomparable auteur de Don Quichotte est beaucoup plus digne d'admiration, il a fait une excellente composition satirique et pleine de ridicule..... et il semble être arrivé à la hauteur que personne n'a atteinte et ne pourra jamais atteindre dans ce genre."" [3]) Ook Viardot — wie kende den Don Quijote beter dan hij? — verklaart in deze bewonderingswaardige schepping des menschelijken geestes doorloopend aan te treffen: „une gravité jamais lourde, un badinage jamais futile, une alliance intime et naturelle entre le burlesque et le sublime, le rire et l'émotion, l'amusement et la moralité." [4])

Ook daarom is de Don Quijote een allermerkwaardigst boek, omdat er geen tweede is aan te wijzen, dat

---

1) Men begrijpt van zelf, dat wij de lezing van den geheelen *Don Quijote* niet voor iederen jeugdigen lezer geschikt achten.

2) A. w. 2e Deel, bl. 200.

3) *Oeuvres*, Londres, 1814, 3de Deel, bl. 436.

4) A. w. bl. XIV.

zoo volkomen het doel bereikte, waarvoor, en dat zulk een volslagen overwinning behaalde op de partij, waartegen het geschreven werd. — „Jamas obra alguna logró triunfo más completo." — Het heeft echter, en vooral in later tijd, niet aan schrijvers ontbroken, die met fijngeslepen spitsvondigheid trachtten aan te toonen: dat Cervántes eigenlijk geheel iets anders beoogde dan hij wel voorwendde, dat geheime staatkundige bedoelingen hem volstrekt niet vreemd waren; dat de personaadjes, die hij opvoerde, hooggeplaatste mannen zijner dagen moesten belagchelijk maken en nog veel meer van dien aard. Geen enkele evenwel is er in geslaagd, het een of het ander eenigzins waarschijnlijk te maken. De eene onderstelling is dan ook nog dwazer dan de andere, en al dat geschrijf heeft alleen op nieuw het bewijs geleverd, dat vele schrijvers over een verbazenden rijkdom van geleerdheid, maar over een nietig kapitaaltje gezond verstand te beschikken hebben. Mannen als: Ticknor, Viardot, Guardia, Émile Chasles, Magnabal achtten het dan ook niet eens eene wederlegging waardig; maar komen tamelijk overeen er maar eenvoudig op te antwoorden: „Cervantes lui-même ne nous permet pas de donner à son roman une pareille intention secrète." En de Spanjaard zegt slechts, in het voorbijgaan en met de hem eigene deftigheid, kortaf: „La verdadera intencion de la obra fué mas alta, fué eminentemente moral." [1] — Cervántes had met het schrijven van zijn Don Quijote, zooals hij zelf zegt, geen ander doel dan een dam op te werpen tegen dien zondvloed van verderfelijke boeken, die gansch Spanje dreigde te overstroomen en steeds wassende, in Cervántes' dagen, een nooit gekend peil had bereikt. Het waren vooral de ridderromans — en nog wel van de

1) Aribau, *Obras*, Tomo primero, bl. 34.

gevaarlijkste soort — die in alle huisgezinnen, door alle klassen van menschen en mannen van elken rang en stand in de maatschappij, zoo algemeen gelezen, voorgelezen en verslonden werden „qu'il était devenu un sujet d'alarmes pour les esprit les plus judicieux." Guevara verzekert, dat men zich met niets anders meer bezig hield dan met lezen van zulke boeken, dat het schande is ze te noemen. „Vemos que ya no se ocupan los hombres sino en leer libros que es affrenta nombrarlos." [1])

Francisco de Portugal [2]) verhaalt voor waarheid, dat een edelman, op zekeren dag van de jagt te huis gekomen, zijne gansche familie: echtgenoote, kinderen, aangehuwde kinderen, zonen en dochters bij elkander vond zitten in tranen smeltend, en hem op zijn herhaald en angstig vragen, wat er gebeurd was, eindelijk onder bitter schreijen en zuchten, ten antwoord, werd gegeven: „Ah, Senor, Amadis se murio! — Amadis is dood!" Tot zoover hadden zij gelezen. De wrange vruchten van zulke zondige, buitensporige dwaasheden bleven dan ook niet uit. Viardot zegt: „Le goût immodéré des romans de chevalerie porta bientôt ses fruits. Les jeunes gens, éloignés de l'étude de l'histoire, qui n'offrait pas assez d'aliment à leur curiosité déréglée, prirent modèle, dans le langage et dans les actions, sur les livres de leur choix. Obéissance aux caprices des femmes, amours adultères, faux point d'honneur, sanglantes vengeances des plus petites injures, luxe effréné, mépris de tout ordre social, tout cela fut mis en pratique, et les livres de chevalerie devinrent ainsi non moins funestes aux bonnes moeurs qu'au bon goût." [3]) En evenwel ontbrak het niet aan geleerde, verstandige, brave

1) *Obras de* D. Antonio de Guevara, bl. 158.

2) *Arte de galanteria*, bl. 96.

3) A. w. bl. 10.

mannen, die onvermoeid hunne waarschuwende stem verhieven. De welsprekende werken van Luis Vivès, Alexo Venegas, Diego Gracian, Melchor Cano, Fray Luis de Granada, Malon de Chaïde, Arias Montano zijn daar de blijvende getuigen van. Maar, helaas, hunne werken werden niet gelezen door diegenen, voor wie ze geschreven werden. De stem dier edele mannen was de stem eens roependen in de woestijn. Zulk een diep ingeworteld en zoo algemeen geworden kwaad uit te roeijen, paal en perk te stellen aan zulk eene woedend om zich heen grijpende en zich steeds uitbreidende besmetting, zulk een verpesten dampkring in eene zuivere en gezonde atmospheer te herscheppen, dat was dan ook geen alledaagsche onderneming; Cervántes had gelijk, toen hij zich liet zeggen: indien gij dat tot stand brengt, dan hebt gij geen kleinigheid tot stand gebragt. „Que si esto alcanzásedes, no habríades alcanzado poco."

Hij ondernam het en slaagde volkomen. Don Quijote trad op, „et l'influence de son merveilleux esprit se répandit avec la rapidité de la lumière", en aan al die ellendige dolende ridders was voor goed de doodsteek toegebragt en Cervántes onsterfelijk. Na 1605 is in gansch Spanje geen enkel boek van dien aard meer in het licht verschenen. „Despues de este", zegt Don B. C. Aribau, „no hay ejemplar de que se imprimiese en España libro alguno de caballerías." En niet alleen dat, maar, Viardot getuigt het, „on cessa complétement de réimprimer les anciens, qui, devenus très-rares, ne sont plus que des curiosités bibliographiques."

Cervántes' vroegere geschriften waren — hoe nevelachtig dan ook nog — toch reeds een dagend morgenrood aan den Spaanschen letterkundigen hemel; zijn Don Quijote echter was als de schitterende zon, die niet, zich lang-

zaam verheffend, langs de kimmen dreef; maar — als binnen de keerkringen — lijnregt tot haar zenith steeg. En toen die zon aan den hemel stond, en Lope de Vega aan Cervántes, die hem den kunstig, net gesteven en geplooiden kraag van valsche kant van de schouders had gerukt en hem de geeselslagen zijner kritiek deed gevoelen, niets wist te antwoorden dan: ik schrijf om geld te verdienen, — „Por dinero" — schreef diezelfde Lope de Vega, door Cervántes' genie voorgelicht, zijne beste stukken, „et lui emprunta plusieurs de ses pièces".

Toen de jeugdige Calderon — na Cervántes de beroemdste man, dien Spanje op letterkundig gebied heeft aan te wijzen — zijn drama, El sitio de Bredá schreef, toen reeds stoffeerde hij dat stuk met gedachten en beelden, aan den schrijver van den Don Quijote ontleend [1]). Moreto, Tirso de Molina, Rojas, Solis en zoovele anderen traden op en wisten, Cervántes' lessen en wenken volgende, zoowel als hun meester, Corneille en Molière te inspireren.

Dat Cervàntes zich met het schrijven van zijn Don Quijote inderdaad ten doel stelde tegen den wansmaak, die gansch Spanje ten verderve voerde, te velde te trekken, zegt hij uitdrukkelijk, en blijkt, zoowel als uit het gansche werk, al dadelijk en duidelijk uit de voorrede, die hij voor de eerste uitgave van het eerste gedeelte schreef, dat in 1605 te Madrid onder zijne oogen werd in het licht gegeven. Van die voorrede wil ik eene vertaling beproeven en deze, met eene enkele uitlating, den lezer van De Katholiek aanbieden; maar eerst nog een woord van Cervántes vooraf; hij zegt: vertalingen zijn als Vlaamsche tapijten, van de achterzijde gezien,

---

1) Calderons drama, *Het beleg van Breda* is te vinden in het 1ste deel, pag. 235 van: *Las Comedias de D. Pedro Calderon, dadas à luz par* Juan Jorge Keil, Leipzig, 1827-1830.

men onderscheidt nog wel de beelden en figuren, maar het schoone is er af door de draden, die er dwars door heen loopen. — „Es como quien mira los tapices flamencos por el reves; que aunque se ven las figuras, son llenas de hilos que las escurecen." [1]) Als beelden en figuren maar zigtbaar blijven — dat is tot mijn doel genoeg — dan zal, zoo hoop ik, de lezer tevreden zijn; want ik zie geen kans om ze terug te geven met wat Cervántes noemt: „la lisura y tez de la haz"; met den glans en de tint van de regte zijde.

VOORREDE.

Niet bezige lezer. Zonder dat ik er een eed op doe kunt gij gelooven, dat ik wel zou wenschen, dat dit boek, als kind des verstands, het schoonste, bevalligste, verstandigste ware, dat men zich kan denken; maar ik heb den door de natuur vastgestelden regel: dat alles zijns gelijken voortbrengt, niet kunnen veranderen. En wat kon dus mijn onvruchtbaar en slecht ontwikkeld vernuft anders voortbrengen dan de geschiedenis van een stokkerig, hazelnootachtig, nukkerig, grillig kind; eene geschiedenis, vol van vreemder denkbeelden dan ooit op de wereld door iemand zijn uitgedacht; wel zooals die in eene gevangenis worden voortgebragt (A), waar al wat hinderlijk is u steeds omringt en al wat tot neêrslagtigheid stemt u steeds in de ooren klinkt! Neen, rustig, in een vreedzaam oord, onder een helderen hemel neêrgezeten, door landelijk schoon omringd en door murmelende beekjes tot kalme geestesstemming

---

1) *Don Quijote*, Parte segunda, Cap. LXII.

gebragt, dan eerst kan, zelfs eene onvruchtbare Muse, der wereld gaven schenken, die aangenaam bezighouden en bewondering eischen.

Niet zelden gebeurt het, dat de vader van eenen leelijken lompen jongen door de liefde, die hij hem toedraagt, zóó wordt verblind, dat hij zijne dommigheden niet alleen niet opmerkt, maar als waren het bevallige geestigheden voor aardige en fijne zetten aan zijne vrienden vertelt. Maar ik, die, schoon ik de vader schijn, slechts de stiefvader ben van Don Quijote, ik verkies niet in dat vaarwater te zeilen. Ik wil u niet, geliefde lezer, zooals anderen dat doen, met tranen in de oogen komen smeeken: toch zoo goed te willen zijn mijn jongen de gebreken en verkeerdheden, die gij in hem opmerkt, niet toe te rekenen en door de vingers te zien; want gij zijt zijn bloedverwant noch vriend, gij hebt uw ziel in eigendom, het staat u vrij, zoo goed als de beste, het vonnis te vellen zooals gij verkiest, gij zijt heer en meester in uw eigen huis en beschikt daar over alles zoo vrij als de Koning over zijne belasting, en gij kent het oude spreekwoord: onder mijn mantel druk ik den Koning dood. — Debajo de mi manto al rey mato. —

Dit alles ontheft u van elke verpligting, geeft u het regt, niemand te ontzien en schenkt u de meest mogelijke vrijheid, van deze mijne geschiedenis te zeggen wat gij verkiest; zonder de minste vrees voor straf, als gij er kwaad, en de minste hoop op belooning, als gij er wat goeds van weet te vertellen. Ik had echter wel gewenscht, dat ik u deze geschiedenis maar onaangekleed in handen had kunnen geven, ik bedoel: zonder den tooi eener voorrede en die ontelbare en onmisbare reeks van klinkpunt- en lofdichten zooals de gewoonte dat in onze dagen schijnt te vorderen; want ik moet u eerlijk bekennen,

dat de moeite van het schrijven dezer geschiedenis niet in vergelijking kan komen bij het hoofdbreken, dat ik ondervond met het gereed maken der voorrede, die gij thans zit te lezen. Vaak toch nam ik de pen op, en telkens lag ik die weêr neêr, niet wetende, wat te schrijven. Op zekeren dag echter, toen ik alweêr daarover nadacht, het papier voor mij, met de pen achter het oor, den elleboog op de tafel, en de hand onder de kin, trad onverwachts een mijner vrienden binnen; een beminnelijk en zeer verstandig man, en mij zoo in gedachten verzonken vindende, vroeg hij dadelijk naar de oorzaak daarvan, en openhartig verklaarde ik hem, dat ik eene voorrede wilde schrijven voor mijn Don Quijote, en ik daar zoodanig meê in de war zat, dat ik den moed opgaf, er van afzag en maar liever de heldendaden van mijn edelen ridder niet wilde publiek maken. „En ik vraag u, heb ik geen gelijk, moet ik mij zelven niet afvragen: wat zal de oude wetgever — het publiek — zeggen, als hij mij, die zoovele jaren zweeg en reeds vergeten ben, onverwacht op mijn gevorderden leeftijd ziet voor den dag komen met een boek, zoo droog als een bies, zonder vinding, gebrekkig van stijl, arm aan opvatting, met volslagen gebrek aan geleerdheid en wetenschap en zonder kanttekeningen of eenige aanhalingen aan het einde, wat, zoo als wij zien, met geen ander boek het geval is. Trouwens de meest alledaagsche, zelfs fabelachtige geschriften zijn immers zóó opgevuld met uitspraken van Aristoteles, Plato en van den ganschen troep wijsgeeren, dat de lezer er over verstomd staat en den schrijver voor een belezen, geleerd en welsprekend man houdt.

En wezenlijk, als zij b. v. de H. Schrift aanhalen, zou men dan niet denken met H. Thomassen of andere Kerkleeraars te doen te hebben! En daarbij weten zij zulk

een verstandig decorum in acht te nemen, dat men op de eene bladzijde de geschiedenis van eenen verliefden gek en op de volgende, tot genoegen en stichting, een Christelijk sermoentje lezen kan.

Van dat alles nu komt niets in mijn boek; want ik weet niet, wat ik op de kanten zou aanteekenen; evenmin kan ik iets bedenken, dat aanhalingen zouden kunnen zijn aan het einde; en volstrekt niet wetende, welke schrijvers ik volg, ben ik ook niet in staat, een lange naamlijst van geleerden vóór mijn boek te plaatsen, zooals alle anderen dat alfabetisch doen, beginnende met Aristoteles en eindigende met Xenophon en Zoïlus of Zeuxis, schoon de eene een kwaadspreker en de andere een schilder was. Daarenboven zou mijn werk ook zonder voorafgaande gedichten in het licht moeten verschijnen; ten minste zonder die van hertogen, markiezen, graven, bisschoppen, dames of beroemde dichters; ofschoon, indien ik er om wilde gaan vragen, twee of drie mijner beste vrienden mij die gaarne zouden geven en wel zulke, waarbij de thans meest beroemde in Spanje niet zouden halen.

Kortom, heer en vriend," zoo ging ik voort, „ik ben van plan, den heer Don Quijote in zijne archieven in de Mancha begraven te laten liggen tot het den hemel behagen zal, iemand te zenden om hem alle ontbrekende sieraden om te hangen, waartoe ik mij, ook om mijne weinige letterkundige kennis, niet in staat gevoel. Daarenboven, ik houd te veel van mijn gemak en ben te traag om bij andere schrijvers te gaan zoeken wat ik zelf even goed kan zeggen. En ziedaar nu: dàt bragt mij in den toestand, waarin gij mij vindt." Toen mijn vriend dit hoorde, sloeg hij zich met de platte hand voor het voorhoofd en in een schaterlach uitbarstende, zeide hij:

„Goede hemel, broeder, nu brengt gij mij uit eene dwaling waarin ik, zoolang ik u ken, verkeerde. Ik heb u altijd aangezien voor een zeer verstandig en voorzigtig man; maar nu moet ik ondervinden, dat gij van dat te zijn zoo ver verwijderd zijt als de hemel van de aarde. Hoe is 't mogelijk, dat zulke nesterijen en zoo ligt te verhelpen zaken een verstand als het uwe, geschapen om wel andere moeijelijkheden uit den weg te ruimen of er zich overheen te werken, zoo bitter kunnen in de war brengen! Geloof mij, dat is bij u geen gebrek aan vermogens, maar niets dan besluiteloosheid en gebrek aan overleg. Wilt gij er de bewijzen van? Welnu, luister, en in een ommezien zal ik al uwe bezwaren uit den weg ruimen en u het middel aan de hand doen om in alles te voorzien, wat gij beweert, dat u ontbreekt om uwe geschiedenis van den vermaarden Don Quijote — lichtende fakkel en spiegel van de gansche dolende ridderschap — in het licht te geven." „Spreek op," was mijn antwoord, „hoe denkt gij de kloof te dempen, waarvoor de vrees mij staande houdt; hoe licht te scheppen in dien duisteren chaos mijner verwarring!"

Waarop hij: „Vooreerst, wat betreft klink- punt- en lofdichten, die gij zegt — vooral die van beroemde en hooggeplaatste mannen — niet beschikbaar te hebben, daar kunt gij gemakkelijk in voorzien door ze eenvoudig zelf op stellen, ze dan te doopen en er een naam onder te schrijven, dien gij zult goedvinden, (B) het auteurschap er van over doende aan den Priester Jan van Indië of den Keizer van Trapisonda, van wie ik bepaald weet, dat zij beiden beroemde dichters waren; en veronderstel, dat zij dat niet waren, en de eene of andere pedant of bachelier achter uw rug aan uwen roem loopt knagen, geef er geen oortje om; laat zij u zelfs bewijzen, dat het

volstrekt niet waar is, wat zou het dan nog? men zal de hand, welke die leugen neêrschreef, toch niet afhakken. En wat aangaat het maken van kantteekeningen van boekentitels of namen van schrijvers, waaraan gij uitspraken of gezegden ontleent, gij hebt eenvoudig te zorgen, eenige spreuken of Latijnsche verzen, die gij van buiten kent of gemakkelijk kunt opzoeken, in uw schrijven te pas te brengen; b. v. gij handelt over vrijheid en slavernij, dan heet het:

Non bene pro toto libertas venditur auro;

en gij schrijft dan aan den kant den naam van Horatius of van hem, die het gezegd heeft.

Of gij hebt het over de magt van den dood, dan komt gij maar dadelijk aan met:

.... Pallida mors aequo pulsat pede
Pauperum tabernas, regumque turres.

Of gij spreekt over de liefde en genegenheid, die wij, zooals God beveelt, onzen vijanden moeten toedragen, dan maakt gij gebruik van de H. Schrift — maar dat met naauwgezetheid — Gods eigen woorden aanhalende: „Ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros."

Of gij redeneert over booze gedachten, dan komt gij met het Evangelie aan: „De corde exeunt cogitationes malae."

Of gij hebt het over de onstandvastigheid der vrienden, dan staat Cato gereed, u zijn distichon te leenen:

Donec eris felix, multos numerabis amicos,
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Met zulk een mondvol Latijn en deze en gene spreuken van dat soort zal men u ten minste voor een taalgeleerde houden, en dat is tegenwoordig niet weinig voordeelig en eervol.

En wat nu verder de zorg betreft voor aanteekeningen aan het einde van uwe geschiedenis, ga gerust op de volgende wijze te werk: gij spreekt b. v. over een reus, draai het zoo, dat het de reus Goliath zij, en ziedaar, met die geringe moeite hebt gij dadelijk een belangrijke aanteekening voorhanden, namelijk aldus: „De reus Golias of Goliath was een Filistijn, dien de herder David in het dal van Terebinto met een geweldigen steenworp neêrvelde, zooals dat in het Boek der Koningen wordt verhaald ..... in kapittel zooveel."

Eindelijk, om daarbij nog den schijn aan te nemen van een geleerd, letterkundig man en kosmograaph te zijn, zorg het zoo te wenden, dat in uwe geschiedenis de rivier de Taag genoemd worde, en gij hebt alweêr een ferme aanteekening, aldus: „De Taag, die zijnen naam ontleent aan een der koningen van Spanje, heeft zijnen oorsprong ... daar en daar ... en ontlast zich, na de muren van de schoone stad Lissabon gekust te hebben, in den grooten Oceaan; zooals algemeen geloofd wordt, voert hij goudzand met zich" enz. ..... Ingeval gij de eene of andere liefdegeschiedenis schrijft, dan komt gij met uw paar oncen kennis van de Toscaansche taal met Leon Hebreo klaar, die u meer zal leveren dan gij noodig hebt; maar begeeft gij u liefst niet op vreemden bodem, wel, dan hebt gij immers Fonseca's: Over de goddelijke liefde bij de hand, waarin gij alles vindt, wat gij ten dien opzigte met mogelijkheid kunt verlangen.

Kortom, gij hebt niets anders te doen dan de hier ge-

noemde namen en geschiedenissen er bij te slepen; en laat verder de zorg voor aanhalingen en aanteekeningen gerust aan mij over; ik geef u mijn woord, dat ik in staat ben, alle kanten vol te schrijven en nog vier vellen druks aan het einde van uw boek met aanteekeningen te bederven.

Maar bespreken wij nu ten slotte nog het noemen van namen van geraadpleegde schrijvers, zooals dat in andere boeken geschiedt, en waarmede gij op dit oogenblik in de war zit. Ook daarop is zeer gemakkelijk een middeltje te vinden: gij neemt eenvoudig het eerste boek het beste, waarin gij eene naamlijst vindt — zooals gij zegt — van A. tot Z. Plaats die kant en klaar, gelijk gij ze vindt, in uw boek; en aangenomen, dat men dadelijk begrijpt, dat die daar maar om de leus staat — want wel beschouwd zal toch een ieder inzien, dat gij tot zulke hulpmiddeltjes uw toevlugt niet behoeft te nemen — dan hebt gij er immers nog niets bij verloren; integendeel, wie weet, of er nog niet zullen gevonden worden, die onnoozel genoeg zijn om te gelooven, dat gij al die schrijvers hebt geraadpleegd voor uwe eenvoudige, gemeenzame geschiedenis, en dan hebt gij er ten minste dat voordeel van, dat zij uw boek als gezaghebbend beschouwen. Maar wees gerust, niemand zal er zich toe zetten om een onderzoek in te stellen, of gij al die aangehaalde schrijvers inderdaad hebt geraadpleegd, waarmeê trouwens niemand ter wereld iets te maken heeft.

Maar wat alles afdoet, indien ik mij niet geheel en al bedrieg, uw boek heeft niets hoegenaamd noodig van al wat gij zegt, dat u ontbreekt; het is immers van het begin tot het einde niets anders dan eene oorlogsverklaring aan alle bestaande ridderromans, waaraan Aristoteles nooit gedacht, waarvan de H. Basilius nooit gesproken, en waarover Cicero nooit geschreven heeft. En wat heeft histo-

rische waarheid te maken met al de fabelachtige dwaasheden, die er in verhaald worden, immers evenmin als sterrekundige waarnemingen, aardrijkskundige afmetingen en haarkloverijen over rhetorische bewijsvoeringen! Het behoeft ook voor niemand ter wereld als predikant op te treden, het alledaagsche met het goddelijke zóó door een haspelend, dat een Christenmensch er zich over behoort te schamen. Hierop alleen komt alles neêr: schrijf wat gij te schrijven hebt zóó gelijk het inderdaad, in waarheid bestaat; hoe volmaakter gij hierin slaagt, des te volmaakter zal het geschrevene zijn.

En aangenomen nu, dat uw schrijven geen ander doel heeft dan aan de ridderromans alle gezag in de wereld te ontnemen en hunnen invloed bij het volk den weg af te sluiten, dan behoeft gij den wijsgeeren geene spreuken, den dichters geene vertelseltjes, den redenaren geene redeneringen te gaan afbedelen, de H. Schrift, noch wonderwerken der Heiligen er bij te halen. Maar hiervoor hebt gij te zorgen, dat de volle stroom uwer denkbeelden in juiste, welgeplaatste, gepaste, deftige woorden, in afgeronde volzinnen liefelijk en welluidend daarhenen vloeije, in fiksche trekken en met de meest mogelijk juiste kleuren beelden schilderend en klaar en duidelijk zonder verwarring uwe gedachten uitend. Zorg ook daarvoor, dat bij het lezen uwer geschiedenis de zwaarmoedige niet kan nalaten te lagchen, de lagcher het uitschatere, de eenvoudige zich niet vervele, de verstandige de vinding bewondere, de ernstige niets te laken vinde, en de voorzigtige niet kan nalaten een woord van lof te uiten. In één woord, dit zij uw doel en streven: de slecht gegrondveste fabrick van ridderromansboeken, door zoovelen verfoeid, door nog meerderen geprezen, tot den grond te slechten; bereikt gij dit doel, dan voorwaar hebt gij geen kleinigheid verrigt."

In diepe stilte zat ik mijn' vriend aan te hooren, en zulk eenen diepen indruk maakten zijne woorden op mijn gemoed, dat ik er mij, zonder bedenking, bij nederlegde, en besloot het geheele gesprek tot voorrede te gebruiken, waarin gij, geliefde lezer, het verstand mijns vriends bewonderen en aanleiding vinden zult mij geluk te wenschen nog ter juister ure zulk eenen raadsman te hebben aangetroffen, waardoor u het genoegen ten deel valt in het bezit te komen van de zoo eenvoudige en waarachtige geschiedenis van den beroemden Don Quijote de la Mancha, van wien de bewoners van het regtsgebied der vlakte van Montiel eenparig getuigen, dat hij was: de kuischte minnaar en de dapperste ridder, dien men sedert tal van jaren in die streken had ontmoet. Ik wil u echter niet aan mij verpligten door u zulk een merkwaardig en hooggeacht ridder voor te stellen; maar dit vorder ik, dat gij er mij dankbaar voor zijn zult, u in kennis te hebben gebragt met den vermaarden Sancho Panza, zijn schildknaap, in wien ik u, mijns bedunkens, in éénen bundel heb zamengebonden alle schildknaperige, bevallige bekoorlijkheden, die in den ganschen boekenstapel van onnutte hier en daar verspreide ridderromans te vinden zijn.

En nu, geliefde lezer, God schenke u heil, en vergete ook mij niet. Vaarwel.

Utrecht. J. J. Putman.

AANTEEKENINGEN.

A. Er staat: „bien come quin se engendró en una cárcel." Over dien éénen regel is in Spanje, zoowel als in het buitenland, veel geschreven en getwist. Het geldt hier de vraag: werd het eerste gedeelte van den Don Quijote inderdaad in eene gevangenis geschreven? Indien dat waar is, dan moet het geschied zijn tusschen het einde van 1598 en het begin van 1603, en wel in het dorp Argamasilla de Alba in La Mancha. — Zie De Katholiek van April en Mei, 1873, bl. 302. — Kundige Spaansche geschiedschrijvers beweren, dat er geen woord van aan is. Ik noem slechts Díaz de Benjumea; hij zegt, als slotsom zijner redenering: — Estafeta de Urganda, bl. 34. — Het is volstrekt niet te gelooven, dat Cervántes dat boek in eene gevangenis zou geschreven hebben, het is veeleer het werk van zijn gansche leven, en ook kan ik in de bedoelde zinspeling der voorrede niet anders zien dan een bloot metaphorische uitdrukking. „Fué obra de toda su vida, y veo en la alusion del Prólogo una mera metáfora." Andere en niet minder hoog te schatten schrijvers — ik noem slechts de la Barrera — kunnen zich met die beschouwing volstrekt niet vereenigen, en schoon zij volmondig erkennen geen ander bewijs daarvoor, zelfs geen enkele zinspeling daarop, uit wat Cervántes vervolgens schreef, te kunnen aanvoeren, houden zij toch staande, dat de door Cervántes neêrgeschrevene woorden, in verband met wat er vooraf gaat en volgt, zóó duidelijk zijn, dat er geen twijfel over kan wezen, of Cervántes bedoelde, dat hij zich op dat oogenblik werkelijk in eene gevangenis bevond. Niemand van eenig gezag echter beweert, dat de Don Quijote van het begin tot het einde in de gevangenis zou geschreven zijn. Cervántes zegt dat ook niet; „se engendró" en niet „se escribió" is zijn woord. Welligt is men dus het naast aan de waarheid, maar spreekt men zeer zeker het meest algemeen gevoelen der Spaansche geschiedvorschers uit, als men met Barrera zegt: „El Don Quijote fué ideada y comenzada [uitgedacht en begonnen] — en una cárcel, como Cervántes mismo declara"; en zou Cerván-

tes derhalve het eerste gedeelte van den Don Quijote geschreven hebben tusschen Februarij 1603, te Valadolid, werwaarts hij toen het hof gevolgd was, en 1605, in welk jaar hij, wederom den koninklijken hofstoet volgende, naar Madrid vertrok en er zijn „onvergankelijk werk", zeggen de Spanjaarden, „dat alle natiën der wereld hun benijden", in het licht gaf, „obra inmortal que todas las nacoines extranas nos invidian." (Zie De Katholiek van April en Mei, 1873, bl. 302 en 303.)

B. De raad, hem hier door zijn vriend gegeven, werd inderdaad door Cervántes opgevolgd. Hij zelf schreef een tiental Elogios (ter eere van Don Quijote, Dulcinea, Sancho Panza en Rosinante), die hij vóór zijn werk deed drukken en op naam stelde van reeds van 's werelds tooneel afgestapte schrijvers, blijkbaar met het doel, hun de door hen nagelatene werken, de eeuwige vergetelheid in, nog achterna te slingeren. In een dezer geestige gedichten maakt hij — wat Cervántes, als het er maar even door kon, gaarne deed — loffelijke vermelding van „El negro Juan Latino." Deze Juan was een Afrikaansch neger, die, in zeer jeugdigen leeftijd, als slaaf uit Ethiopië naar Spanje gebragt, daar het eigendom werd van den hertog van Sesa, die aan het kind eene voortreffelijke opvoeding gaf en vervolgens de vrijheid schonk. Naauwelijks tot man opgegroeid, stond hij in de rij van Spanje's voortreffelijkste en geleerdste mannen van dien tijd, en werd tot professor benoemd in de Grieksche en Latijnsche talen aan de hoogeschool te Granada. En toen Spanje's heroemdste schrijvers en dichters als om strijd in poëzij en prosa de heldendaden van den heldhaftigen Don Juan van Oostenrijk verkondigden („del heróico Don Juan la heróica hazana"), trad ook professor Juan in het strijdperk; hij schreef een in twee boeken verdeeld en achttien honderd verzen bevattend Latijnsch lofdicht, muntte uit en verwierf zich, door zijn weêrgaloos meesterschap over de Latijnsche taal, den bijnaam van Juan Latino. Zijn dichtstuk met nog eenige andere van zijne hand, ook in het Latijn geschreven, gaf hij in 1572 in het licht. Magnabal (IIIe Deel, bl. 33) zegt er van: „C'est non-seulement un des livres les plus rares du monde, mais encore une des preuves les plus remarquables des facultés intellectuelles et des améliorations

possibles de la race africaine." — Ik kan hier bijvoegen, dat de hier bedoelde mogelijkheid ook mij door eigen en langdurige ondervinding duidelijk genoeg gebleken is. — Onze Don Juan Latino — want hij was nu Don en had een naam — huwde met eene zeer voorname dame van Granada, stierf in gezegenden ouderdom, en zijne bedroefde weduwe en brave zonen stichtten voor den beroemden vader een marmeren praalgraf in de kerk van de H. Anna te Granada, en op de zerk, die 's mans stoffelijk overschot dekt, staat gebeiteld:

Filius Aethiopum prolesque nigerrima patrum.

EENE NIEUWE BIJDRAGE

OVER

FREDERIK VAN DELDEN.

Uit verscheidene handschriften heb ik eenige aanteekeningen gemaakt over het Archidiaconaat en Aartspriesterschap van Twente; hierdoor ben ik in staat de levensbeschrijving, die de Eerwaarde Heer J. H. Hofman van Ootmarsums laatsten pastoor, Heer FREDERIK VAN DELDEN gegeven heeft, nog met eenige bijzonderheden aan te vullen. (Zie het fraaije en degelijke opstel: Een waardig herder in De Katholiek van Augustus ll. Dl. LXVI, blz. 62 v.)

Met welke waarschijnlijkheid ook men uit den naam Van Delden zou mogen afleiden, dat Heer Frederik te Delden geboren is, het is mij gebleken, dat eene andere plaats zich op zijne geboorte beroemen mag: de onvergetelijke Pastoor Frederik van Delden was geboren te Oldenzaal, uit eene achtbare familie. Hij was de zoon van Jan van Delden, Stadssecretaris te Oldenzaal.

Dat hij zulk een buitengewoon langen tijd — van vóór 1571 tot 1632 — pastoor te Ootmarsum geweest is, laat zich welligt ook op de volgende wijze verklaren. Het jus patronatus over dit beneficie behoorde aan de wereldlijke abdij van den H. Remigius te Weerselo. Het zou voor

dien tijd niet vreemd wezen, wanneer hij reeds als eenvoudig clericus tot pastoor benoemd was.

Hij was een goedhartig herder. Zonder tegenspraak deed hij in 1572 afstand van een gedeelte zijner parochie, toen Tubbergen, Geesteren, Albengen en Fleeringe er van gescheiden en tot eene eigene parochie, standplaats Tubbergen, verheven werden. Deze afstand werd eerst 10 April 1576 bevestigd. Van deze scheiding bestaan nog de originele akten. Heer Frederik was tevreden met eene kleine jaarlijksche schadeloosstelling van drie scuta antiqua voor zich en zes carligulden voor de kerk van de H.H. Simon en Judas te Ootmarsum. Tot bewijs van vriendschappelijke scheiding gaf hij aan Tubbergen eene zilveren plaat in den vorm eener groote medaille, waarop de vermelding der scheiding gegraveerd was. Jammer, dat deze medaille, jaren geleden omgegoten is tot eenen nieuwen kelk, dien men noodig had.

Hoe vaak Frederik van Delden van 1597 tot 1632 zijne schoone kerk moest afstaan aan de Protestanten, is niet bekend, maar wel, dat er tot 1632 zich maar zes Protestantsche familiën te Ootmarsum bevonden, meerendeels in dienst der Provinciale of Staatsche regering.

Wel is waar, werden er predikanten naar Twente afgezonden, zelfs naar die plaatsen, waar niet één Protestant was. Zij kwamen, maar vonden geene toehoorders.

De Eerwaarde Heer Hofman citeert uit een stuk van het Deventer archief, hoe gewelddadig de H. Mis van Heer Frederik onderbroken werd door de Staatsche soldaten, die den Pastoor eenen tinnen kelk uit de handen rukten. Dit geschiedde in 1609. Waren de Heilige Vaten toen geborgen? Of waren ze geroofd, nadat de Staatschen in 1597 te Ootmarsum de magt in handen hadden gekregen? Het tweede is het waarschijnlijkste. In latere jaren was

de schoonste kelk in het bezit der Protestantsche gemeente en diende tot beker voor het nachtmaal.

Bij de inbezitneming van Twente werden gewoonlijk drie zaken opgevraagd: kerk, weem met de ertoe behoorende fundatiën of pastoriegoederen en de Heilige Vaten.

Dat Ootmarsum ten minste weldra van alle kelken beroofd was, is verder genoeg af te leiden uit het testament van den waardigen Pastoor van Oldenzaal Menso Thomas Kampe [1]). Deze vermaakte zijnen schoonen kelk aan de kerk van de HH. Simon en Judas te Ootmarsum.

Toen echter zijn testament 8 Augustus 1625 voor Deken en Kapittel ontzegeld en besproken werd, besloot de Deken Vordenus den kelk niet eer den Pastoor Frederik van Delden te Ootmarsum ter hand te stellen voordat de kerk aldaar aan de Roomschen zou teruggegeven zijn. Deze kelk bestaat nog, maar is thans in het bezit eener andere kerk; onder den voet staat de naam van den erflater.

De soldaten ontnamen den Pastoor een tinnen kelk; nog heden worden in Twente ziekenbusjes en ciboriën van tin en ligte altaarsteenen tot aandenken bewaard; ze dagteekenen uit den tijd der vervolging.

Over den pastorelen arbeid van Heer Frederik kunnen wij dit mededeelen:

Na de scheiding van Tubbergen had Ootmarsum nog omstreeks 2000 communicanten. Het schijnt, dat de vijf

---

1) Menso [Clemens] Thomas Kampe was te Oldenzaal geboren, werd *Canonicus S. Plechelmi* en 18 Mei 1612 pastoor van Oldenzaal. Hij was een deugdzaam en geleerd priester. Zijn raad werd in het Kapittel hoog geschat en dikwerf opgevolgd. Hij treurde over de rampen van het Katholieke Twente en trachtte met de Kanunniken Johan en Wilhelm Trutius de zielzorg op de verlatene plaatsen aan de Jesuïeten te doen toevertrouwen, maar vond tegenstand in den Deken en andere kapittelheeren. Hij ontsliep in den Heer, in de maand Julij van 't jaar 1625, en zag de onheilen niet, die het volgende jaar over Oldenzaal zouden komen.

vicariën na 1597 niet konden bezet worden. Zoo lag de last der bediening alleen op de schouders van den Pastoor.

Tot zijn geluk leefde nog één der vicarissen, die hem als assistent of kapellaan getrouw ter zijde stond. Deze was Rudolf Ham en overleefde zijnen Pastoor; hij deed eerst de H. Dienst in het geheim, te Ootmarsum; daarna over de grenzen, in het graafschap Bentheim, op een uur afstands. De Protestantsche Bentheimsche regering, die daar onder bescherming der Zweden stond, zag dit noode; maar kon hem toch niet, alleen omdat hij priester was, zonder verdere beschuldiging gevangen nemen; er werd iets uitgedacht; dit was niet minder dan eene valsche verdachtmaking van doodslag. Daarop is hij gevangen genomen en naar het slot te Bentheim getransporteerd.

Het strenge verbod van de uitoefening der Katholieke godsdienst, en de opeisching van kerk en weem werden in December 1632 door de Staten van Overijssel onmeêdoogend uitgevoerd. Alle openbare godsdienstoefeningen waren onder strenge straffen verboden. De edele Pastoor Frederik, oud, zwaar beproefd en van allen verlaten, vond nog die barmhartigheid, dat eenige Katholieke leden van den Raad van Ootmarsum het zoo ver wisten te brengen, dat hem tot genadebrood de revenuën dér vicarie van de H. Joannes werden toegelegd. Van nu af aan (1672) stelde men alles in het werk om de parochie te protestantiseren. Het bleef niet bij het verbod van alle godsdienstoefening, maar men zette de bijl nog aan een anderen wortel van 't Katholieke leven: de parochiale school! Men ontsloeg binnen de eerste twee jaren twee meesters, omdat ze de Paapsche e r d o m m e n (dwalingen) niet genoeg afgelegd hadden. Van toen aan werd de Heidelbergsche Katechismus als handboek ingevoerd; daarbij

werden de kinderen geregeld op Woensdag door den meester tot de katechisatie van den Dominé geleid,

Moest de ongelukkige Pastoor Frederik van Delden dit alles zien, echter stierf hij in 't vertrouwen, dat zijne gemeente in het Katholieke geloof zou volharden. Op den 26 Augustus 1636 [1]) werd hij uit dit tranendal — dat was de aarde in vollen zin voor hem geweest — verlost om in den hemel zijn troost en zijn loon te vinden. Zijne hoop was niet ijdel, het Katholieke geloof bleef in Ootmarsum stand houden.

Doch in welke droevigen toestand deze gemeente verkeerde, toen hij reeds een meer dan negentigjarigen ouderdom bereikt had, is op te maken uit de nagelaten handschriften van den boven allen lof verheven en zwaar beproefden Canonicus Quirinus Stegeman, Prior der Reguliere Kanunnieken van den H. Augustinus in Nemore B. M. V. in Frendeswegen. Wij lezen daar 't volgende: „Dum ob metum Judeorum [hiermede bedoelt de schrijver de Zweden en de Bentheimsche regering] profugus, habitatione instabilis Oldenzaliae me convenirem [conferrem?] circa Natalem Domini anno 1634, multam ad instantiam Jan Kremers pro divinis in Ootmarsen faciendis, — veni. Industrie paravi locum et reliqua. Congregatis nobis, dum jam fecissem, concione nondum finita, quam ob intentam et ardentem [voluntatem] auditorum finire

---

1) Ik vind in de familie Van Delden eenen naneef van Heer Frederik, met naam Jacobus, Gerhardus van Delden, te Oldenzaal geboren. Hij werd 1755 Pastoor te Moordrecht; van daar werd hij 1765 Pastoor te Bergen bij Alkmaar. Volgens 't Necrologium Ecclesiae Batavae stierf hij als Pastoor te Bergen in 1790; maar volgens familie-overlevering in 1777. Dit laatste schijnt niet zonder grond te zijn; want in 1778 wordt Joannes Raterman als Pastoor te Bergen vermeld. Zijn portret is nog heden in bezit der familie Van Delden, thans Wiegman.

non possem paucis, duo milites exploratores, qui ab intempesta nocte perscrutati fuerant varias domos in platea, strepitu suo et pulsu et clamore nos turbant; omnibus turbatis, calice et paramentis absconsis, altari ablato, quisque, prout melius noverat, per hortos se substraxit; neque segnior ego synaxim transsumens ad ordinarium meum properavi. Mox jussu judicis, ad instantiam praedicantis arestor de non fugiendo sub poena milie aureorum [1000 gulden]. Tunc pro me interveniente Jan Kremers, allegante, quod indemnem me promiserat servandum, et ab eo me vocatum, ne proles ejus omnino frigescerent a Religione, acquievit judex sub mulcta octo imperalium. Ex tunc non jam putavi in palam facienda divina, quin et occasio, divinor, mihi subtracta propter diuturnam arestationem Domini Roberti Hammii, Ootmarsiensis Vicarii, in Bentheim, qui homicidii innoxius arguebatur reus."

Ziedaar al weder, hoe in dien rampvollen tijd de bijeenkomsten der geloovigen en de opdragt der H. Mis verstoord werden door het ruwe geweld.

In festo S. Willehadi. TUBANTINUS.

TEGEN STRAUSS.[1])

Toen Strauss in 1835 te Tubingen zijn Leven van Jesus in het licht gaf, werd er één smartkreet gehoord door geheel het christelijk Europa! Nooit was er op meer cynieke wijze een aanslag gedaan op de godheid van den Christus en op zijn groot verlossingwerk! Wat op de Duitsche universiteiten, waar het rationalisme voet voor voet de grondslagen van het Christendom ondermijnde, nog maar in stilte werd geleeraard, werd op eens door Strauss — niet zonder naam in de zoogenaamd wetenschappelijke wereld — zoo luide mogelijk gepredikt: de Godmensch J. C. en zijne de wereld verlossende werkzaamheid is niets als eene mythe, eene fabel!

Duizend mannen gordden zich aan tot den strijd om tegen Strauss de glorie van den Christus te verdedigen, en, zeggen wij het tot hunne eer, ook onder de protestanten waren er zeer velen, die door eene gelukkige inconsequentie — want de beginselen van 't protestantisme

1) *Saint-Justin, philosophe, apologiste et martyr, vengé des mensonges du docteur David Frédéric Strauss. Étude patrologique, dogmatique et historique par* l'abbé J. Rykers, directeur du collège épiscopal de Ruremonde. Liège, H. Dessain, 1874.

leiden noodwendig tot de loochening van Strauss — nog liefde genoeg voor de christelijke waarheid in het hart droegen, om aan dien strijd deel te nemen.

Ook in ons Vaderland was de verontwaardiging algemeen, zóó zelfs, dat eene hollandsche uitgave van het werk van Strauss moest worden gestaakt!

Mijn God, wat is er in weinig jaren veel veranderd! Waar bestaat tegenwoordig de protestantsche universiteit, waar de hoofdthesis van Strauss en van de mythische school, welke hij stichtte, niet wordt gedoceerd? Ook in ons land is men, door de groninger-school heen, afgedaald tot het brutale ongeloof, dat in Leiden's academie wordt geleeraard, waar de professoren Scholten en Rauwenhoff de toekomstige leeraars van het protestantsche Kerkgenootschap met het brood van Strauss voeden, wat zij nog wel de ijdelheid hebben als eigen baksel aan hunne ongelukkige gasten voor te zetten. En was vroeger de uitgave eener vertaling van 't werk van Strauss onmogelijk, de vertolking van het Leven van Jesus van den franschen pamfletist Renan—Strauss' evenbeeld — had volkomen succes. De bestrijding van Strauss werd dan ook in de protestantsche wereld al zwakker en zwakker; ook ten onzent moest Utrecht, waar nog het langst een nagalm van geloof werd gehoord, wijken voor Leiden.

Zeer gevolgelijk. In onze dagen loopt de dwaling zeer snel, en er is geen midden: een protestant, die denkt, wordt katholiek, of, als hij tot dien stap zedelijken moed mist en de helpende hand der genade afweert, volslagen ongeloovig. In het protestantsch orthodoxisme vindt niemand rust, en men moet al zeer kortzichtig zijn, als men niet ziet, dat de zalvende, opgekapte volzinnen van de mannen der orthodoxe, irenische, ethische scholen de uitspraken zijn van harten, die in de halve-waarheid niet

rusten en toch de oprechtheid missen den angst hunner zielen te openbaren.

Alleen de katholieke godgeleerde is tegen een Strauss bestand. De waarheid, welke hij draagt, is onveranderlijk; zelfs de methode, waarmede hij tot hare verdediging strijdt, ondergaat geen essentiëele verandering; zijne wetenschap kan de sofisterij van den duitschen rationalist verpletteren.

Nog altoos zijn er onder ons geleerden, die met Strauss afrekenen; nu echter — wijl het werk van den duitschen sofist in betrekking tot de hoofdthesis in 't algemeen is wederlegd, gaat men over tot de beoordeeling van meer bijzondere stellingen, die door Strauss ter verdediging zijner godslasterlijke dwaling zijn aangevoerd.

Daaraan hebben wij de degelijke en belangrijke studie te danken van den geleerden directeur van het bisschoppelijk collegie te Roermond, waarvan we aan den voet van dit opstel den titel afschrijven.

Strauss heeft begrepen, dat hij, om zijn aanslag tegen den persoon van Jesus Christus, den Heiland der wereld, den Stichter van de christelijke Kerk, te rechtvaardigen, niet genoeg deed met de Evangeliën af te breken, maar heeft ook eene poging gewaagd om de Vaders der drie eerste eeuwen, die „monden des H. Geestes", welke getuigenis afleggen voor de waarheid, door Christus gepredikt en in de Evangeliën bewaard, af te scheiden van die oorspronkelijke oorkonden der christelijke Openbaring. Vooral heeft hij den toeleg gehad om den H. Justinus, den grooten apologeet van de eerste helft der tweede eeuw van de christelijke tijdrekening, die belangrijke schakel van de groote keten der Traditie, als niet ontvankelijk getuige tegen het afschuwelijk pleidooi, dat hij leverde, op de kaak te stellen.

Strauss beweert, dat de vier Evangeliën eerst omstreeks het midden der tweede eeuw zijn geschreven en de Kerkvaders van dat tijdvak, inzonderheid de H. Justinus uit andere bronnen dan de Evangeliën hebben geput.

Tegen die valsche bewering komt de Eerw. Heer Rykers, de krachtvolle polemist, die de keur der wapenen kent, in verzet. Hij wreekt den H. Justinus — en 't is onnoodig op te merken, dat in den strijd ook de authenticiteit, de inspiratie der Evangeliën, het gezag der Kerkvaders in 't algemeen zijn gemengd — en handhaaft het feit, dat de heilige schrijver, de leer, die hij predikte en wier waarheid hij als martelaar met zijn bloed betuigde, slechts uit de H. Evangeliën heeft getrokken en niet uit de onreine of gezaglooze bronnen, welke Strauss hem wil opdringen.

Wij gelooven niet, dat Strauss bij zijn leven — hij is gestorven vóór de uitgave van Rykers' geschrift en geoordeeld door Hem, wien hij zoo afschuwelijk gelasterd had! — ooit een geduchter tegenstander, laat het zijn slechts op een speciaal terrein, heeft ontmoet.

Wij analyseren het werk van Rykers niet; analyseren zou uitloopen op overschrijven; zoo kort en kernachtig, zoo snijdend en zamenvattend is het voortreffelijk verdedigingschrift.

Wie ooit aan de sofisterij van Strauss heeft getwijfeld, kan van den geleerden antagonist, die den duitschen ongeloovige bestrijdt, leeren, dat Strauss bij al zijne erudiete studiën slechts wapenen zocht tegen de waarheid; dat de leugen, de laster, de kwade trouw de demonen waren, die hem beheerschten en leidden; dat hij de uittarting verdiende, welke de H. Justinus den dwaalleeraars van zijn tijd toewierp: „Erkent, dat gij liegt en al uwe krachten inspant om in alles uzelven te misleiden."

Men zegt — zoo schrijft Rykers — dat de analyse van Strauss diep, geduldig is en haar niets ontsnapt, maar als hij het mes der kritiek in het levend vleesch van het Christendom zet en al de spieren en zenuwen en al de levende deelen van dat onsterfelijk lichaam, dat hij een lijk noemt, openlegt, dan ziet hij niets op de ware plaats, hij onderscheidt niets, hij verklaart niets; hij aanschouwt noch de schoonheid, noch de kracht, noch de harmonie van dat bewonderingswaardig werk van het scheppend Woord, van Jesus Christus. En of hij de Evangeliën aanrandt of de Kerkvaders miskent, 't is altoos met het onmiskenbaar doel de aureool weg te rukken, welke rond het hoofd van den Godmensch schittert. Voor hem is ook het woord van den H. Justinus geschreven: „Gij hebt noch de wijsheid, noch de voorzichtigheid der ware wetenschap; gij bezit slechts de sluwheid en de buigzaamheid van de logen; gij zijt geleerd om slecht te handelen, maar gij zijt niet bekwaam om de verborgen gedachten van God te doorgronden, het trouwe testament des Heeren te bevatten en de eeuwige wegen te kennen."

Strauss is gestorven, maar zijn teelt leeft voort, ook in Nederland.

Wij drukken daarom den wensch uit, dat de Eerw. Heer Rykers het zwaard des geestes niet nederleggen, maar tegen de levende, bij voorkeur de nederlandsche Straussen keeren zal.

Zeker, de valsche wetenschap zal geen enkele straal der goddelijke aureool van den Christus verduisteren! Het rijk van den God-Mensch zal niet bezwijken voor het rijk van den mensch! Maar de Christus en zijn rijk vraagt verdedigers; Rykers heeft de eer en de kracht onder hunne vanen te dienen ... Noblesse oblige.

J. Bos.

VERSCHEIDENHEDEN.

Een nieuw plan tot verdelging der R. K. Kerk in Rusland [1]).

Voor niet langen tijd zond Rusland zijn gezant naar Rome: geruchten over eene mogelijke verzoening tusschen den Czar en den Paus wekten reeds een stille vreugde in ons hart op; maar hoe bitter waren wij teleurgesteld, toen wij zagen, dat het slechts eene schijn-manoeuvre was om de Katholieken van Rusland te misleiden, en met te meer zekerheid het Katholicisme daar uit te roeijen.

In de voorrede van dit boekske ziet men, hoe al de gouvernementen, die in dezen tijd met de Katholieken in botsing zijn, denzelfden weg volgen om hetzelfde doel te bereiken: eerst list, dan geweld; eene nationale Kerk beweert men te willen oprigten, en daarom moet men den Paus zijn gezag ontnemen, om later, als het hoofd van het ligchaam gescheiden is, dien romp gemakkelijker uit den weg te ruimen.

Dit Plan tot verdelging der Roomsch Katholieke Kerk in Rusland is het werk van partikulieren en eene aanwijzing van de middelen, welke het gouvernement aanwenden moet om den Latijnschen ritus op te heffen door deszelfs volgelingen van Rome los te scheuren en langs dien weg tot eene Slaviesch-Katholieke Kerk (eene contradictio in terminis) te komen, die eerst

1) *door* J. Martinow. *Naar het Fransch.* Amsterdam. C. L. van Langenhuysen. 1874.

een zelfstandig bestaan verkrijgen, maar later, evenals de geünieerde Grieksche Kerk in de Russische verdwijnen zou.

In eene memorie rigten de opstellers van dat plan zich tot het gouvernement en wijzen op den feitelijken toestand der westelijke provinciën, en uitgaande van het volgens hen onbetwistbare axioom: alleen in vereeniging met Rusland kunnen die provinciën haar geluk vinden, toonen zij aan, dat de ambtenaren geneigd zijn deze rigting te volgen — natuurlijk — dat de adel verzwakt is, maar dat de R. K. priesters, als slaven van Rome en van den Poolschen geest doortrokken, er zich tegen verzetten, geholpen door de R. K. plattelandsbevolking en den minderen adel, welke, tot dweepens toe vroom, door de geestelijkheid in biechtstoel (!!) en op predikstoel worden beheerscht. Het is derhalve duidelijk, dat deze volgelingen van het Latinisme, die aan Rome gehoorzamen en de kunst bezitten „om zielen te veroveren, die naar hartelust te kneeden, en ze tot de meest volkomene zelfverloochening, tot de diepste nederigheid en tot de volmaaktste gehoorzaamheid te brengen" (pag 13), voor de regering gevaarlijk zijn; en wijl de priesters hunne kracht aan Rome ontleenen, is het natuurlijk, dat men naar het voorbeeld der Italianen, Gallikanen en Oud-Katholieken (pag. 13) het Pauselijk juk afschudden en het geloof aan het gezag van het Pausdom uitroeijen moet. Hervorming van de geestelijke magt naar den geest des tijds is noodzakelijk, er moet eene Slaviesch-Katholieke kerk gesticht worden (pag. 18).

Die hervorming moet van het volk uitgaan; het moet bij wijze van adres die veranderings-maatregelen voorstellen aan het gouvernement, „hetwelk dan genoodzaakt zal zijn de zaak in bedenking te nemen" (pag. 20.) Het Romeinsche volk zag uit naar de legerscharen van Victor, om verlost te worden van de tyrannie des Pausen!!

De formulen van het adres, dat door „vertrouwenswaardige personen" (pag. 23) ter onderteekening zal worden voorgelegd, moeten zoodanig gesteld worden, „dat zij den argwaan der onderteekenaars niet gaande maken en hen afschrikken" (pag. 21). De adressanten laten het slechte gehalte en kleine getal der volgelingen van den Latijnschen ritus zien, en verklaren dan, met behoud van de grondbeginselen der R. K. Kerk en van het primaat

des Pausen, hem het regt niet toe te kennen zich in de geestelijke zaken van Rusland te mengen (!!), vragen de oprigting eener Katholieke Synode en de bijeenroeping van eenen specialen raad van geestelijken en leeken om de regels van die reorganisatie vast te stellen. Die regels moeten door den Keizer bekrachtigd worden.

Voorzigtigheidshalve wordt gezegd, „dat men goed zou doen van niet dadelijk over den Paus met de gewenschte openhartigheid te spreken" (pag. 23).

De lagere geestelijkheid, vooral de pastoors, moet men voor het plan trachten te winnen; de leden der hoogere geestelijkheid, die niet te winnen zijn, kan men „verbannen" of „benoemen tot aalmoeseniers in het leger van Siberië of hen voorstellen naar het buitenland te gaan" (pag. 23).

Als er een half millioen handteekeningen zijn, zal men een adres tot den Keizer rigten „om het verlangen der westelijke provinciën te vervullen" (pag. 25).

Die raad, bestaande uit 18 geestelijken en 27 leeken, door de provinciën gekozen, en even zooveel door het gouvernement er aan toegevoegd, te zamen dus 90 personen, zal binnen drie jaar (des noods nog langer) de vorming dier z. g. Slaviesch-Katholieke Kerk tot stand brengen, en o. a. ook de volgende kwestiën behandelen: „de vergunning voor de geestelijken om te huwen; de invoering der Russiesche taal bij de godsdienstplegtigheden en de Kommunie onder beide gedaanten" (pag. 27 en 28). — Verder zal de Metropolitaan en het Kollegie van tijd tot tijd „Christelijke Kerkvergaderingen" bijeenroepen om langzamerhand de vereeniging van de Slaviesch-Katholieke Kerk met de Russische te bewerken. Een brief van den afgevallen bisschop Antonius Zubko aan generaal Kaufmann zegt ons, dat dit plan reeds in 1863 bestond, maar door den invloed van sommigen is opgegeven.

Le style c'est l'homme, zegt men; welnu, wie zijn het, die schrijven; „hoe meer een priester zijne menschelijkheid op zijde gezet heeft, des te meer doordringt hij zich van Jezuïtismus en behaagt hij aan de bedorven menigte der vromen" (pag. 15), en elders: „Naar de beginselen van de Latijnsche leer, kan hij die zich aan zijne godsdienst wijdt, den Keizer, die in zijn oog een ketter is, niet liefhebben" (pag. 18).

Men ziet het, de Russen doen voor de andere kerkvervolgers in list, laster (het woord of liever het begrip van Staatsgefährlichkeit is de grondslag, waarop men voortbouwt) en geweld niet onder, en zijn hun in geduld ver vooruit.

Ongelukkig Polen, moge God dezen slag van u afwenden!

Pater Martinow heeft een goed werk gedaan door aan dit Plan algemeene bekendheid te geven; want die openbaarmaking werkt als de lichtstraal, die aan den reiziger den sluipmoordenaar in zijne hinderlaag zien laat; ook zal zij later tot bewijs strekken, hoe waar het woord van onzen goddelijken Zaligmaker is: Portae inferi non praevalebunt adversus eam.

Ter nadere kennismaking met de bijzonderheden van dit goddelooze Plan bevelen we de lezing der bovengenoemde brochure aan.

Buiten één enkel Gallicanisme is de vertaling goed.

Twee Commentaren.

Hulde aan de eerwaarde paters Dominicanen, die binnen de stille kloostermuren van Huissen niet alleen de philosophische en theologische wetenschappen, voorgelicht door hunnen grooten Thomas, beoefenen; die niet slechts diep wijsgeerige werken schrijven over de eerste geheimen van ons heilig geloof; maar ook onze vaderlandsche dichters, dikwijls te lang vergeten of verguisd, met heiligen ernst bestudeeren, verklaren en uitleggen, met het kennelijk doel ze op den eerezetel te plaatsen, die hun genie veroverd heeft, en ze door het jonge geslacht te doen vereeren en beminnen. De Eerw. Th. van Hoogstraten, ons gunstig bekend als dichter en als vereerder van Bilderdijk, heeft zich op nieuw verdienstelijk gemaakt door zijne: De drie zusterkunsten, een gedicht van Mr. W. Bilderdijk, uitgegeven met ophelderende aanteekeningen [1]). 't Is eene schoone commentaar van

1) Utrecht: Wed. J. R. van Rossum. 1874.

dat leerdicht, waarin een schat van leerrijke opmerkingen en verklaringen, zoowel voor de beoefening der dichtkunst als van taal en stijl, zijn nedergelegd.

Als „toegift" ontvangen wij daarbij een eigen kunstgewrocht des dichtlievenden auteurs, getiteld: „De poëzie, een leerdicht, dat zich èn door inhoud èn door vorm waardig aansluit bij het werk des grooten Meesters. Laat ik u de laatste strophe van den slotzang afschrijven, waar de dichter spreekt van den hemel als de plaats der volkomene poëzie, en het zal u ongetwijfeld aansporen eene nadere kennis met deze voortreffelijke uitgave te maken.

De dichter zingt van den hemel:

Daar is het rijk der Idealen,
Waarvan Natuur haar schoon ontleent.
Daar worden alle wereldtalen
Tot één verrukkend lied vereend!
Daar is gevoel en denkvermogen
Met elken opslag voor onze oogen
Verrukking, wellust, Poëzy!
Daar zijn der schepselen jubelklanken
In 't bidden, smeeken, juichen, danken
Der reinste liefde reinste spranken,
Der Eeuwigheden melody.

Een veel moeijelijker en zwaarder arbeid heeft de Eerw. H. Derksen zich op de schouderen gelegd door de uitgave zijner: Critisch-analytische toelichting van prof. Broere's Dithyrambe op het Allerheiligste Sacrament van Mirakel [1]). Het werk getuigt van ernstige en diepe studie en van eene opvatting der poëzie, die verheven en de eenig ware is. Wij zullen ons niet vermeten een verder oordeel uit te spreken. De Katholiek heeft reeds in het jaar 1845 zijn oordeel over de dithyrambe van professor Broere gegeven; en mijne meening, waar zij verschilt van die des heeren Derksen, zou ligt als niet onpartijdig kunnen aangemerkt worden, om den innigen, den heiligen, den nog immer gezegenden band, die de leerlingen met den grooten, den lieven Meester verbond.

V. D. H.

1) Amsterdam. C. L. van Langenhuysen. 1874.

SPROKKELINGEN.

Getal der geestelijken en kerken van het Russische Schisma. De Russische geestelijkheid is verdeeld in de parochiale en de kloostergeestelijkheid, of, zooals 't volk zich uitdrukt, in de witte en de zwarte geestelijkheid. Voor de zestig millioen geloovigen der Russische Kerk is het getal der priesters betrekkelijk gering. De parochiën hebben gewoonlijk één seculieren priester of pope; in de grootere zijn er twee. Er waren, in 1872, 37,600 popen. Behalve haren priester hebben verscheidene parochiën een diaken; in 't geheel zijn er 13,250 diakens. Op deze volgen in rang de kosters, de zangers en andere lagere kerkdienaren, welke in de Russische Kerk allen tot de geestelijkheid behooren. In de meeste parochiën zijn twee zoodanige mindere kerkdienaren; in 1872 telde het officieële verslag der Heiligen Synode er 58,866.

Voor hetzelfde jaar was 't getal der mannenkloosters 383, met 5.810 monniken (van welke zeer velen geen priesters zijn) en 5,617 leekebroeders. Bovendien waren er toen 149 vrouwenkloosters met 3,280 nonnen en 11,258 leekezusters.

De Russiesch-Oostersche ritus werd opgevolgd in 39,000 parochiale en andere kerken en 3,360 kapellen.

De popen en lagere seculiere geestelijken zijn gehuwd; voegt men nu bij 't getal der seculieren en der kloosterlingen de leden van de huisgezinnen der wereldlijke geestelijkheid, dan telt de Russische Kerk omstreeks 600,000 personen, die of geestelijken zijn, of tot het gezin der geestelijken behooren.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

DE KATHOLIEK

BIJ HET OPENEN VAN ZIJNE NIEUWE REEKS.

Ons maandschrift heeft thans zijn drie en dertigsten jaargang voltooid, en wat het gedurende dat lange tijdsverloop geleverd heeft, is in een naauwkeurig bewerkt Register gerangschikt.

Eene gunstige gelegenheid voor ons om een nieuwe reeks te openen.

Dit komt ons ook wenschelijk en noodig voor.

Immers de tijden zijn merkelijk veranderd. De Katholiek had bij zijn optreden vooral tegen het starre

en dweepzieke Calvinisme te strijden; thans worden wij meer door het liberalisme en het ongeloof bedreigd.

Wat staat ons nu te doen?

Wij moeten onze gelederen verschikken, de oude strijders moeten nieuwen moed vatten tegen den nieuwen vijand, versche strijders moeten het zwaard aangorden.

Liberalisme en ongeloof willen de Kerk, nog hoe langer hoe meer, uit den Staat, uit het onderwijs, uit kunst en letteren, uit publiek en huiselijk leven, in één woord, van de aarde verbannen.

Hier tegenover moeten wij toonen, dat de Kerk niet alleen regt van bestaan heeft, maar dat zij ook geroepen is om al het aardsche te zuiveren, te heiligen en van een hooger leven te doordringen.

Met onze oude leus: Vindicamus hereditatem patrum nostrorum beginnen we de nieuwe reeks.

Bij deze zelfde gelegenheid maken we de drie volgende veranderingen:

1. Wat den uiterlijken vorm van het maandschrift betreft, zullen letter, papier en omslag verbeterd worden.

2. De toezending zal in het vervolg aan al de Inteenaren franco per post geschieden. Hierdoor zullen de gedurige klagten over te late ontvangst van zelf ophouden.

3. Voor het bestrijden der meerdere kosten wordt de inteekeningsprijs, die bij het stijgen van den prijs der

materialen en der arbeidsloonen toch had moeten verhoogd worden, op *f* 5,60 gebragt.

Onze Uitgever hoopt eene niet al te groote vrijheid te nemen, als hij, ongevraagd, de afleveringen van de nieuwe reeks aan de tegenwoordige Inteekenaren op De Katholiek blijft toezenden.

De Redactie.